

Державний вищий навчальний заклад
«Запорізький національний університет»
Міністерства освіти і науки,
молоді та спорту України

Заснований
у 2009 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 15436-4008 ПР
22 червня 2009 р.

Адреса редакції:
Україна, 69600,
м. Запоріжжя, МСП-41,
вул. Жуковського, 66

Телефони
для довідок:
(061) 289-12-26

Факс: (061) 289-12-98

Вісник

Запорізького національного університету

– Юридичні науки

№ 1 (частина II), 2012

Запорізький національний університет
Запоріжжя 2012

Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових праць. Юридичні науки. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2012. – №1. – Ч. II. – 267 с.

Затверджено вченою радою ЗНУ (протокол засідання № 5 від 31.01.2012 р.)

Згідно з Постановою Президії ВАК України № 1-05/1 від 10.02.2010 збірник внесений до переліку наукових фахових видань (юридичні науки).

РЕДАКЦІЙНА РАДА:

- Головний редактор** – Коломоєць Т. О., доктор юридичних наук, професор
**Заступник
головного редактора** – Бондар О. Г., кандидат юридичних наук, доцент
Відповідальний редактор – Лютіков П.С., кандидат юридичних наук, доцент

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Ануфрієв М. І.	– доктор юридичних наук, доцент
Бобровник С. В.	– кандидат юридичних наук, професор
Заєць А. П.	– доктор юридичних наук, професор
Колпаков В. К.	– доктор юридичних наук, професор
Кривега Л. Д.	– доктор філософських наук, професор
Кузенко Л. В.	– кандидат юридичних наук, доцент
Курило В. І.	– доктор юридичних наук, професор
Куц В. М.	– кандидат юридичних наук, професор
Лукашевич В. Г.	– доктор юридичних наук, професор
Петков В. П.	– доктор юридичних наук, професор
Пирожкова Ю.В.	– кандидат юридичних наук, доцент
Приймаченко Д. В.	– доктор юридичних наук, професор
Сабадаш В. П.	– кандидат юридичних наук, доцент
Самойленко Г. В.	– кандидат юридичних наук, доцент
Тимченко С. М.	– доктор історичних наук, професор,
кандидат юридичних наук
Тихомиров О. Д.	– доктор юридичних наук, професор
Шевченко А. Є.	– доктор юридичних наук, професор
Шишка Р. Б.	– доктор юридичних наук, професор
Ярмиш О. Н.	– доктор юридичних наук, професор

ЗМІСТ

РОЗДІЛ I. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

ГАНЗЕНКО О.О.

КОНЦЕПЦІЯ ПРЕВЕНТИВНОЇ ВІЙНИ В СУЧАСНОМУ МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ 11

КРАВЧЕНКО С.С.

ПРАВОВА РЕАЛЬНІСТЬ У РОЗУМІННІ ПРАВОВОГО ПРАГМАТИЗМУ 15

ПОЛОВИНКІНА Р.Ю.

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРАВА НА СПАДЩИНУ З ПРАВОМ ВЛАСНОСТІ
В РАДЯНСЬКОМУ ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ 19

РОЗДІЛ II. КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

ПАДАЛКО Г.В.

СЛУЖБА В ОРГАНАХ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ:
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ 24

КРАВЧЕНКО В.В.

ОСОБЛИВОСТІ ПРЕЗИДЕНТСЬКОГО КОНТРОЛЮ 29

РОЗДІЛ III. ТРУДОВЕ ПРАВО

БОЖКО В.М.

СИСТЕМА ФУНКЦІЙ ОПЛАТИ ПРАЦІ 36

РОЗДІЛ IV. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО

ТКАЛИЧ М.О.

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ КОНТРАКТУВАННЯ
В ПРОФЕСІЙНОМУ СПОРТІ 46

БОРЄЙКО О.М.

ПРАВОВИЙ СТАТУС АРБИТРАЖНОГО КЕРУЮЧОГО ЯК УЧАСНИКА
ПРАВОВІДНОСИН НЕСПРОМОЖНОСТІ (БАНКРУТСТВА) 50

ГУЛЬ В.В.

РОЛЬ НОРМ ПРАВА У ВИЗНАЧЕННІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ РЕЧЕЙ 55

ЯНГОЛЬ Є.В.

ЗАКРІПЛЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОБ'ЄДНАННЯ СПІВВЛАСНИКІВ
БАГАТОКВАРТИРНОГО БУДИНКУ В СУЧАСНОМУ ПРАВІ 60

РОЗДІЛ V. ГОСПОДАРСЬКЕ ТА ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО

БОНДАР О.Г.

ПРО РОЗМЕЖУВАННЯ ФУНКЦІЙ МІНАГРОПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ТА ДЕРЖСІЛЬГОСПІНСПЕКЦІЇ УКРАЇНИ	65
--	----

РОЗДІЛ VI. АДМІНІСТРАТИВНЕ ТА ФІНАНСОВЕ ПРАВО

ЯРМАКІ Х.П.

ВЗАЄМОДІЯ СУБ'ЄКТІВ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ.....	71
--	----

ДЕМСЬКИЙ Е.Ф.

ГУМАНІЗАЦІЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА МЕХАНІЗМИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ: МАТЕРІАЛЬНІ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНІ ЗАСАДИ.....	77
---	----

КАЧИНСЬКА М.О.

МІЛІЦІЯ ЯК СУБ'ЄКТ ВИКОНАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ВИБОРИ ТА РЕФЕРЕНДУМИ	80
---	----

ТИЛЬЧИК О.В., ТИЛЬЧИК В.В.

ПРАВА ПЛАТНИКІВ ПОДАТКІВ – УЧАСНИКІВ ПОДАТКОВИХ СПОРІВ ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ ЕЛЕМЕНТ ЇХНЬОГО ПРАВОВОГО СТАТУСУ	85
--	----

АНДРЕЄВА О.О.

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗІ ЛІТАКОБУДУВАННЯ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ	91
---	----

БАРАНОВСЬКИЙ М.В.

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАЦІВНИКОМ МІЛІЦІЇ ПРЕДСТАВНИЦЬКИХ ФУНКЦІЙ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ.....	95
--	----

БАРАНЧИК П.О.

ПРИНЦИПИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ, ЇХ ПОСАДОВИХ ОСІБ: ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ДЕФІНІЦІЙ ТА МІСЦЯ ОКРЕМИХ ПРИНЦИПІВ У СИСТЕМІ ПРИНЦИПІВ	100
--	-----

БІЛОУС А.М.

ГЕНЕЗИС ДОСЛІДЖЕННЯ В ПРАВОВІЙ ДОКТРИНІ ПРОФЕСІЙНИХ СПІЛОК, ПОРЯДОК СТВОРЕННЯ І ФУНКЦІОНУВАННЯ ЯКИХ Є ОБ'ЄКТОМ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ	108
--	-----

БОНДАРЕНКО Н.С.

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ З ТВАРИНАМИ: ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ.....	115
--	-----

ГЕРМАНЮК М.О.

ДЕФІНІЦІЯ «ПРИНЦИПИ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ»: НОВІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУЛЮВАННЯ («ЛЮДИНОЦЕНТРИСТСЬКИЙ» АСПЕКТ)	120
---	-----

ГУРЖІЙ А.В.

ПРОБЛЕМИ ВСТАНОВЛЕННЯ СУБ'ЄКТА ПОРУШЕНЬ ПРАВИЛ ПЕРЕВЕЗЕННЯ НЕБЕЗПЕЧНИХ, ВЕЛИКОВАГОВИХ І ВЕЛИКОГАБАРИТНИХ ВАНТАЖІВ У ПРОЦЕСІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ.....	125
--	-----

КОЖУРА Л.О.

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «БЕЗПРИТУЛЬНІ ДІТИ».....	131
--	-----

КОСТІН О.Ю.

ЩОДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ВИДІВ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ,
ЩО НАДАЮТЬСЯ ДЕРЖАВНОЮ ПРИКОРДОННОЮ СЛУЖБОЮ УКРАЇНИ..... 137

КУЦ А.В.

ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ТОРГОВО-ПРОМИСЛОВИХ ПАЛАТ
У КРАЇНАХ СНД: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ (УЗАГАЛЬНЕНИЙ АСПЕКТ)..... 142

МОРГУНОВ О.А.

СУТНІСТЬ, ОЗНАКИ ТА ВИДИ АДМІНІСТРАТИВНО-СПОРТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИН... 147

ПЕТРУСЕВИЧ В.І.

ПРИНЦИПИ ЗАЙНЯТОСТІ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ..... 151

САВКА А.Ю.

ПРАВОВІ КОЛІЗІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ НОРМ АДМІНІСТРАТИВНО-ДЕЛІКТНОГО
ЗАКОНОДАВСТВА У СПРАВАХ ПРО ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ ДОРОЖНЬОГО
РУХУ НА СТАДІЇ АДМІНІСТРАТИВНОГО РОЗСЛІДУВАННЯ 157

СИРОВАТКА С.С.

ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНО-ЮРИСДИКЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ОРГАНІВ ЕКОЛОГІЧНОГО КОНТРОЛЮ..... 161

ХОДЖАКУЛОВА С.И.

ЮРИДИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА СОСТАВА ПРАВОНАРУШЕНИЯ,
ПРЕДУСМОТРЕННОГО СТАТЬЕЙ 5.35 КОАП РФ (НЕИСПОЛНЕНИЕ
РОДИТЕЛЯМИ ИЛИ ИНЫМИ ЗАКОННЫМИ ПРЕДСТАВИТЕЛЯМИ
НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ ОБЯЗАННОСТЕЙ ПО СОДЕРЖАНИЮ
И ВОСПИТАНИЮ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ) 167

ШЕВЧУК О.М.

МИТНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ КРАЇНИ
ПОХОДЖЕННЯ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ..... 170

ШИРІНА С.А.

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ СУДОВОГО ПРЕЦЕДЕНТУ
В ПРОЦЕСІ РОЗГЛЯДУ СПРАВ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ
ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З БЕЗПЕКОЮ ДОРОЖНЬОГО РУХУ 174

**РОЗДІЛ VII. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА
ТА КРИМІНОЛОГІЇ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО**

БОГАТИРЬОВА О.І.

ЗАСОБИ ВИПРАВЛЕННЯ І РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ, ЩО ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ
ДО ЗАСУДЖЕНИХ, ЯКІ ВІДБУВАЮТЬ ПОКАРАННЯ, НЕ ПОВ'ЯЗАНІ
З ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ..... 181

ВОЙТОВИЧ Є.М.

ХАРАКТЕРИСТИКА СУЧАСНИХ ЕЛЕМЕНТІВ ІНСТИТУТУ СУДОВОГО
КОНТРОЛЮ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ 185

СТОМАТОВ Е.Г.

ТАКТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОВЕДЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ВИХОВНОЇ РОБОТИ
З ЛІДЕРАМИ КРИМІНАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА В МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ 191

ЦАРЮК С.В.

ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ
У ВИДІ ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ 196

БОДНАР І.В.

РОЗВИТОК ПРОБЛЕМИ КЛАСИФІКАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ, ЯКІ ВІДБУВАЮТЬ
ПОКАРАННЯ В КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧИХ УСТАНОВАХ ЗАКРИТОГО ТИПУ 200

ЖИТНИК Г.В.

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ПОКАРАННЯ
У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ПРАВА ОБІЙМАТИ ПЕВНІ ПОСАДИ
АБО ЗАЙМАТИСЯ ПЕВНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ 205

ЖУРОВА І.І.

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КОНТРОЛЮ ЗА ОСОБАМИ,
ЗВІЛЬНЕНИМИ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ З ВИПРОБУВАННЯМ 211

ЗУБОВ Д.О.

ЗАХОДИ СПЕЦІАЛЬНОГО ТА ІНДИВІДУАЛЬНОГО ЗАПОБІГАННЯ
ВЧИНЕННЮ ЗЛОЧИНІВ У КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧИХ УСТАНОВАХ
ВІДКРИТОГО ТИПУ 215

ІВАНЬКОВ О.І.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СТАНДАРТІВ ООН ЩОДО РЕГЛАМЕНТАЦІЇ
ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ НЕПОВНОЛІТНІХ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У МІСЦЯХ
ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ 221

КАРПОВА Н.Ю.

ОСОБЛИВОСТІ СПЕЦІАЛЬНОГО СУБ'ЄКТА ТА ІНШИХ ОЗНАК
СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ.374 КК УКРАЇНИ 227

КИРИЧЕНКО Г.В.

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ, ЯКА ВЧИНИЛА
КОНТРАБАНДУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ І ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН..... 232

КОВАЛЬОВ С.І.

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ, ЯКА ПЕРЕБУВАЄ
ПІД АДМІНІСТРАТИВНИМ НАГЛЯДОМ 237

ЛУЧКО С.В.

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ
ІЗ ЗАСУДЖЕНИМИ В КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧИХ УСТАНОВАХ
ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ 243

МИРОНЮК С.А.

ПІДСТАВИ ТА УМОВИ ВІДМЕЖУВАННЯ УМИСНОГО ЗНИЩЕННЯ
АБО ПОШКОДЖЕННЯ МАЙНА ВІД ОКРЕМИХ СУМІЖНИХ СКЛАДІВ ЗЛОЧИНІВ 247

МИЩЕНКО А.Д.

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ПОМИЛУВАННЯ В УКРАЇНІ..... 252

ХОРОШУН О.В.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ РЕЖИМУ ВИКОНАННЯ ТА ВІДБУВАННЯ
КРИМІНАЛЬНОГО ПОКАРАННЯ У ВИДІ ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ 257

ІНФОРМАЦІЙНА ДОВІДКА ПРО АВТОРІВ 262

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ У “ВІСНИК ЗАПОРІЗЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ” (СЕРІЯ „ЮРИДИЧНІ НАУКИ”)..... 265

CONTENTS

SECTION I. TOPICAL ISSUES OF THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW

GANZENKO A.A.

THE CONCEPT OF PREVENTION WAR IN MODERN INTERNATIONAL LAW 11

KRAVCHENKO S.S.

LEGAL REALITY IN LEGAL PRAGMATISM CONCEPTION 15

POLOVINKINA R.Y.

CORRELATION BETWEEN INHERITANCE RIGHTS AND OWNERSHIP
RIGHTS IN THE SOVIET CIVIL LAW 19

SECTION II. CONSTITUTIONAL AND MUNICIPAL LAW

PADALKO G.V.

THE SERVICE IN LOCAL SELF-GOVERNMENT IN UKRAINE:
THE ACTUAL PROBLEMS OF THE THEORY 24

KRAVCHENKO V.V.

DISTINCTIVE FEATURES OF PRESIDENTIAL CONTROL 29

SECTION III. LABOUR LAW

BOZHKO V.M.

SYSTEM OF REMUNERATION FUNCTIONS 36

SECTION IV. CIVIL LAW AND CIVIL PROCEDURE; FAMILY LAW

TKALYCH M.O.

THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF CONTRACTING
IN PROFESSIONAL SPORTS..... 46

BORYEYKO E.N.

LEGAL STATUS OF ARBITRAZH MANAGER AS PARTICIPANT
OF LEGAL RELATIONSHIPS OF INSOLVENCY (BANKRUPTCIES)..... 50

GUL V.V.

ROLE IN THE DETERMINATION OF LAWS LEGAL REGIME OF THINGS..... 55

YANGOL' E.V.

FIXING OF LEGAL STATUS OF ASSOCIATION OF JOINT OWNERS
OF APARTMENT HOUSE IS IN MODERN RIGHT 60

SECTION V. ECONOMIC AND AGRARIAN LAW

BONDAR' A.G.

ABOUT DIFFERENTIATING OF FUNCTIONS OF MINISTRY OF AGRARIAN POLICY OF UKRAINE AND STATEAGROINSPECTION OF UKRAINE.....	65
---	----

SECTION VI. ADMINSTRATIVE AND FINANCIAL LAW

YARMAKI KH.P.

CO-OPERATION OF SUBJECTS OF REALIZATION IN MATTERS ABOUT ADMINISTRATIVE OFFENCES	71
---	----

DEMSKY E.F.

HUMANIZATION OF RESPONSIBILITY AND MECHANISMS FOR ITS IMPLEMENTATION: THE SUBSTANTIVE AND PROCEDURAL FRAMEWORK	77
---	----

KACHINSKAYA M.O.

MILITIA AS SUBJECT OF IMPLEMENTATION OF LEGISLATION ABOUT ELECTIONS AND REFERENDUMS.....	81
---	----

TYLCHIK O.V., TYLCHIK V.V.

RIGHTS FOR TAXPAYERS – PARTICIPANTS OF TAX DISPUTES AS INALIENABLE ELEMENT OF THEIR LEGAL STATUS.....	86
--	----

ANDREEVA E.A.

PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF AIRCRAFT CONSTRUCTION IN UKRAINE AND THEIR SOLUTIONS	91
--	----

BARANOVSKIY N.V.

REVIEW OF THE ADMINISTRATIVE PROCEDURAL LEGISLATION OF UKRAINE AND THE PRACTICE OF ITS APPLICATION	95
---	----

BARANCHIK P.O.

PRINCIPLES OF EXECUTIVE POWER, THEIR OFFICERS: BUSINESS DEFINITIONS DEFINITIONS AND PRINCIPLES OF SELECTED SITES IN THE PRINCIPLES	100
---	-----

BILOUS A.M.

GENESIS RESEARCH IN LEGAL DOCTRINE OF THE TRADE UNIONS, THE ORDER OF CREATION AND FUNCTIONING OF WHICH IS THE OBJECT OF THE ADMINISTRATIVE-LEGAL REGULATION	109
---	-----

BONDARENKO N.S.

ADMINISTRATIVE RESPONSIBILITY FOR LEGAL CRUELTY WITH ANIMALS: PROBLEMS OF NORMATIVELY-LEGAL ADJUSTING	116
--	-----

GERMANYUK M.O.

DEFINITION «PRINCIPLES OF PUBLIC SERVICE»: NEW APPROACH TO THE FORMULATION (ASPECT, IN WHICH HUMAN IS IN CENTER)	120
---	-----

GURZHIY A.V.

PROBLEMS SETTING SUBJECTS VIOLATIONS TRANSPORTATION- LIFT TRUCKS, HEAVY AND BULKY CARGO IN THE PROCESS OF ADMINISTRATIVE-LEGAL QUALIFICATION	126
--	-----

KOZHURA L.A.

THE QUESTION DEFINITION OF "STREET CHILDREN	132
---	-----

KOSTIN O.Y.	
ON THE ISSUE OF DEFINITION OF ADMINISTRATIVE SERVICES PROVIDED BY THE STATE BORDER GUARD SERVICE OF UKRAINE.....	137
KUTS A.V.	
LEGISLATIVE REGULATION OF THE ACTIVITIES OF CHAMBERS OF COMMERCE AND INDUSTRY IN THE CIS COUNTRIES: COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS (GENERALIZED ASPECT).....	142
MORGUNOV A.A.	
ESSENCE, SIGNS AND KINDS, ADMINISTRATIVE-SPORTING LEGAL RELATIONSHIPS	147
PETRUSEVICH V.I.	
PRINCIPLES OF EMPLOYMENT OF PERSONS WITH DISABILITIES.....	152
SAVKA A.Y.	
LEGAL COLLISIONS OF NORMS OF ADMINISTRATIVE TORT LAW IN CASES OF TRAFFIC VIOLATIONS AT THE STAGE OF THE ADMINISTRATIVE INVESTIGATION	157
CIROVATKA S.S.	
FEATURES ADMINISTRATIVELY JURISDICTION TO ACTIVITY OF ORGANS OF ECOLOGICAL CONTROL	161
KHODZHAKULOVA S.I.	
LEGAL DESCRIPTION OF COMPOSITION OF OFFENCE, FORESEEN THE ARTICLE 5.35 KOAP OF RUSSIAN FEDERATION (NONPERFORMANCE PARENTS OR OTHER LEGAL REPRESENTATIVES OF MINOR DUTIES ON MAINTENANCE AND EDUCATION OF MINOR).....	167
SHEVCHUK A.M.	
CUSTOMS AND LEGAL ASPECTS OF THE DETERMINATION OF THE COUNTRY OF ORIGIN OF DRUGS	170
SHYRINA S.A.	
PROSPECTS OF USE OF JUDICIAL PRECEDENT DURING DISPOSAL OF LEGAL PROCEEDING ABOUT ADMINISTRATIVE OFFENCES CONNECTED TO SAFETY OF ROAD MOVEMENT /	175

**SECTION VII. TOPICAL ISSUES OF CRIMINAL LAW
AND CRIMINOLOGY; CRIMINAL-EXECUTIVE LAW**

BOGATIRYOVA O.I.	
THE MEANS OF CORRECTION AND RESOCIALIZATION APPLICABLE TO CONVICTS SERVING NON-CUSTODIAL SANCTIONS.....	181
VOITOVICH E.M.	
THE CHARACTERISTIC OF MODERN ELEMENTS OF INSTITUTE OF JUDICIAL CONTROL IN CRIMINAL TRIAL OF UKRAINE.....	185
STOMATOV E.G.	
TACTICAL PRINCIPLES OF INDIVIDUAL EDUCATIONAL WORK WITH THE LEADERS OF THE CRIMINAL ENVIRONMENT IN PRISON.....	192
TSARYUK S.V.	
LEGISLATIVE REGULATION PROBLEMS DEALING WITH LIFE SENTENCE	196
BODNAR I.V.	
CLASSIFICATION PROBLEM OF CONVICTS SERVING THEIR SENTENCES IN CLOSED-TYPE PENAL INSTITUTIONS	200

ZHYTNYK G.V.

SOME PROBLEM QUESTIONS CONNECTED WITH EXECUTION OF PROHIBITION TO HOLD SPECIFIED OFFICES AND ENGAGE IN SPECIFIED ACTIVITIES AS A TYPE OF PUNISHMENT	206
---	-----

ZHUROVA. I.I.

SOME PROBLEM QUESTIONS CONNECTED WITH EXECUTION OF CONDITIONAL SENTENCE	211
--	-----

ZUBOV. D.O.

THE MEASURES OF SPECIAL AND INDIVIDUAL CRIME PREVENTION AT THE OPEN-TYPE CRIMINAL-EXECUTIVE INSTITUTIONS	216
---	-----

IVANKOV O.I.

GENERAL CHARACTERISTIC OF INTERNATIONAL AND LEGAL UNO DOCUMENTS THAT DEFINE THE IMPRISONED JUVENILES' RIGHTS PROTECTION	221
--	-----

CARPOVA N.Y.

THE PECULIARITIES OF SPECIAL SUBJECT AND OTHER ELEMENTS ESSENTIAL TO THE OFFENSE WHICH IS ENVISAGED BY ARTICLE 374 OF CRIMINAL CODEX OF UKRAINE	227
---	-----

KIRICHENKO A.V.

THE CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTIC OF THOSE WHO COMMIT CONTRABAND OF DRUGS	232
--	-----

KOVALIOV S.I.

THE CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTIC OF THOSE BEING UNDER ADMINISTRATIVE SUPERVISION	237
--	-----

LUCHKO S.V.

THEORETICAL AND PRACTICAL BASIS OF THE CONCEPT OF THE SOCIAL WORK AT CRIMINAL-EXECUTIVE INSTITUTIONS OF THE STATE PENITENTIARY SERVICE OF UKRAINE	243
---	-----

MIRONYUK S.A.

FOUNDATIONS AND TERMS OF INTENTIONAL ELIMINATION OR DAMAGE OF PROPERTY FROM SEPARATE CONTIGUOUS COMPOSITIONS OF CRIMES	247
---	-----

MISCHENKO A.D.

RETROSPECTIVE ANALYSIS OF THE PARDONING IN UKRAINE	252
--	-----

CHOROSHUN A.V.

SOME QUESTIONS OF REGIME OF EXECUTING AND SERVING LIFE SENTENCE	257
---	-----

INFORMATIONAL REFERENCES ABOUT THE AUTHORS	262
--	-----

THE REQUIREMENTS TO THE ARTICLES' REGISTRATION IN THE "ZNU JOURNAL" (SERIES "LEGAL SCIENCES")	265
--	-----

РОЗДІЛ І. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 341.018

КОНЦЕПЦІЯ ПРЕВЕНТИВНОЇ ВІЙНИ В СУЧАСНОМУ МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Ганзенко О.О., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

У науковій статті досліджується концепція превентивної війни в сучасному міжнародному праві. Аналізуються ознаки превентивної війни, її відмінність від гуманітарної інтервенції та приклади реалізації на практиці. Виділяються етапи організації та проведення превентивної війни. Формулюються пропозиції щодо забезпечення об'єктивності та законності проведення превентивної війни в сучасних умовах. Робиться висновок про перспективність подальшої наукової розробки даної тематики.

Ключові слова: превентивна війна, об'єктивні підстави, гуманітарна інтервенція, міжнародна миротворча військова операція, легітимність, легальність, міжнародне право, резолюція, суверенітет.

Ганзенко А.А. КОНЦЕПЦИЯ ПРЕВЕНТИВНОЙ ВОЙНЫ В СОВРЕМЕННОМ МЕЖДУНАРОДНОМ ПРАВЕ / Запорожский национальный университет, Украина

В научной статье исследуется концепция превентивной войны в современном международном праве. Анализируются признаки превентивной войны, ее отличие от гуманитарной интервенции и примеры реализации на практике. Выделяются этапы организации и проведения превентивной войны. Формулируются предложения относительно обеспечения объективности и законности проведения превентивной войны в современных условиях. Делается вывод о перспективности дальнейшей научной разработке данной тематики.

Ключевые слова: превентивная война, объективные основания, гуманитарная интервенция, международная миротворческая военная операция, легитимность, легальность, международное право, резолюция, суверенитет.

Ganzenko O.O. THE CONCEPT OF PREVENTION WAR IN MODERN INTERNATIONAL LAW / Zaporizhzhya national university, Ukraine

In the scientific publication the concept of prevention war in modern international law is investigated. The attributes of prevention war, its difference from humanitarian intervention and examples of realization in practice are analyzed. The stages of organization and realization of prevention war are allocated. The offers concerning maintenance of objectivity and legality of realization of prevention war in modern conditions are formulated. Is judged importance to the further scientific development of the given subjects.

Key words: prevention war, objective bases, humanitarian intervention, international military operation, legality, international law, resolution, sovereignty.

Сучасний світ без перебільшення знаходиться на порозі Третьої світової війни. Деякі політики та вчені заявляють, що вона вже фактично розпочалася. Доказом цього є ситуація навколо ядерної програми Ірану, факти фізичної ліквідації іранських вчених, передислокація військово-морських сил США, заяви керівництва та військових аналітиків Ізраїлю.

Безумовно, наявність ядерної зброї в держави, лідер якої закликає стерти Ізраїль з лиця Землі, не може не викликати занепокоєння, але світом повинні правити не емоції, а здоровий глузд і аналітичний розум. Саме тому надзвичайно важливим є дослідження концепції превентивної війни, яка останнім часом стає об'єктом багатьох публічних дискусій та обговорень.

Дослідженню проблем правомірного застосування сили в міжнародних відносинах присвятили свої праці Г.М. Даніленко, В.Н. Денисов, Б.М. Кліменко, Д.Б. Левін, В.І. Кузнецов, В.І. Менжинський, Є.І. Скакунов, Г.І. Тункін, М.О. Ушаков та В.М. Федоров. Після закінчення «холодної війни» активно досліджується суміжна із концепцією превентивної війни проблематика гуманітарної інтервенції в контексті міжнародно-правового захисту прав людини. Це чітко прослідковується, зокрема, у працях В.А. Гусейнова, І.І. Карташкіна, А.П. Мовчана та Р.А. Мюллерсона. Проблема привернула увагу також інших українських та

російських вчених, серед яких слід виділити В.С. Бруза, О.А. Жирнова, І.І. Лукашука, О.О. Мережка, М.І. Неліпа, В.А. Романова, М.О. Ушакова, С.В. Черніченка, Р.Т. Шамсона.

Концепція превентивної війни залишається малодослідженим явищем з причини її суперечливості та негативного ставлення багатьох науковців до самого факту визнання права на превентивний удар. Але події останніх років демонструють, що політики все більше говорять про існування права на превентивну війну, тому це питання потребує змістовного дослідження і має як теоретичне, так і практичне значення.

Предметом наукової статті є концепція превентивної війни в сучасному міжнародному праві.

Метою наукової статті є розкриття сутності та ознак поняття «превентивна війна» та визначення можливості реалізації концепції превентивної війни на практиці в контексті міжнародного права. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання: сформулювати визначення превентивної війни та окреслити її ознаки; охарактеризувати приклади превентивних війн в історії людства; визначити підстави для нанесення превентивного удару в контексті міжнародного права; сформулювати висновок про можливість та доцільність застосування концепції превентивної війни в сучасних умовах із правової точки зору; визначити перспективи подальшого наукового дослідження даної тематики.

Превентивна війна (англ. prevent – «запобігати») – війна, яку розпочинають вважаючи, що майбутній конфлікт є неминучим. Основна мета превентивної війни – упередити агресивні дії з боку противника. Превентивну війну розпочинають для того, щоб не дати противнику змінити баланс сил на свою користь. У міжнародному праві превентивні війни вважають актами агресії, виходячи із загрози спекуляції концепцією превентивної війни. На практиці іноді важко розібратися – початок війни з боку певної держави є агресією або превентивними діями.

Превентивний удар передбачає удар по джерелах небезпеки, які загрожують певній державі, коли така загроза є явною і неминучою. Наприклад, у певній державі відбувається масова мобілізація, військова техніка переміщується поближче до кордонів, лунають заклики керівництва країни до початку війни тощо. У такому випадку в іншій державі є вибір – або дочекатися реального нападу і скористатися правом на самооборону, що передбачено Статутом ООН, або нанести випереджувальний удар по потенційному агресору. Проблема в тому, що нормативно право на превентивний удар не закріплено в міжнародних правових актах, і дії держави, яка нанесла превентивний удар, можуть бути розцінені як акт агресії.

Сучасні політики стверджують, що превентивні війни є необхідними для боротьби з тероризмом та протидії поширенню ядерної зброї. Їхні опоненти заперечують такий підхід і вважають, що «профілактична» війна юридично не відрізняється від агресії і є злочином. Найбільшими превентивними війнами в історії людства є Перша і Друга світові війни.

А.М. Бахтін зазначає, що Друга світова війна принесла непередбачені результати її організаторам і натхненникам. Від капіталістичної системи відпало багато держав, які встали на шлях «соціалістичного розвитку». Утворилася світова система соціалізму. Світ став біполярним.

Відразу після Другої світової війни США, Англія і ряд інших держав приступили до підготовки війни проти СРСР і країн соціалістичної співдружності. У 1949 році в Європі був створений воєнно-політичний блок НАТО, спрямований проти СРСР.

У 50-і роки держави, що входять до блоку НАТО перейшли до відкритих збройних конфліктів. У 1950 році США розв'язали війну проти Корейської Народної Демократичної Республіки. У 1956 році Англія і Франція розпочали агресивні дії проти Єгипту.

У подальшому було розв'язано значну кількість локальних воєн в різних регіонах світу, країнами, що входять у НАТО. У зв'язку із створенням НАТО військово-стратегічні концепції тут стали вироблятися колективно, але при вирішальному голосі перш за все США.

На першому етапі США і їх партнери по блоку вважали, що при виникненні військового конфлікту, проти СРСР і країн соціалістичного табору необхідно вести тільки ядерну війну, яку вони назвали стратегією „масованого у відповідь удару", або „масованої відплати". У менш розвинених районах земної кулі передбачалося ведення локальних воєн без застосування ядерної зброї. У 1949 р. у СРСР було проведено випробування атомної зброї, 1953 р. – водневої

зброї, а в 1957 р. – запуск штучного супутника Землі, що нанесло остаточний удар по стратегії «масової відплати». Чинник простору втратив своє значення, і відносній невразливості території США прийшов кінець.

У 1961 р. у США одержала офіційне визнання стратегія «гнучкого реагування», незабаром також прийнята НАТО. Допускалася можливість ведення війни проти соціалістичних країн спочатку за допомогою звичайної зброї, потім з використанням тактичних, а в критичний момент – стратегічних ядерних засобів.

Після 1957 р. Пентагон висунув теорію «превентивної війни» та попереджуючого ядерного удару. Для досягнення цієї мети були створені угруповання стратегічних ракет, військово-повітряних сил, військово-морського флоту, протиповітряної оборони і сухопутних військ.

У 1971 р. США проголосили нову модифікацію концепції «гнучкого реагування». У її основі: перевага в стратегічних силах над СРСР, збільшення військового внеску партнерів США по НАТО та ведення переговорів із СРСР лише з позиції сили. Дана стратегія мала мету закріпити керівну роль США у військових блоках [1].

Як відзначає В.І. Мотиль, кількість збройних конфліктів, особливо міжнародного характеру, та пов'язаних з ними серйозних порушень прав людини на сучасному етапі не зменшується. Досить поширеними є повідомлення правозахисних груп та органів міжнародних організацій про грубі, масові та систематичні порушення прав людини у різних регіонах світу. Тому однією з найбільш актуальних проблем сучасного міжнародного права є розробка механізмів запобігання таким порушенням прав людини та адекватного реагування на ситуації, пов'язані з ними. Для України, яка на сучасному етапі активно інтегрується в євроатлантичну та світову системи колективної безпеки, беручи активну участь, зокрема, в операціях з підтримання миру, вивчення цієї проблематики є також важливим, оскільки наша країна може розглядатись як потенційний учасник операцій із здійснення гуманітарної інтервенції [2, 3].

На відміну від гуманітарної інтервенції превентивна війна має за мету не захист прав і свобод людини, а захист самої держави від потенційної зовнішньої військової агресії. Превентивна війна передбачає можливість нанесення військових ударів по об'єктам збройних сил держави агресора, але ж зрозуміло, що враховуючи потужність сучасних озброєнь та густонаселеність міст, жертви серед мирного населення неминучі. Таким чином, про захист прав і свобод людини у випадку превентивної війни мова не йде, рахується лише потенційна кількість втрат з обох сторін. Отже, ми можемо виділити наступні ознаки превентивної війни, які відрізняють її від гуманітарної інтервенції та інших миротворчих військових операцій:

- основною метою превентивної війни є знищення військового потенціалу держави – потенційного агресора;
- наявність об'єктивної та перевіреної інформації про наміри агресії з боку певної держави, що є підставою для нанесення превентивного удару;
- захист прав і свобод мирного населення є другорядною метою і допускаються втрати серед громадян обох держав;
- превентивна війна здійснюється поза правовим полем, без отримання резолюції Ради Безпеки ООН, тобто поза межами міжнародного права (правова регламентація здійснюється тільки на рівні внутрішнього законодавства держави, яка ініціює превентивну війну);
- здійснюється без попередження з метою забезпечення раптового та масованого удару (упередити військові дії супротивника);
- здійснюється в коротких проміжках часу, що також обумовлено необхідністю забезпечення раптовості та підготовки до військових дій у відповідь.

Сучасна міжнародна ситуація насичена міжнародними конфліктами, які обумовлені рядом факторів. Серед основних причин напруженої обстановки – полярність світу, що проявляється в неперевершеному військовому потенціалі таких країн, як США і Росія. Надпотужні збройні сили дають можливість США диктувати іншим державам свої правила гри, нав'язувати свою позицію та втручатися в суверенні справи. Зокрема, найбільш загрозливу ситуацію, обтяжену

релігійним фактором, ми спостерігаємо навколо Ірану та Сирії. Заяви ізраїльських політиків та військових США про те, що вони не допустять створення ядерної зброї в Ірані, підтверджуються активною підготовкою до класичної превентивної війни, яка відповідає всім переліченим вище ознакам. У зв'язку із цим виникає логічне питання, – чому такі країни, як Росія, США, Китай, Пакистан, Ізраїль мають право на володіння ядерною зброєю як інструментом «переконання», а Іран такого права не має.

Заяви президента Ірану про наміри стерти Ізраїль з лиця Землі не можуть вважатися об'єктивними підставами для початку превентивної війни. Не можуть емоції та висловлювання однієї людини стати підставою для превентивного удару з непередбачуваними наслідками. Але зрозумілими є і побоювання міжнародного співтовариства про початок гонки озброєнь на Близькому Сході, враховуючи радикальний характер мусульманської релігії. Адже, зрозуміло, що навіть спроба Ірану атакувати Ізраїль є фактично самогубством, враховуючи військовий потенціал Ізраїлю та підтримку США. Проте, в ісламі самопожертва в ім'я релігії є шляхом до раю, тому можна зрозуміти і позицію ізраїльського керівництва.

Таким чином, у сучасних умовах виникає необхідність правової регламентації превентивної війни, як об'єктивно існуючого явища. Інакше, превентивні війни і далі будуть розпочинатися поза правовим полем, як, наприклад, у випадку військової агресії США проти Іраку.

Початку превентивної війни, як і початку гуманітарної інтервенції, передують проведення інформаційної війни, на яку витрачається іноді більше коштів, ніж на саму військову операцію. Можливості сучасних інформаційних технологій відкривають широку дорогу для дезінформації, виготовлення змонтованих фото- і відеофактів, провокацій та формування упередженої громадської думки.

Наприклад, під час підготовки до гуманітарної інтервенції в Лівію західні інформгентства наводили факти про бомбардування цивільного населення військовою авіацією збройних сил полковника Каддафі. У той же час російські засоби масової інформації, посиляючись на свідчення російських військових експертів, заявляли, що цілодобове супутникове спостереження за територією Лівії не зафіксувало жодних бомбардувань, вибухів тощо. Аналогічну ситуацію ми наразі спостерігаємо в Сирії. Західні та ізраїльські інформгентства, посиляючись на свідчення правозахисників, майже щоденно заявляють про масові вбивства мирного населення військовими збройних сил діючої влади Сирії, і в той же час ряд незалежних журналістів різних країн заявляють, що в Сирії все спокійно і відбувається природна боротьба із злочинними групами. Така суперечлива інформація свідчить про активну інформаційну війну, що передують військовому вторгненню в Сирію, початку гуманітарної інтервенції із сумнівними цілями.

Таким чином, враховуючи вищевикладене, існує об'єктивна потреба у формуванні незалежного міжнародного органу цілодобового супутникового спостереження за територією потенційних військових конфліктів. Сучасні технології, за умови неупередженості персоналу, який їх використовує, дозволяють здійснювати об'єктивну оцінку міжнародної ситуації фактично на кожному квадратному метрі території будь-якої держави світу. Головне, щоб вказаний незалежний міжнародний орган знаходився не на території США, держави, яка останнім часом виступає активним ініціатором превентивних війн та активно веде інформаційні війни.

Україна, враховуючи її нейтральний статус та позаблоковість, спираючись на потенціал та рівень розвитку ракетно-космічної галузі, може взяти на себе ініціативу щодо розміщення на своїй території незалежного міжнародного органу цілодобового супутникового спостереження за територією потенційних військових конфліктів.

Таким чином, концепція превентивної війни потребує чіткої правової регламентації в окремому міжнародно-правовому документі, проект якого має бути розроблений і прийнятий ООН. Вказаний міжнародно-правовий акт з орієнтовною назвою «Про право на превентивний військовий удар» має передбачати утворення незалежного міжнародного органу цілодобового супутникового спостереження за територією потенційних військових конфліктів, який необхідно розмістити поза межами США. Право на завдання превентивного удару повинне регламентуватися спеціальною Резолюцією Ради Безпеки ООН на основі доповіді вищевказаного органу за результатами моніторингу і документально підтверджених доказів реальності загрози військового нападу з боку потенційного агресора. Без відповідної Резолюції

Ради Безпеки ООН превентивна війна повинна вважатися злочином із відповідними правовими наслідками для її організаторів.

Тема даної наукової статті потребує подальшого змістовного дослідження, адже міжнародна ситуація розвивається достатньо активно, і песимістичні сценарії її розвитку стають все більше реалістичними, хоча і зберігається надія на мирне вирішення існуючих міждержавних конфліктів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтін А.М. Взаємовідносини Україна – НАТО на сучасному етапі [Електронний ресурс] / А.М. Бахтін // Науковий вісник Миколаївського державного ун-ту ім. В.О. Сухомлинського. – 2008. – № 21. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvmdu/Ist/2008_21/Bahtin.pdf
2. Мотиль В.І. Гуманітарна інтервенція в міжнародному праві: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.11 «міжнародне право» / В.І. Мотиль; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К.: Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка, 2006. – 20 с.
3. Мотиль В.І. Поняття гуманітарної інтервенції / В.І. Мотиль // Науковий Вісник Львівського національного університету ім. Івана Франка. Серія міжнародні відносини. – 2003. – № 12. – С. 29-37.

УДК 3.34.340

ПРАВОВА РЕАЛЬНІСТЬ У РОЗУМІННІ ПРАВОВОГО ПРАГМАТИЗМУ

Кравченко С.С., к.ю.н., доцент

Київський університет права НАН України

У статті аналізуються погляди філософів правового прагматизму на таке поняття, як „правова реальність”, а саме представників руху критики правових досліджень. Автор робить висновки щодо сприйняття представниками зазначеного руху проблеми дегуманізації права.

Ключові слова: дегуманізація, критика правових досліджень, правова реальність, правовий прагматизм.

Кравченко С.С. ПРАВОВАЯ РЕАЛЬНОСТЬ В ПОНИМАНИИ ПРАВОВОГО ПРАГМАТИЗМА / Киевский университет права НАН Украины, Украина

В статье анализируются взгляды философов правового прагматизма на такое понятие, как „правова реальность”, а именно представителей движения критики правовых исследований. Автор строит заключения относительно восприятия представителями указанного движения проблемы дегуманизации права.

Ключевые слова: дегуманизация, критика правовых исследований, правовая реальность, правовой прагматизм.

Kravchenko S.S. LEGAL REALITY IN LEGAL PRAGMATISM CONCEPTION / Kyiv university of Law The National Academy of Sciences of Ukraine, Ukraine

This article is analysis of position American law pragmatism about „legal reality” and ideas of legal investigations criticism movement representatives. Author considers about legal investigations criticism movement representatives world-view.

Key words: dehumanization, legal investigations criticism, legal pragmatism, legal reality.

Аргумент невизначеності, обговорюваний представниками руху критики правових досліджень (далі – КПД), охоплює різні сфери правового дискурсу. Його критика іде набагато далі загальноприйнятої версії невизначеності, суть якої у тому, що правила закону самі по собі не приймають судових рішень. Аргумент невизначеності у міркуваннях КПД включає не тільки правила закону і не може бути переборений звертанням до більше авторитетних правових принципів. Вони стверджують, що ареал принципів сам по собі складається із суперечливих принципів і ідеалів, а позначки-принципи, за допомогою яких можна було б вирішити ці протиріччя, відсутні. Більша частина літератури КПД присвячений опису суперечливих принципів практично в кожній окремій підкатегорії, на які звичайно поділяються кодекси

закону. Ці окремі антиномії просто відображають більш глибокий рівень протиріч. Той самий корпус законів в однакових контекстах завжди може привести до протилежних результатів. КПД стверджують, що це відбувається тому, що закон споконвічно, по своїй суті, а не тільки у вживанні є невизначеним.

Це фундаментальне протиріччя було описано Д. Кеннеді на прикладі співвідношення індивідуальної волі і суспільної примусової дії. Індивідуальна воля одночасно залежить і не може бути сумісна із суспільною примусовою дією, необхідною для її досягнення. Тільки колективна чинність може зруйнувати відносини та інститути, які ця колективна чинність сама і установила. Примус індивіда групою, на думку Кеннеді, нерозривно пов'язаний зі звільненням цього ж індивіда. Універсальність таких фундаментальних протиріч проявляється незалежно від того, який тип правового стандарту розглядається, правило або принцип. Їх суперечливий зміст, наприклад, у випадку взаємовиключних принципів, що охоплюють як прихильність до автономії, так і прихильність до колективізму. Відсутність необхідної позначки-принципу, що дає підстави вирішити, яка із думок візьме гору над іншою, породжує непереборну невизначеність.

Звертання до принципів розкриває ще одну сферу, у якій невизначеність утрудняє можливість зробити правовий вибір. Правові ліберальні теорії значно применшили ступінь вербальної відкритості правових текстів, мова яких настільки податлива, що судді без праці насичують їх будь-яким необхідним ідеологічним контекстом [5, 768].

Критика КПД зачіпає також і таємничу, заплутану манеру правового аргументування, за допомогою якої судді приховують невизначеність вербального вираження закону. Для доказу можливості різної інтерпретації правових текстів КПД використовували прийом деконструкції, що підтверджує фундаментальну невизначеність і полісемію вербальних одиниць. Досліджуючи глибинні структури категорій і неясностей, схованих у правовій мові, вони намагалися скласти граматику і довідник, що розкриває способи їхнього маскування, вираження і застосування. Представники КПД висміювали вирішення правових конфліктів за допомогою маніпуляцій логічними абстракціями, типу «відповідний процес, справедлива ціна або цінність», у яких не враховувалися соціальні наслідки і називали його «словесною магією». Вони використовували метафору Ф. Коена, що вважав правові судження, складені з «слів, що вирішують правові конфлікти», ідентичними по статусу питанню – скільки ангелів може стояти на вістрі голки?

З погляду КПД ця невизначеність була результатом того, що ліберальна традиція намагалася і не змогла перебороти те, що Д. Кеннеді називав фундаментальним протиріччям соціального життя. У його трактуванні це протиріччя стосувалося взаємин у суспільстві – люди одночасно бояться і залежать один від одного. Аналітики КПД були не згодні із центральними темами ліберальної традиції, у яких виражався сумнів щодо зусиль уряду «творити добро» в суспільстві, не тільки із приводу концептуального змісту, що становить утримування поняття «добро» для суспільства, але і з тим, що головний акцент ліберали робили на поняття «страх». Згідно з КПД через те, що соціальне життя з необхідністю ставить людей у відносини залежності один від одного, закон не може і не виражає просто страх або острах іншого. Закон, замість цього, намагається виразити обидва аспекти цього фундаментального протиріччя. Саме ця обставина є причиною того, що наявні правові аргументи ведуть до радикально різних результатів.

Невизначеність і суперечливість закону є причиною того, що юристи не можуть угадати більш-менш упевнено, яке рішення винесуть судді не тільки при розгляді спірних справ. КПД звертається до тези «закон як ідеологія». Ця теза розглядається КПД у декількох версіях. По одній з них, що випробовує значний вплив марксистської соціальної думки, невизначеність закону фактично знімається завдяки політичним пристрастям судді. Передбачуваність їхніх рішень полегшується значною мірою тим, що як судді, так і адвокати належать до тому самому відносно вузького соціального класу, чії інтереси вони підтримують. Конспіративний відтінок цієї версії трохи зм'якшується в іншій, у якій закон визначається як форма ідеології. Відповідно до цієї версії, розробленої під впливом М. Фуко, невизначеність закону знімається тому, що на більш високому рівні абстракції сучасна культура включає якісь загальні ідеологічні концепції, завдяки яким радикальні протиріччя і спірні питання виключаються по визначенню.

Представники КПД вважають себе більше радикальними, ніж правові реалісти тому, що вони використовують аргумент невизначеності для критики самого поняття «верховенство закону».

Їхні міркування ґрунтуються на тезі демістифікації, тобто викритті ідеї про те, що судді можуть неупереджено і об'єктивно приймати судові рішення відповідно до певних критеріїв. З їхнього погляду, ця ідея маскує те, що відбувається в дійсності і служить насадженню ідеологічних преференцій однієї групи всьому суспільству. З погляду КПД ідеал «верховенство закону» виражає верховенство уряду, а не народу і просто маскує владу, одягаючи в одяги права. Завдяки маскуванню ціннісних преференцій, властивому судовому процесу, постановам суду надається вид необхідних результатів гри природних речей. Рішення і постанови суду, таким чином, не виглядають як результат вольових рішень, прийнятих тими, хто контролює політичну машину суспільства. Для КПД роль закону є маскою, що надає існуючим соціальним структурам вигляд легітимності і неминучості та працює на захист і збереження майнових інтересів наділених владою білих чоловіків [4, 3-4]. Цінність аргументу невизначеності складається в демістифікації, розкритті щирого стану суспільства, у якому соціальна структура, яка генерує правовою системою, є не втіленням справедливості, як це проголошується, а незаконною, нелегітимною ієрархією.

Значимість ідей КПД оцінюється по-різному. У них, з одного боку, не знаходять послідовної інтелектуальної теорії і визначають її як політичну позицію, прийняту різнорідною групою правових теоретиків і практиків з фундаментально різними, іноді суперечливими поглядами. З іншого стверджується, що в теоріях КПД міститься багато важливих ідей і підходів, які сукупно становлять нову концепцію юриспруденції.

Відсутність об'єднуючої теорії в русі КПД можна характеризувати як відмітну рису американської філософії і юриспруденції. У розвитку прагматизму, єдиної філософської традиції власне американського походження, як і в наступному русі правових реалістів, а також однодумців і прихильників руху КПД об'єднуючою рисою було загальне відчуття незадоволеності існуючим станом інтелектуального і соціального життя суспільства. Напрямок і зміст їхнього філософського шукання ґрунтувалися на аналізі необхідності зміни філософського осмислення і правового підходу до конкретних соціальних і правових проблем. Як і наприкінці ХІХ сторіччя, коли з'явилися перші, класичні теорії прагматизму, результати їх теоретичної і практичної діяльності виражали «стан розуму», за висловлюванням У. Джеймса. Під впливом постмодерністського стилю гуманітарних досліджень прихильники КПД не систематизують свої погляди. Вони воліють аналізувати окремі сфери систематизованих правових теорій, намагаючись показати на прикладах своєї діяльності текстову невизначеність і неясність, історичну випадковість і непередбаченість американського зводу законів.

Своїми виступами КПД привернули увагу до процесів функціонування правової системи США і показали безсумнівний зв'язок і взаємовплив політики та права. У їхніх публікаціях доводиться, що замість того, щоб ґрунтуватися на науковому, орієнтованому на результат відношення до правових питань відповідно до пріоритетів прагматизму, практика судочинства, відображає ідеологію політично домінуючої групи і у такий спосіб ущемляє права, пригноблює і гнітить підлеглих, маргінальні групи і меншості. Найважливіші результати діяльності КПД зосереджені в ініційованих ними дебатах про невизначеність закону. Однак, при всій його значимості, ці дискусії не дали очікуваного і бажаного результату. Моральні і духовні характеристики його наслідків Пітер Гейбел узагальнює в трьох проблемах:

- а) головна тема критики КПД – логічна невизначеність абстрактних понять, правових або будь-яких інших, – була розкрита на прикладі багатьох конкретних прикладів лінгвістичних деконструкцій і судових справ, але не одержала прагматично обґрунтованого завершення щодо можливих способів подолання пов'язаних із цією темою труднощів. У виступах КПД аргументований констатується, що закон не враховує моральних імперативів, що супроводжують застосування соціальної чинності, а визнані категорії моралі в співвідносних моральних цінностей, втілені в чинності закону і правових понять, проявляються в тому ступені, у який люди відчувають і розуміють бажання жити в кращому, більше відповідному моральним принципам світі. У кожному історичний період розвитку суспільство модифікує свої моральні принципи. Правові аргументи, які визначаються домінуючим моральним баченням світу, будуть зрозумілі, незалежно від їх абстрактно вираженого значення, і прийняті як відповідні і не суперечливі моральній самооцінці існуючого у цей час національного світогляду. Рух КПД показав невідповідності і протиріччя між світоглядом соціально і духовно, що змінилося

суспільством, і законом, що в чинність своєї урегульованості неминуче відстає від новацій і змін у суспільній свідомості. З багатьох причин діяльність прихильників КПД і пафос їхніх протестів не зробив досить тривалого впливу на правове мислення США;

- б) незважаючи на те, що в основі аргументу невизначеності було природне прагнення визначити значення, мети і моральні ідеали більше удосконаленого світу, КПД не змогли передати моральне бачення того, як такий світ можна створити. Через це головна духовна риса КПД – образ сильного, трансформованого, соціально справедливого світу – пройшла непоміченої. Різкі критичні виступи КПД сприймалися лише як критика логічних причин і правових аргументів, а не як обміркована, вільно певна стратегія побудови світу, об'єднаного справедливими моральними принципами рівності і згоди;
- в) у чинність незавершеності їх прагматичних ідей значення, що надавалося аргументу невизначеності і акцент, що він набав у виступах КПД, стали предметом адресної критики окремих частковостей і використовувалися опонентами проти власних духовних переконань і теорій прихильників КПД. Під впливом модної в 1970-ті роки теорії Дерріди про історичну тенденцію розвитку ствердження абстрактних ідеологій, у яких домінує чоловіче начало, КПД не приділяла належної уваги аналізу правової культури, втіленої в незалежному моральному плюралістичному баченні соціальної і правової спільності та рівності суб'єктів суспільства.

Парадокс полягає у тому, що споконвічно наміром КПД було перебороти дегуманізацію і правову несправедливість світу, а не просто займатися аналітичними вправами в деконструктивізмі. Передбачалося, що ця більша і глибока проблема стане предметом широкого демократичного обговорення, у процесі якого можна буде визначити практично застосовні принципи структури соціального порядку і правової культури. Як виявилось, це припущення ґрунтувалося на невірному споконвічному постулаті. У сучасному глобалізованому світі свобода і справедливість тісно корелюють із конкуренцією. Конкуренція на глобальному загальному ринку репродукує в реальному житті нерівність класового суспільства і несвободу від його ієрархічності. Світ, у його сучасному стані прагне знайти консенсус тим часом, що є, і тим, що повинне бути. Саме бажання вирішення цього протиріччя є тим вирішальним чинником, що за всіх часів лежав в основі соціальних рухів, що прагнуть сприяти просуванню людства до створення суспільства, заснованого на любові і співчутті. Це ж протиріччя лежить у багатьох філософських теоріях права – протиріччя в розумінні закону в його статичній формі і закону таким, як він повинен бути [6, 283].

У діяльності представників критики правових досліджень зазначена соціально філософська проблема не одержала досить глибокого осмислення. Вони показали правову реальність у тому вигляді, як вона існує сьогодні, тільки намітивши, що варто було б змінити. Прагматична цінність початої ними дискусії полягає в тому, що вона торкнулась суспільно значимих тем, обговорення яких згодом продовжилося в декількох правових рухах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вдовина Г.А. Проблеми природних прав людини в американській правовій думці ХХ ст. / Г.А. Вдовина // Держава і право: Зб. наук. праць: Юрид. і політ. науки; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – Київ, 2000. – Вип. 6. – С. 3-10.
2. Вдовина Г.А. Новітні англо-американські теорії природного права та їх обґрунтування / Г.А. Вдовина // Часопис Київського університету права. – 2001. – № 1. – С. 9-16.
3. Вільям Джеймс. Прагматизм / Джеймс Вільям; [укр. пер. П. Насаді]. – К.: Альтернативи, 2000. – 142 с.
4. Hutchinson A.C. Critical Legal Studies. Totowa / A.C. Hutchinson. – N-J.: Rowman & Littlefield, 1989. – 348 p.
5. Gruyger W.de Paired. Opposites in Critical Legal Studies / W.de Paired Gruyger. // Yale Law Journal, 1989. – Vol. 103. – P. 454.
6. Llewellyn F. Realistic Jurisprudence: The Next Step / F. Llewellyn // Columbia L Rev. 1930. – № 30. – 443 p.

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРАВА НА СПАДЩИНУ З ПРАВОМ ВЛАСНОСТІ В РАДЯНСЬКОМУ ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

Половинкіна Р.Ю., аспірант

Запорізький національний університет

Стаття присвячена історико-правовому аналізу інститутів спадкування та права власності в праві радянського періоду. На основі проведеного дослідження автор статті пропонує самостійні висновки та судження про співвідношення публічних та приватних інтересів при реалізації права на спадкування та права власності в зазначений період.

Ключові слова: право власності, право на спадщину, особиста власність, заповіт, статика та динаміка у відносинах власності, правомочності власника.

Половинкина Р.Ю. СООТНОШЕНИЕ ПРАВА НА НАСЛЕДОВАНИЕ С ПРАВОМ СОБСТВЕННОСТИ В СОВЕТСКОМ ГРАЖДАНСКОМ ПРАВЕ / Запорожский национальный университет, Украина

Статья посвящена историко-правовому анализу институтов наследования и права собственности в праве советского периода. На основании проведенного исследования автор статьи предлагает самостоятельные выводы и суждения о соотношении публичных и частных интересов при реализации права на наследование и права собственности в указанный период.

Ключевые слова: право собственности, право на наследование, личная собственность, завещание, статика и динамика в отношениях собственности, правомочия собственника.

Polovinkina R.Y. CORRELATION BETWEEN INHERITANCE RIGHTS AND OWNERSHIP RIGHTS IN THE SOVIET CIVIL LAW / Zaporizhzhya national university, Ukraine

The article describes the historical and legal analysis of institutions of inheritance and property rights law in the Soviet period. Basing on the study, the author suggest her own conclusions and judgments of the correlation between public and private interests in implementing the inheritance rights and ownership rights during this period.

Key words: ownership rights, right to inherit, personal property, wills, statics and dynamics in the relations of property, proprietary rights.

Право на спадщину є найдавнішим інститутом цивільного права, він з'являється з виникненням права власності. У різні історичні періоди розвиток поняття права на спадщину зазнавав коректив і змінювався разом із суспільними відносинами. У період формування радянського цивільного права підхід до розуміння права на спадщину і права власності базувався на марксистсько – ленінській ідеології, що заперечувала право приватної власності. Однак радянське цивільне право стало основою для формування сучасного цивільного права України. Дослідженням інститутів права власності та права на спадщину займалися багато цивілістів того часу, а саме Генкін Д.М., Серебровський В.І, Іоффе О.С., Алексєєв С.С., Грибанов В.В., Гордон В.К., Дроніков В.К. та інші, однак дослідження проводились із врахуванням вимог, які нав'язувались радянською владою. Інтерес до дослідження інститутів права власності та права на спадщину не згасає і досі, про це свідчать дослідження науковців, які захистили дисертаційні дослідження, пов'язані з цим питанням, а саме Заїка Ю.О., Нелін О.І. та інші.

Метою статті є історико-правовий аналіз інститутів права власності та спадкування для виявлення їх особливостей та закономірностей розвитку.

Рівень розвитку суспільних відносин, пов'язаних із власністю, якісно відображає рівень розвитку відносин, пов'язаних із спадкуванням. Україна є країною із перехідною економікою, хоч і в багатьох програмах і меморандумах вже проголосила себе країною із ринковою економікою, тому відносини права приватної власності та спадкування потребують дослідження та опрацювання, оскільки одним із способів набуття права власності є спадкування майна після померлого.

Взаємозв'язок інституту спадкування з інститутом власності є очевидним: спадкове право надає праву власності «кінцеве значення» і правонаступність, визначає ті рамки, в яких власник має право необмежено розпоряджатися своїм майном. Тісний зв'язок спадкового права з правом власності, так чи інакше, наголошувався всіма правовими і економічними школами і течіями. У період розвитку радянської влади питання взаємозв'язку інституту спадкування і відносин власності мали місце у вітчизняній юридичній літературі в основному в післяреволюційний період і під час НЕПу.

Останнім часом поширене уявлення про власність як природне право людини. Шершеневич Г.Ф. з цього приводу у своїх працях зазначає, що закріплення певних явищ у праві можливе лише з розумінням природи людини у всіх її виявах, з проникненням у потреби людини, її здібності і прагнення [1, 25]. Саме тому основою для вираження реалізації прав і свобод людини виступає приватна власність, визначення особи як власника, певної речі, об'єкта. Право власності необхідно розглядати, враховуючи повноваження власника, а саме правомочності по володінню, користуванню та розпорядженню майном. З цього приводу влучно зазначає Спасибо-Фатєєва І.В., а саме що, ставлення особи до речі як до своєї можливо лише в тому разі, коли інші особи ставляться до цієї речі як до чужої. Фактичне панування над річчю лише певної особи може бути тільки при усуненні від такого панування інших осіб, які відповідно ставляться до цього і визнають та відчувають себе сторонніми по відношенню до цієї речі [2, 77]. Отже, ставлення до речі як до своєї має насамперед суб'єктивний характер, якого зовсім не достатньо для ствердження про існування права власності. Об'єктивно воно повинно бути поєднане з можливістю здійснення власником певних можливостей щодо свого майна, які йменують повноваженнями власника.

Для реалізації прав спадкодавця (за законом) чи заповідача (за заповітом) наявність речей у натурі не обов'язково. Спадкодавець може і не бути власником майна, він може залишити після своєї смерті борги або право користування майном, тому правомочності власника можуть не збігатися з правом спадкодавця.

Часто цивільні права представляють через відносини статички та динаміки, де власність демонструє статичність, а зобов'язання – динамічність, тому необхідно з'ясувати право на спадкування як пов'язане зі статикою чи динамікою відносин. Скловський К.І. розглядає власність з економічного та правового аспектів та зазначає, якщо динаміка пов'язана з обігом, то тоді ми мусимо визнати, що в «спокійному» стані статички виявити не можна. По-друге, статичність власності призводить до виснаження з неї можливості її руху, майже усунення наповнення її цією можливістю і набуття такої лише зі втягненням її в обіг через вчинення правочинів. Тоді і правомочність розпорядження власністю є не діючою для права власності як права статичного, «замороженою» до виникнення інших, динамічних відносин, де вона й реалізується. У такому разі межа статички-динаміки в праві власності й повинна пролягати саме в розпорядженні, а відсіль – нелогічність ствердження про статику власності або про виключення з поняття про неї правомочності на розпорядження як відбиток динаміки [3, 95].

Власність, взята в якості одиничного і конкретного факту об'єктивної дійсності, в її статичному моменті існування, сприймається свідомістю насамперед як влада над речами або як ставлення суб'єкта до речей «як до своїх».

У радянському цивільному праві право власності характеризується як право особи володіти, користуватись і розпоряджатись майном у межах, встановлених законом. Таким чином, у законі власність визначається як суб'єктивне право на майно, як гарантована уповноваженій особі можливість діяти певним чином зі своїм майном, як ставлення особи до майна.

Право власності є юридичним способом розподілу майна в суспільстві шляхом наділення осіб суб'єктивним правами на нього. Ця мета досягається встановленням з боку держави правових норм поведінки людей, у яких юридично забезпечується монополія влади особи на майно, як виняткову сферу його особистої волі.

Право власності дає можливість вирішити питання про те, кому за законом належить майно в результаті привласнення і тим самим відмежувати майно однієї особи (власника) від майна інших осіб (не власника).

Маслов В.Ф. зазначає, що право власності закріплює існуючу в суспільстві систему розподілу матеріальних благ, воно характеризує статику майнових відносин на відміну від права зобов'язального, яке регулює процес присвоєння майнових благ [4, 12].

Правовідносини власності – це відношення між власником, з одного боку, і невластником – з іншого. Абсолютність влади надається власнику покладанням обов'язку пасивного утримання всіх інших осіб від здійснення дій щодо речі, яка належить власникові. Право власності визначається настільки абсолютним, що виконання цього обов'язку пасивного утримання само по собі достатньо, щоб інтереси власника юридично були задоволені.

Іншими словами: право власності, на відміну від зобов'язального права, здійснюється без посередництва іншої особи, тоді як у зобов'язальному праві між уповноваженою особою і річчю (предметом зобов'язання) є особа, яка повинна передати, надати річ або вчинити будь-яку іншу дію у відношенні речі.

Юридичний зміст права власності як суб'єктивного права розкривається лише шляхом аналізу правомочностей власника, за допомогою яких досягається мета задоволення його інтересів. Об'єм цих правомочностей встановлений законом: володіння, користування і розпорядження. Тому визначення права власності обов'язково має включати в себе перелік тих засобів (володіння, користування і розпорядження), які необхідні власнику для здійснення його влади.

Правомочності володіння, користування і розпорядження майном не можуть бути зведені лише до фактичної можливості власника діяти у відношенні майна певним чином, а є водночас юридичною можливістю здійснити свою волю, владу. Остання ж визнається законом і за тим, хто втратив володіння річчю, фактично не користується і не розпоряджається нею в сенсі фізичному чи господарському. Тому фактичний стан речей може не збігатися з їх юридичним розподілом: річ може юридично належати одній особі, а насправді перебувати у владі іншого. При реалізації права на спадщину в спадкодавця, як власника майна, правомочності по володінню, користуванню та розпорядженню юридично можуть не збігатись із фактичним станом речей.

Маслов В.Ф. влучно зазначає, що поняття правомочностей власника на володіння, користування і розпорядження майном включає в себе не тільки фактичну сторону, як фізичну можливість поступати з речами певним чином (тобто ставлення особи до самої речі), але і юридичну сторону – як право усунути, виключити вплив інших осіб на ці речі, об'єкти його права власності [4, 37].

Генкін Д.М. вважає, що право власності відображає як статику (володіння), так і динаміку (розпорядження, користування) відносин власності [5, 27]. Але право відображає всі ці відносини власності не тільки в інституті права власності, а й інших правових інститутах. Правомочність розпорядження, що належить власнику, є підставою для виникнення різних зобов'язальних правовідносин.

Право на спадкування є специфічним видом відносин. Вони виникають при настанні юридичних фактів при закінченні однієї дії, яка породжує виникнення відносин із прийняттям спадщини, таким чином відбувається зміна власників майна.

Цивільно регулювання власності не можна зводити лише до статички відносин власності – до володіння об'єктами власності. Воно охоплює правомочності власника щодо користування та розпорядження, тобто динаміку власності. Разом із тим динаміка власності опосередковується не тільки правом власності, а й іншими інститутами цивільного права. Отже, різниця в правовому опосередкуванні відносин власності в їх статичному та динамічному вираженнях полягає в тому, що статика власності опосередковується тільки правом власності, так і іншими інститутами цивільного права. Наприклад, володіючи правомочністю розпорядження, власник вступає в зобов'язальні правовідносини по відчуженню речі, зі здачі її у найм, по віддачі її в заставу кредитору з метою забезпечення зобов'язання. Угода встановлює, зокрема, зобов'язальні правовідносини між сторонами (договір купівлі-продажу). Але сама дія, що надає угоду, є одночасно здійснення правомочностей власника по розпорядженню річчю. Таким чином, у динаміці відносин власності здійснення власником належних йому правомочностей може бути юридичним фактом, породжуючи інші правовідносини. При цьому слід мати на увазі, що саме право власності розглядається як суб'єктивне право, ще не є юридичним фактом. Юридичним фактом є певний спосіб здійснення власником своїх правомочностей, вчинення ним дій, виявленням їм волі для встановлення відносин із третіми особами. За загальноприйнятою класифікацією юридичних фактів таке здійснення власником правомочностей має бути віднесене до дій.

У ряді випадків для того, щоб виникло правовідношення на основі здійснення власником своїх правомочностей, недостатньо одного юридичного факту – здійснення власником своїх правомочностей, необхідна наявність і ряду інших юридичних фактів (складний склад юридичних фактів). Так, для того, щоб наступило спадкування за заповітом, недостатньо, що заповідач як власник розпорядився речами на випадок смерті, потрібен ще ряд юридичних фактів: смерть спадкодавця, прийняття спадщини спадкоємцем.

Сутність спадкування вперше було розкрито в доповіді К. Маркса до Генеральної ради Першого Інтернаціоналу Базельською Конгресу в 1869 р., де він зазначав, що право спадкування має соціальне значення лише остільки, оскільки воно залишає за спадкоємцем ту владу, яку покійний мав за життя, а саме владу привласнювати продукти чужої праці за допомогою своєї власності. Наприклад, земля дає землевласнику за життя владу під титулом ренти привласнювати без будь-якої компенсації плоди чужої праці. Капітал дає йому владу робити те ж саме під титулом прибутку і процента. Власність на цінні папери дає йому можливість жити, не працюючи, плодами чужої праці і т.д. Спадкування не створює цієї можливості перекладати плоди праці однієї людини в кишеню іншої – воно стосується лише зміни осіб, що володіють цією можливістю [6, 55]. К. Маркс вважав великою помилкою вчення соціалістів-утопістів (Базара та інших послідовників Сен-Сімона) про право на спадщину, що розглядали право спадкування не як юридичний наслідок, а як економічну причину нинішньої організації суспільства і вимагали скасування права спадкування. Однак К. Маркс і Ф. Енгельс висунули в «Маніфесті Комуністичної партії» в якості одного з найважливіших заходів, які повинна провести пролетарська революція, а саме скасування права на спадкування. Під вимогою скасування права на спадкування вчені розуміли викорінення буржуазного права приватної власності та права на спадкування.

У вищезгаданій доповіді К. Маркс вказав, що як і все цивільне право взагалі, закони про спадкування є не причиною, а наслідком, юридичним висновком з існуючої економічної організації суспільства, яка заснована на приватній власності на засоби виробництва ... зникнення права на спадкування буде природним результатом тієї соціальної перебудови, яка скасує приватну власність на засоби виробництва; але скасування права спадкування ніколи не може стати відправною точкою такого соціального перетворення [6, 317]. Отже, із знищенням права приватної власності зникне і право на спадщину, тому 27 квітня 1918 року ВЦВК приймає відповідний Декрет «Про відміну спадкування», де чітко в ст. 1 зазначається, що «спадкування як за законом, так і по духовному заповіту відміняється. Після смерті власника майна, яке йому належало (як рухоме, так і нерухоме), стає державним надбанням Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки» [7, 117]. Однак був і виняток, при якому до видання декрету про загальне соціальне забезпечення нужденні, що не мають прожиткового мінімуму, непрацездатні родичі по прямій низхідній і висхідній лінії, повнорідні і неповнорідні брати і сестри та того з подружжя, що пережив спадкодавця, отримують матеріальне забезпечення, яке залишилось після померлого майна. Цікаво, те що усиновлені, приймаки, приймаки та їхні нащадки по відношенню до усиновителів та усиновителі по відношенню до усиновлених, приймаків, приймів та їхніх нащадків прирівнюються до родичів за походженням і тому мають право на соціальне забезпечення, якщо вони є нужденними.

Громадяни масово почали дарувати своє майно родичам, тому в травні 1918 року приймається новий Декрет про основні приватні майнові права, визнані РРФСР, що охороняються її законами і захищаються судами РРФСР», який закріпив основні правила спадкування майна за законом і за заповітом подружжя і прямих низхідних родичів спадкодавця в межах загальної вартості спадщини в 10 000 золотих рублів. Ці положення в подальшому були відображені в статтях Цивільного кодексу, який був прийнятий у 1922 року. Також 20 травня 1918 року ВЦВК приймає Декрет «Про дарування», яким було заборонено дарування майна, вартість якого була вище 10000 золотих рублів, якщо договір дарування визнавався не дійсним, то предмет дарунку переходив у власність держави.

Влада Радянського Союзу декларативно закріпила право особистої власності та право на спадщину, яке було відображене в Конституції СРСР і в Конституціях союзних республік: так, стаття 10 Конституції СРСР, 1936 року, встановлювала охорону права особистої власності громадян. Цей термін уперше з'явився в законі саме тоді, коли особиста власність як економічна категорія остаточно склалася.

Радянське спадкове право складає одну з частин радянського цивільного права, знаходиться в тісному зв'язку з правом особистої власності. Зовсім не випадково в одній і тій же главі Конституції СРСР трактується про соціалістичну власність і право спадкування, і право на спадкування ставиться разом із правом особистої власності (гл.1 ст.10 Конституції СРСР).

Таким чином, охорона законом права особистої власності, а також права спадкування особистої власності громадян на предмети споживання, є конституційним принципом.

У зв'язку з цим необхідно відзначити, що в тексті проекту Конституції СРСР, представленого Конституційною комісією на розгляд Надзвичайного VIII Всесоюзного з'їзду Рад, у ст.10

вказувалося, що охороні законом підлягає «особиста власність громадян». Редакційною комісією з'їзду в ст.10 було внесено дві суттєві поправки. Перша з них полягала у вказівці, що охороні законом підлягає не «особиста власність громадян», а «право особистої власності громадян»; друга поправка полягала в доповненні ст.10 вказівкою, що, поряд з охороною законом права особистої власності, охороняється законом і «право спадкування особистої власності громадян». Обидві ці поправки до ст.10, включені в остаточний текст проекту Конституції, затвердженого Надзвичайним VIII Всесоюзним з'їздом Рад [8, 37].

Конституція СРСР нерозривно пов'язує право особистої власності громадян із правом спадкування особистої власності.

Дроніков В.К. у своїй науковій роботі приводить приклади, де в Конституціях держав дружніх з СРСР також проголошувалося право на спадкування як один із принципів, який підлягає охороні законом. Це вихідне положення було у подальшому відображено в законодавчих нормах про спадкування за заповітом у ряді законодавств, а саме: у Польській Народній Республіці 8 жовтня 1946 року був виданий Декрет «Спадкове право», який набув чинності з 1 січня 1947 року; у Болгарській Народній Республіці 3 січня 1949 року Великими Народними Зборами було прийнято «Закон про спадщину», опублікований 29 січня 1949 року; у Чехословацькій Республіці видано Цивільний кодекс, який вступив у дію з 1 січня 1951 року [9, 9].

Отже, право на спадщину та право власності співвідносяться як частина та ціле, оскільки одним із способів набуття права власності є спадкування майна. Сукупність встановлених радянською владою законодавчих норм, що регулюють умови та порядок переходу в спадщину права особистої власності громадян та інших належних їм майнових прав, складає радянське соціалістичне спадкове право, що є частиною радянського соціалістичного цивільного права, однак у цей період багато норм носять декларативний характер. Спадкові правовідносини об'єктивно відображають стан суспільного, економічного, політичного і духовного розвитку певного історичного періоду, обмеження спадкових прав – це ті проблеми, що існували протягом історії розвитку спадкового права і лише останнім часом поступово вирішуються. Інститут спадкування проходить шлях, аналогічний тому, який проходив інститут права приватної власності: від повної відміни до його закріплення в Конституції і встановлення механізму реалізації в Цивільному кодексі. Висновки та пропозиції, сформульовані в даній статті, можуть у подальшому стати вихідними положеннями для майбутніх наукових розробок в історії розвитку спадкового права.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шершеневич Г.Ф. Общая теория права: в 4 т. / Г.Ф. Шершеневич. – М.: Бр. Башмаковых, 1910. – Т.1: Часть теоретическая. – 1910. – 457 с.
2. Спасибо-Фатеева І.В. Юридична природа права на управління в акціонерному товаристві / І.В. Спасибо-Фатеева // Вісник Академії правових наук України. – 1999. – № 3. – С. 77-88.
3. Скловский К.И. Собственность в гражданском праве / К.И. Скловский. – М.: Дело, 1999. – 357 с.
4. Маслов В.Ф. Основные проблемы права личной собственности в период строительства коммунизма в СССР / В.Ф. Маслов. – Харьков: Изд-во Харьковского университета, 1968. – 319 с.
5. Генкин Д.М. Право собственности в СССР / Д.М. Генкин. – М.: Гос изд-во юридической литературы, 1961. – 223 с.
6. Маркс К. Манифест Коммунистической партии / К. Маркс, Ф.Энгельс – М.: Гос. Изд-во полит. литературы, 1955. – 389 с.
7. Хрестоматия по истории отечественного государства и права 1917-1991 гг. / [Власов В.К., Липницкий А.В., Луцких И.М. и др.]; под ред. О.И. Чистякова – М.: Зеркало, 1997. – 856 с.
8. Серебровский В.И. Избранные труды по наследственному и стаховому праву / В.И. Серебровский. – [2-е изд.]. – М.: Статус, 2003. – 560 с.
9. Дроников В.К. Наследование по завещанию в советском праве / В.К. Дроников. – К.: Изд-во Киевского гос. университета им. Т.Г. Шевченка, 1957. – 135 с.

РОЗДІЛ II. КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 342.5; 35.08:352(477)

СЛУЖБА В ОРГАНАХ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ

Падалко Г.В., к.ю.н.

м. Дніпропетровськ

У статті розглядаються концептуальні проблеми служби в органах місцевого самоврядування. Сформульовані авторські пропозиції щодо вдосконалення організації служби в органах місцевого самоврядування та напрямків її конституційно-правового забезпечення.

Ключові слова: публічна служба; служба в органах місцевого самоврядування; службовці та посадові особи органів місцевого самоврядування; організація служби в органах місцевого самоврядування.

Падалко Г.В. СЛУЖБА В ОРГАНАХ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ В УКРАИНЕ: АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ТЕОРИИ / г. Днепропетровск, Украина

В статье рассматриваются концептуальные проблемы службы в органах местного самоуправления. Сформулированы авторские предложения по усовершенствованию организации службы в органах местного самоуправления и направлений её конституционно-правового обеспечения.

Ключевые слова: публичная служба; служба в органах местного самоуправления; служащие и должностные лица органов местного самоуправления; организация службы в органах местного самоуправления.

Padalko G.V. THE SERVICE IN LOCAL SELF-GOVERNMENT IN UKRAINE: THE ACTUAL PROBLEMS OF THE THEORY / city Dnepropetrovsk, Ukraine

The article discusses the conceptual problems of public policy in the service in local self-government. The author proposes certain measures for improvement of organization of service in local self-government bodies and means of appropriate provisions in constitution law.

Key words: public service; service in local self-government bodies; public servants and officials in local self-government bodies; organization of service in local self-government bodies.

Становлення України як суверенної, незалежної, демократичної та соціальної держави, обраний нею курс на європейську інтеграцію зумовлюють необхідність суттєво підвищити дієвість системи місцевого самоврядування та її підсистеми – служби в органах місцевого самоврядування. Демократичні перетворення, що відбуваються в країні, потребують нових підходів до формування механізмів функціонування служби в органах місцевого самоврядування, їх наукового обґрунтування та впровадження. Адже ефективна служба в органах місцевого самоврядування є одним з найважливіших чинників успішного проведення муніципальної та адміністративної реформи, реформи адміністративно-територіального устрою.

Тому актуальним є дослідження служби в органах місцевого самоврядування як системного об'єкта, тобто її змісту, мети, структури, елементів та зв'язків, механізмів функціонування і розвитку. Пріоритетними стають питання покращання функціонування служби в органах місцевого самоврядування шляхом удосконалення механізмів мотивації, комунікації, організаційних перетворень, управління якістю.

Наразі ці завдання покладаються на Національне агентство України з питань державної служби, яке не тільки формує єдину державну політику у сфері державної служби і забезпечує її реалізацію, а й бере участь у формуванні державної політики у сфері служби в органах місцевого самоврядування; розробляє та затверджує нормативно-правові акти з питань державної служби та служби в органах місцевого самоврядування; надає роз'яснення щодо застосування законодавства з питань державної служби та служби в органах місцевого самоврядування [8].

Практичні питання вдосконалення механізмів функціонування служби в органах місцевого самоврядування вирішуються в процесі діяльності центральних та місцевих органів виконавчої влади, державних установ, органів та посадових осіб місцевого самоврядування, під час як реалізації державної політики у сфері служби в органах місцевого самоврядування, здійснення їх функцій та повноважень, безпосереднього надання адміністративних та управлінських послуг.

З огляду на це дослідження теоретичних проблем організації та функціонування служби в органах місцевого самоврядування набуває великого значення з позицій саме сучасного розуміння особливостей діяльності служби в органах місцевого самоврядування, тобто в умовах демократизації суспільства, спрямованості на задоволення інтересів територіальних громад та вирішення питань місцевого значення.

Упродовж останніх років питання служби в органах місцевого самоврядування стали об'єктом уваги багатьох вітчизняних і зарубіжних учених, які досліджують наукові та практичні проблеми функціонування системи служби в органах місцевого самоврядування, її відкритості та прозорості, професіоналізації, адаптації до стандартів Європейського Союзу. Але більшість із них вивчає лише окремі аспекти даного виду публічної служби, механізмів її функціонування та розвитку.

У цілому для вітчизняної юридичної науки розробка проблем організації та функціонування служби в органах місцевого самоврядування на сьогоднішньому етапі є значною мірою новим напрямом наукового пошуку, при розробці якого слід враховувати його складність в умовах побудови демократичної і правової держави.

Окремі питання проблематики публічної служби тією чи іншою мірою досліджували у своїх працях В.Б. Авер'янов, О.Ф. Андрійко, Г.В. Атаманчук, Д.М. Бахрах, К.С. Бельський, Л.Р. Біла-Тіунова, Ю.П. Битяк, В.А. Воробйов, Б.М. Габрічідзе, І.П. Голосніченко, Є.В. Додін, І.О. Картузова, С.В. Ківалов, А.В. Кірмач, В.Л. Коваленко, Л.В. Коваль, І.Б. Коліушко, В.К. Колпаков, Є.Б. Кубко, Б.М. Лазарев, В.М. Манохін, Н.Р. Нижник, О.В. Оболонський, Д.М. Овсянко, В.Ф. Опришко, М.П. Орзіх, І.М. Пахомов, О.В. Петришин, Ю.М. Старілов, С.Г. Стеценко, О.В. Тодошак, В.В. Цветков, Ю.С. Шемшученко та ін.

Починаючи з 1990 року, коли у вітчизняній науці почалося формування сучасних поглядів на місцеве самоврядування, окремим аспектам проблеми служби в органах місцевого самоврядування приділяли увагу М.О. Баймуратов, Ю.Ю. Бальцій, О.В. Батанов, О.І. Бедний, Я.В. Бережницький, В.І. Борденюк, І.П. Бутко, В.А. Григор'єв, Р.К. Давидов, В.М. Кампо, М.І. Корнієнко, В.В. Кравченко, А.Р. Крусян, П.М. Любченко, Н.В. Мішина, М.П. Орзіх, Б.А. Пережняк, В.Ф. Погорілко, О.В. Прієшкіна, М.О. Пухтинський, О.Ф. Фрицький, Г.В. Чапала, Л.В. Шинкарь та ін.

Слід зазначити, що становлення служби в органах місцевого самоврядування як самостійного інституту конституційного права значною мірою пов'язане з прийняттям Конституції України [7]. Адже конституційні положення про те, що «народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування», а «громадяни користуються рівним правом доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування», стали нормативною та методологічною базою для конституювання та правової ідентифікації публічної служби та її диференціації на державну службу та службу в органах місцевого самоврядування.

Спираючись на конституційні принципи, було прийнято Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р. [3] та 15 липня 1997 р. ратифіковано Європейську хартію про місцеве самоврядування [4]. Особливо слід відмітити прийняття Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» від 7 червня 2001 р. [5], яким вперше у вітчизняній муніципальній практиці було комплексно, на основі окремого законодавчого акта, врегульовано правові, організаційні, матеріальні та соціальні умови реалізації громадянами України права на службу в органах місцевого самоврядування, визначено загальні засади діяльності посадових осіб місцевого самоврядування, їх правовий статус, порядок та правові гарантії перебування на службі в органах місцевого самоврядування.

Втім, прийнятий у 2001 р. Закон України «Про службу в органах місцевого самоврядування» виявився малоефективним у практичній реалізації. Численні дублювання положень цього Закону із положеннями Закону «Про державну службу», який багато в чому застарів як з точки зору змісту, так і своєї ідеології, обумовлюють необхідність врегулювання статусу служби в органах місцевого самоврядування на рівні окремого, нового за сутністю та змістом закону. Тому й сьогодні законопроектна робота щодо удосконалення змісту цього закону триває, свідченням чого є проект нової редакції Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» [6], підготовлений Міністерством юстиції України.

Досвід конституційно-правового регулювання у сфері служби в органах місцевого самоврядування, накопичений за період існування новітньої української державності, дозволяє звернути увагу на низку концептуальних проблем теорії та практики, розв'язання яких має істотне значення у процесі формування перспективної моделі служби в органах місцевого самоврядування.

Насамперед слід вказати на актуальність висвітлення питань служби в органах місцевого самоврядування під кутом зору загальних проблем конституційного та муніципального права, формування в Україні ефективної та дієвої системи місцевого самоврядування. Такий підхід означає акцентування уваги на службовому призначенні органів та посадових осіб місцевого самоврядування, які відповідають за свою діяльність перед територіальними громадами, державою та фізичними і юридичними особами, що передбачає забезпечення простору для самоорганізації, самодисципліни, самовідповідальності, становлення інститутів громадянського суспільства. У цьому сенсі будь-який вид публічної муніципальної службової діяльності повинен бути охарактеризований як певний різновид служби в органах місцевого самоврядування, а всі органи місцевого самоврядування мають службове функціональне призначення. Тому не є випадковою тенденція до визначення статусу органів місцевого самоврядування в сучасних умовах саме як певних «служб», «уповноважених з послуг», «сервісних центрів» тощо.

Разом із тим демократичні правові процедури формування органів місцевого самоврядування, організації та функціонування їх апарату, його взаємодії з населенням повинні розглядатися в широкому контексті демократизації суспільного та державного життя, як особлива форма муніципальної демократії та невід'ємна складова частина механізму реалізації прав людини.

Однією з центральних у цьому плані є проблема підвищення ефективності та якості функціонування органів та посадових осіб місцевого самоврядування, вирішення якої безпосередньо обумовлюється оптимальною організацією служби в органах місцевого самоврядування, яка в такому розумінні виступає серцевиною системи органів місцевого самоврядування, своєрідною кровоносною системою їх апарату, що постачає його конструкції та схеми знаннями, волею та прагненнями людей.

Також звернемо увагу на конституційний принцип правової, організаційної та економічної відокремленості місцевого самоврядування від державної влади. Це дозволяє говорити про так званий «кадровий суверенітет» територіальних громад та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, самостійності цих суб'єктів у здійсненні кадрової політики. Про колосальну роль самостійності муніципальної кадрової політики в процесі становлення та розвитку служби в органах місцевого самоврядування свідчить позитивний зарубіжний досвід. Так, в основі німецької державної доктрини місцевого самоврядування знаходиться принцип «п'яти суверенітетів громад», серед яких: фінансовий, організаційний, кадровий суверенітети, суверенітет просторового планування та статутний суверенітет, який полягає в праві приймати акти громад, які мають загальнообов'язкову юридичну силу [1, 320].

Сьогодні вкрай необхідне оновлене бачення принципів служби в органах місцевого самоврядування. Адже вони тісно пов'язані з принципами місцевого самоврядування (муніципального управління), а останні впливають на формування системи принципів муніципального права. Принципи місцевого самоврядування є орієнтирами діяльності суб'єктів муніципального права, служать критеріями поведінки учасників муніципально-правових відносин, а принципи муніципального права впливають на зміст муніципальної управлінської діяльності, функціонування всього механізму муніципально-правового регулювання, виражають і охороняють систему загальнолюдських цінностей громадянського суспільства.

З цього приводу слід вказати на двосторонній вплив щодо формування принципів муніципального права і служби в органах місцевого самоврядування, метою чого є впорядкування правового регулювання муніципальних публічно-службових відносин, що забезпечувало б досягнення конституційних ідей щодо пріоритету прав і свобод людини, розвитку і функціонування місцевого самоврядування як виду публічної влади, сприятимуть його інституціоналізації та конституюванню у системі демократичного конституційного ладу.

Аналіз актуальних проблем теорії та практики інституціоналізації та конституювання місцевого самоврядування в сучасній Україні дозволяє зробити висновок про динамічність процесу формування принципів муніципального права та служби в органах місцевого самоврядування, що стає їх сучасною особливістю. Аналіз теоретичних розробок у цій галузі дозволяє говорити про важливу стабілізуючу роль принципів організації та функціонування служби в органах місцевого самоврядування, оскільки вони:

- відбивають найбільш істотні, головні, об'єктивно детерміновані закономірності, відносини й взаємозв'язки в системі організації й функціонування служби в органах місцевого самоврядування;
- забезпечують ефективність механізму реалізації й захисту прав і свобод людини й громадянина;
- визначають законність і стабільність поведінки посадових осіб місцевого самоврядування;
- обумовлюють соціальну цінність відносин, які мають місце в системі служби в органах місцевого самоврядування;
- являють собою ядро системи норм про організацію й функціонування служби в органах місцевого самоврядування.

Усі принципи організації і функціонування служби в органах місцевого самоврядування «працюють» у взаємодії в рамках одного механізму, однієї системи. Побудова такої системи має як емпіричне, так і прикладне значення. Системний аналіз принципів організації й функціонування служби в органах місцевого самоврядування дозволяє всебічно врахувати їх зв'язки й відносини усередині системи принципів служби в органах місцевого самоврядування, знайти умови їх динаміки й стабільності, зрозуміти механізм їх впливу на суспільні відносини з метою ефективної реалізації в процесі модернізації системи служби в органах місцевого самоврядування.

Слід усвідомлювати й те, що місцеве самоврядування, його органи та посадові особи, незважаючи на організаційну самостійність, входять до єдиної системи публічної влади у державі: на загальнонаціональному (центральному) рівні, у регіонах (області та АРК) та муніципальному рівні функціонують органи публічної влади, які забезпечують згідно із Конституцією України реалізацію влади Українського народу та мають власну компетенцію, нормативний зміст якої може змінюватися із врахуванням розвитку держави, громадянського суспільства та завдань, які стоять перед ними.

Водночас, служба в органах місцевого самоврядування є новим видом публічної службової діяльності, який хоча і взаємодіє з державною службою, ідентичний їй за набором структурних елементів, але відрізняється від державної служби за змістовним наповненням низки елементів. Адже мета муніципальної службової діяльності, насамперед, полягає в служінні інтересам територіальної громади та обслуговуванні функцій та повноважень місцевого самоврядування, реалізації їх безпосередньо населенням та органами місцевого самоврядування та є похідною від обсягу питань місцевого значення, які вирішуються на муніципальному рівні й окремих державних повноважень, якими наділяються органи місцевого самоврядування в порядку делегування.

Так, як зазначає Ю.П. Битяк, служба в органах місцевого самоврядування – це самостійний вид публічної служби, який близький за своїми характеристиками (характерними рисами) до державної. Зокрема, це професійна діяльність, пов'язана із зайняттям посад, спрямована на реалізацію територіальною громадою свого права на місцеве самоврядування та виконання окремих повноважень органів виконавчої влади, наданих законом. Останні положення, вказує

Ю.П. Битяк, підкреслюють як роль, так і її зв'язок з органами виконавчої влади, державним управлінням та державною службою.

Разом з тим, на думку Ю.П. Битяка, службу в органах місцевого самоврядування не можна розглядати як державну, про що свідчить і врегулювання її проходження окремим законом. Безумовно, повністю ці види публічної служби не можна ототожнювати, але проблеми становлення, функціонування та розвитку місцевого самоврядування, діяльності органів місцевого самоврядування, їх виконавчих органів, проходження служби в органах місцевого самоврядування багато в чому збігаються з проблемами, які існують у формуванні та діяльності органів виконавчої влади, проходженні в них служби [2, 14].

Важливим питанням залишається професійна етика служби в органах місцевого самоврядування. Адже інститут служби в органах місцевого самоврядування, виступаючи у якості інституту служіння територіальній громаді та суспільству в цілому, може стати фактором соціальної стабілізації та розвитку, духовно-морального оздоровлення суспільства, гарантом побудови правової держави виключно за умовою відродження її справжнього ідеального призначення – служіння громаді.

У зв'язку з цим, подолання кризових явищ у сучасному українському суспільстві, формування сучасного дієвого та конкурентоздатного місцевого самоврядування, яке ефективно вирішує питання місцевого значення, завдання соціально-економічного та культурного розвитку, потребує вирішення системного завдання формування механізмів культивування етичних принципів і цінностей у системі служби в органах місцевого самоврядування. При цьому слід мати на увазі, що на шляху реалізації вказаної мети виникають серйозні труднощі із забезпеченням єдності розуміння моральних цінностей, проблеми стійкості суспільної моралі. Не можна не відмітити й серйозні деформації суспільної свідомості, які виражаються в запереченні позитивного змісту права та низькому авторитеті держави в останні два десятиліття, що призвело до різкого зниження ролі моральних регуляторів та посиленню бюрократичних заходів впливу на суспільство.

Отже, одним із основних у будь-якій державно-правовій системі ресурсів ефективного публічного управління (як державного, так і муніципального) залишається довіра громадян, яка заснована на принципі довірення повноважень (фидуціарності). Тому одним із важливіших завдань на сучасному етапі розвитку служби в органах місцевого самоврядування є кардинальне переосмислення і перебудова тих процесів, які реально відбуваються в суспільстві, виявлення проблем та постановка нових завдань публічного управління (як державного, так і муніципального), які дозволяють системно вирішувати вказані вище проблеми.

Одне із таких завдань – формування позитивного змісту суспільних відносин, з одного боку, між громадянами, жителями – членами відповідних територіальних громад як первинними представниками громадянського суспільства та, з іншого боку, державними службовцями, які представляють органи державної влади і посадовими особами місцевого самоврядування, які представляють відповідні органи місцевого самоврядування у відносинах з територіальною громадою, державою, її органами та посадовими особами тощо. Ігнорування даного фактора в умовах сучасної України може послужити причиною поглиблення процесів взаємної недовіри та усепроникаючих неформалізованих зв'язків, які є ідеальним середовищем для руйнуючих корупційних процесів [9, 18–19].

Послідовне розв'язання цих та інших питань дозволить створити умови для підвищення престижності служби в органах місцевого самоврядування; врегулювання статусу службовця органів місцевого самоврядування; удосконалення класифікації посад в органах місцевого самоврядування та адекватної схеми категорій цих посад; удосконалення системи рангів посадових осіб місцевого самоврядування та порядку їх присвоєння; підвищення якості послуг, які надають службовці органів місцевого самоврядування; створення політично нейтрального інституту служби в органах місцевого самоврядування; введення в дію ефективного механізму запобігання корупції в органах місцевого самоврядування; створення умов для просування по службі відповідно до професійної освіти, результатів роботи та атестації; підвищення рівня соціального та матеріального захисту службовців органів місцевого самоврядування тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Автономов А. С. Конституционное (государственное) право зарубежных стран: учебн. / А.С. Автономов. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2006. – 548 с.
2. Битяк Ю.П. Державна служба в Україні: проблеми становлення, розвитку та функціонування: автореф. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: спец. 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Ю.П. Битяк; Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. – Харків, 2006. – 40 с.
3. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – Ст. 170.
4. Про ратифікацію Європейської Хартії про місцеве самоврядування: Закон України від 15 липня 1997 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 38. – Ст. 249.
5. Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 7 червня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 33. – Ст. 175.
6. Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України. Проект, підготовлений Міністерством юстиції України [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Міністерства юстиції України. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/0/38414>
7. Конституція України: Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
8. Положення про Національне агентство України з питань державної служби: Затверджено Указом Президента України від 18 липня 2011 року №769/2011 [Електронний ресурс] // Офіційне представництво Президента України. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/13815.html>
9. Шишкина А.А. Этика государственной службы на современном этапе развития России: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филос. наук: спец. 09.00.05 «Этика» / А.А. Шишкина; ГОУ ВПО «Шуйский государственный педагогический университет». – Шуя, 2010. – 25 с.

УДК 342:340.11

ОСОБЛИВОСТІ ПРЕЗИДЕНТСЬКОГО КОНТРОЛЮ

Кравченко В.В., здобувач

*Національний юридичний університет
«Юридична академія імені Ярослава Мудрого»*

У статті визначені поняття, риси, характер, правові межі президентського контролю. Розмежовуються функції глави держави пов'язані із здійсненням контролю з іншими схожими функціями. Також приділено увагу реалізації президентом контрольних функцій через підпорядковані йому органи.
Ключові слова: президентський контроль, риси президентського контролю, поняття президентського контролю.

Кравченко В.В. ОСОБЕННОСТИ ПРЕЗИДЕНТСКОГО КОНТРОЛЯ / Национальный юридический университет «Юридическая академия имени Ярослава Мудрого», Украина
В статье определены понятие, черты, характер, правовые рамки президентского контроля. Разделяются функции главы государства связанные с осуществлением контроля с похожими функциями. Также уделено внимание реализации президентом контрольных функций через подотчетные ему органы.
Ключевые слова: президентский контроль, черты президентского контроля, понятие президентского контроля.

Kravchenko V.V. DISTINCTIVE FEATURES OF PRESIDENTIAL CONTROL / National law university «Yaroslav Mudryi law academy of Ukraine», Ukraine
 Concept, features, character and legal framework of presidential control are determined in the paper. Head's of state functions concerned with the state control performance are distinguished as compared to the similar ones. The paper also highlights implementation of control functions by the President through the bodies accountable to him.

Key words: presidential control, presidential control features, presidential control concept.

В умовах повернення України до президентсько-парламентської форми правління внаслідок скасування 20 вересня 2010 року Конституційним Судом України Закону України "Про внесення змін до Конституції України" від 8 грудня 2004 року № 2222-IV для багатьох виникла низка запитань, яка пов'язана з практикою здійснення своїх «старих-нових» президентських повноважень главою держави з урахуванням історичного розвитку молоді демократичної держави. В підтримку повернення саме до моделі Конституції України 1996 року одним з найвагомих аргументів, був факт подолання внутрішньої боротьби в роботі законодавчої та виконавчої гілок влади, налагодження їх взаємодії та ефективної роботи, отже повноваження глави держави зі здійснення контрольно-наглядових функцій набули глибокого наповнення та сенсу, оскільки президент взяв усю відповідальність у свої руки.

На жаль, ґрунтовні наукові праці вітчизняних вчених присвячені вивченню проблем пов'язаних зі здійсненням контрольно-наглядових функцій вищими органами державної влади України на сьогодні майже відсутні. З-поміж контрольно-наглядових проваджень президентський контроль є, мабуть, найменш дослідженим. У величезній кількості наукових праць, присвячених інституту президентури, майже нічого не згадується про контрольні повноваження глави держави, хоча фраза «президент взяв це питання під свій особистий контроль» вже давно набула ознак пересічності. Певний виняток становлять лише праці російського дослідника А.М. Тарасова [9], які тільки в незначній частині можуть бути застосовані до аналогічного явища в Україні. У загальному розумінні це створює величезну проблему, оскільки контрольно-наглядові функції направлені на регулювання рішень «влади», які впливають на всі сфери людського життя. **Тому завдання та ціль цієї роботи полягає не в тому, щоб сконструювати цілісну і несуперечливу конструкцію президентського контролю – це мета окремої роботи – а в тому, щоб виокремити хоча б головні характерні риси, особливості, які дозволяють конституювати президентський контроль як самостійний різновид контрольної діяльності.**

Контрольні повноваження глави держави ґрунтуються насамперед на положенні ч.2 ст.102 Конституції України, де закріплюється, що Президент є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції, прав і свобод людини і громадянина. Саме слово «гарант» вже вказує на те, що президентська діяльність повинна забезпечувати існування і захист вказаних цінностей. А для досягнення цієї мети йому необхідно, окрім іншого, здійснювати перевірку діяльності підзвітних йому державних структур. Таким чином, у методологічному плані контрольні повноваження Президента виступають запорукою здійснення його діяльності як арбітра між гілками влади.

Разом з тим слід мати на увазі, що, як підкреслює Ю.Г. Барабаш, «запроваджуючи в свої Основні Закони формулу «Президент – гарант додержання Конституції», законодавці країн пострадянського простору не врахували того факту, що в конституційній моделі V-ої Республіки... цілком логічним було закріплення за Президентом функцій контролю за діяльністю урядових структур і всієї виконавчої вертикалі, до якої сам Президент формально ніякого безпосереднього відношення не мав» [1, 29]. Дійсно, Конституційна Рада Франції – аналог конституційного суду – замислювалась передусім як орган стримування парламенту. Тому виконавчу вертикаль, за задумом творців французької Конституції 1958 р., повинен був контролювати глава держави. В Україні ж, де норма про Президента-гаранта була запозичена із французького Основного Закону, діє Конституційний Суд, що в рівній мірі перевіряє на конституційність акти і парламенту, і Президента. Тому з точки зору українських реалій скоріше Конституційний Суд повинен визначатись як гарант додержання Основного Закону.

Вважаємо, що наділення українського Президента, подібно до його французького колеги, статусом гаранта призвело до ще більшого розладу в державному апараті, бо апелюючи до цієї норми, Президент фактично в змозі обґрунтувати будь-яке власне свавілля. Так, видаючи 02.04.2007 р. свій Указ «Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України V скликання» без достатніх на то правових підстав, Президент В. Ющенко звертався саме до ч.2

ст.102 Конституції, мотивуючи розпуск парламенту необхідністю застосування своїх контрольних повноважень по відношенню до Верховної Ради, яка, на його думку, системно порушувала Конституцію і закони України. Зрозуміло, що у такому випадку казати про справжній президентський контроль не варто.

Президентський контроль можна визначити як діяльність самого Президента України, його Адміністрації, а також структурних підрозділів останньої, щодо перевірки стану виконання органами виконавчої влади актів та доручень Президента, спрямовану на виявлення різноманітних відхилень (правопорушень, управлінських помилок та ін.) в організації державного управління та прийняття на цих підставах необхідних рішень щодо усунення і попередження таких порушень у майбутньому.

Таке розгорнуте визначення дозволяє нам виокремити низку специфічних рис, притаманних президентському контролю.

По-перше, це не лише діяльність виключно глави держави, як вважають деякі дослідники [8, 24], але також його апарату. «Президентський контроль, – зазначає В.П. Беляєв, – здійснюється у двох основних формах: а) безпосередній контроль самого Президента (наприклад, через право «вето») і б) президентський контроль за допомогою допоміжних структур (зокрема, Адміністрації Президента)» [2, 25]. Хоча глава держави і є одноособовим органом державної влади, разом з тим йому було б надзвичайно складно, майже неможливо, особисто перевірити діяльність усіх підконтрольних йому структур, виконуючи при цьому інші, не менш важливі функції (зовнішньополітичну, представницьку та багато інших). Тому при ньому створюється допоміжний штат працівників, покликаний допомагати Президенту в організаційному забезпеченні реалізації його функцій, не підміняючи при цьому главу держави. На жаль, приклади такої підміни час від часу трапляються у світовій історії. Достатньо згадати такі феномени, як «колективний Гітлер», «колективний Єльцин» і т.і., коли керівники могутніх держав фактично перетворювалися щось на кшталт додатку до своїх апаратів.

Усе ще дискусійна в науці теза про право Адміністрації Президента України здійснювати контроль від його імені знайшла своє підтвердження у законодавстві. Так, відповідно до підп.15 п.4 «Положення про Адміністрацію Президента України» від 02.04.2010 р., Адміністрація забезпечує контроль за виконанням указів, розпоряджень, доручень Президента України. Задля досягнення цієї мети в Адміністрації створено спеціальне Головне Контрольне Управління, керівник якого за посадою є радником Президента. Але суттєвою прогалиною є те, що окрім вказаного пункту «Положення про Адміністрацію Президента», Головне Контрольне Управління немає ніякої іншої правової бази, адже відсутній нормативний акт, що визначав би структуру, повноваження, процедури, критерії ефективності, нарешті об'єкти діяльності останнього (або такий акт, можливо, засекречений). *Тому президентський контроль в Україні, на жаль, немає чітких правових меж.* З позицій системного підходу це є великою вадою, адже кожен структурний підрозділ будь-якої організації повинен мати чітко визначену компетенцію [5, 160]. Навіть в авторитарній Росії такий документ існує з 1996 р.

В Україні діє лише «Положення про контроль за виконанням указів, розпоряджень і доручень Президента України», затверджене Указом Президента від 19.02.2002 р. (у редакції від 26.07.2005 р.). Але, по-перше, цей документ ніяким чином не регулює повноваження контрольного підрозділу Адміністрації Президента, а по-друге – є морально застарілим, адже все ще оперує такими поняттями доби Помаранчевої революції, як «Державний секретар України» (ним був покійний О. Зінченко), «Секретаріат Президента» (замість Адміністрації) і т.і. Єдиним позитивним моментом є те, що це Положення встановлює *стадії контрольної діяльності Президента*, які раніше зазначались тільки в науковій літературі.

Так, відповідно до п.3 Положення до них відносяться: 1) постановка на контроль, визначення форм і методів контролю; 2) власне контроль стану виконання актів, доручень; 3) інформування Президента про хід виконання актів, доручень та надання пропозицій щодо здійснення дальшого контролю за їх реалізацією; 4) зняття з контролю завдань, визначених актами, дорученнями. Вважаємо цю ієрархію оптимальною і такою, що може бути сприйнята при розробці нового регулювання з питань контрольної діяльності. Було б тільки бажано доповнити цей перелік п'ятою стадією – інформування населення про результати контролю стану виконання актів, доручень Президента України. Адже компетенція глави держави охоплює настільки широке коло питань, а його рішення нерідко є настільки доленосними для мільйонів українців, що суспільство повинно знати, які ж слабкі місця існують при втіленні цих рішень у життя.

На підтвердження наших слів наведемо приклад того, за якими життєво важливими для суспільства напрямками у 2011 р. буде відбуватися здійснення президентського контролю. Так, відповідно до Плану проведення поглибленого вивчення (перевірок) стану виконання центральними органами виконавчої влади, Радою Міністрів АРК та місцевими державними адміністраціями актів і доручень Президента України, затвердженого розпорядженням Президента від 15.02.2011 р., заплановано наступні заходи: 1) вивчення стану організації роботи з виконання завдань, визначених актами і дорученнями Президента, щодо реалізації пріоритетних напрямів соціально-економічного та культурного розвитку регіонів; 2) вивчення стану організації роботи з виконання завдань, визначених актами і дорученнями Президента, у сфері соціального захисту ветеранів ВВВ, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; 3) вивчення стану виконання актів Президента у сфері забезпечення національної безпеки та обороноздатності держави; 4) вивчення стану організації роботи з усунення недоліків у роботі центральних та місцевих органів виконавчої влади щодо реалізації завдань, визначених актами і дорученнями Президента, у сфері державної кадрової політики; 5) перевірка діяльності центральних та місцевих органів виконавчої влади щодо виконання актів і доручень Президента України. Контроль за першими чотирма напрямками повинен завершитися у вересні 2011 р., а контроль за п'ятим напрямком буде здійснюватися протягом усього року. У свою чергу, суспільству залишається лише дочекатися результатів цього моніторингу.

Як бачимо, цього року далеко не всі, а лише вибрані напрями діяльності органів виконавчої влади, здійснювані на розвиток нормотворчості Президента, будуть знаходитися у полі зору його Адміністрації. За логікою цього документа та контрольної діяльності взагалі керівництвом тих органів виконавчої влади, у відношенні яких результати перевірок будуть незадовільними, заслуговуватиме відставки; певні напрями, що доведуть свою проблемність, будуть реформовані, а глава держави матиме більш-менш об'єктивну картину стану реалізації своїх актів і доручень. Отже, президентський контроль, здійснюваний допоміжними органами при Президенті, виконує насамперед сигналізаторську функцію, що дозволяє інформувати главу держави про реальний стан справ у державі.

Наступною особливістю президентського контролю є те, що його об'єктом виступає виключно діяльність органів виконавчої влади, при чому як центральних, так і місцевих. З цього приводу варто зазначити, що в останні роки широкого розповсюдження отримала точка зору, згідно якої контрольні повноваження Президента поширюються на різні гілки влади. Зокрема, згадується і про право розпуску парламенту, і про право на призначення третини складу Конституційного Суду України та інші повноваження, реалізація яких Президентом може створити певні негативні наслідки для інших суб'єктів державно-правових відносин [3, с. 139, 140]. Оскільки, як ми вже вказували, доктрина президентського контролю знаходиться поки що в стадії свого становлення, робити якісь категоричні висновки не видається науково коректним. Ми можемо лише висловити свою точку зору.

Так-от, вважаємо, що *об'єкт контрольної діяльності все ж таки обмежений діяльністю виконавчої влади*. Річ у тім, що в конституційному тексті немає ніякого застереження щодо підконтрольності Верховної Ради Президенту. Навпаки – усіяко підкреслюється унікальна, установча за своїм характером влада єдиного законодавчого органу в Україні. І це не випадково, адже, як зазначає Т.Г. Морщакова, у семантичному сенсі «контроль» означає перевірку або спостереження з метою перевірки [6, 176]. Відтак підконтрольність будь-кому означає те, що контролюючий орган збирає інформацію про діяльність підконтрольного йому суб'єкта, *критично* оцінює її зміст і, вже виходячи з тієї чи іншої оцінки, застосовує певні заходи впливу до підконтрольного суб'єкту. Таким чином, під час здійснення контролю відповідний орган у змозі *безпосередньо корегувати* поведінку підконтрольного суб'єкту.

Навіть виходячи з негативної оцінки діяльності Верховної Ради і українського парламентаризму взагалі, глава держави не має ніяких важелів впливу на парламент, виходячи із принципу парламентської автономії. Президент у нашій державі не має можливості, наприклад, спочатку проаналізувати певні напрями законопроектної роботи або хід розслідувань, здійснюваних тимчасовими слідчими комісіями Верховної Ради, а потім застосувати до них якісь юридично значущі санкції в разі негативної оцінки їх діяльності. Звісно, глава держави та особливо його Адміністрація можуть досліджувати парламентську діяльність, надавати їй певні оцінки, подібно до того, як ми надаємо побутові характеристики своїм знайомим, але це не буде контроль, бо Президент позбавлений найважливішого елемента контрольної діяльності – можливості застосування санкцій та накладення стягнень на

підконтрольного суб'єкта. Існуючий стан речей може претендувати лише на моніторинг законотворчого процесу, але не на контроль за ним.

Коли науковці намагаються довести тезу про парламентську діяльність як об'єкт президентського контролю, зазвичай згадують про два повноваження глави держави – право дострокового припинення повноважень парламенту і право «вето» [4, с. 394, 395]. Вважається, що це переконливо доводить ту обставину, що контрольні права Президента розповсюджуються і на законодавчу владу. Цього неправомірного отождолення припускається навіть такий видатний державознавець, як В.Є. Чиркін [11, 188].

На нашу думку, ці повноваження глави держави відносяться не до контрольної функції, а до функції Президента як повноправного учасника законодавчого процесу [10, с. 312, 313]. Накладаючи право «вето» на закон, Президент лише демонструє, що цей Закон з політичних, економічних, «смакових», будь-яких інших мотивів не відповідає його уявленням про належне регулювання у певній царині суспільних відносин. Так, Президентом В. Януковичем 05.05.2010 р. були ветовані зміни до Кодексу про адміністративні правопорушення (далі – КпАП) на тій підставі, що, на його думку, варто утриматись від наділення громадських інспекторів правом складати протоколи про адміністративні правопорушення у справах про браконьєрство. Накладаючи право вето, Президент ніби розпочинає з парламентом політичну дискусію, що, за неписаними законами політики, потребує пошуку компромісів і взаємних поступків. Більше того, згідно зі ст. 94 Конституції України вето Президента може бути подолане не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради. Коли ж посадова особа здійснює контроль, вона вже має жорстку матрицю своїх уявлень, невиконання або іноді навіть незгода з якими тягне для підконтрольного суб'єкта негативні наслідки. Контролюючий орган ніби порівнює те, що повинно бути, із реальним станом речей та діє відповідним чином, а підконтрольний суб'єкт, як правило, знаходиться із ним у відносинах «влади-підкорення». Тому ні про яке законне подолання цих уявлень, як у випадку з подоланням «вето» парламентом, мова йти не може. Отже, право «вето», на наш погляд, аж ніяк не може бути охарактеризоване як прояв президентського контролю.

Що стосується розпуску парламенту, то згідно чинної Конституції України Президент може достроково припинити повноваження Верховної Ради лише в разі, якщо протягом тридцяти днів однієї чергової сесії пленарні засідання не можуть розпочатися (п.8 ч.1 ст.106). Ніяких порушень законодавства, на усунення та попередження яких спрямований будь-який контроль, тут немає. Мова йде лише про те, що з певних політичних причин (наприклад, блокування трибуни, міжфракційний розбрат та ін.) нормальна робота парламенту тимчасово неможлива. І тут у Президента з'являється можливість вибору, який повинен ґрунтуватися на аналізі політичної ситуації в державі, власній політичній користі та інших факторах, які він вважатиме для себе важливими. Це суттєво відрізняється від контролю, безумовною ознакою якого є невідворотність негативних наслідків для тих суб'єктів, чия діяльність отримала незадовільну оцінку. Тому вбачати тут контрольний елемент теж не варто.

Складним питанням є визначення не лише об'єму, а й *сфери президентського контролю*. Зокрема, А.М. Тарасов вважає, що в ході здійснення зазначеного контролю перевіряється стан дотримання органами виконавчої влади не лише актів та доручень Президента, а й законів [9, 57]. Вважаємо таку позицію доволі спірною. Дійсно, акти та доручення глави держави повинні видаватися на підставі законів та відповідати їм. У певному сенсі укази Президента, як і будь-які інші підзаконні акти, розвивають положення законів. Тому порушуючи результати президентської нормотворчості, посадова особа може імпліцитно порушувати приписи законів та Конституції.

Разом із тим слід враховувати, що передусім указ або доручення Президента може стосуватись надто вузьких питань, які взагалі не згадуються ані в законах, ані в Конституції. Не варто також забувати про те, що парламент також здійснює контроль по відношенню до органів виконавчої влади. У ч.2 ст.113 Основного Закону чітко вказано, що Кабінет Міністрів України відповідальний перед Президентом та *підконтрольний і підзвітний Верховній Раді України*. Крім того, до повноважень Верховної Ради безпосередньо належить *здійснення контролю за діяльністю Кабінету Міністрів* (п.13 ч.1 ст.85 Конституції України). У той самий час Основний Закон залишає за Президентом лише повноваження скасовувати акти Кабінету Міністрів України та Ради міністрів АРК (п.16 ч.1 ст.106), а також рішення голів місцевих державних адміністрацій (ч.8 ст.118). Тому казати про повноцінне конституційне оформлення

контрольних повноважень Президента взагалі слід вкрай обережно. Адже якщо Конституція прямо закріплює якісь контрольні повноваження, то ці права належать скоріше парламенту.

Таким чином, сфера президентського контролю повинна обмежуватися тільки перевіркою стану виконання органами виконавчої влади актів та доручень Президента. Перевірка дотримання цими органами Конституції та законів – компетенція відповідно Конституційного Суду та Верховної Ради України.

Окремого дослідження заслуговує питання про *форми, в яких здійснюється президентський контроль*. У даному разі слід звернутися до «Положення про здійснення контролю Президента України за діяльністю Збройних Сил України та інших військових формувань», затвердженого Указом Президента від 27.09.2010 р. Відповідно до нього таких форми існує дві – інспектування і перевірка.

Інспектування – це всебічне вивчення стану об'єкта контролю, його структурних підрозділів. У свою чергу, під перевіркою слід розуміти вивчення окремих питань діяльності об'єкта контролю, його структурних підрозділів (п. 2 вказаного Положення). Отже, інспектування носить більш глобальний і узагальнюючий характер, у той самий час як перевірка – більш спеціальний. Цікаво, що за результатами інспектування (перевірки) об'єкт контролю може бути оцінений як: 1) спроможний; 2) обмежено спроможний і 3) неспроможний виконувати покладені завдання (п.12 Положення). За результатами здійснення цих форм контролю готуються висновки для доповіді Президентові України. Крім того, на практиці широко розповсюджується така оперативна форма президентського контролю, коли він викликає або запрошує для бесіди, надання інформації щодо існуючих проблем, стислого звіту про прийняті заходи різноманітних посадових осіб.

Важливо, що контроль за діяльністю Збройних Сил України, інших військових формувань і органів виконавчої влади у сфері національної оборони та правоохоронної діяльності Президент здійснює не лише безпосередньо чи за допомогою своєї Адміністрації, а й через очолювану ним Раду національної безпеки і оборони України (далі – РНБОУ). Так, згідно ст.4 Закону України «Про РНБОУ» цей орган здійснює поточний контроль за діяльністю органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони, подає Президентові відповідні висновки та пропозиції; координує та контролює переведення центральних і місцевих органів виконавчої влади, а також економіки країни на роботу в умовах воєнного чи надзвичайного стану; координує і контролює діяльність органів місцевого самоврядування в межах наданих повноважень під час введення воєнного чи надзвичайного стану; координує та контролює діяльність органів виконавчої влади з відбиття збройної агресії, захисту прав людини, підтримання громадського порядку в умовах воєнного та надзвичайного стану і при виникненні кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці України.

Відповідно до Указу Президента «Про повноваження та гарантії здійснення постійного контролю за діяльністю Служби безпеки України» від 18.05.2007 р. СБУ регулярно інформує главу держави та членів РНБОУ з основних питань своєї діяльності, про випадки порушення законодавства, а також на вимогу членів РНБОУ подає інші необхідні відомості. Глава держави, окрім іншого, визначає порядок контролю за адміністративно-господарською і фінансовою діяльністю СБУ.

Згідно з Законом «Про розвідувальні органи України» від 22.03.2001 р. Президент контролює та координує їх діяльність через РНБОУ, визначає порядок координації їх діяльності в особливий період. Розвідувальні органи доповідають Президентові і звітують перед ним з питань та в порядку, що визначаються главою держави. Президентом здійснюється також контроль за діяльністю Державної прикордонної служби України (далі – ДПС). При цьому законодавчо закріплено, що Голова ДПС систематично інформує Президента та РНБОУ з основних питань своєї діяльності, а також щороку подає главі держави письмовий звіт про діяльність ДПС.

Відповідно до правової позиції, викладеній у Рішенні Конституційного Суду України від 15.01.2009 р., глава держави не тільки здійснює загальне спрямування зовнішньополітичного курсу держави згідно з визначеними Верховною Радою засадами зовнішньої політики України, але й застосовує відповідні засоби впливу на діяльність суб'єктів зовнішньополітичної діяльності з метою забезпечення національних інтересів і безпеки України. Це також можна розглядати як важливий напрям президентського контролю. Не випадково, якщо в Президента

з'являються сумніви щодо конституційності чинних міжнародних договорів України або договорів, що тільки вносяться до Верховної Ради для надання згоди на їх обов'язковість, він, згідно з ч.1 ст.151 Основного Закону, може звернутися до Конституційного Суду.

Таким чином, зміст керівництва Президента в трьох розглянутих сферах – зовнішньополітичній, національній безпеки і оборони – полягає не лише у виробленні політики, а передбачає весь спектр заходів щодо забезпечення її практичного запровадження. Тобто цей зміст охоплює весь обсяг функцій державного управління у відповідних сферах, зокрема функцію контролю.

До речі, Конституційний Суд також приймає участь в формуванні доктрини президентського контролю. Зокрема, у своєму Рішенні від 27.00.2000 р. у справі про всеукраїнський референдум за народною ініціативою Суд підкреслив, що «вважає необгрунтованою думку, висловлену учасниками конституційного провадження, згідно з якою ні ЦВК, ні Президент України, ні інші державні органи не повноважні здійснювати перевірку щодо конституційності питань, які пропонуються ініціативними групами громадян для всеукраїнського референдуму» [7, 42]. Тим самим Конституційний Суд, по суті, визнав факт існування контрольних повноважень глави держави щодо проведення референдарного процесу в Україні.

Резюмуючи, слід відмітити, що проблеми президентського контролю тільки-но починають досліджуватися, а тому робити якісь категоричні висновки ще занадто рано. Зрозуміло одне – те, що політична доцільність контрольних повноважень глави держави завжди буде домінувати над їх теоретичною і юридичною чистотою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барабаш Ю.Г. Про політичну складову у статусі глави держави в напівпрезидентських республіках / Ю.Г. Барабаш // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2010. – № 6. – С. 27–35.
2. Беляев В.П. Контроль и надзор как формы юридической деятельности: вопросы теории и практики: автореф. дисс. на соиск. ученой степени д.ю.н.: спец. 12.00.14 „Административное право; финансовое право” / В.П. Беляев; Саратовская государственная академия права. – Саратов: Саратовская государственная академия права, 2006. – 55 с.
3. Гаращук В.М. Контроль та нагляд у державному управлінні: монографія / В.М. Гаращук. – Харків: Фоліо, 2002. – 176 с.
4. Конституционное право: учебник / [Краснов М.А., Лазарев В.В. и др.]; под ред В.В. Лазарева. – М.: Юристъ, 1999. – 544 с.
5. Мильнер Б.З. Теория организации: учебник / Б.З. Мильнер. – М.: ИНФРА – М., 2007. – 797 с.
6. Морщакова Т.Г. Контроль за качеством рассмотрения дела как элемент уголовно-процессуальной деятельности / Т.Г. Морщакова // Проблемы совершенствования советского законодательства. Труды. – М.: Изд-во ВНИИСЗ, 1983. – Вып. 25. – С. 171-183.
7. Рішення Конституційного Суду України від 27.00.2000 р. за № 3-рп/2000 (справа про всеукраїнський референдум за народною ініціативою) // Конституційний Суд України: Рішення. Висновки. 1997-2001 / Відп. ред. П.Б. Євграфов. – Т. 2. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – С. 37–44.
8. Самуйлов С.М. Президентские кризисы: общее и особенное / С.М. Самуйлов // США: экономика, политика, идеология. – 1989. – № 4. – С. 23–32.
9. Тарасов А.М. Президентский контроль: теоретические и практические оценки его эффективности / А.М. Тарасов // Государство и право. – 2002. – № 11. – С. 54–64.
10. Конституційне право України: підручник / [Речицький В.М., Тодика Ю.М., Колісник В.П., Барабаш Ю.Г. та ін.]; за ред. В.П. Колісника та Ю.Г. Барабаша. – Х.: Право, 2008. – 416 с.
11. Чиркин В.Е. Контрольная власть: монографія / В.Е. Чиркин. – М.: Юристъ, 2008. – 213 с.

РОЗДІЛ III. ТРУДОВЕ ПРАВО

УДК 349.232

СИСТЕМА ФУНКЦІЙ ОПЛАТИ ПРАЦІ

Божко В.М., к.ю.н., доцент

Полтавський національний технічний університет імені Ю. Кондратюка

Стаття присвячена дослідженню системи функцій оплати праці. Автор розкриває призначення функцій оплати праці. Він доводить, що вони не лише відображають призначення оплати праці в механізмі правового регулювання трудових відносин, але й дозволяють відокремити одне правове явище від іншого. Це дає змогу науковцю назвати не тільки основні, але й неосновні функції оплати праці, заробітної плати, пояснивши їх відмінності та методологічне призначення.

Ключові слова: функція; оплата праці; заробітна плата; функції оплати праці; функції заробітної плати.

Божко В.Н. СИСТЕМА ФУНКЦИЙ ОПЛАТЫ ТРУДА / Полтавский национальный технический университет имени Ю. Кондратюка, Украина

Статья посвящена исследованию системы функций оплаты труда. Автор раскрывает назначение функций оплаты труда. Он доказывает, что они не только отображают назначение оплаты труда в механизме правового регулирования трудовых отношений, но и позволяют отделить одно правовое явление от другого. Это даёт ему возможность назвать не только основные, но и неосновные функции оплаты труда, заработной платы, объяснив их отличия и методологическое назначение.

Ключевые слова: функция; оплата труда; заработная плата; функции оплаты труда; функции заработной платы.

Bozhko V.M. SYSTEM OF REMUNERATION FUNCTIONS / Poltava national technical university named G. Kondratyuk, Ukraine

The Article was dedicated on system of remuneration functions searching. The author discloses the purpose of state legal events functions in general and remuneration particularly. He argues that remuneration functions not only show the remuneration purpose in the mechanism of labor relations legal regulation but allow separate one legal event from another. It makes the opportunity to the scientist to mention not only basic but and non-basic remuneration and salary functions, explained their differences and methodical purpose.

Key words: function, remuneration, salary, remuneration functions, salary functions.

Загальноновизнаним є той факт, що єдиним джерелом доходу переважної більшості працівників у нашій державі є плата за їх працю, котру вони виконують на основі трудового договору. А це зумовлює актуальність дослідження системи функцій оплати праці. Актуалізує наше дослідження ще й той факт, що нам не вдалось відшукати ані спільної позиції фахівців у галузі трудового права щодо системи функцій оплати праці, ані обґрунтування їх призначення.

Науково-теоретичною основою дослідження стали праці Т.М. Радько [1], В.І. Щербини [4], О.В. Валецької [6], О.І. Процевського [20] та багатьох інших дослідників.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. Віддаючи належне науковому доробку названих учених, потрібно відмітити, що вони зосереджували свою увагу на системі функцій заробітної плати, не з'ясовуючи їх теоретичного та практичного призначення.

Нашою метою є не лише виявлення системи функцій оплати праці та заробітної плати, але й розмежування основних та неосновних функцій названих правових явищ.

Перш ніж окреслити систему функцій оплати праці, вважаємо за необхідне знайти відповідь на наступне питання: навіщо виокремлювати функції з-поміж інших правових категорій? Іншими словами, чи не прагнуть науковці довести, говорячи про функціонування певного явища, що при цьому виникає інше явище з новими властивостями і призначенням? Якщо ні, то яке ж змістовне навантаження має термін „функція”, яке його призначення? Навіть не дивлячись на те, що функція явища – це його призначення, спробуємо відповісти ще на таке питання: яке призначення функцій правових явищ, тобто яке призначення має призначення? Поміркуємо, навіщо термін „функція” було включено до юридичного лексикону, яке змістовне навантаження він має, яку мету переслідують, говорячи про функціонування правових явищ та

яке методологічне, наукове й практичне призначення функцій правових явищ.

„Аналіз функцій права дозволяє з'ясувати значення права, його роль у регулюванні відносин”, – переконує Т.М. Радько [1, 9]. І продовжує: „Методологічна цінність функцій права полягає в тому, що використання цієї категорії дає можливість ... усвідомлюючи творчі особливості кожної правової норми, побачити магістральні шляхи впливу права на суспільні відносини” [1, 10]. Отже, на думку вченого, функція права дозволяє виявити шляхи впливу права на суспільні відносини. Але навіщо це знати вченим, творцям права, суб'єктам правозастосовної діяльності? Невже усвідомлення „магістральних напрямів впливу права” має обмежувати їх поведінку? Тобто функції права здатні вплинути на правотворців, спонукаючи їх ухвалювати правові акти виключно у межах „магістрального напрямку”? Якщо це так, то в такому випадку, по-перше, потрібно розмежувати „магістральний вплив” функцій права та принципів права. По-друге, сам Т.М. Радько констатує: „З метою удосконалення регулятивної, охоронної, економічної, політичної та виховної функцій в нашій країні замінялись застарілі кодекси та створювались нові, змінювались санкції правових норм, виключались та формулювались нові склади злочинів, ухвалювались та скасовувались закони” [1, 39]. Тобто науковець визнає, що функції права не обмежують правотворця, навпаки, саме задля удосконалення функцій здійснюється правотворча діяльність. Якщо зміна законодавства зумовлює зміну функцій права, то внаслідок цього змінюється роль, сутність та призначення права? Іншими словами, всі вони, у тому числі й функції права, є похідними від змісту законодавства, а не навпаки, самі вони не висувають жодних вимог до суб'єктів права? Навіщо ж тоді їх вивчати, яке методологічне, практичне та наукове їх призначення?

Дослідник наголошує, що саме завдяки функціям права „творчі риси права досліджуються не дріб'язково, частинами, а комплексно, широко” [1, 10]. І пояснює: „Кожна галузь права має свої „правові нюанси”, специфічні юридичні ознаки, котрі індивідуалізують кожну галузь права ... Отриманий висновок якраз і стане одним із важливих результатів дослідження ролі права з позиції його економічної функції” [1, 10-11].

Таким чином, функції права узагальнено характеризують усю правову систему, вказуючи магістральний напрям її розвитку. Але в такому випадку не мають права на існування галузеві функції та функції правових інститутів, про існування яких учений також розмірковує [1, 60]. Адже, якщо функції відображають загальні тенденції, уникаючи „дріб'язковості”, забезпечуючи пізнання „магістральних напрямів”, то в такому випадку слід вести мову виключно про функції права. Тому на рівні галузі чи правового інституту функції не повинні існувати, вони не мають виокремлюватись, адже на їх основі не можна буде визначати „магістральний напрям”. „Бо, – як переконує Т.М. Радько, – категорія „функція права” є системо-утворюючим фактором, використання котрого в науковому дослідженні усуває перегородки, котрі виокремлюють одну галузь права від іншої та поєднує юридичні норми залежно від їх соціального спрямування й тієї функціональної ролі, котру вони виконують” [1, 56].

„Функції права – це прояв сутності права” [1, 106]; „функція – це сторона сутності, котра впливає на суспільні відносини, це розгортання сутності права в суспільних відносинах” [1, 111]; „функція права – це світіння сутності права в суспільних відносинах”, – послідовно переконує дослідник [1, 111]. Але чому сутність права не виявляється в термінах „право”, „реалізація права”, врешті-решт, „правове регулювання”? Адже В.М. Жимиров справедливо стверджує: „Категорія правового регулювання ... повністю виражає динамічну сутність усієї юридичної надбудови” [2, 86]. Чому, нарешті, термін „сутність права” не здатен окреслити правову сутність, а для цього слід використовувати інший термін? Невже без терміна „функція права” збагнути його сутність неможливо? А завдяки якому терміну тоді можна пізнати сутність функцій права?

Крім того, науковець зазначає: „Спочатку потрібно дослідити сутність, призначення, принципи, котрі лежать в основі правового явища, і лише тоді визначати його функції” [1, 78]. Отже, якщо функції права – це прояв його сутності [1, 106], то чому перш ніж аналізувати функції слід дослідити сутність права? Що є метою дослідження вчених: пізнати сутність права чи його функції? Невже із функцій не можна вивести його сутність? Якщо це так, то навіщо тоді пізнання функцій правових явищ, яка їх пізнавальна, наукова, практична цінність?

В.М. Жимиров переконаний: „Функція права, тобто *основний напрям правового впливу на суспільні відносини*, дозволяє глибше пізнати сутність правового феномена, виявити загальний

вектор його дії на суспільство” [2, 294-295]. Таким міркуванням, на наш погляд, дослідник ототожнює функції права із принципами права, адже у теорії права загально визнано, що саме вони є своєрідними векторами, котрі „визначають загальну спрямованість та найістотніші риси правової системи” [3, 197]. Тобто призначення функції права тотожне принципам права? Але науковець також наголошує: „... будь-яка *функція* відволікає певні ресурси та не завжди достатньою мірою компенсує їх своїм продуктом. Тому один і той самий *вид діяльності* виступає в одному зв'язку як *функція*, а в іншому – як *дисфункція*. Це є закономірністю внутрішньо-суперечливих *взаємовідносин функцій* у процесі їх реалізації, котра виражається поняттям функціонування права” [2, 59].

Отже, на відміну від свого попереднього міркування, цього разу, по-перше, вчений ставить знак рівності між функцією та діяльністю, а, по-друге, між функцією та правом, адже саме „взаємовідносини функцій” кваліфікуються ним як „функціонування права”. Хоча така мінливість поглядів не заважає науковцю стверджувати наступне: „Основні функції права – це різні, але такі, що проявляються одночасно властивості права” [2, с. 65, 81]. Отже, функції права – це ще й властивості права? Тобто функція права позбавлена своїх властивостей? Але це не заважає досліднику переконувати: „Кожна функція права ... є самостійним явищем” [2, 82].

В.І. Щербина наголошує: „Для того, щоб на належному рівні розкрити вплив трудового права на суспільні відносини, показати його соціальну сутність і призначення, необхідно досліджувати його функції, бо тільки функції права дозволяють побачити право в дії, його ефективність та значення для суспільства” [4, 4]. Дивно, що таке самодостатнє явище, як функція права [4, 6] здатне одночасно охопити соціальну сутність, призначення права, його ефективність та значення для суспільства. Але чи один термін може мати такий широкий зміст? Однак чому тоді зміст терміну „право” не здатен охопити названі складові?

Окреслюючи взаємозв'язок функцій трудового права, науковець уточнює: „*Захисна функція* трудового права певною мірою пов'язана з регулятивною функцією трудового права, бо *йдеться про систему норм*, що спрямовані на забезпечення належних і безпечних умов праці, забезпечення підтримки працівника у взаєминах із роботодавцем, обмеженням експлуатації людини” [4, 76]; „*зміст функцій* трудового права – це *група* певним чином цілеспрямованих *норм трудового права*. Іншими словами, *зміст функцій* трудового права *виражається через зміст певної сукупності норм трудового права*” [4, 102].

Отже, вчений ототожнює також функції із нормами трудового права, а тому в них повинні бути однакові властивості та призначення. Але яка тоді відмінність між ними? Адже В.І. Щербина переконаний, що „функції трудового права *мають високий ступінь самостійності*, але разом із тим завдяки своїй суперечливій природі *вони характеризують трудове право як регулятор певної частини важливих суспільних відносин*” [4, 76]; на його думку, вони „характеризуються відносною самостійністю та самодостатністю” [4, 78]. А тому він запропонував їх „іменувати ... підфункціями загальних функцій трудового права. Така назва ... підкреслює їх *самостійність*” [4, 72]. У чому ж полягає їх самостійність та самодостатність, як вони насправді взаємопов'язані із трудовим правом, яке їх призначення, навіщо їх виокремлено з-поміж інших правових категорій?

На наш погляд, за допомогою будь-якого терміну взагалі й завдяки такому, як „функція” зокрема, можна виокремити одне явище від іншого. Саме в цьому ми і схильні вбачати методологічне призначення досліджуваного терміну. Крім того, функції правових явищ, як і будь-яких інших, зумовлені властивостями самих явищ. Тому ці властивості повинні зумовлювати не лише сферу їх можливого використання, їх призначення, але й сприяти виокремленню їх з-поміж інших правових явищ. Тобто будь-яке явище має певні властивості, завдяки яким його можна використовувати з тим чи іншим призначенням. Виконуючи те чи інше призначення, явище функціонує, сприяє здійсненню певних функцій. З іншого боку, якщо якимось явищем не виконує тим самих функцій, що й попереднє, то це свідчить про наявність у нього інакших властивостей, про інше його призначення. Іншими словами, оскільки правові явища в природі не існують, вони не є живими, їх не можна побачити, а можна лише відчути за результатами їх функціонування, то саме завдяки функціональному аналізу можна виокремити одне правове явище від іншого. Але навіщо відокремлювати призначення правових явищ взагалі та яке призначення оплати праці й заробітної плати зокрема? Ще раз хочемо наголосити на тому, що лише призначення, тобто сфера можливого використання, властивості правових явищ дають змогу людині розмежувати їх між собою, виокремити оплату праці від інших

процесів, а заробітну плату – від інших платежів, які здійснює роботодавець працівнику.

Оскільки оплати праці та заробітна плата – це різні правові явища, які володіють різними властивостями, тому переконані, що вони мають різне призначення, а отже, мають виконувати різні функції. Проте, не дивлячись на те, що окремі вчені також схильні розмежовувати зміст термінів „заробітна плата” і „оплата праці”, функції, призначення останньої залишилися поза їх увагою. Так, Н.М. Салікова наголошує: „Заробітна плата багатофункціональна. Її соціальне призначення виявляється у виконанні нею наступних основних функцій: 1) відтворювальної; 2) стимулюючої; 3) регулюючої; 4) соціальної” [5, 58]. І додає: „Всі властиві їй функції знаходяться в діалектичній єдності і лише в сукупності дозволяють правильно зрозуміти сутність і зміст заробітної плати” [5, 58-59].

Значну увагу функціям заробітної плати приділила і О.В. Валецька. У підрозділі 2.4. „Поняття та класифікації функцій заробітної плати” свого дисертаційного дослідження вона навіть здійснює „класифікацію функцій заробітної плати з економічної та правових точок зору” [6, 12]. Це дало їй можливість зробити такий висновок: „Законодавець у Законі України „Про оплату праці” не виправдано зменшив кількість функцій, не включивши до них соціальну, регулюючу та функцію формування платоспроможного попиту” [6, 12]. Дисертант переконує в доцільності „додання названих функцій до традиційно визначених, оскільки лише в сукупності вони характеризують роль і призначення заробітної плати у трудових відносинах” [6, 12].

Наведені цитати зумовили виникнення в нас низки міркувань. По-перше, дисертаційне дослідження О.В. Валецької, зважаючи на його назву, спрямоване на правове регулювання оплати праці. Більше того, науковець прагне розмежувати зміст таких термінів, як оплата праці та заробітна плата [6, 10-11]. Чому ж тоді вона аналізує функції заробітної плати? Невже вони тотожні функціям оплати праці, тобто функціям зовсім іншого явища? Дослідниця переконана, що „лише в сукупності вони характеризують роль і призначення заробітної плати” [6, 12]. Але яке відношення до оплати праці мають функції заробітної плати, що вони характеризують?

По-друге, привернула нашу увагу також назва підрозділу 2.4. її дисертаційного дослідження, з якої випливає бажання вченої розмежувати, класифікувати функції заробітної плати з економічної та правової точок зору [6, 12]. Хочемо підтримати автора в цьому, бо досі значна більшість, і не тільки вітчизняних дослідників, указує на функції заробітної плати, розкриваючи її зміст як економічної категорії. Так, наприклад, А.М. Курінний стверджує: „Для усвідомлення економічної сутності заробітної плати виокремимо три її основні функції: відтворювальну, стимулюючу та регулюючу” [7, 141]. Ю.П. Орловський, досліджуючи економічний аспект плати за працю, виокремлює регулятивну, відтворювальну, стимулюючу, вимірювально-розподільчу функцію та функцію формування платоспроможного попиту населення [8, 378-380].

Чому вчені проводять межу між економікою та правом, між економічним та правовим аспектом заробітної плати? Адже Ф.А. Гайек справедливо наголошував на штучності поділу названих дисциплін: „Ніде згубний ефект поділу на окремі науки не є більш очевидним як між двома найстарішими дисциплінами, економікою і правом” [9, 7].

На наш погляд, штучність такого поділу яскраво виявляється на прикладі відносин оплати праці. Складається враження, нібито такі терміни, як функція трудо-правових явищ, у тому числі заробітної плати й оплати праці, взагалі не існують. Хоча це не завадило названим дослідникам розмірковувати про функції трудового права та інших правових явищ [8, 4-5]. Якщо заробітна плата, оплата праці є не лише економічною, але й правовою категорією, то чи можна виокремлювати функції названих явищ з економічної та правової точок зору? Для пошуку відповіді на це питання пропонуємо пригадати, чим насправді є функція, яке її призначення, чи змінюється воно, залежно від того, з якої точки зору ми досліджуємо певне трудо-правове явище.

Якщо функція будь-якого правового явища свідчить про його призначення, то чи залежить воно від того, з якої точки зору ми спостерігаємо за самим явищем? Ні, не залежить, адже сутність явища не змінюється в залежності від того, з якого боку на нього дивитись, чи з якого аспекту його досліджувати. Тому, наприклад, склянка завжди має бути „засобом для пиття”, автомобіль – засобом для пересування тощо. Схожі висновки ми схильні екстраполювати і на заробітну плату й оплату праці.

Натомість О.В. Валецька проголосила намір класифікувати функції заробітної плати з різних точок зору. Однак у тексті її автореферату відсутня не лише вказівка на критерії такої класифікації, але й не виокремлено навіть функції заробітної плати як правової та економічної категорії. Натомість учена постійно говорить про три „основні функції заробітної плати” [6, 3; 12; 17], щоправда, іноді називаючи їх традиційно визначеними [6, 17], до яких відносить стимулюючу, відтворювальну та соціальну [6, 3], а згодом додає ще дві: регулюючу та функцію формування платоспроможного попиту [6, 6]. Виникає питання: які з них „характеризують роль і призначення” заробітної плати з правової, а які – з економічної точки зору?

По-третє, автор переконує, що наукова новизна її дисертаційного дослідження зумовлена тим, що нею вперше „запропоновано доповнити класифікацію функцій заробітної плати та внести зміни до преамбули Закону України „Про оплату праці”, в якій зазначити, що Закон спрямований на забезпечення *відтворювальної, мотиваційної, регулюючої, соціальної функцій заробітної плати та функції формування платоспроможного попиту*” [6, 6]. Щоправда, зі змісту наведеної цитати не зовсім зрозуміло, що саме зроблено нею вперше: наведено такий перелік із п’яти функцій заробітної плати, чи запропоновано внести відповідні зміни до преамбули названого Закону? Адже значно раніше, розкриваючи зміст заробітної плати як економічної категорії, у своєму дисертаційному дослідженні на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук Г.Я. Кучер доводила, що „поряд з *відтворювальною, стимулюючою, регулюючою, соціальною функціями, функцією формування платоспроможного попиту працівників*, заробітна плата виконує ще одну функцію – інноваційну” [10, 6]. С.А. Матюх теж наголошував: „Заробітна плата, як економічна категорія, є складною і багатофункціональною” [11, 7]. І додав: „У ринковій економіці змінюються ... функції заробітної плати. Поряд із *стимулюючою, відтворювальною, формування платоспроможності населення, регулюючою, соціальною*, заробітна плата виконує *інфляційну, контролюючу, нормотворюючу, глобально-оптимізаційну функції*” [11, 9].

Отже, окреслюючи економічний аспект заробітної плати, науковці вже давно називають усі ці функції, перелік яких лише згодом винесла на захист і О.В. Валецька. Але які ж тоді з названих нею п’яти функцій заробітної плати характеризують роль та призначення заробітної плати з правової точки зору, коли всі вони, на думку колег-економістів, формують саме економічний аспект досліджуваного явища?

По-четверте, яке призначення функцій заробітної плати? Навіщо їх взагалі виокремлювати? Яке їх методологічне, теоретичне, практичне призначення? Вчена стверджує, що лише в сукупності функції заробітної плати характеризують її роль та призначення [6, 12]. То тільки для того, аби збагнути призначення заробітної плати? Але чому тоді згодом дослідниця наголошує: „У сучасний період заробітна плата не виконує своїх функцій, але починає виконувати інші функції, непритаманні їй, впливаючи на динаміку попиту й пропозиції на ринку праці” [6, 12]? Тобто, якщо заробітна плата виконує вже інші функції, то про що це свідчить? Чи означає це, що змінюється її призначення?

По-п’яте, у своїй роботі науковець часто говорить саме про основні функції заробітної плати [6, 3; 12; 17], але водночас вона залишає поза своєю увагою критерій для виокремлення її основних функцій від неосновних. Але чим відрізняється їх роль та призначення? Дослідниця стверджує: „Повернення до *основних функцій заробітної плати є важливою передумовою для її реформування*” [6, 12]. Чому передумовою реформування плати за працю є повернення саме до основних функцій? Невже реформувати заробітну плату інакше не можна? Але якщо вона почне виконувати свої основні функції, то навіщо тоді її реформувати?

Крім того, у висновках до свого дисертаційного дослідження вчена додає: „Повернення до *основних функцій заробітної плати є важливою передумовою побудови системи оплати праці, адекватної соціально-економічному розвитку України*” [6, 17]. Складається враження, нібито функції заробітної плати також є передумовою формування систем оплати праці. І тому лише в разі повернення до основних функцій можна побудувати адекватну систему оплати праці. Напевно, науковець залишила поза своєю увагою, що плата за працю є результатом, наслідком застосування систем оплати праці. Тобто залежно від того, яку систему оплати праці буде використано, заробітна плата або буде виконувати у тому числі й основні свої функції, або ні. Але сама плата за працю, як результат застосування систем оплати праці, не може стати їх передумовою. Заробітна плата – наслідок застосування систем оплати праці. Переконані, що вона ніколи не може стати „передумовою побудови систем оплати праці”, котрі мають свої

функції, своє призначення.

Здійснений нами аналіз праць дослідників функцій заробітної плати виявив термінологічну багатоманітність, з якою вчені окреслюють функції вказаного економіко-правового явища. Так, В.В. Мортіков переконує, що плата за працю має єдине призначення: „Функцією зарплати є забезпечення оптимального розподілу і перерозподілу працівників між професіями, посадами, кваліфікаціями, регіонами, галузями” [12, 17].

А.М. Лушніков упевнений: „Для працівників заробітна плата найчастіше – єдине джерело існування. Звідси походить *двоєка функція заробітної плати: стимулююча й репродуктивна*” [13, 578].

„Потрібно створити умови, щоб заробітна плата виконувала три основні функції: відтворювальну, стимулюючу та розподільну. Лише в цьому випадку механізм її правового регулювання може бути ефективним”, – переконує Т.Д. Макаренко [14, 90].

В.М. Ячменьова доходить невтішного висновку: „За своїм рівнем заробітна плата в Україні набагато нижча від прожиткового мінімуму. Це свідчить про те, що вона не виконує жодну зі своїх функцій – *ані відтворювальну, ані стимулюючу, ані соціальну, ані регулюючу*” [15, 7].

Я.В. Сімутіна наголошує, що платі за працю повинні бути притаманні наступні п'ять функцій: відтворювальна, стимулююча, регулююча або ресурсно-розміщувальна, соціальна та функція формування платоспроможного попиту населення [16, 33-34]. Більше того, на її думку, саме „забезпечення об'єктивної диференціації заробітної плати – неодмінна умова виконання оплатою праці її *основних функцій, передусім відтворювальної, мотивуючої та соціальної*” [16, 68-69]. Хоча згодом, учена уточнює: „Головною метою державного регулювання оплати праці є створення необхідних умов для забезпечення виконання заробітною платою *усіх* притаманних їй *основних функцій* (відтворювальної, стимулюючої, регулюючої та соціальної)” [16, 76].

Іншими словами, слід розуміти, що з перерахованих нею п'яти функцій, лише три-чотири є основними, а одна – неосновна? Щоправда, науковець залишила поза своєю увагою відповідь на таке питання: чим вирізняються основні функції заробітної плати від неосновних? Яке призначення має саме такий їх поділ?

Л.С. Шевченко переконана: „Заробітна плата у ринковій економіці виконує *низку важливих функцій*” [17, 81]. До них вона відносить наступні шість функцій: відтворювальну, стимулюючу, регулюючу, соціальну, оптимізаційну та фондоутворюючу [17, 81-83]. „Виконуючи названі функції, *заробітна плата узгоджує і реалізує* інтереси найманих працівників, роботодавців і суспільства в цілому”, – підсумовує дослідниця [17, 83].

Найбільшу кількість функцій заробітної плати виявив С.А. Матюх: „У ринковій економіці змінюються функції заробітної плати. Поряд із стимулюючою, відтворювальною, формування платоспроможності населення, регулюючою, соціальною, заробітна плата виконує інфляційну ..., контролюючу ..., нормоутворюючу... та функцію оцінки і контролю відповідності затраченої праці досягнутим результатам виробництва” [11, 9]. Крім того, ним виявлено „глобально-оптимізаційну функцію заробітної плати, котра за умов поінформованості населення має міжнародний характер і має встановлюватись, виходячи не з максимальних, а з оптимальних співвідношень попиту і пропозиції на робочу силу” [11, 10].

Таким чином, узагальнюючи результати аналізу праць фахівців з економіки та права, можемо констатувати, що вони виокремлюють від однієї до десяти функцій, котрі характеризують „роль та сутність” одного і того ж явища, котре має назву заробітна плата. У цьому контексті вважаємо за доречне навести влучний вислів Олівера Уенделла Холмса-молодшого: „Ваша справа як юристів – бачити зв'язок між конкретним фактом і будовою всього всесвіту” [18, 14]. Тобто фахівець у галузі права має розуміти взаємозв'язок між заробітною платою, оплатою праці та всіма іншими явищами навколишньої дійсності. Тому вважаємо, що насправді можна назвати значно більше функцій заробітної плати, оплати праці, аніж зробили колеги. Адже у функціях правового явища проявляється його призначення. Тому будь-яке явище, відповідно до його властивостей, можна використовувати за різним призначенням. Недаремно В.І. Ленін говорив про склянку не лише як про засіб для пиття, але й як про засіб для самооборони, пристрій для утримання метелика тощо. Аналогічно можна було б вказати й на інакше призначення заробітної плати, котра, наприклад, здатна впливати на продуктивність праці та кваліфікаційний рівень працюючих; зумовлювати поширеність бідності серед них, рівень їх

купівельної спроможності; сприяти розшаруванню громадян за рівнем їх доходів, що зумовлює становлення миру та злагоди в суспільстві; впливати на здоров'я працівника і членів його сім'ї, якість, на спосіб та тривалість їх життя, рівень смертності й народжуваності, демографічні процеси в країні; зумовлювати імміграцію та еміграцію; впливати на рівень злочинності в державі; зумовлювати рівень правосвідомості громадян, рівень їх правової культури; сприяти утвердженню демократії, формуванню громадянського суспільства. На наш погляд, заробітна плата також є засобом впливу навіть на рівень національної безпеки держави. Але досліджувати призначення заробітної плати, сфери її можливого використання – не є нашою метою. Ми прагнемо лише відповісти на питання: навіщо виокремлювати функції заробітної плати, оплати праці та поділяти їх на основні на неосновні?

Варто нагадати, що усі правові явища, у тому числі й право, оплата праці чи заробітна плата, у природі не існують, бо вони створені людьми, котрі надали їм певних властивостей, прагнучи задовольнити певні свої потреби. Саме завдяки своїм властивостям кожне явище здатне виконувати певні функції, в яких відображаються й через які проявляється їх призначення. Як наслідок, на наш погляд, основними функціями правових явищ є ті, в яких розкривається їх первинне призначення, те, задля чого вони створювались людьми. Натомість у неосновних функціях правових явищ окреслюється сфера їх можливого використання. Але оскільки усі правові явища у природі не існують, їх не можна побачити, до них не можна доторкнутись, їх можна розмежовувати між собою лише за результатом їх функціонування. Тому основні функції, на відміну від неосновних, допомагають вирізнити одне правове явище від іншого, оплату праці від інших процесів, а заробітну плату – з-поміж інших платежів роботодавця працівнику.

У функціях оплати праці знаходить свій вияв призначення оплати праці – справедливо щодо результатів праці та еквівалентно щодо її витрат трансформувати результати праці працівника у грошовий еквівалент. Натомість, функцією заробітної плати є призначення плати за працю – відшкодувати затрачені зусилля та стимулювати працівника до подальшої ефективної, продуктивної праці, забезпечивши йому можливість зберегти звичний для нього та членів його сім'ї спосіб життя.

Отже, окрім основної функції, кожне явище має бути придатним і до неосновних функцій. Саме в своїй сукупності вони і характеризують призначення явища. Але лише за допомогою основних функцій можна виокремити одне правове явище з-поміж інших, а через неосновні функції відображаються сфери його можливого використання.

Оскільки заробітна плата і оплата праці пов'язані функціональною залежністю, то вони виконують різні, хоча й споріднені функції. Виникає питання: яка із функцій оплати праці є тим індикатором, що дозволить розмежувати оплату праці від інших процесів, а яка допоможе вирізнити заробітну плату з-поміж інших видів платежів, які роботодавець виплачує працівнику? Аналіз генези правового регулювання оплати праці засвідчив, що трудове право виокремили в самостійну галузь права, рухаючись у напрямку соціалізації законодавства, в напрямі сприяння здійсненню його соціальної функції. Саме тому, ще на початку минулого століття, Л.С. Таль називав цю галузь права соціальною [19, 2]. О.І. Процевський наголошує, що з кінця ХХ століття в трудовому праві пріоритет надається соціальній функції [20, 224]. І додає: „Соціальній функції трудового права належить майбутнє” [20, 225].

Отже, узагальнюючи вищевикладене, керуючись також приписом ч.2 ст.3 Конституції України, відповідно до якої утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави, мусимо визнати, що основна функція трудового права – соціальна. Тому внаслідок оплати праці, у результаті трансформації підсумків своєї місячної праці працівник повинен отримати заробітну плату такого розміру, який забезпечив би йому та членам його сім'ї гідний рівень життя. У цьому зацікавлені не тільки працівники, роботодавці, але й держава загалом, бо це стане гарантією миру та злагоди в суспільстві.

Але що стане тим індикатором, який засвідчить, чи оплата праці виконує свою основну функцію, чи заробітна плата дійсно є заробітною платою, а не лише певною платою, яку роботодавець виплачує працівнику? Хто здатний відповісти на питання: чи забезпечує заробітна плата можливість працівнику підтримувати гідний рівень життя? Очевидно, що тільки він сам. Тому, якщо добросовісно виконуючи свої трудові обов'язки, працівник не вимагає підвищення плати за свою працю, то це свідчить, що вона його задовольняє, а, отже,

оплата праці й заробітна плата виконують свої основні функції. Однак щойно працівник починає вимагати підвищення заробітної плати, значить основні функції досліджуваних правових явищ не виконуються. Отже, його поведінка буде відповіддю на питання чи виконує оплата праці своє призначення і, відповідно, чи заробітна плата забезпечує працівнику гідний рівень життя.

Проте переважна більшість вітчизняних працівників пасивно спостерігає за тими процесами оплати праці, які відбуваються зараз. Чи означає це, що заробітна плата виконує свої функції, своє призначення? Адже загально визнано, що значна більшість працівників отримує мізерний рівень плати за свою працю й навіть серед працюючих – висока питома вага бідних. Чому ж тоді вони такі пасивні і не вимагають від роботодавців більшого? Аналіз генези правового регулювання оплати праці засвідчив, що такий стан – наслідок свідомої політики держави, яка впродовж століть проводилась на території сучасної України з метою виховання покірної людини, такої, яка б задовольнялась тим, що має; і навіть помираючи з голоду, не вимагала б більшого, не боролася б за своє життя.

До того ж, існує тісна прямопропорційна залежність між розміром заробітної плати та рівнем демократії в країні. „Демократія впливає на рівень заробітної плати у тому ж самому напрямі, що й розвиток техніки; зміна духу суспільного життя здійснює на заробітну плату такий же вплив, як зміна прийомів та засобів виробництва. Але у всіх цих випадках заробітна плата зростає не сама собою, поза волею працівників, а саме завдяки їх свідомому втручанням у життя. Розвиток демократизму в суспільстві, як і розвиток техніки, не зумовлює обов'язкового зростання заробітної плати; вони створюють лише більш вигідні для працівників умови боротьби за рівень заробітної плати, умови, за яких вони можуть домогтись підвищення плати за свою працю”, – переконував В. Войтинський [21, 92].

Усесвітньо відомий менеджер Лі Якокка стверджує: „Цементує демократію працівник, який отримує \$15 за годину своєї праці та купує дім, автомобіль, холодильник. Саме він є тим паливом, яке зумовлює рух „мотору” економіки” [22, 333]. Натомість Г.В. Осовий наголошує: „Дослідження у сфері оплати праці, які проводились у країнах Центральної та Східної Європи – тодішніх кандидатах в члени ЄС – виявили, що розвиток демократії розпочався, коли середньодушовий дохід у країні становив понад \$1500, а стала демократія сформувалась при середньорічному доході 6-7 тис. доларів США” [23, 25].

Виникає зачароване коло: з одного боку, оплата праці й заробітна плата не виконують своїх основних функцій, а з іншого – працівник, той, хто здатен поінформувати про це суспільство, чомусь мовчить. Мовчить – значить задоволений існуючим становищем? Очевидно, що ні, він боїться вимагати більшого, бо розуміє, що буде звільнений з роботи. За результатами соціологічного дослідження, проведеного Центром імені Олександра Разумкова 14-21 квітня 2010 року, на запитання: „Що Ви робитимете в першу чергу, якщо Ваша зарплата не може задовольнити потреби сім'ї?”, респонденти відповіли наступним чином: шукатиму додаткову роботу – 33,5%; шукатиму іншу роботу – 18,8%; знижу потреби – 17,4%; вимагатиму підвищення зарплати – 10,76%, вдамся до політичних форм протесту – 1,2% [24, 102].

Як вийти з цього зачарованого кола, хто допоможе його розірвати? Переконані, що це має зробити держава через механізм встановлення мінімальної заробітної плати з тим, щоб вона стала гарантією не лише гідного рівня життя працівників і членів їх сімей, але й запорукою існування демократії в країні. Отримання хоча б мінімальної плати за працю забезпечить працівнику гідний рівень життя, стане запорукою того, що він не боїтиметься висловлювати своє незадоволення роботодавцем, урядом, парламентом.

Впливаючи на мінімальну заробітну плату, держава створить передумови для високого рівня свідомості кожного працівника і він буде готовий сигналізувати, коли його заробітна плата не виконуватиме основної функції – не забезпечуватиме йому гідного, належного способу життя. Але держава повинна бути готовою водночас і до того, що цей бумеранг повернеться, і від неї працівники стануть вимагати активніших дій. Якраз це ми і спостерігаємо зараз у провідних країнах світу, де рівень життя є значно вищим, і на жаль, не бачимо цього на теренах колишнього СРСР, де громадяни живуть набагато гірше. Проте навіщо це державі? Навіщо їй своїми ж „руками” створювати собі зайві проблеми? Адже так зручно керувати, коли все тихо і спокійно! Переконані, що до дії державу має спонукати суспільство. Ще Платон переконував, що „основним призначенням держави є досягнення єдиної мети – блага усього полісу”. До того

ж, його ідеальна держава повинна була забезпечити щасливе існування „не окремій його частині, а щоб вона була щасливою в цілому” [25, 189]. Для цього держава повинна забезпечити баланс соціальних інтересів усіх її громадян шляхом „усунення багатства і бідності”, адже „одне з них призводить до розкоші, лінощів, а інше – до низькості та лиходійства” [25, 191]. „Головною метою держави є підвищення якості життя громадян”, – переконує О.М. Лощикін [26, 17]. Тому „сила сучасної держави визначається насамперед тим, наскільки ефективно вона виконує свої функції, наскільки результативна її політика” [26, 8].

Але якщо вона їх не виконує, зокрема, не впливає на оплату праці, на заробітну плату в інтересах усього суспільства, то, можливо, це вже не держава? Г.В.Плеханов наголошував: „Будь-який юрист підтвердить, що кожна правова установа рано чи пізно перетворюється на свою протилежність: нині вона сприяє задоволенню суспільних потреб; сьогодні вона є корисною, необхідною саме зважаючи на ці потреби. Але згодом вона починає все гірше і гірше їх задовольняти; врешті-решт, вона перешкоджає їх задоволенню, з необхідної вона трансформується на шкідливу, а тому її знищують” [27, 577].

Узагальнивши все вищевикладене, зробимо такі висновки. По-перше, функція – це не просто характеристика явища, яка свідчить про його призначення. Вона є кваліфікуючою ознакою для розмежування одних явищ від інших. По-друге, лише системне, комплексне виконання явищем усіх його основних функцій є передумовою того, що його можна використати за своїм призначенням, запорукою того, що оплата праці та заробітна плата – саме ті явища, задля чого вони і створювались людьми. По-третє, основними функціями оплати праці є трансформаційна та еквівалентна. По-четверте, основна функція заробітної плати – відтворювальна – призначена відтворити вартість робочої сили працівника, відшкодувати йому витрати, зумовлені виконанням роботи за трудовим договором, а неосновна функція – мотиваційна – заохотити працівника до продуктивної, результативної праці. Крім того, на наш погляд, згідно з формальною логікою, складові заробітної плати також мають вирізнятися своїм призначенням, своїми функціями. Основна заробітна плата – це плата за процес праці, незалежно від його результатів, а тому ця частина заробітної плати повинна відтворити вартість робочої сили працівника, призначена виконати відтворювальну функцію. Натомість додаткова заробітна плата – це плата за результати праці, а тому вона повинна спонукати працівника підвищувати продуктивність, результативність своєї праці, має виконувати мотиваційну функцію. По-п’яте, якщо певне правове явище не виконує своїх основних функцій, то це свідчить про відсутність у нього необхідних для цього властивостей, про те, що це зовсім інше явище, котре має інше призначення. Тому, якщо певний процес не здатен забезпечити еквівалентну трансформацію праці людини в грошовий еквівалент, то цей процес не є оплатою праці. З іншого боку, коли отримана працівником плата за виконання місячної норми робочого часу не може відтворити вартість робочої сили працівника, забезпечити збереження для нього та членів його сім’ї гідного способу життя – це не заробітна плата. А тому роботодавцю слід здійснити доплату до того розміру, коли плата за працю буде придатною відшкодувати витрачені працівником зусилля, знання й спонукати його до продуктивної праці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Радько Т.Н. Методологические вопросы познания функций права / Т.Н. Радько. – Волгоград: НИИРИО ВСШ МВД СССР, 1974. – 151 с.
2. Жимиров В.Н. Юридический функционализм (теоретико-методологический анализ): дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Жимиров Вадим Николаевич. – С.Пб., 2005. – 334 с.
3. Загальна теорія держави і права: підручник / М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін.; За ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. – Х.: Право, 2009. – 584 с.
4. Щербина В.І. Функції трудового права: дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.05 / Щербина Володимир Іванович. – Х., 2008. – 423 с.
5. Саликова Н.М. Правовое регулирование оплаты труда в Российской Федерации (вопросы теории и практики): дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.05 / Саликова Наталья Михайловна. – Екатеринбург, 2003. – 441 с.
6. Валецька О.В. Правове регулювання оплати праці: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.05 „Трудове право; право соціального забезпечення”/ О.В. Валецька; Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля. – Луганськ, 2009. – 23 с.

7. Трудовое право России: учеб. / Под ред. А.М. Куренного. – М.: Юристъ, 2004. – 496 с.
8. Орловский Ю.П. Трудовое право России / Ю.П. Орловский. – М.: Инфра-М, 2004. – 880 с.
9. Гайек Ф.А. Право, законодавство і свобода. Нове визначення ліберальних принципів справедливості і політичної економії / Ф.А. Гайек. – Т. I-III. – К.: Аквілон-Прес, 2000. – 448 с.
10. Кучер Г.Я. Формування механізму організації заробітної плати в умовах становлення ринкової економіки: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. економ. наук: спец. 08.01.01 „Економічна теорія” / Г.Я. Кучер; Харківська національна академія міського господарства. – Київ, 2000. – 17 с.
11. Матюх С.А. Удосконалення оплати праці в Україні на основі використання досвіду країн Європейського Союзу: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. економ. наук: спец. 08.00.07 „Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика”/ С.А. Матюх; Інститут регіональних досліджень НАН України. – Львів, 2007. – 20 с.
12. Мортіков В.В. Економічний механізм відтворення ефективної зайнятості: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. докт. т.-економ. наук: спец. 08.01.01 „Економічна теорія” / В.В. Мортіков; Київський нац. економічний ун-т. – К., 2002. – 32 с.
13. Лушников А.М. Курс трудового права: учеб. / А.М. Лушников, М.В.Лушникова: В 2 т. Т. 2. – М.: Статут, 2009. – 1151 с.
14. Макаренко Т.Д. Развитие методов регулирования оплаты труда: дис. д-ра економ. наук: спец. 08.00.07 / Макаренко Тамара Дмитриевна; Иркутская государственная экономическая академия, Иркутск, 2000. – 431 с.
15. Ячменьова В.М. Організація матеріального стимулювання персоналу промислових підприємств: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. економ. наук: спец. 08.06.01 „Економіка підприємства і організація виробництва” / В.М. Ячменьова; Східноукраїнський нац. ун-т ім. В.Даля. – Луганськ, 2002. – 19 с.
16. Сімутіна Я.В. Методи регулювання заробітної плати на сучасному етапі (правові питання): дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.05 / Сімутіна Яна Володимирівна. – Х., 2007. – 210 с.
17. Шевченко Л.С. Ринок праці: сучасний економіко-теоретичний аналіз: монографія / Л.С. Шевченко. – Х.: Видавець СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2007. – 336 с.
18. Берман Г.Дж. Западная традиция права / Г.Дж. Берман. – М.: Изд-во МГУ, 1998. – 624 с.
19. Таль Л.С. Очерки промышленного права / Лев Семёнович Таль. – М.: Типография Г. Лисснера и Д. Совко, 1916. – 127 с.
20. Процевський О.І. Функції трудового права в сучасних умовах господарювання / О.І. Процевський // Право України. – 2011. – № 2. – С. 223-233.
21. Войтинский В. Заработная плата / В. Войтинский. – СПб.: Правда, 1910. – 107 с.
22. Якокка Ли. Карьера менеджера / Ли Якокка; пер. с англ. – М.: Прогресс, 1991. – 384 с.
23. Осовий Г.В. Реформа заробітної плати в Україні – орієнтир на євростандарт / Г.В. Осовий // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – 2005. – №31 (3). – С. 14-26.
24. Проблеми оплати праці і зайнятості в оцінках громадян України та експертів (соціологічні дослідження) // Національна безпека і оборона. – 2010. – №7 (118). – С.90-114.
25. Платон. Собр. соч. в 4-х т. / Пер. С.С. Аверинцева. – Т.3 – М.: Мысль, 1994. – 360 с.
26. Лоцихін О.М. Теоретико-правові характеристики економічної функції сучасної держави: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. докт. юрид. наук: спец. 12.00.01 / О.М. Лоцихін; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького.– К., 2010.– 32 с.
27. Плеханов Г.В. Избранные философские произведения / Г.В. Плеханов. – Т. 1. – М.: Госполитиздат, 1956. – 850 с.

РОЗДІЛ IV. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО

УДК 347.55: 796.03

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ КОНТРАКТУВАННЯ В ПРОФЕСІЙНОМУ СПОРТІ

Ткалич М.О., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

У статті проаналізовано особливості правового регулювання контракування в спорті. Автор робить висновок, що чинне законодавство потребує реформування в напрямку уніфікації підходів до визначення сутності відносин спортивного контракування зокрема та відносин у сфері професійного спорту загалом із позицій цивільного права. Необхідним є також законодавче закріплення правової конструкції спортивного контрау як договору про надання послуг.

Ключові слова: «професійний спорт», «спортивний контракт», «контракування», «професійний спортсмен», «спортивний клуб».

Ткалич М.О. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ КОНТРАКТИРОВАНИЯ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ СПОРТЕ / Запорожский национальный университет, Украина

В статье проанализированы особенности правового регулирования контрактирования в спорте. Автор делает вывод, что действующее законодательство нуждается в реформировании в направлении унификации подходов к определению сущности отношений спортивного контрактирования в частности и отношений в сфере профессионального спорта в целом с позиций гражданского права. Необходимым является также законодательное закрепление правовой конструкции спортивного контракта как договора о предоставлении услуг.

Ключевые слова: «профессиональный спорт», «спортивный контракт», «контрактирование», «профессиональный спортсмен», «спортивный клуб».

Tkalych M.O. THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF CONTRACTING IN PROFESSIONAL SPORTS / Zaporizhzhya national university, Ukraine

The article analyzes the peculiarities of legal regulation of contracting in sports. The author concludes that existing legislation needs to be reformed in the direction of harmonization of approaches to defining the essence of athletic contracting in particular and relationships in professional sports in general in terms of civil law. Legislative consolidation of the legal structure of the sports contract as a contract for services is also necessary.

Key words: «professional sports», «sports contract», «contractation», «professional sportsman», «sports club».

Сьогодні спорт є унікальним суспільним явищем, що являє собою комплексну багаторівневу структуру, яка виконує безліч соціально-економічних функцій.

Важливою частиною спорту є спорт професійний, основним призначенням якого є отримання прибутку визначеними суб'єктами. Головна роль у професійному спорті відводиться спортсменам, без яких професійний спорт існувати не може. Відповідно, рівень професійного спорту прямо залежить від рівня правового та соціально-економічного забезпечення діяльності професійних спортсменів. Ключову роль у визначенні правового становища професійних спортсменів посідають «спортивні контракти» або «контракти про спортивну діяльність». Діяльність спортсменів, спортивних клубів та інших учасників відносин у сфері спорту, спрямовану на визначення та узгодження істотних умов, укладення та реєстрацію спортивних контрактів, називають контракуванням у спорті.

Метою цієї статті є дослідження особливостей правового регулювання відносин контракування у спорті, виявлення проблемних аспектів правового регулювання цих відносин та визначення основних напрямків удосконалення чинного законодавства у зазначеній сфері.

Система контракування у професійному спорті виникла ще в XIX ст. у США. Її поява була спричинена намаганням власників професійних команд та їх менеджерів закріпити спортсменів на певний час за тим або іншим клубом та обмежити зростання їхньої заробітної плати, що пов'язана з конкурентною боротьбою команд за кращих професіоналів. Контракування

незабаром перетворилося на базовий елемент професійного спорту США, а дещо пізніше й інших країн [1, 20].

Фундаментальним принципом контракування у США та інших розвинених країнах є диспозитивність та рівноправність сторін, які самостійно визначають взаємні права та обов'язки на підставі письмової домовленості, тобто спортивного контракту. Таким чином, система контракування у світі передбачає використання цивільно-правового методу правового регулювання відносин, що складаються між спортсменами, спортивними клубами та іншими учасниками відносин у галузі професійного спорту. Слід наголосити, що предметом взаємної домовленості виступають майнові та особисті немайнові права та обов'язки сторін. Так, спортивний клуб, відповідно до контракту, здійснює обов'язки щодо виплати винагороди спортсмену, забезпечення його соціально-побутових умов, відшкодування шкоди, завданої внаслідок здійснення професійної діяльності, підвищення його професійного рівня, страхування, пенсійного забезпечення тощо. Натомість, спортсмен зобов'язаний належним чином виконувати свої професійні обов'язки відповідно до контракту, зокрема, – брати участь у змаганнях, тренуватися, підтримувати себе у відповідній спортивній формі. Часто предметом домовленості спортивного клубу та спортсмена виступають особисті немайнові блага. Так, інколи спортсмени беруть на себе обов'язки не вступати в шлюб протягом дії контракту або підтримувати певну, визначену в контракті, масу тіла. За невиконання або неналежне виконання встановлених контрактом обов'язків сторони мають право застосувати одне до одного санкції. Як правило, йдеться про грошові штрафи та одностороннє розірвання контракту.

Як бачимо, у розвинених країнах світу функціонує чітка система контракування у спорті, яка вже давно довела свою життєздатність. Що стосується України, то вітчизняна система контракування досі продовжує формуватися. Наразі правове регулювання контракування в нашій країні має багато недоліків, перш за все, – концептуального характеру.

Перш за все, вітчизняне законодавство не дає однозначної відповіді на важливе питання щодо сутності професійної спортивної діяльності як такої. Так, ст.38 закону України «Про фізичну культуру і спорт» від 24.12.1993 р. [2] (далі – Закон) містить таке визначення професійного спорту: це комерційний напрям діяльності у спорті, пов'язаний з підготовкою та проведенням видовищних спортивних заходів на високому організаційному рівні з метою отримання прибутку. Очевидно, закон ототожнює професійну спортивну діяльність із підприємницькою діяльністю. Зазначене визначення професійного спорту є сучасним та відповідає світовим тенденціям. Проте ч.2 ст.38 Закону чомусь передбачає, що діяльність у професійному спорті спортсменів, тренерів та інших фахівців, яка полягає в підготовці та участі в спортивних змаганнях серед спортсменів-професіоналів і є основним джерелом їх доходів, провадиться відповідно до цього Закону, Кодексу законів про працю України та інших нормативно-правових актів, а також статутних та регламентних документів відповідних суб'єктів сфери фізичної культури і спорту та міжнародних спортивних організацій.

Як бачимо, закон прямо не згадує ані Цивільний кодекс України, ані Господарський кодекс України, при тому посилаючись на Кодекс законів про працю України.

Таким чином, частина 1 фактично, суперечить частині 2 ст.38 Закону, визнаючи відносини у сфері професійного спорту підприємницькими (цивільно-правовими) та трудо-правовими одночасно. На жаль, все чинне вітчизняне законодавство у сфері спортивного контракування обмежується статтею 38 Закону. Інших чинних нормативно-правових актів, спрямованих на регулювання цих відносин, наразі не існує, тому остаточно прояснити позицію вітчизняного законодавця у зазначеній сфері не видається за можливе.

Наведемо ще один приклад хаотичності концептуальних підходів українського законодавця до регулювання відносин спортивного контракування та відносин у професійному спорті загалом. З одного боку, з чинної редакції Закону було прибрано ст.23-3, яка передбачала укладення трудових договорів між спортивними клубами та спортсменами. Так, відповідно до зазначеної статті особи, які здійснюють діяльність у професійному спорті, працюють за трудовими договорами (контрактами), що укладаються в письмовій формі відповідно до порядку, що затверджується Кабінетом Міністрів України з врахуванням вимог відповідних українських і міжнародних спортивних організацій. А нині чинна ч.3 ст.38 Закону передбачає, що спортсмен набуває статусу

спортсмена-професіонала з моменту укладення контракту з відповідними суб'єктами сфери фізичної культури і спорту про участь у змаганнях серед спортсменів-професіоналів. Тобто пряме посилення на необхідність укладення трудового договору у чинному законодавстві відсутнє. З іншого боку, український законодавець планує ухвалити цілу низку норм, що регулюють питання укладення спортивних контрактів у новому Трудовому кодексі України, проект якого перебуває на розгляді у Верховній Раді України [3]. Зокрема, ст.140 проекту ТК України передбачає, що порядок роботи в нічний час професійних спортсменів може встановлюватися колективним або трудовим договором; ст.159 проекту ТК України допускає можливість залучення професійного спортсмена до роботи у вихідний день; ст.162 проекту ТК України містить можливість залучення професійного спортсмена до роботи у святковий день тощо.

Як бачимо, у випадку прийняття нового Трудового кодексу України ключову роль у регулюванні відносин контракування буде віддано трудовому праву. На наш погляд, це абсурд, оскільки відносини, що складаються між спортивними клубами та спортсменами не можуть бути врегульовані за допомогою інструментарію трудового права. Цілком очевидно, що продуктом професійного спорту є спортивне видовище, що має форму товару. Професійні спортивні відносини – це, у першу чергу, товарно-грошові відносини. Важко погодитися з позицією Шевченко О.А., яка переконана, що незважаючи на багатоманіття здійснюваних функцій діяльність професійного спортсмена можна все ж розглядати у вигляді роботи на певній посаді. Спортсмен, таким чином, виконує певну трудову функцію, а не передає результат своєї праці» [4, 45]. Як контраргумент наводимо слова Антипова А.Ф., який стверджує: «Очевидно, що законодавець цілком невиправдано ускладнює контрактні правовідносини. Адже сьгоднішнє цивільне законодавство дозволяє регулювати їх достатньо чітко, треба лише визнати цивільно-правову природу цих відносин, а віднесення правовідносин сторін у ході професійної спортивної діяльності до трудових відносин породжує низку питань, що неможливо розв'язати» [5, 20]. Так, практично неможливо визначити, яку посаду в штатному розкладі займає спортсмен-професіонал, чи є професійний спорт професією в безпосередньому сенсі цього слова, чи бере насправді спортсмен участь своєю працею у діяльності організації, як того вимагає законодавство про працю, які записи повинен вносити роботодавець у трудову книжку спортсмена, чому спортсмен не повинен виконувати правила внутрішнього трудового розпорядку в організації, хто може підрахувати відпрацьований ним час, який, до речі, має становити не менше 40 годин на тиждень. Проблеми виникають, зокрема, й при складанні посадової інструкції. Неможливим є і визначення розрядів оплати праці спортсменів. Навіть з тривалістю робочого часу, норма якого встановлена законодавством, виникають проблеми (адже як розподілити час на тренування, переїзди, змагання тощо). Неможливо також забезпечити виконання вимог охорони праці тощо. Крім того, спортивні клуби не влаштовує можливість для спортсмена просто піти з клубу, попередивши про це останній за два тижні, як це передбачає трудове законодавство. Відсутність істотних інструментів впливу на спортсмена також не влаштовує спортивні клуби, адже будь-яке застосування санкцій, не передбачених кодексом законів про працю, легко може бути оскаржене в суді. Отже, закріплення цивільно-правової сутності спортивного контракування у позитивному праві дозволило б визнати, що в основі відносин між спортивним клубом та професійним спортсменом лежить не трудовий договір, а цивільно-правовий договір виконання робіт, у відповідності до якого одна сторона (виконавець) зобов'язується виконувати тренувальну діяльність з метою набуття навичок, що дозволяють досягати високих результатів у спортивних змаганнях, а інша сторона (замовник) бере на себе обов'язок оплатити ці роботи за отримання права користування досягнутими спортсменами результатами. Слід зазначити, що ототожнення професійної спортивної діяльності з діяльністю підприємницькою у ч.1 ст.38 Закону вже може стати першим кроком до формування правової конструкції спортивного контракту як цивільно-правового договору виконання робіт. Предметом договору виконання робіт у професійному спорті може бути спортивна майстерність як особливий об'єкт права власності. А право користування цим об'єктом буде передаватися власником іншим суб'єктам цивільно-правових відносин на умовах договору. При цьому з'явиться також і можливість визначення критеріїв оцінки права користування спортивною майстерністю при здійсненні цивільно-правових правочинів. Одним з очевидних критеріїв уже зараз є спортивні досягнення і результати змагальної діяльності спортсмена. Неодмінною перевагою цивільно-правового договору є й те, що він зберігає для сторін свободу вибору форми й змісту, встановлюючи гнучкий у застосуванні правовий зв'язок. Враховуючи наведене вище, вважаємо за доцільне закріпити таке визначення спортивного контракту: домовленість спортсмена та спортивної організації, відповідно до якої

спортсмен зобов'язується виконувати тренувальну діяльність з метою набуття навичок, що дозволяють досягати високих результатів у спортивних змаганнях, безпосередньо приймати участь у змаганнях та передати право користування досягнутими результатами спортивній організації, а спортивна організація зобов'язується сплатити за це обумовлену у контракті грошову суму.

Таким чином, при регулюванні відносин контрагування в спорті цивільне право є більш прийнятним, а цивільно-правовий договір надання послуг є найвдалішою правовою конструкцією для врегулювання відносин, що складаються між спортивною організацією та професійним спортсменом. Існують, зокрема, й інші підходи до регулювання відносин спортивного контрагування. Так, згідно з концепцією, розробленою В.П. Васькевичем, сфера спорту є сферою міжгалузевого правового регулювання (комплексне регулювання), у якій поєднуються цивільно-правове, трудове та інше правове регулювання. Відповідно, відносини між основними суб'єктами спортивних відносин можуть регулюватися за допомогою або цивільно-правових, або трудових, або змішаних договорів [6, 18].

Вважаємо, що підхід, запропонований В.П. Васькевичем у вітчизняних умовах є прийнятним, проте лише протягом «перехідного періоду» реформування законодавства до моменту визнання за відносинами у сфері професійного спорту цивільно-правової сутності.

Ще однією особливістю вітчизняної моделі спортивного контрагування є обмеження для визначення у якості предмету спортивного контрагу особистих немайнових благ. Треба зазначити, що на практиці тенденція обмеження особистих немайнових прав спортсмена контрагутом стала очевидною. Але виникає питання про те, чи можуть особисті немайнові права бути предметом домовленості, адже інколи це є необхідним. Так, спортсмен, який має зайву масу тіла, не зможе забезпечити необхідний спортивний результат, а, отже, – не принесе очікуваної користі клубу [7, 328]. Вітчизняне законодавство та доктрина цивільного права виходять з того, що особисті немайнові права є невідчужуваними і не можуть бути предметом договору. Зокрема, ознаками особистих немайнових прав визнаються наступні: приналежність цих прав кожній фізичній особі; приналежність цих прав фізичній особі від народження або за законом; відсутність у цих прав економічного змісту; тісний зв'язок особистих немайнових прав з фізичною особою; приналежність особистих немайнових прав особі довічно. У той же час, очевидно, що ці відносини тією або іншою мірою повинні бути предметом спортивних контрагутів. Вважаємо за доцільне, не порушуючи загальну концепцію недоторканності, невідчужуваності та індивідуальної приналежності та довічності особистих немайнових прав, все-таки сформулювати та закріпити законодавчо вичерпний перелік тих особистих немайнових прав, які можуть істотно впливати на спортивні результати професійного спортсмена і, відповідно, як виняток, можуть бути предметом спортивного контрагуту.

Таким чином, важливим кроком на шляху вдосконалення відносин спортивного контрагування в Україні є вироблення уніфікованих підходів до визначення сутності цих відносин та відповідне закріплення цих підходів у чинному законодавстві. Відносини спортивного контрагування зокрема та відносини у сфері професійного спорту загалом є цивільно-правовими і найкраще піддаються правовому регулюванню за допомогою інструментарію саме цивільного права. Відповідно, у вітчизняному законодавстві повинна бути визнана цивільно-правова сутність відносин спортивного контрагування та відносин у сфері професійного спорту загалом, що істотно спростить механізм правового регулювання зазначених відносин. Вітчизняна модель системи спортивного контрагування може дещо відрізнитися від американської чи європейської моделі, що зумовлено особливостями вітчизняної правової системи, проте концептуальні підходи до правового регулювання спортивного контрагування повинні бути тотожними. Для запровадження найбільш ефективного правового регулювання відносин контрагування в професійному спорті необхідним є подальший розвиток законодавства у сфері спорту та прийняття окремого закону про професійний спорт.

ЛІТЕРАТУРА

1. Виноградов П.А. О современной концепции развития физической культуры и спорта / П.А. Виноградов // Современные проблемы и концепции развития физической культуры и спорта. Часть 1. – Челябинск: УрГАФК, 1997. – С.15-35.

2. Про фізичну культуру і спорт : Закон України від 24 грудня 1993 року // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 14. – С. 80.
3. Проект Трудового кодексу України [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу до документа: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=30947.
4. Шевченко О.А. Особенности правового регулирования труда профессиональных спортсменов / О.А. Шевченко // Теория и практика физической культуры. – № 6. – С. 45.
5. Антипов А.Ф. Профессиональный спорт и закон / А.Ф. Антипов, Л.В. Уловистова // Теория и практика физической культуры. – 2001. – № 11. – С. 19-21.
6. Васильевич В.П. Правовое регулирование отношений в сфере спорта в современной России: пути развития // «Круглый стол» по теме: «Обсуждение проекта Федерального закона «О спортивной подготовке»: Материалы конференции // Сост. Сараев В.В., Шаповалов А.В. – М.: Человек, 2010. – С. 18-24.
7. Ткалич М.О. Правова природа та особливості укладення контракту про спортивну діяльність / М.О. Ткалич // Актуальні проблеми держави і права. – 2009. – № 51. – С. 326-333.

УДК 325.145

ПРАВОВИЙ СТАТУС АРБИТРАЖНОГО КЕРУЮЧОГО ЯК УЧАСНИКА ПРАВОВІДНОСИН НЕСПРОМОЖНОСТІ (БАНКРУТСТВА)

Борейко О.М., здобувач

Національний університет «Одеська юридична академія»

У цій статті розглянуті основні положення правового статусу арбітражного керуючого як одного з учасників правовідносин неспроможності (банкрутства). Встановлено, що в правовідносинах неспроможності (банкрутства) арбітражний керуючий відіграє суттєву роль. Визначено історичне походження поняття арбітражного керуючого.

Ключові слова: банкрутство, неспроможність, арбітражний керуючий, боржник, відповідальність.

Борейко Е.Н. ПРАВОВОЙ СТАТУС АРБИТРАЖНОГО УПРАВЛЯЮЩЕГО КАК УЧАСТНИКА ПРАВООТНОШЕНИЙ НЕСОСТОЯТЕЛЬНОСТИ (БАНКРОТСТВА) / Национальный университет «Одесская юридическая академия», Украина

В данной статье рассмотрены основные положения правового статуса арбитражного управляющего как одного из участников правоотношений несостоятельности (банкротства). Установлено, что в правоотношениях несостоятельности (банкротства) арбитражный управляющий играет существенную роль. Определено историческое происхождение понятия арбитражного управляющего.

Ключевые слова: банкротство, несостоятельность, арбитражный управляющий, должник, ответственность.

Boruyeko E.N. LEGAL STATUS OF ARBITRAZH MANAGER AS PARTICIPANT OF LEGAL RELATIONSHIPS OF INSOLVENCY (BANKRUPTCIES) / National university «Odessa law academy», Ukraine

In this article the substantive provisions of legal status of arbitrage manager are considered as one of insolvency (bankruptcies). It is set that in insolvency (bankruptcies) an arbitrage manager plays a substantial role. The historical origin of concept of manager is certain.

Key words: bankruptcy, insolvency, arbitrage manager, debtor, responsibility.

Фігура арбітражного керуючого є ключовою практично на всіх етапах процедури банкрутства. Арбітражний керуючий – важлива центральна фігура процедури банкрутства. За допомогою цієї фігури відбувається реалізація зв'язків, відносин між боржником, кредиторами і господарським судом. Тому дослідження правового статусу арбітражного керуючого як учасника правовідносин є дуже актуальним у наш час.

Вивченням питань дослідження правового статусу арбітражного керуючого займалося багато вітчизняних та зарубіжних вчених, серед них можна виділити: Полукетова М., Рябцеву Я.Г., Афанасьєва Р.Г., Полякова Б.М., Джунь В.В., Федоренко Н.В., Пархоменко П.Н., Сміяна Л.С., Бакуменко Н., Каймакову М. В. та багато інших.

Дослідження даного питання полягає в аналізі правового статусу арбітражного керуючого як суб'єкта не тільки цивільно-правових, господарсько-правових, а й трудових правовідносин. Детальне вивчення правового становища арбітражного керуючого викликане складністю правовідносин, суб'єктом яких він є, та прагненням вдосконалити механізм регулювання діяльності останнього.

Метою даної роботи є проведення дослідження правового статусу арбітражного керуючого, як учасника правовідносин неспроможності (банкрутства).

Арбітражний керуючий – це особа, що призначається господарським судом для здійснення (проведення) процедури банкрутства. Арбітражний керуючий – родове, узагальнене поняття. У різних процедурах банкрутства арбітражний керуючий виступає в різних "особах" [1].

Така особа виступає як: розпорядник майна, керуючий санацією і ліквідатор, залежно від стадії провадження у справі про банкрутство. На стадії розпорядження майном боржника повноваження з нагляду і контролю за управлінням і розпорядженням майном боржника покладені на розпорядника майна, організацію санації здійснює керуючий санацією, організація ліквідації боржника, а також забезпечення задоволення визнаних судом вимог кредиторів покладена на ліквідатора. Основна функція арбітражного керуючого – забезпечити проведення тієї або іншої процедури банкрутства. Банкрутство – це конфліктний процес. Конфлікти різних інтересів починаються з моменту подання до господарського суду заяви про визнання господарюючого суб'єкта банкрутом і отримують свій подальший розвиток на стадії призначення арбітражного керуючого, оскільки кожна група кредиторів бажає бачити як арбітражного керуючого саме свого кандидата.

Факт призначення арбітражного керуючого, завдяки впливу якого-небудь з кредиторів або групи кредиторів, зовсім не означає подальшої підтримки дій арбітражного керуючого. Оскільки гострота конфлікту прямо пропорційна розміру та ліквідності активів підприємства-боржника, принциповість арбітражного керуючого, його бажання наслідувати букву закону можуть не зустріти належного розуміння.

Ефективна діяльність арбітражного керуючого має надзвичайно важливе значення в процедурі відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом, оскільки саме через арбітражного керуючого здійснюється реалізація відносин між боржником, кредиторами та господарським судом. Діяльність арбітражного керуючого є багатофункціональною. Йому доводиться вирішувати цілий спектр різноманітних задач: від комплексного діагностування проблем підприємства на різних стадіях банкрутства до пошуку найбільш прийнятних та максимально ефективних шляхів. Слабкість інституту арбітражних керуючих пояснюється в ряді випадків низьким рівнем професійної підготовки останніх. Курси арбітражних керуючих не завжди забезпечують належну підготовку кадрів, особливо осіб, що не мають економічної освіти й досвіду виробничої діяльності. Тому найчастіше підприємствами, що потрапили до процедур банкрутства, керують особи, що не мають досвіду керівництва навіть виробничою бригадою або цехом. На жаль, як свідчить практика, арбітражний керуючий є найбільш залежною процесуальною фігурою. Таку залежність спочатку заклав Закон «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 14.05.1992 (Далі – Закон про банкрутство) [2].

Призначення арбітражного керуючого здійснюється в основному за клопотанням кредитора або комітету кредиторів. Діями арбітражних керуючих, наділених колосальними повноваженнями, управляють регіональні адміністрації, різні фінансово-промислові групи і, звичайно, групи кредиторів.

Розглядаючи правовий статус арбітражного керуючого у справі про банкрутство, науковці Я.Г. Рябцева [3] і Р.Г. Афанасьєв [4], відзначили, що завдання є досить складним і залежить від наявності відданих цій справі спеціалістів, які здатні на високому професійному рівні виконувати повноваження, покладені на них судом. Б.М. Поляков, відомий український

дослідник відносин неплатоспроможності, розглядає фігуру арбітражного керуючого у справі про банкрутство як повіреного суду, незалежного у своїй діяльності від боржника та кредиторів [5], якому в процедурі розпорядження майном боржника надаються тільки «контрольно-аналітичні функції». В.В. Джузь розглядає статус арбітражного керуючого у двох іпостасях: у процесуальній – як самостійного фігуранта в провадженні у справі про банкрутство, що діє з метою захисту чужого права; у професійній – як «звичайного агента майна боржника» або з моменту призначення судом «тимчасової квазіслужбової особи суду» з урахуванням завдань конкретної судової процедури.[6] На думку російських науковців Н.В. Федоренко, П.Н. Пархоменко, арбітражний керуючий – це «...особливий суб'єкт права, пов'язаний з обов'язком у разі необхідності здійснювати відповідні заходи на різних стадіях процедур... неспроможності» [7].

Інститут арбітражних керуючих уперше було введено Законом від 30 червня 1999 р. з метою забезпечення проведення процедури відновлення платоспроможності боржника.

У колишньому Законі України «Про банкрутство» не було такої процесуальної фігури. Ліквідація боржника здійснювалася ліквідаційною комісією, члени якої виконували свої функції на суспільних засадах, що і призводило до низької віддачі, неефективності норм Закону. Усі ці обставини врахував законодавець під час підготовки нової редакції Закону [8].

Діяльність арбітражних керуючих регулюється Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», а також такими нормативними актами, як: Наказ Міністерства економіки України від 4 травня 2001 р. № 72/49 «Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів)»; Наказ Міністерства економіки та європейської інтеграції України від 13 лютого 2002 р. № 22/35 «Про затвердження Порядку контролю за додержанням ліцензійних умов провадження господарської діяльності арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів)»; Наказ Міністерства економіки України від 17 березня 2001 р. № 57 «Про затвердження Положення про порядок навчання та підвищення кваліфікації арбітражних керуючих»; Наказ Міністерства економіки України від 25 квітня 2001 р. № 87 «Про затвердження Порядку надання пропозицій господарському суду щодо кандидатур арбітражних керуючих».

Згідно із статтею 1 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», арбітражний керуючий – це фізична особа, що призначається господарським судом для здійснення (проведення) процедур банкрутства. Така особа виступає як розпорядник майна, керуючий санацією і ліквідатор. Закон встановив особливі вимоги до кандидатури арбітражного керуючого. Це фізична особа – суб'єкт підприємницької діяльності, що володіє спеціальними знаннями, має відповідну ліцензію і не є зацікавленою відносно боржника і кредиторів. Арбітражний керуючий здійснює діяльність на підставі ліцензії. З метою ефективного здійснення процедури банкрутства господарський суд повинен забезпечити призначення арбітражними керуючими тих осіб, які мають достатній рівень знань, досвід роботи, високі моральні і ділові якості. На необхідність врахування вказаних чинників серед ряду інших під час призначення арбітражного керуючого звертається увага в Рекомендаціях Президії Вищого господарського суду України № 04-5/1193. Інших вимог до арбітражного керуючого чинним законодавством не передбачено. Така законодавча неврегульованість компенсується практикою.

Закон про банкрутство встановлює особливі вимоги до кандидатури арбітражного керуючого. Проте Законом не передбачено жодних вимог відносно кваліфікації арбітражних керуючих при призначенні їх на великі промислові підприємства. Крім того, Закон не містить обмежень з поєднання посад розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів. Не виключаються випадки, коли одна й та сама особа одночасно може бути керуючим санацією на декількох підприємствах. Більше того, багато керуючих можуть бути керівниками власних фірм або ж входити до складу засновників комерційних структур. У цих випадках істотно знижується ефективність управління підприємством-боржником з метою відновлення його платоспроможності з боку арбітражного керуючого, тому було б доцільно законодавчо ввести обмеження за сумісництвом посад керуючими. Тому, для того, щоб належним чином здійснювати діяльність арбітражного керуючого, передусім, необхідним є вдосконалення правового регулювання кваліфікаційних вимог до такого провадження. Наступною проблемою

в роботі арбітражних керуючих є їх призначення. Практика показує, що таких осіб призначають за добровільно-примусовим принципом. Призначення розпорядників майна, ліквідаторів відсутніх боржників відбувається незалежно від волі арбітражних керуючих. Суддя або державний орган з питань банкрутства (в передбачених Законом випадках) можуть вибрати із списку будь-яку кандидатуру. Під час призначення керуючого санацією, ліквідатора відбір здійснюють групи кредиторів, вибираючи інколи арбітражного керуючого з іншого регіону з метою забезпечення незалежності останнього від впливу місцевих органів влади. Існуючий порядок призначення судом арбітражного керуючого за клопотанням комітету кредиторів вже з самого початку закладає зацікавленість такого кандидата. Такий арбітражний керуючий, отримавши повноваження керівника боржника і власника, буде працювати в інтересах конкретних кредиторів, а не на розвиток виробництва. Тому призначення арбітражного керуючого повинно здійснюватись виключно господарським судом без жодних обов'язкових клопотань по кожній конкретній кандидатурі з боку комітету кредиторів, інвестора. Умови тут повинні бути одні – добровільність, компетентність, наявність ліцензії, відсутність зацікавленості, позитивна репутація [9].

Проте на сьогоднішній день внесено зміни до порядку підготовки арбітражних керуючих. Отримання ліцензії арбітражного керуючого (розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора) на Україні незабаром буде можливим лише після отримання спеціальної професійної підготовки. Міністерством юстиції України затверджено відповідний Порядок [10], згідно з яким лише особи, що отримали сертифікат про отримання кваліфікації арбітражного керуючого, зможуть претендувати на отримання ліцензії. До цього часу на Україні відсутня система відбору та підготовки арбітражних керуючих, і більшість українських арбітражних керуючих здійснюють діяльність без належної професійної підготовки. Положення визначає завдання, функції і порядок діяльності Комісії з підготовки пропозицій Міністерства юстиції України господарському суду відносно кандидатур арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів) (далі – Комісія), створеної Міністерством юстиції України, з метою реалізації покладених на нього відповідно до Закону України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом" (2343-12) (надалі – Закон) та Положенням про Міністерство юстиції України, затвердженим Указом Президента України від 06.04.2011 № 395 (395/2011), повноважень з надання пропозицій господарському суду стосовно кандидатур арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів) (надалі – арбітражні керуючі) на державні підприємства або підприємства, в статутному капіталі яких частка державної власності перевищує двадцять п'ять відсотків, після порушення відносно них справи про банкрутство та в інших випадках, передбачених Законом. Основним завданням Комісії є обрання за результатами розгляду звернень у випадках, передбачених Законом і Положенням, кандидатур арбітражних керуючих, яких Міністерство юстиції України пропонує господарському суду для призначення їх розпорядниками майна, керуючими санацією або ліквідаторами. У визначенні правового статусу арбітражного керуючого слід виходити з того, що він – суб'єкт різноманітних відносин, які мають різну галузеву належність. Звичайно, основними групами серед вказаних відносин є цивільно-правові та трудові.

У процедурі банкрутства наявне поступове розширення прав і обов'язків арбітражного керуючого від стадії розпорядження майном до ліквідації боржника. У юридичній літературі висловлювалися різні позиції щодо того, чи стає арбітражний керуючий органом організації, управління якою він здійснює. На думку деяких цивілістів, якщо таким органом стає приватний підприємець, юридична особа втрачає свою сутність. З цим слід погодитись, але враховуючи, що статус керуючого при здійсненні процедур санації та ліквідації боржника багато в чому збігається зі статусом керівника організації. Даний висновок базується на аналізі ч.4 ст.17 та ч.1 ст.25 Закону, згідно з яким на арбітражного керуючого покладаються обов'язки керівника боржника. Законом України від 15.04.2010 р. "Про внесення змін до Закону України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом" стосовно здійснення управління підприємством-боржником (банкрутом)" було ліквідовано прогалини в законодавстві в частині визначення повноважень керівника підприємства, щодо якого порушено провадження у справі про банкрутство. З 14.05.2010 г., тобто з дати вступу вказаного Закону в силу, на законодавчому рівні закріплено, що арбітражний керуючий, виконуючий обов'язки керуючого санацією або ліквідатора боржника в процедурі банкрутства, продовжує

виконувати повноваження керівника (органів управління) боржника до призначення в установленому порядку керівника (органів управління) боржника, у наступних випадках:

- у разі дострокового припинення процедури санації у зв'язку з укладенням мирової угоди або погашенням вимог кредиторів (абз.2 ч.7 ст.17 Закону);
- якщо майна боржника вистачило, щоб задовольнити всі вимоги кредиторів, і він вважається таким, що не має боргів, і може продовжувати свою підприємницьку діяльність (ч.3 ст.32 Закону);
- у разі затвердження господарським судом мирової угоди (ч.7 ст.38 Закону).

При цьому законодавцем не надано відповіді на питання стосовно дій арбітражного керуючого у випадку, якщо орган управління боржника, що відновив свою платоспроможність, не призначає нові органи управління. Проблема полягає в тому, що арбітражний керуючий, виконуючи повноваження керуючого санацією або ліквідатора, призначався господарським судом і фактично здійснював свій ліцензований вид діяльності в якості суб'єкта підприємницької діяльності, не вступаючи при цьому з боржником в трудові або корпоративні правовідносини. Таким чином, питання його повноважень та їх реалізації як керівника боржника після закінчення процедури банкрутства є спірним з точки зору реалізації прав і обов'язків, передбачених трудовим і корпоративним законодавством.

Вищий господарський суд України в інформаційному листі від 1 квітня 2002 р. № 01-8/376 «Про порядок подання пропозицій господарському суду щодо кандидатур арбітражних керуючих у справах про банкрутство» звернув увагу на відповідний порядок погодження кандидатур керуючих із заступником Міністра економіки України або за його дорученням – керівником структурної політики чи начальником управління з питань власності та банкрутства для боржників, у статутному фонді яких частка державної власності перевищує 25 відсотків, та у інших випадках, передбачених законодавством.

У звичайному цивільно-правовому обороті керівник юридичної особи не є суб'єктом цивільного права, що веде до втрати особового чинника та його правового значення. Проти особи керівника не передбачено правового захисту, окрім загальної норми про те, що одноосібний виконавчий орган діє на користь юридичної особи і його засновників (ч.3 ст.92 ЦКУ) [8]. У відносинах неспроможності керівник наділяється статусом суб'єкта права, тобто тут особовий чинник формалізується, що забезпечує можливість здійснення контролю над особистим волевиявленням керівника з боку зацікавлених осіб. У цьому проявляється загально-правова закономірність: для того, щоб контролювати яке-небудь явище, необхідно створити для нього правовий статус і правову форму діяльності.

Арбітражне управління дозволяє відокремити право на доходи від використання майна боржника від його власника, не наділяючи кредиторів необґрунтованими правами на майно боржника. Надаючи боржникові статус учасника справи про банкрутство, Закон про банкрутство таким чином встановив механізм реалізації правоздатності боржника в період здійснення зовнішнього управління і конкурсного провадження.

У період здійснення вказаних процедур від імені боржника діє арбітражний керуючий, реалізуючи функції керівника боржника. Інтереси боржника в період зовнішнього управління фактично зосереджені в руках колегіальних органів боржника, наділених правами ухвалення певних рішень, хоча ці органи брати участь в справі про банкрутство права не мають. Представник засновників (власника) боржника в період зовнішнього управління не являється особою, що бере участь у справі про банкрутство. У період конкурсного провадження арбітражний керуючий переймає на себе не лише функції керівника, але і функції всіх органів управління боржника. Як компенсація цього представник засновників (власника) боржника в період конкурсного провадження набуває статусу учасника у справі про банкрутство [11].

ЛІТЕРАТУРА

1. Полуэктов М. Правовой статус арбитражного управляющего / М. Полуэктов // Законодательство и экономика. – 2000. – №3. – С. 25-26.
2. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України від 14.05.1992 р. № 2343-ХІІ.

3. Рябцева Я.Г. Арбітражний керуючий: кваліфікаційні вимоги і етика професійної діяльності / Я.Г. Рябцева // Вісник господарського судочинства. – 2003. – № 4. – С. 205-208.
4. Афанасьев Р.Г. Проблемы правового регулирования банкротства за законодательством Украины: дис канд. юрид. наук: спец. 12.00.04 / Р.Г. Афанасьев. – К, 2001. – 166 с.
5. Поляков Б.М. Арбітражний керуючий – найзалежніша особа процедури банкрутства / Б.М. Поляков // Вісник господарського судочинства. – 2001. – № 3. – С. 87-91.
6. Джунь В.В. Інститут неспроможності: світовий досвід розвитку і особливості становлення в Україні: монографія / В.В. Джунь. – Вид. 2-е, випр. і доп. – К.: Юрид. практика, 2006. – 384 с
7. Федоренко Н.В. Правовой статус и роль некоторых субъектов процедуры банкротства в свете Федерального Закона 2002 года «О несостоятельности (банкротстве)» / Н.В. Федоренко, П.Н. Пархоменко // Вестник Высшего Арбитражного суда Российской Федерации. – 2005. – № 5. – С. 170-180.
8. Правове регулювання банкрутства: підручник / за ред. Л.С. Сміяна. – К.: КНТ, 2009. – С. 78-82.
9. Бакуменко Н. Статус арбитражного управляющего / Н. Бакуменко // Юридическая практика. – 2006. – №27 (445). – С. 12-19.
10. Положение о Комиссии по подготовке предложений Министерства юстиции Украины хозяйственному суду по кандидатурам арбитражных управляющих (распорядителей имущества, управляющих санацией, ликвидаторов) // Утверждено Приказом Министерства юстиции Украины 26.08.2011 № 2039 / 5.
11. Каймакова М.В. Антикризисное управление: [текст лекций] / М.В. Каймакова. – Ульяновск: УлГТУ, 2009. – 240 с.

УДК 340.112

РОЛЬ НОРМ ПРАВА У ВИЗНАЧЕННІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ РЕЧЕЙ

Гуль В.В., здобувач

*Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва
Національної академії правових наук України*

У статті розглядаються теоретичні конструкції речей як об'єктів цивільних прав в актах законодавства. Автор вказує, що хоча ЦК пішов далі у врегулюванні об'єктів цивільних прав, ніж його попередники, але проігнорував нові умови та чинники врегулювання суспільних відносин і нові речі. Класифікація та правовий режим речей мають ряд недоліків, які потребують їх подолання. Визначені шляхи для поглиблення правового режиму речей.

Ключові слова: речі, об'єкти права, правовий режим, правове регулювання

Гуль В.В. РОЛЬ НОРМ ПРАВА В ОПРЕДЕЛЕНИИ ПРАВОВОГО РЕЖИМА ВЕЩЕЙ / Национальная академия правовых наук Украины, Украина

В статье рассматриваются теоретические конструкции вещей как объектов гражданских прав в актах законодательства. Автор указывает, что хотя ГК Украины пошел дальше в урегулировании объектов гражданских прав, чем его предшественники, но проигнорировал новые условия и факторы урегулирования общественных отношений, а также новые вещи. Классификация и правовой режим вещей имеют ряд недостатков, требующих их преодоления. Определены пути для углубления правового режима вещей.

Ключевые слова: вещи, объекты права, правовой режим, правовое регулирование

Gul V.V. ROLE IN THE DETERMINATION OF LAWS LEGAL REGIME OF THINGS / National academy of legal sciences of Ukraine, Ukraine

The article deals with the theoretical design of things as objects of civil rights acts of legislation. The author points out that although the Civil Code of Ukraine has gone further in addressing the objects of civil rights than his predecessors, but ignored the new conditions and factors of the settlement of public relations, as well as new things. Classification and the legal regime of things have a number of shortcomings that need to overcome them. The ways to deepen the legal status of things.

Key words: things, objects, rights, legal regime, the legal regulation

Проблема врегулювання відносин стосовно речей як об'єктів цивільних прав здавна посідає одне з центральних місць у теорії і практиці цивільно-правового регулювання майнових відносин. Насамперед йдеться про засоби виробництва як визначальний елемент для економічної характеристики суспільства. Це має конститутивне значення для спрямування регулювання майнових правовідносин і зумовлює мету такого регулювання: глобальну - забезпечити суспільний майновий порядок і баланс інтересів різних за майновим станом верств населення; тактичну – задовольнити майнові потреби та інтереси окремих учасників громадянського суспільства. Один із визнаних теоретиків цивільного права Гірке підкреслював, що воля суб'єкта до вступу в правовідносини не є ні безпредметною, ні безцільною, а спрямована на певне ідеальне чи матеріальне благо [1, 257-258]. Це завдання намагаються вирішити економісти, юристи, політики, і воно завжди є і буде актуальним, особливо на перехідних етапах розвитку суспільства та переділу власності.

Завдання законодавця, у такому випадку, – урівноважити інтереси сторін і тим не допустити свавілля і неадекватного незаконного заволодіння майновими ресурсами одними членами суспільства, чи навіть особами, які не відносяться до цього суспільства і не дають йому нічого взамін, та ущемлення майнових прав та інтересів інших членів суспільства. Кожен раз виникає запитання: яким чином, власне, регулювати цивільні правовідносини, щоб не допустити протистояння не тільки між представниками окремих політичних сил, але й власниками та невластниками: 1) визначенням кола суб'єктивних прав і юридичних обов'язків учасників цих відносин; 2) встановленням правового режиму їх об'єкта; 3) чи тим та іншим одночасно; 4) чи шукати взагалі більш ефективні засоби впливу на юридично значиму поведінку суб'єктів цивільного права. Так чи інакше, ці питання повинні бути вирішені.

Тож мета цієї роботи – репрезентувати погляд на приватноправове регулювання відносин щодо речей. Об'єктом дослідження є речі та правовідносини, які складаються з їх приводу, а предметом – чинне законодавство, положення наукової доктрини, правозастосовна практика.

Останнім часом в Україні та інших країнах намагаються вирішити ці проблеми на стратегічному чи тактичному рівні Н.С Кузнецова, Р.А. Майданик, І.А. Спасібо, В.І. Нагнибіда, Є.О. Харитонов та інші.

Спробуємо надати відповіді на ці та інші запитання в подальшому. Але спочатку торкнемось загальної конструкції систематики об'єктів цивільних прав у законодавстві та доктрині цивільного права. На загальному рівні вона змодельована не краще, ніж у римському праві, оскільки не враховує багатьох чинників, зокрема, – форм власності та нових видів речей. Так, не враховані речі, які при їх використанні повністю не піддаються контролю (джерела підвищеної небезпеки). Крім того, законодавець та деякі практики помилково дотримуються застарілих догм, зокрема, що зброя військових зразків, ракетні комплекси тощо не є оборотоздатними. Видається, що цей підхід не відповідає реаліям. Так, для держави та Укрспецекспорту чи, навіть, для ДАПАТ «Завод імені Малишева» зброя є цілком оборотоздатною. Правові режими вогнепальної зброї військових зразків, яка є власністю держави, та правовий режим зброї, що є власністю фізичних осіб, зовсім різні. У зв'язку з цим, цілком справедливим є той факт, що обсяг та зміст правових режимів окремих видів майна безпосередньо залежать від їх конкретних фізичних та юридичних властивостей [2, 197-198].

Зважаючи на об'єктивну необхідність врегулювати товарообіг, цивільне право визнає об'єктом цивільних прав всі речі в їхній статичній і динамічній формі. Без цих об'єктів воно втрачає конструктивний зміст і дисгармоніює із законодавствами інших країн та законодавством країн ЄС.

Економічні базисні відносини мають свої істотні особливості, що не може не враховувати законодавець. На цій основі формуються правові моделі майнових відносин, як правових відносин, зі своїми «героями» чи навіть «ідолами», своїми цінностями чи навіть «гламуром». Через окремі елементи механізму правового регулювання вони встановлюють певні моделі

бачення цих відносин та бажаного для законодавця правового становища їх учасників. Стало очевидним, що надмірна свобода, як данина демократії і відсутність виважених механізмів її стримування, проявили свої негативні наслідки: продаж петард – травмами та порушеннями громадського спокою, піротехніки – її безконтрольним використанням та людськими і матеріальними втратами, ліків – безконтрольністю їх вживання та смертями, пива – пивним алкоголізмом молоді, поступовим споюванням нації. Ці приклади можна продовжувати і надалі.

Частково це пояснюється нерозумінням сутності речей, як об'єктів цивільних прав. У прагненні зрозуміти сутність «об'єктів цивільних прав» галузеві юридичні науки зіштовхуються, в основному, з тими ж проблемами, що стоять і перед загальною теорією права, причому дані цієї останньої науки вільно інтегрується в науку цивільного права і, певною мірою, навпаки. Більш того, як стверджував Г.Ф. Шершеневич, вчення про **юридичне відношення** цілком розроблялося цивілістами, унаслідок чого приватноправове відношення приймається за юридичне відношення взагалі, хоча таке узагальнення не відповідає дійсності [3, 109].

Основна філософська проблема сутності речі полягає у визначенні її тотожності і розбіжностей. Якісний прояв речі розкривається через тотожність речі самій собі. Так, молоко через певний проміжок часу втрачає свої якісні характеристики, а відтак, й економічні (ціна зменшується), а через них - й споживчі, що вже є юридичною характеристикою. Навпаки, твердий сир повинен визріти за певний час і набути відповідних споживчих властивостей. Якщо торговець не враховує цих факторів, то він стикається із втратами товару та клієнтури. Покупець схильний придбавати товари у тих, у кого товар кращий за споживчими властивостями та у кого гнучка цінова політика. Інший прояв сутності речі – тотожність іншим речам. Більше того, з розвитком концепції індивідуалізації з'явилися речі, які індивідуалізують особу, навіть якщо вони «маскуються» під корпоративні структури. За майном корпорацій стоять певні власники, як мажоритарні акціонери. Міноритарні акціонери, фактично, усунуті від управління активами та навіть від отримання дивідендів.

Як ми вважаємо, є й функціональний аспект філософського трактування речі, а саме – відповідність речі певним вимогам. Тому законодавство визначає речі, як об'єкти цивільного права, на загальному рівні, що проявилось у встановленні загальних вимог до речей взагалі, та спеціальному – з деталізацією вимог до певної речі на рівні встановлення відповідних її стандартів чи інших вимог. Так, відповідно до ст.1 Закону України „Про охорону культурної спадщини” [4] поняття „культурна спадщина» визначене на загальному рівні, а на спеціальному рівні – уточнене.

Об'єктом культурної спадщини визнане визначне місце, споруда (витвір), комплекс, ансамбль, їхні частини, пов'язані з ними рухомі предмети, а також території чи водні об'єкти, інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти, незалежно від стану, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду і зберегли свою автентичність. Таких прикладів можна навести безліч. Достатньо лише глянути на легальне визначення термінів у більшості законів та підзаконних нормативних актів.

Вимоги до речей визначаються через їх фізичні властивості (державні та інші стандарти, умови, зразки, сертифікаційні вимоги) або через встановлення певних вимог легальності їх перебування у володінні учасника певних правовідносин. Якщо суб'єкт цим вимогам відповідає, то володіння є правомірним, якщо ж ні – неправомірним. При нечіткості чи невизначеності правового режиму він встановлюється за допомогою різного роду експертиз (наприклад, чи відноситься даний ніж до холодної зброї, чи перебував даний предмет у конкретного суб'єкта тощо).

У доктрині права проявився двоякий підхід до об'єктів цивільного права: матеріальний й ідеальний. Вони відображають доктринальний підхід до проблеми об'єкта права взагалі. Нерідко під об'єктом розуміють ті суспільні відносини які піддаються регулювативному впливу норм цивільного права, або, як ще говорять, це – об'єкт права в об'єктивному розумінні [5, 85-86]. Норми права впливають на формування відносин, і це має практичний характер. У теорії права подібні відносини, як відзначено вище, розглядаються не як об'єкт права, а як предмет правового регулювання.

Досі точиться дискусія стосовно матеріального та ідеального об'єкта цивільних прав. Речі, як об'єкти прав, змодельовані у своєму режимі для того, щоб визначити специфіку правовідносин і, зокрема, можливі їх види, можливих суб'єктів, необхідні чи бажані дії щодо цих об'єктів, наслідки прав на них, реакцію суспільства та держави тощо. Йдеться про те, що через встановлення правового режиму речі визначається усереднена бажана поведінка певних суб'єктів, що змодельована законодавцем у диспозиції норми права.

Ми солідаризуємося з Н.С. Кузнецовою щодо необхідності вдосконалення механізму правового регулювання цивільних правовідносин, зокрема, – речових. Відносини розвиваються і «... ставлять на порядок денний нові проблеми правового характеру» [6, 45]. Це повною мірою стосується й механізму правового регулювання відносин щодо речей, який охоплює майнові відносини, як предмет регулювання та метод такого регулювання (генетичний код цивільного права), підстави виникнення цих правовідносин, правове становище їх учасників, правовий режим речей, строки та простір існування прав.

Вимоги до об'єкта права детермінують поведінку суб'єкта, примушують вчиняти дії відповідно до його правового режиму. Так, відповідно до ст.182 ЦК України, право власності та інші речові права на нерухомі речі, обмеження цих прав, їх виникнення, перехід і припинення підлягають державній реєстрації, і тільки з моменту вчинення такої дії на них набувається право. Відповідно до ч.2 ст.186 ЦК України, приналежність слідує за головною річчю, якщо інше не встановлене договором або законом. Тут вже йдеться про певну правову презумпцію.

Категорія «об'єкт цивільних правовідносин» розглядається найчастіше, як елемент цивільних правовідносин взагалі. У юридичній літературі, як ми вже зазначали, переважає точка зору, що безоб'єктних правовідносин не існує [7, 167]. Щоб з'ясувати природу того чи іншого явища, слід визначити його сутнісні ознаки. Це стосується й речей, як об'єктів цивільних прав. Як відзначає Р.Б. Шишка, об'єкти цивільного права характеризуються такими основними рисами: формалізовані цивільним законодавством, як такі, що визначені в конструкції глав 13-15 ЦК України та спеціальних актах законодавства; встановлені їх найважливіші ознаки; встановлені правові наслідки володіння такими об'єктами цивільних прав; визначені гарантії для учасників правовідносин, які мають права чи охоронюваний законом інтерес щодо цих об'єктів; визначені форми та способи захисту суб'єктивних прав; встановлені певні обмеження на окремі об'єкти цивільних прав [8, 172].

Видається доцільним ці ознаки екстраполювати й на речі, як прояв категорії «об'єкти цивільного права». Таким чином, речами, як об'єктами цивільних прав, є формалізовані чинним законодавством матеріальні блага, стосовно яких суб'єкти вступають у правовідносини і наділені відповідними суб'єктивними правами та юридичними обов'язками. Водночас, об'єктами прав можуть бути й інші об'єкти, якщо це не порушує прав та охоронюваних законом інтересів інших осіб, а інтерес до них не є наслідком психічного захворювання, у тому числі, й «фетишизму».

У чинному ЦК України речам та правовому режиму деяких з них присвячено окрему главу. Виділення в главі 12 ЦК України об'єктів цивільних прав повинно було б усунути суперечності. Проте, на наш погляд, цього не сталося і, зокрема, незавершене будівництво визнається нерухомістю. Виникає, зокрема, й низка інших проблем аксіологічного плану, в яких ми спробуємо розібратись в подальшому.

Згідно зі ст.177 ЦК України, до об'єктів цивільних прав відносяться речі, у тому числі гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні й нематеріальні блага. Тим законодавець пішов не шляхом абстрагування і вичленення суттєвих ознак об'єктів цивільних прав, а більш легким шляхом – через перелік цих об'єктів, що спричиняє ряд складнощів. Аналіз наведеної статті показує, що законодавець включив у неї лише основні об'єкти цивільних прав і ті, які є частиною більш широкої правової категорії. Так, цінні папери, майно, матеріальні блага є різновидами речей. Достатньо вчитатися у зміст статей 170 та 190 ЦК і проаналізувати поняття інших об'єктів, які мають матеріальну форму (результати робіт, носії об'єктів права інтелектуальної власності), щоб у тому пересвідчитися. Отже, критика ст.177 ЦК України – небезпідставна і справедлива. Наразі людство готується до цифрових технологій і

цифрової ідентифікації, де потрібні чіткі правові категорії, які засновані на чітких підходах і не допускають надання одного і того же рангу загальному та його частині.

Об'єктом цивільних прав „...може бути лише те, що має здатність бути об'єктом цивільного обороту” [9, 143]. Але така теза вірна лише частково. Об'єктом цивільних прав є і те, що не має і не може включатися в оборот. Йдеться про те, що не може бути об'єктом цивільного обороту взагалі; може передаватися і набуватися, але не захищається в разі порушення прав; визнається об'єктом прав і ці права захищаються у встановленому законом порядку.

Слід також враховувати ту обставину, що об'єкти цивільних прав, окрім загального правового режиму, можуть мати й спеціальний правовий режим. Основу цивільного законодавства становить Конституція України. Уже в ній визначено правове становище певних об'єктів права: життя та здоров'я людини, честь і гідність, недоторканність і безпека (ст.3), як основні категорії права, що мають першорядне значення. Крім того, на іншому стабілізаційному чи спеціальному рівні визначено правовий режим найбільш важливих речей: землі, її надр, атмосферного повітря, водних та природних ресурсів, що знаходяться в межах території України, природних ресурсів її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони (ст.13), державних символів України (ст.20), житло (ст.30), листи та телеграми, інша кореспонденція (ст.31), об'єктів права державної та комунальної власності (ч.3 ст.41), об'єктів приватної власності (ч.4 ст.41), носіїв результатів інтелектуальної діяльності (ч.2 ст.54).

Отже, законодавством визначено загальний правовий режим речей взагалі та окремих із них зокрема, коло прав на них і обов'язків. Перший режим ми можемо назвати конституційним режимом речей. Він є найбільш стабільним для встановлення правового режиму інших речей і не може свавільно змінюватися, зважаючи на порядок внесення змін та доповнень в Конституцію України. При тому, мова йде про найбільш важливі речі, які стабілізують правове становище суб'єктів права. Другий режим є змінним чи динамічним.

Зазначене може бути використане для подальшої розробки загального та спеціального правового режиму речей, як об'єктів цивільних прав, а також для вдосконалення актів цивільного законодавства, приведення спеціальних актів у відповідність до положень ЦК України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Gierke O. Deutsches Privatrecht. Erster Band. Allgemeiner Teil und Personenrecht / O. Gierke. – Leipzig: Verlag von Duncker & Humblot, 1885.
2. Жилинкова И.В. Правовой режим имущества членов семьи / И.В. Жилинкова. – Х.: Ксилон, 2000. – 376 с.
3. Шершеневич Г.Ф. Учебник русского гражданского права (по изд-ю 1907 г.) / Г.Ф. Шершеневич. – М: СПАРК. – 1995. – 556 с.
4. Про охорону культурної спадщини: Закон України // Урядовий кур'єр. – 2005. – № 14.
5. Жариков Ю.Г., Масевич М.Г. Недвижимое имущество: правовое регулирование: научно-практическое пособие / Ю.Г. Жариков, М.Г. Масевич. – М.: Изд-во БЕК, 1997. – 252 с.
6. Кузнецова Н.С. Вдосконалення механізму правового регулювання цивільних відносин в Україні / Н.С. Кузнецова // Матеріали наук.-практ. конф., присвяченій пам'яті В.П. Маслова «Актуальні проблеми цивільного, житлового та сімейного права». – Харків, 2011. – С. 45-47.
7. Гражданское право России. Часть первая: Учебник / Под ред. З.И. Цыбуленко. – М.: Юристъ, 1998. – 459 с.
8. Цивільне право України: У двох частинах. Частина 1. Підручник / За заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Р.Б. Шишки та канд. юрид. наук, доц. Кройтора В.А. – Х.: Вид-во Харківського нац. ун-ту внутр. справ, 2008. – 516 с.
9. Кодифікація приватного (цивільного) права України / За ред. проф. А. Довгєрта. – К.: Український центр правничих студій, 2000. – 336 с.

ЗАКРІПЛЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОБ'ЄДНАННЯ СПІВВЛАСНИКІВ БАГАТОКВАРТИРНОГО БУДИНКУ В СУЧАСНОМУ ПРАВІ

Янголь Є.В., здобувач

Харківський національний університет внутрішніх справ

Стаття містить комплексне дослідження національного законодавства країн сучасності на предмет нормативного закріплення правового статусу об'єднань співвласників багатоквартирного будинку, а також співвідношення загального й спеціального законодавства у цій частині, з окресленням сутності суміжних правових категорій й відповідною оцінкою юридичного забезпечення існування таких організацій у правовому полі України.

Ключові слова: об'єднання співвласників багатоквартирного будинку, асоціація, кооператив, товариство власників житла, синдикат, некомерційна організація, єдиний майновий комплекс, форма власності.

Янголь Е.В. ЗАКРЕПЛЕНИЕ ПРАВОВОГО СТАТУСА ОБЪЕДИНЕНИЯ СОВЛАДЕЛЬЦЕВ МНОГОКВАРТИРНОГО ДОМА В СОВРЕМЕННОМ ПРАВЕ / Харьковский национальный университет внутренних дел, Украина

Статья содержит комплексное исследование национального законодательства государства современности на предмет нормативного закрепления правового статуса объединений совладельцев многоквартирного дома, а также соотношение общего и специального законодательства в этой части, с характеристикой сути смежных правовых категорий и соответствующей оценкой юридического обеспечения существования таких организаций в правовом поле Украины.

Ключевые слова: объединение совладельцев многоквартирного дома, ассоциация, кооператив, товарищество собственников жилья, синдикат, некоммерческая организация, единый имущественный комплекс, форма собственности.

Yangol' E.V. FIXING OF LEGAL STATUS OF ASSOCIATION OF JOINT OWNERS OF APARTMENT HOUSE IS IN MODERN RIGHT / Kharkiv national university of internal affairs, Ukraine

The article contains complex research of national legislation of countries of contemporaneity for the purpose the normative fixing of legal status of associations of joint owners of apartment house, and also correlation of general and special legislation in this part, with the lineation of essence of contiguous legal categories and corresponding estimation of the legal providing of existence of such organizations in the legal field of Ukraine.

Key words: association of joint owners of apartment house, association, cooperative store, society of proprietors of accommodation, syndicate, noncommercial organization, only property complex, pattern of ownership.

Спільне володіння житлом у формі власності, якості об'єкта і навіть учасника цивільних правовідносин має тривалу історію становлення. З огляду на комплексність сутності цього поняття та необхідність з'ясування змісту правосуб'єктності об'єднань осіб, які мають у спільній власності житловий фонд України, виникає необхідність аналізу наявного стану нормативного закріплення правового статусу такої форми юридичних осіб у цивільному законодавстві окремих країн світу.

У сучасному праві прийнято розрізняти загальне та спеціальне законодавство, що врегульовує певні суспільні відносини, які характеризуються особливістю правового режиму об'єкта, положення (статусу) суб'єкта або специфічністю змісту таких відносин. Яскравим прикладом такого співвідношення й застосування саме спеціальних норм є спеціальний нормативний матеріал, який визначає правовий статус такої форми самоорганізації власників житлового фонду як кондомініум, товариство (об'єднання), асоціація, кооператив, синдикат співвласників об'єктів житлового фонду в залежності від законодавчих приписів конкретно визначеної країни. При цьому розгляд даного питання для вітчизняного правового поля є досить нагальним у світлі наявних напрацювань в сфері реформування житлового законодавства, зокрема з огляду на серйозні потуги у напрямку прийняття нового Житлового кодексу України, на що неодноразово зверталось у цивілістичних наукових колах [1].

Серед вчених, які свого часу досліджували правовий статус об'єднань співвласників житлового фонду, необхідно вказати таких як: Кучеренко І.М., Крашенінніков П.В., Скловський К.І., Галантич М.К., Мічурін Є.О., Городов О.А., Бобровська О.М., Савельєв Д.Б., Суярко Т.Д. та інші. Однак розгляд правосуб'єктності даної організаційно-правової форми юридичних осіб за законодавством країн сучасності зазначеними дослідниками здійснювалась або обмежено, або під кутом зору інших понять, як-то особливості утримання житлового фонду, що знаходиться у власності декількох осіб, різновиди організаційно-правової форми юридичних осіб приватного права тощо.

У зв'язку з цим метою даної статті є характеристика спеціального законодавства, що визначає правовий статус зазначених учасників суспільних відносин, а також його співвідношення з приписами загального законодавства у цій сфері за нормативними приписами правових систем країн сучасності.

Аналіз нормативного масиву законодавства країн сучасності надав можливість дійти наступних висновків. У національних правових системах умовно можна виділити чотири основні моделі розміщення нормативних приписів, які врегульовують подібні відносини. По-перше, це відображення їх у спеціальному законодавстві у формі окремого закону з відповідними підзаконними нормативними актами без наявності характерних нормативних приписів у інших нормативних актах на рівні кодифікованого закону (цивільного або житлового). По-друге, це визначення положень про такі утворення безпосередньо в Житловому та Цивільному кодексах. По-третє, розміщення таких норм у Цивільному кодексі, а також наявність спеціального закону в цій сфері. І нарешті останнє, визначення правового статусу таких форм самоорганізації власників житлового фонду безпосередньо Цивільним кодексом.

Прикладом першої форми може слугувати законодавство Російської Федерації, України та інших пострадянських держав до прийняття нових Цивільних кодексів й набрання чинності спеціальним законодавством, що створило умови для приватизації державного й комунального житлового фонду. Зокрема, старі норми Цивільних кодексів шістдесятих років не допускали набуття у власність житла іншими особами крім держави, а парад нормативних актів про власність у тій чи іншій інтерпретації дав змогу розпочати приватизацію такого майна, й як наслідок розчистив шлях для подальшого реформування даної сфери суспільного буття на теренах колишніх радянських республік.

Так, в Україні після прийняття Закону України від 19.06.1992 року “Про приватизацію державного житлового фонду” й подальшого закріплення сутності реалізації права на житло у ст.43 Конституції України 1996 року з відповідними положеннями щодо рівності всіх форм права власності було підготовлено декілька варіантів законопроекту про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку. У силу об'єктивних та суб'єктивних чинників один із законопроектів був прийнятий лише 29 листопада 2001 року. Хоча й за таких обставин в Україні проіснувала ситуація, коли ані Цивільний, ані Житловий кодекс не визначали сутності й правових засад існування товариств співвласників багатоквартирного будинку, а спеціальне законодавство як-то закони “Про власність”, “Про приватизацію державного житлового фонду” та “Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку” безпосередньо про це говорили. Подібна ситуація була наявна в Республіці Білорусь з моменту прийняття закону “Про сумісне домоволодіння” до прийняття нового Цивільного кодексу у 1999 році.

У країнах Америки дана форма нормативного закріплення спільного володіння житловим фондом віднайшла відображення в спеціальному законі, що визначав ще в першій половині минулого століття сутність “горизонтальної власності” (horizontal property) в законодавстві Бразилії, Пуерто-Ріко та інших латиноамериканських країн посередництвом встановлення порядку володіння за допомогою правового механізму кондомініуму. Дана концепція віднайшла відображення й у національному законі США про житлове будівництво “National Housing Act” 1961 року, який у літературі визначають як закон про кондомініум [2].

Правова основа спільного володіння житлом була закладена ще в статті 664 Французького цивільного кодексу, яка була скасована законом від 28 червня 1938 року, що створив передумови для існування об'єднань співвласників житла [3, 85-86]. Французький закон від 10 липня 1965 року “Про статус спільної власності в багатоквартирних будівлях” деталізує правове положення таких юридичних осіб й називає подібні об'єднання синдикатами наділяючи їх відповідними повноваженнями в сфері управління житловим фондом, у той час як Французький цивільний кодекс не окреслює сутність таких організацій [4, 253-255].

У законодавстві Естонської Республіки даним питанням присвячено положення законів “Про некомерційні об'єднання”, “Про квартирну власність”, “Про квартирні товариства”. При цьому спочатку дані нормативні акти приймалися на розвиток положень Закону “Про приватизацію житлових приміщень” й надавали можливість створювати такі товариства власникам квартир, що їх приватизували, а пізніше після закінчення приватизації таким правом наділялись власники так званої квартирної власності та власники квартирної забудови [5, 2-4].

Другий варіант правового закріплення товариства співвласників багатоквартирного будинку в якості учасника цивільно-правових відносин має місце в сучасному російському законодавстві з урахуванням прийняття нового Житлового кодексу й скасування федерального закону “Про товариства власників житла” від 15.06.1996 року. Разом із тим залишилося правове закріплення в ст.291 ЦК Російської Федерації серед суб’єктів права власності на житло в багатоквартирному будинку товариства власників житла, однак вона містить бланкетну норму, що відсилає до спеціального закону (на сьогодні Житловий кодекс), який й встановлює правовий статус таких організацій.

Розділ VI Житлового кодексу Російської Федерації вміщує дві глави, які визначають особливості створення та припинення юридичних осіб зазначеного виду, реалізацію їх правосуб’єктності, правове положення членів такого товариства, а також співвідношення інтересів учасників та самої юридичної особи.

Сюди ж необхідно віднести модель правового регулювання правового статусу даних організацій у законодавстві Республіки Казахстан з тією різницею, що замість Житлового кодексу в даній країні житлові відносини врегульовані Законом “Про житлові відносини”, у ст.2 якого надається визначення кооперативу власників приміщень (квартир) як некомерційної організації, що створюється власниками приміщень (квартир) для спільного управління спільною частковою власністю учасників одного (декількох) кондомініуму (кондомініумів). Глава 7 даного Закону в числі форм здійснення управління об’єктом кондомініуму передбачає також і створення кооперативів власників приміщень (квартир), визначаючи порядок створення, функціонування та припинення діяльності такого виду юридичних осіб.

Третя форма нормативного закріплення сутності об’єднання співвласників багатоквартирного будинку представлена законодавством Киргизької республіки, згідно зі ст.248 Цивільного кодексу якої визначається правовий статус товариства власників житла в числі нормативного матеріалу, який врегульовує відносини власності щодо житлового фонду даної кар’єри. На розвиток змісту даної статті Закон “Про товариства власників житла” від 8 жовтня 1997 року деталізує особливості виникнення, припинення та функціонування таких різновидів юридичних осіб у правовому полі.

Правовий статус розглянутих організацій у Німеччині визначений Законом від 15 березня 1951 року “Про право власності на житлове приміщення й про право тривалого користування житловою площею” (Закон про право власності на житло), розділ 2 якого має назву “Співтовариство домовласників”. При цьому ч.1 § 10 Закону встановлює співвідношення положень Цивільного кодексу (Німецького цивільного укладення) та даного Закону, а саме надаючи субсидіарне значення нормам Цивільного кодексу, які регулюють відносини за участю співтовариств незалежно від їх різновиду. До викладеного необхідно додати, що даний закон за своєю суттю й специфікою національної правової системи Німеччини є основним законом, що регулює житлові відносини, тобто прототипом Житлового кодексу на теренах пострадянських країн.

Законодавство, що врегульовує правовий статус кондомініумів у Вірменії, включає приписи Цивільного кодексу Республіки Вірменія, Закону Республіки “Про управління багатоквартирним будинком”, Закону Республіки “Про управління багатоквартирним будинком”, Закону Республіки “Про кондомініуми” та інших законів і правових актів.

Подібним чином у законодавстві емірату Дубай законодавчим підґрунтям існування об’єднань співвласників житлового фонду є федеральні закони: № 5 1985 року “Про Цивільний кодекс”, № 7 2006 року “Про реєстрацію нерухомості в еміраті Дубай”, № 3 2006 року “Про визначення районів емірату Дубай, де громадяни інших країн можуть набувати нерухоме майно”, № 27 2007 року “Про право власності на майно, що знаходиться в спільному володінні в еміраті Дубай”. При цьому співвідношення останнього закону з попередніми нормативно-правовими актами є співвідношенням спеціального й загального законодавства. У межах даного закону подібне об’єднання визначається як асоціація власників, тобто некомерційна організація, що виникає з моменту реєстрації в Реєстрі нерухомості першого продажу об’єкта в кондомініумі (будівлі, її частині разом або без земельної ділянки, що має статус місця спільного користування).

Остання форма подання нормативного матеріалу, що закріплює правовий статус об’єднань співвласників багатоквартирного будинку яскраво представлена в країнах Західної Європи, на

прикладі Нідерландів. Дійсно в Голландському цивільному кодексі 1992 року даним питанням присвячено вагомий частину норм п'ятої книги, що врегульовують відносини власності, а серед них повноваження стосовно нерухомого майна. При цьому в числі норм дев'ятого розділу, що врегульовують відносини власності стосовно майна в багатоквартирному житловому будинку, віднайшли місце положення й щодо правового статусу подібних об'єднань [6, 71-72].

У межах канадського штату Квебек особливості реалізації повноважень співвласників житла відображені через відповідні приписи Цивільного кодексу Квебека (титул 2 книги четвертої) з відтворенням як англосаксонської так і континентальної систем права в частині визначення правового режиму спільного житла, наділенням повноважень його власників тощо [4, 258-259].

Подібне має місце й у законодавстві Іспанії, де правовий статус асоціацій власників житла окреслюється нормами так званого закону про горизонтальну власність, що по суті є частиною Цивільного кодексу даної країни.

Водночас, дослідження наявних на сьогодні нормативних актів України та деяких інших країн дає привід зробити висновок, що розповсюдженням використання цього терміна є визначення єдиного комплексу нерухомого майна (ст.1 Закону Російської Федерації “Про товариства співвласників житла” від 15.06.1996 року, ст.1 Закону Республіки Молдова “Про кондомініум у житловому фонді” від 30.03.2000 року), різновиду некомерційної юридичної особи (ст.3 Закону Республіки Вірменія “Про кондомініум” від 4.06.2002 року, Указ Президента Російської Федерації від 23.12.1993 року № 2275, Закон Республіки Польща “Про власність на приміщення” від 1994 року) та форми власності на нерухомість (ст.209 Цивільного кодексу Республіки Казахстан). Тобто, встановлення нормативного підґрунтя для існування такої організаційно-правової форми юридичних осіб як об'єднання співвласників багатоквартирного будинку в чинному законодавстві країн сучасності також поєднано з визначенням правового режиму житлового фонду, який знаходиться в спільній власності, а також правової природи відповідної форми власності на таке майно.

Дефініція об'єднання співвласників багатоквартирного будинку в чинному законодавстві пов'язана з визначенням правового статусу некомерційних (непідприємницьких) організацій й градації їх на види в залежності від способу створення, мети, сфери діяльності тощо. Зокрема, на додаток до згаданого закону Республіки Білорусь “Про сумісне домоволодіння” ст.46 ЦК визначає правовий статус некомерційних організацій, у число яких включає виробничі кооперативи, громадські та релігійні організації, благодійні фонди та інші передбачені спеціальними законодавчими актами форми таких юридичних осіб. Однак при цьому абзац 2 ч.3 розглянутої статті ставить одну спільну вимогу для таких організацій – створення задля досягнення суспільно корисної мети в межах задоволення майнових та немайнових потреб конкретних осіб [7, 155-157].

У законодавстві ряду країн правовий статус некомерційних організацій з урахуванням їх різновидів досить детально регламентований спеціальним законом, який поєднує найбільш характерні риси таких організацій й окреслює певні риси деяких з них. Так, ст.17 Закону Республіки Казахстан “Про некомерційні організації” в числі інших організаційно-правових форм некомерційної організації визнає також і кооперативи власників приміщень (квартир).

У первісному варіанті аналогічний закон у Російській Федерації подібним чином поширював свою дію й на товариства власників житла [8, 76]. Поряд із цим аналіз положень Закону Російської Федерації “Про некомерційні організації” у чинній редакції надає можливість зробити протилежні висновки. Частина 1 ст.1 даного Закону поширює його дію щодо всіх некомерційних організацій на розвиток ст.50 Цивільного кодексу РФ, але в той же час ч.3 цієї ж статті виключає з-під дії нормативних приписів даного нормативного акта ряд некомерційних організацій, у тому числі й товариства власників житла. Така редакція коментованої норми виникла у 2007 році, що пояснюється прийняттям спеціальних нормативних актів, які регламентують правовий статус відповідних некомерційних організацій, в тому числі й Житлового кодексу РФ.

Якщо здійснити аналіз чинного на сьогодні законодавства України з питань нормативного закріплення правового статусу об'єднань співвласників багатоквартирного будинку та відповідних проектів Житлового кодексу, то можна прийти до наступних висновків.

По-перше, національна правова система в сучасному варіанті належить до третьої моделі нормативного закріплення статусу таких юридичних осіб. По-друге, з огляду на наявні на сьогодні законопроекти Житлового кодексу України, включаючи й прийнятий за основу у першому читанні, об'єднання співвласників багатоквартирного будинку займає одне з чільних місць в сфері управління житловим фондом, що відображує схильність до закріплення другої форми нормативного врегулювання правосуб'єктності зазначених юридичних осіб.

У світовій практиці, особливо в межах колишніх радянських республік, прийнято надавати характеристику правовому положенню всіх некомерційних організації у загальному законодавчому акті, подібне мало місце й в Україні на рівні законопроекту №0909 від 25.0.2006 року «Про невідприємницькі організації», який на етапі розгляду в другому читанні був відкликаний. Хоча даний законопроект деталізував характерні риси правосуб'єктності такої організаційно-правової форми юридичних осіб, однак у світлі прийняття спеціального законодавства, у тому числі включення зазначених правових норм щодо об'єднань співвласників багатоквартирного будинку до проекту Житлового кодексу, необхідність його прийняття в первісному вигляді ставиться під сумнів.

Таким чином, правова модель кондомініуму, об'єднання співвласників багатоквартирного будинку, товариства, асоціації, синдикату, кооперативу власників житла віднайшла відображення в континентальній правовій системі через приписи цивільного кодексу та спеціального закону або житлового кодексу, за наявності останнього, а в англосаксонській правовій системі – у вигляді спеціального закону (законів), що відображає основні риси кожної з них.

Безумовно, викладене не надає підстави стверджувати про завершеність дослідження нормативного закріплення правового статусу такої організаційно-правової форми юридичних осіб. Навпаки, за наслідками даного напрацювання автор закликає до з'ясування низки інших питань, пов'язаних з виникненням, припиненням та життєдіяльністю даних організацій, у світлі суспільно-економічних та приватноправових перетворень, що відбуваються у світі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кучеренко І.М. Проблеми розвитку житлового законодавства України / І.М. Кучеренко // Збірник наукових праць «Держава і право» / Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – К., 2008. – Вип. 39. – С. 345-351.
2. Плотникова И.Н. Кондоминиум – это... / И.Н. Плотникова // Сборник материалов по вопросам государственной регистрации прав на недвижимое имущество и сделок с ним. / Саратовская областная регистрационная палата. – Саратов, 2001. – Вып. 2. – С. 346-363.
3. Жюллио де ла Морандьер. Гражданское право Франции. В 2-х т. / Жюллио де ла Морандьер. – М.: Издательство иностранной литературы, 1960. – Т. 2. – 728 с.
4. Крашенинников П.В. Жилищное право / П.В. Крашенинников. – М.: Статут, 2005. – 315 с.
5. Калинин Т.П. Правовое положение квартирного товарищества по законодательству Эстонской республики: автореф. дис. на соиск. науч. степ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» / Т.П. Калинин. – М., 2007. – 25 с.
6. Овчарова А.С. Право собственности на жилое помещение в многоквартирном доме в праве Российской Федерации и Нидерландов / А.С. Овчарова // Закон. – 2007. – № 6. – С. 71-86.
7. Бодяк Н.Е. К вопросу о правовом положении некоммерческих организаций / Н.Е. Бодяк // Проблемы совершенствования правового регулирования имущественных отношений и защиты прав физических и юридических лиц: Материалы международной научной конференции: В 2 ч. / Под ред. Н.Г. Станкевич; Гродненский государственный университет. – Гродно, 2002. – Ч. 1. – 287 с.
8. Климович А.В. Система некоммерческих организаций (в помощь студентам для подготовки по теме Юридические лица) / А.В. Климович // Сибирский юридический вестник. – 2003. – № 4. – С. 69-77.

РОЗДІЛ V. ГОСПОДАРСЬКЕ ТА ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО

УДК 342.951: 351.823 (477)

ПРО РОЗМЕЖУВАННЯ ФУНКЦІЙ МІНАГРОПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ТА ДЕРЖСІЛЬГОСПІНСПЕКЦІЇ УКРАЇНИ

Бондар О.Г., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Розглянуто поняття системи центральних органів виконавчої влади, розмежування діяльності та компетенції Мінагрополітики та Держсільгоспінспекції, а також розглянуті правовідносини, в яких обмежується компетенція Держсільгоспінспекції.

Ключові слова: міністерство, центральний орган виконавчої влади, контрольно-наглядові функції, розмежування повноважень.

Бондарь А.Г. О РАЗГРАНИЧЕНИИ ФУНКЦИЙ МИНАГРОПОЛИТИКИ УКРАИНЫ И ГОССЕЛЬХОЗИНСПЕКЦИИ УКРАИНЫ / Запорожский национальный университет, Украина
Рассмотрено понятие системы центральных органов исполнительной власти, различия деятельности и компетенции Минагрополитики и Госсельхозинспекции, а также рассмотрены правоотношения, в которых ограничивается компетенция Госсельхозинспекции.

Ключевые слова: министерство, центральный орган исполнительной власти, контрольно-наглядовые функции, разделение полномочий.

Bondar' A.G. ABOUT DIFFERENTIATING OF FUNCTIONS OF MINISTRY OF AGRARIAN POLICY OF UKRAINE AND STATEAGROINSPECTION OF UKRAINE / Zaporizhzhya national university, Ukraine

The concept of the system of central bodies of executive power, differentiating of activity and jurisdiction of Ministry of agrarian policy of Ukraine and Stateagroinspection, and also considered legal relationships jurisdiction of Stateagroinspection limited in which, is considered.

Key words: ministry, central body of executive power, control-observant functions, differentiating of plenary powers.

Указом Президента України від 9 грудня 2010 року № 1075 «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» Міністерство аграрної політики реорганізовано шляхом поділу на Міністерство аграрної політики та продовольства (далі – Міністерство) та Державну інспекцію сільського господарства (далі – Держсільгоспінспекція) [1]. Пункт 7 вказаного Указу зобов'язав Кабінет Міністрів України у двомісячний строк подати до адміністрації Президента проекти положень про Міністерство та Держсільгоспінспекцію.

Саме з цього моменту розпочався стрімкий процес розмежування функцій між Міністерством та Держсільгоспінспекцією.

Проблемам функціонування інспекційних органів приділялась увага в працях В. Афанасьєва, М. Єропкина, Я. Здіра, О. Кармолицького, Ю. Козлова, В. Манохіна, В. Курила, О. Піддубного, М. Студенікіної, А. Шергіна, Е. Шоріної, Ц. Ямпольської та ін. Загальні проблеми з'ясування сутності та механізмів здійснення виконавчої влади розглядаються в наукових працях В. Авер'янова, О. Андрійко, О. Бандурки, Г. Бачило, Ю. Битяка, А. Васильєва, Г. Вишнякова, І. Голосніченка, Є. Додіна, В. Кампо, О. Козлова, В. Копейчикова, О. Крупчана, Є. Кубка, Б. Курашвілі, Б. Лазарева, А. Луньова, О. Опришка, М. Орзіха, М. Піскотіна, В. Сіренка, О. Сурилова, О. Тихомирова, Г. Ткач, О. Фрицького, В. Цветкова, В. Шаповала, Ю. Шемшученка, Л. Юзікова та ін.

Було очевидно, що всі інспекційні повноваження, які входили до компетенції Міністерства, будуть передані Держсільгоспінспекції. Однак деякі питання все ж таки лишалися спірними. В основному це були питання загально-теоретичного значення.

Першою прогалиною в законодавстві було те, що був відсутній закон, який регулював би правовідносини міністерств та центральних органів виконавчої влади, чітко змежував їх повноваження.

На той час загальноправові питання діяльності органів виконавчої влади в Україні регулювалися указами Президента України “Про систему центральних органів виконавчої влади України” [2] та “Про загальне положення про міністерство, інший центральний орган державної виконавчої влади” [3].

Відповідно до Указу Президента України “Про систему центральних органів виконавчої влади” від 15.12.1999 р. до системи центральних органів виконавчої влади України входять міністерства, державні комітети (державні служби) та центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом. Однак слід зазначити, що вказаний Указ не відповідав нормам Указу Президента від 09.12.2010 № 1085 у частині діяльності державних комітетів та урядових органів державного управління.

Та й положення про міністерство, інший центральний орган державної виконавчої влади не можна було взяти за основу, оскільки воно регулювало правовідносини діяльності міністерств, а про відносини центральних органів виконавчої влади – не зазначалось, не зазначалось також про розмежування функцій міністерств та центральних органів виконавчої влади.

У Концепції адміністративної реформи в Україні під органом виконавчої влади розуміється самостійний вид органів державної влади, які згідно з конституційним принципом поділу державної влади мають своїм головним призначенням здійснення однієї гілки державної влади – виконавчої. Виконавча ж влада являє собою одну з трьох гілок державної влади, яка покликана розробляти і втілювати державну політику щодо забезпечення виконання законів, управління сферами суспільного життя, державним сектором економіки [4]. Виконавча влада визначається в правовій літературі як “сукупність повноважень щодо управління державними справами, включаючи повноваження підзаконного регулювання, зовнішньополітичного представництва, здійснення адміністративного контролю, а також у деяких випадках законодавчі повноваження (в порядку делегованого чи надзвичайного законодавства) та систему державних органів, які реалізують усі перелічені повноваження)” [5, 27].

І.Л. Бачило виокремлює основні параметри, з урахуванням яких повинно здійснюватись узгодження правового статусу всіх державних органів. Це:

- встановлення призначення органу та його місця в системі органів виконавчої влади;
- легітимація цілі утворення органу, визначення сфери його відання та діяльності;
- формулювання його завдань і функцій;
- встановлення повноважень (прав і обов’язків) щодо здійснення визначених завдань та функцій у певній галузі чи сфері його відання;
- наділення його правом приймати відповідні правові акти;
- введення органу, його керівника та інших посадових осіб у систему відповідальності за порушення законності в діяльності органу;
- встановлення порядку формування його структури, штатів; фінансування, порядку ліквідації;
- встановлення порядку прийняття, реалізації і контролю за виконанням його рішень;
- інформаційне забезпечення органу виконавчої влади та його підрозділів [6, 147-148].

Поки законодавець визначався із правовим регулюванням діяльності міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, питання щодо повноважень та виконання функцій Держсільгоспінспекцією лишалося відкритим.

24 грудня 2010 року Президент України прийняв Указ №1199 “Деякі питання організації роботи міністерств, інших центральних органів виконавчої влади” [7], яким затвердив типові положення про міністерство та центральний орган виконавчої влади і фактично дав початок розмежуванню діяльності цих органів. Однак розмежуванню правовідносин у діяльності таких органів все ж таки потребувало прийняття закону. І лише після чотирьох місяців з моменту утворення Держсільгоспінспекції та інших центральних органів виконавчої влади, Верховна Рада України прийняла Закон “Про центральні органи виконавчої влади”, який врегулював

правовідносини організації, повноважень та порядку діяльності центральних органів виконавчої влади України [8].

Відповідно до прийнятого закону, систему центральних органів виконавчої влади складають міністерства та інші центральні органи виконавчої влади. До основних завдань міністерств відноситься забезпечення, формування та реалізація державної політики в одній чи декількох сферах, зокрема:

- 1) забезпечення нормативно-правового регулювання;
- 2) визначення пріоритетних напрямів розвитку;
- 3) інформування та надання роз'яснень щодо здійснення державної політики;
- 4) узагальнення практики застосування законодавства, розроблення пропозицій щодо його вдосконалення та внесення в установленому порядку проектів законодавчих актів, актів Президента України, Кабінету Міністрів України на розгляд Президентів України та Кабінету Міністрів України; 5) здійснення інших завдань, визначених законами України та покладених на міністерства актами Президента України.

Центральні ж органи виконавчої влади утворюються для виконання окремих функцій з реалізації державної політики як служби, агентства, інспекції. Діяльність таких органів спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через відповідних Міністрів, визначених Указом Президента від 09.12.2010 року № 1085.

Відповідно до статті 17 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» до основних завдань центральних органів виконавчої влади належить:

- 1) надання адміністративних послуг;
- 2) здійснення державного нагляду (контролю);
- 3) управління об'єктами державної власності;
- 4) внесення пропозицій щодо забезпечення формування державної політики на розгляд міністрів, які спрямовують та координують їх діяльність;
- 5) здійснення інших завдань, визначених законами України та покладених на них Президентом України.

Ряд науковців вважали, що призначення органу пов'язане із забезпеченням органом виконавчої влади здійснення державою своїх функцій [9, 333]. Важаю, що досить важливим у визначенні статусу центрального органу виконавчої влади є визначення призначення органу та його місця в системі органів виконавчої влади, про що обов'язково повинно бути зазначено в Положенні про центральний орган виконавчої влади.

У Концепції адміністративної реформи зазначено, що для поетапного створення ефективної системи державного управління, яка забезпечить становлення України як високорозвинutoї, правової, цивілізованої європейської держави з високим рівнем життя, соціальної стабільності, культури та демократії, дозволить їй стати впливовим чинником у світі та Європі, необхідно розв'язати певне коло завдань, серед яких першочерговим є формування ефективної організації виконавчої влади як на центральному, так і на місцевому рівнях управління [4]. А про який ефективний механізм контролюючого органу у сфері агропромислового комплексу можна говорити, коли центральний орган виконавчої влади утворений у грудні 2010 року і до сих пір (листопад 2011 року) не утворені його територіальні органи.

Як зазначає Д.М. Бахрах, виконавча влада – це адміністративна влада в умовах правової держави, демократично організованого суспільства [10, 17]. Саме з метою підвищення ефективності державного управління і була проведена адміністративна реформа в кінці 2010 року. Особливо небезпечною є безконтрольність виконавчої влади, зазначає О.Кордун та ін., на шкоду принципу балансу влад за умов посилення тенденцій до авторитарних орієнтацій української демократії, про що свідчать багато чинників [11, 10].

Основною діяльністю Держсільгоспінспекції – є здійснення функцій нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі. Розглядаючи контроль як функцію соціального управління, ряд вчених виокремило контроль зі сфери управлінської діяльності. [12]. Інші вчені рахують

контроль однією з основних частин управління [13, 111].

Контроль слід вважати більш широким поняттям, а нагляд варто розглядати як елемент контролю, як «звужений контроль», але звужений лише по відношенню до сфери свого застосування. Державний нагляд здійснюється у випадках, коли мова йде про дотримання певних правил, умов, чинного законодавства. Функція контролю державних органів не обмежується лише контролем за відповідністю діяльності законам, хоча контроль і спрямовується на забезпечення вимог законодавства в тій чи іншій сфері. Крім того, нагляд здійснюється за об'єктами, які не підпорядковані органу, що здійснює нагляд, тоді як контроль може здійснюватися як щодо підпорядкованих суб'єктів, так і тих, що не мають прямого підпорядкування. [14, 340].

Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» [15] ототожнив поняття нагляду і контролю, визначивши, що це діяльність уповноважених законом центральних органів виконавчої влади, їх територіальних органів, державних колегіальних органів, органів виконавчої влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування в межах повноважень, передбачених законом, щодо виявлення та запобігання порушенням вимог законодавства суб'єктами господарювання та забезпечення інтересів суспільства, зокрема належної якості продукції, робіт та послуг, прийняттого рівня небезпеки для населення, навколишнього природного середовища.

Згідно із Законом України «Про центральні органи виконавчої влади» повноваження голови Держсільгоспінспекції обмежені, що проявляється в тому, що Міністр аграрної політики:

- 1) забезпечує формування державної політики у сфері нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі та контролює її реалізацію Держсільгоспінспекцією;
- 2) погоджує та подає на розгляд Кабінету Міністрів України розроблені Держсільгоспінспекцією проекти законів, актів Президента України та Кабінету Міністрів України;
- 3) визначає пріоритетні напрями роботи Держсільгоспінспекції та шляхи виконання покладених на неї завдань, затверджує плани її роботи;
- 4) вносить пропозиції Прем'єр-міністрові України стосовно кандидатури на посаду голови Держсільгоспінспекції і за його пропозицією – стосовно кандидатур на посади його заступників;
- 5) погоджує структуру апарату Держсільгоспінспекції;
- 6) видає обов'язкові до Держсільгоспінспекції накази та доручення з питань, що належать до сфери діяльності Держсільгоспінспекції;
- 7) погоджує призначення на посади та звільнення з посад керівників та заступників керівників самостійних структурних підрозділів апарату Держсільгоспінспекції;
- 8) погоджує призначення на посади та звільнення з посад керівників і заступників керівників територіальних органів Держсільгоспінспекції;
- 9) погоджує пропозиції голови Держсільгоспінспекції щодо утворення, реорганізації, ліквідації його територіальних органів як юридичних осіб публічного права та вносить на розгляд Кабінету Міністрів України відповідне подання;
- 10) погоджує утворення, реорганізацію, ліквідацію територіальних органів Держсільгоспінспекції як структурних підрозділів апарату цього органу;
- 11) порушує перед Кабінетом Міністрів України питання щодо скасування актів Держсільгоспінспекції повністю чи в окремій частині;
- 12) доручає керівнику Держсільгоспінспекції скасувати акти його територіальних органів повністю чи в окремій частині, а в разі відмови скасовує акти територіальних органів Держсільгоспінспекції повністю чи в окремій частині;
- 13) порушує перед Президентом України питання щодо притягнення до дисциплінарної відповідальності керівника Держсільгоспінспекції та його заступників;

- 14) ініціює питання щодо притягнення до дисциплінарної відповідальності керівників структурних підрозділів апарату Держсільгоспінспекції, його територіальних органів та їх заступників, а також керівників підприємств, установ, організацій, що належать до сфери його управління;
- 15) ініціює питання щодо проведення службового розслідування стосовно голови Держсільгоспінспекції, його заступників, інших державних службовців і працівників апарату Держсільгоспінспекції та його територіальних органів, підприємств, установ та організацій, що належать до сфери її управління;
- 16) приймає рішення щодо проведення перевірки діяльності Держсільгоспінспекції та її територіальних органів;
- 17) заслуховує звіти про виконання покладених на Держсільгоспінспекцію завдань та планів її роботи;
- 18) визначає структурний підрозділ апарату міністерства, що відповідає за взаємодію з центральним органом виконавчої влади;
- 19) визначає посадових осіб міністерства, які включаються до складу колегії Держсільгоспінспекції;
- 20) визначає порядок обміну інформацією між міністерством та Держсільгоспінспекцією, періодичність її подання;
- 21) вирішує інші питання, пов'язані із спрямуванням і координацією діяльності Держсільгоспінспекції.

Рахуємо, що Міністр має право давати вказівки голові Держсільгоспінспекції щодо діяльності центрального органу виконавчої влади, але обмежувати діяльність самого органу – не може. Особливо такі дії у правовідносинах Міністерства щодо центральних органів виконавчої влади діяльність яких спрямовується і координується Міністром проявляються в Порядку спрямування та координації центральних органів виконавчої влади, затвердженого наказом Міністерства 24 травня 2011 року № 193. Вказаним актом обмежується діяльність Держсільгоспінспекції в частинах: видачі документів дозвільного, погоджувального характеру, висновків експертиз, формуванням кадрового резерву Держсільгоспінспекції, створення підпорядкованих підприємств та затвердження їх статутів та інше.

Отже, Держсільгоспінспекція займає визначальне місце в системі центральних органів виконавчої влади, оскільки її діяльність направлена на забезпечення якісними та безпечними сільськогосподарськими продуктами населенню, а також на безпечне довкілля.

Нині в системі Держсільгоспінспекції відбуваються нові утворюючі (реформаційні процеси), в результаті яких передбачається створити мобільну, ефективну, відкриту і головне, відповідальну перед людьми, владну вертикаль. Однак, не дивлячись на важливе самостійне місце в системі центральних органів виконавчої влади, діяльність Держсільгоспінспекції обмежується не лише законами, але й актами Міністерства.

Вважаємо, для ефективного виконання покладених на Держсільгоспінспекцію завдань та запровадження ефективного механізму його реалізації, повноваження Держсільгоспінспекції потрібно розширити в таких сферах діяльності:

1. Надати право видачі актів нормативно-правового характеру та подачі на розгляд Кабінету Міністрів України розроблених Держсільгоспінспекцією проектів законів, актів Президента України та Кабінету Міністрів України.
2. Керівник Держсільгоспінспекції повинен бути незалежною особою при виконанні своїх обов'язків, тому його повинен призначати особисто Президент України без ніяких погоджень Міністра. Вказане стосується і заступників керівника Держсільгоспінспекції, а також призначення на посади та звільнення з посад керівників та заступників керівників самостійних структурних підрозділів апарату Держсільгоспінспекції.

3. Голова Держсільгоспінспекції повинен мати право самостійно утворювати, реорганізовувати та ліквідовувати територіальні органи Держсільгоспінспекції в межах граничної чисельності, затвердженої Кабінетом Міністрів України.

Оскільки систему центральних органів виконавчої влади складають міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, вважаємо необхідним у роботі Держсільгоспінспекції створити законодавчі умови щодо діяльності патронатної служби.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади: Указ Президента України від 09.12.2010 № 1085// Офіційний вісник України, 2010 р., № 94, стор. 15, ст. 3334.
2. Про систему центральних органів виконавчої влади: Указ Президента України // Офіційний вісник України. – 1999. – № 50. – Ст. 2434.
3. Про загальне положення про міністерство, інший центральний орган державної виконавчої влади: Указ Президента України від 12.03.1996р. № 179/96 // Урядовий кур'єр. – 1996 . – 28 березня. – №56-57.
4. Концепція адміністративної реформи в Україні [Проект]. – К.: Державна комісія по проведенню в Україні адміністративної реформи, 1998. – 60 с.
5. Энциклопедический юридический словарь / Под ред. В.Е. Крутских. – М.: ИНФРА – М., 1999. – 368 с.
6. Исполнительная власть в Российской Федерации: Проблемы развития / Отв. ред. Бачило И.Л. – М.: Юристь, 1998. – 432 с.
7. Деякі питання організації роботи міністерств, інших центральних органів виконавчої влади. Указ Президента України від 24.12.2010 № 1199// Офіційний вісник Президента України, 2010 р., № 34, / Спеціальний випуск /, стор. 3, стаття 1087.
8. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17.03.2011 № 3166//Офіційний вісник України від 18.04.2011 – 2011 р., № 27, стор. 20, ст. 1123/
9. Скакун О.Ф. Теория права и государства: учебник / О.Ф. Скакун, Н.К. Подберезский. – Харьков: Нац. юрид. акад. Украины, 1997. – 496 с.
10. Бахрах Д.Н. Административное право России: учебник [для вузов] / Д.Н. Бахрах. – М.: НОРМА, 2002. – 443 с.
11. Словник політологічних термінів / Укладач М.Ф. Макарець. – Дніпропетровськ: ДЮІ, 2001. – 80 с.
12. Савченко Л.А. Правові проблеми фінансового контролю в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. докт. юрид. наук: спец. 12.00.07 „Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право” / Л.А. Савченко; Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. – Х., 2002. – 25 с.
13. Курило В.І. Адміністративні правочини у сільському господарстві України: сучасна парадигма: монографія / В.І. Курило; за заг. ред. В.К. Шкарупи. – К.: Магістр – XXI сторіччя, 2007. – 312 с. – Бібліогр.: С. 281-310.
14. Державне управління в Україні: навчальний посібник / За загальною редакцією доктора юридичних наук, професора В.Б. Авер'янова. – К.: Ін-т держ. і права ім. В.М. Корецького НАН України, 1999. – 432 с.
15. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України від 05.04.2007 № 887// Офіційний вісник України – 2007 р., № 44, стр. 12, стаття 1771, код акта 40114/2007.

РОЗДІЛ VI. АДМІНІСТРАТИВНЕ ТА ФІНАНСОВЕ ПРАВО

УДК 342.922

ВЗАЄМОДІЯ СУБ'ЄКТІВ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Ярмакі Х.П., д.ю.н., професор, заслужений юрист України

Одеський державний університет внутрішніх справ

У статті автор здійснює дослідження взаємних внутрішніх та зовнішніх зв'язків, які виникають між різноманітними суб'єктами провадження у справах про адміністративні правопорушення.

Ключові слова: провадження, адміністративне правопорушення, зв'язок, взаємозв'язок, суб'єкт.

Ярмакі Х.П. ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ СУБЪЕКТОВ ПРОИЗВОДСТВА ПО ДЕЛАМ ОБ АДМИНИСТРАТИВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЯХ / Одесский государственный университет внутренних дел, Украина

В статье автор проводит исследования взаимных внутренних и внешних связей, возникающих между различными субъектами производства по делам об административных правонарушениях.

Ключевые слова: производство, административное правонарушение, связь, взаимосвязь, субъект.

Yarmaki K.P. CO-OPERATION OF SUBJECTS OF PROCEEDINGS IN MATTERS ABOUT ADMINISTRATIVE OFFENCES / Odesa state university of internal affairs, Ukraine

In the article author studies of mutual internal and external relationships that occur between the various subjects of proceedings on administrative offenses.

Key words: proceedings, administrative violations, communication, relationship, subjects.

Оточуючий нас світ – це сукупність взаємопов'язаних і взаємодіючих об'єктів, свого роду системне утворення. Таким системним утворенням є також органи та посадові особи, що здійснюють провадження у справах про адміністративні правопорушення і, безумовно, це суб'єкти, які виконують постанови в цих справах. На вказаних суб'єктів покладені конкретні обов'язки, які вони виконують властивими їм прийомами і способами. Виконати ж обов'язки стосовно боротьби з адміністративними проступками окреслені суб'єкти кожний окремо не можуть. Необхідний чіткий взаємозв'язок, взаємодія як між виконавцями кожного органу (внутрішня взаємодія), так і з громадськістю, підприємствами, установами, організаціями різних форм власності, громадянами (зовнішня взаємодія). У контексті даних об'єктивних обставин доцільно, на наш погляд, розглянути взаємодію суб'єктів, котрі виконують постанови про накладення адміністративних стягнень з іншими суб'єктами провадження у справах про адміністративні правопорушення.

Взаємодія суб'єктів провадження щодо виконання постанов у справах про адміністративні правопорушення обумовлюється наступними об'єктивними обставинами:

- а) контроль з боку вищестоящих органів (посадових осіб), за органами (посадовими особами), які виконують постанови про накладення адміністративних стягнень;
- б) відповідна «спеціалізація» органів (посадових осіб), котрі виконують постанови про накладення адміністративних стягнень;
- в) удосконалення управлінських функцій, пов'язаних з прогнозуванням взаємодії суб'єктів, які виконують постанови про накладення адміністративних стягнень;
- г) виникнення комплексних проблем, у вирішенні яких зацікавлений кожний із суб'єктів, який має відношення до провадження у справах про адміністративні правопорушення.

В Україні проблематика взаємодії суб'єктів, які здійснюють провадження у справах про адміністративні правопорушення, у тому числі і тих, що виконують постанови про накладення адміністративних стягнень, практично не досліджувалася. Безумовно, ця проблема має бути розглянута, у першу чергу, на концептуальному рівні, адже вимагають удосконалення як правове регулювання процесу провадження у справах про адміністративні правопорушення (аж

до провадження щодо виконання постанов про накладення адміністративних стягнень), так і практична сторона питання.

Якщо ж враховувати організацію провадження у справах про адміністративні правопорушення, то можна виділити наступні види взаємодії:

- а) кожний суб'єкт взаємодії є частиною системи, і виконує свої визначені законом повноваження, незалежно від інших;
- б) загальне завдання вирішується послідовно кожним суб'єктом, частиною системи;
- в) завдання вирішується безпосередньо кожним суб'єктом як складовою частиною системи.

Відповідно до ст.213 КУпАП органами (посадовими особами), уповноваженими розглядати справи про адміністративні правопорушення, є:

1. Адміністративні комісії при виконавчих комітетах сільських, селищних, міських рад;
2. Виконавчі комітети сільських, селищних, міських рад;
3. Районні, районні в місті, міські чи міськрайонні суди (судді);
4. Органи внутрішніх справ, органи державних інспекцій та інші органи (посадові особи), уповноважені на те цим Кодексом.

У зв'язку з тим, що сфера суспільних відносин, на які посягають адміністративні правопорушення, дуже різноманітна, коло суб'єктів, що уповноважені розглядати такі справи, досить широке – більше сорока. Об'єкт, на який посягає правопорушення, має бути сферою дії органу, що розглядає це правопорушення.

Велика кількість органів, що наділена правом розглядати адміністративні правопорушення, з одного боку, забезпечує оперативність і кваліфікованість цієї роботи, з іншого – впливає на стан законності. Уповноважені органи (посадові особи) повинні оцінити зібрані докази у справі за власним переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному і об'єктивному дослідженні обставин справи в їх сукупності. До того ж необхідно керуватися законом і правосвідомістю. На підставі оцінки доказів приймається відповідне рішення. Наприклад, до завдань органів внутрішніх справ у процесі розгляду справ про адміністративні правопорушення належать:

- забезпечення безпеки громадян, захист їх прав і свобод, законних інтересів;
- запобігання правопорушенням; охорона і забезпечення правопорядку; виявлення і розкриття злочинів, розшук осіб, які їх вчинили; забезпечення безпеки дорожнього руху; захист усіх форм власності.

Кожний з органів виконує свою роботу незалежно від інших. Він одночасно виконує функції, які стоять перед державою у сфері боротьби з адміністративними правопорушеннями взагалі.

Органи внутрішніх справ, відповідно до ст.255 КУпАП мають право складати протоколи про адміністративні правопорушення за різними статтями, що передбачають склади адміністративних проступків та відповідальність за них. А розглядати справи за результатами адміністративних розслідувань та приймати за ними рішення відповідно до закону (Розд. 3 КУпАП), мають право інші органи (посадові особи). Крім того, на органи внутрішніх справ закон (ст.327 КУпАП) покладає обов'язок тримати під вартою осіб, підданих адміністративному арешту на основі постанови районного, районного у місті, міського чи міськрайонного суду (судді). Таку форму взаємодії, на наш погляд, слід назвати сумісно-послідовною.

Якщо орган (посадова особа), який порушив справу про адміністративний проступок, орган (посадова особа), який розглядає справу і орган (посадова особа), який виконує постанову в цій справі виконують одночасно дії щодо цієї справи, таку форму взаємодії слід назвати сумісно-взаємодіючою.

Сумісна діяльність органів, котрі здійснюють провадження у справах про адміністративні правопорушення, спрямована на охорону громадського порядку і боротьбу з адміністративними проступками. У будь-якому разі така мета не може бути досягнута зусиллями окремо будь-якого суб'єкта провадження у справах про адміністративні

правопорушення. Суб'єкти, які виконують постанови про накладення адміністративного стягнення, є важливим фактором у досягненні мети щодо охорони громадського порядку, профілактики адміністративних правопорушень.

У боротьбі з адміністративними правопорушеннями вищезазначені суб'єкти одночасно виконують практично однорідні дії і, в кінцевому результаті, їх індивідуальні зусилля є частиною сукупних зусиль. Їхня сумісна діяльність підпорядкована меті, працює на мету, а сама мета об'єктивно обумовлена.

Таким чином, будь-яка соціальна система, або системи взаємодіючи повинні мати аргументовані цілі, інакше вони не можуть успішно взаємодіяти. Кінцева мета всіх суб'єктів провадження у справах про адміністративні правопорушення, а отже, і органів, що виконують постанови про накладення адміністративних стягнень – зведення до мінімуму адміністративних деліктів.

Узгодженість дій між суб'єктами провадження у справах про адміністративні правопорушення передбачає місце і час їх проведення. Взаємодія передбачає і різні функції відповідно до передбаченої законом компетенції кожного суб'єкта провадження. Взаємодія – це не підміна одного суб'єкта іншим, а раціональне поєднання можливостей, які є у кожного з них, з метою покращення боротьби з адміністративними правопорушеннями.

Поняття «взаємодія» досить широко аналізувалось у науковій літературі. Воно розглядається як філософська категорія [1, 59], як сутність управління [2, 32], як характеристика структури внутрішньої форми соціальних систем [3, 32; 4, 92], як метод співробітництва [5, 91], як зв'язок в управлінському розумінні [6, 20; 7, 22]. Продовжили традицію у дослідженні цього поняття вчені-правознавці української наукової школи [8; 9, 29; 10, 15].

З нашої точки зору, взаємодія суб'єктів провадження у справах про адміністративні правопорушення – це сумісна, узгоджена за місцем, метою і завданнями, діяльність таких суб'єктів, спрямована на найбільш оптимальне використання можливостей щодо досягнення кінцевого результату – притягнення правопорушника до адміністративної відповідальності, усунення причин і умов порушення закону.

Значимість соціальних завдань, поставлених діючим законодавством перед суб'єктами провадження у справах про адміністративні правопорушення і, без сумніву, тих, які виконують постанови у цих справах, вимагають удосконалення їх діяльності, одним із напрямків якого є поглиблення спеціалізації. Адже ефективна реалізація завдань можлива лише за умови, якщо вони разом і кожне окремо організаційно забезпечені.

Тому, для виконання завдань щодо боротьби з адміністративними правопорушеннями суб'єктами провадження важливо вибудувати їх чітку структуру. Наприклад, посадова особа, сектор, відділ, управління, департамент. Необхідно, на законодавчому рівні кожному службовцю, особливо, виконуючому обов'язки з провадження щодо виконання постанов у справах про адміністративні правопорушення гарантувати повноваження, тобто коло його самостійних дій, які відповідають посаді, право самостійного прийняття рішення щодо питань, пов'язаних із виконанням постанови. При цьому, домінуюче положення має зайняти умова недопущення домінування інтересів одного органу над інтересами іншого.

Звідси очевидним є застереження про те, що поряд із позитивними сторонами спеціалізації має і негативні. А саме: можливе звуження інтересів суб'єктів, що здійснюють провадження у справах про адміністративні правопорушення і, як наслідок – зводить зусилля всіх суб'єктів до виконання лише функціональних обов'язків, покладених на кожного окремо.

Захоплення жорсткою спеціалізацією викликає зростання циркулюючої інформації, яка необхідна всім суб'єктам провадження у справах про адміністративні правопорушення. Тобто, кожний суб'єкт збирає інформацію щодо скоєних адміністративних правопорушень окремо, що спричиняє документальну перенавантаженість, дублювання, а значить – і трату додаткових зусиль. Отже, у сучасних умовах підвищення вимог до правоохоронних структур у боротьбі з адміністративними правопорушеннями, а також і до суб'єктів провадження у справах про адміністративні правопорушення – удосконалення обміном інформацією є одним із домінуючих чинників забезпечення їх взаємодії.

Взаємодія необхідна для нейтралізації негативних наслідків, викликаних спеціалізацією як всередині, так і між суб'єктами провадження у справах про адміністративні правопорушення. Перевага інтересів окремого суб'єкта над інтересами всіх інших, неможливість самостійно вирішувати завдання, покладені на суб'єкта провадження через нестачу сил і засобів, у тому числі і в процесі виконання постанов щодо накладення адміністративних стягнень, необхідність вирішення загальних завдань провадження, що стоять перед усіма суб'єктами, інформаційна перенавантаженість вимагають налагодженої взаємодії, ефективність і якість якої значною мірою залежить від її організації.

Вихідним пунктом організації взаємодії, очевидно, є інтерес суб'єктів провадження у справах про адміністративні правопорушення щодо сумісної, узгодженої роботи на результат – виконання постанови про накладення адміністративного стягнення. Без такої зацікавленості всі інші заходи у сфері взаємодії позитивного результату не дадуть.

Організація взаємодії суб'єктів провадження у справах про адміністративні правопорушення, як управлінська функція, встановлює узгодженість між індивідуальними зусиллями цих суб'єктів і виконує загальну функцію із руху всього процесу провадження.

Отже, правильно організована взаємодія сприяє ефективним діям усіх суб'єктів провадження у справах про адміністративні правопорушення, спрямованим на кінцевий результат – виконання постанови про накладення адміністративного стягнення. Оптимальною можна назвати таку організацію системи, коли виконуються наступні *принципи* – сумісність елементів, актуалізація функцій, поєднання функцій, усунення негативних результатів.

Принцип сумісності елементів передбачає відсутність протиріч між заходами щодо організації взаємодії між суб'єктами провадження у справах про адміністративні правопорушення і визнання суспільством системи цінностей, навіть якщо заходи ефективні з точки зору вузьковідомчих інтересів.

Принцип актуалізації функцій означає, що кожний суб'єкт провадження у справах про адміністративні правопорушення може внести свої пропозиції щодо розслідування справи, оскільки він протягом тривалого часу накопичує інформацію про факти адміністративних проступків, які мають значення і для цієї справи. Володіння такою інформацією є потенційною можливістю до тих пір, поки вона не набере характеру функції, тобто поки не буде залучена для використання всією системою суб'єктів провадження.

Принцип поєднання функцій та усунення негативних результатів у контексті провадження у справах про адміністративні правопорушення поєднанні між собою. Вони передбачають таке поєднання функцій всіх суб'єктів провадження, при якому функціонування одних не вносить перепон у функціонування інших, а можливості кожного використовуються повною мірою і спрямовані на виконання постанови про накладення адміністративного стягнення.

Кожний суб'єкт взаємодії виступає об'єктом управлінської взаємодії. Значить кожний суб'єкт провадження у справах про адміністративні правопорушення, а отже і суб'єкти, що виконують постанови про накладення адміністративних стягнень складається із керуючих і керованих, між якими здійснюються відповідні зв'язки, у межах законодавства.

До керуючих суб'єктів взаємодії відносяться всі ті, хто забезпечує організацію взаємодії, тобто впливає на керованих і підтримує у стані узгоджених дій з метою найбільш ефективного досягнення результату – притягнення винного до відповідальності. Такі суб'єкти провадження мають підлеглих співробітників, займаються організацією взаємодії внаслідок свого службового становища. Вони наділені відповідними посадовими повноваженнями і мають можливість підпорядковувати своїй волі керованих суб'єктів.

До керованих суб'єктів взаємодії в процесі провадження у справах про адміністративні правопорушення відносяться такі суб'єкти, які підлягають керуючому впливу з метою узгоджених дій задля виконання постанов про накладення адміністративних стягнень.

Керуючий і керований суб'єкти, взаємодіючи між собою, утворюють систему організації взаємодії, в якій вони активно впливають один на одного. Зв'язки у цій системі мають бути жорсткими, для того щоб керований суб'єкт не вийшов з-під контролю, і в той же час досить

гнучкими, щоб була можливість самостійного прийняття рішення. Таким чином, характерними ознаками керуючого суб'єкта є:

- а) цілеспрямована діяльність щодо організації взаємодії;
- б) зв'язок з іншими суб'єктами взаємодії по горизонталі;

– а керованого суб'єкта є наступні:

- а) організація своєї роботи відповідно до вимог, у межах закону, керуючого суб'єкта;
- б) володіння можливістю самостійно приймати рішення відповідно до обставин, що склалися.

Зважаючи на те, що між суб'єктами провадження у справах про адміністративні правопорушення постійні зв'язки у взаємодії не налагоджені, керуючих суб'єктів можна поділити на постійних і тимчасових.

Постійно керуючі суб'єкти взаємодії займаються організацією внаслідок свого посадового становища. Це керівники органів управління та їх заступники, інші посадові особи, які мають підлеглих співробітників.

Тимчасово керуючі суб'єкти займаються організацією взаємодії епізодично, за окремими дорученнями. До них належать окремі виконавці і ті співробітники, які призначаються старшими, і на яких покладається обов'язок приймати рішення в межах закону, у справі про адміністративні правопорушення.

Складність завдань, що стоять перед суб'єктами провадження у справах про адміністративні правопорушення, спеціалізація служб і підрозділів, посадових осіб цих суб'єктів викликає необхідність у розмежуванні зусиль між керуючими суб'єктами взаємодії. Таким чином, система організації взаємодії в структурі суб'єкта характеризується ієрархічністю, яка проявляється за будь-якої взаємодії, де кожний суб'єкт наділений відповідною компетенцією, залежно від якої даних суб'єктів можна поділити на рівні.

Перший рівень – керівник органу, який здійснює провадження у справі про адміністративні правопорушення та його заступник – суб'єкти, які ведуть таку діяльність внаслідок своїх посадових повноважень.

Другий рівень – керівники служб і підрозділів, які займаються організацією взаємодії серед співробітників цих структурних підрозділів і аналогічних структурних утворень інших суб'єктів провадження у справах про адміністративні правопорушення.

Третій рівень – посадові особи, які мають у своєму службовому підпорядкуванні інших посадових осіб. Ці суб'єкти організовують взаємодію в процесі провадження у справах про адміністративні правопорушення епізодично, в силу разових доручень.

Четвертий рівень – всі виконавці, коли взаємодія в процесі провадження у справах про адміністративні правопорушення складається самостійно, тобто без відповідних вказівок вищестоячих посадових осіб.

Основний суб'єкт організації взаємодії всіх суб'єктів провадження у справах про адміністративні правопорушення – керівник органу. Він несе персональну відповідальність за організацію роботи і виконання завдань, покладених законом на суб'єкта провадження.

Кінцеві результати провадження у справах про адміністративні правопорушення визначаються ефективністю організації взаємодії як у структурі самого органу, так і з іншими взаємодіючими суб'єктами, а також особистими якостями керівника органу.

Зважаючи на компетенцію суб'єктів організації взаємодії можна сформулювати рекомендації, які можна використати при визначенні керуючим суб'єктам завдань взаємодії:

- а) якщо виконавців, суб'єктів провадження у справах про адміністративні правопорушення, два і більше органів, в тому числі і виконуючих постанови про накладення адміністративних стягнень, керуючим суб'єктом взаємодії повинен бути, визначений законом, вищестоячий орган (посадова особа);

- б) якщо виконавці, суб'єкти провадження у справах про адміністративні правопорушення – структурні підрозділи, утворення різних підрозділів, то суб'єктом взаємодії має бути один із керівників взаємодіючого суб'єкта, його заступник, чий завдання вирішуються у процесі цього провадження.

Розмежування управлінських зусиль у процесі провадження у справах про адміністративні правопорушення є відповідним резервом, у якому закладена можливість підвищення ефективності провадження, у тому числі провадження щодо виконання постанов про накладення адміністративних стягнень. Саме підвищення результативності дій керуючих і керованих суб'єктів взаємодії в процесі провадження у справах про адміністративні правопорушення, яка практично не вимагає матеріальних затрат, передбачає досягнення максимального ефекту саме в процесі виконання постанов про накладення адміністративних стягнень.

Підсумовуючи вищевикладене, організацію взаємодії можна визначити як управлінську функцію, спрямовану на переведення суб'єктів будь-якої соціальної системи від індивідуальної до сумісної, узгодженої за місцем і часом діяльності щодо найбільш оптимального використання можливостей взаємодіючих суб'єктів заради виконання поставлених перед ним завдань, а також і для постійної їх підтримки в заданих параметрах.

На наш погляд, таке визначення організації взаємодії є оптимальним і розкриває її як функцію управління та дає можливість практикам правильно оперувати поняттями «взаємодія», «координація», «організація взаємодії».

ЛІТЕРАТУРА

1. Советский энциклопедический словарь. Философский словарь / [под ред. М.М. Розенталя]. – М.: Политиздат, 1975. – 496 с.
2. Козлов Ю.М. Научная организация управления и право / Ю.М. Козлов, Е.С. Фролов. – М.: Изд-во МГУ, 1986. – 248 с.
3. Афанасьев В.Г. Общество: системность, познание и управление / В.Г. Афанасьев. – М.: Политиздат, 1981. – 432 с.
4. Миньковский Г.М. Проблемы охраны правопорядка и борьбы с правонарушениями / Г.М. Миньковский, К. Мирзажанов. – Ташкент, 1984. – 176 с.
5. Ветров Н.И. Профилактика правонарушений среди молодежи / Н.И. Ветров. – М.: Юрид. лит., 1980. – 184 с.
6. Аксенов А.А. Организация взаимодействия в органах внутренних дел как функция управления: автореф. дисс. на соиск. науч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 „Конституционное право; муниципальное право” / А.А. Аксенов. – М., 1973. – 32 с.
7. Ямпольская Ц.А. О взаимодействии государственных органов и общественных организаций в современном обществе / Ц.А. Ямпольская // Сов. государство и право. – 1978. – № 8. – С. 21-30.
8. Білоус В.Т. Досвід координації діяльності спеціальних підрозділів правоохоронних органів / В.Т. Білоус // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2001. – № 2. – С. 36-43.
9. Грохольський В.Л. Організаційно-правові засади управління спеціальними підрозділами МВС України по боротьбі з організованою злочинністю: монографія / В.Л. Грохольський; за заг. ред. О.М. Бандурки. – Х.: вид-во Нац.ун-ту внутр. справ, 2003. – 312 с.
10. Коропатов О.М. Організаційно-правові питання взаємодії дільничного інспектора міліції з іншими службами міліції та громадськістю: монографія / О.М. Коропатов, Х.П. Ярмачі. – О.: Вид-во Одеського держ. Ун-ту ВС, 2009. – 184 с.

ГУМАНІЗАЦІЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА МЕХАНІЗМИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ: МАТЕРІАЛЬНІ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНІ ЗАСАДИ

Демський Е.Ф., к.ю.н., доцент

Академія праці і соціальних відносин

У статті розглядаються юридичні механізми здійснення гуманізації та декриміналізації відповідальності за вчинені правопорушення.

Ключові слова: гуманізація, декриміналізація, адміністративна відповідальність, правопорушення, господарська діяльність.

Демський Е.Ф. ГУМАНИЗАЦИЯ ОТВЕТСТВЕННОСТИ И МЕХАНИЗМЫ ЕЕ РЕАЛИЗАЦИИ: МАТЕРИАЛЬНЫЕ И ПРОЦЕССУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ / Академия труда и социальных отношений, Украина

В статье рассматриваются юридические механизмы осуществления гуманизации и декриминализации ответственности за совершения правонарушения.

Ключевые слова: гуманизация, декриминализация, административная ответственность, правонарушения, хозяйственная деятельность.

Demsky E.F. HUMANIZATION OF RESPONSIBILITY AND MECHANISMS FOR ITS IMPLEMENTATION: THE SUBSTANTIVE AND PROCEDURAL FRAMEWORK / Academy of labour and social relations, Ukraine

The article deals with the legal mechanisms for the humanization and the decriminalization of responsibility for the committed offense.

Key words: humanization, decriminalization, administrative responsibility, the offense, the economic activity.

Розвиток підприємницької і господарської діяльності, створення ринкових відносин потребують відповідного нормативного врегулювання, встановлення відповідних засобів впливу з боку держави на порушення норм особливо у сфері господарювання зберігаючи при цьому інтереси як виробника так і суспільства в цілому.

Цій проблематиці в юридичній літературі вже приділялася певна увага [1], але гуманізація відповідальності отримала найбільш поширене обговорення на політичному рівні серед посадовців усіх рівнів у засобах масової інформації [2] та інших джерелах, у яких стверджується, що застосування штрафних санкцій спонукає правопорушників до безумовного дотримання законодавства у сфері господарювання. Проте практика свідчить, що суворість закону компенсується його невиконанням, а пом'якшення – підкупом органів влади. Чим ґрунтовніше механізм гуманізації, тим більше перспектив маніпуляції свідомістю суспільства.

Не вирішеними раніше частинами проблеми залишається питання визначення механізмів вчасної сплати штрафів як міри стягнення, виконання постанови про накладення адміністративного стягнення.

Ціль статті – розкрити механізми гуманізації відповідальності та зробити юридичний аналіз окремих положень щодо реалізації матеріальних і процесуальних засад відповідальності у сфері господарської діяльності.

17 січня 2012 року вступив у дію і набрав чинності Закон України від 15 листопада 2011 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів в Україні щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» [3].

Обґрунтуванням прийняття цього закону стало те, що в 186 закладах для утримання осіб під вартою знаходиться 154,1 тисячі ув'язнених, у тому числі кілька тисяч за економічні злочини.

А. Портнов – керівник головного управління з питань судоустрою Адміністрації Президента України зазначив, що необґрунтовано завищений рівень криміналізації правопорушень у сфері господарської діяльності та невиправдане широке коло підстав для застосування покарання у вигляді позбавлення волі за вчинення злочинів в економічній сфері призводять до непоодиноких випадків зловживань під час притягнення підприємців до кримінальної відповідальності [2]. Це створює перепони для розвитку підприємництва, надходження інвестицій тощо.

Додамо, що цих 10 тисяч ще треба годувати, охороняти, забезпечити комунальні і соціальні умови утримання їх та ін.

Отже, з одного боку, не бажано створювати перепони для розвитку підприємництва та нести певні витрати на утримання засуджених є позитивним рішенням законодавця, своєчасним і заперечень не може бути, але, з іншого боку, заміна позбавлення волі на адміністративні стягнення у такій великій кількості правопорушень, створюються передумови шахрайства в економічній сфері. Разом із тим такий підхід, мабуть задовольняє всі політичні структури, оскільки за прийняття цього закону проголосувала більшість народних депутатів.

Метою гуманізації відповідальності є:

- уникнення зайвого застосування найсуворішого виду покарання і заподіяння морально-психологічної травми, коли є можливість обмежитися заходами не пов'язаними з позбавленням волі;
- уникнення складного і тривалого кримінального судочинства, яке забирає багато часу і віддаляє покарання від часу вчинення протиправного діяння;
- зменшення кількості засуджених і відповідно витрат на їх утримання, а також підтримання міжнародного іміджу.

Питання гуманізації (декриміналізації) відповідальності для вітчизняного законодавства і юриспруденції не нове.

Ще за радянських часів законодавець намагався відокремити незначні правопорушення від злочинів з метою застосування заходів не пов'язаних з позбавленням волі. Для цього законодавець задіяв різні юридичні механізми:

1) **відокремлення незначних правопорушень** від злочинів шляхом:

а) *встановлення межі заподіяної шкоди, перевищення якої кваліфікується як злочин.* Наприклад, дрібне викрадення чужого майна (ст.51 КУпАП), порушення правил про валютні операції (ст.162 КУпАП у редакції до 18.05.2000 р.), дрібна спекуляція (ст.157 КУпАП до 02.06.2005 р.), незаконна торговельна діяльність (ст.160-2 КУпАП до 17.01.2012 р.) та ін.

б) *визначення дій, мети і способу вчинення правопорушення, як наприклад, незаконне вирощування снотворного маку чи конопель (ст.160-2 КУпАП), дрібне хуліганство (ст.173 КУпАП), виготовлення, зберігання самогону та апаратів для його вироблення без мети збуту (ст.176 КУпАП) тощо.*

2) **встановлення** в кримінальному законі межі, з якої настає кримінальна відповідальність. Наприклад, ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів (ст.212 ККУ), якщо ці діяння призвели до фактичного ненадходження до бюджетів чи державних цільових фондів коштів у значних розмірах – які в тисячу і більше разів перевищують установлений законодавством неоподатковуваний мінімум доходів громадян (далі НМДГ), у великих розмірах – які в три тисячі і більше разів перевищують НМДГ, в особливо великих розмірах – які в п'ять тисяч і більше разів перевищують НМДГ. Отже, кримінальна відповідальність настає, коли заподіяна шкода перевищує установлений у статтях Особливої частини Кримінального кодексу України розмір заподіяної шкоди чи ненадходження до бюджетів відповідних доходів.

3) **зміну об'єкта (охоронюваних нормами права суспільних відносин) посягання**, як наприклад, Законом України від 02.06.2005 р. внесено зміни до ст.51 КУпАП замість «Дрібне розкрадання державного або колективного майна» законодавець встановив «Дрібне викрадення чужого майна», тобто викрадання майна будь-якої форми власності.

До зміни назви статті (об'єкта посягання) викрадення приватного майна (розмір не мав значення) наступала кримінальна відповідальність. Після зміни об'єкта посягання 02.06.2005 дрібне викрадення (до 0,2 НМДГ) майна будь-якої форми власності тягне адміністративну відповідальність.

4) **встановлення кваліфікаційних ознак** уперше було започатковано згідно із Законом України від 22.05.2003 р. «Про податки з доходів фізичних осіб», яким передбачалося (ст.22), що у всіх випадках неоподаткований мінімум доходів громадян (НМДГ) складає 17 гривень, крім випадків кваліфікації злочинів та адміністративних правопорушень.

Для кваліфікації злочинів і адміністративних правопорушень розмір НМДГ обраховується виходячи із соціальної пільги, яка визначається ст.6 цього Закону. Зазначений закон скасовано, але ця норма отримала своє закріплення в Податковому кодексі України у «Прикінцевих положеннях» пункт 5 встановлено, що НМДГ лише для кваліфікації злочинів і адміністративних правопорушень дорівнює розміру соціальної пільги, визначеної підпунктом 169.1.1. пунктом 169.1 статті 169 ПКУ, яка дорівнює до 31.12.2014 р. – 50% розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи, встановленого на 01 січня звітного податкового року, а з 01.01.2015 року ця пільга (НМДГ) буде дорівнювати 100% прожиткового мінімуму для працездатної особи, що встановлюється щорічно законами «Про державний бюджет».

Отже, підвищення суми (розміру) НМДГ для кваліфікації злочинів і адміністративних правопорушень збільшує розмір межі заподіяної шкоди вчиненим правопорушенням, за перевищенням якої настає кримінальна відповідальність. Тобто прийняттям цієї норми відбулося декриміналізація значної кількості складів злочинів та переведено їх на рівень адміністративної відповідальності.

5) **пряме скасування** кримінальної відповідальності і встановлення адміністративної. Законом від 15 листопада 2011 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» в Кримінальному кодексі України скасовано 16 статей, які передбачали кримінальну відповідальність, та в 30 статтях така міра покарання, як позбавлення волі замінена покаранням у вигляді штрафу. Натомість Кодекс України про адміністративні правопорушення доповнено 10 статей та 4 статті викладено в новій редакції, які передбачають адміністративну відповідальність за правопорушення у сфері господарської діяльності. підвищено і розмірі штрафів як адміністративних стягнень, які в окремих випадках сягають до 5000 НМДГ.

Сприймаючи в цілому гуманізацію відповідальності та скасування за деякі правопорушення кримінальної відповідальності позитивно, слід зазначити, що за деякі злочини гуманізація відповідальності носить передчасний характер, суперечить антикорупційному законодавству щодо відкриття валютних рахунків, надання декларації про доходи, встановлення обмежень тощо.

Скасування кримінальної відповідальності за ухилення від повернення виручки в іноземній валюті (ст.207 КК), незаконне відкриття або використання за межами України валютних рахунків (ст.208 КК), шахрайство з фінансовими рахунками (ст.222 КК), незаконні дії щодо приватизаційних паперів (ст.234 КК), недотримання особою обов'язкових умов щодо приватизації державного, комунального майна або підприємств та їх подальшого використання (ст.235 КК) складають таку собі таємну корупційну схему, створюють штучне уникнення кримінальної відповідальності за злочини, які лише умовно можна віднести до сфери господарської діяльності. На нашу думку, це ніщо інше, як лобювання з боку політичних сил (і провладних і опозиційних) на користь диктата великого бізнесу.

Надмірне захоплення розширенням штрафів як міри покарання і як міри стягнення нагадує вирішення політичних (передвиборчих) завдань юридичними засобами з метою уникнення судимості, яка може бути несумісною зі статусом депутата, і гуманізація – це один із шляхів до безкарності за вчинення окремих злочинів. Застосування штрафних санкцій створює можливість для правопорушника відкупитися, якщо буде доведено його протиправну дію, оскільки доходи від кримінальної діяльності перевищують витрати на штрафи і залишаються економічно вигідними. Це тим більш, коли для кваліфікації (визначення заподіяної шкоди) застосовується НМДГ у розмірі соціальної пільги (на сьогодні 536,5грн.), а НМДГ для відповідальності дорівнює 17 гривням.

Як вбачається, процес гуманізації не закінчено. На черзі пом'якшення відповідальності за порушення у сфері службової діяльності, авторитету органів місцевого самоврядування та об'єднання громадян, проти докільця, охорони праці, проституції та за інші правопорушення.

Разом із тим оскільки значна кількість злочинів переведена в площину адміністративної відповідальності доцільним було б:

- 1) запровадити примусове виконання стягнення у вигляді штрафу за зразком статті 53 Кримінального кодексу України, а саме статтю 308 КУпАП доповнити частиною наступного змісту: «У разі несплати штрафу як адміністративного стягнення за мотивованим висновком органом державної виконавчої служби суд змінює не сплачену суму штрафу покарання у вигляді позбавлення волі на строк до 2 років із розрахунку 1 день позбавлення волі за 10 неоподаткованих мінімумів доходів громадян».

Ця норма пропонується, виходячи із того, що впровадження гуманізації відповідальності зобов'язує добровільно виконувати вимоги законодавства і в разі їх невиконання повинні бути суворіші механізми примусу.

- 2) санкції частини другої і третьої статті 162-1 та частини другої статті 162-2 доповнити реченням наступного змісту: «З позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до одного року» з конфіскацією валютних цінностей чи без такої;
- 3) доповнити статтю 24 КУпАП пунктом «8) позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю»;
- 4) доповнити Кодекс України по адміністративні правопорушення статтею 32-1 Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю наступного змісту: Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю застосовується лише у виняткових випадках у разі заподіяння шкоди в особливо великих розмірах чи за вчинення корупційних правопорушень. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю може застосовуватись на строк не більше одного року районним, районним у місті, міським чи міськрайонним судом (суддею). Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю не може застосовуватись до осіб, для яких цей вид роботи є єдиним джерелом існування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Демський Е.Ф. Адміністративна відповідальність за дрібне викрадення чужого майна: проблеми кваліфікації / Е.Ф. Демський, М.М. Тітов // Юридичний вісник України. – 2005. – №42. – 22-28 жовтня.
2. Гуманізація чи узаконення шахрайства? Парламентська Хроніка // Голос України. – 2011. – №188. – 8 жовтня.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності: Закон України від 15 листопада 2011 р. // Голос України. – 2011. – №239. – 17 грудня.

УДК 342.8:351.75(477)

МІЛІЦІЯ ЯК СУБ'ЄКТ ВИКОНАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ВИБОРИ ТА РЕФЕРЕНДУМИ

Качинська М.О., к.ю.н., викладач

Харківський національний університет внутрішніх справ

Стаття присвячена проблемі діяльності міліції як суб'єкта виконання законодавства про вибори та референдуми. Автор пропонує звернути увагу законодавця на проблему своєчасного та послідовного прийняття законодавчих актів Верховною Радою України у сфері регулювання законодавчого процесу, а також прийняти норми, що визначали б механізм регулювання діяльності міліції та інших суб'єктів виборчого процесу.

Ключові слова: міліція, вибори, референдуми, громадський порядок, демократія.

Качинская М.О. МИЛИЦИЯ КАК СУБЪЕКТ ВЫПОЛНЕНИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА О ВЫБОРАХ И РЕФЕРЕНДУМАХ / Харьковский национальный университет внутренних дел, Украина
Статья посвящена проблеме деятельности милиции как субъекта исполнения законодательства о выборах и референдумах. Автор предлагает обратить внимание законодателя на своевременное и последовательное принятие законодательных актов Верховным Советом Украины в сфере регулирования избирательного процесса, а также принять нормы, которые определяют механизм регулирования деятельности милиции и иных субъектов избирательного процесса.

Ключевые слова: милиция, выборы, референдумы, общественный порядок, демократия.

Kachinskaya M.O. MILITIA AS SUBJECT OF IMPLEMENTATION OF LEGISLATION ABOUT ELECTIONS AND REFERENDUMS / Kharkov national university of internal affairs, Ukraine
The article is devoted to the problem of militia activity connected with its legislation executing about elections and referendums. The author offers to pay legislator's attention to accurate and consistent legislative acts adopting by Supreme Court of Ukraine in the sphere of electoral process regulation and to adopt a legal norm in administrative legislation which defines the mechanism of cooperation between militia and election committee participants.

Key words: the militia, elections, referendums, public order, democracy.

Усвідомлення необхідності ідеї народного представництва пустило глибоке коріння в Європі [1, 151] та є основою багатьох правових систем країн світу.

Слід відзначити, що за роки незалежності в Україні відбулись значні зміни в інститутах громадянського суспільства. Окрема увага приділялась відповідності українського законодавства та практики проведення виборів міжнародним стандартам. До проведення виборчого процесу залучались офіційні спостерігачі від іноземних держав та міжнародних організацій.

Реформується і система органів внутрішніх справ України. Об'єктивно є те, що МВС України здійснює свою діяльність у сучасних умовах бурхливих перетворень у суспільно-політичному житті нашої країни. Зміни у суспільстві сприяють також змінам пріоритетних напрямів правоохоронної діяльності, де захист прав та свобод громадянина є головним [2, 5].

Протягом останніх років простежується тенденція протистояння різних політичних партій та їх лідерів під час проведення чергових виборів. Іноді суб'єкти виборчого процесу бажають виграти вибори та досягти своєї мети так сильно, що вступають у протиріччя із законом [3, 113].

Під час проведення виборів Президента України в 2004р. рішенням Верховного Суду України від 3 грудня 2004р. було встановлено факти масового порушення виборчого права, що не дали змоги визнати волевиявлення громадян [4, 48].

Ці та інші приклади, на наш погляд, яскраво свідчать про важливу роль діяльності міліції як суб'єкта виконання законодавства про вибори та референдуми для суспільства та держави, тому що, повноцінне функціонування суспільства та держави можливе за наявності ефективної та сталої правоохоронної діяльності міліції. З огляду на це, набуває актуальності дослідження міліції як суб'єкта виконання законодавства про вибори та референдуми, що і є основною метою даної статті.

Відзначимо, що на сьогодні в українській правовій науці поняття діяльності міліції як суб'єкта виконання законодавства про вибори та референдуми завдяки науковій діяльності В.Б. Авер'янова, Ю.П. Битяка, В.М. Бесчасного, М.В. Корнієнка, О. Кононенко, Р.М. Опацького, І.Л. Олійника та ряду інших авторів набули певного наукового з'ясування, проте цей процес ще не можна вважати завершеним. Це пов'язано насамперед з відсутністю вичерпного офіційного визначення діяльності міліції як суб'єкта виконання законодавства про вибори та референдуми, що, безумовно, негативно впливає на ефективність, а подекуди і законність правозастосування, перш за все, у сфері діяльності правоохоронних органів.

Продовженням наукової роботи над зазначеною проблематикою є дана стаття, новизна якої полягає в тому, що дослідження діяльності міліції як суб'єкта виконання законодавства про вибори та референдуми здійснюватиметься через призму адміністративного права. Таким чином, досягти мети даної статті планується через вивчення адміністративного досвіду у сфері наукового визначення та нормативного закріплення вказаних категорій, з подальшим формулюванням власних висновків.

Демократичні вибори є одним із вищих безпосередніх виявлень влади та волі народу, основою органів державної влади, місцевого самоврядування, інших органів народного (національного) представництва, які обираються, виборних посадових осіб [5, 88].

Міліція в Україні – державний озброєний орган виконавчої влади, який захищає життя, здоров'я, права і свободи громадян, власність, природне середовище, інтереси суспільства і держави від протиправних посягань [6]. Законом України “Про міліцію” та іншими законодавчими і відомчими нормативними документами визначено діяльність міліції в умовах реалізації державної політики у сфері захисту прав і свобод громадян, інтересів суспільства від протиправних посягань [7, 3].

Виборчий процес – важлива складова суспільного життя держави, насамперед, тому, що дозволяє систематично здійснювати ротацію посад в органах державної влади із урахуванням думки громадян. Під виборчим процесом розуміють врегульовану правовими та іншими соціальними нормами діяльність органів, організацій, окремих громадян, їх колективів і груп (суб'єктів виборчого процесу) з підготовки та проведення виборів до представницьких та інших виборчих органів державної влади та місцевого самоврядування [8, 109].

У процесі виборчих перегонів міліція залучалася до виконання певних завдань (як основних – охорона громадського порядку та громадської безпеки, так і допоміжних – участь у вивченні умов проведення виборів, здійснення заходів просвітницького й інформаційного характеру тощо) [5, 88].

Серед гарантій забезпечення належного перебігу виборчого процесу необхідним є створення відповідних умов, за яких громадський порядок і безпека у суспільстві перебуватимуть у відносно спокійному стані. При цьому такий стан повинен характеризуватися відсутністю ризиків для порушення прав і свобод людини, як найшвидшим усуненням порушень виборчого законодавства, створенням перешкод для зловживань окремих учасників виборчої кампанії.

Незважаючи на важливість діяльності міліції щодо забезпечення виборів, в її діяльності у цьому напрямку існує й достатня кількість проблем. Частина з них є об'єктивними та відбиває особливості виборів, а частина – суб'єктивними, що відображає певне ставлення політичних сил, окремих лідерів до ролі та місця міліції у виборчому процесі [9, 210].

М. Ставнійчук констатує, що в Україні зберігається негативна, властива правовому регулюванню виборів тенденція проведення заходів щодо вдосконалення виборчих законів власне напередодні виборчого процесу [10, 44]. Аналогічна ситуація була констатована у рекомендаціях міжнародної науково-практичної конференції “Вибори Президента України – 2004: проблеми теорії та практики” [11, 636]. Питання послідовного та системного реформування виборчого законодавства України є надзвичайно актуальним [12, 170]. В Україні проведення заходів щодо вдосконалення виборчих законів здійснюється напередодні або безпосередньо під час виборчого процесу, що значно ускладнює виконання покладених на міліцію функцій щодо виконання законодавства про вибори та референдуми. На нашу думку, своєчасне та послідовне прийняття законодавчих актів Верховною Радою України пов'язаних з регламентацією виборчого процесу значною мірою покращить ефективність здійснення міліцією функцій щодо виконання законодавства про вибори та референдуми.

О.Н. Ярмиш та В.О. Серьогін відзначають, що розглядаючи статус працівників органів внутрішніх справ (далі ОВС) у виборчому процесі за законом “Про вибори Президента України”, не можна не помітити дивовижну вибірковість, яку виявляє законодавець при встановленні певних обмежень. Зокрема, працівникам ОВС заборонено входити до складу територіальних і виборчих комісій (частина сьома статті 23, частина одинадцята статті 24), бути уповноваженими працівниками чи довіреними особами кандидата на пост Президента України (частина друга статті 66, частина перша статті 67), виконувати функції офіційних спостерігачів від кандидатів на пост Президента України чи від партій (блоків), які висунули кандидата в Президенти (частина перша статті 69). При цьому свідомо обходиться увагою інші категорії посадових осіб (зокрема прокуратури, апаратів Верховної Ради України, Секретаріату Президента України, Верховного Суду України, Конституційного Суду України, Рахункової палати, Уповноваженого Верховної Ради з прав людини тощо), які теж виконують правоохоронні функції або мають буди політично нейтральними. Ще більш вражаючим є порівняння статусу працівників ОВС у виборчому процесі зі статусом тих громадян, які утримуються в установах кримінально-виконавчої служби: таким особам заборонено тільки бути членами виборчих комісій, інших заборон немає. Дійсно, немає логіки в тому, що особа,

яка вчинила злочин і відбуває заслужене покарання, має більше прав у політичному житті країни, ніж працівник ОВС, який стоїть на сторожі законності й правопорядку [13, 208].

На нашу думку, є цілком правильне твердження О.Н. Ярмиша та В.О. Серьогіна, що обмеження та заборони, які містяться у виборчому законодавстві щодо працівників ОВС, є необґрунтованими і суперечать конституційному принципу рівності конституційних прав і свобод громадян. Адже суб'єктивне виборче право громадянина не можна зводити до можливості взяти участь у голосуванні; воно включає в себе рівну з іншими громадянами можливість повноцінної участі у виборчому процесі. Вимога щодо дотримання політичної нейтральності при виконанні службових обов'язків не повинна перетворюватися на обмеження конституційних прав громадян. Тим більше, що в основі наявних обмежень лежить апріорне судження, що нібито залучення працівників ОВС в якості певних суб'єктів виборчого процесу обов'язково призведе до зловживань чи правопорушень з їх боку. Насправді все залежить від законслухняності конкретної особи. При цьому слід пам'ятати, що можливостей для зловживань і тиску на підлеглих у банкіра, бізнесмена чи керівника державного підприємства іноді зовсім не менше, ніж у міністра чи начальника ОВС [13, 208].

Підтримує зазначене твердження Р.М. Опацький. Він пропонує передбачити норму до закону України "Про міліцію", яка визначає порядок реалізації працівниками міліції активного виборчого права, оскільки обмеження й заборони, які містяться у виборчому законодавстві щодо працівників ОВС, є необґрунтованими і суперечать конституційному принципу рівності конституційних прав та свобод усіх громадян. Суб'єктивне виборче право громадянина не можна зводити до можливості взяти участь у голосуванні; воно включає в себе рівну з іншими громадянами можливість повноцінної участі у виборчому процесі, в тому числі право бути обраним у вищі представницькі органи держави [14, 104].

У стаття 36 Конституції України зазначено, що Громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей [15].

На нашу думку, доповнення закону України "Про міліцію" нормою, що визначає порядок реалізації працівниками міліції активного виборчого права покращить ефективність діяльності працівників ОВС щодо виконання законодавства про вибори та референдуми. Дана норма не сприятиме ухиленню від відповідальності працівників ОВС за порушення законності чи правопорядку під час виборчого процесу, а навпаки підвищить діяльність працівників міліції щодо виконання законодавства про вибори та референдуми та покращить взаємовідносини усіх суб'єктів виборчого процесу.

Взагалі, слід звернути увагу на те, що у виборчі кампанії в Україні набувають дедалі більш конфронтаційного характеру. Це обумовлює необхідність вжиття додаткових заходів для нормалізації стосунків між усіма суб'єктами, так чи інакше задіяними у виборчому процесі. З метою забезпечення законності на всіх стадіях виборчого процесу, налагодження діалогу й конструктивної співпраці в межах закону між усіма його суб'єктами бажано заздалегідь налагоджувати контакти між підрозділами ОВС і членами виборчих комісій, довіреними особами кандидатів, іншими суб'єктами виборчого процесу. Це сприятиме встановленню партнерських, ділових стосунків між ними, ліквідує підозрілість і недовіру. Особливої уваги заслуговують взаємовідносини між працівниками ОВС та офіційними спостерігачами й представниками ЗМІ, оскільки іноді працівники ОВС заздалегідь розглядаються ними не як гарантія законності й правопорядку, а навпаки, як потенційна загроза їхнім правам, чи не головна загроза нормальному перебігу виборчого процесу. Встановленню доброзичливих, довірливих стосунків між суб'єктами виборчого процесу й оперативному вирішенню виниклих проблем могли б сприяти такі форми співпраці, як координаційні наради у голів територіальних виборчих комісій за участю довірених осіб кандидатів, керівників ОВС та представників ЗМІ, розширені засідання виборчих комісій тощо [13, 208].

Р.М. Опацький акцентував свою увагу на необхідності вдосконалення механізму співробітництва міліції з громадянами, представниками політичних організацій (насамперед, з їхніми лідерами), членами громадських формувань з охорони громадського порядку тощо. Зокрема, потребує

правового закріплення механізм взаємодії між органами міліції та членами виборчих дільниць, особливо на підготовчому етапі (уточнення списків виборців, комісійне обстеження приміщень для голосування тощо) з метою належного забезпечення реалізації виборчих прав громадян [16, 11].

Погоджуючись з вказаними пропозиціями, вважаємо за необхідне закріпити відповідні положення у Кодексі про адміністративні правопорушення, законі України “Про міліцію”. Є необхідним передбачити норму, яка визначить механізм взаємодії між працівниками підрозділів міліції та іншими членами виборчих дільниць.

У процесі виборів міліція виконує всі основні завдання, що покладені на неї (забезпечення особистої безпеки громадян, захист їхніх прав і свобод та законних інтересів; запобігання правопорушенням та їх припинення; охорона та забезпечення громадського порядку; виявлення та розкриття злочинів, розшук осіб, що їх вчинили; забезпечення безпеки дорожнього руху; захист власності від злочинних посягань тощо). Однак, у цей період збільшується обсяг її діяльності щодо надання допомоги органам державної влади та органам місцевого самоврядування у реалізації покладених на них обов'язків щодо забезпечення проведення виборів.

Р.М. Опацький стверджує, що серед функцій міліції під час виборів домінуючою є профілактична, що підтверджується даними опитування 350 працівників міліції, 80% яких наголошують саме на важливості попередження правопорушень у цей період [16, 10].

Однак, на нашу думку, є не зовсім доцільно підсумовувати таке твердження лише за результатами опитування 350 працівників ОВС. Діяльність співробітників міліції щодо виявлення та розкриття злочинів і правопорушень, притягнення винних до відповідальності під час виборчого процесу є не менш важливою, значимість даної діяльності слід враховувати. Тому, що на міліцію як на суб'єкт виконання законодавства про вибори та референдуми покладені всі аспекти здійснення правоохоронної діяльності.

Ситуація, яка склалася з приводу наукового дослідження міліції як суб'єкта виконання законодавства про вибори та референдуми, потребує негайного покращення. Нині наукові результати у названій сфері не відповідають потребам правоохоронної діяльності, що безумовно, лише негативно позначається на її ефективності. Для вирішення окреслених проблем, на нашу думку, необхідно: по-перше, звернути увагу законодавця на своєчасне та послідовне прийняття законодавчих актів Верховною Радою України пов'язаних з регламентацією виборчого процесу, що значною мірою покращить ефективність здійснення міліцією функцій щодо виконання законодавства про вибори та референдуми. По-друге, доповнити закон України “Про міліцію” нормою, що визначає порядок реалізації працівниками міліції активного виборчого права. По-третє, закріпити правову норму у Кодексі про адміністративні правопорушення та законі України “Про міліцію”, що визначить механізм взаємодії між працівниками підрозділів міліції та членами виборчих дільниць.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лихова С. Відповідальність за порушення виборчих прав громадян, передбачена кримінальним законодавством деяких зарубіжних країн [Текст] / С. Лихова, Л. Медіна // Право України. – 2002. – №5. – С. 148-151.
2. Бесчастний В.М. Вибори в Україні: організація та особливості діяльності міліції у забезпеченні законності під час виборчого процесу 2006 року. [Текст]: Практичні рекомендації / В.М. Бесчастний, І.Л. Олійник. – Донецьк: Донецький юридичний інститут Луганського державного університету внутрішніх справ, 2006. - 72 с.
3. Маркуш М. Відповідальність за порушення виборчого права [Текст] / М. Маркуш // Вибори та демократія. – 2005. – №2(4). – С. 113-116.
4. Білецький І. Злочини у сфері виборчого процесу [Текст] / І. Білецький // Право України України. – 2005. – №5. – С. 48-50.
5. Опацький Р. Етапи планування заходів щодо забезпечення міліцією охорони громадського порядку під час виборів [Текст] / Р. Опацький // Підприємство, господарство і право. – 2007. – №6(138). – С. 88-91.

6. Про міліцію України: закон України від 20 грудня 1990 року №565-ХІІ / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ligazakon.ua>.
7. Корнієнко М. Відповідальність за порушення законодавства України про вибори Президента України [Текст] / В. Корнієнко // Іменем закону. – 2004. – №37(5425). – С. 3-5.
8. Білецький І. Попередження злочинності у сфері виборчого процесу в Україні [Текст] / І. Білецький // Підприємство, господарство і право. – 2007. – №1(133). – С. 109-112.
9. Опацький Р.М. Характеристика нормативно-правових актів, які регламентують діяльність міліції щодо охорони громадського порядку під час виборів до представницьких органів влади України [Текст] / Р.М. Опацький // Науковий вісник Дніпропетровського університету внутрішніх справ: Збірник наукових праць. – Дніпропетровськ, 2006. – С. 368.
10. Коротка Н.Ф. Законодавче оформлення виборів президента України (1991-1999 рр.) в науковій літературі [Текст] / Н.Ф. Коротка // Наука. Релігія. Суспільство. – 2009. – №2. – С. 44-47.
11. Рекомендації міжнародної науково-практичної конференції “Вибори Президента України – 2004” // Вибори Президента України – 2004: проблеми теорії та практики: зб. матеріалів науково-практичної конференції. Київ, 9-10 червня 2005 року. – К.: Атіка, 2005. – С. 640.
12. Ставнійчук М.І. Уроки та перспективи розвитку виборчого законодавства України з урахуванням досвіду проведення виборів президента України 2004 року [Текст] / М.І. Ставнійчук // Держава і право: зб. наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 29. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2005. – 720.
13. Ярмиш О.Н. Актуальні проблеми правового регулювання участі органів внутрішніх справ у забезпеченні виборчого процесу в Україні [Текст] / О.Н. Ярмиш, В.О. Серьогін // Вибори Президента України – 2004: проблеми теорії та практики: зб. матеріалів науково-практичної конференції. Київ, 9-10 червня 2005 року. – К.: Атіка, 2005. – С. 640.
14. Опацький Р.М. Удосконалення діяльності міліції щодо охорони громадського порядку під час виборів до вищих представницьких органів України [Текст] / Р.М. Опацький // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 2006. – №4. – С. 101-109.
15. Конституція України [Текст]: зі змінами та доповненнями: [прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради 28 черв. 1996 р.]. – Х.: Весна, 2008. – 48 с.
16. Опацький Р.М. Адміністративно-правові засади діяльності міліції щодо забезпечення громадського порядку під час виборів народних депутатів та президента України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.07 ”Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право” / Р.М. Опацький. – Дніпропетровськ, 2008. – 20 с.

УДК 342.95

ПРАВА ПЛАТНИКІВ ПОДАТКІВ – УЧАСНИКІВ ПОДАТКОВИХ СПОРІВ ЯК НЕВІД’ЄМНИЙ ЕЛЕМЕНТ ЇХНЬОГО ПРАВОВОГО СТАТУСУ

Тильчик О.В., к.ю.н., доцент

Тильчик В.В., к.ю.н., ст. інспектор з особливих доручень

Національний університет Державної податкової служби України

Стаття присвячена правам як невід’ємному елементу правового статусу платників податків у процесі оскарження податкових повідомлень-рішень чи інших рішень органів ДПС України.

Ключові слова: платник податків, податковий спір, органи ДПС України, статус, правовий статус, права платників податків.

Тыльчик О.В., Тыльчик В.В. ПРАВА НАЛОГОПЛАТЕЛЬЩИКОВ – УЧАСТНИКОВ НАЛОГОВЫХ СПОРОВ КАК НЕОТЪЕМЛЕМЫЙ ЭЛЕМЕНТ ИХ ПРАВОВОГО СТАТУСА/ Национальный университет Государственной налоговой службы Украины, Украина
Статья посвящена правам как неотъемлемому элементу правового статуса плательщиков налогов в процессе обжалования налоговых решений органов ГНС Украины.

Ключевые слова: налогоплательщик, налоговый спор, органы ГНС Украины, статус, правовой статус, права налогоплательщиков.

Tylchik O.V., Tylchik V.V. RIGHTS FOR TAXPAYERS – PARTICIPANTS OF TAX DISPUTES AS INALIENABLE ELEMENT OF THEIR LEGAL STATUS / National university of the State tax service of Ukraine, Ukraine
The article is devoted rights as an integral part of the legal status of taxpayers in the process of appealing tax decisions of the tax authorities of Ukraine.

Key words: the taxpayer, the tax dispute, the tax authorities of Ukraine, the status, legal status and rights of taxpayers.

У сучасній правовій державі зв'язок держави та її органів і членів громадянського суспільства має ґрунтуватися на принципі збалансування системи взаємних прав, обов'язків та відповідальності, що передбачає постійну динамічну взаємодію, врегульовану правовими нормами, спрямовану на забезпечення інтересів кожного учасника таких правовідносин. Особливої ваги зазначений принцип набуває у сфері податкових правовідносин, котра сьогодні є найбільш конфліктною. Правовою формою розв'язання податкових конфліктів є податковий спір. Ефективне розв'язання податкових спорів пов'язане з необхідністю чіткого визначення правового статусу його учасників, зокрема, платників податків.

У вітчизняній правовій науці поняття «правовий статус» та «правове становище» визначаються як близькі за значенням, змістом і походженням. Так, до російської та української мов слово «статус» було запозичене з латини «status» – «установленне положення», буквально «стояння», від нього «состояние», а вже потім сформований термін «статус» у значенні «правове положення» [1, 401]. Відтак розмежування вказаних понять у межах нашого дослідження не вважаємо доцільним. Поняття «статус» в енциклопедичній юридичній літературі визначається як правове становище суб'єкта права – громадянина або юридичної особи, що характеризується й визначається його організаційно-правовою формою, свідоцтвом про реєстрацію, статутом, правами та обов'язками, відповідальністю, повноваженнями, що впливають із нормативно-правових актів [2, 601].

Поняття та зміст правового статусу особи розкрито в низці фундаментальних наукових праць, розробок українських та російських фахівців теорії права: С.С. Алексєєва, В.Б. Авер'янова, М.П. Кучерявенка, О.Ф. Скакун, Д.М. Бахраха, М.В. Вітрука, М.І. Матузова, Б.М. Габрічидзе та багатьох ін. Проте правовий статус платників податків як основного учасника податкових спорів розглядався лише фрагментарно у межах досліджень, присвячених проблемам захисту їх прав та інтересів і ґрунтувався на положеннях нормативних актів, які втратили на сьогодні чинність.

Тому, метою цієї статті є визначення правового статусу платників податків як учасників податкового спору та аналіз прав як основного елемента такого правового статусу. Для розв'язання зазначеної мети сформульовано низку завдань дослідження: визначити зміст правового статусу особи, проаналізувати правовий статус платника податків як учасника податкових спорів, встановити перелік прав платника податків як учасника податкових спорів, визначити прогалини в регулюванні правового статусу платника податків як учасника податкових спорів та шляхи їх усунення.

Сукупність юридичних якостей, якими держава наділяє громадянина, В.Б. Авер'янов визначає як його правовий статус. Найбільш загальне розуміння правового статусу особи відображається через призму категорії правових гарантій прав, свобод та обов'язків громадян, нормативно визначених зв'язків та відносин із державою [3, 156]. І.М. Погребний визначає правовий статус особи як систему прав, свобод і обов'язків, що становлять його ядро та, закріплені в Конституції України й інших нормативно-правових актах [4, 34].

Структура правового статусу наповнюється його основними елементами щодо переліку та змісту яких серед учених немає єдності. До таких елементів Л. В. Коваль відносить

правоздатність та дієздатність [5, 208]; Н.І. Матузов включає правові норми, що встановлюють такий статус, правосуб'єктність, основні права і обов'язки, інтереси особи, громадянство, юридичну відповідальність, правові принципи й правовідносини [6, 269]. Такий підхід задовольнятиме розкриття в цілому правового статусу особи без урахування особливостей конкретних правовідносин, учасником яких вона може виступати. Дехто з науковців виділяє основні елементи правового статусу з метою більш точного визначення правового положення учасника відносин урегульованих нормами певної галузі права. Так, А.Ф. Черданцев обмежує структуру правового статусу тільки сукупністю прав та обов'язків [7, 106], цей підхід до наповнення правового статусу підтримують і автори підручника «Адміністративне право» Ю.А. Дмитрієв, І.А. Полянський, Є.В. Трофімов [8, 95]. О.Ф. Скакун називає правовим статусом особистості систему закріплених у нормативно-правових актах і гарантованих державою прав, свобод, обов'язків, відповідальності [9, 409] зазначену позицію підтримують М.М. Рассолов і В.О. Лучин [10, 217].

Вважаємо, що в межах нашої статті недоцільно вступати в дискусії з приводу поняття та елементів правового статусу. У зв'язку з цим, приєднуємося до відомих вітчизняних учених В.Б. Авер'янова, О.Ф. Андрійко, Ю.П. Битяка, П.В. Діхтієвського, М.І. Козюбри, І.Б. Коліушко, А.Т. Комзюка, Д.М. Лук'янця, Ю.С. Педька та інших, котрі визначили адміністративно-правовий статус громадянина як встановлену законом та іншими нормативно-правовими актами сукупність прав, свобод та обов'язків цієї особи, що реалізуються через публічно-правові відносини й забезпечуються певними гарантіями з метою задоволення власних інтересів через діяльність органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування [11, 182].

Науковці пропонують різні критерії поділу статусів на види. В.Н. Протасов зазначає, що в кожній галузі права існують спеціальні норми, призначені встановлювати коло осіб, на яких поширюється дія норм певної галузі. Це відбувається шляхом визначення ознак, якостей, котрі мають бути притаманні суб'єктам правовідносин певної галузі [12, 43].

Важливість виділення галузевого правового статусу дозволяє проявитися специфіці прав та обов'язків суб'єктів їх реалізації. Відомо, що суб'єкт може мати низку галузевих правових статусів, оскільки паралельно може брати участь у декількох правовідносинах. Так, платник податків одночасно є носієм цивільного, трудового, адміністративно-правового та інших статусів.

Обов'язковим учасником податкового спору є платник податків, наділений, як і будь-який суб'єкт адміністративного права, правами та обов'язками, визначеними адміністративно-правовими нормами.

Розглянувши елементи правового статусу особи та адміністративно-правового статусу, погоджуємося із авторами наукового видання «Права громадян у сфері виконавчої влади: адміністративно-правове забезпечення реалізації та захисту», що основними елементами правового статусу особи, які обумовлюють існування інших, є права та обов'язки [11, 175]. Із вищевказаного можемо зробити висновок, що права є невід'ємним елементом правового статусу особи та відіграють визначальну роль при його реалізації.

Для з'ясування правового статусу та визначення переліку прав платника податків як учасника податкових спорів звернімося до визначення платника податків, запропоноване в ст.15 ПК України. Платниками податків визнаються фізичні особи (резиденти і нерезиденти України), юридичні особи (резиденти і нерезиденти України) та їх відокремлені підрозділи, які мають, одержують (передають) об'єкти оподаткування або провадять діяльність (операції), що є об'єктом оподаткування згідно з цим Кодексом або з податковими законами, і на яких покладено обов'язок зі сплати податків та зборів згідно з цим Кодексом [13].

Зі змісту Розділу 1 ПК України можна зробити висновок, що законодавець прирівнює платників податків та платників зборів, називаючи їх загальним терміном «платник податків». Щодо нормативного визначення поняття «платника обов'язкових платежів», то в ПК України воно не сформульовано, як і, власне, поняття та види обов'язкових платежів. Однак уже з назви Розділу II ПК України «Адміністрування податків, зборів (обов'язкових платежів)» [13] можна зробити висновок про ототожнення «платника податків» із «платником обов'язкових платежів».

Відтак в Україні платниками податків, зборів (обов'язкових платежів) є:

- фізичні особи (податкові резиденти і нерезиденти України);
- юридичні особи (резиденти і нерезиденти України);
- філії та інші відокремлені підрозділи, якщо вони мають окремий баланс і окремий рахунок у банківській установі.

Також, згідно з п.18.2 ст.18 ПК України, податкові агенти прирівнюються до платника податків і мають права та виконують обов'язки, встановлені ПК України [13].

Представник платника податків користується правами, встановленими цим кодексом для платників податків (п.19.3 ст.19 ПК України) [13].

Як вірно зазначає М.П. Кучерявенко, при визначенні правового статусу конкретного платника враховують два критерії: резидентство й територіальність. Принцип резидентства (постійного місця перебування) розподіляє всіх платників на дві групи: а) резиденти – особи, які мають постійне місце проживання або місцезнаходження в даній державі й доходи яких підлягають оподаткуванню з усіх джерел (несуть повну податкову відповідальність); б) нерезиденти – особи, котрі не мають постійного місцеперебування в державі та в яких підлягають оподаткуванню лише доходи, отримані ними на даній території (несуть обмежену податкову відповідальність). Принцип територіальності визначає національну залежність джерела доходу. При цьому оподаткуванню в даній країні підлягають тільки доходи, отримані на її території, у той час як будь-які доходи, отримані за її межами, звільнюються від податків у цій країні [14, 249-250].

На рівні загальних норм податкового законодавства здебільшого не деталізуються ознаки юридичної або фізичної особи як платника податків [15, 199]. Відповідно, такого підходу дотримується український законодавець при побудові Розділу 1 ПК України, що містить перелік загальних прав та обов'язків платників податків незалежно від їх видів [13].

Таким чином, загальний перелік прав платників податків, передбачений статтею 17 ПК України. Він складається з 12 основних прав, серед яких пунктом 17.1.7 передбачено оскарження в порядку, встановленому цим Кодексом, рішень, дій (бездіяльності) контролюючих органів (посадових осіб), а також надані контролюючими органами роз'яснення [13].

Я.В. Греца слушно зазначає: право на оскарження дій та рішень органів ДПС є абсолютним, необмеженим і невідчужуваним правом платника податків. Для його реалізації не потрібно отримання будь-якої згоди чи видання яких-небудь актів управління [16, 353]. Н.Ю. Хаманьова називає важливою ознакою права на оскарження рішень органів ДПС той факт, що воно виступає не просто як закріплене в Законі суб'єктивне право, а як дієва організаційно-правова гарантія захисту інших прав та законних інтересів [17, 15]. Так, право власності платника податків, гарантоване ст.41 Конституції України, може бути порушене неправомірними діями чи рішенням органів ДПС, оскільки характерною ознакою податку є перехід права власності на частину коштів із власності платника у власність держави [16, 354].

У науково-практичних коментарях до ПК України за редакцією М.Я. Азарова та за редакцією М.П. Кучерявенка пропонується об'єднувати зазначені права платників податків у три групи:

- з податкового обліку (представляти свої інтереси безпосередньо (або через представника) у податкових органах); бути присутнім при проведенні податкових перевірок;
- зі сплати податків (використовувати податкові пільги; одержувати відстрочку, розстрочку, податковий кредит);
- з податкової звітності (одержувати в податкових органах необхідну інформацію; обирати метод ведення податкового обліку; представляти податковим органам пояснення, обґрунтовані відмови; оскаржувати рішення податкових органів; не розголошувати податкову таємницю і т.д.) [14, 261; 18, 117].

На нашу думку, тут було б доцільно в окрему групу виділити права, що гарантують дотримання законності прав та інтересів платника податків і включити до неї такі права: бути присутнім під час проведення перевірок, ознайомлюватися та отримувати акти (довідки) перевірок, проведених контролюючими органами, перед підписанням актів (довідок) про проведення

перевірки, у разі наявності зауважень щодо змісту (тексту) складених актів, довідок підписувати їх із застереженням та подавати контролюючому органу письмові заперечення в порядку, встановленому цим Кодексом; оскаржувати в порядку, встановленому цим Кодексом, рішення, дії (бездіяльність) контролюючих органів (посадових осіб), надані контролюючими органами роз'яснення; вимагати від контролюючих органів проведення перевірки відомостей та фактів, що можуть свідчити на користь платника податків; не розголошувати контролюючим органом (посадовими особами) відомостей про такого платника без його письмової згоди, та відомостей, що становлять конфіденційну інформацію, державну, комерційну чи банківську таємницю, та відомостей, які стали відомі під час виконання посадовими особами службових обов'язків, крім випадків, коли це прямо передбачено законами; на залік чи повернення надміру сплачених, а також надміру стягнутих сум податків та зборів, пені, штрафів у порядку, встановленому цим Кодексом; повне відшкодування збитків (шкоди), заподіяних незаконними діями (бездіяльністю) контролюючих органів (їх посадових осіб) у встановленому законом порядку (п.17.1.7-17.1.11 ст.17 ПК України) [13].

Вважаємо, що на увагу заслуговує й пропозиція класифікувати права платників податків за такими критеріями, як зміст і направленість:

- здійснення індивідуальних активних дій;
- вчинення певних дій іншими учасниками податкових правовідносин та їх посадовими особами;
- відмова від вчинення дій (не виконувати незаконні акти і вимоги податкових органів та інших уповноважених органів (їх посадових осіб)) [19, 44-45].

Усі права, передбачені статтею 17 ПК України, автори коментаря до ПК України, за редакцією М.П. Кучерявенка [14, 261] називають спеціальними податковими правами та вказують на недоцільність застосування в цьому Кодексі деяких із них (можливість оскарження дій та рішень контролюючих органів чи їх посадових осіб, можливість звертатися до суду), оскільки відбувається дублювання положень Основного Закону України. Якщо йти за логікою авторів коментаря, то в статті 16 ПК України необхідно виключити обов'язок сплачувати податки та збори, оскільки такий обов'язок входить до основного елементу конституційного статусу особи і закріплений у статті 67 Конституції України [20].

З вищезазначеною позицією не погоджується і Д.М. Щокін, зазначаючи, що: по-перше, за кількістю та наявністю прав у платника податків можна зробити висновок про ступінь цивілізованості податкової системи конкретної країни; по-друге, наявність конституційних прав, наприклад, таких як, оскарження рішень державних органів, ще не є підставою для того щоб їх не конкретизувати в податковому праві; по-третє, розв'язання питання про застосування правових механізмів реалізації і гарантування прав платників податків не виключає актуальності питання про вироблення чітких юридичних формулювань самих прав платників податків [21, 99].

Вважаємо, рішення законодавця щодо закріплення згаданої групи прав є виправданим, оскільки воно забезпечує конкретизацію правових можливостей учасника правовідносин, урегульованих податковими нормами.

Перелік прав платників податків, зазначений у ст.17 ПК України, не є вичерпним і може бути розширений відповідно до положень інших статей розгляданого Кодексу (п.17.2 ПК України) [13]. Підсумовуючи вищевказане, важливо зазначити, що як правило, серед основних елементів адміністративно-правового статусу особи вчені розглядають права, обов'язки та відповідальність. Відповідальність платника податків як учасника податкових спорів – це не що інше, як обов'язок сплатити узгоджене податкове зобов'язання, пеню та штрафні санкції. Проблеми відповідальності (фінансової та адміністративної) слід розглядати в межах окремого дослідження. Зазначений перелік (права та обов'язки) елементів правового статусу достатній для характеристики правового статусу платника податків як учасника податкового спору.

Законодавець прирівнює платників податків та платників зборів, називаючи їх загальним терміном «платник податків». Встановлено, що представники платника податків та податкові агенти прирівнюються до платника податків у процесі розв'язання податкових спорів. Тож ми конкретизували правовий статус платника податків як учасника податкових спорів та

визначили, що доцільним буде закріплення прав платника податків як учасника податкових спорів у ПК України, оскільки це забезпечує конкретизацію правових можливостей учасника правовідносин, врегульованих податковими нормами.

Тож, у межах цієї статті запропоновано можливі шляхи розв'язання проблеми згрупування та необхідності законодавчого закріплення прав платників податків як учасників податкових спорів, що потребують подальшого наукового обґрунтування та наукової розробки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цыганенко Г.П. Этимологический словарь русского языка: Более 5000 слов. – 2-е изд., перераб. и доп. / Г.П. Цыганенко. – К.: Рад. шк., 1989. – 511с.
2. Барахин А.Б. Большой юридический энциклопедический словарь / А.Б. Барахин. – М.: Книжный мир, 2005. – 720 с.
3. Виконавча влада і адміністративне право / [В.Б. Авер'янов, О.Ф. Андрійко, Ю.П. Битяк, Н.В. Кізіма, В.Л. Коваленко]; під ред. В.Б. Авер'янова. – К.: Видавничий Дім "Ін Юре", 2002. – 668 с. – (Серія наукових видань "Адміністративно-правова реформа в Україні").
4. Погребной И.М. Теория права: учебное пособие. 3-е изд., испр. и доп. / И.М. Погребной. – Х.: Основа, 2003. – 128 с.
5. Коваль Л.В. Адміністративне право: курс лекцій / Леонід Васильович Коваль – К.: Вентурі, 1998. – 208 с.
6. Теория государства и права: [курс лекций] / Под ред Н.И Матузова., А.В. Малько., 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристь, 2001. – 776 с.
7. Черданцев А.Ф. Теория государства и права: [учебник для вузов] / Александр Федорович Черданцев. – М.: Юрайт, 2000. – 432 с.
8. Дмитриев Ю.А. Административное право: [учебник] / Ю.А. Дмитриев, И.А. Полянский, Е.В. Трофимов. – М.: Ексмо, 2009. – 928 с
9. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: [підручник.] / О.Ф. Скакун; пер. з рос. – Х.: Консум, 2006. – 656 с.
10. Теория государства и права: [учебник для вузов] / [Под ред. М.М. Рассолова, В.О Лучина, Б.С. Эбзеева]. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2001. – 640 с.
11. Права громадян у сфері виконавчої влади: адміністративно-правове забезпечення реалізації та захисту (В.Б. Авер'янов, О.Ф. Андрійко, Ю.П. Битяк, П.В. Діхтієвський, М. І. Козюбра) за заг. ред. В.Б. Авер'янова. – К.: Наукова думка, 2007. – 586 с.
12. Протасов В.Н. Теория права и государства. Проблемы теории права и государства: Вопросы и ответы / В.Н. Протасов. – М.: Новый Юрист, 1999. – 240 с.
13. Податковий кодекс України: Чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 4 січня 2011 р. (ОФІЦ. ТЕКСТ). – К.: Паливода А.В., 2011. – 512 с. – (Кодекси України)
14. Податковий кодекс України: постатейний коментар: у 2 ч. / [В.С. Білоус, Л.К. Воронова, О.О. Головашевич та ін.]; за ред. М.П. Кучерявенка. – Х.: Право, 2011. – Ч. 1. – 704 с.
15. Кучерявенко М.П. Податкові процедури: правова природа і класифікація: [монографія]. / М.П Кучерявенко. – К.: Алерта; КНТ ЦУЛ, 2009. – 460 с.
16. Греца Я.В. Правові засоби забезпечення захисту прав платників податків у процедурі адміністративного оскарження рішень органів державної податкової служби / Я.В. Греца // Держава і право. – 2008. – № 40. – С. 352–358.
17. Хаманева Н.Ю. Защита прав граждан в сфере исполнительной власти / Н.Ю. Хаманева. – М.: Изд-во ИГиП РАН, 1997. – 216 с.
18. Науково-практичний коментар до Податкового кодексу України: в 3 т. / кол. авторів [заг. редакція, М.Я Азарова]. – К. Міністерство фінансів України, Національний університет ДПС України, 2010. – 2389 с.

19. Евтушенко В.Ф. Правовое положение налоговых агентов: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.14 / Евтушенко Виктория Федоровна. – М., 2006. – 182 с.
20. Конституція України: Закон України: [офіц. текст станом на 11 березня 2010 року]. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до докум.: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96-%E2%F0> – Заголовок з екрана.
21. Щекин Д.М. Налоговое право государств – участников СНГ (общая часть): [учебное пособие] / Под. ред. канд. юрид. наук С.Г. Пепеляева. – М.: Статут, 2008. – 412 с.

УДК 346.12:629.7

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗІ ЛІТАКОБУДУВАННЯ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Андреева О.О., здобувач

Національна академія внутрішніх справ

Дана стаття присвячена проблемам розвитку галузі літакобудування в Україні; виокремлені головні причини, які перешкоджають розвитку вітчизняного літакобудування; запропоновано можливі шляхи вирішення даних проблем.

Ключові слова: галузь літакобудування, проблеми розвитку галузі літакобудування, шляхи розвитку галузі літакобудування.

Андреева Е.А. ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ОТРАСЛИ САМОЛЕТОСТРОЕНИЯ В УКРАИНЕ И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ / Национальная академия внутренних дел, Украина

Данная статья посвящена проблемам развития отрасли самолетостроения в Украине; выделены основные причины, которые препятствуют развитию отечественного самолетостроения; предложены возможные пути решения данных проблем.

Ключевые слова: отрасль самолетостроения, проблемы развития отрасли самолетостроения, пути развития отрасли самолетостроения.

Andreeva E.A. PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF AIRCRAFT CONSTRUCTION IN UKRAINE AND THEIR SOLUTIONS / National academy of internal affairs, Ukraine

This article dedication to the problems of aircraft construction in Ukraine, singled out the main reasons that hinder the development of domestic aircraft, offered possible solutions to these problems.

Key words: aircraft industry, the problems of aircraft construction, aircraft industry prospects.

Літакобудування з радянських часів було однією з передових галузей економіки УРСР і давало надії на стрімкий розвиток у майбутньому. Україна, як відомо, за своїм потенціалом авіаційної промисловості входить до семи держав світу, які мають повний цикл розроблення, виробництва та експлуатації авіаційної техніки і може посідати вагоме місце на світовому авіаційному ринку в секторі транспортної та регіональної пасажирської авіації.

Галузь літакобудування належить до високотехнологічних галузей національної економіки. Її розвиток визначає можливість переходу до нового технологічного укладу і відповідно справляє істотний вплив на модернізацію економіки в цілому. Рівень розвитку літакобудування як галузі промисловості, що інтегрує у своїй продукції результати діяльності суміжних галузей національної економіки, є для будь-якої країни показником її науково-технічного розвитку і промислового потенціалу.

Разом із тим, приймаючи до уваги негативні причини, що у своїй сукупності спричиняють «заторможення» розвитку даної галузі, перспективи швидкого економічного зростання поступово знижуються, а сучасне літакобудування залишається поза належною увагою.

Варто відмітити, що на сьогоднішній день, дослідження галузі літакобудування залишилося поза пильною увагою провідних науковців. Разом із тим, вагомий внесок у розвиток галузі літакобудування шляхом винайдення цінних винаходів зробили такі науковці як: Микола

Жуковський, Костянтин Калінін, Георгій Проскура, Йосип Німан, Олександр Мікулін, Олег Антонов, Гліб Лозино-Лозинський, Олександр Можайський, Ігор Сікорський та інші.

Метою статті є висвітлення та здійснення аналізу головних проблем розвитку галузі літакобудування, а також запропонуванні можливих шляхів вирішення даних проблем.

Україна належить до небагатьох держав, які володіють повним циклом створення авіаційної техніки, і займає значне місце на світовому авіаційному ринку в секторі транспортної та регіональної пасажирської авіації.

Потенціал підприємств авіаційної промисловості свідчить про цілком можливе збільшення обсягів розроблення та виробництва авіаційної техніки, зокрема за такими напрямками, як літакобудування (регіональні пасажирські та транспортні літаки), авіаційне двигунобудування, авіаційне агрегатобудування, бортове радіоелектронне обладнання, орієнтоване на використання супутникових систем зв'язку, навігації та спостереження, надлегкі та легкі літальні апарати, вертольотобудування, безпілотні літальні апарати.

Законом України «Про розвиток літакобудівної промисловості» [1] створено умови для розвитку літакобудівної промисловості, забезпечення виконання суверенних зобов'язань держави, спрямованих на розвиток літакобудівної промисловості, збереження та збільшення робочих місць на підприємствах суміжних галузей.

Даним нормативно-правовим актом галузь літакобудування було визнано пріоритетною галуззю економіки України і віднесено науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи по створенню нової авіаційної техніки до категорії критичних технологій.

Вітчизняне літакобудування знаходиться в кризовому стані. За останні п'ять років українські підприємства побудували менше двадцяти літаків. При цьому виробничі потужності одного тільки Харківського державного авіаційного виробничого підприємства дозволяють виробляти близько двадцяти літаків щороку.

Однією з причин такого стану, на нашу думку, є **недостатній розмір коштів, які виділяються державою для розвитку галузі літакобудування**. Так, наприклад, Законом України «Про Державний бюджет України на 2011 рік» [2] передбачено виділення всього 570 тисяч гривень на закупівлю і модернізацію озброєння та військової техніки для Збройних Сил України, в тому літаків АН-70 та двигунів Д-27. У той же час, Законом України «Про Державний бюджет на 2010 рік» взагалі не було закладено ніяких коштів на придбання літаків на умовах лізингу, хоча дана операція була передбачена в ньому. Закон України «Про Державний бюджет на 2009 рік» взагалі не передбачив ніяких виділень коштів на розвиток даної галузі.

Таким чином, як ми бачимо, фінансова допомога держави стосовно розвитку і підтримки галузі літакобудування впродовж останніх років залишається недостатньою та малозначною для того щоб дати змогу їй розвиватися. Хоча, літакобудування є однією з небагатьох галузей, у яких Україна здатна вирішувати завдання, які відповідають сучасним світовим вимогам, що може в повній мірі призвести до поліпшення її фінансового становища та зміцнення своїх позицій на світовій арені. Приміром, до складу авіабудівної промисловості України входить: 20 підприємств, що розробляють та виготовляють завершену продукцію, у т.ч. літакобудівні та двигунобудівні заводи; 24 підприємства, що серійно виготовляють вузли, агрегати, комплектуючі вироби для літальних апаратів та авіадвигунів; більше 50 підприємств інших галузей виконують роботи по виготовленню комплектуючих виробів для авіаційної техніки. На підприємствах та наукових установах авіабудівної промисловості працює близько 60 тисяч працівників. Стимулювання авіабудівної промисловості є одним із засобів розвитку інших галузей промисловості України, а саме радіоелектроніки, машинобудування, приладобудування, металургії та інших.

Наступним негативним явищем, яке запобігає розвитку галузі літакобудування є **наявність прогалів та колізій в чинному законодавстві**. Так, наприклад, більшість з передбачених Законом України «Про державну підтримку літакобудівної промисловості в Україні» [3] заходів державної підтримки були відмінені іншими законодавчими актами. Даний факт свідчить про непослідовність та безсистемність державної підтримки літакобудування.

До негативних причин, які «стопорять» розвиток галуз літакобудування відноситься також **відсутність підтримки державних та недержаних підприємств**, зокрема невиконання урядом законодавчих актів щодо стимулювання розвитку авіаційної промисловості України [4].

Підприємствам літакобудування не реалізована низка важливих пільг, які передбачалися нормами Закону України «Про державну підтримку літакобудівної промисловості в Україні» з 1 січня 2002 року до 2008 року. У повному обсязі вони діяли лише у 2002 році. Починаючи з 2003 року дія окремих статей призупинялася, інших – відмінялася взагалі, а пільга з плати за землю у 2006 році була зменшена на 50%, у 2007 році – на 75%. Наприклад, вартісний ефект для АНТК ім. О. Антонова впродовж: дії цього закону склав 2,6 % від очікуваного.

У той же час, Законом України «Про розвиток літакобудівної промисловості» передбачено тимчасово, до 1 січня 2016 року, з метою створення належних умов для забезпечення виконання Україною зобов'язань, передбачених міжнародними договорами (угодами) України, до суб'єктів літакобудування, що в установленому порядку здійснюють розробку авіаційної техніки та авіаційних двигунів, виробництво авіаційної техніки та авіаційних двигунів, ремонт авіаційної техніки та авіаційних двигунів; виконують державне або оборонне замовлення на розробку авіаційної техніки та авіаційних двигунів, виробництво авіаційної техніки та авіаційних двигунів, ремонт авіаційної техніки та авіаційних двигунів; забезпечують виконання Україною міжнародних зобов'язань з реалізації міжнародних контрактів з розробки авіаційної техніки та авіаційних двигунів, постачання авіаційної техніки та авіаційних двигунів, виробництва авіаційної техніки та авіаційних двигунів, ремонту авіаційної техніки та авіаційних двигунів застосовуються особливості сплати ввізного мита щодо товарів за кодами Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТ ЗЕД) (2371а-14, 2371б-14, 2371в-14, 2371г-14) згідно з нормами пункту «р» статті 19 Закону України «Про Єдиний митний тариф» [5], особливості здійснення розрахунків в іноземній валюті згідно з нормами статті 6 Закону України «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті» [6], а також особливості сплати земельного податку, податку на додану вартість, податку на прибуток підприємств, встановлені відповідними податковими законами.

Однією з головних причин втримання розвитку даної галузі є **зростання дефіциту кваліфікованих кадрів** за рахунок низької в порівнянні з провідними світовими авіавиробниками заробітної плати на українських авіаційних заводах. Необхідно зауважити, що на даний час вживаються заходи, щодо збереження висококваліфікованих працівників основних робітничих професій галузі. Однак обсяг виробленої продукції, що припадає на одного працюючого, у вітчизняному авіабудуванні, поки що, становить менше 50 тис. гривень на рік, що у 20-30 разів менше, ніж в американських і європейських виробників авіаційної техніки.

Наступною причиною є те, що в даний час, склалися **нерівні умови діяльності підприємств державної і недержавної форм власності**, що фактично дискримінує державні підприємства галузі в частині складних умов одержання кредитів, необхідності проведення тендерних процедур, вилучення 30% чистого прибутку (державних дивідендів), неможливості бути засновником та учасником господарських товариств та відсутності ефективних систем довгострокового кредитування зовнішньоекономічних контрактів та лізингу.

Крім того, для забезпечення значного збільшення обсягів виробництва авіаційної техніки необхідно **провести невідкладні і термінові технічне і технологічне переоснащення більшості підприємств галузі**. В Україні не здійснено технологічного переоснащення українських серійних авіазаводів, не розвинуто лізинг і сервісне обслуговування літаків, що виробляються, і, як наслідок, замість розвитку серійне виробництво вітчизняних літаків перебуває в стані стагнації.

Окремою проблемою є необхідність проведення тендерних процедур при здійсненні державних закупівель, що негативно впливають на діяльність підприємств галузі, уповільнюють (а іноді – і унеможливають) виконання замовлень на виготовлення авіаційної техніки.

Отже, підсумовуючи вищевикладене, варто сказати, що головними причинами, які заважають розвиватися галузі літакобудування є зниження науково-технічного та технологічного потенціалу авіаційної промисловості, зростання відставання України в цій галузі від розвинутих іноземних держав, неефективність механізмів стимулювання інноваційної

діяльності, критичне становище основних виробничих фондів підприємств і структури їх кадрового потенціалу, низька конкурентоспроможність продукції вітчизняної авіаційної промисловості викликають потребу в негайному розв'язанні організаційно-правових, фінансових, економічних та інших проблем її функціонування та розвитку; нестача обігових коштів для виконання виробничих програм підприємств; відсутність державної підтримки експортерів авіаційної техніки, що може призвести до зриву експортних контрактів; вкрай незначний обсяг виробництва та збуту авіаційної техніки, що призводить до її подорожчання та фактичної нерентабельності виробництва; зношеність основних фондів підприємств, у тому числі моральний і фізичний знос устаткування та технологій; відсутність системи підтримки (стимулювання) попиту на авіаційну техніку (лізинг, субсидування, підтримка експорту, офсет).

Приймаючи до уваги наявність усіх перелічених причин росту галузі літакобудування, варто зазначити, що стан літакобудування України потребує впровадження організаційних, фінансових, правових заходів, вирішення кадрових питань, зміни підходів до управління галузі застосування наукових, інноваційно-логістичних позицій.

Галузь літакобудування, що володіє значним освітнім, науково-технічним і виробничим потенціалом, достатнім для ефективного розроблення та виробництва авіаційної техніки, конкурентоспроможної на світовому ринку передбачені Стратегією розвитку вітчизняної авіаційної промисловості на період до 2020 року, виконувалися не у повному обсязі.

Відсутні досконалі організаційно-економічні механізми забезпечення серійного виробництва літаків у державі на інноваційно-логістичних засадах та обґрунтованої маркетингової системи просування їх на ринки авіатехніки.

У літакобудуванні України з відомих причин загальмовано впровадження ефективних структурних реформ, які б дозволили перетворити його на інвестиційно привабливу галузь.

Маркетингове забезпечення ефективного і перспективного планування виробництва, не спрямоване на досягнення високих кінцевих результатів з мінімальними витратами.

Потребує глибокої модернізації виробничих, науково-дослідних та конструкторських інфраструктур авіаційної промисловості.

Вимагає удосконалення нормативно-правова база щодо забезпечення збереження й розвитку внутрішнього ринку, який потребує нових дієвих лізингових і компенсаційних схем, та просування продукції вітчизняного авіабудування на зовнішній ринок.

Необхідно провести повну модернізацію авіабудівних підприємств. Їх недостатня адаптованість до ринкових умов господарювання та недосконало проведена інтеграція, відсутність ефективної системи кредитування зовнішньоекономічних контрактів і підтримки експорту підприємств галузі на певному етапі спричинили скорочення виробництва літаків, а відсутність ефективних соціальних заходів, стимулювання молодих талановитих учених, конструкторів та інженерів підприємств авіаційної промисловості спонукає їх до пошуків роботи за кордоном.

Необхідно привести до узгодженості нормативно-технічну базу проектування та виробництва авіаційної техніки в Україні з відповідною документацією провідних світових виробників цієї техніки і міжнародних організацій гальмували інтеграцію українського літакобудування у світову авіаційну промисловість.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про розвиток літакобудівної промисловості: Закон України від 12 липня 2001 року / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/t012660.html
2. Про Державний бюджет на 2011 рік: Закон України від 23 грудня 2010 року // Відомості Верховної Ради України. – 2011. - № 7-8. - Ст.52.
3. Про державну підтримку літакобудівної промисловості в Україні : Закон України від 12 липня 2001 року // Відомості Верховної Ради, 2001. - № 50. - Ст.261.

4. Про схвалення Стратегії розвитку вітчизняної авіаційної промисловості на період до 2020 року: затв. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2008 р. N 1656-р.
5. Про Єдиний митний тариф: Закон України від 5 лютого 1992 року // Відомості Верховної Ради України. – 1992. - № 19. - Ст.259.
6. Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті: Закон України від 23 вересня 1994 року // Відомості Верховної Ради України. – 1994. - № 40. - Ст.364.

УДК 342.922: 347.994 (477)

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАЦІВНИКОМ МІЛІЦІЇ ПРЕДСТАВНИЦЬКИХ ФУНКЦІЙ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Барановський М.В., здобувач

Харківський національний університет внутрішніх справ

У статті розкриваються особливості здійснення представницьких функцій працівником міліції. Запропоновані доповнення до чинного законодавства. Сформульовано поняття процесуального представництва, здійснюваного працівником міліції.

Ключові слова: Кодекс адміністративного судочинства України, працівник міліції, процесуальне представництво, адміністративне судочинство, законний інтерес.

Барановский Н.В. ОСОБЕННОСТИ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ РАБОТНИКОМ МИЛИЦИИ ПРЕДСТАВИТЕЛЬСКИХ ФУНКЦИЙ В АДМИНИСТРАТИВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ УКРАИНЫ / Харьковский национальный университет внутренних дел, Украина

В статье раскрываются особенности осуществления представительских функций работником милиции. Предложены дополнения к действующему законодательству. Сформулировано понятие процессуального представительства, осуществляемого работником милиции.

Ключевые слова: Кодекс административного судопроизводства Украины, работник милиции, процессуальное представительство, административное судопроизводство, законный интерес.

Baranovskiy N.V. REVIEW OF THE ADMINISTRATIVE PROCEDURAL LEGISLATION OF UKRAINE AND THE PRACTICE OF ITS APPLICATION / Kharkov national university of internal affairs, Ukraine

The article deals with peculiarities of implementing representative capacities by a militia official. Some alterations to current legislation are put forward. The definition of militia proceeding representation is formulated.

Key words: Code of administrative judicial procedure of Ukraine, a militia representative, proceeding representation, representative capacities.

У сучасній адміністративній процесуальній науці, адміністративному процесуальному законодавстві, інститут представництва цілком справедливо пов'язують із захистом прав, свобод, законних інтересів сторонніх осіб. Відтак, процесуальний представник – особа, особисто не зацікавлена в результатах розгляду й вирішення конкретного публічно-правового спору. Крім цієї обставини, процесуальний представник характеризується й іншими особливостями, а надто, – щодо здійснення представництва органу внутрішніх справ.

Природно, що нетривале існування інституту вітчизняної адміністративної юстиції обумовило мало розробленість теоретичних й прикладних аспектів застосування норм Кодексу адміністративного судочинства. Темі здійснення працівником міліції представницьких функцій в адміністративному судочинстві України вичерпна увага не приділялася, хоча й можемо спостерігати деякі загальні праці О.В. Анпілогова, А.Т. Комзюка, Р.О. Куйбіди, Р.С. Мельника, присвячені проблемам здійснення представництва в адміністративному судочинстві. Тож, у представленій статті маємо виявити особливості здійснення працівником міліції представницьких функцій в адміністративному судочинстві.

Досліджуючи проблеми здійснення працівником міліції представницьких функцій в адміністративному судочинстві, варто зважати на сукупність об'єктивно існуючих обставин.

По-перше, працівник міліції здійснює представництво внаслідок припису загальних і спеціальних адміністративних процесуальних норм права. Так, загальними адміністративними процесуальними нормами, котрі передбачають здійснення працівником міліції повноважень процесуального представника є ч.ч.1, 3, 7 ст.56 КАС України – “Сторона, а також третя особа в адміністративній справі можуть брати участь в адміністративному процесі особисто і (або) через представника. Представники беруть участь в адміністративному процесі на основі договору або закону. Законним представником органу, підприємства, установи, організації в суді є його керівник чи інша особа, уповноважена законом, положенням, статутом” [1].

Спеціальною адміністративною процесуальною нормою є п.п.3, 4 ч.4 ст.50, ч.3 ст.60, ст.ст.181, 182 КАС України – “Органи державної влади та органи місцевого самоврядування можуть бути залучені судом до участі у справі як законні представники або вступити у справу за своєю ініціативою з метою виконання покладених на них повноважень” [1]. Висновок про існування спеціальної адміністративної процесуальної норми стає можливим з огляду на аналіз положень Закону України “Про міліцію”, зокрема, – п.14 ст.10 вказаного Закону – “Міліція відповідно до своїх завдань зобов’язана: контролювати додержання громадянами та службовими особами встановлених законодавством правил паспортної системи, в’їзду, виїзду, перебування в Україні і транзитного проїзду через її територію іноземних громадян та осіб без громадянства” й ст.20 вказаного Закону – “Працівник міліції є представником державного органу виконавчої влади” [2].

По-друге, представництво здійснюване окремим працівником міліції, може поширюватися, як щодо організаційно-правового утворення із статусом або без статусу юридичної особи – Міністерство внутрішніх справ України, юридичний інститут Міністерства внутрішніх справ, управління Міністерства внутрішніх справ України, рота, батальйон тощо, так і щодо окремої посадової особи, іншого працівника міліції.

Наприклад, Херсонський окружний адміністративний суд 2010 року розглянув у відкритому судовому засіданні адміністративну справу за позовом Особи 1 до Херсонського юридичного інституту Харківського національного університету внутрішніх справ (представник – О.В. Романовська), третя особа – управління Міністерства внутрішніх справ України в Херсонській області про скасування наказів про притягнення до дисциплінарної відповідальності та про призначення на посаду, зобов’язання внести зміни до наказу. Судом було встановлено, що Особа 1 звернулася з адміністративним позовом до Херсонського юридичного інституту Харківського національного університету внутрішніх справ, в якому просила: 1) скасувати накази відповідача № 282 від 08.08.2007 року щодо притягнення до дисциплінарної відповідальності у вигляді звільнення з посади заступника начальника відділу організації служби інституту та № 152 о/с від 28.09.2007 року щодо призначення на посаду старшого інспектора відділу організації служби інституту, 2) внести зміни до наказу відповідача № 154 о/с від 02.10.2007 року щодо звільнення з органів внутрішніх справ, вказавши посаду заступника начальника відділу організації служби інституту зі збереженням всіх надбавок [3].

По-третє, принципово, що над процесуальним представником-працівником міліції завжди тяжіє влада органу внутрішніх справ, у якому він проходить службу, беззаперечним слід визнати вплив керівництва цього органу на волю, поведінку й спрямованість діяльності посадову особу (працівника міліції), уповноваженого на здійснення представницьких функцій в адміністративному судочинстві.

По-четверте, працівник міліції-представник в адміністративному судочинстві виступає в захист іншої особи (осіб), маючи процесуально- , а інколи, і матеріально-правову зацікавленість у результатах розгляду й вирішення справи. Участь цієї посадової особи в адміністративному судочинстві викликана виконанням покладених на неї законом службових обов’язків [4, 80].

Утім, як випливає із змісту п.п.3, 4 ч.4 ст.50, ч.ч.1, 3, 7 ст.56, ч.3 ст.60, ст.ст.181, 182 України, п.14 ст.10 Закону України “Про міліцію”, – ці норми безпосередньо не передбачають можливість здійснення працівниками міліції представницьких функцій в адміністративному судочинстві, а відтак, не виключено, що адміністративний суд може визнати недостатньою для участі в адміністративній справі, довіреності представника-працівника міліції, пославшись на відсутність відповідної чіткої вказівки в Законі України “Про міліцію”; сумнівною є можливість здійснення працівниками міліції представницьких функцій в адміністративному

судочинстві. Наприклад, вирішуючи питання про відкриття провадження, деякі суди безпідставно вимагають доказів наявності у суб'єкта владних повноважень статусу юридичної особи [5, 75].

Задля створення безпосередньої правової можливості здійснення працівниками міліції належним чином представницьких функцій в адміністративному судочинстві вважаємо за доцільне внести такі зміни і доповнення до Закону України “Про міліцію”:

– вказаний Закон пропонуємо доповнити статтею такого змісту: “Стаття 8¹. Представництво органів внутрішніх справ, їх посадових і службових осіб в судах

Представництво органів внутрішніх справ, їх посадових і службових осіб в судах здійснюється спеціально уповноваженою посадовою особою органу внутрішніх справ (юрисконсульт, старшим юрисконсульт) юридичного підрозділу (групи, сектору, відділення, відділу, управління тощо) або іншою посадовою особою, уповноваженою на здійснення представницьких функцій керівником органу внутрішніх справ.

Здійснення представницьких функцій у судах здійснюється юрисконсульт, старшим юрисконсульт, іншою посадовою особою, уповноваженою на здійснення представницьких функцій на підставі документів, які підтверджують займану ними посаду з органом внутрішніх справ, інтереси якого вони представляють.

Довіреність від імені органу внутрішніх справ видається за підписом керівника цього органу або іншої уповноваженої на те законом, положенням, статутом, посадової особи органу внутрішніх справ, і засвідчується печаткою цього органу внутрішніх справ”;

- статтю 11 “Права міліції” Закону України “Про міліцію” слід доповнити нормою такого змісту, виклавши її у такому вигляді: “Міліції для виконання покладених на неї обов'язків надається право: у порядку передбаченому Кодексу адміністративного судочинства України звертатися до судів загальної юрисдикції для виконання покладених на неї завдань та функцій, зокрема, щодо здійснення контролю за додержанням громадянами та службовими особами встановлених законодавством правил паспортної системи, в'їзду, виїзду, перебування в Україні і транзитного проїзду через її територію іноземних громадян та осіб без громадянства, а також в інших випадках, передбачених чинним законодавством”;

– статтю 11 “Права міліції” Закону України “Про міліцію” слід доповнити нормою такого змісту, виклавши її у такому вигляді: “Міліції для виконання покладених на неї обов'язків надається право: звертатися до судів загальної юрисдикції із заявою про захист прав і свобод людини і громадянина, які за станом здоров'я чи з інших поважних причин не можуть цього зробити самостійно, а також особисто або через свого представника брати участь у судовому процесі у випадках та порядку, встановлених законом;

– зміст статті 21 Закону України “Про міліцію” пропонуємо доповнити нормою такого змісту: “Працівник міліції має право оскаржити до суду прийняті щодо нього рішення службових осіб органів внутрішніх справ, якщо вважає, що вони ущемляють його гідність і особисті права, які не пов'язані із службовою діяльністю. Участь працівника міліції в суді може здійснюватися як особисто, так і через процесуального представника – спеціально уповноважену посадову особу органу внутрішніх справ (юрисконсульта, старшого юрисконсульта), де проходить службу цей працівник”.

Представництво, на яке уповноважується працівник міліції, має на меті обмежений характер діяльності, оскільки поширюється винятково на правовідносини, котрі виникають між органом внутрішніх справ (його посадовою особою) й будь-якою іншою фізичною (юридичною) особою. Відтак, представництво, здійснюване працівником міліції, слід визнати винятково як законне, здійснюване лише на підставі закону.

Подібний вид представництва, себто законне, є усталеним й поширеним явищем в сучасному процесуальному законодавстві й судовій практиці. Ще одним типовим прикладом такого виду законного представництва, здійснюваного органами державної влади – є участь прокурорів в судових процесах або ж Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Згідно п.10 ст.13 Закону України “Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини” Уповноважений має право звертатися до суду із заявою про захист прав і свобод людини і

громадянина, які за станом здоров'я чи з інших поважних причин не можуть цього зробити самостійно, а також особисто або через свого представника брати участь у судовому процесі у випадках та порядку, встановлених законом [6].

Завершивши дослідження особливостей здійснення працівником міліції представницьких функцій в адміністративному судочинстві, у підсумку маємо такі висновки щодо такого представництва:

- здійснення працівником представництва в адміністративному судочинстві відбувається, як наслідок приписів Закону України “Про міліцію”, “Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства”, Кодексу адміністративного судочинства й покладених на конкретного працівника міліції обов’язків щодо виконання представницьких функцій;
- як наслідок, представництво, здійснюване працівником міліції носить винятково законний (позадоговірний) характер;
- представництво, здійснюване працівником міліції виконує такі функції: захист в адміністративному суді публічних прав, свобод, законних інтересів органу внутрішніх справ, його посадових (службових) осіб; безпосереднє представництво в адміністративному суді публічних прав, свобод, законних інтересів органу внутрішніх справ, його посадових (службових) осіб; надання правової допомоги органу внутрішніх справ, його посадовим (службовим) особам під час розгляду й вирішення адміністративної справи за їх участю; сприяння адміністративному суду у встановленні об’єктивної істини в адміністративних справах за участю органів внутрішніх справ, їх посадових і службових осіб;
- процесуальне представництво, яке здійснюється працівником міліції щодо органу внутрішніх справ, інших посадових (службових) осіб цього органу, представляє собою неоднорідні, урегульовані нормами чинного адміністративного й адміністративного процесуального законодавства правовідносини, які виникають з моменту виникнення публічно-правового спору і подання адміністративного позову до адміністративного суду й перестають існувати із залагодженням цього спору й припиненням адміністративного процесу на одній із його стадій;
- процесуальне представництво, здійснюване працівником міліції, спрямоване переважно на захист, представництво в адміністративному судочинстві суб’єкта владних повноважень, а відтак – уся діяльність цього представника в адміністративній справі спрямована проти здійснення, захисту, визнання або відновлення фізичними (юридичними) особами їхніх публічних прав, свобод, законних інтересів. Відповідно, здійснення працівником міліції адміністративного процесуального представництва протирічить основному завданню адміністративного судочинства – “захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб’єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, у тому числі на виконання делегованих повноважень, шляхом справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду адміністративних справ” (ч.1 ст.2 КАС України);
- крім того, що адміністративне процесуальне представництво, здійснюване працівником міліції, є законним, його також слід визнати імперативним (абсолютним), що означає неможливість безпосередньої участі органу внутрішніх справ в адміністративному судочинстві, який, відповідно, “вимушений” послуговуватися допомогою процесуального представника. Питання участі органу внутрішніх справ у публічно-правових відносинах, як юридичної особи, належить до однієї з поки що малодосліджених адміністративно-правових й адміністративно-процесуальних тем – фікції у адміністративному праві, адміністративному процесуальному праві. Багато в чому, висловлена думка щодо неможливість безпосередньої участі органу внутрішніх справ в адміністративному судочинстві, пояснюється ознаками органу виконавчої влади: 1) створюється з метою безпосереднього здійснення конкретного виду державної діяльності; 2) виконує діяльність, що характеризується чітко визначеною державною спрямованістю, цілями, завданнями та

функціями, певним обсягом компетенції (прав і обов'язків) 3) здійснює свою діяльність за допомогою визначених державою методів і форм; 4) має певну організаційно-правову форму, внутрішню структуру й зовнішні зв'язки. Крім цього, органи виконавчої влади мають і певні особливі ознаки, зумовлені їх належністю до відносно самостійної частини державного механізму (апарату) – системи органів виконавчої влади. Орган виконавчої влади – організаційно самостійний елемент державного апарату (механізму держави), який наділений чітко окресленим обсягом повноважень (компетенцією) відповідно до покладених на нього завдань і функцій, складається зі структурних підрозділів і посад, що обіймають державні службовці, і віднесений Конституцією й законами України до системи органів виконавчої влади [7, 206-208];

- процесуальне представництво, здійснюване працівником міліції в адміністративному судочинстві завжди носить обмежений характер, оскільки здійснюється винятково: а) на підставі спеціального законодавства; б) щодо чітко визначеного кола учасників публічно-правових відносин – органу внутрішніх справ; в) спеціально визначеним суб'єктом – посадовою особою органу внутрішніх справ. Відтак, вочевидь щодо процесуального представництва, здійснюваного працівником міліції, не є прийнятною ситуація, коли представником в адміністративній справі щодо органу внутрішніх справ, насамперед може бути адвокат чи інший фахівець у галузі права, які відповідно до закону надають правову допомогу. Більш того, не є правовою допомогою законне представництво, чи представництво підприємства його штатним юрисконсульт, або представництво особою, яка не уповноважена згідно із законом надавати правову допомогу [8, 284].

Таким чином, процесуальне представництво, здійснюване працівником міліції – це урегульована нормами адміністративного й адміністративного процесуального права діяльність спеціально уповноваженої посадової особи органу внутрішніх справ щодо представництва як такого, по-перше, власне органу внутрішніх справ в конкретній адміністративній справі, по-друге, щодо відстоювання, захисту прав й законних інтересів цього органу в цій справі; це правовідносини, котрі виникають між посадовою особою органу внутрішніх справ й цим органом або його іншою посадовою особою щодо участі органу внутрішніх справ, його посадових осіб в адміністративному судочинстві, захисту їх публічних прав, свобод, законних інтересів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року № 2747-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35-36. – Ст. 446; Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 37. – Ст. 446.
2. Про міліцію: Закон України від 20 грудня 1990 року № 565-XII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 4. – Ст. 20.
3. Постанова Херсонського окружного адміністративного суду від 1 березня 2010 року // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/8206365>.
4. Основные принципы гражданского процесса: монография / [Треушников М.К., Чешка З., Логинов П.В. и др.] / под ред. Треушникова М.К., Чешки З. – М.: Изд-во МГУ, 1991. – 144 с.
5. Перепелюк В.Г. Адміністративне судочинство: проблеми практики / В.Г. Перепелюк. – К.: Конус-Ю. – 272 с.
6. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23 грудня 1997 року № 776/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 20. – Ст. 99.
7. Адміністративне право України. Академічний курс: підруч.: у двох томах: Том 1. Загальна частина / Ред. колегія: В.Б. Авер'янов (голова). – К.: Видавництво “Юридична думка”, 2004. – 584 с.
8. Кодекс адміністративного судочинства України: науково-практичний коментар / [Банчук О.А., Коліушко І.Б., Корнута Р.І.]; за заг. ред. Р.О. Куйбіди (видання друге, доповнене). – К.: Юстініан, 2009. – 976 с.

ПРИНЦИПИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ, ЇХ ПОСАДОВИХ ОСІБ: ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ДЕФІНІЦІЙ ТА МІСЦЯ ОКРЕМИХ ПРИНЦИПІВ У СИСТЕМІ ПРИНЦИПІВ

Баранчик П.О., здобувач

Запорізький національний університет

У статті аналізується законодавча база з питань закріплення принципів діяльності органів виконавчої влади, їх посадових осіб та, з урахуванням досвіду європейських країн з питань встановлення та законодавчого закріплення принципів адміністративного права, пропонується дефініція поняття "принципи діяльності органів виконавчої влади, їх посадових осіб" як складової предмета адміністративного права. Також обґрунтовується місце принципів верховенства права, законності, відкритості та прозорості, забезпечення прав і свобод людини, законних прав та інтересів юридичної особи, відповідальності в системі принципів діяльності органів виконавчої влади, їх посадових осіб.

Ключові слова: принципи адміністративного права, європейські принципи адміністративного права, органи виконавчої влади, посадові особи органів виконавчої влади, принципи діяльності органів виконавчої влади та їх посадових осіб.

Баранчик П.А. ПРИНЦИПЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОРГАНОВ ИСПОЛНИТЕЛЬНОЙ ВЛАСТИ, ИХ ДОЛЖНОСТНЫХ ЛИЦ: ВОПРОСЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ДЕФИНИЦИЙ И МЕСТА ОТДЕЛЬНЫХ ПРИНЦИПОВ В СИСТЕМЕ ПРИНЦИПОВ / Запорожский национальный университет, Украина

В статье анализируется законодательная база по вопросам закрепления принципов деятельности органов исполнительной власти, их должностных лиц и, с учетом опыта европейских стран по вопросам установления и законодательного закрепления принципов административного права, предлагается дефиниция понятия "принципы деятельности органов исполнительной власти, их должностных лиц" как составляющей предмета административного права. Также обосновывается место принципов верховенства права, законности, открытости и прозрачности, обеспечения прав и свобод человека, законных прав и интересов юридических лиц, ответственности в системе принципов деятельности органов исполнительной власти, их должностных лиц.

Ключевые слова: принципы административного права, европейские принципы административного права, органы исполнительной власти, должностные лица органов исполнительной власти, принципы деятельности органов исполнительной власти и их должностных лиц.

Baranchik P.A. PRINCIPLES OF EXECUTIVE POWER, THEIR OFFICERS: BUSINESS DEFINITIONS DEFINITIONS AND PRINCIPLES OF SELECTED SITES IN THE PRINCIPLES / Zaporizhzhya national university, Ukraine

This article analyzes the legal framework for the consolidation of the principles of executive authorities and their officials, and the experience of European countries on the establishment and consolidation of the legislative principles of administrative law, proposed definition of the term "principles of executive authorities and their officials" as part of the subject of administrative law. Also justified place the rule of law, legitimacy, openness and transparency, human rights and freedoms, legal rights and interests of legal persons responsible in the principles of executive authorities and their officials.

Key words: principles of administrative law, European principles of administrative law enforcement authorities, officials of the executive power, the principles of executive authorities and their officials.

Незважаючи на те, що питання принципів адміністративного права та їх класифікацій, вивчення досвіду європейських країн з цього питання привертають постійну увагу вчених-адміністративістів, на жаль, сьогодні, не всі складові принципів адміністративного права є достатньо дослідженими в адміністративно-правовій науці. Так, не достатньо дослідженими є принципи діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб. Загалом, в адміністративно-правовій літературі, як правило, окремо не досліджуються принципи діяльності органів виконавчої влади та їх посадових осіб, і тим паче не надаються дефініції цього поняття. Проте вказані принципи, поряд з принципами публічного управління, принципами внутрішньої організації та діяльності апаратів усіх державних органів, адміністрацій державних підприємств, установ та організацій, публічної служби, принципами адміністративного судочинства та принципами адміністративно-деліктного права є складовою предмета адміністративного права. Саме тому необхідним є вироблення відповідної дефініції, що можливо лише шляхом врахування закріплених у чинних нормативно-правових актах принципів, тобто врахувавши позицію вітчизняного законодавця. Оскільки Україна вже декілька років прямує шляхом зближення з законодавствами європейських країн, законодавчі акти мають враховувати принципи європейського адміністративного права, принаймні ті, які відповідають вітчизняній правовій системі.

Окремих наукових досліджень питань принципів діяльності органів виконавчої влади та їх посадових осіб як складової предмета адміністративного права майже немає. Проте дослідженню питань принципів адміністративного права, а, відповідно, і окремих принципів діяльності органів виконавчої влади та їх посадових осіб присвячували свої роботи такі відомі вчені-адміністративісти, як В.Б. Авер'янов, Т.О Коломоєць, А.А. Пухтецька, С.В. Ківалов, В.П. Тимошук, Ю.П. Битяк, В.М. Гарашук, В.В. Зуй, Г.Г. Забарний, О.М. Бандурка, Д.А. Беленчук та деякі інші.

Метою даної статті є дослідження вітчизняної законодавчої бази, яка в тому чи іншому вигляді закріплює принципи діяльності органів виконавчої влади, дослідження досвіду законодавчого та доктринального визнання принципів європейського адміністративного права, вироблення дефініції поняття "принципи діяльності органів виконавчої влади, їх посадових осіб" та визначення місця окремих з цих принципів у системі принципів діяльності органів виконавчої влади, їх посадових осіб.

Для формулювання дефініції поняття "принципи діяльності органів виконавчої влади, їх посадових осіб", необхідним є аналіз вітчизняних нормативно-правових актів, у яких здійснюється врегулювання правового статусу відповідних органів. Необхідним також є врахування європейських принципів адміністративного права та Європейського адміністративного простору щодо зазначених питань. Слід також враховувати визначені в Концепції адміністративної реформи заходи, які ґрунтуються на вироблених світовою практикою принципових засадах функціонування виконавчої влади у демократичній, соціальній, правовій державі, серед яких ключове значення мають такі:

- 1) пріоритетність законодавчої регламентації функцій, повноважень та порядку діяльності органів виконавчої влади;
- 2) незалежність здійснення функцій та повноважень виконавчої влади від органів законодавчої і судової влади в межах, визначених Конституцією і законами України;
- 3) здійснення внутрішнього та судового контролю за діяльністю органів виконавчої влади та їх посадових осіб, насамперед, з позиції забезпечення поваги до особи та справедливості, а також постійного підвищення ефективності державного управління;
- 4) відповідальність органів виконавчої влади, їх посадових осіб за свої рішення, дії чи бездіяльність перед громадянами, права яких були порушені;
- 5) запровадження механізму контролю за функціонуванням виконавчої влади з боку суспільства через інститути парламентської і прямої демократії, передбачаючи, що вищі посади в ключових органах виконавчої влади є політичними посадами;
- 6) принципи ефективності, відкритості та доброчесності в роботі уряду та інших органів виконавчої влади [1].

У межах цього дослідження зацікавлення викликає не загалом правовий статус органів виконавчої влади та їх посадових осіб, а саме закріплення у відповідних актах принципів, на яких має здійснюватись їх діяльність.

Вищим органом у системі органів виконавчої влади України є Кабінет Міністрів України. Кабінет Міністрів України здійснює виконавчу владу на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Спеціальним законодавчим актом, який регулює правовий статус цього органу державної влади, є Закон України від 07.10.2010 р. № 2591-VI "Про Кабінет Міністрів України" [2]. Кабінет Міністрів України є колегіальним органом, який приймає рішення після обговорення відповідних питань на його засіданнях. Кабінет Міністрів України регулярно інформує громадськість через засоби масової інформації про свою діяльність, залучає громадян до процесу прийняття рішень, що мають важливе суспільне значення. Прийняття Кабінетом Міністрів України актів, що містять інформацію з обмеженим доступом, можливе лише у випадках, визначених законом, у зв'язку із забезпеченням національної безпеки та оборони України. Усі акти Кабінету Міністрів України підлягають обов'язковому оприлюдненню, крім тих, що містять інформацію з обмеженим доступом.

Закон України від 07.10.2010 р. № 2591-VI "Про Кабінет Міністрів України" визначає у ст.3 принципи діяльності Кабінету Міністрів України. Так, у цій статті закріплюється, що діяльність Кабінету Міністрів України ґрунтується на принципах верховенства права, законності, поділу державної влади, безперервності, колегіальності, солідарної відповідальності, відкритості та прозорості. Ці принципи в цілому відповідають Європейським принципам адміністративного права.

Нормативно-правовим актом, у якому безпосередньо закріплено основні засади діяльності Кабінету Міністрів України, є Регламент Кабінету Міністрів України від 18.07.2007 р. Відповідно до цього нормативно-правового акту Кабінет Міністрів інформує громадськість про свою діяльність, залучає громадян до процесу прийняття рішень з питань, що мають важливе суспільне значення. Окремо виділяються організаційні засади діяльності Кабінету Міністрів. Параграф 28 даного Регламенту присвячено питанням інформування громадськості, за яким Секретаріат Кабінету Міністрів забезпечує інформування громадськості про рішення, прийняті на засіданні Кабінету Міністрів. З метою інформування громадськості надаються прес-релізи, організуються прес-конференції, брифінги членів Кабінету Міністрів, оприлюднюються відповідні матеріали в друкованих та електронних засобах масової інформації. У Регламенті регулюються положення опрацювання проекту акта Кабінету Міністрів на відповідність законодавству Європейського Союзу та опрацювання на відповідність європейським стандартам у сфері дотримання прав людини. Параграф 42 Регламенту присвячений питанням громадського обговорення, у якому визначено обов'язок проведення громадського обговорення проектів актів Кабінету Міністрів, що мають важливе суспільне значення і стосуються прав та обов'язків громадян, а також проектів, які передбачають надання пільг, переваг окремим суб'єктам господарювання, делегування функцій, повноважень органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування, зокрема, організаціям недержавної форми власності. Окрему главу Регламенту присвячує питанням відносин із громадськістю. Відповідно до параграфу 154 цього нормативно-правового акту Кабінет Міністрів створює умови для здійснення громадського контролю за діяльністю органів виконавчої влади шляхом оприлюднення звітів за результатами моніторингу виконання своїх рішень та іншої інформації про свою діяльність у засобах масової інформації, на офіційному веб-сайті Кабінету Міністрів (Єдиному веб-порталі органів виконавчої влади), проведення роз'яснювальної роботи щодо цілей, змісту та механізму реалізації державної політики. Кабінет Міністрів забезпечує надання об'єднанням громадян інформації, необхідної для досягнення їх цілей і виконання відповідних завдань. Крім такої форми, як інформування, Регламентом передбачені також такі форми, як консультації, розгляд пропозицій (звернень), задоволення запиту на інформацію [3].

Усе вищезазначене спрямоване на забезпечення дієвості принципів відкритості та прозорості діяльності Кабінету Міністрів України, які проголошені в Законі України від 07.10.2010 р. № 2591-VI "Про Кабінет Міністрів України". Враховуючи дату прийняття останнього, можна стверджувати, що він враховує європейські принципи адміністративного права та узагальнює ті положення, які викладені в підзаконних нормативних актах, що містять певні роз'яснення принципів, але не надають їм назви.

Задоволення запиту на інформацію, що перебуває у володінні Кабінету Міністрів, здійснюється в порядку, встановленому Законом України від 13.01.2011 р. № 2939-VI "Про доступ до публічної інформації". Стаття 4 вказаного Закону закріплює такі принципи забезпечення доступу до публічної інформації:

- 1) прозорості та відкритості діяльності суб'єктів владних повноважень;
- 2) вільного отримання та поширення інформації, крім обмежень, встановлених законом;
- 3) рівноправності, незалежно від ознак раси, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак [4].

Як бачимо, жоден із досліджених нормативно-правових актів не містить дефініції "поняття принципи". У спеціальному Законі визначаються деякі з таких принципів, з аналізу ж інших нормативних актів вбачається можливість поділу цих принципів на принципи, у відповідності з якими формується Кабінет Міністрів України (організаційні принципи), та принципи, у відповідності до яких здійснюється його діяльність (функціональні принципи).

Кабінет Міністрів України здійснює виконавчу владу не лише безпосередньо, а й через міністерства, інші центральні органи виконавчої влади, Раду міністрів Автономної Республіки Крим і місцеві держадміністрації, спрямовує та координує діяльність зазначених органів.

Правовий статус міністерств та інших центральних органів виконавчої влади регулює Закон України від 17.03.2011 р. № 3166-VI "Про центральні органи виконавчої влади". Відповідно до ст.2 "Принципи діяльності міністерств та інших центральних органів виконавчої влади" цього Закону, діяльність міністерств та інших центральних органів виконавчої влади ґрунтується на принципах верховенства права, забезпечення дотримання прав і свобод людини і громадянина, безперервності, законності, забезпечення єдності державної політики, відкритості та прозорості, відповідальності. Також у цій статті зазначається, що міністерства діють за принципом єдиноначальності. Інші центральні органи виконавчої влади діють за принципом єдиноначальності, якщо інше не передбачено законом. Підприємства, установи та організації, що належать до сфери управління міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, не можуть здійснювати владні повноваження, крім випадків, визначених законом [5].

Враховуючи, що цей Закон був прийнятий вже в так званий новітній період, звичайно можна було очікувати врахування у ньому позитивного досвіду врегулювання засадничих положень діяльності і європейськими країнами, й іншими державами, доктринальних положень. Проте можемо констатувати, що, на жаль, ним враховані не всі важливі принципи, на підставі яких має здійснюватись діяльність органів виконавчої влади в Україні. Зокрема йдеться лише про забезпечення дотримання прав і свобод людини і громадянина і зовсім не згадується про права та законні інтереси юридичної особи.

Нормативне закріплення принципів адміністративного права, які відповідають європейським принципам адміністративного права та Європейського адміністративного простору, має місце у низці інших нормативно-правових актів. Одним із таких нормативно-правових актів є Постанова Кабінету Міністрів України "Про порядок оприлюднення в мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади" від 04.01.2002 р. № 3. Відповідно до цього нормативно-правового акта оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади здійснюється з метою підвищення ефективності та прозорості діяльності цих органів шляхом впровадження та використання сучасних інформаційних технологій для надання інформаційних та інших послуг громадськості, забезпечення її впливу на процеси, що відбуваються в державі. Оприлюднення в мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади здійснюється шляхом розміщення і постійного оновлення міністерствами, іншими центральними та місцевими органами виконавчої влади інформації відповідно до вимог цього Порядку на власних веб-сайтах та створення Єдиного веб-порталу Кабінету Міністрів України, призначеного для інтеграції веб-сайтів органів виконавчої влади та розміщення інформаційних ресурсів відповідно до потреб громадян [6].

До цих актів можна віднести і Розпорядження Кабінету Міністрів України "Про роботу центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення відкритості у своїй діяльності, зв'язків з громадськістю та взаємодії із засобами масової інформації" від 18.10.2004 р. №759-р. Відповідно до цього нормативно-правового акта центральні та місцеві органи виконавчої влади мають враховувати у своїй роботі рекомендації щодо опрацювання пропозицій, висвітлених у засобах масової інформації, а також одержаних під час проведення консультацій із громадськістю; забезпечити розміщення і систематичне оновлення інформації та технічну підтримку власних веб-сайтів; розробити план заходів щодо підвищення громадської і політичної освіти населення; започаткувати серію науково-популярних просвітницьких видань з питань розвитку громадянського суспільства та політичних технологій; забезпечити організацію роботи з підвищення кваліфікації працівників органів виконавчої влади з питань зв'язків із громадськістю та взаємодії із засобами масової інформації; започаткувати нові теле- і радіопрограми з метою налагодження зв'язків між органами виконавчої влади та громадськістю [7].

Основні засади діяльності органів виконавчої влади регулювалися також Постановою Кабінету Міністрів України від 19.09.2007 р. № 1143 "Про затвердження Типового регламенту центрального органу виконавчої влади", яка втратила чинність на підставі постанови Кабінету Міністрів України від 20.10.2011 р. № 1109 "Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких актів Кабінету Міністрів України" [8].

Концепція сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21.11.2007 р. №1035, також охоплює окремі питання організації діяльності органів виконавчої влади. У цій Концепції зазначається, що сприяння розвитку громадянського суспільства є однією з найважливіших умов становлення України як демократичної, правової і соціальної держави. Це, насамперед, передбачає налагодження ефективної взаємодії органів виконавчої влади з інститутами громадянського суспільства, що повинна базуватися на партнерстві, взаємозацікавленості у досягненні цілей, пов'язаних із процесом демократизації усіх сфер державного (публічного) управління і суспільного життя, соціально-економічним і духовним прогресом, всебічним забезпеченням захисту прав і свобод людини та громадянина. У цій Концепції врегульовано принципи взаємодії органів виконавчої влади з інститутами громадянського суспільства. Взаємодія органів виконавчої влади з інститутами громадянського суспільства організовується на основі таких принципів:

- 1) соціальне партнерство – налагодження конструктивної взаємодії органів виконавчої влади, зазначених інститутів і суб'єктів господарювання для вирішення питань державного управління і суспільного життя;
- 2) забезпечення рівних можливостей – створення органами виконавчої влади однакових умов для діяльності інститутів, пов'язаної із захистом прав і свобод людини та громадянина, наданням соціальних послуг;
- 3) взаємовідповідальність – усвідомлення органами виконавчої влади та інститутами спільної відповідальності за рівень їх взаємодії;
- 4) відкритість та прозорість – забезпечення органами виконавчої влади доступу інститутів до інформації шляхом:
 - розроблення і впровадження ефективного механізму налагодження комунікацій з громадськістю;
 - надання інститутам у повному обсязі інформації про свою діяльність, за винятком тієї, що відповідно до законодавства становить державну таємницю;
 - проведення роз'яснювальної роботи щодо доцільності розроблення проектів рішень та їх прийняття;
 - сприяння висвітленню в засобах масової інформації проектів ефективного співробітництва органів виконавчої влади з інститутами, питань розвитку громадянського суспільства;
 - участь інститутів у формуванні та реалізації державної політики (залучення органами виконавчої влади інститутів як заінтересованих сторін до управління державними справами);
 - невтручання (унеможливлення втручання органів виконавчої влади у діяльність інститутів, за винятком випадків, установлених законом);
 - визнання органами виконавчої влади різних видів діяльності інститутів (створення умов для різноманітної діяльності інститутів, налагодження взаємодії з ними на професійно-профільній основі);
 - ефективність процесу взаємодії (досягнення позитивних результатів у процесі взаємодії органів виконавчої влади з інститутами, прийняття органами виконавчої влади рішень з урахуванням суспільних потреб та інтересів) [9].

Як зауваження до закріплених Концепцією принципів взаємодії органів виконавчої влади з інститутами громадського суспільства зазначимо:

- 1) перший проголошений у цій Концепції принцип обмежується лише соціальним партнерством, тоді як формулювання його у більш широкому форматі – "партнерство", дозволило б розширити сфери останнього.

- 2) другий проголошений цією Концепцією принцип чомусь виключає із числа суб'єктів, яким забезпечуються захист прав і свобод, юридичних осіб, тобто обмежується лише захистом прав і свобод людини та громадянина, наданням соціальних послуг.

Проте слід у цілому зробити вказівку про позитивну тенденцію до закріплення таких принципів.

Нормативно-правовим актом, який регулює правовий статус місцевих державних адміністрацій, є Закон України від 09.04.1999 р. № 586-XIV "Про місцеві державні адміністрації". Цей закон, як і Закон України "Про центральні органи виконавчої влади" від 17.03.2011 р. № 3166-VI, та, на відміну від інших законів, які, закріплюючи принципи, в назві відповідної статті декларують слово **основні** (Див., напр.: Закон України "Про державну службу" від 16.12.1993 р. № 3723-XII, Закон України "Про місцеве самоврядування в Україні" від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР), у назві відповідної статті (ст. 3 "Принципи діяльності місцевих державних адміністрацій") не дозволяє розширювати перелік принципів, перерахованих у цій нормі. Так, відповідно до зазначеної норми місцеві державні адміністрації діють на засадах:

- 1) відповідальності перед людиною і державою за свою діяльність;
- 2) верховенства права;
- 3) законності;
- 4) пріоритетності прав людини;
- 5) гласності;
- 6) поєднання державних і місцевих інтересів [10].

У цьому законодавчому акті звертає на себе увагу розташування принципу верховенства права: не на першому місці, як це має бути, враховуючи фундаментальність цього принципу, а на другому місці. Принцип відповідальності за логікою має посідати останнє місце, адже сама відповідальність може мати місце лише в разі порушення відповідних норм закону. А такі порушення мають бути прикрими винятками, а не загальною тенденцією.

Крім вищезазначених нормативно-правових актів, слід згадати також Указ Президента України від 31.07.2004 р. №854/2004 "Про забезпечення умов для більш широкої участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики" та Постанову Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 р. № 996 "Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики", як такі, що врегульовують питання діяльності органів виконавчої влади.

Аналіз Указу Президента України від 31.07.2004 р. №854/2004 "Про забезпечення умов для більш широкої участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики" свідчить про закріплення принципів відкритості діяльності органів виконавчої влади, врахування громадської думки в процесі підготовки та організації виконання їх рішень, підтримання постійного діалогу з усіма соціальними групами громадян, створення можливостей для вільного та об'єктивного висвітлення усіх процесів у цій сфері засобами масової інформації. Здійснюватись це має, у тому числі, шляхом проведення консультацій із громадськістю з питань формування та реалізації державної політики; залучення до роботи в органах державної влади представників об'єднань громадян, органів місцевого самоврядування та засобів масової інформації, широке роз'яснення вимог законодавства щодо участі громадян в управлінні державними справами, проведення консультацій з громадськістю, гласності та відкритості діяльності органів державної влади, їх значення для належного формування та ефективної реалізації державної політики, розвиток партнерських відносин та поглиблення співробітництва між органами державної влади, органами місцевого самоврядування та громадськістю, забезпечення всебічної підтримки суспільно значущих громадських ініціатив; обговорення проектів найважливіших рішень та роз'яснення прийнятих органами державної влади рішень з представниками соціальних груп, права і законні інтереси яких вони зачіпають; проведення з метою вивчення громадської думки відповідних соціологічних і наукових досліджень, моніторингу засобів масової інформації; вивчення сучасних комунікативних технологій, методів залучення громадськості до участі у формуванні та реалізації державної політики, аналізу громадської думки та проведення моніторингу засобів масової інформації [11].

Постанова Кабінету Міністрів України від 15.10.2004 р. №1378 "Про деякі питання щодо забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики" [12] та затверджені Постановою Кабінету Міністрів України "Питання забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики" [13], які втратили чинність на підставі Постанови Кабінету Міністрів України від 26.11.2009 р. № 1302 "Про додаткові заходи щодо забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики" [14], яка, в свою чергу, також вже втратила юридичну чинність на підставі Постанови Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 р. № 996 "Про забезпечення участі громадськості в формуванні та реалізації державної політики" [15] також фіксувати та фіксують певні принципи діяльності органів державної (і в тому числі виконавчої) влади. Відповідно до останньої Постанови, участь громадськості у формуванні та реалізації державної політики має здійснюватись шляхом утворення громадських рад при центральних і місцевих органах виконавчої влади; урахування позиції професійних спілок та їх об'єднань, організацій роботодавців під час прийняття рішень з питань, що стосуються формування та реалізації соціально-економічної політики і регулювання соціально-трудових відносин, забезпечення проведення зустрічей голів громадських рад, утворених при міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київській та Севастопольській міських державних адміністраціях, з Прем'єр-міністром України та іншими членами Кабінету Міністрів України. Однією з форм участі громадськості є проведення консультацій, що має сприяти налагодженню системного діалогу органів виконавчої влади з громадськістю, підвищенню якості підготовки рішень із важливих питань державного і суспільного життя з урахуванням громадської думки, створенню умов для участі громадян у розробленні проектів таких рішень. Консультації з громадськістю проводяться у формі публічного громадського обговорення (безпосередня форма) та вивчення громадської думки (опосередкована форма).

Крім вказаних, можна назвати також Наказ Державної митної служби України "Про затвердження Положення про участь суб'єктів громадського обговорення в підготовчій роботі щодо прийняття нормативно-правових актів з питань митної справи" від 10.09.2004 р. № 658. Цим нормативно-правовим актом регулюються відносини щодо реалізації права суб'єктів громадського обговорення на участь у підготовчій роботі з прийняття регуляторних актів з питань митної справи. Перевагою цього Положення є закріплення у п. 1.3. основних принципів участі суб'єктів громадського обговорення в підготовчій роботі щодо прийняття нормативно-правових актів з питань митної справи. Зокрема виділено принципи прозорості та демократичності; доступу суб'єктів громадського обговорення до інформації для прийняття відповідних нормативно-правових актів; урахування громадської думки при прийнятті остаточного рішення; сприяння участі суб'єктів громадського обговорення в прийнятті рішень [16]. Незважаючи на перевагу цього нормативно-правового акту щодо закріплення принципів, не можна не помітити й певний недолік – відсутність вказівки на зміст цих принципів.

Ще одним нормативно-правовим актом, який не можна не врахувати при дослідженні принципів діяльності органів виконавчої влади, є Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV "Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини" [17]. На виконання цього Закону Кабінет Міністрів України видав постанову "Про заходи щодо реалізації Закону України "Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини" від 31.05.2006 р. №748 [18]. Вказані акти безпосередньо "зближують" України з країнами Європейського Союзу у нормотворчій діяльності та у нормативному регулюванні відносин у цілому.

Отже, враховуючи проведений аналіз нормативно-правових з питань діяльності органів виконавчої влади та наявні в доктрині теорії держави та права, адміністративного права дефініції поняття "принципи", можна сформулювати таке визначення поняття "принципи діяльності органів виконавчої влади, їх посадових осіб": імперативні, закріплені в законодавчих актах держави вимоги до обсягу та порядку здійснення державно-владних (контрольних, адміністративних, розпорядчих) повноважень суб'єктами публічного управління державними та місцевими (територіальними) справами, включаючи повноваження з підзаконного (у виняткових, визначених законом випадках – законодавчого) регулювання (адміністративної нормотворчості), зовнішньополітичного представництва та здійснення адміністративного контролю. Принципи діяльності органів виконавчої влади мають закріплюватись у законах, таких як: "Про Кабінет Міністрів України",

"Про центральні органи виконавчої влади", "Про місцеві державні адміністрації", а підзаконні нормативно-правові акти вже мають у своїх нормах містити положення щодо забезпечення реалізації цих принципів. Нині майже так воно і є, проте, вбачається, що останні мають все ж таки не лише містити фрагменти змісту того чи іншого принципу, а надавати узагальнені положення й називати його, що дозволить досягти однакового розуміння та унеможливить дискусії щодо цих питань. Усі три визначені закони закріплюють принципи діяльності відповідних суб'єктів, проте не спостерігається єдиної спрямованості щодо закріплення цих принципів законодавцем. Принцип верховенства права має посідати у всіх законах перше місце, на другому має бути принцип законності, обов'язково мають закріплюватись принципи відкритості та прозорості, забезпечення прав і свобод людини, законних прав та інтересів юридичної особи. Обов'язковим має бути й закріплення принципу відповідальності, проте посідати він має останнє місце (жодним чином не знижуючи його значення), позначаючи напрямок дій у разі виняткових ситуацій – порушення прав суб'єктів відповідних відносин.

Також зауважимо, що немає єдності і у формулюванні назви відповідних статей законів. В одних законодавчих актах – назва "Основні принципи...", в інших – "Принципи...". Вироблення єдиного підходу до формулювання назв відповідних статей також є важливим питанням, адже перше формулювання дає змогу зробити висновок про відкритий перелік принципів, закріплених у відповідній статті закону, а друге формулювання, навпаки обмежує цей перелік лише тими принципами, про які йдеться в статті. Питання щодо того, який із наведених варіантів є більш вдалим, завжди залишиться дискусійним, проте законодавство не може собі дозволити врегульовувати схожі питання в одному випадку імперативно, а в іншому – диспозитивно. Усі ці недоліки мають бути враховані та усунені.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні: Указ Президента України від 22.07.1998 р. № 810/98 / Президент України // Офіційний вісник України від 11.06.1999 – 1999 р. – № 21. – стор. 32. – код акту 7616/1999.
2. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 07.10.2010 р. № 2591-VI / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – №9. – ст. 58.
3. Про затвердження Регламенту Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.07.2007 р. №950 / Кабінет Міністрів України // Урядовий кур'єр від 03.08.2007 – № 138.
4. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 32. – ст. 314.
5. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17.03.2011 р. № 3166-VI / Верховна Рада України // Голос України від 09.04.2011 – № 65.
6. Про порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 04.01.2002 р. №3 / Кабінет Міністрів України // Урядовий кур'єр від 18.01.2002 – № 11.
7. Про роботу центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення відкритості у своїй діяльності, зв'язків з громадськістю та взаємодії із засобами масової інформації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.10.2004 р. №759-р. / Кабінет Міністрів України // [Електронний ресурс] : Режим доступу // <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=759-2004-%F0>.
8. Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких актів Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.10.2011 р. № 1109 / Кабінет Міністрів України // Урядовий кур'єр від 01.11.2011 – № 202.
9. Про схвалення Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.11.2007 № 1035-р / Кабінет Міністрів України // Офіційний вісник України. – 2007 р. – № 89. – ст. 3284.
10. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 09.04.1999 р. № 586-XIV / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – №20-21. – ст. 190.

11. Про забезпечення умов для більш широкої участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: Указ Президента України від 31.07.2004 р. №854/2004 / Президент України // Президентський вісник від 03.09.2004 р. № 28.
12. Про деякі питання щодо забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: Постанова Кабінету Міністрів України від 15.10.2004 р. №1378 / Кабінет Міністрів України // Урядовий кур'єр від 03.11.2004 – № 209.
13. Питання забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: Постанова Кабінету Міністрів України від 01.03.2006 р. № 215 / Кабінет Міністрів України // Офіційний вісник України від 15.03.2006 – 2006 р. – № 9. – стор. 73. – стаття 537. – код акту 35412/2006.
14. Про додаткові заходи щодо забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.11.2009 р. № 1302 / Кабінет Міністрів України // Урядовий кур'єр від 12.12.2009 – № 232.
15. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 р. № 996 / Кабінет Міністрів України // Урядовий кур'єр від 11.11.2010 – № 211.
16. Про затвердження Положення про участь суб'єктів громадського обговорення у підготовчій роботі щодо прийняття нормативно-правових актів з питань митної справи: Наказ Державної митної служби України від 10.09.2004 р. № 658 / Державна митна служба // Офіційний вісник України від 15.10.2004 – 2004 р. – № 39. – стор. 75. – стаття 2601. – код акту 30217/2004.
17. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 30. – ст. 260.
18. Про заходи щодо реалізації Закону України "Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини": Постанова Кабінету Міністрів України від 31.05.2006 р. №784 / Кабінет Міністрів України // Офіційний вісник України від 14.06.2006 – 2006 р. – № 22. – стор. 138. – стаття 1655. – код акту 36511/2006.

УДК 347.922:342.92 (477)

ГЕНЕЗИС ДОСЛІДЖЕННЯ В ПРАВОВІЙ ДОКТРИНІ ПРОФЕСІЙНИХ СПІЛОК, ПОРЯДОК СТВОРЕННЯ І ФУНКЦІОНУВАННЯ ЯКИХ Є ОБ'ЄКТОМ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Білоус А.М., здобувач

Запорізький національний університет

Стаття присвячена дослідженню генезису дослідження в правовій доктрині професійних спілок, порядок створення і функціонування яких є об'єктом адміністративно-правового регулювання.

Ключові слова: професійні спілки, адміністративно-правове регулювання, адміністративно-правовий статус профспілок, суб'єкт адміністративного права, етапи профспілкового руху.

Білоус А.М. ГЕНЕЗИС ИССЛЕДОВАНИЯ В ПРАВОВОЙ ДОКТРИНЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ СОЮЗОВ, ПОРЯДОК СОЗДАНИЯ И ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ КОТОРЫХ ЯВЛЯЕТСЯ ОБЪЕКТОМ АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ / Запорожский национальный университет, Украина

Статья посвящена исследованию генезиса исследования в правовой доктрине профессиональных союзов, порядок создания и функционирования которых является объектом административно-правового регулирования.

Ключевые слова: профессиональные союзы, административно-правовое регулирование, административно-правовой статус профсоюзов, субъект административного права, этапы профсоюзного движения.

Bilous A.M. GENESIS RESEARCH IN LEGAL DOCTRINE OF THE TRADE UNIONS, THE ORDER OF CREATION AND FUNCTIONING OF WHICH IS THE OBJECT OF THE ADMINISTRATIVE-LEGAL REGULATION / Zaporizhzhya national university, Ukraine

The article is devoted to the study of the genesis of the study in the legal doctrine of the trade unions, the order of creation and functioning of which is an object of administrative and legal regulation.

Key words: trade unions, administrative and legal regulation, administrative-legal status of trade unions, the subject of administrative law, the stages of the trade union movement.

Професійні спілки (далі – профспілки) за своєю суттю є масовими організаціями трудящих, пов'язаних спільними інтересами за родом їхньої діяльності на виробництві, у сфері обслуговування і культури, складовою частиною міжнародного робітничого руху. У жодній країні вони не існують відокремлено від держави, від органів публічної адміністрації. В Україні також профспілки є складовою частиною великого державного механізму, відчувають на собі будь-який вплив держави (позитивний чи негативний), підпадають під дію будь-яких процесів держави (реформи, порядки, процедури, кризові явища тощо). Досить актуальним і новаторським є розгляд профспілок саме в контексті адміністративно-правового регулювання діяльності, модифікації предмета адміністративного права, розширення кола суб'єктів, активізації ролі приватних осіб у різних формах, їх участі із суб'єктами публічної адміністрації актуалізують поглиблений науковий погляд і нормотворчість в аспекті вдосконалення засад відносин суб'єктів публічної адміністрації із різними приватними особами, у тому числі і з професійними спілками, роль яких завжди була не останньою в захисті прав, свобод особи. Проблема взаємовідносин держави і приватних осіб завжди перебувала в центрі уваги дослідників, предметом наукового пошуку яких були як ці два взаємопов'язані та взаємозалежні суб'єкти суспільного розвитку, так і численні державні та громадські організації, створені для гармонізації відносин між ними. Серед останніх, безсумнівно, провідну роль відіграють професійні спілки, що більше як за сто років своєї історії накопичили значний досвід захисту інтересів трудящих. Однак їхні унікальні первісні властивості не завжди влаштовували державу, яка перманентно намагалася підпорядкувати їх своїм інтересам. Звісно, великого значення набувають профспілки на ринку праці, однак не можна применшувати їхню роль у державі і для держави.

Насамперед, необхідною умовою дослідження адміністративно-правового регулювання порядку створення та функціонування профспілок в Україні є дослідження генезису профспілок у правовій доктрині. Здебільшого, профспілки не були предметом уваги вчених-адміністративістів. І це цілком логічно, враховуючи предмет і цільову спрямованість адміністративного права. Тема профспілок (у різних її проявах) цікавила наступних вчених: у галузі історичної науки – робота Б. Андрусишина „У пошуках соціальної рівноваги: „Нариси історії українських урядів доби революції та визвольних змагань” [1], М. Головка „Профспілки України у період Великої Вітчизняної війни 1941-1945 років” [2], В. Докашенка „Профспілки України в умовах тоталітарної системи (70-ті – 80-ті роки)” [3], В. Концур „Профспілки України в системі ідеологізації суспільства (1956 – 1964 роки)” [4], О. Мовчан „Українські профспілки в компартійно-радянській системі влади (1920-ті роки)” [5], О. Реєнта „Українська революція і робітництво: соціально-політичні та економічні зміни (1917 – 1920 роки)” [6], Г. Стоян „Професійні спілки України (1992–1997 роки)” [7], у політології – О. Тупицю „Профспілки та політична система: специфіка взаємодії в сучасному суспільстві” [8], в економіці – О. Пастушенко „Організаційно-економічний механізм забезпечення соціального захисту працюючих” [9], в трудовому праві – В. Нікіфорова „Захист профспілками соціально-трудова права працівників в умовах ринкової економіки” [10], В. Цесарського „Захисна функція профспілок, форми її реалізації” [11], Н. Циганчук „Професійні спілки як суб'єкти трудового права” [12] тощо. Переважно представники науки трудового права концентрували свою увагу щодо поглибленого вивчення феномену професійних спілок як суб'єкта права. В той же час, легальне існування профспілок вимагає уваги з боку держави щодо їх легалізації, контролю за діяльністю, припинення діяльності. А це вже відносини за участю суб'єктів публічної адміністрації. Саме ця сфера відносин і є предметом регулювання адміністративного права і дослідження науки адміністративного права. Узагальнений аналіз наявних джерел свідчить про достатньо фрагментарну увагу вчених-адміністративістів відповідної проблематики. Здебільшого, в адміністративно-правовій навчальній та науковій літературі у різні роки увага профспілкам

приділялась часткова і лише як суб'єктам адміністративного права. Так, наприклад, Ю. Битяк у підручнику „Адміністративне право України” у розділі „Суб'єкти адміністративного права України” розглядає об'єднання громадян (поняття, види, їх адміністративно-правовий статус). Побудовуючи класифікаційну структура об'єднань громадян автор розглядає у їх складі політичні партії та громадські організації. Останні, в свою чергу, поділяє на масові об'єднання громадян, органи громадської самодіяльності та органи громадського самоврядування. Професійні спілки вчений-адміністративіст відносить до першої групи (масові об'єднання громадян) [13, 120]. С. Стеценко також у контексті розгляду недержавних органів та організацій як колективних суб'єктів адміністративного права виокремлює професійні спілки (як різновид об'єднань громадян) [14, 127]. Є. Додін зауважує, що в літературі з питань адміністративного права вже стало традиційним обов'язково згадувати профспілки серед суб'єктів адміністративного права, констатувати наявність у профспілок адміністративної правосуб'єктності і описувати деякі належні повноваження профспілок владного характеру. Але, як правило, автори не намагалися розкрити сутність і об'єктивну необхідність статусу профспілок як суб'єктів адміністративного права, ними не досить широко досліджувалися особливості адміністративної правосуб'єктності профспілок, способи її закріплення, засоби і методи її реалізації. Аналіз владних повноважень профспілок та ефективності їх реалізації, як правило, проводиться без урахування того, як вони розподіляються між окремими ланками профспілкової системи як вони реалізуються профспілками. Вирішення цих проблем має велике практичне і теоретичне значення, оскільки сприяє подальшому розвитку і вдосконаленню законодавства, яке регулює участь профспілок в управлінській діяльності держави [15, 253]. Також Є. Додін виокремлює політичні, економічні та ідеологічні передумови визнання профспілок суб'єктами адміністративного права. Політичні передумови полягають у результатах Великої Жовтневої соціалістичної революції, яка перетворила профспілки в складову частину політичної організації суспільства. Економічні передумови пов'язані з тим, що профспілки завжди були виробничо-економічними організаціями трудящих. Ідеологічні передумови полягають у великому розмаїтті культурно-виховних заходів [15, 254-260]. В. Бесчастний у навчальному посібнику „Громадські об'єднання в Україні” вважає, що саме через громадські об'єднання до активної державотворчої діяльності залучаються широкі верстви населення, реалізуються й захищаються політичні та економічні інтереси тієї чи іншої частини суспільства (народу, нації, соціальної групи). Вони є формою підтримки зв'язків між громадянським суспільством і державою. Результатом цієї праці є глибокий науковий розгляд типології громадських об'єднань, порядок їх створення, реєстрації, внутрішньої структури, їх ролі в суспільстві, а також порядок здійснення державного нагляду і контролю за їх діяльністю. Слід підкреслити, що держава не втручається у внутрішні справи громадських об'єднань. Однак, оскільки вони мають публічний характер, закон регулює деякі принципові моменти їх структури та діяльності, важливі для суспільства у цілому [16]. Також В. Бесчастний розглянув загальні та специфічні закономірності виникнення, розвитку та функціонування громадських об'єднань як елементу громадянського суспільства, відносини між суспільними організаціями громадян з одного боку та органами державної влади з іншого, класифікував правові норми, які регулюють відносини особи та суспільних формувань між собою та державними органами, проаналізував проблеми відповідності вітчизняного законодавства про громадські об'єднання загальноновизнаним світовим стандартам. Т. Коломоець у Академічному курсі „Адміністративне право України” подає у систематизованому вигляді адміністративно-правовий статус об'єднань громадян та визначає, що вони мають бути наділені такими ознаками: а) спільні для всіх різновидів (добровільність вступу та виходу з об'єднання громадян відсутність державно-владних повноважень, за винятків, коли держава делегує їм окремі повноваження та закріплює їх законодавчо; некомерційний характер діяльності, а також самоврядування та саморегуляція); б) специфічні (притаманні окремим різновидам об'єднань громадян) – інститут членства та відносини членства; обов'язкова участь членів у роботі та створенні матеріально-технічної бази шляхом внесення членських внесків; наявність статуту. Вчений-адміністративіст розрізняє наступні види об'єднань громадян: по-перше, за організаційно-правовими властивостями (масові); по-друге – за масштабом діяльності (міжнародні, всеукраїнські, місцеві); по-третє – залежно від мети створення. Особливе місце серед громадських організацій посідають професійні спілки – добровільні неприбуткові організації, що об'єднують громадян, пов'язаних спільними інтересами та родом їх професійної діяльності [17, 73]. У подальшій науковій праці – підручнику „Адміністративне право України” Т. Коломоець визначає адміністративно-правовий статус об'єднань громадян як сукупність прав, обов'язків, які реалізуються в адміністративних правовідносинах, що виникають між об'єднаннями громадян і державними органами, органами місцевого самоврядування та

вважає, що професійні спілки користуються широким переліком прав: представляти і захищати свої законні інтереси та законні інтереси своїх членів у державних і громадських органах, брати участь у політичній діяльності, проводити масові заходи, створювати установи та організації, одержувати від органів державної влади та органів місцевого самоврядування інформацію, необхідну для реалізації своїх цілей та завдань, вносити пропозиції до органів державної влади тощо. Обов'язком профспілок є дотримання законодавства, сплата податків тощо [18, 41]. В. Колпаков на підставі аналізу нормативних актів, які регламентують діяльність громадських формувань в Україні, встановлює головну відмінність їх адміністративно-правового статусу від адміністративно-правового статусу державних структур, яка полягає в тому, що у відносинах з іншими суб'єктами права і між собою ці формування виступають виключно від власного імені і не мають державно-владних повноважень. Держава інтенсивно і цілеспрямовано регулює їх діяльність, проте використовувані в цій сфері управлінські форми і методи істотно відрізняються від тих, які застосовуються щодо державних органів. Свій регулюючий вплив держава поширює тільки на ті повноваження громадських формувань, які реалізуються безпосередньо у взаємовідносинах з державними органами. Суть же такого регулювання зводиться до того, щоб, по-перше, через норми адміністративного права закріпити повноваження громадських об'єднань у сфері державного управління, по-друге, створити реальні гарантії їх реалізації [19]. На думку С. Ківалова, суб'єктів адміністративного права можна поділити на два види: індивідуальні та колективні (в адміністративно-правовій науці їх часто називають фізичні та юридичні особи). До колективних суб'єктів належать і громадські організації, які посідають особливе місце, оскільки через їхню діяльність держава здійснює свої функції та завдання, їх правосуб'єктність проявляється, в першу чергу, у взаємовідносинах із державними органами. Чинне законодавство встановило основи таких взаємовідносин, а саме: порядок здійснення державної реєстрації, здійснення оперативного та бухгалтерського обліку, ведення статистичної звітності та інше. Особливу увагу автор пропонує звернути на питання легалізації об'єднань громадян, зокрема: установчі документи; органи, що проводять реєстрацію; вимоги до засновників об'єднань громадян; встановлені державою обмеження на їх створення та діяльність; державний контроль за їх діяльністю; відповідальністю за порушення чинного законодавства. Адміністративно-правовий статус об'єднань громадян автор визначає як сукупність прав та обов'язків, які реалізуються у правовідносинах, що виникають між ними і суб'єктами виконавчої влади. Цей статус визначається Конституцією України та законами України (Закон України від 16 червня 1992 року „Про об'єднання громадян”, Закон України від 15 вересня 1999 року „Про професійні спілки, їх права і гарантії діяльності”) [20, 18]. Л. Василь'єв у навчальному посібнику „Адміністративное право Украины” зазначає, що обсяг і характер адміністративної правосуб'єктності конкретних громадських об'єднань можуть бути різними. Аналіз нормативних актів, які регулюють діяльність громадських об'єднань, дозволяє встановити найважливішу відмінність адміністративно-правового статусу громадських об'єднань від адміністративно-правового статусу державних органів та організацій. Ця відмінність полягає: по-перше, в тому, що у відносинах з іншими суб'єктами адміністративного права (та інших галузей права) і між собою ці об'єднання вступають виключно від свого імені, а не від імені своїх членів або держави; і, по-друге, тому, що вони не мають жодних державно-владних повноважень у сфері реалізації державної виконавчої влади. Співвідношення громадських об'єднань з державою засновуються на засадах невтручання держави у внутрішні справи об'єднань і невтручання громадських об'єднань у діяльність державних органів. Держава поширює свій регулятивний вплив тільки на ті повноваження громадських об'єднань, які реалізуються безпосередньо у взаємовідносинах з державними органами, і суть цього регулювання зводиться до того, щоб за допомогою адміністративно-правових норм закріпити повноваження громадських об'єднань у сфері реалізації державної виконавчої влади і створити реальні гарантії їх здійснення. Таким чином, автор визначає громадські об'єднання суб'єктом адміністративного права, які характеризуються низкою специфічних особливостей, що дозволяють виділити їх в особливу групу учасників адміністративно-правових відносин. Всі громадські об'єднання діють від свого імені, а надані їм права і обов'язки покладаються не на конкретних осіб, а в цілому на об'єднання. У зв'язку з цим, зміни в персональному складі громадського об'єднання не впливають на його правове становище. Разом із тим, вихід з об'єднання певної частини його членів і його поповнення новими членами може вплинути на діяльність органів внутрішнього управління об'єднанням, на характер і результативність його діяльності, але не на відносини з державою в особі органів публічного адміністрування [21, 111-113].

Із зазначеного можна зробити висновок, що профспілки в рамках науки адміністративного права безпосередньо не досліджувались, тому аналіз саме адміністративно-правового регулювання порядку створення та функціонування профспілок в Україні матиме лише позитивний вплив на розвиток адміністративно-правової науки як взагалі, так і окремих її складових, а отже і на нормотворчий процес, відіграючи роль його фундаменту. Увагу до профспілок з боку адміністративного права слід підвищувати враховуючи наступні фактори: а) на сьогодні відбувається розширення сфери участі приватних осіб (до яких належать і профспілки); б) зростає роль дослідження адміністративних процедур, які мають бути досліджені для формування нового наукового базису для нормотворчості.

Звертаючи увагу на виділення етапів у дослідженні становлення профспілок, можна звернутись до дослідження Л. Ровчак, у якому запропоновано два головних етапи профспілкового руху в Україні: дослідження радянських істориків та сучасне бачення проблеми. Історія профспілкового руху за радянської доби висвітлювалась через призму їх взаємин з компартійно-радянською владою, як наслідок виник міф „про робітничу демократію”. Профспілки здебільшого сприймалися як об’єкт партійного впливу, а не самодостатня організація. Звідси – вторинність профспілок, їх партійні орієнтири та оцінки [22, 98-103].

Ф. Цесарський виділяє дев’ять етапів нормативного закріплення положень про діяльність профспілок, які по-різному визначали їх компетенцію у сфері регулювання трудових відносин. Перший етап (1906-1917 роки); Другий етап (1917-1922 роки); Третій етап (1922-1933 роки); Четвертий етап (1933-1955 роки); П’ятий етап (1955-1958 роки); Шостий етап (1958-1965 роки); Сьомий етап (1965-1970 роки); Восьмий етап (1970-1990 роки); Дев’ятий етап почався з 1991 року. Основні тенденції розвитку та удосконалення законодавства про профспілки, їх права та гарантії діяльності полягають в тому, що: по-перше, воно здійснюється відповідно до існуючих суспільних відносин; по-друге, у відмові від невластивих профспілкам як громадській організації повноважень; по-третє, у збереженні, закріпленні та розширенні прав, які дозволяють профспілкам відстоювати трудові, соціально-економічні права та інтереси працівників [11, 7-8].

Д. Соколов у своїй науковій праці не лише проаналізував етапи розвитку профспілкового руху в Україні, а й визначив економічну роль профспілок на кожному з цих етапів. Аналіз виникнення і розвитку профспілок України дає підстави до умовного поділу їх історії на три взаємопов’язаних, але достатньо відмінних за економічною роллю періоди: перший – з початку ХХ століття. до Жовтневої революції; другий – це весь післяреволюційний період аж до розпаду СРСР; третій – теперішній час, коли Україна розвивається як самостійна держава [23, 44-45].

Як вже зазначалося, безпосередньо проблематика діяльності професійних спілок вчених-адміністративістів не цікавила. У різні історичні періоди вчені зосереджували увагу на загальних засадах адміністративно-правового регулювання у різних галузях (економіки, соціально-культурної сфери тощо) і у контексті такого підходу дуже фрагментарно висвітлювали діяльність професійних спілок. Саме тому дуже складно виокремити будь-які етапи доктринального дослідження адміністративно-правового регулювання порядку створення та функціонування професійних спілок. Можна вести мову про дослідження проблематики взагалі процедур створення суб’єктів адміністративних правовідносин, в тому числі й у сфері, яка привертає увагу, державного контролю у працях вчених-адміністративістів, положення яких цілком можливо застосовувати і для діяльності профспілок. Саме посилення принципу спеціалізації доктринальних досліджень щодо певної сфери суспільних відносин, або ж певного суб’єкта таких відносин є характерним для наукових робіт, в тому числі і щодо питань адміністративно-правового регулювання процедур створення і діяльності суб’єктів, яких можна віднести до недержавних і які не є класичними суб’єктами адміністративного права. Це цілком виглядає обґрунтованим у контексті кардинального перегляду предмету адміністративного права, пошуку нових пріоритетів наукових досліджень з адміністративно-правової проблематики, запозичення позитивного зарубіжного досвіду у відповідній сфері. Так, наприклад у Російській Федерації навіть на рівні навчальних джерел спостерігається більш спеціалізований підхід до дослідження та висвітлення специфіки адміністративно-правового регулювання відносин у зазначеній сфері. В якості прикладу можна навести роботу О. Альохіна, А. Кармолицького „Адміністративне право Росії”, в якій безпосередньо профспілки не згадуються, однак подається детальний аналіз повноважень державних органів, наділених розпорядчими, контрольними повноваженнями у

сфері діяльності профспілок [24, 126-133]. При цьому автори не обмежуються лише характеристикою повноважень суб'єктів загальної компетенції, як це є характерним, у більшості своїй, для вітчизняних наукових аналогів, а й детально висвітлюють повноваження спеціалізованих суб'єктів, що дозволяє максимально виявити специфіку державного впливу щодо профспілок. Окрім того, зупиняючись на характеристиці реєстраційних, контрольних процедур, вчені-адміністративісти намагаються, хоча і дещо узагальнено, виділити їх специфіку у певних сферах, у тому числі за участю профспілок. Аналогічний підхід спостерігається і у роботі Ю. Дмитрієва, А. Євтеєвої, С. Петрова [25, 538-620]. У сучасній вітчизняній науковій літературі можна вести мову про одночасне домінування кількох напрямків досліджень, які, взаємодоповнюючи один одного, сприяють більш-менш поглибленому дослідженню проблематики адміністративно-правового регулювання у сфері діяльності профспілок. А саме: а) висвітлення проблем адміністративно-правового регулювання у галузі економіки, соціально-культурній сфері, яке збереглося ще з попередніх років і з деякими змінами, зумовленими вимогами часу спостерігається і в наш час (воно дозволяє отримати уявлення про загальні питання); б) ґрунтовне дослідження адміністративних процедур, їх різновидів взагалі й намагання виділити специфіку їх прояву або в діяльності окремих суб'єктів, або ж у певній сфері суспільних відносин (в тому числі соціально-культурній, економічній тощо). Сплеск уваги вчених-юристів до проблематики адміністративних процедур обумовлений оновленим поглядом на систему адміністративного права, адміністративного процесу, зростанням ролі процедурних відносин у діяльності суб'єктів, зростанням ролі процедурних відносин у діяльності суб'єктів публічного адміністрування, розробкою проекту Адміністративно-процедурного кодексу України, що у свою чергу, потребує надійного фундаменту. Цілком можливим є також зосередження уваги на наукових працях, в яких висвітлюються питання адміністративно-правового регулювання аналогічних адміністративних процедур, щоправда стосовно діяльності інших суб'єктів, (наприклад, щодо товариств з обмеженою відповідальністю – робота Н. Галіциної [26], щодо кредитних спілок – робота А. Довгополик [27], щодо правничих громадських об'єднань – робота М. Віхляєва [28] тощо). Однак саме спеціалізований характер наукових досліджень відрізняє роботи такого різновиду, і їх також слід використовувати, що дозволяє запозичити певні результати, а також методику дослідження. Не слід забувати і про наукові дослідження, присвячені адміністративно-деліктній проблематиці (третій напрямок), оскільки відповідні відносини за участю профспілок також у певній мірі можна вважати складовою адміністративно-правового регулювання діяльності профспілок. Спеціалізація досліджень дозволить якомога повніше з'ясувати особливості діяльності професійних спілок, а також його потенціалу у реалізації і захисті прав професійних спілок.

Сьогодні можна сперечатися щодо місця і значення профспілок України у радянські часи, разом з тим потрібно чесно визнати, що на тому етапі розвитку профспілок України їх діяльність сприяла створенню умов підняття економіки держави. За сучасними науковими поглядами, останнім часом посилюється інтерес до діяльності профспілок. З'являються змістовні праці з історії та теорії профспілкового руху, щодо функцій профспілок їх соціальної діяльності та взаємин з владою.

Таким чином, можна виділити наступні етапи дослідження в правовій доктрині адміністративно-правових засад створення і функціонування профспілок: 1) етап початкових досліджень (перші згадки про таке явище як професійні спілки) охоплює часові рамки з античних часів до появи профспілок – з I по XIX століття, 2) етап всебічних узагальнених досліджень (дослідження певних аспектів професійних спілок в адміністративно-правовій доктрині), з XIX по XX століття, 3) етап спеціалізації (зосередження уваги на спеціальних аспектах професійних спілок) розпочався наприкінці XX століття і триває донині. Отже, про дослідження адміністративно-правового регулювання взагалі, в тому числі і порядку створення та функціонування профспілок, у вітчизняній адміністративно-правовій доктрині можна вести мову з кінця XX століття. До цього часу відповідні дослідження характеризувалися узагальненим характером при висвітленні особливостей адміністративно-правового регулювання у різних сферах. Сучасний період відзначається певною спеціалізацією, яку варто вважати пріоритетним напрямком адміністративно-правових доктринальних досліджень, що і дозволить сформулювати оновлений науковий базис для сучасного нормотворчого процесу, спрямованого на створення правових засад створення і функціонування профспілок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрусишин Б.І. У пошуках соціальної рівноваги. Нарис історії українських урядів доби революції та визвольних змагань 1917 – 1920 рр. / Богдан Іванович Андрусишин. – Київ: ФПСУ, 1995. – 191 с.
2. Головка М.Л. Профспілки України у період Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.: навч. посіб. / М.Л. Головка, О.Є. Лисенко. – Київ: Друкарня ФП України, 2002. – 312 с.
3. Докашенко В.М. Профспілки України в умовах тоталітарної системи (70-ті – 80-ті рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора іст. наук: спец. 07.00.01 „Історія України”/ Віктор Миколайович Докашенко; Дніпропетр. держ. ун-т. – Дніпропетровськ, 1999. – 31 с.
4. Концур В.В. Профспілки України в системі ідеологізації суспільства (1956 – 1964 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 „Історія України”/ Вікторія Володимирівна Концур; Донецький національний ун-т. – Донецьк, 2006. – 19 с.
5. Мовчан О.М. Українські профспілки в компартійно-радянській системі влади (1920-ті рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора іст. наук: спец. 07.00.01 „Історія України”/ Ольга Миколаївна Мовчан; Ін-т історії України НАН України. – К., 2004. – 35 с.
6. Реєнт О.П. Українська революція і робітництво: соціально-політичні та економічні зміни (1917 – 1920 рр.) / Реєнт Олександр Петрович. – Київ: Ін-т історії України НАН України, 1996. – 265 с.
7. Стоян Г.О. Професійні спілки України (1992-1997 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 „Історія України”/ Ганна Олександрівна Стоян; Донецький державний університет. – Донецьк, 1998. – 16 с.
8. Тупиця О.Л. Профспілки та політична система: специфіка взаємодії в сучасному суспільстві: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора політ. наук: спец. 23.00.02 "Політ. ін-ти та процеси" / Олег Леонідович Тупиця; Дніпропетр. нац. ун-т ім. О. Гончара. – Дніпропетровськ, 2009. – 30 с.
9. Пастушенко В.М. Організаційно-економічний механізм забезпечення соціального захисту працюючих: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.09.01 „Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика” / Володимир Михайлович Пастушенко; Донецький національний університет Міністерства освіти і науки України. – Донецьк, 2004. – 19 с.
10. Нікіфоров В.Ю. Захист профспілками соціально-трудових прав працівників в умовах ринкової економіки (теоретично-правовий аспект): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.05 „Трудове право; право соціального забезпечення”/ Веніамін Юрійович Нікіфоров; Національний університет внутрішніх справ. – Харків, 2005. – 18 с.
11. Цесарський Ф.А. Захисна функція профспілок, форми її реалізації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.05 „Трудове право; право соціального забезпечення” / Фелікс Анатолійович Цесарський; Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. – Харків, 2004. – 21 с.
12. Циганчук Н.А. Професійні спілки як суб'єкти трудового права: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.05 „Трудове право; право соціального забезпечення” / Наталія Антонівна Циганчук; Національний університет внутрішніх справ. – Харків, 2004. – 20 с.
13. Адміністративне право України: підручник / [Ю.П. Битяк, В.М. Гаращук, О.В. Дьяченко та ін.]; За ред. Ю.П. Битяка. – Київ: Юрінком Інтер. – 2007. – 544 с.
14. Стеценко С.Г. Адміністративне право України: навчальний посібник / Семен Григорович Стеценко. – К.: Атіка, 2007. – 624 с.
15. Додин Е.В. Сборник научных трудов / Евгений Васильевич Додин. – Одеса: „Полиграф”, 2006. – 372 с.

16. Громадські об'єднання в Україні: навч. посіб. / [В.М. Бесчастний, О.В. Філонов, В.М. Субботін та ін.]; за ред. В.М. Бесчастного. – Київ: Знання, 2007. – 415 с.
17. Коломоєць Т.О. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник / Тетяна Олександрівна Коломоєць. – Київ: Юрінком Інтер, 2011. – 576 с.
18. Коломоєць Т.О. Адміністративне право України: підручник / Тетяна Олександрівна Коломоєць. – Київ: Істина, 2012. – 528 с.
19. Колпаков В.К. Адміністративне право України: навчальний посібник / Валерій Костянтинович Колпаков. – Київ: Юрінком Інтер, 2004. – 544 с.
20. Ківалов С.В. Адміністративне право України: навчально-методичний посібник / С.В. Ківалов, Л.Р. Біла. – Одеса: Юридична література, 2002. – 312 с.
21. Васильев Л.С. Административное право Украины (общая часть): учебное пособие / Л.С. Васильев. – Харьков: „Одиссей”, 2002. – 288 с.
22. Ровчак Л.В. З історії розвитку та становлення профспілок у громадянському суспільстві / Л.В. Ровчак // Вісник Академії праці і соціальних відносин. – 2010. – № 3. – С. 98–103.
23. Соколов Д.Є. Вплив політичних і соціально-економічних перетворень на роль профспілок в Україні / Д.Є. Соколов // Вісник Дніпропетровської державної фінансової академії: Економічні науки, 2011. – С. 44–48.
24. Алехин А.П. Административное право России: учебник / А.П. Алехин, А.А. Кармолицкий. – М.: Из-во „Зерцало”, 2009. – 320 с.
25. Дмитриев Ю.А. Административное право: учебник / Дмитриев Ю.А., Евтеева А.А., Петров С.М. – М.: Изд-во Эксмо, 2005. – 1008 с.
26. Коломоєць Т.О. Адміністративно-правове регулювання порядку створення і діяльності товариств з обмеженою відповідальністю в Україні: монографія / Т.О. Коломоєць, Н.В. Галіцина. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2010. – 290 с.
27. Коломоєць Т.О. Адміністративно-правове регулювання порядку створення і діяльності кредитних спілок в Україні: монографія / Т.О. Коломоєць, А.А. Довгополик. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2011. – 305 с.
28. Коломоєць Т.О. Адміністративно-правове регулювання порядку створення і діяльності професійних правничих громадських організацій в Україні: монографія / Т.О. Коломоєць, М.Ю. Віхляєв. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2010. – 286 с.

УДК 342.95 (477)

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЖОРСТОКЕ ПОВЕДІННЯ З ТВАРИНАМИ: ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Бондаренко Н.С., здобувач

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

У даній статті визначаються проблеми правового регулювання захисту тварин від жорстокого поводження за законодавством України та Росії.

Ключові слова: адміністративна відповідальність, жорстоке поводження з тваринами.

Бондаренко Н.С. АДМИНИСТРАТИВНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА ЖЕСТОКОЕ ОБРАЩЕНИЕ С ЖИВОТНЫМИ: ПРОБЛЕМЫ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ / Днепропетровский государственный университет внутренних дел, Украина

В данной статье определяются проблемы правового регулирования защиты животных от жестокого обращения в соответствии с законодательством Украины и России.

Ключевые слова: административная ответственность, жестокое обращение с животными.

Bondarenko N.S. ADMINISTRATIVE RESPONSIBILITY FOR LEGAL CRUELTY WITH ANIMALS: PROBLEMS OF NORMATIVELY-LEGAL ADJUSTING / Dnipropetrovs'k state university of internal affairs, Ukraine

In this article the problems of the legal adjusting of defence of animals are determined from legal cruelty after the legislation of Ukraine and Russia.

Key words: administrative responsibility, legal cruelty with animals.

Останнім часом тезу, що увага до захисту тварин – один з індексації цивілізації суспільства, було визнано у всьому світі. Можна привести безліч прикладів жорстокості по відношенню до тварини, яка є прологом до злочину проти особистості. Жорстоке поводження з тваринами у суспільстві, де повинна панувати мораль і гуманність, на жаль, зустрічається не рідко і негативно впливає на свідомість людей, їх моральне обличчя, сприяє поширенню жорстокості та агресивності серед дітей та молоді, які є майбутнім нашої країни та світової спільноти в цілому.

Як відзначає Бойко В.Е. бездумне знищення тварин, а їх мучення не тільки порушує громадську моральність, але і за умови вчинення у присутності малолітніх дітей розвиває у них такі негативні якості, як жорстокість та агресію, байдужість до страждань живої істоти, сприяє формуванню садистських схильностей, тобто завдають відчутної шкоди вихованню молодого покоління країни [1, 22-23.]. Тобто звичайно тварин як будь-яку живу істоту необхідно захищати, однак передусім необхідно захищати людину, її людяність, тому що без моральних якостей, без співчуття до страждань інших, без здатності бачити чужий біль, в тому числі і тварини, людина перетворюється так би мовити на «скотину». І в таких умовах в Україні погіршується криміногенна обстановка, і однією з головних причин зростання рівня злочинності є відсутність моральних гальм та моральних якостей у людини.

Суспільна небезпека жорстокого поводження з тваринами передусім полягає не тільки у тому, що жорстокість відносно тварин завдає їм шкоди, але в тому, що вона часто є джерелом багатьох інших злочинів та правопорушень проти життя та здоров'я людини. Судова практика свідчить, що багато з тих осіб, які вчинили тяжкі злочини проти людини, починали зі знущання над тваринами. Тому звичайно приділити особливій нормативно-правовій регламентації відносин, спрямованих на захист тварин, що буде сприятиме і захисту громадської моральності. Ті підлітки, які знущаються над скажімо собаками, природно у майбутньому не будуть поважати і людське життя.

Тому вивчення даної проблеми сьогодні є необхідним та актуальним. У межах цієї проблеми громадська мораль як об'єкт правової охорони була предметом досліджень І.М. Даньшина, С.В. Баршева, Н.І. Кузнецової, В.О. Морозової, С.Ф. Денисова та інших, окремі аспекти з аналізом проблем адміністративної відповідальності за проступки проти громадської моралі висвітлені в роботах В.І. Лебеденко та В.О. Джужі. Проте комплексного дослідження проблем адміністративної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами до цього часу не проводилось.

Метою даного дослідження відзначаються вироблення керівних напрямів вивчення особливостей адміністративної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами за законодавством України та Росії. **Об'єктом** даного дослідження визначено коло суспільних відносин, пов'язаних з нормативно-правовим регулювання притягнення до адміністративної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами за законодавством України та Росії. **Предметом** визначаються нормативні положення законодавства України та Росії, що встановлюють відповідальність за жорстоке поводження з тваринами.

Український законодавець у частині 1 статті 180 Цивільного кодексу України визначає тварин як особливий об'єкт цивільних прав, на який поширюється правовий режим речі, крім випадків, встановлених законом [2]. Так само і російський законодавець у правовому регулюванні обігу тварин відноситься до них як до речей, що знайшло своє відображення у статті 137 Цивільному кодексі Російської Федерації, при цьому зберігається принцип гуманного ставлення до тварин [3].

Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» дає визначення жорстоке поводження з тваринами – знущання над тваринами, вчинене із застосуванням жорстоких методів або з хуліганських мотивів, а також нацькування тварин одна на одну, вчинене з хуліганських чи корисливих мотивів [4].

Існують два поняття «жорстоке поводження» та «жорстокість» (як властивість діяння) які тотожні, тобто це невизначене коло дій, які перебували у цілеспрямованому нанесенні шкоди живим істотам, усвідомленому заподіяння їм страждань за умови порушення загальноприйнятих норм поведінки.

Жорстоке поводження охоплює не так багато випадків, оскільки пов'язане з низкою обмежень:

- 1) жорстоке поводження з тваринами припускає заподіяння їм тільки фізичних страждань, оскільки моральні вони не здатні відчувати;
- 2) обмеження пов'язане з обов'язковим настанням наслідків тільки у вигляді смерті тварини або його каліцтва [5, 138].

До законодавства, приписи якого не допускають жорстокого поводження з тваринами належать наступні нормативно-правові акти: Кодекс України про адміністративні правопорушення (стаття 89), Кримінальний кодекс України (стаття 299) Закони України «Про захист тварин від жорстокого поводження», «Про тваринний світ», «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про ветеринарну медицину» та ін.

Стаття 18 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» [4] встановлює загальні правила поводження з тваринами, що виключають жорстокість, а саме при поводженні з тваринами не допускається:

- використання оснащень, інвентарю, що травмують тварин;
- примушування тварин до виконання неприродних для них дій, що призводять до травмувань;
- нанесення побоїв, травм з метою примушування тварин до виконання будь-яких вимог;
- використання тварин в умовах надмірних фізіологічних навантажень тощо.

При проведенні больових процедур обов'язкове застосування знеболюючих препаратів.

Забороняється при поводженні з тваринами:

- розведення тварин з виявленими генетичними змінами, що спричиняють їм страждання;
- розведення тварин зі спадково закріпленою агресивністю;
- примушування до нападу одних тварин на інших, крім випадків використання собак мисливських порід, інших ловчих звірів та птахів для полювання;
- проведення генетичних змін на тваринах;
- застосування до тварин фармакологічних та механічних засобів допінгу;
- інші дії чи бездіяльність, що суперечать принципам захисту тварин від жорстокого поводження.

Стаття 22 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» встановлює правила поводження з домашніми тваринами, що виключають жорстокість [4]. Так, при поводженні з домашньою твариною особа, яка її утримує, зобов'язана:

- дбати про домашню тварину, забезпечити їй достатню кількість їжі та постійний доступ до води;
- надавати можливість домашній тварині здійснювати необхідні рухи, контактувати з собі подібними;
- забезпечити наявність намордника, повідка, що необхідні для здійснення виходу домашньої тварини поза місцем її постійного утримання;
- забезпечити наявність на домашній тварині нашійника з ідентифікуючими позначками;
- забезпечувати своєчасне надання домашній тварині ветеринарних послуг (обстеження, лікування, щеплення тощо);
- негайно повідомляти медичну або ветеринарну установу про випадки заподіяння домашньою твариною ушкоджень здоров'ю людині або іншим тваринам;

- негайно доставляти домашню тварину, яка вчинила дії, передбачені абзацом сьомим цієї статті, у ветеринарну установу для огляду;
- запобігати неконтрольованому розмноженню домашніх тварин.

Згідно зі статтею 89 Кодексу України про адміністративні правопорушення, жорстоке поводження з тваринами, їх мордування або вчинення інших дій, що призвели до їх мучення, каліцтва чи загибелі карається накладанням штрафу від 9 до 21 неоподаткованого мінімуму доходів громадян [6].

Згідно зі статтею 299 Кримінального кодексу України [7] кримінально каранім є знущання над тваринами, що відносяться до хребетних, вчинене із застосуванням жорстоких методів або з хуліганських мотивів, а також нацькування зазначених тварин одна на одну, вчинене з хуліганських чи корисливих мотивів і карається штрафом до п'ятдесяти неоподаткованих мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців.

Фактично навіть не для особи з юридичною освітою зрозуміло, що склад адміністративного правопорушення та кримінального злочину є тотожним, навіть санкції за передбачене диспозиціями зазначених проблем збігаються. І це є проблемою реалізації даних норм, тому фактично відсутнє розмежування цих діянь.

Якщо ж говорити про практику застосування даних нормативно-правових положень, то співробітники міліції часто відмовляються приймати заяви про жорстоке поводження з тваринами. У Росії схожа ситуація. Як зазначає О.В. Саратова, що стаття 245 Кримінального кодексу Росії, яка регулює відповідальність за жорстоке поводження з тваринами, фактично не функціонує [8, 52]. Це можна пояснити тим, що суспільство не сприймає дану проблему серйозно.

Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження», що його прийняла Верховна Рада України 21 лютого 2006 р., означає перший крок уперед назустріч становленню в Україні по-справжньому гуманного і цивілізованого суспільства. Це один із перших кроків на тривалому шляху до європейської інтеграції, основним змістом якого мають бути не тільки правова й інституціональна складова, але й зміни в менталітеті. Прийняття закону відбиває якісне зрушення в громадській свідомості, коли проблема захисту тварин від жорстокого поводження переходить до розряду соціально значимих. Заслужують щирої вдячності депутати Верховної Ради, котрі ініціювали прийняття цього закону, розгляд якого був дуже тривалим. Проект Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» (реєстр. № 3175) внесли народні депутати України Б.Я. Беспалий та Р.В. Богатирьова.

Він був прийнятий за основу відповідно до Постанови Верховної Ради України «Про прийняття за основу проекту Закону України про захист тварин від жорстокого поводження» 21 вересня 2004 р. Одночасно було прийнято рішення Верховної Ради України про прийняття за основу ще одного проекту Закону України «Про гуманне ставлення до тварин» (реєстр. № 3175-1), який вніс народний депутат України О.В. Голуб згідно з Постановою Верховної Ради України «Про прийняття за основу проекту Закону України про гуманне ставлення до тварин» від 21 вересня 2004 р. № 2027-IV. Комітет Верховної Ради України з питань екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи підготував єдиний законопроект «Про захист тварин від жорстокого поводження» (реєстр. № 3175), враховуючи пропозиції народних депутатів України О. Голуба, Б. Беспалого, Р. Богатирьової, а також їхні узгоджені пропозиції до прийнятих за основу проектів законів України про гуманне ставлення до тварин (реєстр. № 3175-1) та про захист тварин від жорстокого поводження (реєстр. № 3175). Цей законопроект був прийнятий в другому читанні – Постанова Верховної Ради України «Про прийняття проекту Закону України про захист тварин від жорстокого поводження» від 7 липня 2005 р. № 3175/П1.

Закон дворазово приймала Верховна Рада України – 8 вересня 2005 р. та 1 грудня 2005 р., однак його відхилив Президент України у зв'язку з невідповідністю його положень до законодавства України та внутрішньою неузгодженістю положень з внесенням власних пропозицій до Закону «Про захист тварин від жорстокого поводження» від 5 жовтня 2005 р. та 27 грудня 2005 р. Нарешті, Верховна Рада України 21 лютого 2006 р. прийняла Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження», який підписав Президент України. Аналіз положень

закону дозволяє дійти висновку про комплексний підхід до проблеми жорстокого поводження з тваринами, системного характеру норм і механізму їх реалізації.

Фактично, з прийняттям Закону в Україні сформований остаточно новий правовий інститут, зв'язаний з поводженням з домашніми тваринами. Раніш ці відносини регулювалися окремими нормами адміністративного і почасти кримінального права в частині, зв'язаній з кримінальною відповідальністю за жорстоке поводження з тваринами. Як правило, фахівці у сфері екологічного права не визнавали як самостійну дану сферу правового регулювання. З прийняттям Закону, на нашу думку, ситуація кардинально змінилася. Уявляється, що йдеться про комплексний правовий інститут, що належить до екологічного права. Більш того, Закон вперше в Україні створює комплексну правову основу для діяльності органів державного управління, місцевого самоврядування, правоохоронних органів і громадських організацій у сфері охорони тварин. Раніш ця діяльність була ускладнена у зв'язку з відсутністю нормативного регулювання.

Закон же вперше в Україні визначає базовий принцип – наявність у тварин природних прав (преамбула Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження»), причому в усіх тварин, поза залежності, домашні чи дикі. Цей принцип є підставою захисту тварин від страждань і загибелі унаслідок жорстокого поводження з ними. Закон законодавчо закріплює значне число важливих дефініцій, зокрема домашні тварини, безпритульні тварини, жорстоке умиртвіння тварин, біостерилізація, жорстоке поводження з тваринами, притулки для тварин. Закон закріплює пріоритет біостерилізації, або біологічно обґрунтованих методів, для регулювання чисельності диких тварин і тварин, що людина не утримує, але вони перебувають в умовах, повністю або частково створюваних діяльністю людини. Закон вперше визначає як самостійний правовий статус притулку для безпритульних тварин. У той самий час закон не враховує всіх реалій, пов'язаних з жорстоким поводженням з тваринами. Значне число випадків жорстокого поводження з тваринами зв'язано з діяльністю комунальних підприємств, що займаються виловом і «регулюванням численності» (як прописано в законі) безпритульних тварин.

На жаль, Закон навряд чи відразу змінить всі негативні прояви у сфері поводження з тваринами. Адже в кримінальному й адміністративному законодавстві України достатньо давно існують норми про відповідальність за жорстоке поводження з тваринами, які практично не застосовуються.

Так, Союз захисту тварин м. Одеси неодноразово звертався до правоохоронних органів з приводу випадків жорстокого поводження з безпритульними тваринами. Однак в ряді випадків було відмовлено в порушенні кримінальних справ, а якщо кримінальна справа порушувалася, то досі до суду вони по різних причинах не доходили. Насамперед така тенденція характерна для Приморського РВВС м. Одеси. Це можливо пояснити декількома причинами: небажанням правоохоронних органів займатися малозначними і неперспективними для них розслідуваннями; відсутністю практики і методик розслідування такого роду справ; низькою соціальною значимістю і пасивністю населення стосовно такого виду злочинів; низьким рівнем правової культури й невмінням активно захищати свої права [9].

Незважаючи на велике число випадків жорстокого поводження з тваринами, ми маємо надію, що прийняття Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» приведе до реалізації принципів, сформульованих у ст.4 Закону, та укріплення моральності й гуманності суспільства, що і є однією з цілей цього документа.

Досліджуючи дану проблему, хотілось би підкреслити, що адміністративному праву необхідні нові підходи до оцінки впливу жорстокості злочинної поведінки, необхідні комплексні та всебічні дослідження природи агресивних та жорстоких правопорушень, факторів та умов,сприяючих їх скоєнню, і це допоможе розробити систему ефективних мір їх протидії. Вивчення вказаних проблем неможливе без аналізу соціальних та психологічних факторів такого роду протиправної поведінки особи правопорушника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко В.Э. Агрессивность человека: генетический дефект или результат социализации / В.Е. Бойко // Нова парадигма. – 2002. – Вип. 3. – С. 22-23.

2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40. – стаття 356 (з подальшими змінами та доповненнями).
3. Гражданский кодекс Российской Федерации. – М.: Проспект, 2000. – 416 с.
4. Про захист тварин від жорстокого поводження: Закон України від 21.02.2006 № 3447-IV / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3447-15>
5. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: За станом законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду України на 1 грудня 2001 р. / За ред. С.С. Яценка. – К., 2002. – 1104 с.
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 року // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984. – № 51. – стаття 1122 (з подальшими змінами та доповненнями).
7. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – Ст.131 (з подальшими змінами та доповненнями).
8. Саратова О.В. Жестокое обращение с животными: постановка проблемы / О.В. Саратова // Вестник Воронежского института МВД России. – 2007. – №4. – С.51-55
9. Правове регулювання захисту тварин / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.szj-odessa.com.ua/zashita.php>

УДК 35.073.51

ДЕФІНІЦІЯ «ПРИНЦИПИ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ»: НОВІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУЛЮВАННЯ («ЛЮДИНОЦЕНТРИСТСЬКИЙ» АСПЕКТ)

Германюк М.О., аспірант

Запорізький національний університет

У статті досліджуються підходи до формулювання поняття «принципи державної служби» та пропонується авторське визначення вказаної дефініції.

Ключові слова: адміністративно-правова доктрина, державна служба, концепція, принципи, публічні відносини.

Германюк М.О. ДЕФИНИЦИЯ «ПРИНЦИПЫ ГОСУДАРСТВЕННОЙ СЛУЖБЫ»: НОВЫЕ ПОДХОДЫ К ФОРМУЛИРОВКЕ («ЧЕЛОВЕКОЦЕНТРИСТСКИЙ» АСПЕКТ) / Запорожский национальный университет, Украина

В статье исследуются подходы к формулировке понятия «принципы государственной службы» и предлагается авторское определение указанной дефиниции.

Ключевые слова: административно-правовая доктрина, государственная служба, концепция, принципы, публичные отношения.

Germanyuk M.O. DEFINITION «PRINCIPLES OF PUBLIC SERVICE»: NEW APPROACH TO THE FORMULATION (ASPECT, IN WHICH HUMAN IS IN CENTER) / Zaporizhzhya national university, Ukraine

The article examines the approaches to the formulation of the concept of «principles of public service» and invited the author's determination of this definition.

Key words: administrative law doctrine, the public service, concept, principles, and public relations.

З прийняттям нового Закону України «Про державну службу» мають ще більше актуалізуватися наукові дослідження вказаного інституту, метою яких має стати узагальнення практики застосування нового закону та вироблення ґрунтовного теоретичного фундаменту в цій сфері. Одним із предметів науково-пошукової діяльності, безумовно, мають стати принципи державної служби, оскільки саме вони визначають вектори розвитку цього інституту та формування нормативних моделей його закріплення. Особливого значення набуває це питання

в контексті суттєвої модернізації та трансформації доктрини адміністративного права, перегляду основних постулатів адміністративно-правової науки та зміщення акцентів дослідження в бік так званої людиноцентристської ідеології, яка спрямовує діяльність публічної адміністрації на гарантування, забезпечення реалізації та захисту прав людини і громадянина. Вказані обставини зумовили формулювання мети статті – запропонувати власне бачення дефініції «принципи державної служби», вироблене на основі узагальнення думок вчених-юристів та з урахуванням сучасних тенденцій в науці адміністративного права.

Справедливим буде зазначити, що вивченням проблематики тих чи інших аспектів державної служби займалися такі вчені-адміністративісти та фахівці з державного управління, як В.Б. Авер'янов, Д.М. Бахрах, Ю.П. Битяк, Л.Р. Біла, В.А. Власов, І.І. Євтіхєв, М.І. Єропкін, Т.Л. Желюк, В.А. Калюжний, С.В. Ківалов, Ю.М. Козлов, Т.О. Коломоєць, О.Д. Лазор, О.Я. Лазор, В.Я. Малиновський, В.М. Манохін, А.Ф. Ноздрачєв, Г.І. Петров, С.Г. Стеценко, С.С. Студенікін, І.Т. Тарасов, Є.С. Черноног, Ю.С. Шемшученко та інші, праці яких стали суттєвим підґрунтям для даного дослідження.

Етимологія слова «принцип» походить від лат. «*principium*» – «основа», «початок» і трактується як: 1) основні, вихідні положення будь-якої системи, теорії, ідеологічного напрямку і т. ін.; основний закон якої-небудь точної науки; 2) особливість покладена в основу здійснення або створення чогось; 3) правило, покладене в основу діяльності будь-якої організації, товариства і т. ін. [1, 941]; 4) внутрішнє переконання, погляд, що визначає норму поведінки; 5) основа устрою, дії будь-якого механізму, пристрою [2, 409; 3, 66]; 6) основні вихідні положення теорії, вчення, науки, світогляду, політичної організації [4, 202]. У свою чергу, юридична довідкова й енциклопедична література більш вузько, враховуючи специфіку та загальну спрямованість видання, розкиває значення дефініції «принципи», а саме як правову категорію, зокрема: принципи – це основні засади, вихідні положення, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю і відображають суттєві положення теорії, вчення, науки, системи внутрішнього і міжнародного права, політичної, державної чи громадської організації [5, 111].

Як слушно зазначають Т.О. Коломоєць та П.С. Лютіков, які аналізують організаційно-правовий механізм державного контролю в галузі чорної металургії і в тому числі ґрунтовно аналізують принципи відповідного контролю, що принципи є комплексним поняттям, їх розглядають у філософському, соціальному, юридичному та інших розуміннях [3, 67]. Так, наприклад, філософи вважають, що принципи постають центральним поняттям, основою системи, узагальнення та поширення будь-якого положення на всі явища тієї галузі, із якої даний принцип було абстраговано [6,362; 3, 67]. Разом з тим, в юридичній науковій та публіцистичній літературі увага приділяється принципам права та принципам певної діяльності [3,67]. В теорії права принципи права розглядаються як об'єктивно властиві праву відправні начала, незаперечні вимоги (позитивні зобов'язання), які висуваються до учасників суспільних відносин із метою гармонічного поєднання індивідуальних, групових і громадських інтересів [7, 221; 3, 67]. Р.З. Лівшиць пропонує розглядати принципи права як ідеї, норми і відносини, що охоплюють усю правову матерію і надають їй логічності, послідовності, збалансованості, звільняють її від конкретики та частин [8, 195]. М.М. Марченко визначає принципи права як основні ідеї, вихідні положення процесу його формування, розвитку і функціонування; конструкції, на засадах яких встановлюються і функціонують не тільки норми, інститути або галузі, але й вся правова система [9, 22-23]. С. Алексєєв Є.А. Лукашева, В.С. Нерсєянц розуміють принципи права як сферу правосвідомості, правової ідеології і науки [10, 102-105; 11, 21-23; 12, 110-112; 3, 67]. У свою чергу, А.М. Колодій зазначає, що категорія «принципи права» має використовуватись у всіх випадках, коли мова йде про основні положення, що належать до юриспруденції, термін «принцип» може лише уточнюватись і деталізуватись залежно від сфери існування і функціональної спрямованості. Принципи права – це такі відправні ідеї існування права, які виражають найважливіші закономірності і підвалини даного типу держави і права, є однопорядковими із сутністю права і становлять його головні риси, відрізняються універсальністю, вищою імперативністю і загальною значимістю, відповідають об'єктивній необхідності побудови і зміцнення певного суспільного ряду; спрямовують і надають синхронності усьому механізму правового регулювання суспільних відносин, досконаліше інших розкривають місце права у суспільному житті і його розвитку; є критерієм законності й правомірності дій громадян і посадових осіб, адміністративного апарату і органів юстиції [13, 26-27].

У підручнику «Муніципальне право України» за загальною редакцією В.Ф. Погорілка зазначається, що під принципом слід розуміти суб'єктивно усвідомлену в науці об'єктивну закономірність, притаманну будь-якому соціально-політичному явищу, сформульовану у вигляді певної ідеї, правила чи засади. В юриспруденції більшість принципів є одночасно і правовими нормами (так званими нормами-принципами). Отже, такими принципами, як зазначає вчений, слід неухильно керуватися не тільки в теорії, а й в повсякденній практиці. Адже ці норми-принципи хоч і не породжують конкретних правових відносин, проте опосередковано визначають зміст інших явищ правового характеру – окремих норм, інститутів і правовідносин [14, 127-128].

На принципах як своєрідних орієнтирах у здійсненні певної діяльності акцентує автор підручнику «Кримінальне право України. Загальна та Особлива частини» Є.Л. Стрельцов, зазначаючи, що принципи варто розглядати як «основне положення, яке слугує основою для будь-якої діяльності» [15, 9].

Якщо вести мову безпосередньо про принципи державної служби, то доцільним буде зазначити, що вказаний інститут є полігалузевим явищем і тому варто узагальнити й певні думки з порушеного питання вчених-юристів, які займаються проблематикою державного управління. Так, власне визначення принципів державної служби пропонує В.Я. Малиновський, який визначає це поняття як «основоположні ідеї, положення, настанови, які віддзеркалюють об'єктивні закономірності та обґрунтовані напрями реалізації компетенції, функцій та завдань органів державної влади, повноважень та обов'язків державних службовців, які працюють у системі державної служби» [16, 22]. При цьому, на думку вченого, принципи як поняття теорії, відображають сутність і реальність процесів у сфері державної служби, підпорядковуючись певним законам. Принципи – це специфічне поняття, змістом якого є не стільки сама закономірність, відносини, взаємозв'язок, скільки наше знання про них [16,21]. Продовжуючи свою думку з цього приводу, В.Я. Малиновський стверджує, що вони являють собою результат узагальнення людьми об'єктивно діючих законів і закономірностей, притаманних їм загальних рис, характерних фактів і ознак, які стають загальним початком їх діяльності. Автор наділяє принципи двома ознаками: а) належність до пізнаних наукою і практикою позитивних закономірностей; б) зафіксованість у суспільній свідомості (відповідних поняттях) [16, 22].

Досить схоже за своїм змістовним наповненням є визначення принципів державної служби, запропоноване О.Ю. Оболенським, який пропонує розглядати принципи права як основні, вихідні положення теорії, основні правила діяльності; встановлені, загальноприйняті поширені правила господарських дій і властивостей економічних і соціальних процесів [17, 303], а принципи державної служби – як основоположні ідеї, настанови, положення, що віддзеркалюють об'єктивні закономірності та науково обґрунтовані напрями реалізації компетенції, завдань і функцій держави, органів всіх гілок влади, прокуратури, повноважень та обов'язків державних службовців [17, 303]. При цьому, у більш широкому розумінні О.Ю. Оболенський визначає принципи державної служби як наукову категорію, яка, на його думку, визначає вихідні положення та теоретичні ідеї, що відбивають об'єктивні закономірності розвитку суспільства та держави, найбільш характерні риси організації та функціонування не тільки самої державної служби, але й всієї системи державного апарату та органів місцевого самоврядування, судочинства та прокуратури, визначають зміст складних взаємовідносин всередині всього механізму держави. Вони закладаються в основу формування та функціонування органів державної влади (законодавчої, виконавчої й судової гілок влади, прокуратури) та місцевого самоврядування [17, 307].

У свою чергу, Є.С. Черноног зазначає, що принципи державної служби визначають основні закономірності становлення, розвитку, організації та реалізації державної служби; компетенцію і легітимність правовідносин державної служби, суспільну цінність державної служби та її результатів [18, 199]. Значну увагу вчений приділяє значенню принципів державної служби, а саме, яке вбачає у: визначенні ними сутності державної служби, її найважливіших рис; висвітленні загального характеру управлінської, нормопроектної, аналіко-прогностичної, організаційно-розпорядчої, консультативно-дорадчої, обліково-контрольної та іншої діяльності державних службовців; встановленні закономірностей у системі організації та функціонування державної служби; обумовленні значущості, законності і соціальної цінності правовідносин, що

виникають у системі державної служби; віддзеркаленні об'єктивних зв'язків, що виникають у системі державно-службових відносин [17, 303].

Т.Л. Желюк розглядає принципи державної служби як базові ідеї, які відображають об'єктивні закономірності становлення та розвитку державної служби, напрями реалізації компетенції, завдань, функцій державних органів, повноважень державних службовців, зумовлюють цінність та соціальну значимість функціонування інституту державної служби [19,31].

Досить узагальнююче визначення принципів надають О.Д. Лазор та О.Я. Лазор, автори підручника «Державна служба в Україні», які розглядають принцип як центральне поняття, основоположну ідею, що пронизує певну систему знань, пов'язаних між собою [20, 44].

Проте, на відміну від інших досліджень даного поняття, пропонується виділяти підходи до розуміння принципу загалом. Так, зокрема, виділяються чотири підходи до розуміння відповідного поняття: 1) аксіологічний, що визначає цінність його, значущість у задоволенні потреб учасників суспільного життя; 2) гносеологічний, що вказує на процес пізнання, джерела, можливості та засоби пізнання; 3) методологічний, який свідчить про його роль у теорії та практиці; 4) онтологічний, що описує його зв'язок із природою, сутністю [20, 44-45].

Принципам права в цілому та принципам адміністративного права зокрема (в тому числі й принципам державної служби) приділяють ґрунтовну увагу й представники адміністративно-правової доктрини. Зокрема, Ю.П. Битяк, який ґрунтовно на рівні дисертаційної роботи на здобуття ступеня доктора юридичних наук досліджує тенденції розвитку державної служби в Україні, справедливо зазначає, що «оскільки адміністративне право є тією галуззю права, норми законодавства якої найбільш суттєво впливають на регулювання державно-службових відносин, то можна стверджувати, що принципи адміністративного права є базовими для принципів державної служби» [21, 41], тобто всі фундаментальні принципи адміністративного права варто застосовувати і до принципів державної служби.

Крім того, в аспекті публічного адміністрування, щоправда із використанням дещо застарілої термінології, вживають дефініцію «принципи права» Ю.А. Ведерніков та В.К. Шкарупа. Вчені-адміністративісти в навчальному посібнику «Адміністративне право України» підкреслюють, що принципи є основоположними керівними ідеями, відправними засадами, покладеними в основу організації і діяльності механізму державного управління [22, 19].

Як наукову категорію принципи державної служби пропонує розглядати і російський вчений-адміністративіст Ю.М. Старілов. Автор зазначає, що принципи державної служби як наукова категорія визначають вихідні положення та теоретичні ідеї, які віддзеркалюють об'єктивні закономірності розвитку держави і суспільства, найбільш характерні риси організації і функціонування не тільки самої державної служби, але й усієї системи органів державної влади, визначають зміст складних стосунків усередині цієї системи [23, 13; 24, 197; 16, 21].

Своє визначення принципів державної служби пропонують автори підручника «Державна служба в Україні» С.В. Ківалов та Л.Р. Біла, які розглядають принципи державної служби як основоположні ідеї, настанови, які виражають об'єктивні закономірності та визначають науково обґрунтовані напрями реалізації компетенції, завдань і функцій державної служби, повноваження державних службовців [23, 13].

На думку В.М. Манохіна, під принципами державної служби розуміють вимоги, які: 1) обов'язкові для всіх осіб і організацій, які тією чи іншою мірою мають відношення до державної служби; 2) поширюються на всі види державної служби і є загальними в рамках державної служби; 3) охоплюють всі організаційні, правові та інші аспекти, з яких складається зміст державної служби [23, 13; 25, 16]. Аналізуючи погляди В.М. Манохіна та інших вчених-адміністративістів, С.В. Ківалов та Л.Р. Біла наводять наступне визначення принципів державної служби: це основоположні ідеї, постанови, які визначають основні напрями реалізації завдань, цілей і функцій державної служби, її організацію і функціонування, правовий статус державних службовців [23, 15].

Крім того, вчені-адміністративіститакож роблять акцент на значенні принципів, яке вбачають у визначенні сутності державної служби, її найважливіших рис; загального характеру управлінської, законотворчої, організаційно-розпорядчої, консультативно-дорадчої та іншої діяльності державних службовців; закономірності в системі організації та функціонування

державної служби; значущості, законності і соціальної цінності правовідносин, що виникають у системі державної служби; об'єктивних зв'язків, які виникають у системі державно-службових відносин [23, 14].

Отже, на підставі узагальнення вищенаведених думок вчених-юристів, у тому числі й адміністративістів, можна зробити висновок, що переважна більшість наявних дефініцій «принципи державної служби» головним чином базуються на їх характеристичні як керівних, основоположних ідей, що визначають подальше спрямування розвитку та становлення державної служби, векторів розвитку публічних відносин в цілому, як правило, не розкриваючи соціальну сутність та призначення цього інституту в системі координат правової держави – забезпечення, гарантування та захист прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб, що варто вважати певним недоліком дослідження вказаних питань та свідчить про однобокість такого підходу.

З урахуванням цього варто запропонувати власне визначення принципів державної служби, а саме – це вихідні положення, ідеї, які відображають об'єктивні закономірності розвитку держави і суспільства, у тому числі визначають зміст публічних відносин, найбільш характерні риси організації і функціонування державної служби, а також усієї системи органів державної влади, зумовлюють цінність та соціальну значимість функціонування інституту державної служби, спрямовують розвиток інституту державної служби на захист прав, свобод та інтересів громадян України, фізичних осіб, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, громадських об'єднань. Вбачається, що вказаний варіант термінологічної конструкції варто покласти в основу нормативного визначення державної служби як правового інституту (щоправда, у сучасній адміністративно-правовій доктрині державну службу пропонується розглядати вже як підгалузь адміністративного права), а саму дефініцію «принципи державної служби» закріпити в новому Законі України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [Уклад. і голова ред. В.Т. Бусел]. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.
2. Словарь иностранных слов. – 18-е изд. – М.: Русский язык, 1989. – 624 с.
3. Коломоець Т.О. Державний контроль у галузі чорної металургії в Україні: організаційно-правовий аспект: монографія / Т.О. Коломоець, П.С. Лютіков. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2009. – 216 с.
4. Большой энциклопедический словарь: в 2-х т. / [Под ред. А.М. Прохорова]. – Сов. энциклопедия, 1991. – . – Т. 2. – 1991. – 768 с.
5. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: «Укр. ецикл.», 1998. – . – Т.5.: П-С – 2003. – 736 с.
6. Философский словарь / [Под ред. И.Т. Фролова]. – М.: Политиздат, 1991. – 560 с.
7. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручник. 2-е вид. / Ольга Федорівна Скакун / Пер. з рос. – Харків: Консум, 2005. – 656 с.
8. Лившиц Р.З. Теория права: учебник / Роман Зиновьевич Лившиц. – 2-е изд. – М.: БЕК, 2001. – 224 с.
9. Марченко М.Н. Общая теория государства и права. Академ. курс в 2-х томах / Михаил Николаевич Марченко. – Т. 2. – М.: Зерцало, 1998. – 656 с.
10. Алексеев С.С. Проблемы теории права: курс лекций в 2-х т. / Сергей Сергеевич Алексеев. – Свердловск: Свердл. юрид. ин-т, 1972. – . – Т. 1. – 1972. – 396 с.
11. Лукашева Е.А. Принципы социалистического права / Е.А. Лукашева // Сов. гос. и право. – 1970. – № 6. – С. 21-29.
12. Проблемы общей теории права и государства / [Под общ. ред. В. С. Нерсисянца]. – М.: Изд-во Нома, 2001. – 832 с.

13. Колодій А.М. Принципи права України: монографія / Анатолій Миколайович Колодій. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – 208 с.
14. Погорілко В.Ф. Муніципальне право України / В.Ф. Погорілко. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 590 с.
15. Уголовное право Украины. Общая и Особенная части: учебник / [Под ред. Е.Л. Стрельцова]. – Х.: ООО «Одиссей», 2002. – 672 с.
16. Малиновський В.Я. Державна служба: теорія і практика: навчальний посібник / В.Я. Малиновський. – К.: Атіка, 2003. – 160 с.
17. Оболенський О.Ю. Державна служба України: концептуальні аспекти розвитку // Збірн. наук. праць УАДУ при Президентіві України: У 2 ч. / [За заг. ред. В.І. Лугового, В.М. Князева]. – К., 1999. – Вип. 2. – Ч. 2. – С. 6-16.
18. Черноног Є.С. Державна служба: історія, теорія і практика: навч. посіб. / Є.С. Черноног. – К.: Знання, 2008. – 458 с.
19. Желюк Т.Л. Державна служба в Україні: навчальний посібник / Т.Л. Желюк. – К.: ВД «Професіонал», 2005. – 576 с.
20. Лазор О.Д. Державна служба в Україні: навч. посібник / О.Д. Лазор, О.Я. Лазор. – вид. 3-тє, допов., перероб. – К.: Дакор, 2009. – 560 с.
21. Битяк Ю.П. Державна служба в Україні: проблеми становлення, розвитку та функціонування: дис.... доктора юрид. наук : 12.00.07 / Юрій Прокопович Битяк. – Харків, 2006. – 419 с.
22. Ведерніков Ю.А. Адміністративне право України: навчальний посібник / Ю.А. Ведерніков, В.К. Шкарупа. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 336 с.
23. Ківалов С.В., Біла Л.Р. Державна служба в Україні: підручник / С.В. Ківалов, Л.Р. Біла. – Одеса: юридична література, 2003. – 368 с.
24. Старилов Ю.Н. Государственная служба в Российской Федерации: учебн. пособ. / Ю.Н. Старилов. – Воронеж, 1995. – 367 с.
25. Манохин В.М. Советская государственная служба / В.М. Манохин. – М.: Юридическая литература, 1966.– 150 с.

УДК 656.13

ПРОБЛЕМИ ВСТАНОВЛЕННЯ СУБ'ЄКТА ПОРУШЕНЬ ПРАВИЛ ПЕРЕВЕЗЕННЯ НЕБЕЗПЕЧНИХ, ВЕЛИКОВАГОВИХ І ВЕЛИКОГАБАРИТНИХ ВАНТАЖІВ У ПРОЦЕСІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ

Гуржій А.В., здобувач

Національна академія внутрішніх справ

У статті висвітлені актуальні проблеми встановлення суб'єкта адміністративних проступків у сфері перевезення небезпечних, великовагових і великогабаритних вантажів. На підставі аналізу чинного законодавства та правозастосовної практики розроблено комплекс пропозицій, спрямованих на забезпечення безпомилкової кваліфікації правопорушень, передбачених ст.132-1 КУпАП.

Ключові слова: автомобільний транспорт, дорожній рух, безпека перевезення вантажів, адміністративна відповідальність, суб'єкт проступку.

Гуржий А.В. ПРОБЛЕМЫ УСТАНОВЛЕНИЯ СУБЪЕКТА НАРУШЕНИЙ ПРАВИЛ ПЕРЕВОЗКИ ОПАСНЫХ, ТЯЖЕЛОВЕСНЫХ И КРУПНОГАБАРИТНЫХ ГРУЗОВ В ПРОЦЕССЕ АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВОЙ КВАЛИФИКАЦИИ / Национальная академия внутренних дел, Украина

В статье освещены актуальные проблемы установления субъекта административных проступков в сфере перевозки опасных, тяжеловесных и крупногабаритных грузов. На основании анализа действующего законодательства и правоприменительной практики разработан комплекс предложений, направленных на обеспечение безошибочной квалификации правонарушений, предусмотренных ст.132-1 КУпАП.

Ключевые слова: автомобильный транспорт, дорожное движение, безопасность перевозки грузов, административная ответственность, субъект проступка.

Gurzhiy A.V. PROBLEMS SETTING SUBJECTS VIOLATIONS TRANSPORTATION-LIFT TRUCKS, HEAVY AND BULKY CARGO IN THE PROCESS OF ADMINISTRATIVE-LEGAL QUALIFICATION / National academy of internal affairs, Ukraine

In the article the issues of the day of establishment of subject of offenses in the field of transportation of dangerous, heavy and big-sized loads are lighted on. Based on analysis of current legislation and law-using practice the complex of the suggestions, sent to providing of faultless qualification of the offenses foreseen by an item 132-1 Ukrainian code about administrative offenses, is worked out.

Key words: motor transport, road traffic, safety of transportation of loads, administrative responsibility, subject of offense.

Безпека дорожнього руху (БДР) – одна з найактуальніших соціально-економічних проблем нашого часу. Щодня на вітчизняних дорогах трапляються десятки дорожньо-транспортних пригод, унаслідок яких гинуть від 10 до 15 чоловік, близько 200 – одержують травми різного ступеню тяжкості. За останні двадцять років кількість жертв автоаварій в Україні перевищила 120 тис. чоловік (втричі більше, ніж сукупні втрати людства від тероризму, авіаційних та інших техногенних катастроф).

Колосальна шкода завдається економіці країни. Вітчизняні експерти оцінюють річні збитки від ДТП у 16 млрд. гривень, тоді як застосування поширених зарубіжних методик дозволяє визначити їх на рівні 10-12 млрд. доларів США

Слід мати на увазі, що практично кожен нещасний випадок на автомобільному транспорті обумовлений порушенням нормативних установлень у сфері БДР. З цієї причини трапляються близько 95% дорожньо-транспортних пригод, причому, в 80% випадків винуватцями автоаварій стають водії транспортних засобів.

І хоча більшість ДТП з постраждалими кваліфікуються як кримінально-карані діяння, цілком очевидно, що саме адміністративні проступки (порушення правил дорожнього руху, невиконання норм і стандартів у сфері забезпечення БДР etc.) виступають їхньою головною передумовою.

У даному контексті неабиякої гостроти набувають проблеми адміністративної відповідальності за порушення правил перевезення небезпечних вантажів, проїзду великогабаритних і великовагових транспортних засобів. Не будучи дуже поширеними, названі порушення характеризуються надзвичайно великим відсотком травматизму. Наразі кожна п'ята дорожньо-транспортна пригода, зумовлена порушенням правил перевезення небезпечних вантажів та проїзду великогабаритних і великовагових транспортних засобів, стає причиною загибелі або травмування людей. За цим показником названі порушення входять у десятку найбільш небезпечних (з точки зору ризику заподіяння травматичних ушкоджень) проступків на автомобільному транспорті.

Викладене свідчить про першочергову важливість своєчасного виявлення та безпомилкової кваліфікації адміністративних деліктів, передбачених ст.132-1 КУпАП. Разом з тим, варто вказати на значну кількість помилок працівників ДАІ під час юридичної оцінки порушень правил перевезення небезпечних вантажів, проїзду великогабаритних і великовагових транспортних засобів.

Основні проблеми встановлення суб'єкта порушень правил перевезення небезпечних, великогабаритних вантажів у процесі адміністративно-правової кваліфікації розглядалися і розглядаються такими науковцями України та зарубіжжя, як Редзюк А.М., Стадніченко Р.В., Долгополова М.М., Микитюк М.С. та інші.

Метою статті є дослідження та розкриття основних проблем встановлення суб'єкта порушень правил перевезення небезпечних, великогабаритних вантажів у процесі адміністративно-правової кваліфікації.

За результатами анкетування працівників Державтоінспекції 25% респондентів вказали на труднощі, пов'язані з кваліфікацією таких порушень, як на одну з найбільших проблем, з якою вони постійно стикаються під час ведення нагляду за дорожнім рухом. Особливо часто

помилки мають місце при визначенні суб'єктів делікту, що зумовлює необхідність аналізу їх причин та відшукування шляхів їхньої профілактики.

Відповідно до ст.132-1 КУпАП, суб'єктами порушень правил перевезення небезпечних вантажів, проїзду великогабаритних і великовагових транспортних засобів можуть бути тільки визначені категорії осіб, а саме: 1) водії; 2) посадові особи, відповідальні за технічний стан, обладнання та експлуатацію транспортних засобів; 3) уповноважені з питань безпеки перевезення небезпечних вантажів; 4) громадяни – суб'єкти господарської діяльності.

В чинному КУпАП поняття “водій” неодноразово згадується (див., напр., ст.ст.121, 121-1, 122, 122-1 та ін.), однак при цьому спеціально не визначається. Офіційне визначення даного поняття містить п.1.10 Правил дорожнього руху, відповідно до якого, водій, – це особа, що керує транспортним засобом і має посвідчення на право керування транспортним засобом відповідної категорії, а також особа, яка навчає керуванню транспортним засобом, перебуваючи безпосередньо в транспортному засобі.

Слід зауважити, що деякі фахівці вкладають у поняття “водій” набагато ширший зміст. Зокрема, О.Ю. Салманова пропонує відносити до цієї категорії будь-яких осіб, які здійснюють керування транспортним засобом, незалежно від наявності або відсутності в них відповідного права (в тому числі, викрадачів автотранспорту та осіб, що керують транспортним засобом через випадкові чи інші обставини), а також погоничів тварин, котрі ведуть їх за повід [1, с. 153, 154].

Такий підхід навряд чи можна визнати резонним, оскільки він суперечить не тільки офіційному визначенню поняття “водій” (див. вище), але й принципам побудови кореспондуючих адміністративно-деліктних норм. Адже в переважній більшості статей розділу 10 КУпАП законодавець чітко розмежує делікти, вчинені особами, що мають право керування т/з (власне, саме їх він іменує “водіями”), та делікти, вчинені особами, котрі такого права не мають (для позначення цих осіб в КУпАП використовуються такі семантичні конструкції, як: “особа, позбавлена права керування т/з” – ст.126 КУпАП, “особа, яка не має права керування т/з” – ст.129 КУпАП, “погонич тварин” – ст.127 КУпАП тощо).

Додатковим аргументом на користь законодавчого розмежування водіїв та осіб, які з тих або інших причин перебували за кермом транспортного засобу, можна вважати те, що в диспозиціях ряду статей КУпАП йдеться про “керування водіями транспортними засобами” – ст.121; “експлуатацію водіями транспортних засобів” – ст.121-1 ; “перевезення водіями транспортних засобів” – ст.121-2 і т.п. (*підкреслено мною.* – А.Г.), а не про керування, експлуатацію чи перевезення взагалі. Де-факто, це означає, що законодавець вбачає різницю між аналогічними порушеннями водіїв (читай – осіб, які мають право керування т/з) та інших осіб, які керують транспортними засобами.

З іншого боку, неможливо обійти увагою той факт, що багато статей розділу 10 КУпАП сформульовані в спосіб, який унеможливує притягнення до відповідальності за порушення Правил дорожнього руху осіб, які керують транспортним засобом, не маючи на те відповідного права. Так, наприклад, ст.ст.121-122-4 КУпАП передбачають відповідальність за порушення правил дорожнього руху (маються на увазі правила, пов'язані з керуванням та експлуатацією т/з) тільки “легальних” водіїв транспортних засобів. Що ж стосується громадян, котрі не мають права керування т/з, то за вчинення аналогічних проступків вони притягуються до відповідальності за ч.2 ст.126 КУпАП “Керування транспортним засобом особою, яка не має відповідних документів на право керування таким транспортним засобом...”.

У даному випадку позиція законодавця характеризується певною дискусійністю. Адже, по-перше, вона передбачає, що за вчинення принципово різних за механізмом вчинення та ступенем суспільної небезпеки деліктів особа, яка не має права керування т/з, завжди несе однакову відповідальність. А, по-друге, санкція ч.2 ст.126 КУпАП, встановлює стягнення, нижчі від санкцій деяких норм розділу 10 КУпАП (прикладом можуть слугувати ч.4 ст.121 та ч.4 ст.122 КУпАП, які передбачають відповідальність за порушення ПДР, що призвели до створення аварійної обстановки). Відповідно, при вчиненні ряду деліктів особа, котра не має права керування т/з, зазнає значно менших втрат, ніж “легальний” водій транспортного засобу. І це при тому, що, поряд з порушенням кореспондуючих Правил дорожнього руху, вона порушує загальну заборону на керування т/з без водійського посвідчення.

Викладене свідчить про недоцільність диференціації адміністративної відповідальності “легальних” водіїв та осіб, що не мають права керування т/з, за порушення Правил дорожнього

руху. З нашої точки зору, при конструюванні диспозицій і санкцій норм майбутнього Кодексу про адміністративні проступки слід виходити з того, що відповідальність за вчинення “дорожньо-транспортних” деліктів має бути однаковою, як для водіїв – “де-юре”, так і для водіїв – “де-факто”. Причому “нелегальні” водії повинні зазнавати ще й додаткових обтяжень за керування транспортним засобом без посвідчення водія.

На рівні чинного КУпАП викладену ідею варто втілити шляхом вилучення вказівки на суб’єкта адміністративного делікту в ст.ст.121, 121-1, 121-2, 122, 122-2 та 123 КУпАП. З цією метою, з назв та змісту перелічених статей доцільно вилучити слово “водій”, що автоматично поширить їх дію на правопорушення, вчинювані, особами, які не мають права керування транспортними засобами.

Чинне законодавство встановлює додаткові вимоги до водіїв великогабаритних і великовагових транспортних засобів, а також транспортних засобів, що перевозять небезпечний вантаж:

по-перше, відповідно до ч.1 п.2.13 Правил дорожнього руху, водієм транспортного засобу, призначеного для перевезення великогабаритних, великовагових і небезпечних вантажів (а отже й суб’єктом адміністративного проступку, передбаченого ст.132-1 КУпАП) може бути особа, яка на момент отримання відповідного права досягла 19-річного віку;

по-друге, зі змісту ч.2 п.2.13 Правил дорожнього руху однозначно випливає, що керувати великоваговими транспортними засобами може тільки особа, котра має право на керування т/з категорій “С” та “СЕ” (тобто, автомобілями, дозволена максимальна маса яких перевищує 7,5 тон). Що ж стосується транспортних засобів, призначених для перевезення великогабаритних та небезпечних вантажів, то наразі їх законодавчої “прив’язки” до конкретних категорій т/з не існує. Однак, цілком очевидно, що транспортні засоби категорій “А”, “А1”, “В”, “В1” такими бути не можуть, а т/з категорій “D”, “D1”, “D1E” та “DE” – можуть бути великогабаритними, але не можуть перевозити небезпечний вантаж. Отже, в переважній більшості випадків суб’єктами таких порушень є водії т/з категорій “С”, “С1”, “СЕ”;

по-третє, для того, щоб отримати право на перевезення небезпечного вантажу, особа повинна не тільки мати водійське посвідчення відповідної категорії, але й пройти курс спеціальної підготовки, скласти іспит та отримати свідоцтво встановленого зразка.*

З’ясування спеціальних ознак суб’єкта – обов’язкова умова правильної кваліфікації порушень правил дорожнього перевезення небезпечних вантажів та проїзду великогабаритних і великовагових транспортних засобів, вчинюваних водіями. Не менш важливим є їх аналіз при кваліфікації порушень *посадових осіб, відповідальних за технічний стан, обладнання та експлуатацію транспортних засобів.*

Відповідно до чинного законодавства, посади фахівців з безпеки дорожнього руху (відповідальних за зберігання, технічне обслуговування та експлуатацію т/з) в обов’язковому порядку створюються на автотранспортних підприємствах з 15 та більше одиницями транспорту, що дислокуються в одному населеному пункті, а також у міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади, об’єднаннях, підприємствах та організаціях, що мають транспортні засоби, при чисельності зайнятих експлуатацією т/з понад 50 чоловік.

Посадові особи, які відповідають за експлуатацію й технічний стан транспортних засобів, зобов’язані: забезпечувати добір, підвищення кваліфікації та професійного рівня водіїв, здійснювати контроль за станом їх здоров’я і дотриманням режиму праці та відпочинку; забезпечувати належний технічний стан транспортних засобів та дотримання екологічних вимог їх експлуатації; не допускати до керування транспортними засобами осіб, які не мають права на керування транспортним засобом відповідної категорії, не пройшли у встановлений строк медичного огляду, перебувають в стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп’яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції; не випускати на лінію транспортні засоби, технічний стан яких не відповідає вимогам державних стандартів, правил дорожнього руху, а також якщо вони не зареєстровані у встановленому порядку, переобладнані з порушенням вимог законодавства або не пройшли обов’язкового технічного контролю (див.: ст.ст. 10, 11 та 12 Закону України “Про дорожній рух”) [2].

*Дане правило не поширюється на водіїв великогабаритних і великовагових транспортних засобів.

Аналіз юрисдикційної практики в сфері перевезення небезпечних вантажів та проїзду великогабаритних і великовагових транспортних засобів змушує констатувати наявність великої кількості помилок при притягненні фахівців з безпеки дорожнього руху до відповідальності за ст.132-1 КУпАП.

Доволі часто таким фахівцям ставляться в вину порушення, не обумовлені неналежним виконанням посадових обов'язків. *Наприклад, 1 лютого 2011 року інспектором інспектор ДПС взводу ДПС м. Ужгорода при огляді автомобіля MAN-TGX, що перевозив вантаж карбиду-алюмінію, були виявлені механічні пошкодження кузова. Не беручи до уваги пояснення водія про те, що ці пошкодження сталися внаслідок ДТП на маршруті руху (тобто після випуску т/з на лінію), інспектор склав протокол не тільки щодо нього, але й стосовно фахівця з безпеки дорожнього руху місцевого АТП. 25 березня 2011 року Ужгородським міським судом було прийняте рішення про закриття адміністративної справи через відсутність в діях посадової особи складу правопорушення, передбаченого ст.132-1 КУпАП.*

Інколи трапляється навпаки: за очевидні прорахунки в роботі фахівця з безпеки дорожнього руху несуть відповідальність водії транспортних засобів. Як показало дослідження судових справ про порушення правил перевезення небезпечних вантажів (всього проаналізовано 155 справ у судах м. Івано-Франківська, Кіровограда та Миколаєва), щонайменше в третині випадків стягнення було накладено тільки на водія транспортного засобу. І це при тому, що матеріали більшості справ дають підстави говорити про безпосередню причетність до порушення посадових осіб, відповідальних за технічний стан, обладнання та експлуатацію транспортних засобів.

Крім того, однією з поширених помилок при кваліфікації адміністративних правопорушень у сфері перевезення небезпечних вантажів та проїзду великогабаритних і великовагових транспортних засобів є неправильне встановлення відповідальної особи. Часто-густо суб'єкти кваліфікації не вдаються до аналізу посадових функцій працівників автотранспортних підприємств і не розмежовують порушення, допущені фахівцями з безпеки дорожнього руху, уповноваженими з питань безпеки перевезення небезпечних вантажів та керівниками АТП. В результаті за делікти одних посадових осіб відповідальність несуть інші, зокрема, ті, хто за характером своїх посадових повноважень, не мають прямого стосунку до факту їхнього вчинення.

Викладене свідчить про необхідність вжиття комплексу організаційних, методичних та роз'яснювальних заходів спрямованих на мінімізацію помилок при притягненні до відповідальності за ст.132-1 КУпАП осіб, відповідальних за технічний стан, обладнання та експлуатацію транспортних засобів.

Наступну категорію суб'єктів адміністративних деліктів, передбачених ст.132-1 КУпАП, становлять уповноважені з питань безпеки перевезення небезпечних вантажів. Відповідно до п.8 Правил дорожнього перевезення небезпечних вантажів (див.: наказ МВС України від 26 липня 2004 року № 822), всі суб'єкти дорожнього перевезення небезпечних вантажів, незалежно від форми власності, повинні призначити одного чи декількох уповноважених з питань безпеки перевезень небезпечних вантажів. Функції уповноваженого можуть виконуватись такими особами: а) керівником підприємства; б) працівником підприємства, що виконує інші обов'язки; в) особою, яка не працює на цьому підприємстві; г) підприємцем або власником підприємства. Причому в останньому випадку спеціальне призначення не потрібне – за відсутності інших уповноважених кореспондуючі обов'язки покладаються на підприємців та власників підприємства автоматично.

З широкого переліку функцій уповноважених з безпеки безпосередньо транспортування небезпечних вантажів стосуються такі: – забезпечення безпеки перевезення небезпечних вантажів у межах діяльності підприємства; – контроль за виконанням вимог у сфері перевезення небезпечних вантажів; – негайне сповіщення про недоліки, які зменшують безпеку при перевезенні небезпечних вантажів, підприємця або керівника підприємства; – здійснення ідентифікації небезпечних вантажів, що перевозяться; – перевірка при закупівлі транспортних засобів їх придатності до перевезення небезпечних вантажів; – перевірка придатності обладнання, що використовується для перевезення небезпечних вантажів чи для вантажно-розвантажувальних операцій; – перевірка наявності в робітників, які займаються перевезенням небезпечних вантажів, відповідних письмових інструкцій; – проведення перевірок наявності на транспортних засобах документації, додаткового обладнання, а також їх відповідності

встановленим нормам; – здійснення заходів щодо запобігання нещасним випадкам та повторенню порушень.

Невиконання (неналежне виконання) означених функцій є підставою для притягнення уповноваженого з безпеки перевезення небезпечних вантажів до відповідальності за ст.132-1 КУпАП. Варто підкреслити, що адміністративна відповідальність таких осіб настає незалежно від обставин виявлення делікту. З точки зору кваліфікації не має значення, яким чином вдалося встановити правопорушення – під час нагляду за дорожнім рухом чи в ході контрольної перевірки на підприємстві. Зважаючи на це, при з'ясуванні фактичних обставин справи суб'єкт кваліфікації повинен виходити з того, що відповідальність уповноваженого з безпеки перевезення небезпечних вантажів може носити “одноосібний” характер, тобто не супроводжуватись притягненням до відповідальності водія транспортного засобу.

Важливо також пам'ятати про необхідність констатації того факту, що причиною правопорушення стало невиконання функцій уповноваженого з безпеки перевезення небезпечних вантажів, а не іншої посадової особи автотранспортного підприємства. Як було згадано вище, на практиці нерідко мають місце випадки, коли за порушення, допущені уповноваженим з безпеки, до відповідальності притягуються особи, відповідальні за випуск т/з на лінію, та навпаки. Обов'язковою умовою недопущення подібних помилок є ретельне вивчення фактичних обставин справи. Передусім, необхідно з'ясувати характер посягання, визначити, в порушенні яких правил воно втілювалось, та, на підставі аналізу посадових (службових) повноважень, встановити особу, відповідальну за їхнє дотримання.

І, нарешті, останньою групою суб'єктів порушень правил перевезення небезпечних вантажів та проїзду великогабаритних і великовагових транспортних засобів, є громадяни – суб'єкти господарської діяльності (приватні підприємці). Слід зазначити, що відповідальність приватних підприємців за вчинення цих порушень запроваджена відносно недавно – наприкінці 2008 р. Необхідність цієї новели була зумовлена стрімким розширенням мережі приватних перевізників, а також особливостями правового статусу підприємців, задіяних у цій сфері. Відповідно до законодавства, останні не мають статусу посадових осіб, а відтак їхні дії не могли кваліфікуватись за ст.133 КУпАП*, котрою передбачена відповідальність тільки двох категорій громадян: водіїв та посадових осіб автотранспортних підприємств. У результаті склалася ситуація, коли приватний підприємець, з одного боку, був повинен забезпечувати безпеку автоперевезень, а з іншого – не ніс за це персональної відповідальності.

Усвідомлюючи небезпеку цієї проблеми, 24 вересня 2008 року законодавець доповнив чинний КУпАП статтею 132-1 “Порушення правил дорожнього перевезення небезпечних вантажів, правил проїзду великогабаритних і великовагових транспортних засобів автомобільними дорогами, вулицями або залізничними переїздами”, якою було встановлено відповідальність не лише водіїв та посадових осіб АТП, але й громадян-суб'єктів господарської діяльності. Як показала практика, такий крок виявився абсолютно виправданим. За інформацією Головного управління ДАІ МВС України впродовж 2009-2011 років (тобто, після доповнення КУпАП статтею 132-1) загальна кількість правопорушень у сфері перевезення небезпечних вантажів та проїзду великогабаритних і великовагових транспортних засобів зменшилась на 37%. Водночас, рівень деліктності серед приватних підприємців, впав майже на чверть (23%). І це при тому, що по мірі роздержавлення автотранспортної галузі число приватних перевізників продовжує невпинно зростати.

У контексті дослідження прикладних аспектів адміністративної відповідальності приватних підприємців за порушення правил перевезення небезпечних, великогабаритних і великовагових вантажів окремо слід розглянути проблему “конкуренції” положень КУпАП та Закону України “Про автомобільний транспорт”. Зокрема, на сьогодні ст.60 Закону про автомобільний транспорт встановлює відповідальність за деякі порушення, об'єктивні ознаки яких тотожні ознакам порушень, передбачених ст.132-1 КУпАП (наприклад, керування транспортним засобом без свідoctва про допуск до перевезення небезпечних вантажів або без дозволу на рух великогабаритних/великовагових т/з). Як наслідок, при кваліфікації цих порушень та розгляді відповідних адміністративних справ іноді виникає “плутанина” з підвідомчістю.

* До вересня 2008 року саме ця стаття КУпАП передбачала відповідальність за порушення правил дорожніх перевезень небезпечних вантажів та проїзду великогабаритних і великовагових транспортних засобів.

Остатнім часом зафіксовано декілька випадків, коли працівник ДАІ, склавши протокол про порушення фізичною особою-суб'єктом господарської діяльності правил перевезення небезпечних, великогабаритних і великовагових вантажів, направляв його не до суду, а до галузевого органу управління (до 2010 року – Державний департамент автомобільного транспорту Мінтрансв'язку України, до 2011 року – Державна автотранспортна служба України, з 2011 року – Державна інспекція України з безпеки на наземному транспорті). Здебільшого це мотивувалося тим, що, відповідно до абз.15 ст.60 Закону України «Про автомобільний транспорт», розгляд даної категорії адміністративних справ належить до компетенції центрального органу виконавчої влади з питань автомобільного транспорту та підпорядкованих йому органів управління.

За визнанням фахівців, подібні рішення являють собою грубу процесуальну помилку та суперечать чинному законодавству. Адже, згідно з п.30 Порядку здійснення контролю на автомобільному транспорті (наразі саме цим документом регламентована процедура розгляду кореспондуючих справ), при наявності в діях фізичної особи – суб'єкта господарювання ознак адміністративного правопорушення відповідальність порушника настає в порядку, визначеному КУпАП [3]. Серед іншого це означає, що у разі вчинення приватним підприємцем правил перевезення небезпечних, великогабаритних і великовагових вантажів, його дії повинні кваліфікуватися за ст.132-1 КУпАП, а розгляд відповідної справи – провадитись на підставі цього ж таки Кодексу.

Отже, як засвідчив проведений аналіз, суб'єкти порушень правил перевезення небезпечних, великогабаритних і великовагових вантажів характеризується широкою палітрою загальних та спеціальних ознак, як-то: наявність спеціального права, службове (посадове) становище, економіко-правовий статус особи та ін. Від їхнього правильного встановлення на пряму залежать результати кваліфікації, ефективність адміністративно-деліктних норм та, у кінцевому підсумку, – загальний рівень безпеки автоперевезень. Викладене зумовлює необхідність комплексу організаційних (інформаційних, роз'яснювальних, методичних etc.) заходів, покликаних сприяти точному і безпомилковому встановленню ознак суб'єкта правопорушень, передбачених ст.132-1 КУпАП. Окреслені питання, а також пов'язана з ними проблематика мають стати предметом практичних методик, елементом навчальних програм, об'єктом розгляду на інструктажах і заняттях з особовим складом ДАІ МВС України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Салманова О.Ю. Адміністративно-правові засоби забезпечення міліцією безпеки дорожнього руху : дис... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / Салманова Олена Юріївна. – Х., 2002. – 232 с.
2. Про дорожній рух: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 31. – Ст. 338
3. Про затвердження Порядку здійснення державного контролю на автомобільному транспорті: Постанова Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2006 року № 1567 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 45. – Ст. 3011.

УДК 347.639 – 053.2

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «БЕЗПРИТУЛЬНІ ДІТИ»

Кожура Л.О., ад'юнкт

Національна академія внутрішніх справ

У роботі розкривається коло питань, що стосуються визначення понять «бездоглядність», «бездоглядні діти», «безпритульність», «безпритульні діти», «діти вулиці» та розкривається їх зміст.

Автор пропонує власне визначення вказаних понять.

Ключові слова: «бездоглядність», «бездоглядні діти», «безпритульність», «безпритульні діти», «діти вулиці».

Кожура Л.А. К ВОПРОСУ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПОНЯТИЯ «БЕСПРИЗОРНЫЕ ДЕТИ» / Национальная академия внутренних дел, Украина

В работе раскрывается круг вопросов, касающихся определения понятий «безнадзорность», «бездзорные дети», «беспризорность», «беспризорные дети», «дети улицы», а также раскрывается их содержание. Автор предлагает собственное определение указанных понятий.

Ключевые слова: «безнадзорность», «бездзорные дети», «беспризорность», «беспризорные дети», «дети улицы».

Kozhura L.A. THE QUESTION DEFINITION OF "STREET CHILDREN / National academy of internal affairs, Ukraine

The paper revealed a range of issues relating to the definition content of the concept "neglect", "neglected children", "homelessness", "homeless children", "street children" and disclosed their contents. The author offers his own definition of these concepts.

Key words: "neglect", "neglected children", "homelessness", "homeless children", "street children".

Дитячу безпритульність та бездоглядність політологи, соціологи та правознавці сьогодення відносять до соціальних хвороб, які характерні для будь-якої цивілізованої держави, безпосередньо пов'язаних з політичним, економічним розвитком країни, функціонуванням її правової системи [1, 163]. У нашій державі проблема дитячої бездоглядності та безпритульності загострилася внаслідок складного соціально-економічного становища переважної частини населення, економічної кризи та послаблення виховної функції сім'ї. За умов, коли моральні цінності девальвуються, а рівень життя українців знижується, зростає кількість дітей, які потребують особливого захисту держави. Таких дітей останнім часом у науковій літературі та засобах масової інформації називають бездоглядними, безпритульними та дітьми вулиці, часто змішуючи ці поняття та вживаючи їх як синоніми. Подолання ж явища безпритульності як негативного соціального феномену та захист прав дитини, що опинилася на вулиці, вимагає з'ясування чіткого категорійного апарату. Усвідомлення змісту явищ бездоглядності та безпритульності дітей і складе теоретичне підґрунтя для розроблення дієвої системи адміністративно-правового захисту зазначеної вище категорії дітей.

Правові, психологічні та соціальні аспекти безпритульності та бездоглядності розглядалися і розглядаються такими науковцями України та зарубіжжя, як С. Бадорою, Л.С. Волинець, І.М. Долею, А.Г. Зінченко, А.Й. Капською, В.Ф. Кондратішко, Л.В. Кравченко, П.І. Люблінським, Л.В. Мардахаєвим, А.М. Нечаєвою, І.В. Пешою, О.О. Січкарем та іншими.

Метою статті є розкриття змісту явищ «бездоглядність», «безпритульність», «діти вулиці» та уточнення поняття «безпритульні діти» з позиції адміністративно-правового захисту.

Перше найбільш повне офіційне визначення «безпритульність» можна знайти у Великій Радянській Енциклопедії, виданій в 1930 році, яка називає безпритульними неповнолітніх, позбавлених педагогічного нагляду та піклування, що живуть в умовах, які шкідливо впливають на їх здоров'я. Безпритульними вважаються не тільки діти, які втратили батьків (або опікунів). Якщо батьки (або опікуни) позбавляють дітей їжі, грубо з ними поводяться, штовхають на злочини, негативно впливають власним прикладом, – діти подібних батьків теж вважаються безпритульними [2, 438].

Словник С.І. Ожегова безпритульними називає тих, хто: 1) позбавлений догляду; 2) бездомний, що живе на вулиці. Бездоглядними є ті, хто позбавлені нагляду [3, 40].

Проте, щоб повністю зрозуміти вказані вище категорії, етимологічного трактування недостатньо. Бездоглядність, на нашу думку, слід розглядати як стан, процес або явище.

А.Г. Зінченко, В.Ф. Кондратішко, П.І. Люблінський, Л.В. Мардахаєв визначають бездоглядність як результат певного соціального стану [4, 78-85; 5; 6; 7.].

Ж.М. Глозман визначає бездоглядність як відсутність нагляду (контролю) з боку батьків, або осіб, що їх замінюють, яка є однією із форм соціальної дезадаптації неповнолітніх і тісно пов'язана з такими її проявами, як ухилення від навчання, бродяжництво, рання алкоголізація і наркотизація, девіантна і кримінальна поведінка [8, 75].

Державна доповідь про становище дітей в Україні за підсумками 2003 року бездоглядними називає дітей, які не забезпечені сприятливими умовами для фізичного, духовного та інтелектуального розвитку (матеріальне благополуччя сім'ї, належне виховання, догляд та дбайливе ставлення до дитини, здорова моральна атмосфера тощо) [9, 13].

А.Й. Капська визначає дитячу бездоглядність як послаблення чи відсутність нагляду за поведінкою, заняттями дітей, підлітків з боку батьків та осіб, що їх замінюють. Вона виникає внаслідок недостатнього розуміння батьками своїх обов'язкові, недостатнього догляду за дитиною, незабезпеченням її усім необхідним для нормального розвитку, а також внаслідок патологічних сімейних відносин, жорстокості, фізичних покарань, сексуальних домагань тощо [10, 24-25].

Бездоглядна дитина, на відміну від безпритульної, зазвичай живе під одним дахом з батьками, зберігає зв'язок з родиною. У неї ще є емоційна прихильність до когось-небудь із членів родини, але зв'язки ці тендітні і перебувають під загрозою атрофії та зруйнування. Надані самі собі, діти закидають навчання, віддають вільний час вулиці, безцільному проведенню часу. Бездоглядність дітей досить часто є першим кроком до безпритульності, соціальної дезадаптації, десоціалізації дитини [11, 32].

До категорії бездоглядних прийнято відносити наступні групи дітей: діти, що практично втратили сімейні та родинні зв'язки; покинуті батьками чи самовільно пішли з родини, де не були забезпечені мінімально необхідні умови для життєдіяльності й повноцінного розвитку дітей, батьки яких допускали жорстоке поводження з ними; діти, що втекли з інтернатних закладів; що займаються бродяжництвом, жебрацтвом; які здійснюють дрібну крадіжку; що вживають спиртні напої, токсичні й наркотичні речовини; які одержали відстрочку відбування покарання; що є жертвами сексуальних злочинів; що залучені у протиправну діяльність, засуджені, умовно засуджені та ін. [11, 33-34].

До вказаної вище категорії бездоглядних дітей, на нашу думку, необхідно додати і дітей мігрантів. Відповідно до висновків Міжнародного правозахисного центру «Ла Страда Україна» та Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України у 2009-2010 роках, в Україні нараховується 72 178 дітей трудових мігрантів. Така ситуація найбільш характерна для Закарпатської (14 559 осіб), Чернівецької (10 255 осіб), Львівської (8 815 осіб), Івано-Франківської (7000) областей [12]. Безумовно, нагляд за поведінкою, дозвіллям та навчанням таких дітей батька-заробітчанами послаблений, або взагалі відсутній, що часто призводить до того, що діти безцільно проводять час та віддають його вулиці, як наслідок – стають бездоглядними.

Отже, виходячи з наведених вище дефініцій бездоглядності та визначення категорій бездоглядних дітей, можемо зробити висновок, що:

по-перше, бездоглядність дітей в багатьох випадках визначаються за допомогою правил науки педагогіки, яка звертає увагу на правильність нагляду за неповнолітніми. Такий нагляд, на нашу думку, не повинен зводитись лише до контролю за поведінкою та вільним часом дитини, а повинен підтримувати та зберігати внутрішній духовний зв'язок між неповнолітнім та батьками;

по-друге, бездоглядність може виступати як явище, яке має місце за певних умов з конкретними індивідами, так і процесом, який має тимчасові рамки і вирізняється переходом від одного стану до іншого. Ми погоджуємося з П.І. Люблінським, який зазначив, що безпритульність, будучи подібною до тривалої недуги, проходить через декілька стадій або фаз свого розвитку. Початкову фазу цієї соціальної хвороби становить бездоглядність, а остаточної стадією, яка перебуває на межі незворотності, стає безпритульність як така, що визначає становище самого неповнолітнього, його своєрідний соціальний статус, який він знаходить за власним бажанням або у силу збігу будь-яких обставин [13, 42].

Підводячи підсумок викладеному, вважаємо, що, бездоглядність – це суспільне явище, яке характеризується відсутністю належного нагляду (контролю) за неповнолітньою особою з боку батьків (осіб, що їх замінюють), що негативно впливає на духовний чи фізичний розвиток дитини і може бути початковою стадією безпритульності.

Бездоглядні діти – діти, що мають визначене місце проживання та сім'ю, але не мають належного нагляду (контролю) з боку батьків (осіб, що їх замінюють), емоційного зв'язку з родиною, що заважає їх нормальному фізичному чи духовному розвитку. До таких дітей належать:

- 1) діти, нагляд (контроль) за якими з боку батьків (осіб, що їх замінюють) відсутній;

- 2) діти, які живуть у сім'ях, що ведуть асоціальний спосіб життя;
- 3) діти, які живуть у сім'ях, що ведуть нормальний спосіб життя, проте в силу психологічних особливостей більшість часу проводять на вулиці;
- 4) діти трудових мігрантів.

Вказаними визначеннями вважаємо за необхідне доповнити ст.2 Закону України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей».

Розглянемо далі поняття «безпритульність» з позицій вчених та практиків, які досліджували та аналізували дану проблематику.

Вчені педагогічної науки визначають дитячу безпритульність як аномальний соціальний стан малолітнього [13, 6].

Словник-довідник для соціальних педагогів та соціальних працівників визначає безпритульність як соціальне явище, яке характеризується відсутністю у дитини сукупності сприятливих умов для фізичного, духовного та інтелектуального розвитку, серед яких: 1) відсутність належних матеріальних умов життя родини; 2) відсутність належного виховання та нагляду; 3) відсутність здорової моральної атмосфери; 4) відсутність належного ставлення до дитини [10, 26-27].

Доктор юридичних наук А.М. Нечаєва до основних ознак безпритульності відносить: повне припинення всякого зв'язку з родиною, батьками, родичами, відсутність батьківського чи державного піклування; перебування в місцях, не призначених для людського житла; відсутність власного житла, постійного місця перебування, перекочування з місця на місце; здобування засобів для забезпечення життя соціально негативними способами, протиправна поведінка, підпорядкування кастовим кримінальним законам та авторитетам; відсутність позитивних занять [14].

Закон України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 року [15, ст.1] та Закон України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» від 02.06.2005 року (у редакції від 19.04.2011 року) [16, пп.4,6 ст.2] однаково визначають поняття «безпритульні діти»: це діти, які були покинуті батьками, самі залишили сім'ю або дитячі заклади, де вони виховувались, і не мають певного місця проживання; діти, позбавлені батьківського піклування.

Таким чином, вказані законодавчі акти однаково визначають, хто є безпритульними дітьми, проте не визначають безпритульність як явище, що, на нашу думку, є прогалиною у законодавстві.

Відповідно до вказаних визначень та нормативних актів, безпритульна дитина має дві ознаки – втрата нею місця проживання та відсутність батьківського піклування. Ми вважаємо їх визначальними.

На нашу думку, безпритульність – це суспільне явище, що характеризується відсутністю у дитини сімейної чи державної опіки, певного місця проживання через втрату батьків або внаслідок вигнання дитини з дому самими батьками;

Відповідно, безпритульні діти – діти, які не мають певного місця проживання, сімейної чи державної опіки. До таких дітей належать:

- 1) діти, які залишили сім'ю з об'єктивних чи суб'єктивних обставин і не мають певного місця проживання;
- 2) діти, що проживають з батьками (особами, що їх замінюють), але разом із сім'єю не мають певного місця проживання;
- 3) діти-втікачі, які самі залишили сім'ю, чи роблять це періодично і не мають певного місця проживання;
- 4) діти-втікачі, які залишили начальні-виховні заклади (інтернати чи притулки) чи роблять це періодично, і не мають певного місця проживання.

Вичерпного та законодавчого визначення категорії «діти вулиці» в Україні не існує, тому така категорія розглядаються як неструктурований об'єкт, до якого належать діти, що залишилися без батьківської опіки й певного місця проживання; діти, які мають сім'ю, але перебувають протягом дня на вулиці; які заробляють кошти жебракуванням і крадіжками; схильні до бродяжництва та інших видів асоціальної поведінки, батьки яких з певних причин належним чином не займаються їх вихованням [7; 10].

Соціологи та педагоги дають різні визначення сутності поняття «діти вулиці» – це діти, які не досягли 18 років, результат виховання яких визначений вулицею; діти, які живуть на вулиці та для яких вулиця є рідною домівкою [7, 164].

За визначенням Дитячого Фонду Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ), до «дітей вулиці» належать:

- діти, які не спілкуються зі своїми сім'ями, живуть у тимчасових помешканнях (покинутих будинках тощо) або не мають взагалі постійного житла і кожного разу ночують у новому місці; їхніми першочерговими потребами є фізіологічне виживання й пошук житла (безпритульні діти);
- діти, які підтримують контакт із сім'єю, але через бідність, перенаселення житла, експлуатацію та різні види насилля (фізичне, сексуальне, психологічне) проводять більшу частину дня, а іноді і ночі, на вулиці (бездоглядні діти);
- діти-вихованці інтернатів та притулків, які з різних причин втекли з них і перебувають на вулиці (діти, які перебувають під опікою держави) [17, 80].

В Україні до категорії «діти вулиці» відносять наступні групи неповнолітніх:

- безпритульні діти – діти, які не мають постійного місця проживання через втрату батьків, асоціальну поведінку дорослих у сім'ї; діти, яких батьки вигнали з дому;
- бездоглядні діти – діти, які мають визначене місце проживання, але вимушені перебувати на вулиці більшу частину дня, а іноді й ночі, в разі неспроможності батьків або опікунів (родичів) матеріально забезпечувати їх, наявності психічних захворювань у батьків, байдужого ставлення останніх до виховання дітей;
- діти-втікачі з навчально-виховних закладів – діти, яких не влаштовують умови життя і виховання в цих закладах, які зазнали психологічного, фізичного або сексуального насилля у закладах інтернатного типу або притулках;
- діти-втікачі із зовні благополучних сімей – діти з високим рівнем конфліктності, патохарактерологічними особливостями, відхиленнями в психічному й особистісному розвитку;
- діти, які за своїми психологічними ознаками схильні до постійного перебування на вулиці; діти, позбавлені систематичної батьківської турботи, аутсайтери шкільних колективів, діти з яскраво вираженими ознаками важковиховуваності, схильні до безцільного проведення часу [9].

Зарубіжні та вітчизняні дослідники серед безпритульних дітей, залежно від терміну їх перебування на «вулиці», виділяють три рівні:

- до першого рівня відносять неповнолітніх, які перебувають на вулиці менше місяця. Характерним для них є те, що вони ще не встигли адаптуватися у вуличному середовищі, не втратили надію на повернення у сім'ю. Це не лише діти, що втекли від домашнього насильства, жорстокого поводження, голоду, несправедливості вихователів дитячих будинків, але й ті, кого «забули» на вокзалі або вигнали з домівки п'яні батьки. Вони намагаються напівзаконними способами заробляти на життя – жебракують, збирають пляшки, іноді потроху крадуть;
- до другого рівня відносять підлітків, які пробули в умовах вуличного середовища більше місяця (іноді до року), які піддавалися додатковому ризику жорстокого поводження і насильства вже після втечі. Такі діти вже набули досвіду вживання алкоголю, токсичних засобів, сексуальних зв'язків. Вони віддають перевагу крадіжці та своєрідному «рекетуванню» аніж жебрацтву;

- до третього рівня відносять неповнолітніх, які прожили на вулиці більше року і вже набули криміногенного досвіду, залучились до злочинних угруповувань, мають певну соціально-психологічну особистісну деформацію [18, 47-49].

Таким чином, можна зробити висновок, що поняття «діти вулиці» є родовим та об'єднує у собі два інших: «безпритульні діти» та «бездоглядні діти», але головною ознакою, за якою дитину можна віднести до «дітей вулиці», є термін перебування дитини на вулиці.

Підводячи підсумок, вважаємо, що діти вулиці – це бездоглядні та безпритульні діти, які не забезпечені належними умовами для проживання, духовного та фізичного розвитку, і потребують опіки сім'ї та адміністративно-правового захисту.

В останньому визначенні ми наполягаємо саме на адміністративно-правому захисті дітей вулиці, а не на соціальному чи просто правовому, оскільки Конституція України закріпила принципово новий підхід до бачення суспільного призначення адміністративного права та його ролі в регулюванні відносин між особою та державою. Глибинне призначення адміністративного права – у забезпеченні та захисті прав людини [19]. І саме адміністративно-правовий захист прав осіб, особливо неповнолітніх, які опинилися на вулиці, допоможе ефективно перетворити загальне поняття захисту прав особи із декларування у реальність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Проблемы общей теории права и государства: учебник для вузов / Под общ. ред. академика РАН, д.ю.н., проф. В.С. Нерсесянца. – М.: Норма, 2004. – 832 с.
2. Велика Радянська Енциклопедія. – М.: Радянська Енциклопедія, 1930. Т. 1.
3. Ожегов С.И. Словарь русского языка / С.И. Ожегов. – М. – Русский язык, 1984. – 797 с.
4. Зінченко А.Г. Безпритульність як соціальне явище (до історії розв'язання проблеми) / А.Г. Зінченко // Соціальна політика і соціальна робота. – 1998. – №1-2.
5. Кондратишко В.Ф. Проблема изучения социальных связей и поведения безнадзорных детей: автореф. дис. на присвоение науч. степени канд. пед. наук: спец.13.00.01. «Общая педагогика, история педагогики и образования» / В.Ф. Кондратишко. – М. – 1974. – 20 с.
6. Люблинский П.И. Борьба с преступностью в детском и юношеском возрасте / П.И. Люблинский. – М.: Наркомюст, 1929. – 87 с.
7. Мардахаев Л.В. Социальная педагогика: [учебник] / Л.В. Мардахаев. – М.: Гардарики, 2003. – 269 с.
8. Глозман Ж.М. Личность и нарушение ощущения / Ж.М. Глозман. – М.: Прима, 1987. – 219 с.
9. Проблеми бездоглядності і безпритульності дітей в Україні: держ. доп. про становище дітей в Україні за підсумками 2003 р. – К.: Держ. ін-т проблем сім'ї та молоді, 2003. – 195 с.
10. Словник-довідник для соціальних педагогів та соціальних працівників / [заг. ред. А.Й. Капська, І.М. Пінчук, С.В. Толстоухова]. – К.: УДЦССМ, 2000. – 260 с.
11. Основы профилактики безнадзорности и беспризорности несовершеннолетних: [учебное пособие для вузов / ред. А.Ф. Мустафаева]. – М.: Академический проект, 2003. – 208 с. – Руководство практического психолога.
12. Інформаційна довідка про проведення інформаційно-освітньої, соціально-педагогічної та психологічної роботи з дітьми трудових мігрантів в навчальних закладах України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lastrada.org.ua>
13. Люблинский П.И. Борьба с преступностью в детском и юношеском возрасте / (Социально-правовые аспекты) / П.И. Люблинский. – М.: Наркомюст, 1959. – 87 с.
14. Нечаева А.М. Детская беспризорность – опасное социальное явление / А.М. Нечаева // Государство и право. – 2001. – № 6. – С. 59.

15. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2001. – № 30. – Ст. 142.
16. Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей: Закон України від 02.06.2005 № 2623-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005 р., № 26, стор. 1108, стаття 354.
17. Лукашов С. Социальная помощь детям улицы: опыт работы проекта ЮНИСЕФ «Дети улицы» в Украине (1997-2000гг.): [исследования и методические рекомендации] / С. Лукашов, Т. Зайцевская. – К., 2000.
18. Основы профилактики безнадзорности и беспризорности несовершеннолетних: [учебное пособие для вузов / ред. Ф.А. Мустаева]. – М.: Академический проект, 2003. – 208 с. (руководство практического психолога).
19. Авер'янов В. Адміністративне право України: доктринальні аспекти реформування / В. Авер'янов // Право України. – 1998. – № 8. – С. 10.

УДК 342.92: 351.746.1

ЩОДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ВИДІВ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ, ЩО НАДАЮТЬСЯ ДЕРЖАВНОЮ ПРИКОРДОННОЮ СЛУЖБОЮ УКРАЇНИ

Костін О.Ю., здобувач

Національна академія внутрішніх справ

У статті розкривається коло питань, що стосуються видів адміністративних послуг, які надаються органами Державної прикордонної служби та її Адміністрацією, а також запропоновані нові погляди щодо даного питання, враховуючи законодавче регулювання стосовно даної проблематики.

Ключові слова: адміністративна послуга, надання дозволу, узгодження, погодження, прийняття спільного рішення.

Kostin O.Y. К ВОПРОСУ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ВИДОВ АДМИНИСТРАТИВНЫХ УСЛУГ, ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОГРАНИЧНОЙ СЛУЖБОЙ УКРАИНЫ / Национальная академия внутренних дел, Украина

В статье раскрывается круг вопросов, касающихся видов административных услуг, предоставляемых органами Государственной пограничной службы и ее Администрацией, а также предложены новые взгляды по данному вопросу учитывая законодательное регулирование по данной проблематике.

Ключевые слова: административная услуга, предоставление разрешения, согласования, согласования, принятия совместного решения.

Kostin O.Y. ON THE ISSUE OF DEFINITION OF ADMINISTRATIVE SERVICES PROVIDED BY THE STATE BORDER GUARD SERVICE OF UKRAINE / National academy of internal affairs, Ukraine

The article reveals a range of issues relating vyiv administrative services provided by the State Border Service and its administration, and offered new perspectives on this issue given the legal regulation on this issue.

Key words: administrative services, authorization, approval, coordination, joint decision.

На сьогоднішній день існують нормативно-правові акти, які, з однієї сторони, визначають виключний перелік адміністративних послуг, які надаються Адміністрацією та органами Державної прикордонної служби України, а з іншої, наводять ті, адміністративні послуги, які визначені в законодавчих актах та віднесені до компетенції та повноважень даних органів, однак прямо не визначені в першій групі актів. Саме тому, виникла необхідність дослідити нормативно-правові акти, у яких наводяться такі правові колізії.

Питання адміністративних послуг було досліджено в працях таких науковців, зокрема В.Б. Авер'янова, В.В. Астахова, О.М. Бандурки, Д.Н. Бахраха, Ю.П. Битяка, В.М. Гарашука, І.П. Голосніченка, В.Л. Грохольського, П.В. Діхтієвського, В.К. Колпакова, В.І. Курила, Н.Р. Нижник, В.В. Цветкова та ін.

Метою статті є наведення видів адміністративних послуг, що можуть надаватися органами Державної прикордонної служби та її Адміністрацією.

Однією з функцій органу охорони державного кордону є організація та здійснення ... реєстрації іноземців й осіб без громадянства, які тимчасово в'їжджають в Україну в пунктах пропуску через державний кордон України, на ділянці відповідальності **[Ошибка! Закладка не определена.]**. На нашу думку, здійснення реєстрації органами охорони державного кордону іноземців й осіб без громадянства, які тимчасово в'їжджають в Україну в пунктах пропуску через державний кордон України, на ділянці їхньої відповідальності є адміністративною послугою з наступних підстав.

В Законі України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» [1] та Постанові Кабінету Міністрів України від 29 грудня 1995 року № 1074 «Правила в'їзду іноземців та осіб без громадянства в Україну, їх виїзду з України і транзитного проїзду через її територію» [2] зазначено, що реєстрація в пункті пропуску через державний кордон включає в себе проставлення в паспортному документі та/або імміграційній картці іноземця чи особи без громадянства відмітки «В'їзд» («Виїзд»), занесення відомостей про іноземця чи особи без громадянства і його паспортних даних до відповідного реєстру та заповнення імміграційної картки у випадках та порядку, що визначається Адміністрацією Державної прикордонної служби України. Порядок проставлення та форма відмітки "В'їзд" ("Виїзд") визначається Адміністрацією Державної прикордонної служби України.

Відмітка про реєстрацію іноземця та особи без громадянства в його паспортному документі та/або імміграційній картці дійсна на всій території держави незалежно від місця проживання іноземця та особи без громадянства в Україні.

Указом Президента України від 15 червня 2001 року «Про додаткові заходи щодо реалізації права людини на свободу пересування і вільний вибір місця проживання» [3] встановлено, що, починаючи з 1 липня 2001 року, реєстрація іноземців, які в установленому порядку в'їжджають в Україну, та їх паспортних документів здійснюється тільки в пунктах пропуску через державний кордон України органами Адміністрації Державної прикордонної служби України. Подальша реєстрація іноземців, які на законних підставах тимчасово перебувають на території України, та їх паспортних документів в органах внутрішніх справ не провадиться.

Тобто в даному випадку бачимо, що суб'єктом надання адміністративної послуги є органи охорони державного кордону; суб'єктом-заявником є іноземець чи особа без громадянства; адміністративна послуга представлена у формі здійснення реєстрації; відбувається за зверненням до владного суб'єкта; результатом є здійснення первинної реєстрації в документах суб'єкта-заявника шляхом проставлення штампу.

Таким чином, органи охорони державного кордону є публічним суб'єктом, що надає адміністративну послугу у вигляді реєстрації іноземців та осіб без громадянства, які тимчасово в'їжджають в Україну в пунктах пропуску через державний кордон України. В той же час результатом даної адміністративної послуги, ми вважаємо, є здійснення первинної реєстрації на строк 90 календарних днів в паспорті іноземця при перетині ним державного кордону України.

Будучи суб'єктами з надання адміністративних послуг Адміністрація Державної прикордонної служби України та органи охорони державного кордону надають адміністративні послуги визначені Наказом Адміністрації Державної прикордонної служби «Про врегулювання порядку надання адміністративних послуг Адміністрацією та органами Державної прикордонної служби України».

Так, Адміністрація Державної прикордонної служби України надає такі адміністративні послуги як:

- 1) надання дозволу на здійснення польотів усіх типів повітряних суден та інших видів діяльності у межах зони з особливим режимом використання повітряного простору, крім її частини, що межує із забороненою зоною;
- 2) надання дозволу на розміщення в зоні митного контролю в межах пункту пропуску через державний кордон споруд та об'єктів інфраструктури, що належать іншим органам

державної влади, які здійснюють контроль під час переміщення товарів через митний кордон України;

- 3) прийняття спільного рішення про можливість розміщення підприємства в пункті пропуску через державний кордон України;
- 4) надання дозволу на відкриття магазинів безмитної торгівлі, розташованих у відкритих для міжнародного сполучення пунктах пропуску на митному кордоні України, в інших зонах митного контролю;
- 5) надання тимчасового дозволу щодо вильоту і посадки повітряних суден з аеропортів (аеродромів), у яких відсутні пункти пропуску через державний кордон України;
- 6) погодження режиму ведення робіт на ділянці надр у межах континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони України.

В той же час органи охорони державного кордону надають адміністративні послуги щодо:

- 1) узгодження проведення авіаційних робіт у прикордонній смузі;
- 2) узгодження проведення будівництва, вирубки лісу, полювання, водокористування у прикордонній смузі;
- 3) надання дозволу на геологічні, дорожні та інші дослідження, гідротехнічні, землевпорядні, меліоративні та інші роботи, пов'язані із зміною водного режиму прикордонних річок, озер та інших водойм, відео-, кіно- та фотознімання місцевості, туристичні подорожі і стрибки з усіх видів парашутів у межах прикордонної смуги.

В той же час слід зазначити, що види послуг, що зазначені в вищенаведеному переліку, на сьогоднішній день, не є остаточними. Про це свідчить наявність різних нормативних джерел в яких наводяться види адміністративних послуг, що надаються органами Державної прикордонної служби, зокрема, які визначені в законах України, постановах Кабінету Міністрів України.

Так, наприклад, на офіційному сайті Державної прикордонної служби в відкритому доступі знаходиться наказ Адміністрації Державної прикордонної служби «Про врегулювання порядку надання адміністративних послуг Адміністрацією та органами Державної прикордонної служби України» [3], яким визначено перелік адміністративних послуг, які надають органи Державної прикордонної служби. Детальне розкриття видів та змісту даних послуг було здійснено вище.

В той час в Реєстрі державних та адміністративних послуг Головного управління Державної служби України визначено, що Адміністрація Державної прикордонної служби може надавати лише адміністративні послуги щодо:

- 1) видачі дозволу на геологічні, дорожні та інші дослідження, гідротехнічні, землевпорядні, меліоративні та інші роботи, пов'язані зі зміною водного режиму;
- 2) узгодження проведення авіаційних робіт у прикордонній смузі;
- 3) узгодження проведення будівництва, вирубки лісу, полювання, водокористування у прикордонній смузі [4].

Разом з тим слід відмітити, що на сьогоднішній день, існують також адміністративні послуги, які можуть надаватися у формі узгоджень та погоджень та прямо визначені в законах України та постановах Кабінету Міністрів України, при цьому не внесені до законодавчо закріпленого переліку [5].

Показовим можна навести наступні приклади.

В статті 20 Закону України «Про Державну прикордонну службу» визначено, що до повноважень Державної прикордонної служби входить надання дозволу на заходження іноземних військових кораблів у внутрішні води, на рейди та в порти України, у тому числі відповідно до прийнятих у встановленому порядку рішень про допуск підрозділів збройних сил інших держав на територію України, схвалених Верховною Радою України.

Заходження іноземними військовими кораблями у внутрішні води, на рейди та в порти України підрозділяються на:

- 1) офіційні візити, які проводяться у зв'язку з важливими міжнародними і національними святами, при прибутті на іноземних військових кораблях глав держав (урядів) або з метою укріплення дружніх стосунків, а також у разі, коли держави взаємно домовилися надати візиту офіційного характеру;
- 2) неофіційні візити, що проводяться, як правило, з навчальними, науковими або іншими цілями неофіційного характеру і не супроводжуються особливо урочистими церемоніями;
- 3) ділові заходження, що проводяться, головним чином, з метою матеріально-технічного забезпечення, відпочинку особового складу і виконання інших завдань оперативного характеру;
- 4) заходження, що проводяться з метою виконання судноремонтних робіт на судноремонтних підприємствах.

Підставою для допуску іноземних військових кораблів у внутрішні води, на рейди та в порти України є дозвіл Адміністрації Державної прикордонної служби, якщо інший порядок не передбачений міжнародними договорами України.

Кількість іноземних військових кораблів однієї й тієї ж держави, одночасне перебування яких допускається в одному порту України, якщо інше не обумовлено міжнародними договорами України, не повинна перевищувати трьох одиниць.

Найбільший термін перебування кожного іноземного військового корабля в порту України, якщо одержаний дозвіл не передбачає іншого, не повинен перевищувати 7 діб.

Дозвіл на заходження іноземного військового корабля у внутрішні води та порти України з метою виконання судноремонтних робіт на судноремонтних підприємствах видається з урахуванням строків їх проведення, визначених відповідними договорами з такими підприємствами.

Як бачимо, Адміністрація Державної прикордонної служби має право видавати дозвіл на заходження іноземних військових кораблів у внутрішні води, на рейди та в порти України.

Отже, законодавче закріплення можливості Адміністрації Державної прикордонної служби здійснювати погоджувальні дії щодо надання органами Державної митної служби даної адміністративної послуги дозволяє віднести її до переліку адміністративних послуг, що надаються Адміністрацією Державної прикордонної служби та органами охорони державного кордону.

В той же час існують адміністративні послуги, які прямо не надаються Адміністрацією Державної прикордонної служби, однак прийняття рішення щодо їх надання не можливе без участі Адміністрації Державної прикордонної служби.

Так, наприклад, Постановою Кабінету Міністрів України від 08 квітня 2009 року № 322 «Про затвердження Порядку видачі, продовження строку дії та анулювання дозволів на використання праці іноземців та осіб без громадянства» визначений порядок надання дозволу роботодавцю на використання праці іноземця. Дозвіл на використання праці іноземця видається роботодавцю Державним центром зайнятості або за його дорученням центром зайнятості Автономної Республіки Крим, обласними, Київським та Севастопольським міськими центрами зайнятості. Для розгляду поданих роботодавцем документів та надання відповідних рекомендацій при центрі зайнятості утворюється комісія, до складу якої включаються представники органів внутрішніх справ, служби безпеки, державної прикордонної та державної податкової служби, а також інших заінтересованих органів. Комісія з питань видачі, продовження строку дії та анулювання дозволів на використання роботодавцями праці іноземців та осіб без громадянства розглядає документи, подані роботодавцем та вносить пропозиції директору центру зайнятості щодо видачі, продовження строку дії, відмови у видачі та анулювання виданого дозволу. Тобто, підставою для надання дозволу директором центру зайнятості є позитивний висновок комісії.

Таким чином, участь органів Державної прикордонної служби України як активного суб'єкта у складі комісії при розгляді відповідних документів дає можливість розглядати діяльність

органів Державної прикордонної служби щодо надання даної адміністративної послуги як суб'єкта, котрий прямо не надає певну адміністративну послугу, однак позитивне рішення якого є підставою для компетентного органу її надати. Наприклад, бути членом комісії рішення якої є підставою для компетентного органу, що вирішує питання щодо надання адміністративної послуги.

На нашу думку, в даному випадку, чітко прослідковується особливість Державної прикордонної служби як суб'єкта, який надає адміністративні послуги. Ми вважаємо, що вона полягає в можливості даного органу опосередковано приймати рішення щодо надання відповідної адміністративної послуги, при цьому не будучи суб'єктом, який її надає.

Варто зазначити, що Постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 1992 року № 115 «Про відкриття річкових портів України для заходу іноземних невійськових суден» визначено, що судна під прапорами держав, з якими не укладено міжнародних договорів про судноплавство на внутрішніх водних шляхах, заходять до зазначених портів на підставі одноразових тимчасових дозволів Державної інспекції України з безпеки на морському та річковому транспорті. В той же час порядок видачі таких дозволів визначається Державною інспекцією України з безпеки на морському та річковому транспорті за узгодженням з Адміністрацією Державної прикордонної служби та Державною митною службою.

В свою чергу в даному випадку можна говорити про те, що Адміністрація Державної прикордонної служби не є прямим суб'єктом, який може надавати дану адміністративну послугу, однак є суб'єктом який регулює процедурну частину проваджень по оформленні результату адміністративної послуги, тобто видачі дозволу.

Ми вважаємо, що даний приклад висвітлює ще одну особливість діяльності Адміністрації Державної прикордонної служби в сфері надання адміністративних послуг як суб'єкта, який забезпечує здійснення процедурної частини проваджень по наданню певної адміністративної послуги, при цьому взагалі не будучи суб'єктом, який надає її.

Діяльність Адміністрації Державної прикордонної служби в сфері надання адміністративних послуг спрямована в трьох векторах:

1. є публічним органом, який може самостійно надавати адміністративні послуги (наприклад, надання дозволу на розміщення в зоні митного контролю в межах пункту пропуску через державний кордон споруд та об'єктів інфраструктури, що належать іншим органам державної влади, які здійснюють контроль під час переміщення товарів через митний кордон України);
2. бути допоміжним суб'єктом при прийнятті рішення компетентним суб'єктом щодо надання адміністративної послуги, тобто вчиняти попередні оціночні дії, результати яких є підставою для надання адміністративної послуги компетентним суб'єктом (наприклад, надання дозволу роботодавцю на використання праці іноземця);
3. виконувати регулюючу функцію при прийнятті рішення основним суб'єктом, який має право надавати адміністративну послугу. Мається на увазі, що є основний суб'єкт, що надає адміністративну послугу, а процесуальний порядок видачі дозволу відбувається лише при узгодженні з Адміністрацією Державної прикордонної служби (наприклад, видача одноразового тимчасового дозволу для заходу іноземних невійськових суден в річкові порти України).

ЛІТЕРАТУРА

1. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України від 22 вересня 2011 року № 3773-VI // Офіційний вісник України, 2011 р. - № 83. – Ст. 3014.
2. Правила в'їзду іноземців та осіб без громадянства в Україну, їх виїзду з України і транзитного проїзду через її територію : Постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 1995 року № 1074 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
3. Про додаткові заходи щодо реалізації права людини на свободу пересування і вільний вибір місця проживання : Указ Президента України від 15 червня 2001 року № 435/2001 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

4. Офіційний сайт Єдиного реєстру державних та адміністративних послуг // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reestr.center.gov.ua>
5. Про врегулювання порядку надання адміністративних послуг Адміністрацією та органами Державної прикордонної служби України : Наказ Адміністрації Державної прикордонної служби України від 26 лютого 2011 року № 130 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

УДК 342.97: 334.788 (4/5)

ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ТОРГОВО-ПРОМИСЛОВИХ ПАЛАТ У КРАЇНАХ СНД: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ (УЗАГАЛЬНЕНИЙ АСПЕКТ)

Куц А.В., аспірант

Запорізький національний університет

У статті досліджено деякі аспекти адміністративно-правового регулювання діяльності торгово-промислових палат в Україні, Російській Федерації, Республіках Білорусь, Молдові та Казахстан. Проаналізовано відмінні та подібні риси законодавчих актів цих країн, а також надано пропозиції щодо вдосконалення законодавства України в даній сфері.

Ключові слова: законодавчий акт, зовнішньоекономічна діяльність, Співдружність Незалежних Держав, торгово-промислова палата, члени торгово-промислової палати.

Куц А.В. ЗАКОНОДАТЕЛЬНОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ТОРГОВО-ПРОМЫШЛЕННЫХ ПАЛАТ В СТРАНАХ СНГ: СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ (ОБОБЩЕННЫЙ АСПЕКТ) / Запорожский национальный университет, Украина

В статье исследованы некоторые аспекты административно-правового регулирования деятельности торгово-промышленных палат в Украине, Российской Федерации, Республках Белоруссия, Молдова и Казахстан. Проанализированы отличительные и схожие черты законодательных актов этих стран, а также даны предложения по усовершенствованию законодательства Украины в данной сфере.

Ключевые слова: законодательный акт, внешнеэкономическая деятельность, Содружество Независимых Государств, торгово-промышленная палата, члены торгово-промышленной палаты.

Kuts A.V. LEGISLATIVE REGULATION OF THE ACTIVITIES OF CHAMBERS OF COMMERCE AND INDUSTRY IN THE CIS COUNTRIES: COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS (GENERALIZED ASPECT) / Zaporizhzhya national university, Ukraine

Some aspects of administrative and legal regulation of activities of the chambers of commerce and industry in Ukraine, Russian Federation, Republics of Belorussia, Moldova and Kazakhstan were studied in this article. It provides both distinguishing and similar features of legislative acts of the named countries, and offers possible improvement steps for Ukrainian legislation in this area.

Key words: legislative act, foreign economic activity, the Commonwealth of Independent States, chamber of commerce and industry, members of the chamber of commerce and industry.

Становлення сучасної незалежної держави неможливе без створення ефективно функціонуючої національної економіки, інтегрованої у світову господарчу систему. Одним із важливих інструментів для досягнення даної мети є торгово-промислові палати. Виникнувши 400 років тому як інститут представництва та захисту інтересів торгівлі й підприємництва, вони витримали серйозну перевірку часом. І хоча назви палат, умови їх діяльності та навіть статус з часом змінювались, вони завжди мали єдину мету – представляти, виражати та захищати інтереси підприємців [1, 8].

Інтеграція країни до світового економічного простору вимагає посилення ролі торгово-промислових палат, оскільки саме вони є не тільки представниками інтересів ділового співтовариства, а й посередниками між урядом, державними органами з одного боку та бізнесом – з другого. Палатам належить особлива роль у сприянні розвитку зовнішньоекономічних зв'язків, міжнародної торгівлі, просуванні продукції вітчизняних виробників на зовнішні ринки. Але як показує досвід економічно розвинутих країн, саморегулюючі організації, в тому числі торгово-промислові палати, повинні не тільки представляти інтереси підприємців, а й бути головним елементом регулювання

підприємницької діяльності. В Україні така практика відсутня. До того ж держава зберігає за собою основні механізми контролю і має можливість у будь-який момент втручатись в діяльність підприємства. Саме тому основним завданням при перегляді нормативної бази щодо саморегулюючих організацій повинно бути впровадження законодавчих ініціатив щодо зменшення державного контролю за діяльністю Палат та, як наслідок, підвищення якості надання послуг та відповідальності з боку учасників ринкових відносин [2].

Той факт, що в Україні не проводились фундаментальні доктринальні дослідження особливостей правового становища торгово-промислових палат інших країн, в тому числі й країн СНД, обумовлює актуальність розгляду даної тематики. Слід однак зазначити, що економіко-правові аспекти роботи торгово-промислових палат в Україні розглядалися в працях О. Дзери, К. Добкіної, І. Кучеренко, О. Підпригори, Я. Шевченко.

Метою даної статті є аналіз законодавчих актів країн СНД, які визначають засади діяльності національних торгово-промислових палат, з'ясування їх відмінностей та статусу, формулювання пропозицій щодо вдосконалення законодавства України в цій сфері.

Торгово-промислові палати у сучасному своєму вигляді з'явилися на теренах Радянського Союзу в 1932 році зі створенням Всесоюзної торгової палати, яка в 1972 році у зв'язку з ростом обсягів торгівлі та розширенням економічних і науково-технічних зв'язків СРСР із зарубіжними країнами була реорганізована в Торгово-промисловою палату Радянського Союзу [3, 100].

Розпад СРСР і початок економічних реформ сигналізував про нову епоху в розвитку торгово-промислових палат країн Співдружності Незалежних Держав. Правовою основою створення та функціонування палат цих країн стали національні законодавчі акти та статuti палат, які визначають порядок створення, правочинність, основні напрямки та сфери діяльності, управління, структури виконавчих органів тощо.

Для написання даної статті проаналізовані законодавчі акти України, Російської Федерації, Республік Білорусь, Молдови та Казахстану, оскільки ці країни є найбільш подібними за своїми правовими звичаями, структурою державного управління та механізмом формування органів влади серед інших країн Співдружності. Крім того, строки прийняття законодавчих актів цих країн досить різні: від найбільш давніх (Російська Федерація, Україна) до прийнятих досить нещодавно (Республіки Білорусь, Казахстан), що може вказувати на відмінність їх деяких положень.

Відповідно до Закону України від 2 грудня 1997 року «Про торгово-промислові палати в Україні»: «Торгово-промислова палата України є недержавною неприбутковою самоврядною організацією, яка об'єднує юридичні особи, що створені та діють у відповідності до законодавства України, та громадян України, зареєстрованих у якості підприємців та їх об'єднань» [4]. Майже аналогічне визначення містять законодавчі акти й інших країн Співдружності. Так, згідно із Законом Російської Федерації від 7 липня 1993 року: «Торгово-промислова палата є недержавною некомерційною організацією, яка об'єднує російські підприємства та російських підприємців» [5]. Закон Республіки Білорусь від 16 червня 2003 року дає більш широке визначення: «Торгово-промисловою палатою визнається добровільне об'єднання юридичних осіб та індивідуальних підприємців, яке є недержавною некомерційною організацією, створеною з метою сприяння розвитку підприємницької діяльності в Республіці Білорусь, інтегрування її економіки у світову господарчу систему, створення сприятливих умов для укріплення зовнішньоекономічних зв'язків суб'єктів підприємницької діяльності із іноземними партнерами» [6].

Головною метою діяльності ТПП країн СНД є сприяння розвитку національних економік, їх інтегрування у світову господарчу систему, формуванню сучасної промислової, фінансової та торгової інфраструктури, створенню сприятливих умов для підприємницької діяльності, всебічному розвитку всіх видів підприємництва, науково-технічних та торгових зв'язків місцевих підприємств із підприємствами зарубіжних країн. Дане визначення в тій чи іншій мірі відображено в досліджуваних законодавчих актах всіх без винятку країн Співдружності.

Серед основних задач торгово-промислових палат країн СНД можна виділити наступні:

- сприяння розвитку зовнішньоекономічних зв'язків, експорту товарів та послуг, надання практичної допомоги підприємствам у проведенні торгово-економічних операцій на внутрішньому та зовнішніх ринках;

- представлення інтересів підприємств-членів Палат у питаннях господарської діяльності як всередині країни, так і за її межами;
- участь в організації як всередині країни, так і за її межами професійної освіти та стажуванні спеціалістів з питань підприємництва, розвитку конкуренції, а також розробки та реалізації державних та міждержавних програм у цій сфері;
- співучасть в організації інфраструктури інформаційного обслуговування підприємництва;
- надання послуг для здійснення комерційної діяльності іноземними фірмами та організаціями;
- організація взаємодії між суб'єктами підприємницької діяльності, координація їх взаємовідносин з державою у вигляді її органів.
- Слід також відмітити майже повну ідентичність основних прав, якими наділені всі без винятку Палати країн Співдружності, а саме:
- завіряти та видавати сертифікати про походження товарів, а також інші документи, пов'язані із здійсненням зовнішньоекономічної діяльності;
- проводити за дорученням державних органів незалежну експертизу проектів нормативно-правових актів з питань економіки, зовнішньоекономічної діяльності, а також з інших питань, які стосуються прав та інтересів підприємців;
- проводити по заказу підприємців експертизу, контроль якості, кількості, комплектності товарів та визначати їх вартість;
- організовувати міжнародні виставки, національні виставки іноземних держав та окремих іноземних фірм, забезпечувати підготовку та проведення виставок національних товаровиробників за кордоном.

Однак не дивлячись на тотожність основних цілей, задач та прав, закріплених у досліджених законодавчих актах, маємо зупинитись й на їх суттєвих відмінностях.

Закон України від 2 грудня 1997 року так визначає порядок створення торгово-промислової палати: «ТПП створюється за ініціативою не менш як п'ятдесяти засновників, які знаходяться на відповідній території. Засновники Палати скликають з'їзд або загальні збори, на яких приймається Устав та створюються керівні органи ТПП» [4]. Цікавим є той факт, що такий самий порядок створення Палат закріплений в законах Російської Федерації та Республіці Казахстан, але з нормою про меншу кількість засновників. Згідно із законом Російської Федерації від 7 липня 1993 року: «Торгово-промислова палата створюється за ініціативою не менш як п'ятнадцяти засновників. Засновники ТПП скликають засновницький з'їзд (конференцію) або загальні збори, на яких приймається устав та створюються керівні органи Палати» [5]. Що стосується законодавчого акту Республіки Молдова, то в ньому порядок створення торгово-промислової палати не визначений. А в Законі Республіки Білорусь від 16 червня 2003 року зазначено: «ТПП створюється на основі добровільного об'єднання її засновників за ініціативою не менш ніж 15 засновників за наявності на те згоди Президента Республіки Білорусь» [6]. Норма про неможливість створення Палати без згоди Президента Білорусі є дуже показовим фактом намаганням контролювати діяльність торгово-промислової палати з самого початку її створення.

Ця тенденція має своє продовження і у відсутності в Законі Республіки Білорусь принципу невтручання державних органів влади та їх посадових осіб у діяльність Палати. Так, у законодавчих актах України, РФ, Молдови та Казахстану цей принцип визначений досить чітко. Наприклад, в Законі Республіки Молдова від 13 травня 1999 року зазначено: «Втручання органів місцевого публічного управління та їх посадових осіб в діяльність Палати так само як і втручання Палати в діяльність цих органів та осіб не допускається» [7]. Згідно із ст.21 Закону Республіки Казахстан від 3 травня 2005 року: «Не допускається незаконне втручання державних органів та посадових осіб в діяльність торгово-промислових палат, так само як і не допускається незаконне втручання торгово-промислових палат в діяльність державних органів

та посадових осіб» [8]. Майже ідентичне визначення є в законодавчих актах України та Російської Федерації.

Норма про можливість контролю за діяльністю торгово-промислової палати з боку білоруських органів влади має своє відображення і в ст. 19 Закону Республіки Білорусь, в якій зазначено: «Координацію діяльності Білоруської ТПП з виконання наданих їй функцій здійснює Міністерство закордонних справ Республіки Білорусь». Однак найбільш явним втручанням держави в діяльність торгово-промислової палати є факт обрання та звільнення з посади голови Білоруської Палати її Радою за поданням Міністерства закордонних справ Республіки Білорусь (стаття 21 Закону).

Така схема впливу з боку державних органів видається абсолютно несумісною з принципами діяльності Палат, а тим більше якщо звернути увагу на те, що білоруська модель побудови керівних органів Палати подібна до прийнятої системи в інших країнах СНД. Згідно статті 6 Закону Республіки Білорусь: «вищим органом управління торгово-промислової палати є її З'їзд, який скликається не рідше одного разу на 3 роки. З'їзд Палати обирає постійно діючий виконавчий орган, який здійснює керівництво її діяльністю у перервах між З'їздами» [6]. В цьому можна побачити подвійність стандартів, де сама суть незалежності інституту Палат йде всупереч з адміністративним впливом, який може бути використаний керівництвом даної країни.

Стосовно структури управління ТПП України, то вона повністю відповідає принципу відкритості та прозорості діяльності Палати як незалежної організації, яка об'єднує представників бізнесу. Так, вищим керівним органом ТПП України є З'їзд її членів, який проводиться не менше одного разу на п'ять років та має широкі повноваження з:

- обрання Ради палати;
- обрання Ревізійної комісії;
- затвердження Статуту Палати та інших питань, що стосуються діяльності Палати.

У період між З'їздами ТПП України для загального керівництва діяльністю Палати обирається Рада ТПП України. Засідання Ради проводяться не рідше одного разу на рік.

Для керівництва поточною діяльністю ТПП України Рада Палати формує зі свого складу Президію, яка втілює в життя рішення З'їзду і Ради Палати [9]. Даний факт вказує на можливість прямого впливу підприємств-членів торгово-промислової палати України на прийняття важливих та нагальних рішень стосовно її діяльності та унеможливорює «монополізацію» важелів управління її вищим керівництвом.

Така ж система управління Палатами закріплена в Законах Російської Федерації, Казахської та Молдавської Республік. Так, у статті 13 Закону Республіки Казахстан від 3 травня 2005 року зазначено: «органами керівництва торгово-промислової палати є:

- вищий орган управління – Загальні збори (конференція) членів ТПП;
- Колегіальний виконавчий орган;
- Контрольний орган (ревізійна комісія)» [8].

Органами управління Молдавської торгово-промислової палати згідно ст.12 Закону «Про торгово-промислову палату» від 13 травня 1999 року є З'їзд, Рада, Виконавче бюро та Президент Палати. Контрольним органом Палати є ревізійна комісія [7].

На основі аналізу законодавчих актів країн СНД щодо діяльності торгово-промислових палат можна зробити висновок, що незважаючи на незначні відмінності, які мають місце в законах кожної з країн, основні мета, цілі, права та структура управління Палат співпадають. Та все ж таки можемо виділити наступні відмінності в досліджених законах:

- норма про створення торгово-промислової палати України за ініціативою не менш як п'ятдесяти засновників, закріплена в Законі України від 2 грудня 1997 року. В законах Російської Федерації та Республіці Казахстан кількість засновників зменшена до п'ятнадцяти. В законодавчому акті Республіки Молдова порядок створення торгово-

промислової палати взагалі не визначений. Ця норма вказує на більш якісний підхід, закріплений у законодавстві України до питання створення ТПП;

- відсутність у Законі Республіки Білорусь від 16 червня 2003 року принципу невтручання державних органів влади та їх посадових осіб у діяльність Палати, а також факт обрання та звільнення з посади голови Білоруської Палати її Радою за поданням Міністерства закордонних справ Республіки Білорусь. Ця норма вказує на можливе обмеження діяльності торгово-промислової палати даної країни саме як незалежного об'єднання суб'єктів підприємницької діяльності та зацікавленість у контролі за роботою ТПП з боку держави та її посадових осіб;
- відображення особливості територіального устрою в статтях 9 «Державна реєстрація торгово-промислових палат» та 11 «Припинення діяльності торгово-промислових палат» Закону Російської Федерації від 7 липня 1993 року, де детально висвітлюються питання роботи федеральних органів з державної реєстрації юридичних осіб, що робить неможливим запозичення даної норми в законодавстві унітарних країн.

Загалом, той факт, що за 14 років існування Закону «Про торгово-промислові палати в Україні» до нього було внесено лише три незначні доповнення свідчить про його достатньо якісну складову. Він дозволяє Палаті України в повному обсязі виконувати ті функції та надавати ті види послуг, які на неї покладені.

Проведений аналіз свідчить, що для розробки законодавчих ініціатив зі зменшення державного контролю за діяльністю Палати, підвищення її ролі в регулюванні підприємницької діяльності та розширення сфери послуг, вивчення законів лише країн СНД є недостатнім. Тому метою подальших досліджень є розгляд досвіду країн Європейського Союзу, Північної та Південної Америки. Зважаючи на досить давню історію існування Палат у цих регіонах, вважаємо, що саме їх надбання дозволять сформулювати пропозиції по підвищенню ролі інституту торгово-промислових палат в економічному житті України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сотніков В.Ф. Співдружність лідерів – 70 років: [історичний нарис] / В.Ф. Сотніков. – [за ред. В.І. Шамілова]. – Запоріжжя: Інтер-М, 2010. – 122 с.
2. Мельник С. Посилити роль посередників: [«Круглий стіл, організований Комітетом Верховної Ради України з питань промислової і регуляторної політики та підприємництва щодо питання посилення торгово-промислових палат з метою інтеграції України до світового економічного простору] / Сергій Мельник // Голос України. – 2009. – 16 лип. (№ 130). – С.3.
3. Велика Радянська Енциклопедія: у 30 т. / [гол. редактор А.М. Прохоров] – М.: Вид-во «Радянська енциклопедія», 1977. – Т 26. – 466с.
4. Про торгово-промислові палати в Україні: Закон України від 2 грудня 1997 р. № 671/97-ВР // Відомості Верховної Ради України - № 13. – ст. 52.
5. Про торгово-промислові палати в Російській Федерації: Закон РФ від 7 липня 1993 р. № 5430-1 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tpprf.ru/ru/about/documents/>.
6. Про торгово-промислові палати: Закон Республіки Білорусь № 208-3 від 16 червня 2003 р. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=3871&p0=h10300208&p2={NRPA}>.
7. Про торгово-промислову палату: Закон Республіки Молдова № 393 від 13 травня 1999 р. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://chamber.md/index.php?option=com_content&view=article&id=54&Itemid=75&lang=ru.
8. Про торгово-промислові палати: Закон Республіки Казахстан № 47-III ЗРК від 3 травня 2005 р. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cci.kz/index.php/ru/about-tpprk/law-of-tpprk>.

9. Статут Торгово-промислової палати України / Зареєстрований Міністерством Юстиції України 11 серпня 1998 р.

УДК [351.743:342.84](477)

СУТНІСТЬ, ОЗНАКИ ТА ВИДИ АДМІНІСТРАТИВНО-СПОРТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Моргунов О.А., здобувач

Запорізький національний університет

У статті визначено призначення адміністративно-спортивного права та з'ясовано місце останнього у системі права України. Детально проаналізовано сутність, ознаки та види адміністративно-спортивних правовідносин.

Ключові слова: публічне право, адміністративне право, адміністративно-спортивне право, адміністративно-спортивні правовідносини.

Моргунов А.А. СУЩНОСТЬ, ПРИЗНАКИ И ВИДЫ АДМИНИСТРАТИВНО-СПОРТИВНЫХ ПРАВООТНОШЕНИЙ / Запорожский национальный университет, Украина

В статье определено назначение административно-спортивного права и определено его место в системе прав Украины. Детально проанализированы суть, признаки и виды административно-спортивных правоотношений.

Ключевые слова: публичное право, административное право, административно-спортивное право, административно-спортивные правоотношения.

Morgunov A.A. ESSENCE, SIGNS AND KINDS, ADMINISTRATIVE-SPORTING LEGAL RELATIONSHIPS / Zaporizhzhya national university, Ukraine

Definition to the task of the administrative – sport law is presented in the article. Particular attention was paid to the sign of the administrative – sport law in the Ukrainian Law system. The essence, signs and kind's of the administrative – sport legal relationships was analysed in the article.

Key words: public law, administrative law, administrative-sport law, administrative – sport legal relationships.

В Українському суспільстві формується та зміцнюється нова доктрина адміністративного права – доктрина публічно-сервісного права, основним призначенням якого є служіння держави інтересам людини [1, 10]. Зважаючи на це, у межах вітчизняної правової системи нині відбувається становлення ряду нових галузей права, покликаних забезпечити реалізацію названого завдання [2, 13]. Однією з таких нових галузей права стало, так зване, спортивне право. Як і будь-яка інша галузь права, остання регулює певну, притаманну лише йому, групу суспільних відносин – спортивні правовідносини, які відіграють досить важливу роль у сучасному суспільстві.

З огляду на це, актуальності та практичної значимості набуває дослідження сутності, ознак та видів спортивних правовідносин, що і є основною метою даної статті. Відзначимо, що на сьогодні в українській правовій науці сутність, ознаки та види спортивних правовідносин завдяки науковій діяльності С. Забари, К. Серебрянська, П. Куфтирева, М. Тіхонова, Н. Ярової та ряду інших авторів набули певного наукового з'ясування, проте цей процес ще не можна вважати завершеним. Це пов'язано насамперед як з відсутністю визначення спортивних правовідносин, яке визнавалося б усіма науковцями, так і їх видів.

Продовженням наукової роботи над зазначеною проблематикою є дана стаття, новизна якої полягає у тому, що дослідження сутності, ознак та видів спортивних правовідносин здійснюватиметься через призму теорії адміністративного права.

Нині переважна більшість науковців, які займаються вивченням спортивного права, вважає, що останнє є не просто юридичною стороною правил конкретного виду спорту, певної асоціації, організації чи їх групи, а охоплює загальні положення права інтелектуальної власності, контрактного та корпоративного, податкового, антимонопольного, страхового права тощо. З огляду на це, робиться висновок про комплексний характер спортивного права [3, 102].

Натомість подібний підхід до визначення правової природи спортивного права, на наш погляд, є дещо невиправданим, оскільки його автори ігнорують теорію поділу права на приватне та публічне. На наш погляд, і приватне, і публічне право у площині свого правового регулювання визначають юридичні аспекти реалізації спортивних правовідносин. Наприклад, питання працевлаштування, оплати праці, медичного, методичного забезпечення, страхування, майнових і немайнових прав у цивільних правовідносинах спортсменів регламентуються нормами приватного права. У той же час питання, пов'язані із регулюванням правовідносин, які виникають між публічною адміністрацією та спортсменами, наприклад, пов'язані з присвоєнням спортивних звань, відносяться до сфери публічного права.

З огляду на викладене, не має жодних підстав для того, щоб у межах спортивного права об'єднувати як норми приватного, так і норми публічного права, оскільки це буде не тільки суперечити теорії поділу права на приватне та публічне, але й викликати труднощі під час визначення правової природи спірних правовідносин за участю спортсменів. У зв'язку з цим, цікавим та перспективним виглядає підхід зарубіжних авторів до диференціації правових норм, які регламентують окремі види суспільних відносин. Так, наприклад, німецькі вчені пропонують усю сукупність правових норм, які регламентують суспільні відносини, що виникають у сфері господарської діяльності, об'єднати у три самостійні групи та виділити, відповідно, приватно-господарське, адміністративно-господарське та кримінально-господарське право [4, 624].

Подібний підхід, на наш погляд, може бути з успіхом застосованим і до спортивного права, яке, відповідно, має бути «розкладеним» щонайменше на приватно-спортивне та адміністративно-спортивне право. Зазначений поділ спортивного права, спрямований на диференціацію його норм, узгоджується також і з сучасними українськими науковими концепціями, автори яких висловлюють схожі думки [5]. Так, наприклад, Р.С. Мельник пропонує принципово новий підхід до побудови Особливої частини адміністративного права, пов'язаний, по-перше, з її трансформацією в Особливе адміністративне право та, по-друге, з виділенням в його межах низки підгалузей права, зокрема, адміністративно-господарського, поліцейського, муніципального, соціального права тощо. На його думку, кожна з названих галузей права має регулювати окремий напрямок (сферу) діяльності публічної адміністрації, як того вимагає ст.19 Конституції України [6].

Зазначена думка, на наш погляд, з одного боку, є повністю обґрунтованою, а з іншого, – практично необхідною, оскільки лише таким чином вдасться досягти покращення рівня правової регламентації відносин, які виникають у сфері публічного управління між публічною адміністрацією та приватними особами. Розвиваючи думку Р.С. Мельника, зазначимо, що відповідно до ч.4 ст.49 Конституції України [6] держава дбає про розвиток фізичної культури і спорту, що, відповідно покладає на її органи, насамперед публічну адміністрацію, відповідні обов'язки, реалізація яких має відбуватися у межах, порядку та формах, визначених у нормах адміністративно-спортивного права – підгалузі Особливого адміністративного права.

Адміністративно-спортивне право, як і будь-яка інша галузь права, регулює порядок виникнення, зміни та припинення окремої групи правовідносин – адміністративно-спортивних, на аналізі ознак та видів яких ми і пропонуємо зосередити увагу.

Адміністративно-спортивне право є похідним від адміністративного права, а раз так, то адміністративно-спортивні правовідносини характеризуються усіма ознаками адміністративних правовідносин, хоча, звичайно, і мають певні особливості, які полягають у тому, що:

- адміністративно-спортивні правовідносини відносяться до підвиду публічних правовідносин. Публічний характер адміністративно-спортивних правовідносин забезпечується за рахунок наявності в їх змісті такого елемента як правовий обов'язок. Характеризуючи зазначений елемент правовідносин, В.М. Бевзенко пише, що публічне право висуває свої вимоги до посадових осіб і громадян задля загального блага й, таким чином, примушує їх покладати в основу своєї публічної діяльності суспільний обов'язок. Цей момент обов'язку не виключає більшого чи меншого простору, який надається нормами публічного права учасникам правовідносин. Однак, як би не розширювалися внаслідок цього публічні повноваження влади й громадян, обов'язок продовжує відігравати у публічному праві визначальну роль. Власне можливість використовувати публічне право у більшому чи меншому обсязі або ж зовсім його не використовувати

підпорядкована саме правовому обов'язку [7, 6]. Саме тому, доречно зауважити, що у публічно-правових відносинах вимогам суспільного обов'язку підпорядковані публічні права як суб'єктів публічної адміністрації, так і фізичних та юридичних осіб. З огляду на викладене, можна зробити висновок, що в адміністративно-спортивних правовідносинах публічні права як суб'єктів публічної адміністрації, так і спортсменів, тренерів та інших фізичних і юридичних осіб підпорядковані вимогам суспільного обов'язку. Правовий обов'язок в адміністративно-спортивних правовідносинах передбачений законодавством з метою забезпечення досягнення конкретного суспільно-державного результату: задоволення правових інтересів; сприяння в реалізації та захисті суб'єктивних прав, свобод, та інтересів спортсменами, тренерами та іншими фізичними та юридичними особами; виконання покладених на конкретний орган публічних (державних, суспільних) завдань та функцій; здійснення допоміжних функцій публічного характеру, спрямованих на забезпечення ефективного виконання суб'єктами публічної адміністрації завдань, передбачених нормами чинного законодавства у сфері фізкультури та спорту;

- адміністративно-спортивні відносини складаються у сфері діяльності тих суб'єктів публічної адміністрації, які є відповідальними за розвиток фізичної культури та спорту. Головним суб'єктом публічної адміністрації, який діє у названій сфері, є Кабінет Міністрів України. Він покликаний розроблювати та затверджувати загально державні програми розвитку фізкультури та спорту. Безпосередньою реалізацією завдань у сфері спорту займається Міністерство освіти і науки, молоді та спорту. Поряд з цим, необхідно відзначити, що відповідно до ст.32 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [8] органи місцевого самоврядування також наділені повноваженнями у сфері фізкультури та спорту;
- в усіх адміністративно-спортивних правовідносинах однією із сторін обов'язково є суб'єкт публічної адміністрації, наділений державно-владними повноваженнями, зокрема правом на видання адміністративних актів. Протилежною стороною таких відносин може бути як окремих спортсмен, так і спортивний клуб, команда тощо;
- об'єктом адміністративно-спортивних відносин є дії їх учасників, які можуть здійснюватися заради різноманітних правових інтересів (отримання спортивного звання, стипендії, допуску до участі у міжнародних змаганнях тощо);
- адміністративно-спортивні відносини – це особливий зв'язок між їх учасниками, один з яких за даних обставин має право вимагати від іншого такої поведінки, яка передбачена адміністративно-спортивною нормою. Так, спортсмен, який одержав перемогу на офіційних спортивних змаганнях має право вимагати від суб'єкта публічної адміністрації присвоєння йому відповідного спортивного звання;
- суб'єкт публічної адміністрації, відповідальний за розвиток фізичної культури та спорту, зобов'язаний реалізувати свої матеріальні та адміністративно-процедурні права, оскільки останні є одночасно і його обов'язками;
- адміністративно-спортивні відносини можуть виникати за ініціативою будь-якого суб'єкта адміністративно-спортивного права, але згода іншої сторони не є обов'язковою умовою їх виникнення. Так, наприклад, у разі прийняття рішення про дискваліфікацію спортсмена згода останнього на це не вимагається;
- порушення однією із сторін адміністративно-спортивних відносин своїх обов'язків зумовлює її відповідальність не перед іншою стороною, а перед державою в особі її компетентних органів;
- адміністративно-спортивні відносини, що виникають між суб'єктами публічної адміністрації та іншими суб'єктами адміністративно-спортивного права (спортсменами, спортивними клубами тощо), не завжди є відносинами, які здійснюються за методом влади і підпорядкування. Ці відносини можуть реалізовуватися на засадах як влади і підпорядкування, так і рівності сторін, тобто кожна сторона зобов'язана виконувати вимоги правової норми;
- спори, що виникають між сторонами адміністративно-спортивних відносин, вирішуються як в адміністративному порядку, так і у порядку адміністративного судочинства.

Адміністративно-спортивні правовідносини, з огляду на їх ознаки, можуть виникати, змінюватися та припинятися на різних системних рівнях, за участю великої кількості суб'єктів та з приводу чималої кількості об'єктів. З огляду на це, а також враховуючи наукову та практичну необхідність виділення їх конкретних видів, актуальним вбачається питання про їх класифікацію.

Враховуючи висловлені у науковій літературі думки щодо підстав класифікації публічних правовідносин, а також адміністративних правовідносин [9, 10], на наш погляд, можливим виглядає поділ адміністративно-спортивних правовідносин: а) залежно від функціональної спрямованості; б) залежно від змісту; в) залежно від способу захисту; г) за характером побудови взаємин між учасниками правовідносин; д) за територіальною ознакою.

Залежно від функціональної спрямованості адміністративно-спортивні правовідносини поділяються на регулятивні та охоронні.

До регулятивних адміністративно-спортивних правовідносин належать ті, що пов'язані з реалізацією, умовно кажучи, «позитивної» функції адміністративного права у сфері фізкультури та спорту. Це організація роботи суб'єктів публічної адміністрації в означеній сфері, керівництво нижчими структурними утвореннями, розгляд звернень спортсменів тощо.

Охоронні адміністративно-спортивні правовідносини виникають у випадку невиконання їх учасниками норм адміністративно-спортивного права. Охоронні адміністративно-спортивні правовідносини виникають між правопорушником і суб'єктом публічної адміністрації та мають організуюче значення. Воно пролягає у тому, що через вжиття заходів впливу, передбачених законодавством, суб'єкт публічної адміністрації прагне юридичними засобами забезпечити належну (правомірну) поведінку особи.

За змістом адміністративно-спортивні правовідносини може бути поділено на матеріальні та процесуальні.

Матеріальні адміністративно-спортивні правовідносини складаються на підставі уповноважуючих і заборонних адміністративно-правових норм. Так, відносини між громадянином, який має право на зайняття певним видом діяльності у сфері фізкультури та спорту, і суб'єктом публічної адміністрації, який забезпечує реалізацію цього права шляхом ліцензування, будуть перебувати у статичному стані (залишатися матеріальними) доти, поки громадянин не вважатиме за потрібне реалізувати дане право.

Для виникнення процесуальних адміністративно-спортивних правовідносини необхідна процесуальна норма. Такі відносини виникають, наприклад, під час розгляду та вирішення суб'єктами публічної адміністрації звернень спортсменів з приводу присвоєння їм спортивних звань.

Залежно від способу захисту адміністративно-спортивні правовідносини поділяються на ті, що захищаються в адміністративному порядку та ті, що захищаються у судовому порядку. У першому випадку захист означених правовідносин здійснюється у межах адміністративної процедури, тобто розгляд та вирішення адміністративних справ здійснюється відповідними суб'єктами публічної адміністрації [11, 47]. Захист адміністративно-спортивних правовідносини в судовому порядку здійснюється у межах інституту адміністративного судочинства [11, 53].

За характером побудови взаємин між учасниками правовідносин адміністративно-спортивні правовідносини можуть бути вертикальними, тобто такими, які виникають між рівнозначними, непідлеглими суб'єктами, які реалізують повноваження у сфері фізкультури та спорту. Горизонтальні правовідносини в означеній сфері, виникають між підпорядкованими суб'єктами, наприклад, суб'єктом публічної адміністрації та спортсменом.

За територіальною ознакою адміністративно-спортивні правовідносини поділяються на: загальнодержавні (або загальні) адміністративно-спортивні правовідносини, територіальні адміністративно-спортивні правовідносини, які виникають у межах певної адміністративно-територіальної одиниці, локальні (місцеві), що виникають у межах окремого населеного пункту.

З огляду на викладене, можна зробити висновок, що адміністративно-спортивні

правовідносини реально існують у нашій державі, а раз так, то вони мають бути виділені в окрему групу правовідносин, та піддані всебічному вивченню. Зазначене завдання є актуальним та необхідним з різних позицій, оскільки від його реалізації залежить не лише ефективність реалізації загально державних та регіональних програм розвитку фізкультури та спорту, але і забезпечення реалізації правового статусу учасників таких правовідносин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Курило В.І. Адміністративні правовідносини у сільському господарстві України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук: спец. 12.00.07. "Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право" / В.І. Курило. – К., 2008. – 40 с.
2. Бордюгова Г.Ю. Спортивне право як нова комплексна галузь права / Г.Ю. Бордюгова // Адвокат. – 2008. – № 8(95). – С. 13–15.
3. Забара С. Проблеми визначення поняття та предмета спортивного права України / С. Забара // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – № 7(151). – С. 102–105.
4. Моргунов О.А. Поняття та система джерел спортивного права / О.А.Моргунов // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 624-629.
5. Мельник Р.С. Система адміністративного права України: монографія / Р.С. Мельник. – Х.: Вид-во Харківського національного університету внутрішніх справ, 2010. – 398 с.
6. Конституція України: зі змінами та доповненнями: [прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради 28 черв. 1996 р.]. – Х.: Весна, 2008. – 48 с.
7. Бевзенко В.М. Публічно-правові відносини: сутність та ознаки / В.М. Бевзенко // Право і безпека. – 2009. – № 1. – С. 6–12.
8. Про місцеве самоврядування в Україні: закону України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР. – [Електронний ресурс] Режим доступу: // <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=2&nreg=280%2F97-%E2%F0>.
9. Бандурка О.М. Адміністративне право України: підручник / О.М. Бандурка. – Х.: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. – 480 с.
10. Колпаков В.К. Адміністративне право України: підручник / В.К. Колпаков. – К.: Вид-во Юрінокм Інтер, 2003. – 544 с.
11. Комзюк А.Т. Адміністративний процес України: навчальний посібник / А.Т. Комзюк, В.М. Бевзенко, Р.С. Мельник. – К.: Вид-во Прецедент, 2007. – 531 с.

УДК 342.726: 331 – 056.24

ПРИНЦИПИ ЗАЙНЯТОСТІ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Петрусевич В.І., ад'юнкт

Національна академія внутрішніх справ

Дана стаття присвячена розкриттю змісту принципів, які сприяють забезпеченню доступу осіб з інвалідністю до гарантованого їм на законодавчому рівні права на працю, та спрямовані на ліквідацію усіх форм дискримінації при реалізації відповідного права з метою надання особам з інвалідністю можливості жити незалежно, брати активну участь в економічному, соціальному та культурному житті суспільства. У ній класифіковано та охарактеризовано відповідні принципи, внесено пропозиції щодо шляхів вдосконалення їх реалізації на практиці.

Ключові слова: принцип, зайнятість, особа з інвалідністю, гуманізм, недискримінація.

Петрусевич В.И. ПРИНЦИПЫ ЗАНЯТОСТИ ЛИЦ С ИНВАЛИДНОСТЬЮ / Национальная академия внутренних дел, Украина

Данная статья посвящена раскрытию содержания принципов, которые способствуют обеспечению доступа лиц с инвалидностью к гарантированному им на законодательном уровне права на труд, и направленные на ликвидацию всех форм дискриминации при реализации соответствующего права в целях предоставления лицам с инвалидностью возможности жить независимо, активно участвовать в экономической, социальной и культурной жизни общества. В ней классифицированы и охарактеризованы соответствующие принципы, внесены предложения о путях совершенствования их реализации на практике.

Ключевые слова: принцип, занятость, лицо с инвалидностью, гуманизм, недискриминация.

Petrusevich V.I. PRINCIPLES OF EMPLOYMENT OF PERSONS WITH DISABILITIES / National academy of internal affairs, Ukraine

This article deals with the disclosure content of the principles that help to ensure access by people with disabilities are guaranteed to them by law to work, and to eliminate all forms of discrimination in respect of the relevant law to enable individuals with disabilities to live independently, participate actively in the economic, social and cultural life of society. It classified and described the relevant principles, made suggestions on ways to improve their implementation in practice.

Key words: principle, employment, person with disabilities, humanism, non-discrimination.

Актуальність теми дослідження обґрунтовується відсутністю як в науковій літературі, так і в національному законодавстві, визначення та виокремлення принципів зайнятості осіб з інвалідністю, досліджуваних у даній роботі, а також їх надзвичайною важливістю для ефективності заходів, які спрямовані на те, щоб особи з інвалідністю інтегрували у соціум шляхом реалізації власного потенціалу через працю.

Метою даної статті є визначення поняття та класифікація принципів зайнятості осіб з інвалідністю, розкриття суті кожного них, а також акцентування уваги на їх значимості для досягнення цілей відповідних заходів.

Згідно зі статтею 1 Конвенції ООН про права інвалідів [3, Ст.799], ратифікованої Україною у 2009 році, особами з інвалідністю (інвалідами) визнаються особи зі стійкими фізичними, психічними, інтелектуальними або сенсорними порушеннями, які під час взаємодії з різними бар'єрами можуть заважати їхній повній та ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими.

Відповідно до статті 2 Закону України „Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні” [6, Ст.252], інвалідом є особа зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити їй соціальний захист.

В Україні станом на 1 січня 2011 р. чисельність осіб з інвалідністю за даними Державного комітету статистики України становила 2 709 982 особи, у тому числі інвалідів I групи – 310 494 особи, інвалідів II групи – 1 078 721 особи, інвалідів III групи – 1 155 646 особи, дітей-інвалідів – 165 121 особи. Таким чином, чисельність осіб з інвалідністю складає майже 6% загальної чисельності населення нашої держави.

Особливу роль у соціалізації осіб з інвалідністю відіграє трудова зайнятість, яка має своїм результатом не лише матеріальне збагачення, а й їх самореалізацію як особистості через спілкування, самоствердження, принесення користі оточуючим тощо.

Особи з інвалідністю працездатного віку у нашій державі складають 53% від загальної кількості осіб відповідної категорії або 6,5% у загальній структурі економічно активного населення. Число працюючих осіб відповідної категорії станом на 1 жовтня 2011 р. становила 662 559 осіб або кожна друга людина з інвалідністю працездатного віку.

Європейська соціальна хартія (переглянута) [2] називає право на працю одним з основних соціальних прав. Глави 6 і 7 Рекомендації № R (92) 6 відзначають важливість професійного орієнтування та надання допомоги людям у питаннях найму на роботу або збереження робочого місця і просування по службі, а також важливість заходів, які повинні прийматися службами зайнятості з метою забезпечення професійної інтеграції людей з інвалідністю [9, 48-49].

Законом України „Про зайнятість населення” (стаття 1) [5, Ст.170] поняття „зайнятість” визначено як діяльність громадян, пов'язану із задоволенням особистих та суспільних потреб і таку, що, як правило, приносить їм доход у грошовій або іншій формі.

Зайнятість населення забезпечується державою шляхом проведення активної соціально-економічної політики, спрямованої на задоволення його потреб у добровільному виборі виду діяльності, стимулювання створення нових робочих місць і розвитку підприємництва. Що стосується осіб з інвалідністю, то їх зайнятість, окрім усього, забезпечується додатковими заходами, зокрема квотуванням робочих місць.

Як свідчить практика, результативності заходів щодо зайнятості осіб з інвалідністю можна досягти, у тому числі, шляхом дотримання вироблених світовою й національною практикою принципів.

В Україні проблема правових принципів досліджувалася наступними вченими-юристами: Є.Г. Азаровою, А.М. Колодієм, В.В. Копейчиковим, Є.Є. Мачульскою, Н.М. Мироненко, Е.В. Скурко, О.Ф. Фрицьким, Ю.С. Шемшученко, Л.С. Явичем та іншими.

У науковій літературі зустрічаються наступні визначення поняття „принципи”:

1. базові ідеї правової системи та їх втілення у будь-якій із форм у характерних для правової системи компонентах (у правосвідомості, нормативному компоненті, при структуруванні та функціонуванні організаційного компонента правової системи, у правотворчості та правореалізації/правозастосуванні) [14, 56];
2. загальні вимоги до суспільних відносин і їх учасників, а також вихідні керівні засади, відправні установлення, що виражають сутність права і впливають з ідей справедливості й свободи, а також визначають загальну спрямованість і найістотніші риси діючої правової системи [15];
3. вихідні норми, правила й закономірності, що витікають із сутності та рівня розвитку суспільства, а також його продуктивних сил, дотримання яких сприяє досягненню цілей функціонування та вирішенню поставлених завдань [11, 9].

Узагальнюючи наведені вище дефініції досліджуваного поняття вважаємо, що правовими принципами є норми й правила, що впливають із сутності та рівня розвитку суспільства, втілені у свідомості та нормативно-правових актах, і дотримання яких сприяє досягненню поставлених цілей.

Слід зауважити, що принципи не формулюють конкретних прав і обов'язків та не завжди забезпечені конкретними законодавчими санкціями [15]. Їх значення обумовлюється притаманними їм властивостями вищої імперативності, універсальності, загальнозначущості, стійкості та стабільності протягом невизначено тривалого часу.

Враховуючи вищезазначене та з огляду на визначення поняття зайнятості вважаємо, що принципами зайнятості осіб з інвалідністю є норми й правила, які впливають із сутності та рівня розвитку суспільства, втілені у свідомості та нормативно-правових актах, дотримання яких сприяє реалізації особами відповідної категорії конституційного права на працю.

Принципи зайнятості осіб з інвалідністю є однією із ключових його ідентифікаційних ознак, які впливають на законодавство у досліджуваній сфері, на спрямування державної політики у відповідному напрямі.

На нашу думку, принципи зайнятості осіб з інвалідністю можна класифікувати на два види: загальні (притаманні будь-якому соціальному явищу) та спеціальні (властиві досліджуваному явищу).

До числа загальних принципів зайнятості осіб з інвалідністю пропонуємо віднести наступні:

- *законності*. Означає верховенство закону, неухильне виконання нормативно-правових актів усіма органами держави, посадовими та іншими особами, затверджує всезагальність вимог дотримання законів та прийнятих відповідно до них підзаконних актів [8, 84];
- *гуманізму* (від лат. *humanitas* – людяність), який означає закріплення у правових формах відносин між людиною, державою і суспільством на основі визнання самоцінності людської особистості, невід'ємності її прав і свобод, поважання її гідності, захисту від свавільного втручання у сферу особистого життя [15]. Суть даного принципу у відносинах щодо реалізації особами з інвалідністю права на працю полягає в наданні їм

можливості вибору тієї чи іншої роботи на власний розсуд із врахуванням наявних здібностей і власних побажань.

Норма, яка відображає зміст принципу гуманізму міститься у статті 2 Кодексу законів про працю України [4, Ст.375], у якій, зокрема, передбачено, що громадяни нашої держави мають право на вільний вибір професії, роду занять і роботи;

- *рівності*, який означає рівність усіх перед законом. Цей принцип спрямований на створення у суспільстві умов для поваги відмінностей, усунення несприятливих умов і забезпечення того, щоб всі жінки, чоловіки, дівчата і хлопці у повній мірі брали участь у житті суспільства на рівних умовах. Цей принцип гарантується нормами Конституції України, у якій, зокрема, встановлено, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом;
- *демократизму* (від грец. demos – народ і kratos – влада), який знаходить свій прояв у тому, що право та законодавство виражають волю народу, волю всіх і кожного, формуються через форми народовладдя. У сфері зайнятості осіб з інвалідністю проявляється через їх безпосередню участь в організації своєї зайнятості;
- *участі та включення*. Даний принцип має на меті залучення осіб з інвалідністю до широкого спектру життя суспільства та у процес прийняття рішень, які матимуть наслідки для них, а також заохотити їх до активного способу життя у громаді (спільноті). Включення є двостороннім процесом: особи, які не мають інвалідності, мають бути відкритими до участі осіб з інвалідністю [10, 16];
- *поінформованості*. Реалізація будь-якого права, у тому числі і на працю, залежить від поінформованості про існування такого права і про можливості його реалізації конкретним суб'єктом. Інформація та доступ до неї розцінюється як необхідна умова і є основним засобом досягнення, по можливості, більшої незалежності. Доступна інформація повинна бути представлена у формі, що відповідає здібностям до її прийняття зацікавленими людьми (з ослабленим слухом, зором і т.д.) [9, 60-61].

Доступ осіб з інвалідністю до нової інформації та інформаційних технологій є дуже важливим з урахуванням низького рівня їх професійної зайнятості в умовах сьогодення. Такий недостатній рівень зайнятості впливає на соціальну згуртованість і зменшує можливості незалежності і рівності взагалі. Як результат, такий стан справ є основним джерелом прямої дискримінації і призводить до залежності величезної кількості осіб з інвалідністю від системи соціального захисту.

Другою групою принципів зайнятості осіб з інвалідністю є спеціальні, до числа яких пропонуємо віднести наступні:

- *недискримінації*. Даний принцип означає, що усі права гарантуються кожній людині, без будь-якої різниці, виключення або обмеження із причин інвалідності або за іншими ознаками [12, 4]. Відповідно до статті 4 Конвенції МОП № 159 „Про професійну реабілітацію та зайнятість інвалідів”, спеціальні позитивні заходи, спрямовані на забезпечення справжньої рівності можливостей та ставлення для працюючих інвалідів та інших працівників, не вважаються дискримінаційними щодо інших працівників.

Слід зауважити, що на сьогодні в Україні розробляється Стратегія боротьби з дискримінацією. Це буде комплексний документ, що визначає сутність державної політики у сфері протидії проявам дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, інвалідності, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками, а також пріоритети та принципи в цій сфері;

- *доступності*. Цей принцип має на меті усунути бар'єри, що заважають людям з інвалідністю користуватися своїми правами [10, 79]. Перспектива залучення/інтеграції осіб з інвалідністю у суспільство на правах повноцінних учасників передбачає прийняття різних заходів щодо забезпечення фізичної і психологічної доступності суспільного життя [9, 60].

У сфері працевлаштування особам з інвалідністю необхідно гарантувати рівні можливості, а також вживати заходів щодо запобігання будь-якої дискримінації у питаннях доступу до

навчання та працевлаштування, заробітної плати, просування по службі або збереження робочого місця [9, 50];

- *гарантованості зайнятості осіб з інвалідністю*, який передбачає ефективний доступ до праці усіх осіб, які мають на нього право, без будь-яких перешкод;
- *активної участі самих інвалідів у забезпеченні реалізації ними права на працю*, що означає їх участь у формуванні та реалізації відповідної державної політики поряд з державними установами (організаціями) різної відомчої належності, недержавними (громадськими) об'єднаннями, які виражають інтереси осіб цієї категорії [13, 39]. Іншими словами, кожен, незалежно від його особистісних характеристик і здібностей, повинен мати можливість доступу, використання і розуміння навколишнього його або її середовища на рівній основі з іншими і незалежно від них [9, 44];
- *комплексності*. Цей принцип полягає у тому, що досягти успіхів у напрямі зайнятості осіб з інвалідністю можливо тільки шляхом комплексного, багатопланового впливу не лише на сферу їх професійної діяльності, але й на усі інші, не менш важливі сфери їх життєдіяльності – родинну, побутову, суспільну, освітню, особистісну, сферу дозвілля тощо [13, 39];
- *етапності, безперервності та наукоємності здійснення державної політики у сфері зайнятості осіб з інвалідністю*, що передбачає організацію цього процесу відповідно до етапів – складових процесу зайнятості осіб з інвалідністю у їх послідовності, спадкоємності та безперервності (медико-соціальна експертиза інвалідів, їх професійна орієнтація, загальноосвітнє, професійне або фахове навчання, раціональне працевлаштування, соціальний супровід працевлаштування та подальша соціально-трудова адаптація, динамічне спостереження (контроль) за раціональністю працевлаштування та успішністю соціально-трудової адаптації інвалідів з їх коригуванням) [13, 39];
- *диференційованого та індивідуального підходу до осіб з інвалідністю при реалізації ними права на працю*, що передбачає вжиття відповідних заходів у залежності від кола потреб, соціально-професійної недостатності та обмеженості життєдіяльності кожної особи з інвалідністю, враховуючи її індивідуальні особливості (стать, вік, нозологію захворювання, соціокультурний та соціально-економічний статус тощо) та її реабілітаційний потенціал [13, 40];
- *динамічного спостереження та контролю* за забезпеченням та реалізацією права осіб з інвалідністю на працю, що передбачає здійснення динамічного контролю за ходом та ефективністю усіх заходів у відповідному напрямі та коригування такої діяльності у випадку необхідності.
- *інноваційності заходів щодо зайнятості осіб з інвалідністю*, який передбачає запровадження новітніх технологій у відповідній сфері, розроблених з урахуванням кращого вітчизняного та міжнародного досвіду [13, 40]. У сфері зайнятості, зокрема, нові технології повинні розширити можливості людей з інвалідністю щодо пошуку роботи і мають застосовуватися з метою сприяння цим особам не лише для вдосконалення їх кваліфікації у професійній діяльності, але, перш за все, з метою надання можливості покинути сектор захищеної зайнятості. Особам з інвалідністю необхідно запропонувати найбільш прийнятні засоби доступу до інформації, систем зв'язку та до всіх нових технологій і послуг, потребу в яких вони мають, задля досягнення достатнього рівня незалежності і, при бажанні, для участі в економічному і соціальному житті [9, 61-62];
- *оплати праці на рівні не нижче встановлених у державі науково й економічно обґрунтованих соціальних нормативів*. Полягає у тому, що розмір винагороди за працю має відповідати потребам людини і задовольняти їх;
- *єдності централізованих і децентралізованих засад* або державно-суспільного характеру політики щодо зайнятості осіб з інвалідністю, який полягає у забезпеченні взаємопов'язаної діяльності у відповідній сфері державних установ, органів місцевого

самоврядування та недержавних (громадських) об'єднань, які виражають інтереси людей вказаної категорії.

- *судового захисту прав у сфері зайнятості осіб з інвалідністю.*
- *відповідальності.* Даний принцип відображено у частині 3 ст.6 Закону України „Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні” [6, Ст.252], якою передбачено, що службові особи та інші громадяни, винні в порушенні прав інвалідів, визначених цим Законом, несуть встановлену законодавством матеріальну, дисциплінарну, адміністративну чи кримінальну відповідальність. Водночас, особи, відповідальні за прийняття рішень у сфері зайнятості повинні бути повідомлені про потреби людей з інвалідністю, зокрема щодо реалізації ними права на зайнятість [9, 61].

Згадані принципи грають важливу роль у розвитку суспільства, здатного знизити рівень нерівності.

Проте, слід відмітити, що дати вичерпний перелік принципів зайнятості осіб з інвалідністю практично неможливо, оскільки суспільні відносини постійно розвиваються, у тому числі у досліджуваній сфері.

Підбиваючи підсумки викладеного вище, слід наголосити на тому, що недостатньо проголосити і закріпити принципи зайнятості осіб з інвалідністю в законодавстві та свідомості. Необхідний їх прояв у дії. З огляду на викладене, необхідно залучати осіб відповідної категорії до активної участі в житті суспільства, даючи їм змогу реалізувати себе через працю тощо. Також потрібно надавати їм можливість впливати на суспільно-політичні процеси в державі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 26.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України.–1996.–№ 30.–Ст. 141.
2. Європейська соціальна хартія (Переглянута) [Електронний ресурс]: [прийнята 3 травня 1996 р.]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
3. Конвенція про права інвалідів від 13.12.2006 р. // Офіційний вісник України. – № 17. – Ст. 799. – С. 93.
4. Кодекс законів про працю України // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1971. – № 50. – Ст. 375.
5. Про зайнятість населення: Закон України від 1 березня 1991 р. № 803-ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 14. – Ст. 170.
6. Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні: Закон України від 21.03.1991 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 21. – Ст. 252.
7. Болотіна Н.Б. Право соціального захисту України: навч. посіб. – 2-ге вид., перероб. і доп. / Нінель Борисівна Болотіна. – К.: Знання, 2008. – 663 с.
8. Горшенев В.М. Контроль как правовая форма деятельности / В.М. Горшенев, И.Б. Шахов. – М.: Юрид. лит., 1987. – 176 с.
9. Доступ людей с ограниченными возможностями к социальным правам в Европе (Страсбург, 7-10 октября 2003 года) Английское издание: Access to social rights for people with disabilities in Europe ISBN 92-871-5328-0.
10. Інвалідність: практичний посібник [для парламентарів щодо Конвенції про права інвалідів та Факультативного протоколу до неї]. – К.: ТОВ „Гранд-Прес”, 2008. – 152 с.
11. Карпенко О.А. Діяльність органів публічного управління в системі соціально-економічних відносин: навч.-метод. посіб. / О.А. Карпенко, О.Б. Білявська. – К.: НАДУ, 2008. – 56 с.
12. Права людей з інвалідністю в Україні: Звіт за результатами громадського моніторингу / Всеукраїнське громадське соціально-політичне об'єднання „Національна Асамблея інвалідів України”. – К., 2008-2009. – 68 с.

13. Праця та зайнятість осіб з інвалідністю. Національна доповідь / Міністерство праці та соціальної політики України, Державна установа Науково-дослідний інститут соціально-трудових відносин Мінпраці України. – К. – 2009. – 194 с.
14. Скурко Е.В. Правовые принципы в правовой системе, системе права и системе законодательства: Теория и практика / Е.В. Скурко // Правоведение. – 2006. – № 2. – С. 55 – 61.
15. Теорія держави та права конспект лекцій ЛНУ. – Львів, 2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://studrada.com.ua/>.
16. Шевцов А.Г. Методичні основи організації соціальної реабілітації дітей з вадами здоров'я: монографія / А.Г. Шевцов. – К.: НТІ „Інститут соціальної політики”, 2004. – 240 с.

УДК 342.951: 351.811

ПРАВОВІ КОЛІЗІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ НОРМ АДМІНІСТРАТИВНО-ДЕЛІКТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СПРАВАХ ПРО ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ ДОРОЖНЬОГО РУХУ НА СТАДІЇ АДМІНІСТРАТИВНОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Савка А.Ю., ад'юнкт

Національна академія внутрішніх справ

В даній статті проведено аналіз норм адміністративно-деліктного законодавства у справах про порушення правил дорожнього руху на стадії адміністративного розслідування та здійснено пошук правових колізій розвитку даної проблеми.

Ключові слова: адміністративне розслідування, правила дорожнього руху, транспортний засіб.

Savka A.Y. ПРАВОВЫЕ КОЛЛИЗИИ РЕАЛИЗАЦИИ НОРМ АДМИНИСТРАТИВНО-ДЕЛИКТНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА ПО ДЕЛАМ О НАРУШЕНИИ ПРАВИЛ ДОРОЖНОГО ДВИЖЕНИЯ НА СТАДИИ АДМИНИСТРАТИВНОГО РАССЛЕДОВАНИЯ / Национальная академия внутренних дел, Украина

В данной статье проведен анализ норм административно-деликтного законодательства по делам о нарушении правил дорожного движения на стадии административного расследования и осуществлен поиск правовых коллизий развития данной проблемы.

Ключевые слова: административное расследование, правила дорожного движения, транспортное средство.

Savka A.Y. LEGAL COLLISIONS OF NORMS OF ADMINISTRATIVE TORT LAW IN CASES OF TRAFFIC VIOLATIONS AT THE STAGE OF THE ADMINISTRATIVE INVESTIGATION / National academy of internal affairs, Ukraine

This paper analyzes the rules of administrative and tort law in cases of traffic violations at the stage of the administrative investigation conducted search and legal conflicts of the problem.

Key words: administrative investigation, traffic rules, vehicle.

Становлення України як демократичної правової держави вимагає оновлення галузево-правових концепцій і перегляду законодавчого матеріалу відповідно до декларованих пріоритетів економічного і соціального розвитку. У зв'язку з цим, важливого значення набуває становлення нових доктрин адміністративного права.

Сьогодні практично всі адміністративно-правові інститути знаходяться в стані теоретичного оновлення і пошуку свого місця у вирішенні питань щодо формування суспільних відносин відповідно до конституційних засад і створення правової держави і громадянського суспільства.

Одним з таких правових утворень виступає інститут адміністративної відповідальності.

Окремим теоретичним та практичним проблемам, пов'язаними з адміністративним розслідуванням, були присвячені роботи Бандурки О.М., Берлача А.І., Венедиктова В.С., Гіди О.Ф., Голосніченка І.П., Демського Е.Ф., Калюжного Р.А., Ключніченка А.П., Колодкіна Л.М.,

Колпакова В.К., Кондратьєва Я.Ю., Кравченка Ю.Ф., Михайленка П.П., Осадчого В.І., Плішкіна В.М., Суценка В.Д. та інших учених-юристів. Ряд авторів, серед яких Ануфрієв М.І., Лясков С.Г., Лихолоб В.Г., Новіков В.В., Парасюк М.В., Попов С.В., Синявська О.Ю., Сливка С.С., Стародубцев А.А., Шкарупа В.К., Шмоткін О.В., Щербина В.І. та ін.

Останнім часом загальним проблемам адміністративної відповідальності приділяється належна увага, але цього не можна сказати про проблемні питання реалізації останньої на стадіях провадження у справах про адміністративні проступки. Загалом питання стадійності адміністративно-деліктного провадження є одним з найбільш дискусійних в доктрині сучасного адміністративно-процесуального права [1, 229], але найбільший інтерес викликає стадія адміністративного розслідування, оскільки саме на ній в більшій мірі зачіпаються права та законні інтереси учасників провадження.

Крім того, цікавість до даної стадії проявляється не тільки з боку представників теорії адміністративно-правової науки, але й – правозастосовників, оскільки, недостатнє адміністративно-правове регулювання адміністративного розслідування на практиці не тільки створює труднощі його проведення, але й призводить до формування перекрученого розуміння суб'єктами владних повноважень самої суті адміністративного розслідування та його місця і ролі в провадженні у справах про адміністративні проступки.

Загострення дискусії з приводу даного питання було спричинене прийняттям 24 вересня 2008 року Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення регулювання відносин у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху». Даним законом вносилися зміни та доповнення до ряду нормативно-правих актів України (Кримінальний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Закони України «Про міліцію», «Про дорожній рух» та ін.) щодо врегулювання суспільних відносин на автомобільному транспорті. Однією з таких змін стало доповнення Кодексу України про адміністративні правопорушення (надалі КУпАП) статтею 14-1 «Відповідальність власників (співвласників) транспортних засобів та внесення змін до ряду інших статей КУпАП, зокрема до статті 258 КУпАП [2]. Стаття 14-1 КУпАП закріплює положення щодо можливості притягнення до адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху у разі їх фіксації працюючими в автоматичному режимі спеціальними технічними засобами власників (співвласників) транспортних засобів. У разі виявлення обставин, які свідчать про те, що порушення правил дорожнього руху (ПДР) було вчинено іншою особою, власник (співвласник) транспортного засобу протягом десяти днів з дня вручення йому постанови про накладення адміністративного штрафу, може повідомити відповідні обставини орган (посадову особу), що приймав рішення у справі. Доповнення частиною 6, статті 258 КУпАП, встановило спрощено процедуру притягнення особи до адміністративної відповідальності за порушення правил дорожнього руху. Відповідно до цієї норми, у разі виявлення адміністративного правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху, зафіксованого за допомогою працюючих в автоматичному режимі спеціальних технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису чи аналогічних засобів, протокол про адміністративне правопорушення не складається, а постанова у справі виноситься без участі особи, яка притягається до адміністративної відповідальності. І хоча, відповідно до Рішення Конституційного суду № 23-рп/2010 від 22.12.2010 року положення ч.6, ст.258 визнані неконституційними і на цій підставі втратили чинність, текст цієї частини не виключено з КУпАП. Аналіз же змісту ст.14-1 КУпАП свідчить, що законодавець прямо дозволяє суб'єкту владних повноважень притягати особу до адміністративної відповідальності без доказування її провини, без її участі у справі, виключно на підставі показників технічних засобів. А також змушує власника (співвласника) транспортного засобу самостійно доводити свою невинуватість, що, відповідно з нормами Конституції України є абсолютно не прийнятним. [3, 706].

Однак необхідно зазначити, що існування вказаних норм КУпАП у такій редакції, суперечить не лише положенням закону, а й вченню про адміністративно-деліктний процес. В.К. Колпаков зазначає, що термін «адміністративно-деліктний процес» доцільно використовувати для позначення узагальноної категорії, яка об'єднує у системне утворення окремі провадження у справах про адміністративні проступки (адміністративно-деліктні провадження) [4, 385]. Первинним самостійним елементом будь-якого адміністративного провадження виступають логічні, послідовно змінюючи одна одну операції – стадії адміністративного провадження.

Серед адміністративістів не існує єдиної точки зору щодо кількості стадій адміністративно-деліктного провадження. Так, В.К. Колпаков виділяє 6 стадій провадження [5, 196], І.П. Голосніченко та М.Ф. Стахурський – 5 [6, 155], Д.М. Бахрах та Є.М. Ренов – 4 стадії [7, 17]. Однак, аналіз зазначених поглядів дає змогу стверджувати, що вони не мають принципових розбіжностей, що стадії можна подрібнити, але при цьому в кожному провадженні (за виключенням проведення спрощеної процедури вирішення адміністративно-деліктної справи) відбувається адміністративне розслідування; розгляд справи та винесення по ній рішення; можливе оскарження чи опротестування рішення по справі та виконання рішення. Відповідно до статті 245 КупАП, завданням провадження в справах про адміністративні правопорушення є: своєчасне, всебічне, повне і об'єктивне з'ясування обставин кожної справи, вирішення її в точній відповідності з законом, забезпечення виконання даної постанови, а також виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню адміністративних правопорушень, запобігання правопорушенням, виховання громадян у дусі додержання законів, зміцнення законності. Реалізація даного завдання відбувається на всіх стадіях адміністративно-деліктного провадження, кожна з яких вирішує власні локальні задачі адміністративного провадження. На наш погляд, найбільшої уваги заслуговує стадія адміністративного розслідування, оскільки саме на ній з'ясовуються, всі обставини вчинення протиправного діяння, умови та причини, що сприяли його вчиненню, а також встановлюється наявність чи відсутність обставин, що виключають провадження в справі про адміністративне правопорушення. До таких обставин відносяться:

- 1) відсутність події і складу адміністративного правопорушення;
- 2) недосягнення особою на момент вчинення адміністративного правопорушення шістнадцятирічного віку;
- 3) неосудність особи, яка вчинила протиправну дію чи бездіяльність;
- 4) вчинення дії особою в стані крайньої необхідності або необхідної оборони;
- 5) видання акта амністії, якщо він усуває застосування адміністративного стягнення;
- 6) скасування акта, який встановлює адміністративну відповідальність;
- 7) закінчення на момент розгляду справи про адміністративне правопорушення строків, передбачених статтею 38 КУпАП (строків накладення адміністративного стягнення);
- 8) наявність по тому самому факту щодо особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, постанови компетентного органу (посадової особи) про накладення адміністративного стягнення, або не скасованої постанови про закриття справи про адміністративне правопорушення, а також порушення по даному факту кримінальної справи;
- 9) смерть особи, щодо якої було розпочато провадження в справі.

Постає питання, яким чином працівник ДАІ може встановити наявність чи відсутність ряду перелічених обставин (наприклад, вік особи, її осудність) без проведення адміністративного розслідування, лише на підставі показників технічних засобів. Крім того, однією з обставин, за наявності якої провадження в справі про адміністративне правопорушення не розпочинається, а розпочате підлягає закриттю є відсутність складу адміністративного проступку (ч.1,ст.247 КУпАП), тобто сукупності об'єктивних (об'єкт та об'єктивна сторона протиправного діяння) та суб'єктивних ознак (суб'єкт та суб'єктивна сторона проступку), за наявності яких протиправне діяння визначається як адміністративний проступок. Кодекс України про адміністративні правопорушення не містить визначення суб'єкта адміністративного проступку, але зміст статті 12 КУпАП дає змогу визначити, що ним є фізична осудна особа, якій на момент вчинення протиправного діяння виповнилось 16 років. Тобто, законодавець чітко встановлює, що суб'єктом адміністративного проступку є особа, яка безпосередньо вчинила протиправне діяння і своїми діями спричинила шкоду суспільним відносинам, що охороняються нормами адміністративно-деліктного законодавства. Суб'єктивна сторона складу адміністративного правопорушення – це внутрішнє, психічне ставлення особи до вчиненого нею діяння. Тобто, вирішуючи питання про притягнення особи до адміністративної відповідальності та визначення їй міри покарання, уповноважена на це особа, в обов'язковому порядку повинна з'ясувати, що

спонукало ту чи іншу особу до вчинення правопорушення, вчинила вона його умисно чи необережно і т.д.

Перелічені обставини є досить суттєвими при вирішенні питання щодо притягнення особи до адміністративної відповідальності на підставі ст.14-1 КУпАП, оскільки керувати транспортним засобом може не лише його безпосередній власник, але й будь-яка інша особа, наділена таким правом на законних підставах (наприклад, керування за дорученням або керування автомобілем за присутності в його салоні самого власника). В таких випадках, за вчинення адміністративного правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, до адміністративної відповідальності притягається не особа, яка його вчинила, а власник (співвласник) транспортного засобу, що повністю суперечить принципам адміністративної відповідальності: законності; невідворотності покарання; суб'єктивного ставлення у вину; індивідуалізації покарання; презумпції невинуватості.

Хотілося б також відзначити, що дійсно нормами адміністративно-деліктного законодавства України передбачена процедура проведення так званого скороченого (спрощеного) адміністративного провадження. Так, статтею 258 КУпАП визначається ряд обставин, за наявності яких протокол про адміністративне правопорушення не складається, а адміністративне стягнення накладається на місці вчинення правопорушення. Але, однією з суттєвих умов проведення адміністративного провадження за спрощеною процедурою є обов'язкова згода особи з тим, що її діяння є адміністративним правопорушенням і з тим видом та розміром покарання, яке на неї накладається. Законодавець передбачив, що у разі оспорювання особою факту вчинення нею протиправного діяння чи накладеного адміністративного стягнення, складається протокол про адміністративне правопорушення, а провадження в адміністративній справі відбувається на загальних підставах.

Як вбачається з вищевикладеного можливість здійснення адміністративного провадження в даній категорії справ за спрощеною процедурою, без проведення адміністративного розслідування, або ж формальний підхід до адміністративного розслідування не може сприяти виконанню завдання останнього. Справедливість наших роздумів на дану проблему підтверджується і п.24 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті», де зазначається про неприпустимість спрощеного підходу до судового розгляду справ про адміністративні правопорушення на транспорті та ігноруванні прав осіб, які притягаються до відповідальності та інших учасників провадження. Такі справи повинні розглядатися за обов'язкової участі особи ймовірного правопорушника. Зміст постанови у справі повинен містити дані про докази, на яких ґрунтується висновок про вчинення особою адміністративного правопорушення, та зазначення мотиви відхилення інших доказів, на які посилався правопорушник [8].

Отже, стадія адміністративного розслідування є необхідністю для прийняття обґрунтованого і вмотивованого рішення по справі і, в певній мірі виступає гарантією дотримання прав і законних інтересів особи при притягненні її до адміністративної відповідальності. Тому, з метою усунення недоліків та вдосконалення адміністративно-деліктного законодавства у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху відповідно до норм міжнародного права, положень Конституції України, необхідно на законодавчому рівні закріпити обов'язковість проведення співробітниками міліції адміністративного розслідування у справах про порушення правил дорожнього руху.

ЛІТЕРАТУРА

1. Іщенко В.В. Стадії провадження у справах про адміністративні правопорушення у сфері оподаткування: сучасні доктринальні підходи / В.В. Іщенко // Вісник Академії адвокатури України. – №2. – 2011. – С. 229-231.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 20 верес. 2011 р.: – К.: ПАЛИВОДА А.В., 2011. – 248 с.
3. Горбач О.В. До проблеми адміністративної відповідальності власників (співвласників) транспортних засобів / О.В. Горбач // Форум права. – 2010. – № 4. – С.705–710.

4. Колпаков В.К. Адміністративно-деліктний правовий феномен: монографія / В.К. Колпаков. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 528 с.
5. Колпаков В.К. Адміністративна відповідальність (адміністративно-деліктне право): навч. посіб. / В.К. Колпаков. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 256 с.
6. Голосніченко І.П. Адміністративний процес: навч. посіб. / І.П. Голосніченко, М.Ф. Стахурський. – К.: ГАН, 2003. – 256 с.
7. Бахрах Д.Н. Производство по делам об административных правонарушениях: пособие [для слушателей народных университетов] / Д.Н. Бахрах, Э.Н. Ренов. – М.: Знание, 1989. – 96 с.
8. Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах / За заг. ред. В.Т. Маляренка; упорядник П.П. Пилипчук. – К.:Юрінком Інтер, 2007. – 408 с.

УДК 342.9:504.06

ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНО-ЮРИСДИКЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ЕКОЛОГІЧНОГО КОНТРОЛЮ

Сироватка С.С., здобувач

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Наукова стаття присвячена висвітленню особливостей адміністративно-юрисдикційної діяльності органів екологічного контролю. Висвітлюються повноваження державної екологічної інспекції України, державної інспекції охорони, відтворення водних живих ресурсів та регулювання рибальства, державного комітету лісового господарства України тощо.

Ключові слова: екологічний контроль, адміністративна діяльність органів екологічного контролю, повноваження органів екологічного контролю.

Сироватка С.С. ОСОБЕННОСТИ АДМИНИСТРАТИВНО-ЮРИСДИКЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОРГАНОВ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО КОНТРОЛЯ / Днепропетровский государственный университет внутренних дел, Украина

Научная статья посвящена особенностям административно-юрисдикционной деятельности органов экологического контроля. Освещаются полномочия государственной экологической инспекции Украины, государственной инспекции охраны, восстановления водных живых ресурсов и регуляции рыболовства, государственного комитета лесного хозяйства Украины и т.д.

Ключевые слова: экологический контроль, административная деятельность органов экологического контроля, полномочия органов экологического контроля.

Sirovatka S.S. FEATURES ADMINISTRATIVELY JURISDICTION TO ACTIVITY OF ORGANS OF ECOLOGICAL CONTROL / Dnipropetrovs'k state university of internal affairs, Ukraine

The Scientific article is devoted illumination features administratively jurisdiction to activity of organs of ecological control. Plenary powers of state ecological inspection of Ukraine, state inspection of guard, recreation of water living resources and adjusting of fishing, state committee of forestry of Ukraine, light up and others like that.

Key words: ecological control, administrative activity of organs of ecological control, plenary powers of organs of ecological control.

Екологічний контроль – найважливіша правова міра забезпечення раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища від шкідливих впливів, функція державного управління та правовий інститут права навколишнього середовища. Ґрунтуючись на ролі екологічного контролю в механізмі охорони навколишнього середовища, його можна оцінювати як найважливішу правову міру. Саме за допомогою екологічного контролю в основному забезпечується примус відповідних суб'єктів права навколишнього середовища до виконання екологічних вимог. Заходи юридичної відповідальності за екологічні правопорушення застосовуються або в процесі екологічного контролю, або з залученням інших державних органів.

За твердженням вчених-екологів, таких вчених, як В.І. Бабенко, Я.А. Здір, Т.С. Кичилук, В.В. Костелев, В.І. Курило, Н.В. Лебідь, О.Ю. Піддубний, М.С. Студенікіна, С.І. Хомяченко та інших захист навколишнього середовища і природних ресурсів вже в найближче десятиліття стане однією з головних проблем для всього людства. Основними причинами кризової екологічної ситуації є невідповідність між потребами зростаючого населення на планеті і ресурсами вичерпується природи, зниження стабільності біосфери, погіршення генофонду людини, парниковий ефект [1, 35].

Раніше наголошувалося, що функція екологічного контролю виконується і при здійсненні інших правових заходів забезпечення раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища – екологічного нормування, екологічної експертизи, екологічного ліцензування, екологічної сертифікації. Але в рамках всіх цих напрямків діяльності екологічний контроль, тобто забезпечення виконання еколого-правових вимог, здійснюється об'єктивно, попутно, стосовно кожного з названих видів діяльності. Реалізація будь-якої з таких заходів, як і проведення екологічного контролю, являє собою цілеспрямовану діяльність спеціально уповноважених державних органів, здійснювану в рамках встановленої для їх процедури, на основі спеціальних правових норм [2, 103].

Вразливими до змін клімату є сільське, лісове та водне господарства. Це пов'язано, головним чином, з перерозподілом опадів із збільшенням кількості посух. У ряді областей у крайній незадовільному стані знаходяться ґрунт, ліси, тваринний світ. Практично половина населення живе в несприятливих екологічних умовах. Забруднення природного середовища досягло небачених масштабів. Тому органи у сфері екологічного контролю приділяють значну увагу та докладають максимум зусиль для поліпшення стану навколишнього середовища.

Метою цієї статті є з'ясування особливостей адміністративно-юрисдикційної діяльності органів екологічного контролю.

Для вирішення зазначених завдань пропонується вирішити наступні завдання: висвітлити повноваження державної екологічної інспекції України, державної інспекції охорони, відтворення водних живих ресурсів та регулювання рибальства, державного комітету лісового господарства України тощо.

Адміністративна діяльність посідає перше місце тому, що вона є найбільш значною й великою за обсягом, в її реалізації задіяні більшість працівників органів екологічного контролю.

Адміністративну діяльність органів екологічного контролю можна визначити як специфічну, виконавчо-розпорядчу, підзаконну, державно-владну діяльність з організації та здійснення охорони навколишнього середовища, забезпечення екологічної безпеки, попередження й припинення злочинів та інших правопорушень у даній сфері [3, 23].

Адміністративна діяльність органів екологічного контролю здійснюється за двома взаємопов'язаними напрямками: внутрішньо-системна діяльність; зовнішня адміністративна діяльність.

Внутрішньо-системна адміністративна діяльність спрямована на забезпечення чіткого функціонування усіх підрозділів і служб, організованої роботи співпрацівників органів екологічного контролю, а також ефективного використання сил і засобів. Вона включає в себе: визначення структури, штатів, планування роботи, контроль і перевірку виконання, поширення позитивного досвіду, розстановку та виховання кадрів, атестацію співпрацівників.

Внутрішньо-організаційна діяльність провадиться за допомогою адміністративно-правових форм і методів, охоплює усі служби і підрозділи органів екологічного контролю. Вона полягає в керуванні вищих органів роботою підпорядкованих органів і безпосереднього оперативного управління, що здійснюється начальниками й іншими посадовими особами всередині кожного органу. Внутрішньо-організаційна адміністративна діяльність охоплює лише службові відносини між співпрацівниками, підрозділами і службами органів екологічного контролю.

Розглянутий напрям адміністративної діяльності, незважаючи на всю його важливість і необхідність, є допоміжним і покликаний забезпечити правильну організацію зовнішньої роботи органів екологічного контролю виконання покладених на них завдань.

Здебільшого адміністративна діяльність органів екологічного контролю є зовнішньою, тобто виходить за межі внутрішньо-організаційних відносин, поширюється на не підпорядковані по службі державні та громадські організації, а також на громадян.

Адміністративна діяльність органів екологічного контролю – це урегульована нормами адміністративного та екологічного права їх виконавчо-владна діяльність, яка спрямована на забезпечення екологічної безпеки громадян, захист їх прав і свобод, законних інтересів та боротьбу з правопорушеннями, додержання вимог щодо лісокористування, користування надр, водокористування, а також раціональне використання природних ресурсів [4].

Кожний орган, що регулює екологічний контроль покликаний забезпечувати раціональне використання природних ресурсів, атмосферного повітря, води, землі, тому на такі органи покладено низку повноважень у даній сфері.

Державна екологічна інспекція України (Держекоінспекція України) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра екології та природних ресурсів України [5].

Держекоінспекція України здійснює державний нагляд (контроль) за додержанням центральними органами виконавчої влади та їх територіальними органами, місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування в частині здійснення делегованих їм повноважень органів виконавчої влади, підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності і господарювання, громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, а також юридичними особами – нерезидентами вимог:

- законодавства про екологічну та радіаційну безпеку
- законодавства про використання та охорону земель
- законодавства про охорону і раціональне використання вод та відтворення водних ресурсів
- законодавства про охорону атмосферного повітря
- законодавства про охорону, захист, використання та відтворення лісів
- законодавства щодо охорони, утримання і використання зелених насаджень;
- законодавства про використання, охорону і відтворення рослинного світу;
- законодавства про охорону, раціональне використання та відтворення тваринного світу
- законодавства щодо дотримання правил створення, поповнення, зберігання, використання та державного обліку зоологічних, ботанічних колекцій і торгівлі ними;
- законодавства під час ведення мисливського господарства та полювання;
- законодавства про збереження об'єктів рослинного та тваринного світу, занесених до Червоної та Зеленої книг України, формування, збереження й використання екологічної мережі;
- законодавства про додержання режиму територій та об'єктів природно-заповідного фонду;
- законодавства про охорону, використання і відтворення риби та інших водних живих ресурсів
- законодавства у сфері хімічних джерел струму в частині забезпечення екологічної безпеки виробництва хімічних джерел струму та утилізації відпрацьованих хімічних джерел струму, ведення обліку обсягів накопичення відпрацьованих хімічних джерел струму та передачі їх на утилізацію;
- законодавства щодо дотримання вимог реєстрації в суднових документах операцій зі шкідливими речовинами та сумішами;
- законодавства про поводження з відходами

- законодавства щодо наявності дозволів, лімітів та квот на спеціальне використання природних ресурсів, дотримання їх умов;
- Конвенції з міжнародної торгівлі вимираючими видами дикої фауни і флори у пунктах пропуску через державний кордон України та в зоні діяльності митниць призначення та відправлення;
- складає протоколи про адміністративні правопорушення та розглядає справи про адміністративні правопорушення, накладає адміністративні стягнення у випадках, передбачених законом [5].

Державна інспекція охорони, відтворення водних живих ресурсів та регулювання рибальства (Держрибінспекція) є спеціально вповноваженим органом державного нагляду у сфері охорони, відтворення водних живих ресурсів та регулювання рибальства в рибогосподарських водних об'єктах України (у тому числі в усіх поверхневих, територіальних і внутрішніх морських водах, які використовуються (можуть використовуватися) для рибальства, вирощування чи розведення риби), в інших об'єктах водного промислу або об'єктах, які мають значення для природного відтворення запасів риби та інших водних живих ресурсів, а також у виключній (морській) економічній зоні України та акваторія у межах континентального шельфу України, який діє в Державному департаменті рибного господарства йому підпорядковується і входить до сфери управління Міністерства аграрної політики України [6].

Держрибінспекція здійснює: охорону риби та інших водних живих ресурсів у рибогосподарських водних об'єктах України (у тому числі в усіх поверхневих, територіальних і внутрішніх морських водах, які використовуються (можуть використовуватися) для промислового добування, вирощування чи розведення риби), в інших об'єктах водного промислу або об'єктах, які мають значення для природного відтворення запасів риби та інших водних живих ресурсів, а також у виключній (морській) економічній зоні України та акваторія у межах континентального шельфу України; державний нагляд за спеціальним використанням риби та інших водних живих ресурсів, а також за порядком та умовами здійснення любительського і спортивного рибальства в рибогосподарських водних об'єктах України; розслідує причини загибелі водних живих ресурсів, обчислює завдані збитки для їх подальшого відшкодування в установленому законодавством порядку та інформує територіальні органи центрального органу виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища; взаємодіє з органами виконавчої влади і місцевого самоврядування (за їх згодою) щодо охорони риби та інших водних живих ресурсів; узагальнює практику проведення роботи з охорони, відтворення риби та інших водних живих ресурсів та регулювання рибальства; проводить роз'яснювальні заходи з питань охорони риби та інших водних живих ресурсів [6].

Держрибінспекція має право: видавати організаційно-розпорядчі документи, якими врегульовуються питання діяльності Держрибінспекції; зупиняти тимчасово роботи, під час проведення яких порушуються правила, норми та інші вимоги щодо охорони і використання водних живих ресурсів, до усунення виявлених порушень; перевіряти документи на право спеціального використання водних живих ресурсів, зупиняти судна, інші плавучі і наземні транспортні засоби та проводити їх огляд, а також огляд речей, знарядь рибальства і добутих водних живих ресурсів; складати протоколи та розглядати справи про адміністративні правопорушення в межах компетенції; у разі неможливості оформлення документів про виявлене правопорушення правил рибальства та охорони рибних запасів на місці доставляти осіб, які вчинили це правопорушення, до місцевих органів виконавчої влади, правоохоронних органів; вилучати в осіб, які порушують законодавство у сфері охорони риби та інших водних живих ресурсів, знаряддя добування, транспортні (у тому числі плавучі) засоби, обладнання та предмети, що були знаряддями правопорушення, незаконно добуті водні живі ресурси, а також відповідні документи; проводити фотографування, звукозапис, кіно- і відеозйомку як допоміжний засіб для попередження і розкриття порушень законодавства у сфері охорони риби та інших водних живих ресурсів; викликати громадян і посадових осіб для дання усних та (або) письмових пояснень у зв'язку з порушенням законодавства у сфері охорони риби та інших водних живих ресурсів; одержувати в установленому законодавством порядку від підприємств, установ та організацій рибного господарства інформацію, необхідну для виконання покладених на Держрибінспекцію завдань; передавати до правоохоронних або інших уповноважених

органів матеріали про виявлені факти порушень законодавства в галузі охорони, використання і відтворення водних живих ресурсів, які містять ознаки злочину [6].

Державний комітет лісового господарства України (Держкомлісгосп) є центральним органом виконавчої влади з питань лісового, мисливського господарства та полювання, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра охорони навколишнього природного середовища [7].

У сфері адміністративно-юрисдикційної діяльності слідкує за використанням ділянок земель державного лісового фонду для розкорчовування, спорудження будівель, переробки деревини, влаштування складів використанням лісосічного фонду, заготівлі і вивезення деревини та заготівлі живиці здійсненням лісових користувань не у відповідності з метою або вимогами, передбаченими в лісорубному квитку (ордері) або лісовому квитку; порушенням правил та інструкцій по відновленню, поліпшенню стану і породного складу лісів, підвищенню їх продуктивності, а також по використанню ресурсів спілої деревини; знищенням або пошкодженням полезахисних лісових смуг, захисних лісових насаджень вздовж берегів річок, каналів, навколо водних об'єктів, гідротехнічних споруд, на смугах відводу автомобільних доріг, залізниць та інших захисних лісових насаджень та іншого.

Державний комітет лісового господарства України здійснює державне управління, регулювання та контроль у сфері лісового і мисливського господарства та полювання.

Держкомлісгосп відповідно до покладених на нього завдань:

- розробляє та подає на розгляд Міністра охорони навколишнього природного середовища план заходів щодо реалізації основних напрямів та стратегічних цілей діяльності Держкомлісгоспу;
- координує виконання плану заходів у сфері лісового і мисливського господарства, полювання та мисливського собаківництва;
- організовує ведення лісовпорядкування, обліку лісів, державного лісового кадастру та проведення моніторингу лісів, а також організовує роботу з упорядкування мисливських угідь, проводить моніторинг та веде державний кадастр мисливських тварин, що перебувають на території України;
- видає спеціальні дозволи на використання лісових ресурсів, подає у встановленому порядку на розгляд Мінприроди пропозиції щодо визначення розрахункової лісосіки;
- видає ліцензії відповідно до законодавства;
- організовує в межах своїх повноважень раціональне використання лісових ресурсів, охорону і використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду, ведення лісового і мисливського господарства підприємствами, установами та організаціями, що належать до сфери його управління, аналізує їх економічне становище, здійснює інші заходи, спрямовані на підвищення ефективності їх діяльності;
- здійснює державний контроль за додержанням норм, правил та інших нормативно-правових актів з питань ведення лісового і мисливського господарства, полювання, а також нагляд за застосуванням пестицидів та агрохімікатів у лісовому господарстві та лісах, проводить у встановленому порядку через галузеві науково-дослідні та спеціалізовані лісозахисні підприємства, установи їх апробацію;
- здійснює контроль за веденням лісового і мисливського господарства, в тому числі в умовах радіоактивного забруднення, на всіх підприємствах незалежно від форми власності;
- забезпечує функціонування державної лісової охорони, координує діяльність лісової охорони всіх постійних лісокористувачів і власників лісів, в межах своїх повноважень бере участь у забезпеченні реалізації державної політики в сфері пожежної безпеки та охорони праці, визначає стратегію і забезпечує здійснення наземно-авіаційної охорони лісів від пожеж, захисту від шкідників і хвороб;

- встановлює порядок видачі, видає посвідчення мисливця, щорічні контрольні картки обліку добутої дичини та фактів порушення правил полювання;
- видає дозволи на використання мисливських тварин, що перебувають у державній власності;
- встановлює порядок видачі, видає паспорти на собак мисливських порід, інших ловчих звірів і птахів;
- забезпечує в межах своїх повноважень реалізацію державної політики стосовно державної тасмниці, здійснює контроль за її збереженням у центральному апараті Держкомлісгоспу, його територіальних органах, на підприємствах, в установах та організаціях, що належать до сфери його управління;
- розглядає згідно із законодавством справи про адміністративні правопорушення і в межах своїх повноважень приймає відповідні рішення;
- здійснює згідно із законодавством інші функції, необхідні для виконання покладених на нього завдань [7].

Таким чином, правові засоби охорони природи визначають ступінь необхідної і можливої поведінки людей щодо природи і ті наслідки, які настають при відхиленні від правил. Держава у законотворчих актах закріплює найважливіші природоохоронні засоби: встановлює права і обов'язки різноманітних організацій і осіб по охороні природи, визначає види юридичної відповідальності за порушення правил охорони природи. Виконання природоохоронного законодавства, його ефективність забезпечуються як вимогами неухильного виконання державних приписів, так і зв'язком правових норм по охороні природи з усією системою державних правоохоронних заходів. Цей зв'язок виявляється в двох основних формах: з одного боку, право закріплює у своїх нормах матеріальні, фінансові, організаційні, науково-технічні, ідеологічні заходи держави і надає їм обов'язкової юридичної сили; з другого боку, правові норми по охороні навколишнього природного середовища тільки тоді досягають мети, коли вони науково обгрунтовані, а їх виконання забезпечується матеріально-технічними засобами, організаційною роботою, контролем державних органів і громадських організацій, певним рівнем екологічної освіти виконавців вимог правових норм. В умовах ускладнення відносин природокористування і охорони природи особливого значення набуває управління в цій галузі як найважливіший засіб здійснення природоохоронної функції нашої держави.

Адміністративна діяльність органів екологічного контролю – це урегульована нормами адміністративного та екологічного права їх виконавчо-владна діяльність, яка спрямована на забезпечення екологічної безпеки громадян, захист їх прав і свобод, законних інтересів та боротьбу з правопорушеннями, додержання вимог щодо лісокористування, користування надр, водокористування, а також раціональне використання природних ресурсів.

Адміністративно-юрисдикційну діяльність органи екологічного контролю покликана забезпечувати раціональне використання природних ресурсів, атмосферного повітря, надр та забезпечувати охорону навколишнього середовища і сприяти попередженню правопорушень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Веденкин М.М. Екологічне право: Запитання і відповіді / М.М. Веденкин – М.: Юрист, 2010. – 267 с.
2. Бринчук М.М. Екологічне право (право навколишнього середовища): підручник [для вищих юридичних навчальних закладів] / М.М. Бринчук – М.: Юрид. лит., 2004. – 670 с.
3. Адміністративна діяльність. Частина особлива: підручник / За заг. ред. проф. О.М. Бандурки. – Харків: Вид-во Ун-ту внутр. справ, "Еспада", 2000. – 361 с.
4. Джигирей В.С. Екологія та охорона навколишнього середовища / В.С. Джигирей // *Натураліст* №11, 2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://unnaturalist.ru/anonce/show/anonceId/108/>
5. Про затвердження положення про Державну екологічну інспекцію України від 13.04.2011 № 454/2011 [Електронний ресурс] / МВС України. – Режим доступу : <http://rada.gov.ua/>

6. Про затвердження положення про Державну інспекцію охорони, відтворення водних живих ресурсів та регулювання рибальства від 12.05.2005 № 198 [Електронний ресурс] / МВС України. – Режим доступу : [http //rada.gov.ua/](http://rada.gov.ua/)
7. Про затвердження Положення про Державний комітет лісового господарства України від 27 червня 2007 р. N 883 [Електронний ресурс] / МВС України. – Режим доступу : [http //rada.gov.ua/](http://rada.gov.ua/)

УДК 347.635

**ЮРИДИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА СОСТАВА ПРАВОНАРУШЕНИЯ,
ПРЕДУСМОТРЕННОГО СТАТЬЕЙ 5.35 КОАП РФ (НЕИСПОЛНЕНИЕ
РОДИТЕЛЯМИ ИЛИ ИНЫМИ ЗАКОННЫМИ ПРЕДСТАВИТЕЛЯМИ
НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ ОБЯЗАННОСТЕЙ ПО СОДЕРЖАНИЮ
И ВОСПИТАНИЮ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ)¹**

Ходжакулова С.И., адъюнкт

*Всероссийский научно-исследовательский институт
Министерства внутренних дел Российской Федерации*

В статье автор осуществляет юридическую характеристику состава правонарушения, предусмотренного статьей 5.35 КОАП РФ (неисполнение родителями или иными законными представителями несовершеннолетних обязанностей по содержанию и воспитанию несовершеннолетних).

Ключевые слова: состав, правонарушение, законные представители, несовершеннолетние, родители.

Ходжакулова С.И. ЮРИДИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СКЛАДУ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 5.35 КПАП РФ (НЕВИКОНАННЯ БАТЬКАМИ АБО ІНШИМИ ЗАКОННИМИ ПРЕДСТАВНИКАМИ НЕПОВНОЛІТНІХ ОБОВ'ЯЗКІВ ЩОДО УТРИМАННЯ І ВИХОВАННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ) / Всероссийский научно-исследовательский институт Министерства внутренних дел Российской Федерации, Российская Федерация

У статті автор здійснює юридичну характеристику складу правопорушення, передбаченого статтею 5,35 КПАП РФ (невиконання батьками або іншими законними представниками неповнолітніх обов'язків по утриманню та вихованню неповнолітніх).

Ключові слова: склад, правопорушення, законні представники, неповнолітні, батьки.

Khodzhakulova S.I. LEGAL DESCRIPTION OF COMPOSITION OF OFFENCE, FORESEEN THE ARTICLE 5.35 OF THE CODE OF ADMINISTRATIVE OFFENCES OF RUSSIAN FEDERATION (NONPERFORMANCE BY PARENTS OR OTHER LEGAL REPRESENTATIVES OF MINORS DUTIES ON MAINTENANCE AND EDUCATION OF MINORS) / All-russian research institute of Ministry of internal affairs of Russian Federation, Russian Federation

In the article the author examines the legal description of composition of offence, foreseen the article 5.35 of the Code of administrative offences of Russian Federation (nonperformange by parents or other legal representatives of minors duties on maintenance and education of minors).

Key words: composition, offense, legal representatives, minors, parents.

Анализ негативного девиантного поведения несовершеннолетних позволяет заключить, что условия жизнедеятельности и социального развития несовершеннолетних, а также общественные отношения, на которые посягает правонарушение, совершенное подростком, в совокупности должны составлять объект административного регулирования, поскольку нарушение прав детей со стороны взрослых, попытки вовлечения несовершеннолетних в совершение антиобщественных действий и правонарушений способствуют их дезадаптации и формированию антисоциальных ориентаций.

Следует также отметить, что узловой причиной безнадзорности и правонарушений лиц, не достигших совершеннолетия, по нашему мнению, является неисполнение родителями своих конституционных обязанностей по заботе о детях и их воспитании. К настоящему моменту за

¹ Статья подготовлена с использованием информационно-справочной системы Консультант Плюс.

неисполнение указанной обязанности по отношению к не выполняющим ее родителям и лицам, их заменяющим можно применить только меры административного воздействия в порядке статьи 5.35 КоАП РФ. Смежный состав правонарушения определен и Уголовным кодексом РФ, а именно статьей 156. Уголовное наказание, предусмотренное вышеуказанной статьей, используется только в случае, если неисполнение или ненадлежащее исполнение обязанностей по воспитанию несовершеннолетнего родителем или иным лицом, на которое возложены эти обязанности, соединено с жестоким обращением с несовершеннолетним.

Необходимо помнить, что забота о детях, их воспитание – равное право и обязанность родителей [1]. Конкретизируя данную статью Конституции РФ, законодатель продублировал эту норму в отраслевом законодательстве. Так, статья 63 Семейного кодекса РФ гласит, что родители имеют право и обязаны воспитывать своих детей. Право на воспитание ребенка есть личное неотъемлемое право каждого родителя. Родители или лица, их заменяющие, обеспечивают получение детьми основного общего образования [2]. Соответственно, что на граждан с детьми возлагаются дополнительные, по сравнению с бездетными, обязанности, которые они исполняют до совершеннолетия ребенка.

В случаях неисполнения указанных обязанностей с недобросовестных родителей, или лиц, их заменяющих, не предоставляющих детям содержание, в судебном порядке взыскиваются алименты [3].

Согласно п.1 ст.18 Конвенции ООН о правах ребенка, принятой резолюцией 44/25 Генеральной Ассамблеи ООН 20 ноября 1989 года и вступившей в законную силу 2 сентября 1990 года, ответственность за воспитание и развитие детей должна быть общей и обязательной для обоих родителей, где бы они ни находились. При передачи ребенка на воспитание опекуну, попечителю, приемным родителям в установленном законом порядке родители несут ответственность вместе с заменяющим их лицом. Временная передача родителями своих детей на воспитание родственникам, посторонним лицам либо в одно из детских учреждений не освобождает родителей от ответственности за воспитание и развитие детей, что зачастую выпадает из внимания родителей.

Проанализировав пункт 1 статьи 63 Семейного кодекса РФ, о котором упоминалось выше, становится не совсем понятным, какую ответственность за неисполнение обязанности по содержанию и воспитанию несовершеннолетних законодатель имел в виду. На наш взгляд, предполагается ответственность, как нравственного порядка, так и предусмотренная различными отраслями законодательства: административно-правовая, гражданско-правовая, уголовная.

Более подробно в настоящей статье рассмотрим юридический состав административного правонарушения, предусмотренного статьей 5.35 КоАП РФ. С объективной стороны рассматриваемое правонарушение состоит в бездействии родителей или иных законных представителей несовершеннолетних, то есть когда они не выполняют своих обязанностей по воспитанию и обучению детей, не заботятся о нравственном воспитании, физическом развитии детей и укреплении их здоровья, создании необходимых условий для своевременного получения ими образования. Все перечисленные факторы могут служить причиной совершения подростком антиобщественного проступка. Однако следует отметить, что административная ответственность родителей и лиц, их заменяющих, по данной статье имеет самостоятельное основание и наступает не за совершение подростком правонарушения, а в связи с ним [4].

Далее следует определить субъект данного правонарушения. К нему относятся родители, т.е. лица, официально записанные отцом или матерью, а также иные лица, которых закон приравнивает к ним в части выполнения обязанностей по воспитанию несовершеннолетних: усыновители, опекуны и попечители.

С субъективной стороны данное правонарушение выражается в умышленном неисполнении родителями или иными законными представителями несовершеннолетних своих обязанностей по воспитанию и содержанию детей.

Дела об административных правонарушениях указанной категории рассматривают комиссии по делам несовершеннолетних и защите их прав [5]. Но протоколы об административном правонарушении составляют должностные лица органов внутренних дел (полиции) (п.1 ст.28.3 КоАП РФ.), а также члены комиссий по делам несовершеннолетних и защите их прав (п.2 ч.5 ст.28.3 КоАП РФ).

Полагаем отметить, что в последнее время широкий общественный резонанс получили случаи нарушения родителями или иными законными представителями несовершеннолетних прав и

интересов несовершеннолетних, выражающиеся в лишении их права на общении с родителями или близкими родственниками, если такое общение не противоречит интересам детей, в намеренном сокрытии места нахождения детей помимо их воли, в неисполнении судебного решения об определении места жительства детей. В связи с этим в статью 5.35 КоАП РФ была введена часть 2 Федеральным законом от 04.05.2011 года № 98 – ФЗ. Санкцией данной административной нормы является административный штраф в размере от двух тысяч до трех тысяч рублей. Ч.3 данной статья предусматривает за повторное в течение года совершение административного правонарушения, предусмотренного ч.2 статьи 5.35 КоАП РФ, привлечение правонарушителей к административной ответственности, выражающейся в виде административного штрафа в размере от четырех тысяч до пяти тысяч рублей или административный арест на срок до пяти суток. Данная часть 3 статьи 5.35 КоАП РФ аналогично части 2 была введена Федеральным законом от 04.05.2011 года № 98 – ФЗ.

Таким образом, рассмотрев юридическую характеристику состава правонарушения, предусмотренного статьей 5.35 КоАП РФ (неисполнение родителями или иными законными представителями несовершеннолетних обязанностей по содержанию и воспитанию несовершеннолетних), необходимо сделать следующие выводы:

1. Считаю целесообразным повысить штрафные санкции по части 1 статьи 5.35 КоАП в несколько раз (в настоящее время санкцией предусмотрено предупреждение или наложение административного штрафа в размере от ста до пятисот рублей) и применять максимальные из них не эпизодично, а постоянно по мере необходимости. Поскольку безнаказанность родителей и иных законных представителей несовершеннолетних зачастую влечет к совершению повторного правонарушения. Как нам представляется, указанные меры будут в комплексе играть одну из первостепенных предупредительно-воспитательных ролей по отношению к тем родителям, которых еще можно заставить проявлять необходимую родительскую заботу к детям.
2. Учитывая, что административные правонарушения, связанные с неисполнением родителями или иными законными представителями несовершеннолетних обязанностей по содержанию и воспитанию несовершеннолетних, рассматриваются исключительно комиссиями по делам несовершеннолетних и защите их прав, а наложить административное наказание – административный арест, предусмотренный санкцией части 3 статьи 5.35 КоАП РФ может лишь мировой судья, необходимо, в КоАП РФ внести изменение в статью 28.3.

В заключение хотелось бы отметить, что дети – наше будущее, и от того, какое внимание мы уделяем их воспитанию, содержанию и развитию, зависит не только будущее и благополучие отдельно взятой семьи, но и государства в целом.

ЛИТЕРАТУРА

1. Конституция Российской Федерации, принята 12 декабря 1993 года. Глава 2. Права и свободы человека и гражданина: ч.2, ст.38 / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.constitution.ru/10003000/10003000-4.htm>
2. Конституция Российской Федерации, принята 12 декабря 1993 года. Глава 2. Права и свободы человека и гражданина: статья 43 / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.constitution.ru/10003000/10003000-4.htm>
3. Семейный кодекс Российской Федерации, принят Государственной Думой 8 декабря 1995 года. Статья 80 / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ozpp.ru/zknd/semn/>
4. Комментарий к Кодексу об административных правонарушениях. (постатейный) (7-е издание) (под общ. ред. Н.Г. Салищевой) («Проспект», 2011) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://subscribe.ru/archive/law.russia.review.conscomment/201111/30181108.html>
5. Статья 23.2 Кодекс Российской Федерации об административных правонарушениях от 30.12.2001 № 195: Федеральный Закон в ред. от 08.12.2011 г. [с изм. и доп., вступившими в силу с 07.01.2012 г.] / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_118090/?frame=31

МИТНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ КРАЇНИ ПОХОДЖЕННЯ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ

Шевчук О.М., здобувач

Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

Статтю присвячено актуальній проблемі митно-правових аспектів визначення країни походження лікарських засобів як заходу митно-тарифного регулювання порядку переміщення ліків через митний кордон України. Наведено особливості визначення країни походження лікарських засобів, у тому числі і залежно від їх реєстраційного статусу, перераховано міждержавні угоди про вільну торгівлю ліками.

Ключові слова: лікарські засоби, країна походження, митно-тарифні заходи, митний кордон.

Шевчук А. М. ТАМОЖЕННО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ СТРАНЫ ПРОИСХОЖДЕНИЯ ЛЕКАРСТВЕННЫХ СРЕДСТВ / Национальный университет «Юридическая академия Украины имени Ярослава Мудрого», Украина

Статья посвящена актуальной проблеме таможенно-правовых аспектов определения страны происхождения лекарственных средств, как меры таможенно-тарифного регулирования порядка перемещения лекарств через таможенную границу Украины. Приведены особенности определения страны происхождения лекарственных средств, в том числе и в зависимости от их регистрационного статуса, перечислены межгосударственные соглашения о свободной торговле лекарствами.

Ключевые слова: лекарственные средства, страна происхождения, таможенно-тарифные меры, таможенная граница.

Shevchuk A.M. CUSTOMS AND LEGAL ASPECTS OF THE DETERMINATION OF THE COUNTRY OF ORIGIN OF DRUGS / National university of "Law academy of Ukraine named after Yaroslav the Wise", Ukraine

Research devoted to the actual problem of customs and legal aspects of the determination of country of origin of drugs, as a measure of customs and tariff regulation of the order of movement of drugs across the customs border of Ukraine. Peculiarities of origin of drugs, including those based on their registration status, are intergovernmental agreements on free trade drugs.

Key words: drugs, country of origin, customs-tariff measures, customs border.

Питання захисту громадян України від незаконно ввезених лікарських засобів і контролю за їх якістю та безпекою постають особливо актуальними, адже використання неякісних, фальсифікованих, контрабандних, контрафактних лікарських засобів становлять під загрозу життя і здоров'я громадян.

З метою уникнення дії таких факторів державою застосовується досить широкий спектр митно-правових заходів, у тому числі забезпечення заходів митно-тарифного регулювання. Прийнято вважати, що до складових митно-тарифного регулювання належить мито, митна вартість товару, країна його походження, визначення коду товару за УКТЗЕД [1, 68]. Заходи митно-тарифного регулювання порядку переміщення лікарських засобів через митний кордон України полягають у стягненні податків зі ввезених на територію України лікарських засобів, що сприяє захисту національного внутрішнього ринку шляхом корегування внутрішніх цін на українські лікарські засоби вітчизняними товаровиробниками з отриманням ними додаткового прибутку.

Невірне визначення країни походження лікарських засобів використовується недобросовісними суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності для ухилення від сплати податків і зборів у повному обсязі, що негативно відображується на державному бюджеті та безпосередньо впливає на фінансову незалежність нашої країни. Тому питання правових аспектів щодо країни походження лікарських засобів на сьогоднішній день постають особливо актуальними.

Особливостям і проблемам митно-тарифного регулювання присвячені праці багатьох науковців та практиків: І. Бережнюка, А. Василенка, В. Ващенко, П. Венгеля, А. Войцещука, О. Гребельника, В.Настюка, Ю. Дьоміна, Д. Приймаченко, О. Єгорова, Ф. Жоріна, М. Каленського, І. Карамбовича, А. Кирєєва, Б. Кормича, Т. Ліпихіної, В. Науменка, Ю. Пашка, Р. Шишки, М. Шульги та інших науковців. Не зважаючи на вже існуючі наукові доробки, які значно вплинули на розвиток митної справи, на жаль, системний підхід до оцінки складових митно-тарифного регулювання відсутній, дискусійною залишається правова природа визначення країни походження лікарських засобів.

Мета роботи полягає у вивченні митно-правових аспектів визначення країни походження лікарських засобів в сфері порядку переміщення окресленого виду товару через митний кордон України.

Одним з основних завдань митних органів є «застосування відповідно до законів заходів тарифного та нетарифного регулювання при переміщенні товарів через митний кодон України» (ст.11 МК України) [2]. Тарифні заходи регулювання ввезення товару на митну територію України та вивезення товару з цієї території полягають у застосуванні різних ставок мита залежно від країни походження товару.

Країна походження лікарських засобів визначається з метою застосування тарифних заходів регулювання ввезення даного товару на митну територію України та вивезення з цієї території, а також забезпечення обліку ліків у статистиці зовнішній торгівлі [3, 188].

Слід зазначити, що ввезення зареєстрованих та незареєстрованих лікарських засобів нормативно закріплено ст.17 Закону «Про лікарські засоби» [4], а також наказом МОЗ України «Порядок ввезення на територію України незареєстрованих лікарських засобів, стандартних зразків, реагентів» від 26.04.2011 р. № 237 [5].

Визначення країни походження лікарських засобів здійснюється на основі принципів міжнародної практики. Згідно зі ст.277 МК України 2002 р., країною походження товару вважається країна, в якій товар був повністю вироблений або підданий достатній переробці відповідно до критеріїв, встановлених цим Кодексом [2].

Правові основи визначення країни походження переміщуваного через митний кордон товару регулюються низкою нормативних актів. Так, Розділ XII МК України 2002 р. «Країна походження товару» містить окрему главу 49, присвячену основним критеріям та порядку визначення країни походження товару. Також даним розділом передбачено тлумачення поняття товарів, що повністю вироблені в країні, та умови визнання їх такими; надано поняття критерію достатньої переробки товарів та порядок його визначення, а також порядок підтвердження походження товару і підстави надання митними органами України відмови у вивезенні товарів за межі митної території України [2].

Слід зазначити, що ст.18 Закону України «Про Єдиний митний тариф» від 05.02.92 р. № 2097-ХІІ присвячено визначенню походження товарів, повністю вироблених або достатньо перероблених у спеціальних економічних зонах, розташованих на території України, при ввезенні на митну територію України [6].

Важливе значення у визначенні країни походження товару відіграє Міждержавна угода Співдружності Незалежних Держав «Умови, що визначають країну походження товару», підписана в Москві 14 вересня 2007 року (Закон України 18 лютого 2009 року № 996-VI), відповідно до якої лікарські засоби «містяться у Переліку умов виробничих та технологічних операцій, при виконанні яких товар вважається таким, що походить з тієї країни, в якій вони мали місце» [7; 8]. Згідно з Угодою, країною походження лікарських засобів за кодом згідно з УКТ ЗЕД 3004 вважається та, у якій виготовлено матеріали тієї самої позиції, що й продукт, які входять до складу даного лікарського засобу, вартість яких не перевищує 50% ціни кінцевої продукції. Країною походження лікарських засобів за кодом згідно з УКТ ЗЕД 3003 вважається та, у якій виготовлено матеріали будь-яких позицій, що входять до складу даного засобу, вартість яких складає до 20% ціни кінцевої продукції [7].

Визначення країни походження товару суттєво впливає на застосування ставок мита і ґрунтується на трьох складових, що відображаються у сертифікаті походження товару, який супроводжує кожен товарну партію [9, 62]:

- визначення країни виробника товару;
- безпосередня закупівля товару;
- безпосереднє відвантаження товару.

Митні органи приділяють особливу увагу правильності визначення країни походження лікарських засобів [10]. Відповідно до ст.277 МК України 2002 р [2] та постанови КМ України «Про затвердження Порядку визначення країни походження товару, що переміщується через митний кордон України» від 12 грудня 2002 р. № 1864, відомості про країну походження переміщуваного товару зазначає декларант у вантажно-митній декларації, що подається митному органу під час митного оформлення, на підставі сертифіката чи декларації про походження товару [11].

Декларація про походження товару – це заява виробника чи експортера про країну походження товару, засвідчена ними або органом, уповноваженим видавати сертифікати (п.4 Порядку № 1864). У разі невірно оформленого сертифікату і (або) неможливості достовірно визначити країну походження лікарських засобів, така країна вважається невідомою, а операції з переміщення таких товарів підлягають сплаті мита за повними ставками (п.7 Порядку № 1864) [11].

Що стосується декларування країни походження незареєстрованих лікарських засобів, то воно може здійснюватися двома шляхами [12, 17]:

- перенесення країни походження з оригінального інвойсу, який додається до вантажу,
- подання сертифіката походження товару.

Проте такі документи може вимагати МОЗ при видаванні дозволу на ввезення незареєстрованих лікарських засобів.

З метою впорядкування контролю за правильністю визначення країни походження товарів, що переміщуються юридичними особами через митний кордон України, видано наказ Держмитслужби України «Про затвердження Порядку роботи відділу митних платежів регіональної митниці, митниці при здійсненні контролю за правильністю визначення країни походження товарів, що переміщуються через митний кордон України, та прийняття рішень про визначення країни походження товару» від 09.11.2009 № 1070, де прописано порядок визначення країни походження товарів та прийняття попереднього рішення про країну походження товару [13].

Порядок прийняття попереднього рішення про країну походження товару, в тому числі лікарських засобів, врегульовано відповідним наказом Держмитслужби України від 08.11.2005 № 1088, яким встановлюється форма та порядок заповнення письмової заяви щодо попереднього рішення, а також граф попереднього рішення. Попереднє рішення – це рішення митного органу про країну походження товару, прийняте до моменту надання митному органу цього товару для митного оформлення (п.1.3 Порядку № 1088). Попереднє рішення є обов'язковим для всіх митних органів України і діє протягом 3-х років із дня його прийняття, якщо воно не відкликано або його дію не припинено [14].

Слід зазначити, що в рамках діючих міждержавних угод про вільну торгівлю (з країнами СНД та Республікою Македонія) можливе звільнення від сплати мита при імпорті лікарських засобів. Таке звільнення здійснюється при дотриманні умов, що встановлені кожною угодою:

- наявність сертифіката про походження товару (сертифікату переміщення),
- виконання правил прямого відвантаження (прямого транспортування)
- виконання правил безпосередньої закупівлі.

Звільнення від сплати мита (за винятком окремих товарів, визначених Протоколами до відповідної двосторонньої угоди) здійснюється за умови виконання всіх умов, що перелічені у відповідній Угоді про вільну торгівлю.

Доцільно навести перелік міждержавних угод про вільну торгівлю лікарськими засобами між Урядом України та Урядом:

- Азербайджанської Республіки від 28.07.1995 [15],
- Республіки Білорусь від 17.12.1992 [16],
- Республіки Вірменія від 07.10.1994 [17],
- Республіки Грузія від 09.01.1995 [18],
- Республіки Молдова від 29.08.1995 (діє за умови підтвердження походження товарів шляхом подання сертифікату СТ-1 закупівлі товару резидентом однієї з держав учасниць Угоди про створення зони вільної торгівлі) [19],
- Республікою Македонія від 18.01.2001 [20],
- Республіки Таджикистан від 06.07.2001 (про науково-технічне співробітництво [21],
- Киргизької Республіки від 26.05.1995 [22],

- Республіки Казахстан від 17.09.1994 [23],
- Урядом Туркменистану від 05.11.1994 [24],
- Урядом Російської Федерації від 24.06.1993 [25].

Таким чином, правила визначення країни походження лікарських засобів відіграють важливу роль у застосуванні державних митно-тарифних засобів регулювання зовнішньої торгівлі. Відсутність або недостовірність інформації щодо країни походження лікарського засобу, що переміщується через митний кордон України, може утворити для експортера нездоланні перешкоди у вигляді застосування в країні імпорту повних ставок ввізного мита, що підвищить вартість переміщуваного товару.

Отже, визначення країни походження лікарських засобів, як захід митно-тарифного регулювання порядку переміщення лікарських засобів через митний кордон України, суттєво впливає на нарахування податків зі ввезених на територію України лікарських засобів, що сприяє поповненню державного бюджету, що безпосередньо забезпечує фінансову незалежність країни, та захисту національного внутрішнього ринку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Науменко В.П. Митні правила в блок-схемах з коментарями: довідковий посібник / В.П. Науменко, Д.О. Бакуменко. – Одеса: Пласке, 2008. – 144 с.
2. Митний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 38. – Ст. 288.
3. Шишка Р.Б. Митне право України: навчальний посібник / Р.Б. Шишка, В.В. Сергієнко. – Харків: Еспада, 2002. – 296 с.
4. Про лікарські засоби: Закон України від 04.04.1996 р. № 123/96 // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 22. – Ст. 86.
5. Про затвердження порядку ввезення на територію України незареєстрованих лікарських засобів, стандартних зразків, реагентів: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 26.04.2011 № 237 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 63. – Ст. 2508. – С. 24.
6. Про Єдиний митний тариф: Закон України від 05.02.1992 р. № 2097-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 19. – Ст. 259.
7. Угода про Правила визначення країни походження товарів у Співдружності Незалежних Держав (укр/рос): Міжнародний документ від 20.11.2009 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 77. – Ст. 2343
8. Про ратифікацію Угоди про Правила визначення країни походження товарів у Співдружності Незалежних Держав: Закон України від 06.07.2011 № 3592-VI // Офіційний вісник України. – 2011. – № 59. – С. 14. – Ст. 2343.
9. Терещенко С. Основи митного законодавства України: питання теорії та практики зовнішньоекономічної діяльності: навчальний посібник [для студентів вищ. та середн. спец. навч. закл.] / С. Терещенко. – К.: АТ «Август», 2001. – 422 с.
10. Щодо запобігання необґрунтованому підвищенню цін на лікарські засоби: Лист Державної митної служби України від 27.10.2008 р. № 11/2-16/11703-ЕП // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v1703342-08>
11. Про затвердження Порядку визначення країни походження товару, що переміщується через митний кордон України: Постанова Кабінету Міністрів України від 12.12.2002 р. № 1864 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 51. – Ст. 2299. – С. 53.
12. Шиловський Л. Питання ввезення незареєстрованих ліків / Леонід Шиловський, Андрій Горбатенко // Щотижневик «Аптека». – 2011. – № 785 (14). – С. 17.
13. Про затвердження Порядку роботи відділу митних платежів регіональної митниці, митниці при здійсненні контролю за правильністю визначення країни походження товарів, що переміщуються через митний кордон України, та прийняття рішень про визначення країни походження товару: Наказ Державної митної служби України від 09.11.2009 р. № 1070 // Офіційний вісник України. – 2009. – № 101. – Ст. 3563. – С. 370.

14. Про затвердження Порядку прийняття попереднього рішення про країну походження товару та про внесення зміни до наказу Держмитслужби України від 28.12.99 № 864: Наказ Держмитслужби України від 08.11.2005 № 1088 // Офіційний вісник України. – 2005 р. – № 47. – С. 122. – Ст. 2965.
15. Угода між Урядом України та Урядом Азербайджанської Республіки про вільну торгівлю: Міждержавна угода від 28.07.1995. // Офіційний вісник України. – 2008. – № 22. – С. 86. – Ст. 655.
16. Угода між Урядом України і Урядом Республіки Беларусь про вільну торгівлю: Міждержавна угода від 17.12.1992 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=112_007
17. Угода між урядом України та Урядом Республіки Вірменія про вільну торгівлю: Міждержавна угода від 07.10.1994 // Офіційний вісник України. – 2009. – № 57. – С. 188. – Ст. 2018.
18. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Грузія про вільну торгівлю: Міждержавна угода від 09.01.1995 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 94. – С. 55. – Ст. 3455.
19. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Молдова про вільну торгівлю: Міждержавна угода від 29.08.1995 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=498_073
20. Угода про вільну торгівлю між Республікою Македонія та Україною: Міждержавна угода від 18.01.2001 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=807_200
21. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Таджикистан про науково-технічне співробітництво: Міждержавна угода від 06.07.2001 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://qdpro.com.ua/documents/11786>
22. Угода між Урядом України та Урядом Киргизької Республіки про вільну торгівлю: Міждержавна угода від 26.05.1995 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=417>
23. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Казахстан про вільну торгівлю: Міждержавна угода від 17.09.1994 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/398_008/print1322214235263528
24. Угода між Урядом України та Урядом Туркменистану про вільну торгівлю: Міждержавна угода від 17.09.1994 // Офіційний вісник України. – 2003. – № 30. – С. 388. – Ст. 1594.
25. Угода між Урядом України та Урядом Російської Федерації про вільну торгівлю: Міжнародний документ від 24.06.1993 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 50. – С. 337. – Ст. 3367.

УДК 351.811: 342.565.4

**ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ СУДОВОГО ПРЕЦЕДЕНТУ В ПРОЦЕСІ
РОЗГЛЯДУ СПРАВ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ,
ПОВ'ЯЗАНІ З БЕЗПЕКОЮ ДОРОЖНЬОГО РУХУ**

Ширіна С.А., аспірант

Запорізький національний університет

У науковій статті досліджуються місце та роль судового прецеденту в правовій системі України. Аналізуються тенденції законодавчого закріплення можливості застосування прецедентів у

юридичній практиці. Досліджується можливість використання судового прецеденту в процесі розгляду справ про адміністративні правопорушення, пов'язані з безпекою дорожнього руху. Робиться висновок про перспективність подальшого дослідження даної тематики.

Ключові слова: адміністративне правопорушення, адміністративна відповідальність, безпека дорожнього руху, судовий прецедент, національне законодавство, рішення суду, застосування права, перспектива.

Ширина С.А. ПЕРСПЕКТИВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СУДЕБНОГО ПРЕЦЕДЕНТА В ПРОЦЕССЕ РАССМОТРЕНИЯ ДЕЛ ОБ АДМИНИСТРАТИВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЯХ, СВЯЗАННЫХ С БЕЗОПАСНОСТЬЮ ДОРОЖНОГО ДВИЖЕНИЯ / Запорожский национальный университет, Украина
В научной статье исследуются место и роль судебного прецедента в правовой системе Украины. Анализируются тенденции законодательного закрепления возможности применения прецедентов в юридической практике. Исследуется возможность использования судебного прецедента в процессе рассмотрения дел об административных правонарушениях, связанных с безопасностью дорожного движения. Делается вывод о перспективности дальнейшего исследования данной тематики.

Ключевые слова: административное правонарушение, административная ответственность, безопасность дорожного движения, судебный прецедент, национальное законодательство, решение суда, применение права, перспектива.

Shyrina S.A. PROSPECTS OF USE OF JUDICIAL PRECEDENT DURING DISPOSAL OF LEGAL PROCEEDING ABOUT ADMINISTRATIVE OFFENCES CONNECTED TO SAFETY OF ROAD MOVEMENT / Zaporizhzhya national university, Ukraine

In the scientific publication the place and role of judicial precedent in legal system of Ukraine is investigated. The tendencies of legislative fastening of an opportunity of application of precedents in legal practice are analyzed. The opportunity of use of judicial precedent is investigated during disposal of legal proceeding about administrative offences connected to safety of road movement. Is judged importance of the further research of the given subjects.

Key words: an administrative offence, administrative responsibility, safety of road movement, judicial precedent, national legislation, decision of court, application of the right, prospect.

Судовий розгляд справ про адміністративні правопорушення, пов'язані із безпекою дорожнього руху, є одним із найбільш поширених видів адміністративно-деліктного процесу, адже автомобільний парк щорічно зростає, оновлюється і, відповідно, зростає кількість порушень правил дорожнього руху, дорожньо-транспортних пригод, про що свідчить і офіційна статистика. У процесі судового розгляду справ вказаної категорії досить часто виникають типові проблеми – неявка до суду учасників судового розгляду, брак доказів у справі тощо. Значна кількість справ про адміністративні правопорушення, пов'язані із безпекою дорожнього руху, обумовлює перевантаженість суддів, що в свою чергу впливає на якість та об'єктивність вирішення справ. У той же час, справи про адміністративні правопорушення вказаної категорії є часто однотипними – це, наприклад, притягнення до адміністративної відповідальності водіїв транспортних засобів за перевищення встановлених обмежень швидкості руху транспортних засобів більше як на п'ятдесят кілометрів на годину; порушення правил зупинки, стоянки, що створюють перешкоди дорожньому руху або загрозу безпеці руху; керування транспортними засобами особами, які перебувають у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижує увагу та швидкість реакції; створення аварійної обстановки тощо. Значний відсоток судових процесів становить розгляд скарг на постанови у справах про адміністративні правопорушення, пов'язані із безпекою дорожнього руху.

Вищезазначене обумовлює необхідність дослідження вказаних проблем та пошуку шляхів їх подолання, удосконалення процесу судового розгляду справ про адміністративні правопорушення, пов'язані із безпекою дорожнього руху. Таким чином, обрана тема наукової статті є актуальною, а її дослідження має як теоретичне, так і практичне значення.

Питання місця та роді судового прецеденту у правовій системі України достатньо детально досліджено вітчизняними вченими. Це, зокрема, праці П.М. Рабіновича, С.П. Головатого, Т.М. Анакіної, Н.А. Гураленко, Д.В. Кухнюка, Б.В. Малишева та інших відомих вчених. Серед останніх фундаментальних праць варто відмітити дисертаційне дослідження С.В. Шевчука «Загальнотеоретичні проблеми нормативності актів судової влади» [1]. Проте, можливість використання судового прецеденту в процесі розгляду справ про адміністративні правопорушення, пов'язані із безпекою дорожнього руху, залишається малодослідженим питанням і потребує окремої уваги, враховуючи специфіку та велику кількість справ вказаної категорії.

Метою наукової статті є дослідження можливості та перспективи використання судового прецеденту в процесі розгляду справ про адміністративні правопорушення, пов'язані із безпекою дорожнього руху. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні

завдання: визначити місце та роль судового прецеденту у правовій системі України; дослідити сучасні тенденції посилення ролі судових прецедентів у правозастосовчій практиці; визначити можливість та перспективи використання судового прецеденту в процесі розгляду справ про адміністративні правопорушення, пов'язані із безпекою дорожнього руху.

Предметом наукової статті є роль та місце судового прецеденту у правовій системі України та перспективи його використання в процесі розгляду справ про адміністративні правопорушення, пов'язані із безпекою дорожнього руху.

Можливість співіснування правової системи України та судового прецеденту в сучасних умовах дослідили Н. Бондаренко-Зелінська та А. Зелінський [2].

Заперечення, а точніше ігнорування судової практики як джерела права, залишилось нам у спадок з радянських часів (у недалекому минулому прецедент як джерело права застосовувався тільки в країнах англо-американської системи права, можливість його запровадження на теренах колишнього СРСР оцінювалося виключно негативно). Сучасне ж порівняльне правознавство навряд чи дозволить нам погодитися з правильністю такого твердження. Оскільки в країнах континентального права (Німеччині, Франції, Нідерландах, Швейцарії), на які Україна традиційно орієнтується в своєму правовому розвитку – якщо не в самому тексті закону, то принаймні в сучасній правовій доктрині, ніхто не заперечуватиме правотворчу роль судів [3].

Перші кроки до визнання судового прецеденту джерелом права в Україні вже зроблено: вважаються джерелами права прецеденти, створені Європейським Судом з прав людини. Такого висновку можна дійти з аналізу змісту низки прийнятих нормативно-правових актів та підписаних міжнародно-правих документів. Так, згідно із ст.46 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. держави-учасниці (зокрема, Україна) зобов'язуються виконувати рішення Європейського Суду з прав людини в будь-яких справах, у яких вони є сторонами. А в ст.17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини» № 3477-IV від 23 лютого 2006 р. наголошується, що суди України застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Європейського Суду з прав людини як джерело права [4]. Ці та інші зміни в законодавстві винесли на перший план питання можливості застосування як прецеденту і джерела права рішень національних судів.

Визнаючи вагоме значення актів Верховного Суду України для здійснення правосуддя, вчені досі намагаються уникати вживання щодо них словосполучення «джерело права», оскільки суд в Україні формально не наділений правотворчою функцією, а отже, не може займатися правотворчістю. Однак, як правильно зазначають юристи [5], саме він може і здатен усунути такі проблеми правозастосування, як дуалізм правових норм, суперечності між нормами права і нормами моралі, прогалини в праві і законі. Адже, попри законодавчу неврегульованість і неоднозначність цього питання, важливість постанов пленумів Верховного Суду України, тлумачень закону в оглядах судової практики, рішень вищого суду у конкретних справах класично сприймаються як приклади для здійснення правосуддя, а сформульовані в них положення тлумачать, а іноді доповнюють зміст нормативно-правових документів всіх рівнів. Втім можна погодитися з окремими авторами, які цілком обґрунтовано відносять їх до прецедентного права [6].

Прецедент (лат. praecedentis – передуючий) – це поведінка в певній ситуації, яка розглядається як зразок при аналогічних обставинах. Сутність судового прецеденту полягає у наданні нормативного характеру актам суду. У зв'язку з чим під судовим прецедентом часто розуміється рішення суду в конкретній справі, яке є обов'язковим при розгляді аналогічних справ у майбутньому. Проте обов'язковим для судів є не все рішення, а тільки суть правової позиції суду, на підставі якої постановляється рішення.

Якщо проаналізувати існуючу судову практику, то стає очевидним, що акти Верховного Суду України вже давно відіграють значення судового прецеденту для нижчих судів. Адже узагальнення судової практики та керівні роз'яснення щодо питань застосування законодавства є його правовою позицією щодо того чи іншого праворозуміння. Й хоча ці керівні роз'яснення офіційно не визнано джерелом права, вони є обов'язковими для судів усіх інстанцій. І на практиці непоодинокими є випадки, коли судді роблять у своїх рішеннях посилання на акти Верховного Суду України.

Якщо ж говорити про Конституційний Суд України, то прецедентний характер його рішень не викликає сумнівів. Варто хоча б згадати Рішення КСУ № 13-рп/2000 від 16 листопада 2000 р. у справі № 1-17/2000 за конституційним зверненням громадянина Солдатова Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень ст.59 Конституції України, ст.44 КПК України, ст.ст.268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника), яким фактично було змінено положення Кримінально-процесуального кодексу щодо можливості участі як захисників у кримінальному процесі не тільки адвокатів, а й інших фахівців у галузі права.

Тобто в Україні вже досить тривалий час у правозастосовчій практиці фактично існує судовий прецедент, хоча офіційно це не визнавалося до прийняття згаданого Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». Він існує об'єктивно і потребує законодавчого оформлення.

Водночас не слід сліпо дублювати зарубіжні традиції правозастосування, це має бути судовий прецедент з «українським обличчям». Адже судові прецеденти – це не ідеальні джерела права (як і правова норма), їм властива певна суперечливість, оскільки бувають випадки, коли суди по-різному вирішують однакові питання. Крім того, вітчизняні суди не наділені правотворчою функцією, й цей факт не можна ігнорувати. Тому потрібно на науковому рівні ґрунтовно дослідити можливості та межі застосування судових прецедентів як джерел права в Україні; визначити їх вплив на правозастосовчу діяльність; спрогнозувати можливі переваги та недоліки надання актам вищих судів України статусу джерел права. І тільки все зваживши, поступово запроваджувати відповідні зміни, можливо, як експеримент (приміром, спочатку можна було б надати статусу джерела права постановам Пленуму Верховного Суду України, попередньо запровадивши ефективну процедуру їх прийняття), а потім, якщо отримаємо позитивний результат, – як загальне правило [7].

Варто погодитись із думкою Арсенія Мілютіна, практикуючого юриста Юридичної фірми «Magisters», який зазначає, що коли йдеться про застосування судового прецеденту, то під час впровадження цього права, законодавець та судді, скоріш за все, зустрінуться із необхідністю повністю чи значно перетворити всю правову систему України.

У правових системах, в яких застосовується доктрина *Stare decisis* (від лат. «триматись того, як вже вирішено»), судді висловлюються, що доктрина має певні особливості. Вона, зокрема, не стосується *dictis* та *rationibus decidendi*, тобто вона не стосується того «що було сказано» та того «як було вмотивовано». Доктрина є важливою лише для рішення (оскільки *decisis* означає рішення), тобто для деталізованого юридичного наслідку, який слідує за деталізованою групою фактів. Відповідно, значна частина правових систем не визнає доктрину, оскільки вона суперечить праву суддів тлумачити закон та праву законодавця творити закон.

Можна припустити, що введення доктрини одразу призведе до суперечки і з Конституцією України, зокрема, статтею 8 (верховенство права). Також виникне суперечка із ст.129 Конституції України (судді при здійсненні правосуддя незалежні і підкоряються лише закону).

Існує правова дискусія щодо переваг та недоліків при застосуванні доктрини в правовій системі. Так звані мінімалісти відстоюють точку зору, що прецедент робить рішення «передбачуваним». Інша точка зору полягає в тому, що доктрина дозволяє суддям, які не були обрані народним голосуванням, творити закон, а також те, що доктрина захищає невірні вирішені справи. У свою чергу мінімалісти наполягають на тому, що законодавець, якщо він цього забажає, може змінити прецедент законом. Критики доктрини також часто обвинувачують конкретних суддів у тому, що вони застосовують доктрину селективно, застосовуючи лише ті прецеденти, з якими вони згодні, та ігноруючи ті, з якими вони не згодні.

На думку Арсенія Мілютіна, для уникнення непотрібних правових дискусій та правових колапсів у зв'язку з тим, що доктрина за суттю суперечить вітчизняній правовій системі та мало знайома юристам, доцільно розвивати інші способи досягнення єдності судової практики. Зокрема, можна розвивати на законодавчому рівні концепцію *jurisprudence constante*, яка визнається багатьма системами континентального права і полягає в тому, що довга серія рішень, у яких застосовувалась норма права, стає визначальною для всіх наступних рішень. У деяких країнах такі «прецеденти» встановлюють вищі суди. Наприклад, у Франції такі органи як *Cour de cassation* та *Conseil d'état*, мають квазізаконодавчі функції.

Отже, можливо, слід не повністю змінювати правовий підхід, а вдосконалити існуючу практику надання роз'яснень вищими судами в рамках концепції *jurisprudence constante* [8].

З прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розгляду справ Верховним Судом України» від 20 жовтня 2011 року № 3932-VI роль судового прецеденту в Україні значно посилилась [9]. Так, статтю 324 Кримінально-процесуального кодексу України було доповнено частиною п'ятою такого змісту: «Обираючи при постановленні вироку норму кримінального закону, яка підлягатиме застосуванню до суспільно небезпечних діянь, суд зобов'язаний враховувати висновки Верховного Суду України, що викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої пунктом 1 частини першої статті 400-12 цього Кодексу»; частину третьою статті 82 Господарського процесуального кодексу України доповнено реченням такого змісту: «Обираючи при прийнятті рішення правову норму, що підлягатиме застосуванню до спірних правовідносин, господарський суд зобов'язаний враховувати висновки Верховного Суду України, які викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої пунктом 1 частини першої статті 111-16 цього Кодексу»; статтю 214 Цивільного процесуального кодексу України доповнити частиною другою такого змісту: «2. При виборі правової норми, що підлягає застосуванню до спірних правовідносин, суд зобов'язаний враховувати висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої пунктом 1 частини першої статті 355 цього Кодексу»; статтю 161 Кодексу адміністративного судочинства України доповнити частиною другою такого змісту: «2. При виборі правової норми, що підлягає застосуванню до спірних правовідносин, суд зобов'язаний враховувати висновки Верховного Суду України, викладені в рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої пунктом 1 частини першої статті 237 цього Кодексу».

Таким чином, судді під час винесення рішення зобов'язані керуватися вже не тільки законом, але й висновками Верховного Суду України, викладеними у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення. Такі зміни до законодавства певним чином суперечать Конституції України, адже згідно із статтею 129 Конституції України судді при здійсненні правосуддя незалежні і підкоряються лише закону [10].

Але в адміністративно-деліктному провадженні рішення суду апеляційної інстанції є остаточним і оскарженню не підлягає (стаття 294 КУпАП). Отже, у справах про адміністративні правопорушення немає і не може бути відповідних висновків Верховного Суду України. І все ж таки відкритим залишається питання щодо можливості створення та використання прецедентів в адміністративно-деліктному судовому процесі. Як приклад можна навести рішення Виноградівського районного суду Закарпатської області від 16.08.2010 р. – у справі за № 2-а-405/10 про скасування постанови серії АО № 117870 від 01.08.2010 року по справі про адміністративне правопорушення (оскарження штрафу) суд визнав недійсною постанову ДАІ на підставі того, що штраф був виписаний інспектором ДАІ на дорозі, а не працівником адмінпрактики в будівлі Державтоінспекції. Суддя встановив, що відповідачем не надано жодних доказів, що інспектор має спеціальне звання та відповідно до своїх функціональних обов'язків має право самостійно виносити постанови.

У рішенні суду сказано, що право накладати штраф надано тільки інспекторам адміністративної практики ДАІ МВС України, яким інспектор був зобов'язаний передати складений ним адмінпротокол.

У ході розгляду справи про оскарження штрафу, суддя встановив, що відповідачем всупереч положенням п.3 ч.2 ст.222 КУпАП, та п.4.1 Інструкції затвердженої Наказом МВС України від 26.02.2009 року № 77 не надано жодних доказів, що інспектор Кукуль М.Ю. має спеціальне звання та відповідно до своїх функціональних обов'язків має право самостійно виносити постанови.

«Згідно з п.12.4 цієї самої Інструкції таке право (накладати штраф) надано тільки інспекторам адміністративної практики ДАІ МВС України, яким, згідно з положеннями п.16.6 Наказу МВС України № 111 від 27.03.2009 року, він був зобов'язаний передати складений ним адмінпротокол», – зазначається в рішенні суду.

На підставі того, що штраф був виписаний інспектором ДАІ на дорозі, а не працівником адмінпрактики в будівлі Державтоінспекції, постанова ДАІ була визнана судом незаконною і скасована [11].

Таким чином, суддею фактично був створений судовий прецедент, на який інші судді, звичайно, не можуть посилалися, але він може стати прикладом для інших водіїв щодо можливості оскарження постанов у справах про адміністративні правопорушення про накладення штрафу. Отже, ми можемо говорити не про судовий прецедент, а про усталену судову практику розгляду справ про адміністративні правопорушення, пов'язані з безпекою дорожнього руху. Проаналізоване судове рішення по суті має прецедентний характер і має інформаційно-правове значення для реальної юридичної практики.

У результаті проведеного дослідження ми можемо зробити висновок, що судовий прецедент поступово, але впевнено впроваджується у вітчизняну юридичну практику. Проте, до практичного його застосування необхідно підходити дуже обережно, враховуючи чинні положення Конституції України про підкорення суддів лише закону. У процесі розгляду справ про адміністративні правопорушення, пов'язані із безпекою дорожнього руху, судді приймають та можуть приймати рішення, які фактично мають прецедентний характер, проте, на нашу думку, правильніше буде застосовувати термін – усталена юридична, судова практика. Перспективність подальшого дослідження даної тематики є очевидною, адже судовий прецедент все більше проникає в наше життя і необхідно використовувати всі його позитивні аспекти в рамках чинного законодавства України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шевчук С.В. Загальнотеоретичні проблеми нормативності актів судової влади: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. д-ра юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / С.В. Шевчук; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х.: Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, 2008. – 38 с.
2. Бондаренко-Зелінська Н. Правова система України та судовий прецедент: можливість співіснування / Н. Бондаренко-Зелінська, А. Зелінський [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.legalweekly.com.ua/article/?uid=417>
3. Кирилюк Д. Чи визнається в Україні судовий прецедент? / Д. Кирилюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://justinian.com.ua/article.php?id=2221>
4. Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>
5. Окуневич С. Судебный прецедент в России – это реальность? / С. Окуневич [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://jurqa.hut.ru/all.docs/g/sx0l04yb.html>
6. Керимов В.А. Понятие судебного прецедента / В.А. Керимов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://yurclub.ru/docs/arbitration/article52.html>
7. Бондаренко-Зелінська Н. Правова система України та судовий прецедент: можливість співіснування / Н. Бондаренко-Зелінська, А. Зелінський [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.legalweekly.com.ua/article/?uid=417>
8. Коментар до статті Н. Бондаренко-Зелінської, А. Зелінського «Правова система України та судовий прецедент: можливість співіснування» юриста Юридичної фірми «Magisters» Арсенія Мілютіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.legalweekly.com.ua/article/?uid=417>
9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розгляду справ Верховним Судом України: Закон України від 20 жовтня 2011 року № 3932-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>
10. Конституція України від 28.06.1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>

11. Постанова Виноградівського районного суду Закарпатської області від 16.08.2010 р. по справі № 2-а-405/10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/10846533>

РОЗДІЛ VII. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА КРИМІНОЛОГІЇ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.847

ЗАСОБИ ВИПРАВЛЕННЯ І РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ, ЩО ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ ДО ЗАСУДЖЕНИХ, ЯКІ ВІДБУВАЮТЬ ПОКАРАННЯ, НЕ ПОВ'ЯЗАНІ З ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ

Богатирьова О.І., к.ю.н.

Поліцейська фінансово-правова академія

У статті розглядаються лише ті засоби виправлення і ресоціалізації, що застосовуються до засуджених, які відбувають покарання, не пов'язані з позбавленням волі.

Ключові слова: засоби виправлення і ресоціалізації; покарання, не пов'язані з позбавленням волі; засуджений.

Богатырева О.И. СРЕДСТВА ИСПРАВЛЕНИЯ И РЕСОЦИАЛИЗАЦИИ, ПРИМЕНЯЕМЫЕ К ОСУЖДЕННЫМ, ОТБЫВАЮЩИМ НАКАЗАНИЯ, НЕ СВЯЗАННЫЕ С ЛИШЕНИЕМ СВОБОДЫ / Полицейская финансово-правовая академия, Украина

В статье рассматриваются только те средства исправления и ресоциализации, применяемые к осужденным, отбывающим наказания, которые не связаны с лишением свободы.

Ключевые слова: средства исправления и ресоциализации; наказания, не связанные с лишением свободы; осужденный.

Bogatyryova O.I. THE MEANS OF CORRECTION AND RESOCIALIZATION APPLICABLE TO CONVICTS SERVING NON-CUSTODIAL SANCTIONS / Police finance and law academy, Ukraine

The article is dedicated to only the means of correction and resocialization applicable to convicts serving non-custodial sanctions.

Key words: means of correcting and resocialization, non-custodial sanctions, convict.

Засоби виправлення та ресоціалізації засуджених, які законодавчо закріплені в ст.6 Кримінально-виконавчого кодексу України (КВК України) застосовуються у першу чергу з урахуванням виду покарання [1]. Із дванадцяти існуючих видів покарань два лише позбавляють засудженого волі, інші десять – не пов'язані із позбавлення волі. Але як в теорії, так і на практиці засоби виправлення та ресоціалізації засуджених вивчаються однобічно і лише у призмі покарання у виді позбавлення волі. Як наслідок, вищезазначені засоби, що мають застосовуватися і до засуджених, які відбувають покарання, не пов'язані з позбавленням волі, залишаються недостатньо дослідженими. Це одночасно призводить і до необізнаності у даному питанні практичних співробітників Державної кримінально-виконавчої служби України, які безпосередньо працюють з такими засудженими.

Певний внесок у дослідження проблем виправлення і ресоціалізації засуджених до покарань, не пов'язаних із позбавленням волі в кримінально-виконавчій сфері зробили такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як: Л.В. Багрій-Шахматов, В.А. Бадира, М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, О.В. Беца, І.Г. Богатирьов, О.І. Богатирьова, Ю.В. Баранов, Т.П. Бутенко, Н.І. Вишневська, М.І. Гуцал, М.Я. Гуцуляк, А.В. Губенко, О.М. Джужа, Т.А. Денисова, В.О. Меркулова, М.С. Рибак, Г.О. Радов, А.Х. Степанюк, В.П. Севостянов, Б.М. Телефанко, В.М. Трубников, С.Я. Фаренюк, С.В. Царюк, С.І. Халимон, С.Х. Шамсунов, С.М. Школа, І.Б. Ускачова, І.С. Яковець та ін.

Метою статті є визначення тих засобів виправлення та ресоціалізації, що de facto застосовуються до засуджених, які відбувають покарання, не пов'язані з позбавленням волі, і спроба обґрунтувати неможливість впровадження деяких із них до зазначеної категорії засуджених.

Одразу необхідно окреслити, що під покараннями, не пов'язаними з позбавленням волі, у даній статті ми будемо розуміти лише ті три види (виправні роботи, громадські роботи та

позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю), які виконує кримінально-виконавча інспекція. Інші її функції, що також переплітаються з засобами виправлення та ресоціалізації не розглядатимуться.

Здійснюючи аналіз основних засобів виправлення та ресоціалізації, що застосовуються до засуджених, які відбувають покарання не пов'язані із позбавленням волі необхідно у першу чергу уточнити понятійний апарат, для істинного розуміння зазначених термінів. Розпочнемо з розгляду дефініції «виправлення», оскільки вона на відміну від терміну «ресоціалізація», була закріплена ще у попереднику КВК України – Виправно-трудоному кодексі України.

Проте законодавче визначення поняття виправлення дано лише у 2004 році, коли у ст.6 КВК вказали, що виправлення засудженого – це процес позитивних змін, які відбуваються в його особистості та створюють у нього готовність до самокерованої правослухняної поведінки. А наука кримінально-виконавчого права розглядає виправлення як один із напрямів діяльності органів і установ виконання покарань, який сприяє вихованню у засуджених соціально адекватних якостей, відновленню та розвитку соціально корисних зв'язків і відносин, і тлумачить можливість виправлення лише шляхом двох взаємопов'язаних складових: 1) період відбування покарання засудженим, 2) період після звільнення від покарання засудженого [4, 595-596]. Начеб то все зрозуміло, якщо це стосується засудженого, який відбуває призначене покарання в арештному домі, кримінально-виконавчій установі чи спеціально-виховній установі. До нього і справді можливо застосувати необхідні засоби для його виправлення. А як же бути з особами, які відбувають покарань не пов'язані із позбавленням волі? Чи можливо здійснити їх повноцінне виправлення за таких умов?

Щодо терміна «ресоціалізація» він уперше був законодавчо закріплений лише у 2004 році у Кримінально-виконавчому кодексі і передбачає свідоме відновлення засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільств; повернення його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя у суспільстві. Якщо виходити з етимології поняття «ресоціалізація» (від лат. re – префікс, що вказує на повторну, поновлювану дію, і socialisation – усупільнення, від. socialis – суспільний) – то під ресоціалізацією у сфері виконання покарань слід розуміти – процес підготовки засудженого до повернення у суспільство, що ґрунтується на відновленні позитивних зв'язків, відносин і розвитку у засудженої особи соціально корисних якостей. О.І. Осауленко називає ресоціалізацію процесом формування в особи позитивних рис та якостей, які сприяють поважному ставленню до людини, суспільства, праці, норм моралі, звичаїв, традицій та стимулюють правослухняну поведінку, тобто ресоціалізація у такому розумінні є своєрідним змістом процесу виправлення [5, 60-61].

Дослідники вкладають у зміст понять виправлення та ресоціалізація різні за змістом нюанси, що призводить до невиправдано великої кількості трактувань та інтерпретацій їх сутнісних характеристик. Одночасно це породжує плутанину і непорозуміння серед практичних працівників. А тому необхідно дійти до єдиного розуміння цих понять, і користуватися остаточно вірним тлумаченням.

Що стосується засуджених, засуджених, які відбувають покарання, не пов'язані із позбавленням волі, то на наше переконання, до них можна застосовувати лише термін виправлення. Аргументуючи свою позицію ми спираємося на визначення ресоціалізації, яке наведено в ст.6 КВК України і виходимо від протилежного. Отже, засуджені, які відбувають покарання, не пов'язані із позбавленням волі, під час відбування покарання залишаються у суспільстві і є його повноправними членами, а тому у них і не виникає потреби повертатися до життя у суспільстві. Покарання, не пов'язані з позбавленням волі, дозволяють залишити засудженого у суспільстві і дати їй можливість свідомо доказати своє виправлення, не втративши при цьому соціально корисних та родинних зв'язків. А також зазначена позиція відповідає і ст.50 Кримінального кодексу України [2], де вказано, що метою покарання є виправити засудженого, а не ресоціалізувати чи соціалізувати його. Але це питання дуже широке і воно потребує окремого комплексного дослідження.

У зазначеній статті ми будемо користуватися законодавчо закріпленими на сьогоднішній день термінами виправлення і ресоціалізація. Отже, перейдемо безпосередньо до розгляду саме тих засобів виправлення і ресоціалізації, що фактично застосовуються до засуджених, які відбувають покарання не пов'язані із позбавленням волі.

Стаття 6 КВК України до засобів виправлення та ресоціалізації засуджених відносить: встановлений порядок виконання і відбування покарання (режим), суспільно-корисна праця, соціально-виховна робота, загальноосвітнє і професійно-технічне навчання, громадський вплив. Саму статтю 6 КВК України законодавець називає «Виправлення та ресоціалізація засуджених та їх основні засоби», далі у ч. 3 вищезазначеної статті здійснюється перелік лише тих засобів, які він відносить до основних, щодо до додаткових, то їх назва і зміст не уточнюється не лише у подальших статтях Кримінально-виконавчого кодексу України, але й у інших, пов'язаних із ним документах кримінально-виконавчого законодавства. А оскільки зазначені засоби є єдиними законодавчо закріпленими, то відповідно слово основні є зайвим у ч.3 ст.6 КВК України, та й у самій назві статті.

Перший засіб – **режим**, тобто встановлений порядок виконання і відбування покарання. Він застосовується до усіх категорій засуджених, у тому числі і до тих, які відбувають покарання, не пов'язані із позбавленням волі. Основні правові норми щодо режиму засуджених, які відбувають покарання, не пов'язані із позбавленням волі закріплені у КВК України та Інструкції про порядок виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі. Та здійснення контролю щодо осіб, засуджених до таких покарань [3]. Маємо зауважити і не погодитися з науковцями, які такий засіб виправлення та ресоціалізації як встановлений порядок виконання та відбування покарання (режим) тлумачать спираючись лише на ст.102 КВК України. У зазначеній статті і справді розглядається режим, але с конкретним уточненням про місце його застосування – у виправних і виховних колоніях. Тому дане тлумачення буде неповне через те, що на осіб, які відбувають покарання не пов'язані із позбавлення волі також розповсюджується відповідний порядок виконання та відбування покарання.

Наступний засіб – **суспільно корисна праця**. Під суспільно корисною працею засудженого до позбавлення волі розуміється його трудова діяльність, що спрямована не лише на створення матеріальних благ, а й прищеплення бажання працювати після звільнення, а також мати певні навички з елементарної професії. Глава 18 КВК України передбачає лише порядок і умови праці засуджених до позбавлення волі і це зрозуміло, бо застосування даного засобу до засуджених, які відбувають покарання, не пов'язані із позбавленням волі не видається можливим. А основний зміст такого виду покарання як громадські роботи вже полягає у виконанні засудженими у вільний від основної роботи чи навчання час безоплатних суспільно корисних робіт.

Вказуючи суспільно корисну працю як один з основних засобів виправлення та ресоціалізації засуджених стаття 6 КВК, на жаль, не зазначає, що ця праця має бути оплачуваною, що призводить до певної прогалини у кримінально-виконавчому законодавстві. Оскільки ч.5 ст.119 Особливої частини КВК України конкретизує ст. 6 Загальної частини і сформульована лише як уточнення: «Засуджені можуть залучатися без оплати праці лише до робіт з благоустрою колоній і прилеглих до них територій, а також поліпшення житлово-побутових умов засуджених або до допоміжних робіт із забезпечення колоній продовольством».

Соціально-виховна робота, як третій засіб виправлення та ресоціалізації засуджених. КВК України регламентує соціально-виховну роботу лише щодо засуджених до позбавлення волі. Стаття 123 Кодексу закріплює, що вона спрямована на формування та закріплення у засуджених прагнення до заняття суспільно корисною діяльністю, сумлінного ставлення до праці, дотримання вимог законів та інших прийнятих у суспільстві правил поведінки, підвищення їх загальноосвітнього і культурного рівнів. Застосовувати даний засіб можливо і необхідно також щодо засуджених, які відбувають покарання, не пов'язані із позбавленням волі. Соціально-виховна робота щодо даної категорії засуджених може проводитися у формі морального, правового та естетичного виховання шляхом проведення відповідних лекцій, бесід, видачі брошур, направлення на тематичні семінари тощо.

Загальноосвітнє і професійно-технічне навчання засуджених – це такий засіб виправлення та ресоціалізації, який мав би застосовуватися працівниками інспекції до засуджених, які відбувають покарання, не пов'язані із позбавленням волі, особливо неповнолітніх, але, на жаль, інспектори не мають жодних правових важелів, що б змусити навчатися цих засуджених.

Громадський вплив – це, на нашу думку, один з усіх засобів, який є найбільш ефективним для засуджених, які відбувають покарання, не пов'язані з позбавленням волі. Реалізувати

значений засіб можливо у співпраці з релігійними об'єднаннями, громадськими організаціями та благодійними фондами. І на сьогоднішній день вже зроблено не мало. Кримінально-виконавча інспекція активно використовує потенціал державних та громадських організацій, які беруть участь в процесі виправлення та ресоціалізації засуджених до покарань, не пов'язаних із позбавленням волі. За даними Державної пенітенціарної служби України щороку до роботи з особами, які перебувають на обліку кримінально-виконавчої інспекції, залучається близько 363 громадських організацій; 255 релігійних організацій. Вже традиційною є взаємодія інспекції з неурядовими організаціями, такими як: Міжнародне товариство Червоного Хреста, Всеукраїнська благодійна організація «Всеукраїнська мережа людей, які живуть з ВІЛ/СНІД», Благодійний Центр соціальної реабілітації для осіб, залежних від наркотиків та алкоголю «Ковчег» Всеукраїнське фізкультурно-спортивне товариство «Колос» та інші.

У м. Києві шведською неурядовою організацією «Конвіктус» відкрито Громадський центр для ВІЛ-позитивних осіб та осіб, залежних від наркотиків, які перебувають на обліку кримінально-виконавчої інспекції. У Центрі щовівторка проводиться «гурток живопису», щочетверга – вечірній перегляд кінофільмів, щоп'ятниці – група взаємодопомоги для наркозалежних. Відвідувачі отримують консультації психолога, юриста та нарколога.

Станом на 01.07.2011 року послуги неурядових організацій отримало 61 тис. засуджених до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, яким надавалася медична та юридична допомога, психологічні консультації, притулок, сприяння в оформленні документів та працевлаштуванні. Засуджені залучались до участі у культурно-масових заходах та спортивних змаганнях. Підтримку надають і громадські ради як постійно діючі консультативно-дорадчі органи, що створені при кожному територіальному органу управління. Робота триває, кримінально-виконавча інспекція не стоїть осторонь і цьому підтвердження є тісна співпраця із спостережними комісіями на засіданні яких піднімаються питання щодо вирішення різносторонніх проблем засуджених, у тому числі їх працевлаштування та надання по можливості необхідної допомоги.

Хотілося б додати, що всі засоби виправлення та ресоціалізації дуже тісно взаємопов'язані між собою та переплітаються під час всього строку відбування покарання засудженим. Як, приклад, громадський вплив інколи проявляється у проведенні соціально-виховної роботи, соціально-виховна робота спрямована на підвищення загальноосвітнього і культурного рівнів засудженого. Тому ідеально, аби всі без виключення засоби виправлення та ресоціалізації могли б знайти своє практичне втілення під час виконання покарань не лише у виді позбавлення волі, але й щодо засуджених, які відбувають покарання, не пов'язані із позбавленням волі. А для цього необхідно детально прописати механізм їх впровадження в практичну діяльність та усунути певні законодавчі прогалини.

Узагальнюючи вищевикладене, хотілося б акцентувати, що усі п'ять засобів виправлення та ресоціалізації бажано розмежувати за критерієм ізоляції засуджених, тобто визначити дві групи засобів виправлення та ресоціалізації: одна має застосовуватися до осіб, засуджених до позбавлення волі, а друга – до осіб, засуджених до покарань, не пов'язаних із позбавленням волі. Оскільки, наприклад, такий засіб, як загальноосвітнє та професійно-технічне навчання, суспільно корисна праця, можливо віднести лише до першої групи. Самі ж проблеми, що виникають у процесі виправлення та ресоціалізації засуджених, які відбувають покарання не пов'язані з позбавленням волі, є зовсім не дослідженими.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінально-виконавчий кодекс України // Голос України. – 2003. – № 161. (з останніми змінами від 08.03.2011 р.).
2. Кримінальний кодекс України // Голос України. – 2001 – № 107 (з останніми змінами від 08.03.2011 р.).
3. Інструкція про порядок виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та здійснення контролю щодо осіб, засуджених до таких покарань: Затверджена Наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань, Міністерства

внутрішніх справ України від 19.12.2003 № 270/1560. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0168-02>

4. Кримінально-виконавче право України: Підручник / О.М. Джу́жа, І.Г. Богати́рьов, О.Г. Колб, В.В. Васи́левич та ін.; За заг. ред. докт. юрид. наук, проф. О.М. Джу́жи. – К.: Атіка, 2010. – 752 с.
5. Осауленко О.І. Диференціація та індивідуалізація виконання кримінальних покарань у виді позбавлення волі / О.І. Осауленко // Проблеми пенітенціарної теорії та практики. – К. «МП Леся», 2002. – № 7. – С. 60-61.
6. Дані, викладені на сайті ДПтС України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kvs.gov.ua/punish/control/uk/>.

УДК 343.131.001.42 (477)

ХАРАКТЕРИСТИКА СУЧАСНИХ ЕЛЕМЕНТІВ ІНСТИТУТУ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Войтович Є.М., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

У статті розглянуто сучасні елементи інституту судового контролю в кримінальному процесі України.

Ключові слова: кримінальний процес, судовий контроль, оскарження дій, бездіяльності, оскарження рішень, реформування, інститут, кримінальне переслідування, судова система.

Войтович Е.М. ХАРАКТЕРИСТИКА СОВРЕМЕННЫХ ЭЛЕМЕНТОВ ИНСТИТУТА СУДЕБНОГО КОНТРОЛЯ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ УКРАИНЫ / Запорожский национальный университет, Украина

В статье рассмотрены современные элементы института судебного контроля в уголовном процессе Украины.

Ключевые слова: уголовный процесс, судебный контроль, обжалование действий, бездействия, обжалование решений, реформирование, институт, уголовное преследование, судебная система.

Voitovich E.M. THE CHARACTERISTIC OF MODERN ELEMENTS OF INSTITUTE OF JUDICIAL CONTROL IN CRIMINAL TRIAL OF UKRAINE / Zaporizhzhya national university, Ukraine

In article modern elements of institute of judicial control in criminal trial of Ukraine are considered.

Key words: criminal procedure, judicial control, the appeal action, inaction, appeal decisions, reform, institution, prosecution, judiciary.

Сучасне судочинство України перебуває у стадії реформування. Посланням Президента України до Верховної Ради України “Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки” [1, 2] встановлено, що судова реформа повинна не лише зводитися до вдосконалення діяльності суддів та судів, а в широкому розумінні сприяти створенню умов для посилення захисту прав та свобод людини і громадянина. Безумовно, наведене безпосередньо стосується і сфери кримінального судочинства, оскільки інститут кримінальної відповідальності є найтяжчим видом юридичної відповідальності і полягає у застосуванні до особи, яка вчинила злочин, державного примусу у формі покарання [2, 128]. Слід також відзначити і те, що одним із завдань судової реформи є спрощення доступу громадян до правосуддя. Це є втіленням конституційних приписів щодо права кожного на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, що закріплені в ст.55 [3, 4]. Зазначене реформування триває; зокрема, слід відзначити такі найпомітніші кроки, як прийняття Кодексу адміністративного судочинства України [4, 2], Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [5, 2], яким внесено значні зміни в чинні процесуальні Кодекси України, в тому числі й до Кримінально-процесуального Кодексу України. В стадії публічного обговорення перебуває проект Кримінально-процесуального Кодексу України, що внесено народними депутатами України Мойсиком В.Р., Вернидубовим І.В., Ківаловим С.В., Кармазіним Ю.А. (опрацьовується в комітеті Верховної Ради України) [6].

Проте, досягнення вищезазначеного завдання судової реформи передбачає необхідність існування дієвого правового механізму (інституту) в межах, зокрема, кримінально-процесуального закону, який гарантує громадянам доступ до суду з метою своєчасного захисту їх порушених законних прав та інтересів. Як відомо, провадження у кримінальній справі – це рух кримінальної справи від її порушення до набрання законної сили вироком суду. Кримінальна справа проходить певні стадії, і сьогодні можна констатувати, що суд діє на усіх стадіях кримінального процесу. І на досудових стадіях (порушення кримінальної справи та досудове слідство) суд виконує важливу роль у забезпеченні виконання завдань кримінального судочинства. Проте серед науковців вже досить давно триває гостра дискусія стосовно функцій (чи функції) суду на досудовому провадженні. Полеміка, яка розгорілася навколо цього питання існує не лише в Україні, але і в інших пострадянських країнах.

Вищезазначеним обумовлено актуальність теми дослідження. Адже, зміст процесуальних норм, з одного боку, має втілювати норми Конституції України та чинних міжнародних актів, які ратифіковано Україною, а з іншого боку, має відповідати вимогам сьогодення з метою досягнення розумного балансу між інтересами держави (суспільства) та законними правами та інтересами громадян, що в широкому розумінні є справедливістю. За таких обставин діяльність суду на стадіях кримінального процесу, які передують судовому розгляду справи, є необхідною передумовою дотримання законності.

Питанням судового контролю та досліджень певних його елементів приділяли увагу вітчизняні та російські науковці, такі як Авер'янов В.Б., Ахтирська Н.М., Горшеньов В.М., Куцин М.М., Лазарева В.А., Лобойко Л.М., Маляренко В.Т., Петрухін І.Л., Туманянц А., Філін Д.О., Чепурнова Н.М., Шахов І.Б., Шило О.Г. та інші.

Завданням цієї роботи є дати характеристику законодавчого врегулювання інституту судового контролю, їх закріплення в чинному законодавстві України, недоліки цього законодавчого регулювання цього інституту, та перспективи їх розвитку.

У попередніх роботах автором запропоновано наступне визначення судового контролю в кримінальному процесі України: «судовий контроль в кримінальному судочинстві виражається в безпосередній перевірці законності та обґрунтованості рішень, дій та бездіяльності посадових осіб органів прокуратури, дізнання та досудового слідства на досудових стадіях кримінальної справи». Крім цього, запропоновано класифікувати контрольні функції суду наступним чином:

- (обов'язковий) за законом місцевий судовий контроль за діями слідчого, прокурора;
- (обов'язковий) за законом місцевий судовий контроль за рішеннями слідчого, прокурора;
- (обов'язковий) за законом апеляційний судовий контроль за рішеннями слідчого, прокурора;
- (вибірковий) за зверненнями місцевий судовий контроль за діями та рішеннями слідчого, прокурора.

У даній роботі пропонується більш детально характеризувати зазначені групи контрольних функцій, розкрити особливості законодавчого врегулювання цих інститутів, визначити недоліки такого врегулювання, запропонувати можливі зміни до законодавства, а також можливу оцінку перспективам розвитку у чинних законопроектах, які стосуються цієї тематики.

За законом (обов'язковому) місцевому судовому контролю підлягають рішення слідчого, органу дізнання, прокурора (надалі – слідчого) про проведення таких дій:

- проведення обшуку в житлі особи (ч.5 ст.177 КПК України);
- виїмку матеріальних носіїв секретної інформації та/або документів, що містять банківську таємницю (ч.3 ст.178 КПК України);
- примусову виїмку із житла або іншого володіння особи (ч.4 ст.178 КПК України);
- виїмку документу виконавчого провадження (ч.4 ст.178 КПК України);
- виїмку оригіналів первинних фінансово-господарських та/або бухгалтерських документів (ч.4 ст.178 КПК України);

- обрання у вигляді запобіжного заходу тримання під вартою (ч.3 ст.165² КПК України);
- заміну раніше обраного запобіжного заходу на тримання під вартою (ч.5 ст.165 КПК України);
- продовження строків тримання особи під вартою до 4-х місяців (п.1 ч.2 ст.156, ч.1 ст.165³ КПК України);
- огляд житла чи іншого володіння особи (ч.4 ст.190 КПК України);
- накладення арешту на вклади обвинуваченого, підозрюваного, або осіб, які несуть за законом матеріальну відповідальність за його дії (ч.1 ст.126 КПК України);
- поміщення обвинуваченого до стаціонарного медичного закладу для проведення стаціонарної судово-психіатричної експертизи (ч.2 ст.205 КПК України);
- встановлення строку на ознайомлення з матеріалами кримінальної справи у випадку зволікання з ознайомленням обвинуваченим чи його захисником (ч.7 ст.218 КПК України);

В одну класифікаційну групу зазначене вище об'єднано за критеріями інстанційності та обов'язковості. При цьому слід зазначити також спільну ознаку – всі ці підконтрольні суду предмети є лише рішеннями слідчого. При здійсненні контрольної функції місцевий суд має перевірити наявність вагомих підстав для реалізації цих рішень, що дійсно тягне за собою обмеження конституційних прав та свобод громадян. Затримання підозрюваного, обвинуваченого і доставку його в суд під вартою для вирішення питання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, яке передбачене ч.4 ст.165² КПК України, не включено до класифікаційної групи, оскільки за своїм змістом і підставами прийняття це самостійне рішення суду, яке є фактично елементом процедури обрання запобіжного заходу, застосовується судом з власної ініціативи за наявністю до того підстав, отже, при прийнятті такого рішення суд контрольні функції не здійснює.

Характеризуючи зазначену класифікаційну групу, слід зазначити, що чинне законодавство досить чітко врегулює процедуру реалізації цих функцій, що позитивно відображається в правозастосовній практиці. Окреслені порядок внесення та погодження з прокурором подання, як правило – строки його розгляду, коло осіб, які вправі приймати участь в розгляді, наслідки розгляду тощо. Проте, необхідно також наголосити й на недоліки, які виявляються навіть і без глибокого системного аналізу змісту закону. Наприклад, до серйозного недоліку законодавчого врегулювання можна віднести відсутність вказівки на те, з яким саме прокурором слідчий має погоджувати подання про обрання в якості запобіжного заходу тримання під вартою. Щодо того ж самого подання закон не встановлює суд, в який таке подання має вноситись. Такі на перший погляд незначні дрібниці фактично позбавляють закон формальної визначеності, що є ознакою норми права з точки зору теорії держави та права. На практиці це може призвести до різного розуміння і тлумачення норм, різного підходу до їх застосування, що може мати наслідком порушення принципів норм процесу при буквальному дотриманні спеціальних. Недоліком, безумовно, є різний підхід в обсязі прав особи, якій запобіжний захід у вигляді тримання під вартою обрано вперше від обсягу прав особи, якій тримання під вартою змінено з раніше обраного іншого запобіжного заходу. Так, перша особа вправі оскаржити в апеляційному порядку постанову суду про такий запобіжний захід, а друга особа такого права позбавлена.

До недоліків, на мою думку, слід віднести також відсутність прямої вказівки закону на підстави для прийняття судом того чи іншого рішення за наслідками розгляду подання слідчого з питань, які входять до цієї класифікаційної групи, а також різний підхід законодавця щодо можливості подальшого оскарження цих рішень. Фактично будь-яка дія слідчого із зазначеної групи, яка дозволена судом внаслідок розгляду подання, порушує основні конституційні права людини, отже, і підхід має бути єдиним – однак на практиці такий підхід не дотримано. Деякі з рішень суду з цієї категорії підлягають апеляційному оскарженню, а деякі ні. Наприклад, постанову суду про відмову в задоволенні подання слідчого про обшук в житлі особи може бути оскаржене в апеляційному порядку прокурором; постанову суду про задоволення подання з цього ж питання не може бути оскаржена ніким. Не підлягають оскарженню в апеляційному порядку постанови суду про задоволення подання слідчого про виїмку документів виконавчого провадження, про виїмку оригіналів первинних фінансово-господарських та/або бухгалтерських документів, тощо. З правильністю такої позиції

законодавця однозначно погодитись важко. Оскільки відсутні законодавчі підстави для прийняття рішення щодо подання, відсутній і єдиний підхід до обґрунтування подання з боку слідчого. Це в змозі призвести до порушення конституційних прав особи без особливої необхідності; а іноді й без необхідності. Наприклад, апеляційному оскарженню не підлягає постанову суду про задоволення подання про накладення арешту на вклади обвинуваченого, підозрюваного, або осіб, які несуть за законом матеріальну відповідальність за його дії (ч.1 ст.126 КПК України). Оскільки законом не розтлумачено про які саме внески йдеться в законі – депозитні, особові, поточні, або рахунки юридичних осіб – зазначена ситуація в змозі на практиці привести до формально абсолютно законного і абсолютно незаконного по суті арешту розрахункового рахунку підприємства за відсутності дієвих механізмів усунення такого порушення.

Отже, у зазначеному напрямку необхідно проведення подальших більш поглиблених теоретичних досліджень з метою уніфікації законодавчого підходу з огляду на спільність правової природи зазначених інститутів.

За законом (обов'язковому) місцевому судовому контролю підлягають такі рішення слідчого про:

- звільнення особи від кримінальної відповідальності внаслідок зміни обстановки, або коли особа перестала бути суспільно небезпечною (ч.2 ст.7 КПК України);
- звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям (ст.7² КПК України);
- звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням обвинуваченого з потерпілим (ст.8 КПК України);
- звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з застосуванням до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру (ст.9 КПК України);
- звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки колективу підприємства, установи чи організації (ст.10 КПК України);
- звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку закінченням строків давності (ст.11¹ КПК України).
- усунення захисника від участі у справі у зв'язку з тим, що він є свідком і допитувався або підлягає допиту, або зловживаючи своїми правами, перешкоджає встановленню істини в справі, затягує розслідування (ч.3 ст.61¹ КПК України);
- закриття кримінальної справи, в якій не встановлено особу, що вчинила злочин, у зв'язку із закінченням строків давності (ст.11¹ КПК України).

Характеризуючи зазначену групу слід зазначити, що порядок здійснення контрольних функцій суду законом майже не визначений. Так, в законі відсутня вказівка на суд, в який саме має вноситись відповідний документ слідчого, не визначено строки його розгляду, коло осіб, які приймають участь в цьому розгляді, їх права та обов'язки під час розгляду, не визначено саму процедуру розгляду. За єдиним виключенням (подання слідчого про усунення захисника от участі у справі) слідчий за наявності підстав має виносити постанову, яку необхідно погодити з прокурором. Саме ця постанова є предметом розгляду суду при здійсненні контрольної функції. За наслідками розгляду постанови (подання) слідчого, за наявності відповідних підстав, зазначених у кримінальному законі, суд виносить постанову. Однак якщо законом прямо передбачене винесення постанови (поза залежністю від складу суду) у випадках звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із зміною обстановки, примиренням обвинуваченого з потерпілим, тощо, то у випадку здійснення контролю за закриттям кримінальної справи у зв'язку із закінченням строку давності (ст.11¹ КПК України) закон не визначає процесуальний документ, який має виносити суд, а лише вказує на процесуальну дію – зазначено, що суд закриває справу.

Підстави прийняття судом рішення щодо звільнення особи від кримінальної відповідальності зазначено – наявність обставин, що передбачено відповідними статтями Кримінального Кодексу України. При цьому аналізуючи текст закону слід дійти висновку про імперативність його приписів, оскільки зазначено, що за наявності обставин суд виносить постанову про закриття справи. Отже, таке закриття є обов'язком а не правом суду; в той же час ст.11 КПК України передбачає право суду відмовити в передачі особи на поруки трудовому колективу.

Таку відмову закон пов'язує з відсутністю підстав, зазначених у ст.47 КПК України. Уявляється, що ця норма є фактично зайвою, адже, закриття справи з передачею особи на поруки трудовому колективу підприємства, можливе лише за наявності підстав; автоматично відсутність підстав означає неможливість закриття справи.

Досить чітко врегульована законодавцем лише процедура здійснення судового контролю за рішеннями слідчого про усунення захисника від участі у справі у зв'язку з тим, що він є свідком і допитувався або підлягає допиту, або зловживаючи своїми правами, перешкоджає встановленню істини в справі, затягує розслідування. У тексті закону чітко зазначено суд, який має розглядати подання – за місцем провадження розслідування, передбачено коло осіб, які беруть участь в такому розгляді, передбачено обов'язок суду вивчити матеріали, на яких ґрунтується подання. До недоліків законодавчого врегулювання можна віднести відсутність вказівки на строк розгляду подання.

Жодна з постанов суду за наслідками обов'язкового місцевого судового контролю за рішеннями слідчого не підлягає апеляційному оскарженню, оскільки процесуальний закон передбачає можливість апеляційного оскарження лише у випадках, які прямо встановлені законом; відповідні вказівки в тексті закону відсутні. Слід звернути увагу на те, що певні положення кримінально-процесуального закону з цього приводу прямо суперечать вимогам Конституції України. Так, п.8 ч.3 ст.129 Конституції України визначена одна з засад судочинства: забезпечення апеляційного та касаційного оскарження судових рішень, крім випадків, встановлених законом. Очевидно, що це положення треба розуміти так: всі судові рішення, до яких можна й необхідно віднести постанови (ухвали), які виносяться судами внаслідок контрольних функцій, мають підлягати апеляційному та касаційному оскарженню, за виключенням окремих випадків, і ці випадки мають бути обґрунтовано встановлені законом. Однак практично ситуація виглядає інакше, оскільки ст.347 КПК України визначає в якості предмету апеляційного оскарження лише: вирок; постанову про застосування чи незастосування примусових заходів виховного і медичного характеру; ухвали (постанови) місцевих судів про закриття справи або направлення справи на додаткове розслідування; окремі ухвали (постанови); інші постанови місцевих судів у випадках, передбачених Кодексом. Безумовно, місцеві суди, зокрема внаслідок здійснення контрольних функцій, виносять велику низку процесуальних документів, які з вищезазначеної категорії відносяться до інших. Отже, кримінально-процесуальний закон фактично всупереч конституційним приписам як окремі випадки встановлює можливість апеляційного оскарження таких постанов (ухвал), а не неможливість як виключення.

За законом (обов'язковому) апеляційному контролю підлягають такі дії та рішення слідчого:

- продовження строку тримання особи під вартою до 9-ти місяців (п.2 ч.1 ст.156 КПК України);
- продовження граничного строку тримання особи під вартою у випадку недостатності цього часу для ознайомлення з матеріалами справи (ч.8 ст.156 КПК України);
- накладення арешту на кореспонденцію та зняття інформації з каналів зв'язку; при цьому спецсуб'єкт – голова суду чи його заступник (ч.4 ст.187 КПК України);

До цієї ж групи слід також віднести і рішення голови апеляційного суду або його заступника за поданням керівника відповідного оперативного підрозділу або його заступника про проведення оперативно-розшукових дій в ході дослідчої перевірки заяви або повідомлення про злочин. Слідчий, особа, що проводить дізнання, прокурор у даному випадку не є суб'єктами звернення, проте, такі оперативно-розшукові заходи проводяться в межах дослідчої перевірки, яка проводиться на підставі ст.97 КПК України, отже, фактично, вони є складовою кримінального процесу. За таких обставин не підлягає сумніву здійснення контрольних функцій суду саме на досудовій стадії процесу. Безумовно, керівник або його заступник відповідного оперативного підрозділу не є суб'єктом кримінального процесу, однак його подання до апеляційного суду погоджує прокурор; таким чином апеляційний суд контролює рішення й прокурора.

При характеристиці цієї групи слід також звернути увагу на недосконалість закону, яка полягає у відсутності законодавчого врегулювання як процедури розгляду подань слідчих та інших суб'єктів (коло осіб, їх права та обов'язки, строки розгляду тощо), так і у відсутності вказівки

на підстави прийняття відповідного рішення в більшості випадків. За таких умов суть контрольної функції суду фактично нівелюється, адже за умови відсутності підстав для відмови суд змушений погоджувати всі такі подання. Визначений лише одноособовий порядок розгляду таких справ суддею апеляційного суду без вказівки на те, якої саме області. Процесуальний документ, який виноситься за наслідками контрольних функцій зазначеної групи визначений лише в одному випадку – постанова про накладення арешту на кореспонденцію і зняття інформації з каналів зв'язку. У випадку винесення цієї постанови закон визначає також і порядок розгляду подання – голова суду чи його заступник розглядає подання, вивчає матеріали справи, при необхідності вислуховує слідчого, вислуховує думку прокурора, після чого залежно від підстав для прийняття такого рішення виносить постанову про накладення арешту на кореспонденцію чи зняття інформації з каналів зв'язку або про відмову в ньому.

Подальше оскарження жодного з рішень, які приймаються внаслідок контрольних функцій зазначеної групи, законом не передбачено, отже, неможливе, оскільки на вимогу ст.383 КПК України в касаційному порядку перевіряються лише ті постанови і ухвали (які віднесено до категорії інших з перелічених в ст.383 КПК України), які перешкоджають подальшому провадженню в справі.

До вибіркового контрольних функцій місцевого суду (які здійснюються за зверненням) можна віднести діяльність суду першої інстанції з розгляду скарг на:

- незаконні рішення чи дії органів, які забезпечують безпеку (а.4 ч.1 ст.52² КПК України)
- постанову слідчого про відмову в застосуванні заходів безпеки (ч.1 ст.52⁵ КПК України);
- постанову слідчого про скасування заходів безпеки (ч.1 ст.52⁵ УПК України);
- незаконність затримання (ч.7 ст.106 КПК України);
- будь-які дії слідчого (ст.234 КПК України);
- будь-які дії прокурора при проведенні ним досудового слідства або окремих слідчих дій (ст.236 КПК України);
- на постанову слідчого про відмову в порушенні кримінальної справи (ст.236¹ КПК України);
- на постанову слідчого про закриття кримінальної справи (ст.236⁵ КПК України);
- на постанову слідчого про порушення кримінальної справи (ст.236⁷ КПК України).
- на дії співробітників спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю Міністерства внутрішніх справ, Служби безпеки України, Генеральної прокуратури України (ч.22 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» № 3341-ХІІ [14]).

Зазначена класифікаційна група врегульована законом неоднаково. Так, фактично відсутня регламентація процедури розгляду скарг на незаконні дії та рішення органів, які забезпечують безпеку, незаконність затримання, будь-які дії слідчого та прокурора, на дії співробітників спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю; у всіх зазначених випадках не визначено, який саме процесуальний документ має виносити суд, який саме це має бути суд, в якому складі та за участю яких осіб має розглядатися скарга, які саме повноваження має суд за наслідками розгляду скарги, а саме: лише визнати дії незаконними, або скасувати оскаржувані рішення, або заборонити певні дії тощо. Відсутня вказівка на коло осіб, які вправі звернутися до суду зі скаргою.

На відміну від зазначеного більш детально врегульовано процедуру розгляду скарг на постанови про відмову в застосуванні та скасування заходів безпеки; на постанову про відмову в порушенні кримінальної справи; про закриття кримінальної справи; про порушення кримінальної справи. При цьому при розгляді скарги на відмову в застосуванні заходів безпеки або їх скасування не запрошується скаржник; не зазначено хто має право на звернення з такою скаргою, не визначено строк розгляду скарги, адже вказівка «негайно» позбавлена формальної визначеності, а, отже, може бути витлумачена неоднозначно.

Слід зазначити, що найбільш детально врегульовано законом процедура розгляду скарг на постанови слідчого про відмову в порушенні кримінальної справи, закриття кримінальної справи, про порушення кримінальної справи. Закон чітко визначає, хто має право на подання таких скарг, детально регламентує дії суду після отримання скарги, встановлює строки розгляду скарги, однозначно визначає коло осіб, які мають право або зобов'язані брати участь в розгляді. Наслідки розгляду оформлюються у вигляді постанови, при цьому визначено, які саме питання вирішуються постановою.

Апеляційному оскарженню підлягають постанови суду по скарзі на відмову в застосуванні заходів безпеки або їх скасування – протягом трьох діб; по скарзі на незаконність затримання, на постанову про відмову в порушенні кримінальної справи, постанову про закриття кримінальної справи, постанову про порушення кримінальної справи – протягом семи діб. Інші судові рішення, винесені внаслідок здійснення контрольних функцій зазначеної категорії апеляційному перегляду не підлягають.

Підсумовуючи наведене, слід констатувати значні прогалини в законодавстві в сфері правового регулювання контрольної діяльності суду, отже, у даній сфері потрібні подальші теоретичні розробки та практичні зміни. Безумовно, прийняття нового Кримінально-процесуального Кодексу України вирішить певні проблеми з наведених, однак лише правозастосовча практика та теоретичні розробки сприятимуть утвердженню законності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки: послання Президента України до Верховної Ради // Урядовий кур'єр. – № 100. – 04.06.2002. – С. 1–2.
2. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. Особлива частина / [П.П. Андрушко, Т.М. Арсенюк, О.Г. Атаманюк, О.Ф. Бантишев та ін.]; Ред.: М.О. Потебенько; В.Г. Гончаренко; Ін-т Ген. прокуратури України, Укр. інформ.-прав. центр. – К.: "Форум", 2001. – 942 с.
3. Конституція України: Наук.-практ. комент. / [В.Б. Авер'янов, О.В. Батанов, Ю.В. Баулін, Ю.П. Битяк та ін.]; Акад. прав. наук України. – Х.: Право; К.: Видавн. Дім "Ін Юре", 2003. – 806 с.
4. Кодекс адміністративного судочинства України від 06 липня 2005 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/>
5. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07 липня 2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2453-17>
6. Проект Кримінально-процесуального Кодексу України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=31115

УДК 343.84:343.244

ТАКТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОВЕДЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ВИХОВНОЇ РОБОТИ З ЛІДЕРАМИ КРИМІНАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА В МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Стоматов Е.Г., к.ю.н., доцент

Класичний приватний університет

У статті аналізуються найбільш типові та ефективні прийоми, що застосовуються в процесі здійснення індивідуальної виховної роботи з метою зменшення деструктивного впливу лідерів груп засуджених негативної спрямованості та лідерів кримінального середовища в місцях позбавлення волі на інших засуджених.

Ключові слова: виправна колонія, профілактика, виховний вплив, лідер групи, злочинський статус, дискредитація, “злочин в законі”, “авторитет” неформальна стратифікація.

Stomatov E.G. ТАКТИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ ПРОВЕДЕНИЯ ИНДИВИДУАЛЬНОЙ ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ С ЛИДЕРАМИ УГОЛОВНОЙ СРЕДЫ В МЕСТАХ ЛИШЕНИЯ СВОБОДЫ / Классический приватный университет, Украина

В статье анализируются наиболее типичные и эффективные приемы, которые применяются в процессе осуществления индивидуальной воспитательной работы с целью уменьшения деструктивного влияния лидеров групп осужденных отрицательной направленности и лидеров преступных сообществ в местах лишения свободы на других осужденных.

Ключевые слова: исправительная колония, профилактика, воспитательное влияние, лидер группы, преступный статус, дискредитация, “вор в законе”, авторитет, неформальная стратификация.

Stomatov E.G. TACTICAL PRINCIPLES OF INDIVIDUAL EDUCATIONAL WORK WITH THE LEADERS OF THE CRIMINAL ENVIRONMENT IN PRISON / Classical private university, Ukraine

The article examines the most common and effective methods used in the implementation of individual educational work to reduce the destructive influence of group leaders condemned the negative direction and the leaders of the criminal environment in the prisons of other prisoners.

Key words: penal colony, prevention, educational impact, group leader, criminal status, discredit, thief in law, authority, informal stratification.

Індивідуально-запобіжні заходи, які застосовуються до всіх засуджених у виправній колонії, у повній мірі поширюються і на засуджених, що є членами групи негативної спрямованості або іншого злочинного утворення, проте вони мають бути більш диференційованими та інтенсивнішими за впливом, більш скорегованими та адресними в напрямку врахування першочерговості їх здійснення саме щодо лідерів та “активу” таких груп.

У вітчизняній юридичній науці окремі питання діяльності лідерів злочинного середовища розроблялися в рамках більш широких досліджень злочинності засуджених у місцях позбавлення волі в працях вітчизняних і зарубіжних науковців, зокрема, В.М. Анісімкова, Ю.М. Антоняна, І.Г. Богатирьова, В.А. Верещагіна, В.В. Голіни, Т.А. Денисової, О.Г. Колба, С.Ю. Лукашевича, В.О. Меркулової, М.П. Мелентьєва, С.М. Мирончика, Л.І. Міліщука, А.І. Мокрецова, О.В. Романенка, В.І. Швидких, Ю.В. Шинкарьова, В.І. Шмарова, Г.Ф. Хохрякова.

Мета статті – на підставі аналізу напрямків запобіжної діяльності, які застосовуються в ході проведення соціально-виховної роботи серед засуджених у місцях позбавлення волі, визначити найбільш оптимальні та ефективні заходи профілактики, відвернення та припинення злочинних проявів

Інтенсивну роботу всіх служб виправної колонії у напрямку індивідуальної профілактики слід здійснювати із самого початку прибуття засуджених до колонії, оскільки вже на цій стадії з'ясується першочерговість профілактичних заходів стосовно осіб, що характеризуються підвищеною суспільною небезпечністю або мають злочинські статуси. За неформальними традиціями засуджених, що має статус “злочин в законі” при прибутті до виправної установи зобов'язаний “з'явитися”, тобто сповістити про це через канали нелегального зв'язку. Це факт пов'язане з тим, що такі особи, крім прав мають і притаманні тільки їм обов'язки, зокрема: стеження за нелегальними каналами надходження до виправної колонії продуктів, тютюнових виробів, спиртних напоїв, наркотичних засобів чи їх аналогів, психотропних речовин, галюциногенів та інших заборонених предметів; вирішення конфліктів, суперечок між засудженими; попередження відкритих сутичок між ними та свавільної розправи, “несправедливого” покарання, скривдження, утисків та обділення тощо. Виконання цих обов'язків досить часто змушує його вступати в конфлікти з адміністрацією, порушувати вимоги режиму, і, у зв'язку з цим, піддаватися заходам дисциплінарного стягнення. Загальна кількість таких стягнень виступає свого роду показником належного виконання таких обов'язків та підтримання відповідного статусу і авторитету. Звісно, що сама по собі кількість стягнень, ще не свідчить стовідсотково про такий статус та вагу серед засуджених, однак у сукупності з іншими показниками (тяжкість злочину, вид самого стягнення, психологічний стан, агресивна поведінка, конфліктність з представниками адміністрації та іншими засудженими тощо) може виступати прогностичною ознакою при формуванні образу лідера чи активного члена групи засуджених негативної спрямованості, яка, як правило і підтверджується під час подальшого відбування покарання такими особами.

При підтвердженні даних щодо статусу новоприбулого засудженого саме як “зłodія в законі”, “авторитету” або принаймні осіб, які претендують на таке визнання чи були засуджені за керівництво організованою групою чи злочинною організацією оформлення прийому такого засудженого повинне відбуватися в індивідуальному порядку. Приймаючи документи від конвою й перевіряючи їх правильність, черговому помічникові начальника виправної колонії варто з’ясувати, такі моменти як: наявність вільної кімнати прийому, відсутність в ній раніше прибулих засуджених, достатню кількість вільних приміщень для розміщення знову прибулих засуджених, відсутність в них будь-яких надписів або зайвих чи заборонених предметів. Після подібної перевірки такого засудженого вводять в одиночному порядку. На час здійснення карантинних заходів лідера кримінального середовища варто також розміщати окремо від інших засуджених, що диктується необхідністю недопущення впливу такої особи на засуджених з метою об’єднання їх в групу засуджених негативної спрямованості. Жорсткої регламентації порядку розміщення таких осіб в виправній колонії не має, питання доцільності чи необхідності подібного розміщення може вирішувати з ініціативи адміністрації виправної колонії. При виборі варіанту спільного утримання в одній камері декількох засуджених – авторитетів повинні враховуватися такі аспекти як: по-перше, чи буде досягнута нейтралізація їх впливу на засуджених з інших приміщень, по-друге, чи дозволить таке розміщення зосередити на засуджених цілеспрямовану соціально-виховну роботу та застосувати інші засоби виправлення, головною особливістю яких і індивідуальний підхід з врахуванням психофізіологічних особистісних характеристик засуджених.

Своєчасність застосовуваних адміністрацією індивідуальних профілактичних заходів впливу на лідера кримінального середовища (авторитета або будь-якої іншої особи з рівнозначним статусом) при прибутті ним до виправної колонії, визначається ступінню поінформованості працівників виправної колонії про подібний неформальний статус прибулого засудженого. Імовірні ситуації за яких адміністрація установи через недоліки в організації роботи з такою категорією злочинців у слідчих ізоляторах, звідки надходить даний засуджений або при слабкій взаємодії цих установ, не знає про відповідний статус засудженого і не приділяє належної уваги вивченню його особистості при проведенні вторинної (видової) класифікації по прибутті в установу. Так, на значимості цього фактора для нейтралізації умов, що сприяють злочинності в установах позбавлення волі наголошує, зокрема і А.П. Закалюк [1, 606]. Ми поділяємо позицію цього вченого щодо необхідності налагодження обміну оперативною інформацією між різними УВП та УВП та іншими правоохоронними органами, насамперед міліцією та слідчими ізоляторами щодо кримінальних авторитетів, засуджених, які перебувають у законі чи дотримуються традиційних злочинних норм задля належного використання цієї інформації при диференціації та індивідуалізації запобіжної діяльності. Спостереження автора показують, що робота з розглянутою категорією спецконтингенту має часом надмірно закритий характер, обумовлений принципами оперативної роботи. До спеціальної справи, яка формується спеціальним відділом слідчого ізолятора, доступ має обмежене коло співробітників виправної колонії, а в особовій справі засудженого будь-які позначки його статусу відсутні. На нашу думку, задля більш ефективної організації запобіжної роботи, у тому числі і застосування першочергових індивідуально-профілактичних заходів, щодо такої категорії осіб, як найбільш прогнозуємих суб’єктів створення груп негативної спрямованості та деструктивного впливу на засуджених, необхідний обмін інформацією між різними службами виправної колонії по даному питанню. У зв’язку із цим пропонується, щоб інформація про причетність засудженого до лідерів кримінального середовища, крім спеціальних справ, відображалася б і в особовій справі засудженого у виді загальноприйнятої позначки. При такій постановці питання, ми одразу хочемо попередити зауваження щодо досить суб’єктивного підходу до характеристики цієї категорії засуджених і наголошуємо, що така характеристика особи не тягне для нього будь-яких обмежень правового характеру і виступає певним орієнтиром для спрямування індивідуально-профілактичних заходів (організаційно-управлінського та соціально-виховного характеру) із засудженими з урахуванням індивідуальних якостей особи та його кримінологічних та кримінально-правових характеристик.

Після прибуття авторитету кримінального середовища до виправної колонії, а також при висуванні певної особи на роль лідера серед засуджених негативної спрямованості при відбуванні покарання, керівникам і співробітникам підрозділів виправної колонії (насамперед оперативного відділу) варто спланувати комплекс індивідуально-профілактичних заходів,

визначивши черговість їх застосування з метою недопущення впливу такої особи на інших засуджених. Своєчасність такої діяльності, рівно як і своєчасність переходу до іншого різновиду індивідуального запобігання – відвернення залежить, у тому числі, і від успішності прогностичної діяльності та отриманих в ході її проведення прогнозів, а також від ряду інших факторів, до яких слід віднести такі як: вагу осіб у злочинному світі, ступінь активності їх впливу на основний загаль засуджених, характер та стиль керування, можливості налагодження каналів надходження до виправних колоній заборонених предметів тощо.

За умови об'єднання засуджених навколо такого лідера, тобто фактично утворення осередку групи негативної спрямованості, індивідуальна запобіжна діяльність має набувати якісно інших ознак та спрямування з огляду на перехід до іншого етапу, який визначається станом сформованості та ступенем реалізації намірів лідера та членів такої групи. За таких обставин запобіжна діяльність спрямовується на відвернення деструктивного впливу лідера на членів своєї групи та їх на всіх інших засуджених та на процес відбування та виконання покарання в цілому. При цьому взаємини адміністрації й засудженого будуються в умовах зіткнення протилежних інтересів і можуть переходити в конфлікти, які набувають різних форм, у тому числі, і демонстративної відмови від контактів зі співробітниками оперативних апаратів, підбурювання до голодовок, порушення порядку тощо. Засобами відвернення розвитку такої можливості може бути: 1) посилений контроль за поведінкою лідера засуджених; 2) масоване використання компрометуючих матеріалів з метою його дискредитації та розвінчання авторитету; 3) переведення на роботу зі складними або важкими умовами праці з контролем його результатів; 4) своєчасне належне використання всіх можливостей дисциплінарного впливу.

Дискредитація лідера групи і активних її учасників може полягати в компрометації зазначених осіб, під якою розуміється доведення до відомості найближчого оточення конкретних фактів, що виключають можливість надалі заняття ними лідируючого становища серед негативно орієнтованої частини засуджених та “розвінчання” авторитету через створення недовіри між членами такої групи і доведення цього факту до більшості засуджених. При компрометації лідера доцільно доводити до відома найближчого оточення як конкретну лінію його поведінки, що суперечить неформальним нормам і правилам поведінки, так й окремі його дії, що можуть засуджуватися оточуючими з погляду загальноприйнятих норм моралі. До основних проявів першого роду можна віднести: 1) отримання особистих вигод та переваг за домовленістю з адміністрацією виправної колонії за рахунок інших членів групи негативної спрямованості (показання під час проведення слідчих дій у разі вчинення злочину на території виправної установи, викриття осіб, що вчинили ці злочини або ж осіб, які займаються тероризуванням інших засуджених чи готують втечу з місць позбавлення волі тощо); 2) присвоєння або іншого роду зазіхання на “общак” чи навпаки, халатне ставлення до своїх обов'язків щодо охорони та контролю за ним, внаслідок чого він був значно зменшений або втрачений зовсім; 3) надання допомоги правоохоронним органам у розкритті злочинів (дача правдивих показань, визнання провини, добровільне відшкодування матеріального збитку, викриття співучасників і т. д.); 4) надання допомоги адміністрації місць позбавлення волі в проведенні виховних і режимних заходів; 5) нездатність або відмова погасити картковий прогаш; 6) факти крадіжки в членів своєї групи тощо.

У ході проведеного нами дослідження думки співробітників виправних установ було встановлено, що одним з факторів вчинення групових злочинів та створення складної оперативної обстановки поряд з іншими (спільне утримання в виправних колоніях осіб, які намагаються стати на шлях виправлення, і осіб негативної спрямованості, відсутність можливості уникати конфліктів з такими засудженими) визнається і боротьба за сфери впливу в установах між різними групами негативної спрямованості (фактично між їх лідерами). На такий фактор вказало близько 65% респондентів зі 110 опитаних осіб. При з'ясуванні думки засуджених на предмет найбільш поширених причин конфліктів серед засуджених близько 40% респондентів вказали на такі як недотримання норм поведінки, прийнятих в середовищі засуджених та підозра у співробітництві з адміністрацією. Отже, стає зрозумілим, що такий захід дискредитації лідера кримінального середовища, як доведення інформації про співробітництво з адміністрацією виправної колонії, буде мати найбільш бажаний ефект у разі оприлюднення її саме серед категорії засуджених, які неодноразово відбувають покарання в місцях позбавлення волі, та підтримують злочинні традиції. Відомостями, що компрометують

лідера групи з погляду загальноприйнятих норм моралі, можна визнати факти, що свідчать про низькі моральні якості особи наприклад, вчинення злочину щодо малолітніх осіб, особливо, якщо це злочини, які посягали на статеvu недоторканість, осіб, що перебували у безпомічному стані, жорстоке поводження з близькими родичами, особливо батьками тощо.

Наступним заходом дискредитації лідера пропонується визнавати примушування до давання письмового пояснення з будь-якого приводу або відбір письмового зобов'язання не порушувати встановлений режим відбування покарання (що є порушенням “злочинського закону”) [2, 79]. Такий виховний засіб як залучення до праці на основному виробництві лідера групи негативної спрямованості з жорстким контролем її результатів також може набувати компрометуючого характеру. Проте застосування цього засобу за сучасних умов працезабезпечення та оплати праці, не набуває ефективності, необхідної для компрометації та подальшої дискредитації лідера групи негативної спрямованості, зменшення його впливу на інших засуджених.

Іншим ефективним прийомом дискредитації розглянутої категорії засуджених, який у поєднанні з психолого-виховним впливом може дати бажані результати у цьому напрямку є створення та підтримання серед членів подібних груп відносин недовіри шляхом демонстрації поінформованості адміністрації виправної установи про приховувані групою факти про їх діяльність. Реалізація цього прийому припускає кілька варіантів, вибір яких залежить від стану оперативної обстановки в виправній колонії, особистісних характеристик лідера, його авторитету, характеру фактів, що ганьблять та ступінь їх невідповідності неформальним нормам тощо. Основне навантаження при проведенні подібної лінії, безсумнівно, лягає на співробітників оперативного відділу адже, реалізація даного прийому в обов'язковому порядку повинна будуватися з урахуванням можливих негативних наслідків, із застосуванням всіх заходів зведення ступеня ризику до мінімуму. Як відзначав Р.С. Белкін, – “прагнення взагалі уникнути ризику нереально: завдання полягає в тому, щоб обрати стратегію найменшого фактичного ризику, передбачати можливі негативні наслідки свого рішення й заздалегідь продумати заходу щодо ліквідації або ослабленню цих наслідків, що в остаточному підсумку й приведе до максимально можливого в даних умовах позитивному результату” [3, 117]. Реалізуючи даний прийом, співробітники мають дотримуватися обережності, з метою запобігти: по-перше, можливій фізичній розправі над особою, яка компрометується, з боку найближчого оточення, у тому числі, і під тиском лідерів та активу конкуруючих груп в межах однієї виправної колонії; по-друге, грубому порушенню режиму або вчинення злочину з боку такої особи з метою переведення її до карцеру або одиночної камери тощо чи випадків самоскалічення, і навіть самогубства.

Результат успішно проведеної компрометації лідера полягає у формуванні недовіри до нього з боку всіх або більшої частини засуджених даної колонії. При цьому до відома основного загалу засуджених доводиться принципова неспроможність позиції лідерів, шкідливість їх діяльності, згубність слідування їх вимогам. Поряд із зазначеними ситуаціями, можливі і такі, коли конфлікт між адміністрацією і лідером кримінального середовища приймає досить гострі форми, і обумовлюється непримиримим неприязним ставленням до адміністрації виправної колонії, ворожнечею, або навіть і не прикритою ненавистю до її співробітників. І за таких умов індивідуальне запобігання повинно набувати ознак діяльності по припиненню злочинних проявів лідера і членів групи негативної спрямованості, завданням якої є присічення їх розвитку, перешкоджання досягненню спланованого результату. До спеціальних заходів такої діяльності відносять: рішучу протидію розвитку злочинної діяльності й появи більш тяжких її наслідків, що полягає у: – забезпеченні нагляду за засудженими в виправних колоніях закритого типу через заходи фізичного впливу на членів груп негативної спрямованості у випадках: усунення загрози життю та здоров'ю працівників КВУ і засуджених; подолання протидії законним вимогам персоналу КВУ; утримання правопорушників; доставляння правопорушників до чергової частини виправної колонії; відкриття доступу до закритих приміщень; подолання перешкод при переслідуванні правопорушників [4, 59]; – застосуванні спеціальних засобів (наручники, кийки, слізогінний газ, світлошумові пристрої, водомети, службових собак) та зброї у випадках: для захисту персоналу КВС і самозахисту від нападу та інших дій, що створюють загрозу життю або здоров'ю персоналу та іншим засудженим; для припинення масових безпорядків і групової непокори засуджених; для затримання засудженого, який вчинив втечу з місць позбавлення представників адміністрації волі або інший злочин, і супроводження його до чергової частини виправної колонії; до засуджених, які злісно не виконують законні вимоги за певним порядком та

з дотриманням усіх вимог, що визначають особливості їх застосування [5, 16]; – затриманні, арешт, притягнення до кримінальної відповідальності тощо [6, 17].

Слід зазначити, що такий розвиток ситуації буде свідчити вже про якісні перетворення групи негативної спрямованості в більш небезпечні утворення – організовану групу (угруповання, у разі об'єднання з конкретною метою декількох груп), яка з огляду на мету – тероризування засуджених або напад на адміністрацію виправної установи, набуває вже ознак злочинної групи. Запобігання ж діяльності такої групи вимагає вже іншого роду заходів і біль жорстких тактичних прийомів, аналіз яких вже не є предметом нашого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. / А.П. Закалюк. – К.: Ін Юре, 2007. – Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. – 712 с.
2. Кузьмин С.И. Организованные преступные группировки в ИТУ / С.И. Кузьмин // Преступление и наказание. – 1995. – № 5. – С. 41-49.
3. Белкин Р.С. Курс советской криминалистики: [в 3-х т. для преподав., адъюнктов, соискателей и слушателей учеб. заведений МВД СССР]. – М.: Академия МВД СССР. – Т.3. Криминалистические средства, приемы, рекомендации. 1979. – 407 с.
4. Підвисоцький Р.М. Деякі проблеми застосування фізичної сили та спеціальних засобів під час нагляду за засудженими в КВУ закритого типу / Р.М. Підвисоцький // Південноукраїнський правовий часопис. – 2007. – № 3. – С. 58–60.
5. Фролов О.С. Проблеми правового регулювання і практики застосування вогнепальної зброї, спеціальних засобів та заходів фізичного впливу працівниками органів внутрішніх справ: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 „Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право” / О.С. Фролов; ХНУВС. – Х., 2000. – 18 с.
6. Кримінологія: Загальна і Особлива частини / [І.М. Даньшин, В.В. Голіна, О.К. Кальман, О.В. Лисодєд; за заг. ред. І.М. Даньшина]. – Х., 2003. – 352 с.

УДК 343.84: 343.911

ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Царюк С.В., к.ю.н., ст. викладач

*Чернігівський юридичний коледж
Державної пенітенціарної служби України*

Статтю присвячено аналізу кримінально-виконавчого аспекту виконання кримінального покарання у виді довічного позбавлення волі.

Ключові слова: довічне позбавлення волі, правовий статус, ступінь суспільної небезпеки.

Царюк С.В. ПРОБЛЕМЫ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОГО УРЕГУЛИРОВАНИЯ ИСПОЛНЕНИЯ НАКАЗАНИЯ В ВИДЕ ПОЖИЗНЕННОГО ЛИШЕНИЯ СВОБОДЫ / Черниговский юридический колледж Государственной пенитенциарной службы Украины, Украина

Статья посвящена анализу уголовно-исполнительного аспекта исполнения наказания в виде пожизненного лишения свободы.

Ключевые слова: пожизненное лишение свободы, правовой статус, степень общественной опасности.

Tsaryuk S.V. LEGISLATIVE REGULATION PROBLEMS DEALING WITH LIFE SENTENCE / Chernigiv law college of the State penitentiary service of Ukraine, Ukraine

The article is dedicated to criminal-executive analysis of the life sentence as a type of punishment.

Key words: life sentence, legal status, social danger degree.

Сьогодні, не зважаючи на значні зусилля, що спрямовані на зменшення наповнюваності виправних колоній засудженими, має місце тенденція до зростання кількості вироків суду у відповідності до яких, основним покаранням, що призначається за вчинення злочинів, залишається позбавлення волі на певний строк. Все це зумовлює необхідність приділення значної уваги дослідженню процесу виконання покарань пов'язаних із ізоляцією особи від суспільства. Проте, говорячи про виконання такого виду покарання як позбавлення волі, ми розуміємо, що воно містить визначений у вирокі суду проміжок часу протягом якого на засудженого розповсюджуються й діють правообмеження притаманні для даного виду покарання. Однак, в системі кримінальних покарань найбільш суворим за кількістю правообмежень є довічне позбавлення волі, яке призначається за вчинення особливо тяжких злочинів.

За останні роки, у виправних колоніях максимального рівня безпеки (ВК максимального рівня безпеки), невпинно зростає кількість засуджених, які відбувають покарання у виді довічного позбавлення волі. За офіційними даними Державної пенітенціарної служби України їх нараховується станом на 01 липня 2011 року – 1727 особи [3] та ще 86 чекають на вступ вироку в законну силу.

Зважаючи на стійку тенденцію до зростання кількості засуджених до довічного позбавлення волі, проблема нормативно-правового забезпечення процесу виконання даного покарання залишається доволі актуальною, що потребує вироблення оптимальних підходів до ефективного застосування основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених, як дієвого інструментарію в досягненні мети покарання та пошуку шляхів щодо оцінки перспектив подальших змін з метою приведення умов тримання засуджених до загальноприйнятих міжнародних стандартів.

Проблематикою виконання такого виду покарання, як довічне позбавлення волі, свого часу опікувались провідні вітчизняні науковці: О.В. Беца, І.Г. Богатирьов, І.М. Даньшин, М.Й. Коржанський, П.П. Михайленко, Л.О. Мостепанюк, В.П. Петков, С.І. Скоков, А.Х. Степанюк, В.М. Трубников, О.І. Фролов, І.С. Яковець, які внесли чималий внесок у розробку концептуальних засад даного виду покарання.

Нарівні із вітчизняними науковцями значний внесок у розробку наукового супроводу виконання даного виду кримінального покарання зробили вчені країн пострадянського простору, зокрема: О.О. Антонов, В.І. Баранов, О.П. Детков, О.В. Захаріхіна, М.П. Мелентев, Г.Л. Мінаков, О.С. Міхлін, П.Г. Пономарьов, В.І. Селіверстов, В.О. Уткін, Н.Б. Хуторська, І.В. Шмаров. Безумовно, їх наукові здобутки заклали підвалини у розробці основних шляхів розбудови та впровадження нового для системи кримінальних покарань виду покарання – довічного позбавлення волі. За останні роки помітні й зрушення у нормативному закріпленні змін умов тримання зазначеної категорії осіб, шляхом внесення відповідних змін до Кримінально-виконавчого кодексу України (КВК України). Крім того, під егідою Державної пенітенціарної служби України неодноразово проводилися круглі столи з даної тематики (Біла Церква – 2008; Запоріжжя – 2008), але обговорення даної проблеми носить хвилеподібний характер, який не містить чітко сформованих напрямків у теоретичному та практичному аспектах розв'язання даної проблеми.

Тому зупинимося більш детально на окремих проблемних питаннях, які, на нашу думку, заслуговують на увагу і потребують певного розв'язання.

Метою статті є висвітлення проблемних аспектів правозастосовної діяльності персоналу установ виконання покарань, у яких тримаються засуджені до довічного позбавлення волі.

Насамперед, привертає увагу наявність певних суперечностей у нормах ст.140 КВК України. Мова йде про те, що ч. 1 даної статті визначає перелік осіб, котрі відбувають покарання у ВК максимального рівня безпеки, а в ч.2 йдеться про право засуджених на отримання короткострокових і тривалих побачень; право витратити на місяць гроші в сумі до 70% мінімального розміру заробітної плати. Виходячи із логічного способу тлумачення норм права, можливо зробити висновок про те, що крім засуджених до позбавлення волі на певний строк, які відбувають покарання у ВК максимального рівня безпеки, дане положення розповсюджується й на засуджених до довічного позбавлення волі, які зазначені у ч.1 ст.140 КВК України, що протирічить змісту ст.151 КВК України, яка чітко регламентує правовий статус засуджених довічників. На наш погляд, законодавець правильно вчинив сформувавши

основні положення, які регламентують порядок виконання покарання у виді довічного позбавлення волі в окрему главу, тим самим підкреслюючи першочерговість їх у право застосовній діяльності персоналу установ виконання покарань. Враховуючи це, ми пропонуємо внести зміни до абзацу першого ч.2 ст.140 КВК України і викласти його у наступній редакції: „У виправних колоніях максимального рівня безпеки засуджені, які відбувають покарання у виді позбавлення волі на певний строк мають право”.

Наступне, у відповідності до КВК України, дана категорія засуджених користується усіма правами засуджених, які передбачені ст.8 КВК України, але враховуючи специфіку правообмежень, котрі існують для цього виду покарання, основою їхнього правового статусу можна вважати ст.150-151² КВК України та Розділ IV Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань (ПВР). Такими чином можемо констатувати звуження кола прав, якими можуть користуватися такі засуджені. На наш погляд – це у певній мірі відповідає принципам справедливості, диференціації та індивідуалізації кримінального покарання. Адже, як слушно зауважує А.Х. Степанюк: «...справедливість в цьому контексті відображає співрозмірність злочину та кари» [4, 67].

Проте практика свідчить, що у повсякденній діяльності персоналу виправних колоній максимального рівня безпеки (ВК максимального рівня безпеки) має місце ситуація коли умови відбування покарання засуджених до довічного позбавлення волі, особливо це стосується норм жилої площі, практично мало чим відрізняються від приміщень камерного типу, призначених для тримання засуджених, які відбувають покарання у виді позбавлення волі на певний строк (п.17 ПВР). Обсяг кари, у такому випадку, спрямовується у площину інших правообмежень, які не носять матеріального характеру (відсутність тривалих побачень, обмежене коло спілкування, відсутність можливості самореалізації у діяльності самодіяльних організацій). Поряд із зазначеними правообмеженнями, законодавець значно розширив права засуджених, яким збільшено кількість короткострокових побачень, надано можливість після відбуття п'ятнадцяти років строку покарання брати участь у групових заходах освітнього, культурно-масового та фізкультурно-оздоровчого характеру, що безумовно, є свідченням гуманного відношення до них та реалізації окремих рекомендації європейських в'язничних правил. Також, законодавчо закріплено право подавати клопотання про помилування після відбуття не менше 20 років призначеного строку покарання. Щодо останнього нововведення, то ще й досі не вщухають дискусії як серед практиків так і серед науковців. Зокрема, існує позиція окремих співробітників установ виконання покарань, у відповідності до якої варто знизити термін подання клопотання про помилування до 15 років, зважаючи на зарубіжний досвід виконання цього покарання [1, 46] та беручи до уваги результати аналізу соціально-демографічних даних. У відповідності до них середній вік таких засуджених становить 35 років, тому через 20 років, у разі застосування акту помилування, їм буде важко адаптуватися до умов оточуючого соціального середовища, що спричинить проблеми психологічного і навіть психічного характеру. Однак, на наше переконання, такі пропозиції є передчасними. Узяти до уваги хоча б той факт, що згідно ст.ст.70; 71 КК України суд може призначити покарання за сукупністю злочинів на строк 15 років, а за сукупністю вироків – 25 років позбавлення волі. Таким чином, довічне позбавлення волі (у випадку його заміни через 15 років) втрачає свою «суворість» та «виключність», що нівелює його як вид покарання. Варто також пам'ятати й про моральний аспект, адже жертвами злочинів вчинених такими засудженими стало 3055 осіб [5, 11], і це не враховуючи матеріальні та моральні збитки. Крім того, наше дослідження показує, що для них характерний високий рівень агресії (24%) [2, 176], що підтверджується й даними Державної пенітенціарної служби України [5, 12]. Тому, на наше переконання, вести мову про зняття психологічної напруги і надання повноцінної психологічної, а іноді психіатричної допомоги для подолання пенітенціарного стресу або підготовки до життя поза межами установи виконання покарань у теперішніх умовах виправної колонії зарано.

Однак не варто не докладати й інших зусиль, спрямованих на покращення ситуації щодо реалізації покарання для даної категорії засуджених. Прикладом позитивних зрушень є внесені зміни та доповнення, які знайшли своє закріплення у ст.151, 151¹ КВК України. Нам видається за необхідне звернути увагу на оцінку можливості застосування до цих засуджених зміни умов тримання, яка безумовно, змінює й їхній правовий статус.

Аналіз частини першої ст.151¹ КВК України свідчить, що зміна умов тримання засуджених здійснюється у порядку визначеному ст.100 КВК України, тобто нормою, яка передбачає зміну

умов тримання для засуджених до покарання у виді *позбавлення волі на певний строк* (курсив наш – С.Ц.), а це дещо викликає суперечності, оскільки ст.51 КК України дає чітко нам зрозуміти, що є два різні види покарання: позбавлення волі на певний строк і довічне позбавлення волі. Тому недоречно використовувати саме ст.100 КВК України, а більш доцільним було б внести зміни до норми, яка міститься у Главі 22 КВК України. Наступним проблемним аспектом є визначення підстав застосування цієї норми. За загальним правилом їх має бути дві: формальна (відбуття вказаного у законі строку покарання) та матеріальна (досягнення результатів у застосування основних засобів виправлення і ресоціалізації). Ми навмисно, використовуємо таке складне формулювання матеріальної підстави, оскільки вважаємо, що ст.151 та ст.151¹ КВК України не відповідають специфіці виконання даного виду покарання. Їхній аналіз вказує на те, що законодавець не визначає чітких критеріїв, котрі необхідно враховувати для оцінки можливості застосування цих статей. Приміром, ч.1 ст.100 КВК України передбачає зміну умов тримання залежно від поведінки засудженого та ставлення до праці, навчання, причому, ніде не вказується яка має бути ця поведінка?

Проблемним є й працевикористання цих засуджених та їх навчання. Однак, у ч.1 ст.151 КВК України вже зазначається, що поведінка має бути *сумлінною* (курсив наш – С.Ц.), але подальший структурно-логічний аналіз цієї норми свідчить про те, що це положення стосується тільки права засудженого додатково витратити на місяць гроші в сумі 20 %, після відбуття десяти років покарання. Щодо права брати участь у різного роду групових заходах – матеріальна підстава відсутня. Далі, виходячи із змісту ст.151¹ КВК України, слідує, що участь у цих заходах можлива після переведення засуджених із приміщень камерного типу до багатомісних приміщень камерного типу виправних колоній максимального рівня безпеки. Логічним було б припустити, що відвідування різного роду групових заходів є можливим після того як засудженого переведуть до багатомісних приміщень камерного типу, оскільки дана норма – є заходом заохочення.

Знову ж таки, повертаючись до критеріїв оцінки матеріальної підстави застосування зміни умов тримання зауважимо, що наявність таких оціночних понять як «сумлінна поведінка», ускладнює правозастосовну діяльність персоналу, який працює із засудженими, оскільки вони законодавчо не закріплені, а тому існують ймовірність їх суб'єктивного трактування. Ми хочемо наголосити на необхідності розробки нових критеріїв оцінки засуджених, котрі відбувають покарання у виді довічного позбавлення волі, які б відтворювали не загальновідомі педагогічні категорії, а реально б співвідносилися із особливостями виконання даного виду кримінального покарання із обов'язковим залученням психолога та психіатра. Приміром, ми пропонуємо використовувати поняття «суспільної небезпеки» для оцінки таких засуджених, котре має увібрати юридичне поняття «суспільної небезпечності» особи [6, 141-142] і психолого-педагогічні критерії (психічні стани, сприйняття засобів виправлення і ресоціалізації, делінквентність, патологічні відхилення), кримінально-виконавчу характеристику засудженого. Як слушно зауважує І.С. Яковець, ступінь суспільної небезпеки – це комплексний показник, який має встановлюватись на підставі сукупності даних про особу, вчинене діяння (включаючи і його мотиви), поведінку тощо [7].

Таким чином, констатуємо вищевикладене, зазначимо, що чинний КВК України, хоча і містить відповідну правову регламентацію виконання покарання у виді довічного позбавлення волі, проте потребує подальшого доопрацювання шляхом внесення відповідних змін (ст.140 КВК України); наявність існуючих оціночних критеріїв не відповідає реальному стану оцінки засудженого до довічного позбавлення волі в контексті можливості застосування заохочувальних норм, що потребує наукової розробки нових комплексних критеріїв оцінки особистості засудженого.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бараш. Е.Е. Современное состояние и пути усовершенствования процесса исполнения наказания в виде пожизненного лишения свободы в Украине / Е.Е. Бараш // Материалы междунар. конференции [”Длительные сроки отбывания наказаний и пожизненное лишение свободы: прошлое, настоящее и будущее”], (Запорожье, 21-24 мая 2008 года) / Penal Reform International, 2008. – 180 с.
2. Богатирьов І.Г. Кримінально-виконавчі засади виконання та відбування кримінальних покарань у виправних колоніях максимального рівня безпеки: [монографія] / І.Г. Богатирьов, С.В. Царюк. – Чернігів: КП «Видавництво «Чернігівські обереги», 2010.– 210 с.

3. Звіт про чисельність спецконтингенту в установах Департаменту /Ф.1-УВП/ станом на 01.07.2011: [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/punish/control/uk/publish/article?art_id=88000&cat_id=45688
4. Степанюк А. Довічне позбавлення волі як еквівалент смертній карі / А. Степанюк ; составитель А.П. Букалова // Пожизненное заключение. Международные стандарты и практика в Украине и за рубежом.– «Донецкий мемориал», Донецк: 2001. – 152 с
5. Хведчук В.В. Особливості застосування технологій психологічної роботи із засудженими до довічного позбавлення волі / матеріали круглого столу [„Соціально-виховні та психологічні аспекти діяльності пенітенціарного персоналу із засудженими до довічного позбавлення волі в Україні”] / В.В. Хведчук (Біла Церква, 11 грудня 2008 року) / ДДУ ПВП, Швейцарське бюро співробітництва в Україні, 2008. – 92 с.
6. Царюк С.В. Кримінально-виконавча характеристика засуджених, які відбувають покарання у виправних колоніях максимального рівня безпеки: дис. ... кандидата юрид. наук: спец. 12.00.08 / Царюк Сергій Васильович. – Дніпропетровськ, 2009. – 230 с.
7. Яковець І.С. Застосування умовно-дострокового звільнення та заміни невідбутої частини покарання більш м'яким, зміна умов тримання шляхом переведення до іншої установи / І.С. Яковець: [Електронний ресурс]: Режим доступу до статті: <http://khp.org.index.php?id=1239800285>

УДК 343.22: 343.812

РОЗВИТОК ПРОБЛЕМИ КЛАСИФІКАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ, ЯКІ ВІДБУВАЮТЬ ПОКАРАННЯ В КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧИХ УСТАНОВАХ ЗАКРИТОГО ТИПУ

Боднар І.В., ст. викладач

*Чернігівський юридичний коледж
Державної пенітенціарної служби України*

Статтю присвячено дослідженню проблеми генезису класифікації засуджених, які відбувають покарання у кримінально-виконавчих установах закритого типу.

Ключові слова: кримінально-виконавчі установи, класифікація, засуджені, виправно-трудоий кодекс, Державна пенітенціарна служба України.

Боднар И.В. РАЗВИТИЕ ПРОБЛЕМЫ КЛАСИФИКАЦИИ ОСУЖДЁННЫХ, КОТОРЫЕ ОТБЫВАЮТ НАКАЗАНИЯ В УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ ЗАКРЫТОГО ТИПА / Черниговский юридический колледж Государственной пенитенциарной службы Украины, Украина

Статья посвящена исследованию проблемы генезиса классификации осуждённых, которые отбывают наказания в уголовно-исполнительных учреждениях закрытого типа.

Ключевые слова: уголовно-исполнительные учреждения, классификация, осуждённые, исправительно-трудоовой кодекс, Государственная пенитенциарная служба Украины.

Bodnar I.V. CLASSIFICATION PROBLEM OF CONVICTS SERVING THEIR SENTENCES IN CLOSED-TYPE PENAL INSTITUTIONS / Chernigiv law college of the State penitentiary service of Ukraine, Ukraine

The article analyzes the problem of the convicts classification genesis serving their sentences in closed-type penal institutions.

Key words: penal institutions, classification, convicts, correctional labour code, the State Penitentiary Service of Ukraine.

На сучасному етапі розвитку України реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань перед законодавством поставлено за мету не тільки застосування кари за вчинений злочин, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими так і іншими особами.

Виконання вказаних завдань неможливо без застосування диференційованого підходу до виконання покарання, індивідуалізації, раціонального застосування примусових заходів і стимулювання правослужняної поведінки, поєднання покарання з виправним впливом, що передбачає необхідність вивчення особистості засудженого, з метою як первинної так і вторинної класифікації засуджених, які відбувають покарання в кримінально-виконавчих установах закритого типу.

Класифікація засуджених створює не тільки необхідні умови для диференціації виконання покарання, а й значною мірою впливає на формування системи установ виконання покарання, забезпечує ізоляцію один від одного різних за ступенем суспільної небезпеки і характеру поведінки засуджених.

Окремі аспекти розвитку класифікації засуджених до позбавлення волі та їх розподілу по установах виконання покарань в різних формах висвітлені у дослідженнях таких відомих учених у галузі кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології, як І.Г. Богатирьов, О.Г. Колб, І.В. Іваньков, І.С. Яковець Д.В. Ягунов та інші.

Метою статті є дослідження проблеми генезису класифікації засуджених, які відбувають покарання у кримінально-виконавчих установах закритого типу.

Питанням класифікації засуджених до позбавлення волі (ув'язнених) законодавець завжди приділяв значну увагу. Вивчення кримінального законодавства, а також кримінально-виконавчого законодавства показало, що вимоги до роздільного тримання різних категорій засуджених багато в чому співпадають. Такий висновок можна зробити після вивчення історії пенітенціарного законодавства України [1, 27-33].

У дореволюційний період (до 1917 р.) засуджені класифікувалися з урахуванням не лише статі і віку, але і класової приналежності, а також з урахуванням небезпечності злочинних посягань для держави. Так за класовою приналежністю засуджені підрозділялись на: засуджених з привілейованих осіб вищого класу; засуджених з осіб середнього класу; інших засуджених [1, 90].

При визначенні виду установи використовувалась інша класифікація: засуджені до смертної кари, яким покарання замінено позбавленням волі; обвинувачені в злочинах, покарання за вчинення яких передбачає смертну кару; засуджені за аморальну поведінку; неповнолітні (...діти, батькам своїм неслухняні і ним що докучають...); банкроти; марнотратники свого майна; вбивці, святотатці, зрадники, розбійники і фальшивомонетники; крадії, шахраї і засуджені за вчинення статевих злочинів; тощо. Для кожної групи встановлювався свій порядок та умови відбування та виконання покарання [2, 279].

У перші роки радянської влади зазнала суттєвих змін класифікація засуджених. Згідно з "Положенням про загальні місця ув'язнення РРФСР", від класифікації за соціальним статусом відмовились. Основою оновленої класифікації стали соціально-демографічні та кримінально-правові ознаки за якими засуджених відносили до однієї з трьох класифікаційних груп: до першої категорії відносились засуджені за злочини, що не мали корисливого характеру; до другої – засуджені за злочини корисливого характеру; до третьої категорії відносились засуджені, які раніше вчиняли злочини. Вказані групи засуджених до позбавлення волі підлягали роздільному триманню. До кожної групи встановлювались різні умови відбування покарання [3, 115-117].

Поряд з первинною класифікацією засуджених застосовувалась і вторинна. Всі засуджені, які поміщались в установи виконання покарань розподілялись, у відповідності з їх поведінкою, на класифікаційні категорії [3, 119-120].

Поряд з цим, як зазначав Сімонян А.В., поділ засуджених на категорії, залежно від наявності або відсутності корисливої спрямованості, переслідував мету створення умов для диференційованого підходу застосування по відношенню до засуджених заходів виправлення та ресоціалізації. Поряд з цим вказана класифікація не враховувала не тільки тяжкість вчиненого злочину а й питання умислу. Тому в одному приміщенні могли утримуватись засуджені за злочини різного ступеня тяжкості, засуджені за навмисні злочини та злочини вчинені з необережності [4, 43].

Таким чином, як визначає Сімонян А.В., у перші роки радянської влади засуджені до позбавлення волі поділялись за наступною класифікацією: підслідні, пересильні і строкові, останні підрозділялися на засуджених із суворою ізоляцією і менш суворою; за ступенем суспільної небезпеки: засуджені за корисливі злочини, засуджені не за корисливими мотивами, засуджені, які вчиняли злочини першої та другою груп неодноразово; за режимом утримання: випробовувані, такі що виправляються, зразкові і штрафні; за класовими ознаками: злочинці з числа ворожого класу і з числа трудящих; по віку: повнолітні і неповнолітні злочинці у віці від 16 до 21 року; за освітою: безграмотні, малограмотні і грамотні; за станом здоров'я: здорові, хворі, хворі з помітно вираженими психічними вадами, тощо; за статтю [4, 45].

Суттєвих змін класифікація засуджених зазнала з прийняттям у 1924 році першого Виправно-трудового кодексу РРФСР. Аналізуючи вказаний кодекс, слід зазначити, що засуджені до позбавлення волі класифікувались в більшості за соціальною ознакою а саме: засуджені до позбавлення волі із суворою ізоляцією з числа осіб, що не належать до класу трудящих, також тих, які хоча і належали до класу трудящих, але були визнані особливо небезпечними для держави; професійні злочинці, а також засуджені, які не належали до класу трудящих і вчиняли злочини, внаслідок своїх класових звичок, поглядів або інтересів, яким суд визначав покарання у виді позбавлення волі без суворою ізоляції; всі інші засуджені до позбавлення волі.

Подальшого розвитку система класифікації засуджених набула, за постановою ВЦВК від 26 березня 1928 року "Про каральну політику і стан місць засудження" засуджених стали поділяти на дві групи: злочинці з числа класових ворогів, декласованих злочинців-професіоналів і рецидивістів, з одного боку, і злочинців з числа робітничо-селянської молоді, а також дорослих злочинців, що вчинили злочини при випадковому збігу обставин, з іншого [5, 87]. У зв'язку з організацією виправно-трудових таборів, ув'язнених стали розділяти ще і по строку призначеного покарання.

Згідно з "Положенням про виправно-трудові табори", затверджене постановою СНК СРСР від 7 квітня 1930 року, усі ув'язнені ділилися на три категорії: до першої відносилися ув'язнені з трудящих (робітники, селяни і службовці), які користувалися до вступу вироку суду в законну силу виборчими правами, засуджені уперше на термін до п'яти років за не контрреволюційні злочини; до другої – ті ж ув'язнені, але засуджені на терміни понад п'ять років; до третьої – усі нетрудові елементи і особи, засуджені за контрреволюційні злочини.

Поряд із вказаними ознаками слід відмітити, що до класифікаційних ознак слід віднести ще і поділ засуджених в процесі виконання покарання за умовами відбування, тобто по режиму а саме на: первинний, полегшений і пільговий.

Подальшим етапом реформування законодавства в галузі виконання та відбування кримінальних покарань є прийняття у 1933 році нового Виправно-трудового кодексу, згідно з яким зазнала і суттєвих змін класифікація засуджених, головними ознаками якої стали: вік – дорослі і неповнолітні від 15 до 18 років; соціальне походження – злочинці з середовища класово-ворожих елементів і з числа трудящих; соціальний стан – робітники, селяни і службовці; суб'єктивний склад: підслідні, пересильні і строкові; стан здоров'я: здорові і хворі, які потребують спеціального лікування; стать.

Післявоєнний етап відновлення виправно-трудового законодавства також характеризується внесенням змін в класифікацію засуджених. Так з прийняттям у 1954 році "Положення про виправно-трудові табори і колонії МВС СРСР", класифікація засуджених почала виглядати наступним чином:

- за ступенем суспільної небезпеки злочину: засуджені за контрреволюційні злочини; засуджені за тяжкі злочини (бандитизм, умисне вбивство розбій, грабіж); засуджені за менш небезпечні злочини; засуджені за посадові господарські і інші не особливо небезпечні злочини;
- за ступенем небезпеки особи злочинця: засуджені уперше за менш небезпечні злочини; засуджені уперше за посадові, господарські і інші не особливо небезпечні злочини; «зłodії-рецидивісти»; засуджені за тяжкі злочини, вчинені в місцях позбавлення волі; засуджені неодноразово;

- за встановленим терміном покарання: засуджені на строк до 3 років позбавлення волі; засуджені на строк від 3 до 25 років позбавлення волі;
- за віком: дорослі, засуджені, які були переведенні з дитячих трудових колоній і неповнолітні, які відбувають покарання в дитячих колоніях;
- за статтю засудженого [4, 49].

На практиці, поряд з існуючою класифікацією також використовувалась класифікація засуджених і за соціально – рольовими критеріями, а саме: так звані «зłodії в законі»; «засуджені, які відмовились від «зłodійських законів»; інші категорії засуджених, тощо. Відповідно для тримання засуджених різних категорій створювались і відповідні установи як загального, так і суворого режиму.

Наступним етапом розвитку пенітенціарної системи в минулому столітті стало прийняття Виправно-трудоного кодексу Української РСР, який набрав чинності з 01 червня 1971 року.

Відмінною особливістю ВТК УРСР від попередніх нормативно-правових актів у частині регулювання індивідуалізації виконання покарання у виді позбавлення волі було те, що на законодавчому рівні вперше закріплювалася зміна умов тримання засуджених як окрема форма індивідуалізації. Проте з аналізу відповідних положень кодексу випливає, що обсяг правового регулювання даного інституту в межах однієї колонії був вужчим у порівнянні з аналогічними положеннями ВТК УСРР 1925 року. Позитивним, на нашу точку зору, було те, що вперше на рівні закону (ч.2 ст.7 ВТК УРСР 1970 року) було закріплено положення, що відображало сутність індивідуалізації виконання покарання: засоби виправлення і перевиховання повинні застосовуватися з урахуванням характеру і ступеня суспільної небезпечності вчиненого злочину, особи засудженого, а також поведінки засудженого і його ставлення до праці [6, 196-199].

Щодо класифікації засуджених, то слід відмітити, що у ВТК УРСР значна увага приділялась питанню диференційованого підходу до засуджених при виконанні кримінального покарання у виді позбавлення волі. Так, виправно-трудоі установи поділялися на три види: виправно-трудоі колонії, тюрми та виховно-трудоі колонії (ст.12).

Було передбачено роздільне тримання різних категорій засуджених залежно від статі, віку, ступеня суспільної небезпечності вчиненого злочину та особистості правопорушника (ст.21) [7, 123-129].

Так, у виправно-трудоих установах встановлюється роздільне тримання: чоловіків і жінок; неповнолітніх і дорослих. Вперше засуджених до позбавлення волі чоловіків тримають окремо від тих, хто раніше відбував покарання у виді позбавлення волі, вперше засуджених за злочини, що не є тяжкими, – від вперше засуджених за тяжкі злочини; засуджених до позбавлення волі жінок і неповнолітніх тримають роздільно відповідно до правил, передбачених статтями 15 і 18 вказаного Кодексу. Ізольовано від інших засуджених, а також роздільно, розміщуються: засуджених за особливо небезпечні державні злочини; засуджених, яким покарання у вигляді смертної кари замінено позбавленням волі або яким довічне позбавлення волі замінено позбавленням волі на певний строк у порядку помилування або амністії. Засуджених іноземних громадян і осіб без громадянства розміщують, як правило, окремо від засуджених громадян України.

У різних колоніях-поселеннях розміщувались засуджені, яких направлено відповідно до вироку суду в колонії-поселення для осіб, які вчинили злочини з необережності, та засуджених, яких направлено відповідно до вироку суду, чи переведено у порядку, передбаченому статтею 46 вказаного Кодексу, в колонії-поселення для осіб, що вчинили умисні злочини.

Вперше засуджені до позбавлення волі жінки утримувались окремо від тих, хто раніше відбував позбавлення волі. Неповнолітніх, які досягли сімнадцятирічного віку і твердо стали на шлях виправлення, могли розміщати окремо від інших засуджених неповнолітніх. Крім того, неповнолітніх, засуджених за вчинення в період відбування покарання умисних злочинів, а також неповнолітніх, які систематично або злісно порушують режим відбування покарання, можуть розміщати окремо від інших засуджених неповнолітніх.

Встановлені цією статтею вимоги роздільного тримання засуджених не поширювались на лікувальні заклади місць позбавлення волі і виправні колонії, призначені для тримання і лікування інфекційних хворих засуджених. Осіб, яких направляють в названі колонії, тримають на умовах режиму колонії того виду, який було їм призначено згідно з вироком суду.

За часів набуття Україною незалежності кримінально-виконавче законодавство продовжувало активно реформуватись в напрямку приведення його у відповідність з вимогами міжнародних норм в галузі дотримання прав людини. Відповідно і вимоги до класифікації засуджених, які утримувались у кримінально-виконавчих установах, повинні були відповідати вимогам міжнародної спільноти, а саме:

- 1) при розміщенні в'язнів по різних установах або режимах належним чином враховується їхній судовий та правовий стан (попередньо ув'язнений або засуджений в'язень, засуджений вперше або рецидивіст, короткий або довгий строк позбавлення волі), особливі вимоги щодо їхнього режиму, їхні медичні потреби, стать та вік;
- 2) чоловіки та жінки, як правило, утримуються окремо, хоча вони можуть брати разом участь у заходах, що організуються в рамках визначеної виправної програми;
- 3) як правило, попередньо ув'язнені утримуються окремо від засуджених осіб, якщо вони не дають згоди на спільне розміщення або спільну участь у заходах, що організуються для них;
- 4) молоді в'язні утримуються в умовах, які в міру можливості захищають їх від шкідливого впливу та враховують потреби, характерні для їхнього віку [8, 196-198].

Відповідно, до вимог міжнародних норм класифікація засуджених у кримінально-виконавчих установах повинна відповідати меті: відокремлення від інших тих засуджених, які з огляду на вчинені ними злочини або їхню особистість, можуть використовувати спільне розміщення на свою користь, або які можуть шкідливо впливати на інших. Адміністрація установ повинна сприяти такому розміщенню засуджених, яке полегшує їх виправлення та соціальну реінтеграцію і враховує в той же час вимоги управління та безпеки [9, 127-128].

Зазначені вище вимоги міжнародних норм та напрацьований досвід науковців та практиків був покладений в основу класифікації засуджених, яка знайшла своє відображення в діючому Кримінально-виконавчому кодексі України, який був прийнятий 11 липня 2003 року.

Згідно з чинним кримінально-виконавчим законодавством України класифікація засуджених здійснюється на основі соціально – демографічних, соціально – рольових, кримінально – правових та морально психологічних характеристик засуджених, що становить собою процес поділу загальної маси засуджених до позбавлення волі на окремі групи з метою створення умов для диференційованого застосування карального впливу [10, 27].

До 2001 року вид режиму і установи відбування покарання визначався у вирокі суду при призначенні кримінального покарання. З моменту вступу в дію Кримінального Кодексу України у 2001 році дана діяльність була покладена на Державну пенітенціарну службу України.

На даному етапі реформування кримінально-виконавчої системи питаннями розподілу засуджених по установах виконання покарань займається створена при територіальних управліннях ДПтС України «Комісія із питань розподілу, направлення і переводу для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі», яка проводить розподіл засуджених безпосередньо в слідчих ізоляторах. Вона діє на підставі «Інструкції про порядок розподілу, направлення і переводу для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі», яка затверджена Наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань № 261 від 16 грудня в 2003 році.

Незважаючи на суттєві, корінні зміни в національному кримінально-виконавчому законодавстві в галузі класифікації засуджених до позбавлення волі, існуючий на сьогодні порядок здійснення первинної класифікації засуджених до позбавлення волі не забезпечує зведення засуджених в однорідні групи, що є однією з умов ефективності роботи з ними. Статистичні дані та дані наукових досліджень свідчать, що в установах одного й того ж виду дуже часто разом тримаються зовсім різні за ознаками вчиненого злочину й даними про особу засуджені. Зокрема, це стосується строку покарання, форми вини, рецидиву злочинів, попередніх судимостей, мотивів, спрямованості злочинів, обставин, які обтяжують чи пом'якшують покарання, тощо [11, 23].

Вищевказане і зумовлює необхідність проведення подальшої ґрунтовної роботи як науковців, так і практичних співробітників, з метою вироблення нових підходів у класифікації засуджених, які відбувають покарання, у кримінально-виконавчих установах закритого типу

для виконання одного з основних завдань кримінально-виконавчого законодавства – виправлення та ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню нових злочинів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гернет М.Н. История царской тюрьмы: в 5 т. / М.Н. Гернет. – М.: Государственное издательство юридической литературы, 1950. – Т. 1. – 384 с.
2. Рыбников В.В. История правоохранительных органов отечества / В.В. Рыбников, Г.В. Алексушин. – М.: Изд-во «Щит», 2007. – 320 с.
3. Іваньков І. Історико-правовий аналіз діяльності органів і установ виконання покарань на території України (кінець 19 – середина 20 сторіччя): монографія / І. Іваньков, А. Чайковський; за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. І.Г. Богатирьова. – Бровари: ХмЦНТЕІ, 2010. – 208 с.
4. Симонян А.В. Лишённые свободы и их распределение по исправительных учреждениях: дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / Симонян Артур Владимирович. – Краснодар, 2003. – 180 с.
5. Малиновский И. Исправительно-трудовые кодексы отдельных республик или Исправительно-трудовой кодекс СССР / И. Малиновский // Вестник советской юстиции. – 1928. – № 1. – С. 623–624.
6. Кримінально-виконавче право України: навч. посібник / [О.М. Джужа, С.Я. Фаренюк, В.О. Корчинський та ін.]; під. ред. О.М. Джужи. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 446 с.
7. Уголовно-исполнительное право: [учебник / под ред. И.В. Шмарова]. – М.: БЕК, 1996. – 418 с.
8. Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями // ООН Аналіз проблем запровадження громадського моніторингу в установах державного департаменту України з питань виконання покарань: [посібник]. – К.: КІМ, 2007. – 536 с.
9. Европейские пенитенциарные правила / Трубников В.М., Шинкарьов Ю.В. // Збірник нормативних актів з кримінально-виконавчого права України. – Х.: Харків юридичний, 2008. – С. 127–167.
10. Яковець І.С. Первинна класифікація засуджених до позбавлення волі та їх розподіл в установи виконання покарань: монографія / І.С. Яковець. – Х.: вид-во «Кроссруд», 2006. – 208 с.
11. Яковець І.С. Первинна класифікація засуджених до позбавлення волі та їх розподіл в установи виконання покарань: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / І.С. Яковець. – Х., 2005. – 31 с.

УДК 343.278

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ПРАВА ОБІЙМАТИ ПЕВНІ ПОСАДИ АБО ЗАЙМАТИСЯ ПЕВНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

Житник Г.В., викладач-методист

Інститут кримінально-виконавчої служби

У статті автор розглядає проблемні питання застосування покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Робиться висновок щодо доцільності дослідження даного виду покарання.

Ключові слова: проблемні питання, покарання, засуджені, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю

Житник Г.В. НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ ПРИМЕНЕНИЯ НАКАЗАНИЯ В ВИДЕ ЛИШЕНИЯ ПРАВА ЗАНИМАТЬ ОПРЕДЕЛЕННЫЕ ДОЛЖНОСТИ ИЛИ ЗАНИМАТЬСЯ ОПРЕДЕЛЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ / Институт уголовно-исполнительной службы, Украина

В статье автор рассматривает проблемные вопросы применения наказания в виде лишения права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью. Делается вывод о целесообразности исследования данного вида наказания.

Ключевые слова: проблемные вопросы, наказание, осужденные, лишение права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью.

Zhytnyk G.V. SOME PROBLEM QUESTIONS CONNECTED WITH EXECUTION OF PROHIBITION TO HOLD SPECIFIED OFFICES AND ENGAGE IN SPECIFIED ACTIVITIES AS A TYPE OF PUNISHMENT / Institute of the criminal-executive service, Ukraine

The article is dedicated to analysis of problem questions connected with execution of prohibition to hold specified offices and engage in specified activities as a type of punishment. The conclusion concerning appropriateness of its research is carried out.

Key words: problem questions, punishment, convicts, prohibition to hold specified offices and engage in specified activities.

З проголошенням незалежності України розпочався процес розбудови демократичної, соціальної та правової держави. У зв'язку з цим сучасна кримінальна політика орієнтує законодавство та правозастосовну практику на подальше поглиблення диференційованого підходу до застосування кримінального покарання як засобу протидії злочинності. Ця тенденція вимагає наявності широкої системи примусових заходів впливу на осіб, які вчинили злочини, і визначення оптимальних меж їх застосування.

Одним із видів покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, є позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (ППОППЗПД), передбачене в ст.55 КК України, що може бути призначене як основне або як додаткове покарання. У певних випадках застосування саме цього виду покарання дозволяє досягти мети покарання, зокрема, спеціальної (приватної) превенції, з мінімальним обмеженням природних прав людини й уникнути негативних наслідків застосування позбавлення волі.

Проблемам кримінального покарання в науці завжди приділялась велика увага. Вони розглядались в дисертаційних дослідженнях, монографіях, відповідних розділах підручників та навчальних посібників, наукових статтях тощо. Великий внесок у розробку проблем покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю внесли знані науковці: Л.В. Багрій-Шахматов, М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, І.Г. Богатирьов, І.М. Гальперін, В.К. Гришук, Р.М. Гура, Т.А. Денисова, М.Д. Дурманов, В.К. Дуюнов, М.П. Журавльов, М.В. Кірюшкін, В.С. Комісаров, М.Й. Коржанський, Г.О. Крігер, Н.В. Кузнеченко, А.В. Лужбін, Ю.І. Ляпунов, В.П. Малков, В.П. Махоткін, М.І. Мельник, В.Д. Меньшагін, О.С. Міхлін, С.І. Нікулін, А.А. Піонтковський, В.І. Плохова, С.В. Полубинська, Ш.С. Рашковська, П.С. Ромашкін, Н.А. Сафаров, В.В. Сташис, А.Х. Стапанюк, М.О. Стручков, В.Я. Тацій, В.П. Тихий, Ю.М. Ткачевський, В.М. Трубников, В.І. Тютюгін, О.Г. Фролова, М.Л. Хавронюк, О.Л. Цветинович, С.Д. Шапченко, Н.В. Шепелева, С.С. Яценко та інші.

Метою статті є аналіз проблемних питань застосування покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю та обґрунтування доцільності дослідження даного виду покарання.

ППОППЗПД як основне та як додаткове покарання передбачене в 148 санкціях норм Особливої частини чинного Кримінального кодексу України (КК України) (21,2 % до загальної кількості санкцій норм Особливої частини КК України), у той час як у КК України, який утратив свою чинність, цей вид покарання був передбачений лише в 70 санкціях його норм.

Усього санкції статей Особливої частини чинного КК України передбачають 25 випадків застосування покарання у виді ППОППЗПД як основного виду покарання (3,6% до загальної кількості санкцій), та 124 випадки як додаткового (17,7%). Для порівняння, санкції статей Особливої частини КК України, який утратив чинність, передбачали 12 випадків застосування покарання у виді ППОППЗПД як основного виду покарання та 58 випадків як додаткового.

Таким чином, цей вид покарання як основний або додатковий у чинному КК України передбачений у понад як вдвічі більше нормах порівняно з КК України 1960 р. Тому актуальність дослідження такого виду покарання як ППОППЗПД з набранням чинності новим КК України значно зросла. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною

діяльністю належить до видів покарань, які найбільше потребують спеціального комплексного дослідження, тому що призначення та виконання саме цього виду покарання містить багато проблем. Про це свідчить, насамперед, малий відсоток та подальше стійке скорочення випадків призначення та виконання порівняно із застосуванням інших видів покарань, зокрема, позбавленням волі на певний строк.

Якщо у 2009 р. по Україні кількість засуджених до покарання у виді ППОППЗПД становила 5247 осіб (2,36% від загальної кількості засуджених за цей період), то з кожним роком ці показники знижуються. І вже у 2011 р. по Україні кількість засуджених до покарання у виді ППОППЗПД знизилась приблизно у два рази, до 2586 осіб (1,29% від загальної кількості засуджених за цей період). Також неоднозначне тлумачення правової природи цього виду покарання не дає можливості судам правильно його призначати. У науці та на практиці з'ясування сутності цього виду покарання практично не існує. Іноді суди, призначаючи покарання у виді ППОППЗПД, не завжди правильно визначають заборонені категорії посад і види діяльності та обчислюють строки цього виду покарання тощо.

Кара щодо засудженого здійснюється завжди, коли застосовується покарання. Вона є не тільки метою, а й сутністю будь-якого виду покарання, у тому числі й покарання у виді ППОППЗПД, і виражається насамперед у самому факті засудження особи, у негативній суспільно-моральній оцінці поведінки винного, яка міститься у вироку, а також у тих обмеженнях і позбавленнях фізичного, матеріального і морального характеру, які зазнає особа при засудженні та відбуванні покарання.

Негативна суспільно-моральна оцінка виступає суттєвим елементом кари будь-якого покарання, спричиняє засудженому страждання морального характеру, змушує його іноді переглянути свої життєві позиції, відмовитися від шкідливих звичок та поглядів. Але кара в такому виді покарання як ППОППЗПД має свої притаманні тільки йому особливості, які полягають у тому, що суд (орган держави) позбавляє особу тих прав, які надані й гарантовані самою державою.

Каральна сутність цього виду покарань полягає в тому, що засуджений протягом установленого у вироку суду строку суттєво обмежується в праві вибору за власним розсудом роду занять або роботи. При влаштуванні на роботу по закінченню строку, який визначений у вироку суду, яким особа засуджена до покарання у виді ППОППЗПД безперервний трудовий стаж роботи переривається. Звісно, що цей фактор тягне за собою ряд несприятливих для засудженого правових наслідків [10, 18].

Важливо, щоб кара відповідала принципу справедливості. Справедливість – це приборкання сили мудрістю. Справедливість покарання – це об'єктивне, неупереджене, насправді законне застосування до громадянина, який вчинив злочин, виду та міри (розміру) покарання. У філософії ще з давніх часів розрізняють зрівняльний та розподільний аспекти справедливості. У кримінальному праві зрівняльний аспект знаходить своє вираження у рівності громадян перед законом, єдиних підставах і межах відповідальності, а розподільний – в індивідуалізації покарання з урахуванням не тільки об'єктивної сторони діяння, а й людського фактора, в даному випадку особистісних якостей людей, які засуджуються за вчинення злочину або звільняються від кримінальної відповідальності.

Покарання у виді ППОППЗПД повністю відповідає меті покарання, адже каральна функція полягає в тому, що суд визнає неможливим збереження за винною особою права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю протягом часу, встановленого вироком. Застосування цього покарання призводить до втрати або обмеження деяких пільг і переваг. Так, через відносно тривалий термін цього покарання воно може призвести до декваліфікації засудженого, спричинити перерву спеціального трудового стажу, необхідності набуття нової спеціальності, тим самим заподіює винній особі не тільки моральних страждань, а й зачіпає її майнові інтереси [9, 241].

Виправлення засудженого – це такі зміни його особистості, які роблять його безпечним для суспільства, характеризують його схильність до правомірної поведінки, поваги до правил і традицій людського співжиття. У цілому виправлення засуджених як процес полягає в систематичному, науково обґрунтованому, гуманному впливі на засуджених, що відбувають

покарання за вироком суду, з урахуванням виду, строку і специфіки покарання, а також встановленого порядку його відбування.

На відміну від покарань, покликаних виправляти засуджених на основі залучення до праці, досліджуване нами покарання, навпаки, передбачає примусове звільнення засудженого від виконуваної роботи або діяльності. Звичайно, засуджений, покараний таким чином, не позбавляється права на працю взагалі, і може влаштуватися (якщо перебуває на волі) на інше місце. Отже, виправний вплив досліджуваного покарання полягає в самому його змісті, у тому, що засуджений, втративши можливість продовжувати виконання колишніх службових або професійних функцій, відчуває негативну оцінку своєї протиправної поведінки суспільством, переживає, кається, не хоче бути покараним за подібне діяння. Інакше кажучи, у такому покаранні як ППОППЗПД елементи карального й виховного впливу виокремити неможливо.

Нічим не виправдана відмова від застосування покарання у виді ППОППЗПД до засуджених, які використали свою посаду або діяльність в злочинних цілях, що суперечить завданню боротьби зі злочинністю. Адже цей вид покарання здатний відігравати важливу роль як у виправленні засуджених, так і в загальному та спеціальному запобіганні правопорушенням. Певною мірою це досягається завдяки каральним властивостям даного виду покарання: у зв'язку з його застосуванням засуджені змушені переходити на іншу роботу, нерідко менш кваліфіковану, нижче оплачувану; втрачаються і сталі соціальні зв'язки винного, його авторитет і репутація. Усе це завдає винному моральних переживань, істотно зачіпає його майнові інтереси.

Треба зазначити, що серед учених немає єдиної думки в оцінці сутності поняття „перевиховання” та його відмінності від „виправлення” [2, 65]. Наприклад, М.І. Бажанов указував, що ставити перед покаранням мету перевиховання – це значить перебільшувати можливості покарання як соціального явища [1, 134].

Російські вчені, які спеціально досліджували проблему мети і функцій покарання у новому КК РФ, слушно зазначають, що у кримінальному законі повинні бути закріплені тільки ті цілі, які є специфічними для кримінального права і можуть бути досягнуті його засобами. Тому вони заперечують таку мету, як виправлення засудженого, оскільки реально вона може бути досягнута лише при виконанні покарань, а тому і повинна мати відображення у кримінально-виконавчому законі, і виділяють дві мети покарання – відновлення соціальної справедливості і запобігання вчиненню нових злочинів [3, 82-83].

Покарання у виді ППОППЗПД належить до числа покарань з вираженим превентивним потенціалом, що реалізується як у плані запобігання вчиненню нових злочинів самими засудженими (спеціальна превенція), так і іншими особами (загальна превенція).

Не зупиняючись докладно на аналізі дискусій з проблем загального й спеціального запобігання, підкреслимо лише те, що, на нашу думку, запобігання є спеціальним у тих випадках, коли воно адресоване певним групам чи категоріям осіб, а загальним – коли воно адресоване всім громадянам і спрямоване на утримання їх від вчинення злочинів під загрозою (страхом) покарання та пов'язаними з ним державним і громадським засудженням, а також різноманітними обмеженнями та позбавленнями прав і свобод.

Покарання у виді ППОППЗПД має на меті недопущення вчинення засудженим у подальшому злочинів за допомогою використання певної посади або в результаті зайняття певною діяльністю. Це покарання покликано забезпечити запобігання вчиненню повторних злочинів, пов'язаних зі службовою, професійною або непрофесійною діяльністю винної особи.

Соціально-превентивна роль досліджуваного покарання характеризується також здійсненням загальнопереджувального впливу, що не полягає лише в погрозі покаранням, породжуваному ним ефекту залякування, а сприяє виробленню у громадян позитивних соціально-правових установок, що забезпечують правомірну поведінку і сприяють підвищенню соціальної активності громадян у правовій сфері.

На думку В.К. Дуюнова та О.Л. Цветиновича, покарання у виді ППОППЗПД є одним із найбільш ефективних і, отже, найбільш перспективних видів покарання. Про його ефективність свідчить, зокрема, той факт, що рецидив серед засуджених із застосуванням цього додаткового покарання у два рази менше рецидиву серед аналогічної категорії засуджених, до яких додаткове покарання

не застосовувалося. У той же час Р.М. Гура робить висновок, що в результаті виконання покарання у виді ППОППЗПД цілі покарання досягаються не завжди [4, 6].

Згідно з ч.3 ст.50 КК України, покарання не має на меті завдати фізичних страждань або принизити людську гідність. Покарання у виді ППОППЗПД також не має на меті завдати фізичних страждань або принизити людську гідність.

Конституція України визначає, що кожен має право на повагу до його гідності і ніхто не може бути підданий катуванню, жорсткому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню. Тому покарання у виді ППОППЗПД, як і будь-яке інше покарання, не має на меті завдати фізичних страждань або принизити людську гідність, хоча засуджений, відбуваючи покарання, відчуває певний дискомфорт і переживає, відповідно до виду покарання, страждання морального характеру.

Фізичні страждання – це такі страждання, які виникають внаслідок негативного впливу на фізичну сферу особи, тобто фізичний біль – певний фізичний стан людини, який визначається сукупністю фізіологічних процесів центральної нервової системи, викликаний надміру сильними чи руйнівними подразненнями. Фізичний біль має гнітючий, тяжкий характер. У психічно здоровій людини фізичні страждання неминуче викликають моральні страждання, які можуть проявлятися у формах образи, сорому, горя, депресії, почуття незворотної втрати тощо.

Гідність – внутрішня самооцінка особою власних якостей, здібностей, світогляду, свого суспільного значення, що ґрунтується на громадському, тобто публічному визначенні цінностей цієї особи.

Що стосується функцій покарання, у тому числі й функцій покарання у виді ППОППЗПД, то вони, на думку російських вчених, такі: 1) охоронна (КК встановлює санкції за різні посягання і визначає підстави й умови, за наявності яких ці санкції реалізуються); 2) каральна (засуджена особа піддається певним позбавленням чи обмеженню прав і свобод); 3) виховна (особа, яка вчинила злочин, піддається негативній правовій і морально-політичній оцінці від імені держави); 4) попереджувальна (утримання від злочинів осіб, які в силу своєї антисоціальної і антиправової спрямованості здатні порушити кримінально-правову заборону).

Серед діяльності, права на яку може позбавити в обвинувальному вирокі суд, є підприємницька діяльність. За ч.1 ст.42 Конституції України кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом [5]. Так, згідно з ч.1 ст.43 Господарського кодексу України, підприємці мають право без обмежень самостійно здійснювати будь-яку підприємницьку діяльність, яку не заборонено законом [6]. У свою чергу, підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку.

Отже, ППОППЗПД – це заборона засудженому упродовж певного строку, визначеному в обвинувальному вирокі суду, займатися самостійною, ініціативною, систематичною, на власний ризик господарською діяльністю, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку, у зв'язку з якою ним було вчинено злочин, і що визначена в обвинувальному вирокі суду, який набрав чинності.

Розглянемо *ознаки* позбавлення права займатися підприємницькою діяльністю. По-перше, позбавлення права займатися підприємницькою діяльністю – це заборона, що забезпечується силою державної влади в межах закону. Невиконання цієї заборони тягне за собою застосування до особи державного примусу. По-друге, ця заборона поширюється лише на засудженого до цього виду покарання і не стосується інших осіб. Ця заборона не може розповсюджуватися на членів родини, родичів та знайомих засудженого. По-третє, це позбавлення права діє упродовж певного, точно визначеного строку, який повинен бути визначений у роках та (або) місяцях. Він не може бути нижче від найнижчої та вище від найвищої межі, встановленої для даного виду покарання в Загальній частині КК України. Таким чином, строк, на який призначається позбавлення права займатися підприємницькою діяльністю, має бути визначений в обвинувальному вирокі суду, у якому суддя фіксує, що заборона стосується лише тієї діяльності, що згідно із Законом України „Про підприємництво” визнається підприємницькою.

Слід також наголосити, що заборона займатися підприємницькою діяльністю може розповсюджуватися як на всю підприємницьку діяльність, так і на певний її вид чи види. Це залежить від конкретних обставин справи й визнання судом за неможливе збереження за винним права займатися підприємницькою діяльністю взагалі або певним видом чи видами підприємницької діяльності. Тому вчинений засудженим злочин повинен бути пов'язаний з його підприємницькою діяльністю. Необхідно зауважити, що при винесенні вироку конкретний вид або види забороненої підприємницької діяльності повинні бути зазначені в обвинувальному вирокі суду.

Позбавлення права займатися підприємницькою діяльністю виявляється у трьох формах: відмова у реєстрації як суб'єкта підприємницької діяльності особи, яка не була зареєстрована і яку суд позбавив права займатися підприємницькою діяльністю; скасування реєстрації суб'єкта підприємницької діяльності, який уже був зареєстрований на момент набрання чинності обвинувальним вирокі суду і якого суд позбавив права займатися будь-якою підприємницькою діяльністю або видом чи видами підприємницької діяльності, дозвіл на які мала ця особа; перереєстрація суб'єкта підприємницької діяльності, якого суд позбавив права займатися одним із видів підприємницької діяльності, дозвіл на які мала ця особа [7, 166].

Певні обмеження права займатися підприємницькою діяльністю містяться і в самому законі. Згідно з ч.2 ст.42 Конституції України підприємницька діяльність депутатів, посадових і службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування обмежується законом. За ч.4 ст.43 Господарського кодексу України здійснення підприємницької діяльності забороняється органам державної влади та органам місцевого самоврядування. Підприємницька діяльність посадових і службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування обмежується законом у випадках, передбачених ч.2 ст.64 Конституції України [8].

Враховуючи викладене, робимо висновок, що процес виконання та відбування ППОППЗПД містить в собі багато протиріч. Зміни в суспільстві породжують нові проблеми, які потрібно постійно аналізувати та вирішувати. Останнім часом ці зміни мали кардинальний характер, що суттєво вплинуло на діяльність суб'єктів виконання ППОППЗПД, що свідчить про доцільність подальших досліджень даного виду покарання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бажанов М.И. Назначение наказания по советскому уголовному праву / М.И. Бажанов. – Киев: Вища школа. Головное изд-во, 1980. – 216 с.
2. Бугаєв В.А. Правове закріплення спеціальних кримінальних покарань у кримінальному законодавстві України / В.А. Бугаєв // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2004. – № 4(30). – С. 64–70.
3. Зубкова В.И. Уголовное наказание и его социальная роль: теория и практика / В.И. Зубкова. – М: Изд-во НОРМА, 2002. – 304 с.
4. Гура Р.М. Виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 „Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право” / Р.М. Гура; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2003. – 20 с.
5. Богатирьов І.Г. Періоди розвитку кримінальних покарань, альтернативних позбавленню волі (історико-правовий аспект) / І.Г. Богатирьов // Юридична Україна. – 2004. – № 5. – С. 63–68.
6. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. №436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№18, 19–20, 21–22. – Ст. 144.
7. Денисов С.Ф. Покарання, пов'язані з позбавленням певних прав, за кримінальним законодавством деяких зарубіжних країн / С.Ф. Денисов, Д.С. Шиян // Влада. Людина. Закон. Юридичний науково-публіцистичний журнал. – 2002. – № 6 (червень). – С. 165–169.
8. Коментар до Конституції України / За ред. д.ю.н. В.Б. Авер'янова, В.Ф. Бойко. – К.: Ін-т законодавства Верховної Ради України, 1996. – 377 с.

9. Шиян Д.С. Підстави та умови призначення покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю / Д.С. Шиян // Актуальні проблеми кримінального і кримінально-процесуального законодавства і практики його застосування: зб. тез доповідей учасників Регіонального круглого столу. Хмельницький: ХІУП, 2002. – С. 240–242.
10. Васильєв А.И. Исполнение уголовных наказаний, не связанных с мерами исправительно-трудового воздействия на осуждённых: учеб. пособие / А.И. Васильев, А.Н. Павлухин. – Рязань: РВШ МВД СССР, 1988. – 84 с.

УДК 343.265

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КОНТРОЛЮ ЗА ОСОБАМИ, ЗВІЛЬНЕНИМИ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ З ВИПРОБУВАННЯМ

Журова І.І., здобувач

*Навчально-науковий інститут права та масових комунікацій
Харківського національного університету внутрішніх справ*

Стаття присвячена проблемним питанням контролю за особами, звільненими від відбування покарання з випробуванням.

Ключові слова: контроль, засуджений, покарання, звільнення, випробування.

Журова И.И. НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ КОНТРОЛЯ ЗА ЛИЦАМИ, ОСВОБОЖДЕННЫМИ ОТ ОТБЫВАНИЯ НАКАЗАНИЯ С ИСПЫТАНИЕМ / Харьковский национальный университет внутренних дел, Украина

Статья посвящена проблемным вопросам контроля за лицами, освобожденными от отбывания наказания с испытанием.

Ключевые слова: контроль, осужденный, наказание, освобождение, испытание.

Zhurova. I.I. SOME PROBLEM QUESTIONS CONNECTED WITH EXECUTION OF CONDITIONAL SENTENCE / Kharkiv national university of internal affairs, Ukraine

The article is dedicated to problem questions of conditional sentence.

Key words: control, convict, punishment, release, probation.

Варто зазначити, що порядок здійснення контролю за звільненими з випробуванням ми розглядаємо як сукупність правовідносин та правових засобів, що складають основу процесу контрольної діяльності кримінально-виконавчої інспекції, які застосовуються в певній послідовності – етапам, визначеній законодавством.

Вивчення практичних питань здійснення контролю є потребою як науковою, так і правозастосовною. Сучасний стан здійснення контролю за звільненими з випробування, на наш погляд, необхідно розглядати через порядок його здійснення. Такий підхід дасть можливість виявити невирішені питання правового регулювання окремих стадій чи змістовних елементів контролю, а також запропонувати зміни до законодавчих актів, які регламентують здійснення контролю за звільненими з випробуванням.

Найбільшу кількість норм щодо здійснення контролю за звільненими з випробуванням містить Інструкція. Аналіз вказаного акта дає підстави класифікувати дії кримінально-виконавчої інспекції при здійсненні контролю засуджених на забезпечення обліку та реєстрації засудженого, власне контрольні, інформативні, при зміні стану чи певного юридичного факту.

Теоретичним підґрунтям підготовки статті стали праці вітчизняних та зарубіжних вчених таких як: І.М. Агзамов, С.С. Банников, Ю.В. Бишевський, І.Г. Богатирьов, С.В. Бородин, С.М. Будатаров, А.Я. Гришко, Г.В. Дровосеков, М.П. Журавльов, В.Є. Квашиєв, В.М. Кондрат'єв, С.І. Комарицький, Ф.Г. Максюков, Ю.Б. Мельникова, С.А. Міклін, С.А. Міхлін, М.В. Ольховик, П.Ф. Пашкевич, О.І. Петров, І.С. Ретюнських, А.К. Романов,

В.П. Романова, О.М. Ружников, П.І. Самошин, Ю.В. Солопанов, М.О. Стручков, О.В. Філімонов, Д.О. Хан-Магомедов, В.Д. Шкадюк, М.Й. Якубович та інші.

Мета статі передбачає розгляд проблемних питань контролю за особами, звільненими від відбування покарання з випробуванням.

У науковому плані аналіз практики контролю допоможе у визначенні поняття порядку здійснення звільнення з випробуванням та окремих елементів. При дослідженні порядку здійснення контролю за звільненими з випробуванням, емпіричну базу склали дані соціологічного опитування інспекторів кримінально-виконавчої інспекції та статистичні дані Державної пенітенціарної служби України, а методологічною основою стало застосування формально-юридичного, соціологічного, структурно-функціонального методів дослідження.

Проведене нами соціологічне опитування співробітників кримінально-виконавчої інспекції в рамках дослідження контролю за особами, звільненими від відбування покарання мало на меті з'ясування за допомогою конкретно-соціологічного методу окремих питань здійснення вказаного кримінально-правового впливу.

Опитуванням було охоплено 80 співробітників кримінально-виконавчої інспекції різних регіонів України. Серед опитаних близько 94% – інспекторський склад, та близько 6% – керівний склад кримінально-виконавчої інспекції. За освітнім рівнем неповну вищу юридичну освіту мають 93, 3% опитаних. На час опитування близько 77% інспекторів не пройшли підвищення кваліфікації.

Для науки взагалі та науки кримінально-виконавчого права зокрема, постійними джерелами її розвитку є теорія та практика. Ці взаємопов'язані складові науки забезпечують безперервне надходження суми знань, перевірених попередньою практикою та їх теоретичне узагальнення [1, 10]. М.О. Стручков, підкреслюючи вагому роль накопленню і об'єднанню в систему знань, які мають значення наукової теорії і складають умови розвитку науки і її галузей зазначав, що «ніяка наука, в тому числі і наука виправно-трудова, не може існувати, якщо не будуть розроблені її теоретичні основи» [2, 4].

У рамках теорії кримінально-виконавчого права особливу роль грає міцний методологічний фундамент, який дозволяє теоретично глибоко визначити її висхідні положення, начала, принципи, а також зміст норм і практику їх застосування [3, 154]. І.Г. Богатирьов зазначає, що для характеристики кримінально-виконавчих відносин необхідно використати переваги предметного підходу до аналізу теоретичних і методологічних засад виконання кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, що дозволить найбільш повно використовувати можливості наукової методології, виробленої в рамках сучасної філософсько-правової доктрини, з метою предметного вирішення теоретико-пізнавальних завдань, що стоять перед кримінально-виконавчою системою [4, 110].

На думку О.В. Філімонова, «проблеми контролю ще не стали предметом наукового вивчення, що на практиці породило ряд недоліків у правовому регулюванні даної діяльності, організаційному її забезпеченні» [5, 4]. Як зазначають А.К. Музеник, В.А. Уткін та О.В. Філімонов, «стає очевидним важливість наукового вивчення проблем контрольно-наглядової діяльності, які здійснюються при виконанні мір кримінальної відповідальності з метою знаходження найбільш ефективних форм і методів запобігання рецидиву злочинів з боку осіб, засуджених без позбавлення волі» [6, 42]

Порядок виконання покарання в правовому регулюванні має відповідну управлінську складову, а тому повинен відповідати законам науки управління. Г.В. Атаманчук акцентує увагу на важливості системної організації процесу правового регулювання державного управління [7, 305]. Власне кримінально-виконавчі правовідносини з контролю за поведінкою звільнених з випробуванням та її корекції, є правовідношення між кримінально-виконавчою інспекцією і особою, звільненою від відбування покарання з випробуванням [8, 112]. Слід підтримати О.М. Звенигородського, який пропонує склад цих правовідносин розділити на такі види: правовідносини з порядку реєстрації та ведення обліку засуджених; правовідносини щодо контролю за поведінкою звільнених з випробуванням; правовідносини щодо контролю за виконанням обов'язків, покладених на звільнених з випробування судом; правовідносини з

приводу порушення засудженими випробувального режиму та застосування мір впливу; правовідносини з корекції поведінки засуджених [9, 112].

Найбільшу кількість норм щодо здійснення контролю за звільненими з випробуванням містить Інструкція. Аналіз вказаного акту дає підстави класифікувати дії кримінально-виконавчої інспекції при здійсненні контролю засуджених на забезпечення обліку та реєстрації засудженого, власне контрольні, інформативні, при зміні стану чи певного юридичного факту.

Форми і методи управлінської діяльності застосовуються в певній послідовності, циклічності, що диктується інтересами і цілями підготовки, ухвалення і виконання управлінських рішень, проведення організаційних заходів. Етапи управлінської діяльності зі своїм особливим набором форм і методів іменуються в науковій літературі стадіями (циклами) управлінської діяльності. Самі стадії мають логічний зв'язок і утворюють в сукупності відомий кругообіг управлінських дій – одиничний "виток" управлінського процесу.

Спроба систематизації порядку здійснення заходів, необхідних для здійснення контролю за поведінкою осіб, звільнених з випробуванням була зроблена В.Д. Шкадюком [10, 113]. Важливим початковим етапом процесу виконання звільнення з випробуванням є постановка засуджених на облік у кримінально-виконавчої інспекції за місцем проживання після отримання копії вироку. Несвоєчасна постановка на облік може спричинити ряд негативних наслідків: зміну засудженим місця проживання, затримку направлення вироків до кримінально-виконавчої інспекції, повторне скоєння злочинів звільнених з випробуванням в умовах безконтрольності.

В.П. Романова констатує, що практика порушення термінів надходження копій вироків із судів суперечить чинному законодавству, а саме вимогам КВК щодо початку протікання випробувального терміну, з моменту вступу вироку в законну силу. До постановки на облік особа, звільнена з випробуванням, не будучи ознайомленою з вимогами, які пред'являються до засуджених цієї категорії, самих вимог не дотримуються [11, 170].

З проведеного нами опитування інспекторів кримінально-виконавчої інспекції стає очевидним, що при постановці на облік звільнених із випробуванням, виникають проблеми, про що вказано у 48,5% опитуваними. Зокрема, 67,6% респондентів вказало на те, що протягом одного місяця від 80 до 100 % засуджених своєчасно ставлять на облік, 17,5% протягом двох місяців на облік ставлять від 2 до 8% засуджених, 15% інспекторів кримінально-виконавчої інспекції протягом трьох і більше місяців на облік ставиться 1-2% засуджених.

Одним із невирішених питань правового регулювання контролю за звільненими з випробуванням є несвоєчасне надсилання судами копій вироків до кримінально-виконавчої інспекції. На переконання 60,6% опитаних, від 1% до 3% вироків суду надсилається з порушенням строків до 1 місяця; 18,2% – 21,2% респондентів вказує, що 0,5% таких вироків надсилається з порушенням до 3-х місяців.

Наступним проблемним питанням етапу постановки на облік звільненого з випробуванням є визначення реальної підстави для здійснення контролю, яка залежить від моменту взяття на облік. Одним із проблемних питань постановки на облік кримінально-виконавчої інспекції особи, звільненої з випробуванням є неточності в копіях документів, які надсилають суди. Прикладом цього є непоодинокі випадки, коли суди надсилають вирок, в яких вказана адреса, за якою засуджені вже не проживають, або місце їх перебування невідоме. Більш того, за даними Державної пенітенціарної служби України, є випадки, коли суди надсилають вирок, в яких вказують неіснуючу адресу.

Схожі проблеми щодо взяття на облік кримінально-виконавчої інспекції та початку контролю за умовно засудженими фіксують фахівці кримінально-виконавчого права у Російській Федерації. Окремі судді у деяких регіонах РФ вимагають від співробітників кримінально-виконавчої інспекції обчислювати термін умовного засудження з моменту оголошення вироку, керуючись при цьому постановами Президії та Пленуму Верховного Суду РФ, поясненням прокуратури, у яких зазначено, що «обчислення випробувального строку з моменту вступу вироку в законну силу на підставі відповідної норми КВК РФ є помилковим, так як КВК РФ регулює питання, пов'язані з виконання покарання, а не з його призначенням».

Наступним етапом після постановки на облік є виклик особи, звільненої з випробуванням до кримінально-виконавчої інспекції для проведення з нею співбесіди, під час якої їй роз'яснюються порядок та умови відбування покарання, правові наслідки за невиконання покладених на неї судом обов'язків, за порушення громадського порядку, вчинення нового злочину та уточнення анкетних даних. У разі ухилення засудженого від неявки з поважної причини, для застосування застереження необхідно буде документальне підтвердження виклику. Таким підтвердженням може бути або документ про поштове відправлення, або особисте вручення виклику інспектором під розписку особи, звільненої з випробування. Усі інші способи можуть, на наш погляд, мати лише допоміжний характер.

Згідно з п.4.11 розділу IV Інструкції, за результатами проведеної бесіди засуджена особа дає підписку про ознайомлення з вимогами законодавства щодо неї та обов'язками, покладеними на неї судом, які засуджена особа зобов'язується виконати. Ми не підтримуємо міркування І.С. Яковець щодо надання права інспекторам кримінально-виконавчої інспекції складати протоколи про адміністративні правопорушення щодо підконтрольного контингенту засуджених. Наша позиція ґрунтується на п.1 ст.255 КпАП де вказано, що органи і установи виконання покарань та слідчих ізоляторів мають право складати протоколи про адміністративні правопорушення лише за ст.188 КпАП «Незаконна передача заборонених предметів у слідчих ізоляторах, установах виконання покарань», тобто в разі прихованої від огляду передачі будь-яким способом алкогольних напоїв, лікарських та інших засобів, що викликають одурманювання, а так само інших заборонених для передачі предметів. Зі змісту вказаної норми випливає, що суб'єктом правопорушення є особи, які намагалися незаконним способом передати заборонені предмети до слідчих ізоляторів або установи виконання покарання, до них нажал, законодавець не відносить засуджених осіб.

Але, сама ідея висловлена І.С. Яковець є важливою з точки зору можливого розширення повноважень КВІ щодо впливу на звільнених з випробуванням при здійсненні контрольних заходів. На її думку, виходячи зі змісту ч.3 ст.75, ч.2 ст.78 КК, крім обов'язку не вчинювати злочину, засуджений зобов'язаний не допускати правопорушень. Тобто, навіть не будучи зобов'язаним судом, від особи, звільненої з випробуванням КВІ може вимагати утримання від вчинення нового злочину та не допускати правопорушень [12, 127].

У практиці здійснення контролю є випадки, коли звільнені з випробуванням звертаються з проханням до кримінально-виконавчої інспекції не повідомляти про їх засудження за місцем роботи, що може призвести до їх звільнення тощо. На наш погляд, дана проблема може бути вирішена відповідно до міжнародно-правових актів, де містяться норми про згоду правопорушника на подання про них певного виду персональної інформації. Так, у Рекомендації № R (92) 16 Комітету Міністрів Ради Європи відносно Європейських правил по застосуванню громадських санкцій і мір стягнення, сформульоване правило, яке пропонує вилучати інформацію про правопорушення і минуле засудженого, які можуть призвести до небажаних соціальних наслідків або розглядатися як вторгнення в приватне життя.

Окремою групою праввідносин, які виникають у практичному здійсненні контролю за звільненими з випробуванням є відносини з приводу безпосереднього контролю, що пов'язано з проведенням цілого ряду дій КВІ: перевірок, отримання інформації про звільненого з випробуванням, відвідування засуджених тощо. Цей контроль зводиться до організації системи інформування інспекції про всі правопорушення, допущені засудженими.

На підставі вищевикладеного та аналізу практики здійснення кримінально-виконавчою інспекцією контролю за звільненими з випробуванням робимо висновок про те, що в день отримання копії вироку суду засудженій особі надсилається поштовим відправленням, або вручається під розписку особисто (батькам неповнолітніх або особам, які їх замінюють) виклик до інспекції (неповнолітні – з батьками або особою, яка їх заміняє) для проведення з нею співбесіди, під час якої їй роз'яснюються порядок та умови відбування покарання, правові наслідки за невиконання покладених на неї судом обов'язків, за порушення громадського порядку, учинення нового злочину, уточнюються анкетні дані.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артамонов В.П. Наука советского исправительно-трудового права: [учебное пособие] / В.П. Артамонов. – М.: РИО Академии МВД СССР, 1974. – 130 с.

2. Наташев А.Е. Основы теории исправительно-трудового права / А.Е. Наташев, Н.А. Стручков. – М.: Юрид. лит., 1967. – 191 с.
3. Стручков Н.А. Советская исправительно-трудовая политика и ее роль в борьбе с преступностью / Н.А. Стручков. – Саратов: Изд-во Саратовского университета, 1970. – 191 с.
4. Богатирьев І.Г. Кримінальні покарання, не пов'язані з позбавленням волі (теорія і практика їх виконання кримінально-виконавчою інспекцією): дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.08 / Богатирьев Иван Григорович. – К.: Київський національний університет внутрішніх справ, 2006. – 383 с.
5. Филимонов О.В. Посткриминальный контроль: (Теоретические основы правового регулирования) / Филимонов О.В. – Томск: Изд-во Том. ун-та, 1991. – 180 с.
6. Музеник А.К. Условное осуждение и отсрочка исполнения приговора / Музеник А.К., Уткин В.А., Филимонов О.В. – Томск: Изд-во Том. ун-та, 1990. – 173 с.
7. Атаманчук Г.В. Теория государственного управления: [курс лекций] / Атаманчук Григорий Васильевич. – 4-е изд., стер. – М.: Омега-Л, 2006. – 399 с.
8. Агзамов И.М. Условное осуждение (проблемы правовой регламентации и исполнения): дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. / Агзамов Ильдар Марсович. – М., 2005 – 171 с.
9. Шкадюк В.Д. Організація виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, здійснення контролю за поведінкою осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, та звільнених від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років: [методичний посібник] / За заг. ред. Калашник Н.Г. – К.: ДКВСУ, 2007. – 242 с.
10. Романова В.П. Условное осуждение: уголовно-правовой и криминологические аспекты: дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / Романова Вера Петровна. – М., 2004. – 253 с.
11. Яковець І.С. Проблемні питання практичного здійснення контролю за поведінкою осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, на яких судом не покладено обов'язки // Проблеми запобігання злочинності в органах і установах виконання покарань: Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (Чернігів, 21 грудня 2006 р.). – Чернігів, 2007. – С. 168-172.

УДК 343.819.1

ЗАХОДИ СПЕЦІАЛЬНОГО ТА ІНДИВІДУАЛЬНОГО ЗАПОБІГАННЯ ВЧИНЕННЮ ЗЛОЧИНІВ У КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧИХ УСТАНОВАХ ВІДКРИТОГО ТИПУ

Зубов Д.О., здобувач

*Навчально-науковий інститут права та масових комунікацій
Харківського національного університету внутрішніх справ*

У статті автором розглядаються заходи спеціального та індивідуального запобігання вчиненню злочинів у кримінально-виконавчих установах відкритого типу.

Ключові слова: запобігання, злочини, кримінально-виконавчі установи відкритого типу, обмеження волі.

Зубов Д.О. МЕРЫ СПЕЦИАЛЬНОГО И ИНДИВИДУАЛЬНОГО ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ СОВЕРШЕНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ В УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ ОТКРЫТОГО ТИПА / Харьковский национальный университет внутренних дел, Украина

В статье автором рассматриваются меры специального и индивидуального предупреждения совершения преступлений в уголовно-исполнительных учреждениях открытого типа.

Ключевые слова: предупреждение, преступления, уголовно-исполнительные учреждения открытого типа, ограничение свободы.

Zubov, D.O. THE MEASURES OF SPECIAL AND INDIVIDUAL CRIME PREVENTION AT THE OPEN-TYPE CRIMINAL-EXECUTIVE INSTITUTIONS / Kharkiv national university of internal affairs, Ukraine

The article is dedicated to the analysis of the measures of special and individual crime prevention at the open-type criminal-executive institutions.

Key words: prevention, crimes, open-type criminal-executive institutions, limitation of liberty.

Спеціальне та загальне запобігання поєднуються своєрідним зворотним зв'язком. Спеціальне запобігання органічно доповнює і конкретизує загальне, проте заходи спеціального запобігання мають часові межі та реалізуються у розрізі окремих його складових. Спеціальне запобігання вчиненню злочинів засудженими у кримінально-виконавчих установах відкритого типу ґрунтується на загальному, використовує профілактичний потенціал суспільного розвитку загалом.

Загальне та спеціальне запобігання злочинності співвідносяться з усуненням процесів причинності й детермінації злочинності на різних рівнях: макросередовище, соціально-державне середовище (загальне попередження), і середовище середнього рівня, що виділяється за спеціально-кримінологічними критеріями (спеціальне попередження) [9, 445–446], мікросередовище (індивідуальне попередження).

Спеціально-кримінологічні заходи запобігання злочинності мають за мету саме недопущення цих злочинів, зокрема, кримінально карних діянь, які вчиняються у кримінально-виконавчих установах відкритого типу. Спеціальне призначення щодо виявлення та ліквідації, блокування, нейтралізації детермінант цієї злочинності – це головна особливість спеціально-кримінологічних заходів запобігання.

Дослідженням проблем запобігання злочинності в установах виконання покарань приділялась значна увага сучасними вітчизняними вченими: О.М. Бандуркою, О.В. Бецею, І.Г. Богатирьовим, О.М. Джужею, Г.О. Радовим, А.П. Закалюком, А.Ф. Зелінським, І.С. Сергєєвим, О.П. Северовим, О.Г. Колбом, В.В. Лунєєвим, М.П. Мелентєєвим, С.Я. Фаренюком, а також зарубіжними авторами: Ю.М. Антоняном, О.І. Гуровим, І.М. Даньшиним, С.І. Дементєєвим, А.І. Долговою, В.О. Єлеонським, С.Я. Лебєдєєвим, Г.М. Міньковським та іншими. У зв'язку з тим, що зазначені дослідження, здебільшого, виконані до набуття Україною незалежності на підставі аналізу стану злочинності в місцях позбавлення волі колишнього СРСР, або – після розвалу СРСР – на матеріалах Російської Федерації, або ж стосуються лише запобігання злочинності серед засуджених в установах виконання покарань закритого типу, то особливої актуальності набуває дослідження заходів спеціального та індивідуального запобігання вчиненню злочинів у кримінально-виконавчих установах відкритого типу.

Метою статті є аналіз заходів спеціального та індивідуального запобігання вчиненню злочинів на прикладі кримінально-виконавчих установах відкритого типу.

Особливості запобігання злочинності обумовили необхідність створення державних органів, функції яких повністю зосереджені на сфері профілактики злочинності. Єдина система комплексних заходів запобігання вчиненню злочинів у кримінально-виконавчих установах відкритого типу складається з різноманітних елементів державного та громадського механізму, де важливе місце належить Державній пенітенціарній службі України (ДПтС України), органам внутрішніх справ (ОВС), прокуратурі, суду та іншим правоохоронним органам. Від цілеспрямованої діяльності та правильної організації профілактичної роботи цих правоохоронних органів залежить загальний стан боротьби зі злочинністю.

Соціальна значущість профілактики злочинів визначається низкою обставин. Вона являє собою найбільш дієвий шлях боротьби зі злочинністю, насамперед через те, що забезпечує виявлення і нейтралізацію її причин. Значною мірою це запобігання самої можливості вчинення злочинів [3, 11]. У процесі профілактики криміногенні чинники можуть піддаватися впливу тоді, коли вони ще не набрали впливу, і через це їх легше можна усунути. Водночас, арсенал засобів запобігання злочинам дозволяє переривати почату злочинну діяльність, не допускати настання шкідливих наслідків. Профілактика злочинності дає можливість вирішувати питання боротьби з нею найбільш гуманними способами та з найменшими втратами для суспільства.

Окремо необхідно звернути увагу на профілактичну спрямованість кримінального судочинства, яка визначається, насамперед, успішним виконанням завдань щодо розкриття злочинів,

виявлення винних осіб та правильного застосування закону, для того, щоб кожний, хто вчинив злочин, був підданий справедливому покаранню, і не один невинний не був притягнутий до кримінальної відповідальності. Виконання цих вимог впливає на виховання усіх членів суспільства, передусім на молодь, посилює повагу до норм права, сприяє виправленню та перевихованню осіб, які вчинили злочини. На жаль, ефективність розкриття злочинів, які вчиняються у кримінально-виконавчих установах відкритого типу ще не перебуває на досить високому рівні.

Для покращення криміногенної ситуації необхідно здійснювати організаційні заходи (серед них одним із найголовніших є посилення охорони, а саме: використання сторожових веж (у разі необхідності їх спорудження), відеоспостереження, прихована сигналізація, трасопошукові пристроїв тощо); технічні заходи (створення приладів, що перешкоджають доступу до місць вільного виходу засуджених за межі установи; заходи контрольно-перевірочного характеру (від контрольних перевірок засуджених на робочих місцях до перевірки після виконаної роботи). Усі ці заходи повинні застосовуватись своєчасно і в комплексі, що дозволить досягти максимального профілактичного ефекту, припинити виявлену злочинну діяльність, запобігти вчиненню злочину засудженими особами, схильними до цього.

Важливу роль у спеціально-кримінологічних заходах запобігання відіграє принцип невідворотності покарання за кожний вчинений злочин. Кримінально-процесуальний закон, разом із завданням щодо розкриття злочинів, викриття винних та притягнення їх до відповідальності, покладає на орган дізнання, слідчого, прокурора і суд спеціальні обов'язки з попередження злочинів.

Такі слідчі та процесуальні дії, як порушення кримінальної справи, притягнення до кримінальної відповідальності, затримання, призначення покарання, хоча і є засобами, що спрямовані на відвернення можливості вчинення даною особою нових злочинів, але вони не ліквідують увесь комплекс чинників, які зумовили вчинення злочину. Тому використання спеціальних заходів кримінологічної профілактики, які безпосередньо спрямовані на виявлення та ліквідацію детермінант злочинів, підвищує ефективність розслідування та судового розгляду кримінальних справ і, за своєю суттю, є її логічним завершенням.

Відповідно до конкретних завдань, що стоять на різних стадіях кримінального судочинства, виділимо напрями спеціального запобігання злочинам: 1) попередження злочинів, що готуються, та припинення тих, що вже почалися; 2) повне виявлення при розгляді кримінальної справи причин та умов, що сприяли вчиненню злочину; 3) вжиття необхідних заходів щодо їх ліквідації; 4) попередження рецидиву злочинів. Ця діяльність охоплює широкий комплекс взаємопов'язаних заходів, які здійснюються різними ланками правоохоронних органів, що координують свою профілактичну роботу по кожній кримінальній справі [14, 194].

Учені-кримінологи мають різні підходи до визначення спеціального запобігання злочинів. Деякі з них розглядають спеціальне запобігання як цілеспрямований процес використання кримінологічних знань і навичок для регулювання поведінки людей з метою дотримання кримінально-правових норм [6, 106; 11, 225–230].

На думку переважної більшості кримінологів, спеціальне запобігання являє собою сукупність заходів, спрямованих на усунення, послаблення та нейтралізацію криміногенних чинників, виправлення осіб, які можуть вчинити злочини [10]. Ураховуючи специфіку нашого кримінологічного дослідження, більше уваги слід приділити характеристиці запобігання саме злочинам, які вчиняються у кримінально-виконавчих установах відкритого типу.

Проведений кримінологічний аналіз ситуації у кримінально-виконавчих установах відкритого типу вказує на необхідність активізації протидії злочинам та правопорушенням, а також нейтралізації криміногенних факторів у даній сфері, припинення процесів зрощування кримінальних структур з представниками відповідних державних органів, кримінального тиску, шахрайства й корупції.

З метою упорядкування запобіжної діяльності в кримінально-виконавчих установах відкритого типу, надання їй цілеспрямованості та забезпечення комплексного підходу до вирішення завдань виявлення і нейтралізації чинників, що обумовлюють існування злочинності, запропоновано проведення запобіжних заходів у кримінально-виконавчих установах відкритого

типу включити відповідно до Комплексного цільового плану запобігання злочинам в органах і установах виконання покарань на період 2010–2015 рр. З урахуванням специфіки проаналізованої запобіжної діяльності у кримінально-виконавчих установах відкритого типу ми виділяємо наступні заходи спеціального запобігання:

- проведення оперативно-розшукових заходів з викриття та розкриття підготовки до втеч, проникнення в установи наркотичних засобів, спиртних напоїв;
- здійснення заходів, спрямованих на виявлення порушень законності;
- вжиття дієвих заходів щодо протидії правопорушенням зі створенням цільових мобільних оперативних груп з досвідчених працівників;
- забезпечення контролю встановлення шляхів вчинення злочинів на території кримінально-виконавчих установ відкритого типу чи за їх межами;
- здійснення перевірки засуджених на робочих місцях та у нічний час;
- здійснення комплексу заходів щодо встановлення місцезнаходження та затримання злочинців, які вчинили самовільне залишення місця обмеження волі.

Пропонується наступна модель ефективності запобігання вчиненню злочинів у місцях обмеження волі:

1. Аналіз і оцінка отриманої адміністрацією кримінально-виконавчих установ відкритого типу інформації у заданому напрямі.
2. Проведення підрозділами кримінально-виконавчих установ відкритого типу роботи щодо виявлення обставин, причин та умов, які сприяли вчинення злочину на території установи, встановлення осіб, які його вчинили.
3. Систематизація і аналіз отриманої оперативними підрозділами інформації, визначення попереджувальних заходів шляхом складання відповідних планів.
4. Усунення негативних умов, здійснення профілактичного впливу на осіб, схильних до вчинення злочину, попередження злочинів, що замислюються або готуються.
5. Оцінка ефективності попереджувальної діяльності оперативними підрозділами кримінально-виконавчих установ відкритого типу.

Одним з елементів системи запобігання вчиненню злочинів серед осіб, які перебувають на обліку у кримінально-виконавчих установах відкритого типу, є індивідуально-профілактична робота, яка проводиться персоналом зазначених установ. Індивідуальна профілактика є одним із найскладніших, однак і найефективнішим видом запобігання вчиненню засудженими правопорушень. З огляду на це, необхідно розкрити зміст даного поняття.

У кримінологічній науці існують досить різноманітні точки зору на дане питання. Так, А.Г. Лекарь під індивідуальною профілактикою розуміє діяльність органів внутрішніх справ по своєчасному виявленню осіб, від яких можна очікувати вчинення злочинів і недопущення вчинення ними злочинів шляхом виховного впливу на них та прийняття інших заходів з подолання їх антисуспільних поглядів, звичок, нахилів [12].

Г.О. Аванесов вважає, що індивідуальна профілактика – це сукупність заходів переконання та примусу, що застосовуються до носіїв антисуспільних установок та орієнтацій. Її мета – попередження негативного процесу формування особистості [1]. Іншої думки з цього приводу дотримуються К.С. Ігошев та В.С. Устинов, які стверджують, що індивідуальна профілактика являє собою таку діяльність, що спрямована на виявлення осіб, які схильні до вчинення злочину, їх вивчення, а також вплив на них шляхом заходів переконання і примусу [8]. Існує й інша точка зору, наприклад А.І. Алексєєв вважає, що індивідуальна профілактика має справу з усуненням причин та умов, породжених не зовнішніми, а внутрішніми, суб'єктивними детермінантами [2].

Слушною, на нашу думку, є також позиція авторів, які вважають, що в процесі індивідуальної профілактики безпосередній вплив здійснюється не лише на засуджену особу, але й на її найближче оточення (мікросередовище) з метою недопущення злочину і формування законослухняної поведінки [5]. Адже на практиці відомі випадки, коли особи, які перебувають під профілактичним впливом, відчувають досить інтенсивний вплив з боку суб'єктів

запобігання, але залишалися при цьому в криміногенному середовищі, яке впливало на них значно сильніше, ніж усі суб'єкти профілактики разом узяті, що, у свою чергу, призводило до рецидиву злочинів.

Розглядаючи індивідуальну профілактику, як вид індивідуального запобігання злочинам, Ю.М. Антонян вказує, що під нею необхідно розуміти створення обстановки, яка усуватиме шкідливий вплив на особу або ж забезпечуватиме необхідну стійкість відносно нього в процесі морального формування особистості; виявлення та усунення конкретних джерел шкідливого впливу на неї, виправлення та перевиховання (ресоціалізацію) правопорушників [4].

У спеціальній літературі так само зустрічаються такі визначення, як «індивідуальне попередження» та «одиничне попередження», «одиничний рівень попередження» [15]. О.С. Шляпошников писав про дві ланки підсистеми індивідуального попередження: 1) про передбачені законом заходи впливу на особу, яка вчинила злочин, встановлення обставин, що сприяли вчиненню злочину, вжиття заходів щодо їх усунення; 2) про заходи із недопущення окремого злочину, у тому числі із припинення злочину, що готується [15]. «Одиничне попередження», як і попередження на «одиничному рівні», – це лише заходи, що вживаються по факту вчинення злочину або з метою припинення злочину, що готується.

Головним змістом такої діяльності, як правило, є реалізація одноразового заходу зі створення умов, при яких окрема особа чи група осіб з причин, які від них не залежать, не можуть вчинити запланований злочин. Головним завданням індивідуальної профілактики є розробка і реалізація протягом відносно тривалого часу ефективної системи продуманих заходів із впливу, перш за все, на причини та умови, що детермінують злочинну поведінку конкретної, заздалегідь відомої особи. Різниця, як бачимо, суттєва. У силу такої різниці індивідуальне запобігання називається і представляється профілактикою (розуміючи під цим комплексний вплив на причини та умови індивідуальної злочинної поведінки), а одиничне або одиничний рівень називається припиненням, недопущенням вчинення злочину.

Необхідно відзначити, що приведені дефініції не в повному обсязі відображають ознаки індивідуальної профілактики. На жаль, також відсутнє законодавче визначення поняття «індивідуально-профілактична робота». Проект Закону України «Про профілактику злочинів» від 12 травня 1998 р. [13] лише в загальному виді дає визначення індивідуальної профілактики, що зводиться до наступного: індивідуальна профілактика – це здійснення системи заходів, спрямованих на виявлення й усунення причин і умов, що сприяють вчиненню злочинів стосовно конкретної особи. У Законі України «Про міліцію» лише вказано, що співробітники міліції проводять «індивідуально-профілактичну роботу» із засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі [7, 249], однак зміст такої роботи не розкривається.

Кримінально-виконавчий кодекс України (КВК України) та міжвідомча Інструкція, яка регламентує порядок виконання покарань, не пов'язаних із позбавленням волі та здійснення контролю щодо осіб, засуджених до таких покарань, визначають, що обов'язки з проведення індивідуально-профілактичної роботи покладаються на ОВС, проте, на жаль, і ці нормативно-правові акти не містять визначення такої роботи. З урахуванням викладеного спробуємо дати наступне визначення *індивідуальної профілактики серед осіб, які перебувають на обліку в кримінально-виконавчих установах відкритого типу*, – це діяльність співробітників кримінально-виконавчих установ відкритого типу, органів місцевого самоврядування, громадськості, яка спрямована на виявлення осіб, схильних до вчинення злочинів, та здійснення на них профілактично-виховного впливу шляхом застосування системи заходів переконання і примусу з метою усунення та нейтралізації суб'єктивних причин злочинної поведінки, а також негативних детермінант з найближчого оточення таких осіб.

Вважаємо, що таке визначення індивідуальної профілактики (запобігання) необхідно закріпити принаймні в КВК України, адже багато статей даного Закону містять норми, які передбачають проведення індивідуально-профілактичної роботи з особами, засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, однак, що це за робота та який її зміст, не розкривається.

Здійснення індивідуальної профілактики злочинів повинно носити комплексний підхід. З одного боку, треба враховувати діалектичну взаємодію цілої низки факторів: економічних, політичних, соціальних моральних, які впливають на свідомість злочинця. З іншого – передбачити участь в індивідуальній профілактиці фахівців різних сфер. Лише об'єднання

зусиль спеціалістів різних галузей у сукупності з цілеспрямованим впливом вказаних факторів здатні привести до успіху індивідуальної профілактики. Комплексний підхід до індивідуальної профілактики дає якісно новий, а значить більш високий рівень впливу на особу злочинця.

За результатами проведеного дослідження запропоновано модель ефективності запобігання вчиненню злочинів у місцях обмеження волі, що містить такі складові: 1) аналіз і оцінка отриманої адміністрацією кримінально-виконавчих установ відкритого типу інформації у заданому напрямі; 2) проведення підрозділами кримінально-виконавчих установ відкритого типу роботи щодо виявлення обставин, причин та умов, які сприяли вчинення злочину на території установи, встановлення осіб, які його вчинили; 3) систематизація і аналіз отриманої оперативними підрозділами інформації, визначення попереджувальних заходів шляхом складання відповідних планів; 4) усунення негативних умов, здійснення профілактичного впливу на осіб, схильних до вчинення злочину, попередження злочинів, що замислюються або готуються; 5) оцінка ефективності попереджувальної діяльності оперативними підрозділами кримінально-виконавчих установ відкритого типу.

Сформульовано визначення *індивідуальної профілактики серед осіб, які перебувають на обліку в кримінально-виконавчих установах відкритого типу*, як діяльність співробітників кримінально-виконавчих установ відкритого типу, органів місцевого самоврядування, громадськості, яка спрямована на виявлення осіб, схильних до вчинення злочинів, та здійснення на них профілактично-виховного впливу шляхом застосування системи заходів переконання і примусу з метою усунення та нейтралізації суб'єктивних причин злочинної поведінки, а також негативних детермінант з найближчого оточення таких осіб.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аванесов Г.А. Криминология. Прогностика. Управление / Г.А. Аванесов. – Горький: Изд-во ГВШ МВД СССР, 1975. – 423 с.
2. Алексеев А.И. Индивидуальная профилактика рецидива преступлений / А.И. Алексеев. – М.: Изд-во ВНИИ МВД СССР, 1975. – 104 с.
3. Алексеев А.И. Криминологическая профилактика / А.И. Алексеев, С.И. Герасимов, А.Я. Сухарев. – М.: НОРМА, 2001. – 491 с.
4. Антонян Ю.М. О понятии профилактики преступлений / Ю.М. Антонян // Вопросы борьбы с преступностью. – Вып. 26. – М.: Юрид. лит., 1977. – С. 25–34.
5. Женунтій В. Регламентация індивідуальної профілактики правопорушень / В. Женунтій, П. Біленчук // Право України. – 1992. – № 4. – С. 41–42.
6. Закалюк А.П. Курс сучасної української криминології: теорія і практика: у 3 кн. / А.П. Закалюк. – К.: Вид. Дім “Ін Юре”, 2007. – Кн. 1: Теоретичні засади та історія української криминологічної науки. – 424 с.
7. Про міліцію: Закон України // Збірник нормативно-правових актів з питань забезпечення діяльності кримінально-виконавчої системи: в 2 т. – К.: „МП Леся”, 2002. – С. 248–261.
8. Игошев К.Е. Введение в курс профилактики правонарушений: [учебное пособие] / К.Е. Игошев, В.С. Устинов. – Горький: ГВШ МВД СССР, 1977. – 93 с.
9. Криминология: [учебник] / под общ. ред. А.И. Долговой. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: НОРМА, 2002. – 848 с.
10. Кудрявцев В.Н. Генезис преступления. Опыт криминологического моделирования: [учеб. пособие] / Кудрявцев В. Н. – М.: ФОРУМ – ИНФРА – М, 1998. – 215 с.
11. Курс криминології. Особлива частина: [підруч.] / [М.В. Корнієнко, Б.В. Романюк, І.М. Мельник та ін.]; за заг. ред. О. М. Джузі. – К.: Юрінком-Інтер, 2001. – 480 с.
12. Лекарь А.Г. Профилактика преступлений / А.Г. Лекарь. – М.: Юрид. лит., 1972. – 102 с.
13. Про профілактику злочинів: Проект Закону України від 12 травня 1998 року.
14. Протидія економічній злочинності / П.І. Орлов, А.Ф. Волобуєв, І.М. Осика та ін. – Х.: Нац. ун-т внутр. справ, 2004. – 567 с.

15. Шляпошников А.С. К вопросу о классификации мер предупреждения преступности / А.С. Шляпошников // Вопросы борьбы с преступностью. – 1972. – № 17. – С. 5–9.

УДК 343.84: 343.915

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СТАНДАРТІВ ООН ЩОДО РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ НЕПОВНОЛІТНІХ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Іваньков О.І., ад'юнкт

Національної академії внутрішніх справ

У статті проаналізовано міжнародно-правові документи ООН, що визначають загальні засади захисту прав неповнолітніх, які перебувають в умовах місць позбавлення волі. Розглянуті питання імплементації міжнародно-правових документів щодо поведінки з неповнолітніми засудженими і ув'язненими у національне кримінально-виконавче законодавство України. Розглянуті передумови створення в Україні системи ювенальної юстиції.

Ключові слова: декларація, конвенція, ООН, мінімальні стандартні правила, правосуддя, неповнолітні, засуджені, ув'язнені, ювенальна юстиція, захист прав.

Иваньков О.И. ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА СТАНДАРТОВ ООН, КАСАЮЩИХСЯ РЕГЛАМЕНТАЦИИ И ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРАВ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ, НАХОДЯЩИХСЯ В МЕСТАХ ЛИШЕНИЯ СВОБОДЫ / Национальная академия внутренних дел, Украина

В статье проанализированы международно-правовые документы ООН, которые определяют общие принципы защиты прав несовершеннолетних, которые находятся в условиях мест лишения свободы. Рассмотрены вопросы имплементации международно-правовых документов, регламентирующих обращения с несовершеннолетними осужденными и заключенными, в национальное уголовно-исполнительное законодательство Украины. Рассмотрены предпосылки создания в Украине системы ювенальной юстиции.

Ключевые слова: декларация, конвенция, ООН, минимальные стандартные правила, правосудие, несовершеннолетние, осужденные, заключенные, ювенальная юстиция, защита прав.

Ivankov O.I. GENERAL CHARACTERISTIC OF INTERNATIONAL AND LEGAL UNO DOCUMENTS THAT DEFINE THE IMPRISONED JUVENILES' RIGHTS PROTECTION / National Academy of Internal Affairs, Ukraine

The article analyzes the international and legal UNO documents that define the general principles of imprisoned juveniles' protection. The questions of implementation of international and legal documents as to the treatment of juveniles into the national criminal-executive legislation of Ukraine are examined. The preconditions of Ukrainian juvenile justice system organizing are considered as well.

Key words: declaration, convention, UNO, Standard Minimum Rules, justice, juvenile, prisoners, protection of rights.

Розвиток української державності, побудова на теренах нашої країни правової держави потребують ретельного аналізу діючих міжнародно-правових норм ООН та Ради Європи, вивчення позитивного досвіду зарубіжних країн щодо забезпечення прав і свобод людини, а також суттєвого реформування вітчизняного законодавства.

На всіх етапах реформування пенітенціарної системи України особлива увага приділялась питанням забезпечення прав неповнолітніх, які перебувають в умовах ізоляції від суспільства, та, відповідно до статті 20 «Конвенції про права дитини» Організації Об'єднаних Націй, мають право на особливий захист та допомогу [13, 206]. Політика Державної пенітенціарної служби України щодо цієї категорії неповнолітніх громадян формується в межах загальнодержавної політики і охоплює аспекти забезпечення належних умов тримання, охорони їх здоров'я, виховання, загальноосвітнього та професійно-технічного навчання, фізичного, психічного, соціального, духовного та інтелектуального розвитку дітей, підтримання контактів із зовнішнім світом та підготовки до звільнення.

Слід зазначити, що з часів визнання своєї незалежності Україна досягла певних успіхів у справі гуманізації та пом'якшення відповідальності неповнолітніх злочинців відповідно до міжнародних стандартів, орієнтуючись при цьому на вдосконалення національної правової системи відповідно

до універсальних документів ООН, зокрема, Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 р. (ратифікована Україною згідно із Постановою Верховної Ради України від 27 лютого 1991 р. № 789-ХІІ) [13, 205]; Керівних принципів запобігання злочинності серед неповнолітніх (Ер-Ріядські керівні принципи; прийнятих та оголошених відповідно до резолюції 45/112 Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1990 р.) [15, 238]; Мінімальних стандартних правил Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила») від 29 листопада 1985 р. [16, 71]; Правил Організації Об'єднаних Націй щодо захисту неповнолітніх, позбавлених волі, від 14 грудня 1990 р. [17, 293].

Проблемні питання попередження злочинності серед неповнолітніх та забезпечення їх правового статусу під час перебування в умовах примусового позбавлення волі частково розглядалися у працях вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема, Г.А. Аванесова, Ю.М. Антоняна, З.А. Астемірова, Л.В. Багрій-Шахматова, В.А. Бадири, О.І. Бажанова, І.Г. Богатирьова, О.М. Джужі, А.В. Кирилюка, В.А. Львовчкіна, М.П. Мелентьєва, В.О. Меркулової, О.Б. Пташинського, А.Х. Степанюка, М.О. Стручкова, В.М. Трубникова, С.В. Царюка, Ю.А. Чеботарьової, І.С. Яковець та ін.

Метою статті з правовий аналіз нормативно-правових актів ООН, що регламентують та гарантують забезпечення прав неповнолітніх осіб, які перебувають у місцях позбавлення волі.

Слід визнати, що вітчизняне кримінальне, кримінально-процесуальне та кримінально-виконавче законодавство щодо забезпечення прав неповнолітніх в умовах їх утримання в місцях примусового позбавлення волі в основному опирається на принципи боротьби зі злочинністю неповнолітніх, замість того, щоб, враховуючи позитивний досвід закордонних країн, створити сприятливі умови для розвитку підростаючого покоління, усунути все негативне, що має місце в сім'ї, школі та побутовому оточенні.

Аналізуючи сучасне законодавство України, не можливо оминати передумови, які вплинули на розвиток законодавства, спрямованого на протидію злочинності серед неповнолітніх. В останні роки існування СРСР значно активізувалася увага вчених до багатьох питань кримінального права, у тому числі і стосовно покарання неповнолітніх. Зокрема, у 1987 р. було сформовано теоретичну модель кримінального законодавства, у якій, серед іншого, було запропоновано виокремити спеціальний розділ, присвячений особливостям кримінальної відповідальності неповнолітніх. Передбачалася можливість застосування до неповнолітніх наступних видів покарань: штраф, виправні роботи без позбавлення волі за місцем роботи, виправні роботи без позбавлення волі поза місцем роботи та позбавлення волі на строк до 7 років. Радянські вчені вказували на необхідність закріпити норму, яка враховувала при призначенні покарання неповнолітнім, окрім загальних положень і вимог, також специфічних додаткових обставин: наявність впливу дорослих, умови його виховання, ступінь розвитку особи неповнолітнього, характеристику за місцем навчання або роботи, ступінь усвідомлення ним мотивів вчиненого злочину, та інші обставини, які характеризують особливості особи неповнолітнього. Ці пропозиції слід вважати суттєвим досягненням кримінально-правової науки радянського періоду, які, з огляду на їх важливість та значущість, були враховані при розробці та прийнятті кримінального та кримінально-виконавчого кодексів України [18, 211].

Подальшим розвитком кримінально законодавства стало прийняття у 2001 році Кримінального кодексу України, в якому вперше з'явився спеціальний розділ із назвою «Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх» (розділ XV Загальної частини). Цей розділ містить, зокрема, перелік покарань, які можуть бути застосовані до неповнолітніх, їх особливості та специфіку призначення покарання цій категорії осіб (ст.98-103 Кримінального кодексу України). Поява у Кримінальному кодексі України окремого розділу, в якому були передбачені особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх відобразила тенденцію гуманізації сучасного національного законодавства та його наближення до вимог и норм міжнародних документів щодо поведінки із неповнолітніми правопорушниками.

Центральним документом щодо забезпечення прав неповнолітніх є Конвенція ООН про права дитини 1989 р. Згідно з цією Конвенцією, дітьми вважаються всі особи, які не досягли 18 років. Стаття 37 цієї Конвенції визначає основні правила забезпечення прав дитини:

- жодна дитина не повинна піддаватись катуванням та іншим жорстоким, нелюдським або принижуючим гідність видам поведження чи покарання;
- за злочини, вчинені особами, молодшими 18 років, не повинні призначатись ані смертна кара, ані довічне тюремне ув'язнення, яке не передбачає можливості звільнення;
- жодна дитина не може бути позбавлена волі незаконним або свавільним чином (арешт, затримання чи тюремне ув'язнення дитини здійснюються згідно з законом та використовуються лише як крайній захід і протягом якомога більш короткого відповідного періоду часу);
- до кожної позбавленої волі дитини передбачаються гуманне ставлення і повага до гідності її особи з урахуванням потреб осіб її віку, зокрема, жодна позбавлена волі дитина має бути відокремлена від дорослих, якщо тільки не вважається, що в найкращих інтересах дитини цього не слід робити, та має право підтримувати зв'язок із своєю сім'єю шляхом листування та побачень, за винятком особливих обставин;
- жодна позбавлена волі дитина має право на негайний доступ до правової та іншої відповідної допомоги, а також право оспорювати законність позбавлення її волі перед судом чи іншим компетентним, незалежним і безстороннім органом та має право на невідкладне прийняття ними рішень щодо будь-якої такої процесуальної дії [13, 206].

Визначальним міжнародним нормативно-правовим актом, який безпосередньо стосується відповідальності неповнолітніх є Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила»).

У цьому документі міжнародне співтовариство пропонує національним законодавцям конкретні стандарти поведження з тими неповнолітніми, чия поведінка була настільки суспільно небезпечною, що її визначили як злочин.

«Пекінські правила» структурно складаються із 6 частин: частина 1 – «Загальні принципи»; частина 2 – «Розслідування і судовий розгляд»; частина 3 – «Винесення судового рішення та вибір заходу впливу»; частина 4 – «Поводження з правопорушниками поза виправними установами»; частина 5 – «Поводження з правопорушниками у виправних установах»; частина 6 – «Дослідження, планування, розробка та оцінка політики») і, відповідно, 30 правил з коментарями.

«Пекінські правила» у якості основних цілей передбачають: прагнення всіх держав сприяти благополуччю неповнолітніх (п.1.1); створення умов для забезпечення змістовного життя підлітка у суспільстві (п.1.2); реалізації заходів щодо мобілізації всіх можливих ресурсів з метою сприяння благополуччю підлітка; максимального зменшення втручання в життя підлітка закону; ефективного, справедливого та гуманного поведження з підлітком, який перебуває у конфлікті з законом (1.3); всебічного забезпечення в межах кожної країни соціальної справедливості для всіх неповнолітніх (1.4); створення системи підвищення кваліфікації персоналу для служби правосуддя стосовно неповнолітніх (1.6) [16, 72-73].

Пункт 1.4 «Пекінських правил» визначає, що правосуддя відносно неповнолітніх повинне бути складовою частиною процесу національного розвитку кожної країни в рамках усебічного забезпечення соціальної справедливості для всіх неповнолітніх. Пункт 2.1 проголошує принцип неупередженості застосування «Пекінських правил незалежно» від раси, кольору шкіри, статі, мови тощо.

«Пекінські правила» вперше конкретизували поняття «неповнолітнього правопорушника», під яким розуміється «дитина або молода людина, яка в межах існуючої правової системи може бути притягнута до відповідальності за правопорушення в такій формі, яка відрізняється від відповідальності, що застосовується до дорослих», тобто вперше особа неповнолітнього правопорушника визначається у якості спеціального суб'єкта юридичної відповідальності у віковому діапазоні від 7 до 18 років або старше, що пов'язане з різними мінімальними віковими межами залежно від історичних і культурних особливостей розвитку тієї чи іншої держави.

«Пекінські правила» також мають подвійну специфіку застосування у просторі: по-перше, їх норми сформульовані таким чином, щоб вони могли застосовуватися в рамках різних правових

систем; по-друге, вони визначають єдині мінімальні стандарти, які стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх.

Відповідно до п.5.1 «Пекінських правил», система кримінального правосуддя щодо неповнолітніх повинна спрямовуватись в першу чергу на забезпечення благополуччя неповнолітнього, зокрема, за рахунок співвіднесення будь-яких заходів впливу на неповнолітніх правопорушників з особливостями особистості правопорушника та з обставинами правопорушення. Таким чином, основною метою юридичної відповідальності неповнолітніх визначено принципи індивідуалізації відповідальності та співвідповідності проступку і покарання.

Перелік основних процесуальних гарантій щодо забезпечення правосуддя відносно неповнолітніх правопорушників передбачено п.7.1 «Пекінських правил». До них відносяться: презумпція невинності, право на ознайомлення із змістом пред'явленого обвинувачення, право на відмову від показань, право мати адвоката, право на присутність батьків або опікуна, право на очну ставку зі свідками і їхній перехресний допит, право на апеляцію у вищу інстанцію, право неповнолітнього на конфіденційність.

Пункт 18.1 «Пекінських правил» визначає перелік заходів державного впливу на неповнолітнього правопорушника, які можуть застосовувати відповідні суди або компетентні органи влади. Ці заходи можуть застосовуватись або одночасно, або у комплексі. До них відносяться: постанови про опіку, керівництво і нагляд; пробація; постанови про роботу на користь громади; фінансові покарання, компенсація і реституція; постанови про прийняття проміжних й інших заходів; постанови про участь у груповій психотерапії й інших подібних заходах; постанови, що стосуються передачі на виховання, зміни місця проживання або інших виховних заходів; інші відповідні постанови. Цей перелік заходів впливу на неповнолітніх правопорушників значно ширший, ніж перелік покарань та примусових заходів виховного характеру, які можуть бути застосовані до неповнолітніх за кримінальним законодавством України [16, 80].

Серед міжнародних актів щодо поведінки з неповнолітніми певна роль належить Керівним принципам ООН для попередження злочинності серед неповнолітніх («Ер-Рядські керівні принципи»), які були ухвалені резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 14 грудня 1990 р.

У ст.5 «Ер-Рядських керівних принципів» наголошується на тому, що «...варто уникати ... покарання дитини за поведінку, яка не заподіє серйозної шкоди розвитку самої дитини або шкоди іншим». Таким чином, «Ер-Рядські керівні принципи» визначають, що вчинки молодих людей або їх поведінка, яка не відповідає нормам і цінностям, прийнятним у конкретному суспільстві або конкретній державі, у багатьох випадках пов'язані із процесом дорослішання, тобто поведінка більшості індивідів з часом як правило змінюється [15, 240].

Керівні принципи тлумачаться і застосовуються в широких межах, запропонованих Загальною декларацією прав людини, Міжнародним пактом про економічні, соціальні і культурні права. Міжнародним пактом про громадянські і політичні права. Декларацією прав дитини і Конвенцією про права дитини та в контексті Мінімальних стандартних правил Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя відносно неповнолітніх (Пекінські правила), а також інших документів і норм, що стосуються інтересів і благополуччя всіх дітей і молоді.

Згідно з рекомендаціями «Ер-Рядських керівних принципів» національне планування запобігання злочинності неповнолітніх повинно включати у себе наступні обов'язкові заходи:

- поглиблений аналіз проблем;
- переліки існуючих програм, послуг, установ і наявних ресурсів;
- чіткі обов'язки компетентних організацій, установ і співробітників, що беруть участь у діяльності щодо запобігання злочинності неповнолітніх;
- механізми для належної координації діяльності урядових і неурядових установ в галузі запобігання злочинності неповнолітніх;

- політику, програми і стратегії на основі прогнозування, які повинні знаходитися під постійним контролем і піддаватися ретельному аналізу в ході їх здійснення;
- методи ефективного зниження можливості здійснення правопорушень неповнолітніми;
- участь общини у межах широкого кола послуг і програм щодо запобігання злочинності неповнолітніх;
- тісна співпраця між національними, державними і місцевими органами управління за участю приватного сектора, представників общини, а також установ, що займаються питаннями праці неповнолітніх, догляду за дітьми тощо в ухваленні і проведенні спільних заходів із запобігання злочинності серед неповнолітніх і молоді;
- наявність кваліфікованого персоналу на всіх рівнях [15, 245-246].

На Секретаріат Організації Об'єднаних Націй покладене завдання спільно із зацікавленими установами проводити дослідження, координувати наукову співпрацю, розробляти та рекомендувати варіанти національної політики і здійснювати контроль з їх реалізацією, а також слугувати джерелом надійної інформації про ефективні шляхи запобігання правопорушень серед неповнолітніх.

Треба зазначити, що в Україні вже зроблено певні кроки для втілення у життя прогресивних положень міжнародно-правових актів, що дає підстави вести мову про позитивні зміни у національному (внутрішньодержавному) законодавстві. Протягом 2001 р. Верховна Рада України ухвалила закони: від 26 квітня 2001 р. № 2402-III «Про охорону дитинства», від 21 червня 2001 р. № 2558-III «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю», від 15 листопада 2001 р. № 2789-III «Про попередження насильства в сім'ї», а ще в 1995 р. прийнято Закон від 24 січня 1995 р. № 20/95-ВР «Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх», в якому передбачено створення при судах інституту судових вихователів, положення про який затверджується Верховним Судом України, Міністерством юстиції України, Міністерством освіти України.

Протягом 2004 р. Пленум Верховного Суду України прийняв дві постанови: від 27 лютого 2004 р. № 2 «Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність» та від 16 квітня № 5 «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх».

13 січня 2005 р. прийнято Закон № 2342-IV «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», в якому визначено правові, організаційні, соціальні засади і гарантії державної підтримки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, і який є складовою законодавства про охорону дитинства.

Одним з таких, що потребують невідкладного вирішення, є питання соціальної адаптації, тобто створення умов, за яких дитина була б менш вразливою і які давали б їй можливість протистояти різним несприятливим ситуаціям, в тому числі й таким, що спонукають неповнолітнього до вчинення злочинів та до рецидивів.

Нині в судах України практикується спеціалізація суддів, які розглядають справи про злочини неповнолітніх, і це є вагомим кроком до запровадження ювенальної юстиції.

Указом Президента України від 24 травня 2011 року № 597 (597/2011) схвалено Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні. [8, 1]. Впровадження положень Концепції має забезпечити створення повноцінної системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні, спроможної забезпечити правильність та ефективність прийняття кожного правового рішення відносно дитини, що потрапила у конфлікт з законом, пов'язаного з її перевихованням та подальшою соціальною підтримкою, зменшити рівень дитячої злочинності, її повторності [19, 4].

Аналіз стану злочинності неповнолітніх в Україні, а також законодавства, яке визначає їх правовий статус і повноваження судів, правоохоронних органів та пенітенціарної системи, можливостей реабілітації неповнолітніх правопорушників, дає підстави для однозначного

висновку про необхідність створення в Україні ювенальної юстиції шляхом реформування наявних та запровадження нових інституцій, залучення недержавних організацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх: Закон України від 24 січня 1995 р. № 20/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/20/95-вр>
2. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1087.730.18&nobreak=1>
3. Про соціальну роботу з дітьми та молоддю: Закон України від 21 червня 2001 р. № 2558-III. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2558-14>
4. Про попередження насильства в сім'ї: Закон України від 15 листопада 2001 р. № 2789-III. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2789-14>
5. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: Закон України від 13 січня 2005 р. № 2342-IV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2342-15>
6. Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27 лютого 2004 р. № 2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/7EC8DB48148F1846C3256E6A00312BDE?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=7EC8DB48148F1846C3256E6A00312BDE&Count=500&>
7. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 16 квітня 2004 р. № 5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/AF9069A639235BBCC3256EA70023DE40?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=AF9069A639235BBCC3256EA70023DE40&Count=500&>
8. Про Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні: Указ Президента України від 24 травня 2011 р. № 597 (597/2011). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/597/2011>
9. Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. // Урядовий кур'єр від 10 грудня 2008 р. № 232.
10. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_042
11. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_043
12. Декларація прав дитини // Права человека: Сборник международных договоров «Международная защита прав и свобод человека». – М.: Юридическая литература», 1990. – С. 139–141.
13. Конвенція про права дитини // Зібрання чинних міжнародних договорів України. – 1990. – № 1.
14. Минимальные стандартные правила обращения с заключенными / Трубников В.М., Шинкарьов Ю.В. Збірник нормативних актів з кримінально-виконавчого права України. – Х.: Харків юридичний, 2008. – С. 78–89.
15. Керівні принципи ООН для попередження злочинності серед неповнолітніх (Ер-Рядські керівні принципи) // Права человека и тюремные учреждения: Сборник международных актов о правах человека, касающихся отправления правосудия. – Организация Объединенных Наций (Нью-Йорк и Женева), 2004. – С. 238–252.

16. Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються відправлення правосуддя відносно неповнолітніх // Людина, право, суспільство. – Права людини і професійні стандарти для юристів у документах міжнародних організацій. – Українсько-Американське бюро захисту прав людини (Амстердам – Київ), 1996. – С. 71–81.
17. Правила ООН, що стосуються захисту неповнолітніх, позбавлених волі // Права человека и тюремные учреждения: Сборник международных актов о правах человека, касающихся отправления правосудия. – Организация Объединенных Наций (Нью-Йорк и Женева), 2004. – С. 293–317.
18. Уголовный закон. Опыт теоретического моделирования / [Анашкин Г.З., Бородин С.В., Гальперин И.М. и др.]. – М.: Изд-во «Наука», 1987. – 276 с.
19. Лист Міністерства юстиції України від 7 червня 2011 р. «Система кримінальної юстиції щодо неповнолітніх – цивілізований підхід держави до проблеми дитячої злочинності» / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=n0036323-11>

УДК 343.4

ОСОБЛИВОСТІ СПЕЦІАЛЬНОГО СУБ'ЄКТА ТА ІНШИХ ОЗНАК СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ.374 КК УКРАЇНИ

Карпова Н.Ю., аспірант

Академія адвокатури України

Опублікована стаття призначена для дослідження такого питання, як особливості спеціального суб'єкта складу злочину, передбаченого ст.374 КК України. Надана стаття включає розгляд такого питання, як визначення зловживання службовим становищем. У статті наводяться такі поняття, як особливості спеціального суб'єкта, ознаки складу злочину, об'єкт злочину, службова особа, зловживання службовим становищем, працівники правоохоронних органів, службові обов'язки працівників правоохоронних органів. Головна увага приділяється розмежуванню між ознаками складу злочину, передбаченого ст.374 КК України, і ознаками складу злочину, передбаченого ч.3 ст.364 КК України. Основна ідея даної статті стосується таких питань, як визначення спеціального суб'єкта складу злочину, передбаченого ст. 374 КК України, визначення об'єкта складу злочину, передбаченого ст.374 КК України.

Ключові слова: особливості спеціального суб'єкта, ознаки складу злочину, об'єкт складу злочину, службова особа, зловживання службовим становищем, працівники правоохоронних органів, службові обов'язки працівників правоохоронних органів.

Карпова Н.Ю. ОСОБЕННОСТИ СПЕЦИАЛЬНОГО СУБЪЕКТА И ДРУГИХ ПРИЗНАКОВ СОСТАВА ПРЕСТУПЛЕНИЯ, ПРЕДУСМОТРЕННОГО СТ.374 УК УКРАИНЫ / Академия адвокатуры Украины, Украина

Опубликованная статья предназначена для исследования такого вопроса, как особенности специального субъекта состава преступления, предусмотренного ст.374 УК Украины. Данная статья включает в себя рассмотрение такого вопроса, как определение злоупотребления служебным положением. В статье приводятся такие понятия, как особенности специального субъекта, признаки состава преступления, объект преступления, служебное лицо, злоупотребление служебным положением, сотрудники правоохранительных органов, служебные обязанности сотрудников правоохранительных органов. Главное внимание уделяется разграничению признаков состава преступления, предусмотренного ст.374 УК Украины, и признаков состава преступления, предусмотренного ч.3 ст.364 УК Украины. Основная идея данной статьи касается таких вопросов, как определение специального субъекта состава преступления, предусмотренного ст.374 УК Украины, и определение объекта состава преступления, предусмотренного ст.374 УК Украины.

Ключевые слова: особенности специального субъекта, признаки состава преступления, объект состава преступления, служебное лицо, злоупотребление служебным положением, сотрудники правоохранительных органов, служебные обязанности сотрудников правоохранительных органов.

Carпова N.Y. THE PECULIARITIES OF SPECIAL SUBJECT AND OTHER ELEMENTS ESSENTIAL TO THE OFFENSE WHICH IS ENVISAGED BY ARTICLE 374 OF CRIMINAL CODEX OF UKRAINE / Academy of advocateship of Ukraine, Ukraine

The published article is determined for studying such a question as the peculiarities of special subject of the offense which is envisaged by article 374 of Criminal Codex of Ukraine. The suggested article includes observing such a question as the definition of the misfeasance in office. The article produces such notions as the special subject of the offense, the object of the offense, the official, the misfeasance in office, the officers of the law, the official duties of the officers of the law. The main attention is given to the demarcation of elements essential to the offense which is envisaged by article 374 of Criminal Codex of Ukraine and elements essential to the offense which is envisaged by p. 3 of article 364 of Criminal Codex of Ukraine. The key note concerns such issues as the definition of special subject of the offense which is envisaged by article 374 of Criminal Codex of Ukraine, the definition of the object of the offense which is envisaged by article 374 of Criminal Codex of Ukraine.

Key words: the peculiarities of special subject, elements essential to the offense, the object of the offense, the official, the misfeasance in office, the officers of the law, the official duties of the officers of the law.

З метою забезпечення реалізації закріплених у Конституції України [1] прав і свобод людини і громадянина, Конституція України встановлює відповідні правові гарантії, однією з яких є закріплене в ч.1 ст.59 Конституції України [1] право кожного на правову допомогу.

Конституційний суд України підтвердив у своєму Рішенні від 30.09.2009 № 23-рп/2009 (справа про право на правову допомогу) [2] право свідка та особи, що надає пояснення у державних органах, на користування правовою допомогою захисника.

Тому актуальним є розгляд проблемних питань, що виникають при кваліфікації злочинів, які посягають на конституційне право затриманого, підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого на захист і встановлений законом порядок забезпечення реалізації цього права при здійсненні правосуддя.

Необхідно звернути увагу на те, що конституційне право затриманого, підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого на захист, і встановлений законом порядок забезпечення реалізації цього права при здійсненні правосуддя мають різні аспекти, охорона яких відображена в різних статтях діючого КК України [3].

Порушення права на захист (ст.374 КК) [3] є злочином з формальним складом і належить до вищевказаного типу злочинів.

Аспект надання підозрюваному, обвинуваченому, підсудному у встановленому законом порядку можливості реалізації його права на захист спеціальними уповноваженими на це відповідно до закону службовими особами - особою, яка проводить дізнання, слідчим, прокурором, суддею охороняється ст.374 КК [3].

На думку автора, основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст.374 КК [3], є суспільні відносини, що забезпечують дотримання при здійсненні правосуддя конституційного принципу права на захист особами, які відповідно до закону повинні забезпечити дотримання при здійсненні правосуддя та діяльності, яка сприяє здійсненню правосуддя, вищезгаданого принципу – особою, яка проводить дізнання, слідчим, прокурором, суддею стосовно окремих категорій осіб – підозрюваного, обвинуваченого, підсудного у вигляді надання у встановленому законом порядку можливості реалізації права на захист у формі правомірної діяльності захисника чи представника особи по наданню правової допомоги чи у формі самозахисту. – ред.

З ч.1 ст.374 КК [3] випливає, що суб'єктами цього злочину можуть бути лише окремі категорії осіб - особа, яка проводить дізнання, слідчий, прокурор, суддя. Ці категорії осіб відповідно до закону наділені спеціальними повноваженнями здійснювати правосуддя та діяльність, яка сприяє здійсненню правосуддя.

До діяльності, яка сприяє здійсненню правосуддя, належать дізнання та досудове слідство. Також ці категорії осіб відповідно до закону повинні забезпечити дотримання при здійсненні правосуддя та діяльності, яка сприяє здійсненню правосуддя, конституційного принципу права на захист підозрюваного, обвинуваченого, підсудного у вигляді надання у встановленому законом порядку можливості реалізації права на захист у формі правомірної діяльності захисника чи представника особи по наданню правової допомоги чи у формі самозахисту.

Обов'язок особи, яка проводить дізнання, надати у встановленому законом порядку можливість реалізації права підозрюваного на захист підозрюваному під час проведення дізнання передбачено в ст.21 і п.5 ст.106 КПК України [4] відповідно до якого:

“Про кожний випадок затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, орган дізнання зобов’язаний скласти протокол із зазначенням підстав, мотивів, дня, години, року, місяця, місця затримання, пояснень затриманого, часу складання протоколу про роз’яснення підозрюваному в порядку, передбаченому частиною другою статті 21 цього Кодексу, права мати побачення із захисником з моменту затримання. Протокол підписується особою, яка його склала, і затриманим”.

Обов’язок слідчого надати у встановленому законом порядку можливість реалізації права підозрюваного чи обвинуваченого на захист підозрюваному чи обвинуваченому під час проведення досудового слідства передбачено в ст. ст.21, 106, 106-1, 107 КПК України [4].

Обов’язок прокурора наглядати за наданням у встановленому законом порядку можливість реалізації права підозрюваного, обвинуваченого на захист підозрюваному, обвинуваченому під час проведення дізнання і досудового слідства встановлено в ст.227 КПК України [4].

Обов’язок судді надати у встановленому законом порядку можливість реалізації права підсудного на захист підсудному під час проведення судового розгляду встановлено в ст.21 КПК України [4].

Загальною рисою усіх перелічених вище суб’єктів злочину передбаченого ст.374 КК [3] є їх приналежність до спеціальних суб’єктів злочину. Згідно зі ч.2 ст.18 КК [3] спеціальним суб’єктом злочину є фізична осудна особа, що вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, злочин, суб’єктом якого може бути лише певна особа.

Примітка 1 до ст.364 КК [3] конкретизує окремий підвид спеціального суб’єкту злочину - службову особу:

«Службовими особами» у статтях 364, 365, 368, 368-2, 369 цього Кодексу є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов’язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною особою підприємства, установи, організації, судом або законом».

Потрібно також зазначити примітку 2 до ст.368 КК [3], яка відносить слідчих, прокурорів, суддів до службових осіб, які займають відповідальне становище.

Із змісту повноважень та обов’язків особи, яка проводить дізнання, слідчого, прокурора, судді випливає, що вони підпадають під визначення окремого підвиду спеціального суб’єкту злочину – службову особу. Тобто, вони є службовими особами суду і органів досудового слідства і мають можливості для скоєння діяння, передбаченого ст.374 КК [3], саме під час своєї службової діяльності. Також із змісту повноважень та обов’язків особи, яка проводить дізнання, слідчого, прокурора, судді випливає, що для скоєння діяння, передбаченого ст.374 КК [3], їм необхідно умисно користуватися своїм службовим становищем.

Але умисне використання службовою особою свого службового становища для скоєння злочинного діяння також охоплюється складом злочину, передбаченого ст.364 КК [3] (зловживання владою або службовим становищем).

Відповідно до ст.364 КК [3] зловживання службовим становищем – це умисне використання службовою особою свого службового становища, якщо воно заподіяло істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам. Безумовно, що порушення при здійсненні правосуддя конституційного принципу права на захист особами, які відповідно до закону повинні забезпечити дотримання при здійсненні правосуддя та діяльності, яка сприяє здійсненню правосуддя, вищезгаданого принципу – особою, яка проводить дізнання, слідчим, прокурором, суддею стосовно окремих категорій осіб – підозрюваного, обвинуваченого, підсудного у вигляді відмови у наданні у встановленому законом порядку можливості реалізації права на захист у формі правомірної

діяльності захисника чи представника особи по наданню правової допомоги чи у формі самозахисту є діянням, яке заподіює істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам. Тобто передбачене ст.374 КК [3] злочинне діяння охоплюється поняттям “зловживання службовим становищем”.

Потрібно звернути увагу на те, що ст.364 КК [3] не конкретизує окремі види умисного використання службовою особою свого службового становища, яке заподіяло істотну шкоду зазначеним вище правам, свободам та інтересам. При цьому слід наголосити на тій важливій обставині, що ст.364 КК [3] конкретизує окремий вид службових осіб – ч.3 ст.364 КК [3] визначає як окремий вид службових осіб працівників правоохоронних органів. Відокремлення з усіх службових осіб працівників правоохоронних органів помітно при розгляді покарання за злочин, передбачений ч.3 ст.364 КК [3].

Санкція ч.3 ст.364 КК [3] встановлює покарання за злочин, який передбачено ч.3 ст.364 КК [3], у вигляді позбавлення волі на строк від 5 до 10 років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна.

З наявності такого виду покарання випливає, що злочин, передбачений ч.3 ст.364 КК [3], відноситься до тяжкого чи особливо тяжкого видів злочинів.

З урахуванням викладеного вище автор пропонує своє визначення злочину, передбаченого ст.374 КК [3].

Злочин, передбачений ст.374 КК [3], являє собою спеціальний вид зловживання службовим становищем – відмова в наданні окремим категоріям осіб – підозрюваному, обвинуваченому, підсудному можливості реалізації їх права на захист у встановленому законом порядку у формі правомірної діяльності захисника чи представника особи по наданню правової допомоги чи у формі самозахисту, вчинена службовою особою, яка використовує для цього своє службове становище.

Для з'ясування співвідношення між ч.3 ст.364 КК і ст.374 КК [3], необхідно встановити чи співпадають спеціальні суб'єкти злочину, передбаченого ч.3 ст.364 КК [3], і злочину, передбаченого ст.374 КК [3]. Встановити це можна за допомогою аналізу чинного законодавства України.

У ст.2 Закону України від 23 грудня 1993 року №3781-ХІІ «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» [5] під правоохоронними органами розуміються органи прокуратури, внутрішніх справ, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, митні органи, органи охорони державного кордону, органи державної податкової служби, органи й установи виконання покарань, державної контрольно-ревізійної служби, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції. Як випливає із визначення, законодавець не відносить суди до правоохоронних органів. У законі працівники суду зазначаються як окрема ланка, що не охоплюється системою правоохоронних органів.

Але зрозуміло, що слідчі відносяться до працівників органів внутрішніх справ, прокурори - до працівників органів прокуратури, і ті, і інші, належать до системи правоохоронних органів. Що ж до дізнавачів, то відповідно до ст.101 КПК [4], органами дізнання є: 1) міліція, 2) податкова міліція, 3) начальники органів управління Військової служби правопорядку у Збройних Силах України та їх заступники, 4) командири (начальники) військових частин, з'єднань, начальники військових установ, 5) командири кораблів, 6) митні органи, 7) начальники установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, лікувально-трудова профілакторіїв, 8) органи державного пожежного нагляду, 9) органи прикордонної служби, 10) капітани морських суден, які перебувають у далекому плаванні. Переважна більшість, названих законодавцем, органів дізнання, окрім відзначених нами цифрами 4, 5, 10, через здійснення правоохоронної діяльності, що є для них основною функцією, належать до числа правоохоронних органів. Тобто в переважній більшості випадків особа, яка проводить дізнання, є працівником правоохоронного органу.

Такий частковий збіг спеціальних суб'єктів злочину, передбаченого ст.374 КК [3], і злочину, передбаченого ч.3 ст.364 КК [3], поруч з дуже широким обсягом злочинних діянь, які охоплюються поняттям “зловживання службовим становищем”, викликає певні проблеми при

кваліфікації злочину за ст.374 КК [3] і, як зауважив А.П. Бущенко [6, 25], призводить до необґрунтованого зменшення порушень кримінальних справ за ст.374 КК [3].

Це повинно враховуватись при кваліфікації злочину, адже як справедливо зауважує Я.П. Зейкан “сутність злочинного діяння служить відправною точкою при кваліфікації вчиненого в стадії порушення кримінальної справи” [7, 147].

На думку В.М. Кудрявцева, “глибинною сутністю кваліфікації злочинів є встановлення всіх ознак певних злочинів і додатково ще однієї ознаки цього певного, конкретного діяння і складу злочину, що його передбачає” [7, 10].

При вирішенні проблем відмежування злочину, який кваліфікується за ст.374 КК [3], від злочину, передбаченого ч.3 ст.364 КК [3], потрібно звернути увагу на те, що основні безпосередні об’єкти злочинів відрізняються за обсягом охоплюваних ними відносин:

- основний безпосередній об’єкт злочину, передбаченого ч.3 ст.364 КК [3], охоплює суспільні відносини, що забезпечують загальний законний порядок здійснення службової діяльності службової особи - працівника правоохоронного органу;
- основний безпосередній об’єкт злочину, передбаченого ст.374 [3], охоплює суспільні відносини, що забезпечують законний порядок здійснення службової діяльності службової особи - працівника правоохоронного органу в аспекті дотримання службовою особою - працівником правоохоронного органу при здійсненні правосуддя та діяльності, яка сприяє здійсненню правосуддя, конституційного принципу права на захист підозрюваного, обвинуваченого, підсудного у вигляді надання у встановленому законом порядку можливості реалізації права на захист у формі правомірної діяльності захисника чи представника особи по наданню правової допомоги чи у формі самозахисту.

Як зауважив М.І. Бажанов, “конкретні форми зловживання службовим становищем дуже різні, оскільки воно може вчинятись у різних сферах” [9, 399]. Тому зловживання службовим становищем працівником правоохоронного органу може кваліфікуватися за ч.3 ст.364 КК [3] лише за умови, якщо відповідальність за таке діяння не передбачена іншими нормами, що містять спеціальні склади цього злочину, об’єктом яких є не суспільні відносини, що забезпечують загальний законний порядок здійснення службової діяльності службової особи - працівника правоохоронного органу, а інші суспільні відносини.

З викладеного вище випливає висновок, що ч.3 ст.364 КК [3] співвідноситься з ст.374 КК [3] як загальна норма зі спеціальною нормою, тому при вирішенні питання про кваліфікацію застосовується спеціальна норма.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України: остання редакція від 20 жовтня 2011 р.: (Верховна Рада України; Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР) [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96-%E2%F0>.
2. Рішення від 30.09.2009 № 23-рп/2009 (справа про право на правову допомогу): (Конституційний Суд; Рішення від 30.09.2009 № 23-рп/2009) [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v023p710-09>.
3. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року: за станом на 23 грудня 2011 р.: (Верховна Рада України; Кодекс України, Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III) [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2341-14>.
4. Кримінально-процесуальний кодекс України: за станом на 13 груд. 2011 р.: (Верховна Рада УРСР; Кодекс України, Закон, Кодекс від 28.12.1960 № 1001-05) [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1001-05>.
5. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23 грудня 1993 року №3781-ХІІ (Верховна Рада України; Закон від 23.12.1993 № 3781-ХІІ) [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3781-12>.

6. Бущенко А.П. Проти катувань: Аналіз відповідності українського законодавства та практики стандартам й рекомендаціям Європейського Комітету запобігання катуванням та жорсткому поводженню./ А.П. Бущенко. – Харків: Права людини, 2005. – 240 с.
7. Зейкан Я.П. Перешкоди правосуддю або Хто попереджений – той озброєний: практичний посібник / Я.П. Зейкан. – К.: КНТ, 2009. – 256 с.
8. Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений / В.Н. Кудрявцев – М.: «Юридическая литература», 1972. – 250 с.
9. Бажанов М.І. Кримінальне право України: особлива частина: [підручник] / За ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Київ – Харків: Юрінком Інтер – Право, 2008 – 494 с.

УДК 343.575

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ, ЯКА ВЧИНИЛА КОНТРАБАНДУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ І ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН

Кириченко Г.В., викладач

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

У статті автор розглядає кримінологічну характеристику особи, яка вчинила контрабанду наркотичних засобів і психотропних речовин, обґрунтовує власне бачення на дану проблему в кримінології.

Ключові слова: особа злочинця, характеристика, контрабанда, наркотики.

Кириченко А.В. КРИМИНОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ЛИЧНОСТИ, СОВЕРШИВШЕЙ КОНТРАБАНДУ НАРКОТИЧЕСКИХ СРЕДСТВ И ПСИХОТРОПНЫХ ВЕЩЕСТВ / Днепропетровский государственный университет внутренних дел, Украина

В статье автор рассматривает криминалогическую характеристику личности, совершившей контрабанду наркотических средств и психотропных веществ, обосновывает собственное видение данной проблемы в криминалогии.

Ключевые слова: личность преступника, характеристика, контрабанда, наркотики.

Kirichenko A.V. THE CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTIC OF THOSE WHO COMMIT CONTRABAND OF DRUGS / Dnipropetrovsk state university of internal affairs, Ukraine

The article is dedicated to the criminological characteristic of those who commit contraband of drugs and the author's point of view on this problem.

Key words: criminal identity, characteristic, contraband, drugs.

Кримінологічна характеристика злочину, у тому числі пов'язаного з контрабандою наркотичних засобів і психотропних речовин, неможлива без врахування особистості людини, яка його вчинила, зокрема, відомостей про соціально-психологічні властивості, професію, спеціальні знання, стать, вік, злочинний досвід тощо.

Особа злочинця була і залишається однією з найбільш важливих проблем кримінології. Науковці слушно зауважують, що ця проблема слугує ключем для розуміння сутності злочинності [1, 45]. З цим не можна не погодитись, тому що без наукового вивчення тих, хто вчиняє злочини, неможливо ефективно боротися зі злочинністю загалом.

Не випадково кримінологія стала формуватися як самостійна наука на базі досліджень особи злочинця і причин та умов злочинної поведінки. На думку багатьох юристів, вчених і практиків, без знання цієї проблеми неможливо досягти успіхів у боротьбі зі злочинністю ні у теорії, ні на практиці [4, 92]. З цим не можна не погодитись, адже конкретні злочини вчиняють конкретні люди. Тому так важливо дослідити механізм злочинної поведінки і особи злочинця.

Дослідженням особи злочинця займалися такі вчені як Ю.М. Антонян, Ю.В. Александров, Г.А. Аванесов, Ю.Д. Блувштейн, П.С. Дагель, В.В. Гульдман, О.Б. Сахаров та інші. Останнім часом помітний внесок у розробку наукових підходів до вивчення особистості засуджених у

вітчизняній науці кримінально-виконавчого права та кримінології здійснили роботи В.С. Батиргарєєвої, І.Г. Богатирьова, В.В. Голіни, І.М. Даньшина, Т.А. Денисової, О.М. Джужі, В.П. Смельянова, А.П. Закалюка, О.Г. Колба, А.Х. Степанюка, С.І. Халимона та інших. Проте дослідженню особливостей особи, яка вчинила контрабанду наркотичних засобів і психотропних речовин, не було приділено належної уваги з боку вітчизняної кримінологічної науки, що свідчить про актуальність обраної теми дослідження.

Метою статті є аналіз кримінологічної характеристики особи, яка вчинила контрабанду наркотичних засобів і психотропних речовин.

Вивчення особи злочинця як складової кримінологічної характеристики злочину передбачає розгляд не лише його типології, а й висвітлення більш широкого спектру питань, що не відносяться до типологічних, а розкривають і соціально-психологічні риси особи. Від рівня наукового пізнання особи контрабандиста у сфері обігу наркотичних засобів та психотропних речовин значною мірою залежать результати боротьби з цим злочином.

Соціально-демографічна характеристика особи злочинця складається із таких даних, як рід занять, стать, вік, освіта, громадянство.

Як показує статистика, в останні роки збільшилось число контрабандистів жіночої статі і суттєве (утричі) збільшення осіб з вищою освітою, що вдаються до отримання прибутків шляхом протизаконної діяльності у вигляді вчинення контрабанди наркотичних засобів та психотропних речовин. Дана обставина пояснюється тим, що за останні роки в Україні різко підвищився рівень безробіття, у тому числі серед осіб молодого віку і з вищою освітою. Пошуки шляхів отримання коштів для утримання сім'ї нерідко штовхають таких осіб на вчинення контрабанди наркотичних засобів та психотропних речовин.

Отримані дані свідчать про те, що найбільшу небезпеку серед різних соціальних груп, залучених у контрабанду наркотичних засобів і психотропних речовин, становлять: ті, які не працюють і не вчаться, – 59%; водії-далекобійники, провідники – 16%; приватні підприємці – 12%.

Згідно зі зведеними даними за результатами аналізу кримінальних справ, контрабанда і збут наркотиків стають не тільки додатковим джерелом збагачення окремих осіб, але й у ряді випадків залишаються єдиним джерелом їхнього існування. Статистика затримань контрабанди наркотичних засобів і психотропних речовин показує, що перевізниками контрабанди наркотиків у більшості випадків були безробітні громадяни чи громадяни, що мають низькі доходи.

Аналіз затримань контрабанди наркотиків, слідчі матеріали кримінальних справ свідчать, що помітно зросла кількість жінок, підлітків, людей пенсійного віку, залучуваних, у тому числі насильницькими способами, членами наркоугруповань до перевезення наркотиків.

Поряд з інтенсивним зростанням кількості затримань контрабанди наркотиків і числа затриманих, змінилися у бік ускладнення і структурні показники. Зведені дані показують, що контрабанда наркотичних засобів і психотропних речовин – це аж ніяк не прерогатива чоловіків, що сучасні процеси фемінізації суспільного життя вторглися у сферу незаконного обігу наркотиків. Так, серед затриманих за контрабанду наркотиків Дніпропетровською, Київською, Луганською, Чернігівською митницями у 2007–2011 рр. осіб, 76% склали чоловіки, 24% – жінки.

Багато в чому характер злочинної поведінки людини залежить від її віку. Проведений нами аналіз показав, що злочинність у сфері контрабанди наркотичних засобів і психотропних речовин, на відміну від інших складів злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків, – проблема аж ніяк не молодіжна. Серед осіб, які вчиняють контрабанду наркотиків, значно більше половини (66%) складають особи віком від 26 років і старше, решту (34%) складають особи віком від 16 до 25 років.

Тому можна з упевненістю сказати, що контрабанда наркотичних засобів і психотропних речовин вчиняється переважно особами з достатньо сформованими ціннісними орієнтаціями, поглядами, установками, що свідомо орієнтують на вибір злочинної поведінки як засобу забезпечення бажаного способу життя, високого рівня матеріальної забезпеченості. Злочини ними вчиняються тільки з метою одержання матеріальних благ, оскільки основними мотивами

зазначеної категорії злочинців є корисливі, а саме: задоволення "квазіпотреб", що виникають в умовах соціально-економічної диференціації населення і порівняння людьми свого стану зі станом оточуючих; досягнення свого ідеалу – деякого матеріального стандарту (надбагатство) чи соціального стандарту (наприклад, проникнення у вищі прошарки суспільства), на який орієнтована дана особа [6, 342].

Аналізуючи криміногенні фактори, що впливають на процес формування злочинної поведінки, не можна не погодитися з думкою про те, що освітній рівень відіграє важливу роль у формуванні особистості злочинця-контрабандиста, значною мірою визначаючи його інтелектуальний і культурний рівень. Високий освітній рівень у своїй основі є антикриміногенним фактором [11, 165].

Проаналізувавши зведені дані щодо освітнього рівня осіб, які вчинили контрабанду наркотичних засобів і психотропних речовин, можна зробити висновок, що найбільша кількість контрабандистів мають середню (39%), незакінчену середню (9%) та середню спеціальну (24%) освіту. Кількість осіб, які мають незакінчену вищу (7%) та вищу (21%) освіту, серед контрабандистів є незначною, хоча за останні 5 років збільшилась утричі. На думку багатьох дослідників, осіб, які мають вищу освіту, частіше можна зустріти у вищому ешелоні злочинних угруповань, і, значно рідше, – серед безпосередніх перевізників наркотиків через кордони держав.

Наявність постійного місця проживання вважається одним із стабілізуючих антикриміногенних факторів. Відсутність чи вимушена зміна місця проживання негативно позначаються на статусі і поведінці людини. Загальна характеристика осіб, затриманих за контрабанду наркотиків, за цим показником свідчить про відносне благополуччя у даній сфері – в основному ці особи мають постійне місце проживання.

Сьогодні специфіка української ситуації, пов'язаної з контрабандою наркотиків, багато в чому визначається тим, що в неї виявилися втягненими не тільки громадяни України, але й іноземці, які як мали, так і не мали раніше якого-небудь відношення до України. Така думка опитаних нами експертів. Сам факт і існуючий рівень участі іноземців у контрабанді наркотиків в Україні є, безперечно, тривожною тенденцією. Ці й інші численні факти свідчать про те, що сьогодні вже чітко виявляється тенденція до налагодження стійких зв'язків між наркоділками України, держав СНД і "дальнього" зарубіжжя.

Вищесказане не означає, що основними розповсюджувачами наркотиків є громадяни інших держав. Національний склад контрабандистів надзвичайно різноманітний, однак той факт, що у середньому 40–50% (а якщо вірити даним опитування співробітників – 57%) від усіх осіб, затриманих за контрабанду наркотиків, мають громадянство інших держав, незаперечний.

Кримінально-правові ознаки особи злочинця у сфері контрабанди наркотичних засобів і психотропних речовин. Особа контрабандиста не є однозначною і може бути диференційована на види залежно від рольової функції. У цьому плані можна вирізнити: 1) організаторів контрабанди наркотичних засобів; 2) перевізників наркотичних засобів; 3) осіб, що сприяють переміщенню наркотичних засобів при вчиненні контрабанди; 4) осіб, яким адресовані наркотичні засоби.

Оскільки контрабанда наркотичних засобів завжди пов'язана з іншими ланцюгами їх незаконного обігу, то існують певні взаємозв'язки між особами, що вчиняють такі злочини. Зокрема, у спеціальних дослідженнях акцентується увага на тому, що великі наркокартелі прагнуть поставити під контроль увесь ланцюг наркобізнесу: вирощування наркомістких рослин – виробництво природних або синтетичних наркотиків – контрабанда – збут – «відмивання» наркогрошей [10, 42]. Існують також вказівки про те, що розповсюдженням наркотиків займаються добре організовані і такі, що мають складну структуру організації [3, 357]. Контрабанда наркотичних засобів передбачає переміщення цих предметів через митний кордон з метою їх подальшого обігу. У спеціальній літературі зазначається, що в узагальненому вигляді можна виділити такі варіанти незаконного обігу наркотиків: 1) виготовлення і реалізація в Україні; 2) виготовлення в Україні й контрабандне вивезення за кордон, переважно в країни Європи, Центральної Азії та СНД; 3) контрабандне ввезення з-за кордону і реалізація в Україні; 4) контрабандний транзит через територію України [8, 481].

У літературних джерелах справедливо наголошується на тому, що найбільшу небезпеку становлять організатори злочинних угруповань. Ці особи організують і керують діяльністю груп з придбання, виготовлення і поширення наркотиків на чорному ринку. Вони фінансують злочинну діяльність групи з придбання наркотичних засобів і наркосировини, вирішують виникаючі у зв'язку з цим проблеми, організують доставку наркотиків до місця призначення та їх реалізацію... Самі організатори нерідко у здійсненні операцій зі скупки та продажу наркотиків особистої участі не беруть, вони лише фінансують цю діяльність і одержують прибутки, старанно маскують свою причетність до наркобізнесу [8, 486].

Деякі дослідники під час вивчення кримінальних справ встановили, що найчастіше вчинення контрабанди набуває форм організованої злочинної діяльності при переміщенні культурних цінностей, радіоактивних речовин, товарів підакцизної групи, зброї й особливо наркотиків, що становить підвищену суспільну небезпеку. У середньому кількість таких груп складає від 3-х до 5-ти осіб. Переважає вчинення контрабанди за попередньою змовою групою осіб, що становить близько 90% від загальної кількості виявленої контрабанди, вчиненої у різних формах співучасті. Проте є усі підстави вважати, що значна частина контрабанди, вчинена в більш небезпечних організованих формах, ще й досі лишається латентною [5, 96]. У кримінально-правовій літературі вказується, що згідно з діючим законодавством, кількісний склад організованої групи в наркобізнесі становить три або більше суб'єкти відповідного наркозлочину. Якісна ознака цієї форми організованого наркобізнесу – спільна участь декількох осіб, що попередньо зорганізувалися в стійке об'єднання, у готуванні або вчиненні злочинів [9, 33].

Результати проведеного нами узагальнення кримінальних справ за ст.305 КК України підтверджують теоретичні положення щодо форм співучасті у вчиненні контрабанди наркотичних засобів. Зокрема, було встановлено, що даний вид злочину вчинено: без попередньої змови – 5%; за попередньою змовою групою осіб – 91%; організованою злочинною групою – 4%; злочинною організацією – 0%. Такі показники пов'язані з об'єктивними причинами. Зокрема, В.А. Тимошенко справедливо зазначає, що як перевізників наркотичних засобів організатори злочинних угруповань використовують як споживачів і дрібних збувальників, так і осіб, відкрито не пов'язаних зі злочинним обігом наркотиків: родичів, сусідів, випадкових знайомих, попутників, водіїв, працівників повітряного і залізничного транспорту та ін. Причому, спеціалізація членів груп, крім сприяння підвищенню ефективності наркобізнесу, забезпечує і безпеку функціонування організації. Конспірація ж сприяє ще й тому, що рідко хто з членів групи знає, чим займаються інші, у результаті чого втрата одного з них не загрожує стабільності організації [13, с. 370, 371].

Організатори контрабанди наркотичних речовин використовують переважно перевізників, яких у митній практиці називають «мулами» або «верблюдами». Нерідко для переміщення таких предметів контрабанди використовується «природний контейнер» – власний шлунок наркоперевізника [2, 58; 12, 10-11].

Для складання кримінологічної характеристики осіб, які вчинили контрабанду наркотичних засобів і психотропних речовин, доцільно використати кримінологічну класифікацію (типологію) злочинців [7, 110–112]. Кримінологічна типологія особи злочинця допомагає виявити причини злочинної поведінки, а значить, з більшої ефективністю цілеспрямовано запобігати вчиненню злочинів.

Позитивно ставлячись та не відкидаючи теоретико-прикладну значущість існуючих у кримінологічній науці типологій, нами сформовано типологію злочинців, властиву виключно складу злочину, передбаченого ст.305 КК України, що є авторським баченням предмета дослідження.

Кримінологічний аналіз характеристик значного числа злочинців-контрабандистів дозволив нам розробити наступну типологію за цілями вчинення контрабанди: контрабандист-«комерсант»; контрабандист-«наркоман»; випадковий тип.

1. *Контрабандист-«комерсант»*. Найбільш небезпечний тип, частка якого серед громадян, затриманих за контрабанду наркотичних засобів і психотропних речовин, перевищує 60%. Соціально-моральні якості такої особистості деформовані і утворюють стійку негативну спрямованість суб'єкта. Відрізняється правовим нігілізмом, чітко усвідомлює

суспільну небезпеку вчинюваного діяння, аморальність своєї поведінки. Контрабанда наркотиків вчиняється ним винятково з метою одержання надприбутку. Вчинення контрабанди відбувається частіше у складі злочинної групи, рідше – одноосібно. Середній вік – 35–45 років, освіта середня або середня спеціальна, при цьому не працює або, працюючи, використовує свою професійну діяльність для вчинення контрабанди (водій-далекобійник, провідник і т.д.). Може виступати як у якості організатора-володільця незаконного вантажу, так і бути залученим у якості перевізника через кордон. Частка іноземних громадян складає більше 60% від загального числа затриманих за контрабанду наркотичних засобів і психотропних речовин.

2. *Контрабандист-«наркоман»*. Частка цього типу серед громадян, затриманих за контрабанду наркотичних засобів і психотропних речовин, складає близько 18%. Соціально-моральні якості особистості перебувають у глибокій залежності від шкідливої звички до вживання наркотичних засобів і психотропних речовин. Контрабандою наркотиків займається з метою або їх вживання, або з метою їх збуту винятково для придбання, наприклад, інших наркотиків. Обсяг незаконно переміщуваних наркотиків, як правило, невеликий, оскільки можливість вживання наркотиків безпосередньо пов'язана з небезпекою викриття. Серед осіб даного типу переважають громадяни України – 82%. Частка раніше засуджених серед контрабандистів даного типу складає 33%.
3. *Випадковий тип*. До цього типу належать контрабандисти, які вчиняють даний злочин у зв'язку з несприятливим збігом обставин, або з легковажно-безвідповідальних мотивів, тобто вчинення контрабанди наркотичних засобів і психотропних речовин даними особами не обумовлено їхньою антисоціальною установкою.

Узагальнення кримінальних справ за ст.305 КК України дозволило встановити такі показники щодо особи контрабандиста (перевізника наркотичних засобів): 1) вік: від 16 до 18 років – 5%; від 19 до 21 року – 11%; від 22 до 25 років – 18%; від 26 до 40 років – 58%; від 41 до 50 років – 6%; від 51 до 60 років – 2%; понад 60 років – 0%; 2) стать: чоловіча – 76%; жіноча – 24%; 3) освіта: незакінчена середня – 9%; середня – 39%; середня спеціальна – 24%; незакінчена вища – 7%; вища – 21%; 4) соціальне становище: не працюють і не вчаться – 59%; працюють – 31%; навчається (студент, учень) – відповідно 7% і 1%; службовець – 3%; водій-далекобійник, провідник – 16%; приватний підприємець – 12%; пенсіонер – 2%; 5) наявність судимостей: раніше судимий – 27%; несудимий – 73%; 6) повторність вчинення злочинів у сфері обігу наркотиків: так – 11%; ні – 89%; 7) наявність психічних відхилень: так – менше 1%; 8) наявність наркотичної залежності: так – 18% (контрабандисти-«наркомани»); 9) перетинає кордон як турист або у службових справах (73%).

На підставі вищевикладеного обґрунтовано доходимо висновку, що особа контрабандиста є одним із найважливіших елементів кримінологічної характеристики контрабанди наркотичних засобів і психотропних речовин. Конкретний зміст цього елемента визначається тією сукупністю особистих ознак, що є специфічними для злочинців, які вчиняють контрабанду зазначених засобів, і суттєвими для успішного запобігання і розслідування злочинів. Запропоновано типологію особистості контрабандиста у сфері обігу наркотичних засобів і психотропних речовин, що може бути побудована залежно від мети вчинення контрабанди: контрабандист-«комерсант»; контрабандист-«наркоман»; випадковий тип. За результатами дослідження автором встановлено основні ознаки особи контрабандиста у сфері обігу наркотичних засобів та психотропних речовин: відносно «молодий» вік (від 16 до 25 років – 34% і від 26 до 40 років – 58%), у більшості випадків це – чоловіки (76%), які мають переважно середню освіту (39%), ніде не працюють (59%), значна кількість має судимості (27%), у тому числі вони вчиняли злочини у сфері обігу наркотичних засобів (11%), перетинає кордон як турист або у службових справах (73%).

ЛІТЕРАТУРА

1. Аванесов Г.А. Криминология и социальная профилактика / Г.А. Аванесов. – М.: Акад. МВД СССР, 1980. – 526 с.
2. Валерко В. На ринку наркотиків в Україні – нові надходження / В. Валерко // Галицькі контракти. – 1996. – №21. – С. 56-60.

3. Вишня В.Б. Контроль оборота наркотиков и химических веществ / В.Б. Вишня, В.А. Мирошниченко // Міжнародне співробітництво у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин: матер. міжнар. наук.-практ. конф. – Д.: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2007. – С. 356-361.
4. Кваша О.О. Організатор злочину (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Кваша Оксана Олександрівна. К., 1999. – 229 с.
5. Костін М.І. Контрабанда. Доказування обставин вчинення злочину на досудовому слідстві: монографія / Михайло Іванович Костін. – К.: «ДІЯ», 2003. – 185 с.
6. Криминология: [учебник] / под общ. ред. А.И. Долговой. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: НОРМА, 2002. – 848 с.
7. Миньковский Г.М. Классификация преступников / Г.М. Миньковский // Криминология: [учебник]. – М.: Изд-во Моск. гос. ун-та, 1994. – С. 110 – 112.
8. Настільна книга слідчого: [наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів] / М.І. Панов, В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова та ін. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Вид. Дім «Ін Юре», 2007. – 728 с.
9. Організований наркобізнес (поняття, форми, підстави кримінальної відповідальності) / [Баулін Ю.В., Борисов В.І., Дорош Л.В. та ін.]; за заг. ред. Ю.В. Бауліна, Л.В. Дорош. – Х.: Право, 2005. – 256 с.
10. Основы борьбы с организованной преступностью: монография / [Коннов А.И., Куликов В.И., Овчинский А.С. и др.]; под ред. В.С. Овчинского, В.Е. Эминова, П.Н. Яблокова. – М.: ИНФРА-М, 1996. – 400 с.
11. Противодействие незаконному обороту наркотических средств и психотропных веществ: учебное пособие. Часть I. / под ред. А.Н.Сергеева. – М.: ГУБНОН СКМ МВД России, Московская академия МВД России, Изд-во «Щит-М», 2000. – 638 с.
12. Тимошенко В. Контрабанда наркотиков в Украине как составная транснационального наркобизнеса / В. Тимошенко // Служба безопасности. – 1998. – №9. – С. 9-13.
13. Тимошенко В.А. Наркобізнес: національна та міжнародна протидія новим викликам: монографія / Володимир Андрійович Тимошенко. – К.: НА СБ України, 2006. – 456 с.

УДК 343.848: 343.22

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ, ЯКА ПЕРЕБУВАЄ ПІД АДМІНІСТРАТИВНИМ НАГЛЯДОМ

Ковальов С.І., заступник начальника

Слідче управління ГУМВС в Одеській області

У статті автор розглядає кримінологічну характеристику особи, яка перебуває під адміністративним наглядом, обґрунтовує власне бачення на дану проблему у кримінології.

Ключові слова: особа злочинця, характеристика, ознаки, адміністративний нагляд.

Ковалев С.И. КРИМИНОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ЛИЧНОСТИ, НАХОДЯЩЕЙСЯ ПОД АДМИНИСТРАТИВНЫМ НАДЗОРОМ / ГУМВД Украины в Одесской области, Украина

В статье автор рассматривает криминологическую характеристику личности, находящейся под административным надзором, обосновывает собственное видение на данную проблему в криминологии.

Ключевые слова: личность преступника, характеристика, признаки, административный надзор.

Kovaliov S.I. THE CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTIC OF THOSE BEING UNDER ADMINISTRATIVE SUPERVISION / CBMIA in Odessa region, Ukraine

The article is dedicated to the criminological characteristic of those being under administrative supervision and the author's point of view on this problem.

Key words: criminal identity, characteristic, features, administrative supervision.

Однією з центральних проблем, дослідженням яких займається сучасна кримінологія, є питання про особу злочинця. Кримінологічне вивчення особи злочинця, який перебуває під адміністративним наглядом, дає змогу визначити властивості, які їй притаманні як активному суб'єкту взаємодії з соціальним середовищем. Кримінологічно важливе значення вивчення особи злочинця полягає також у тому, що дає змогу встановити причини та умови злочинності. Адже кримінально-процесуальне законодавство покладає обов'язок на органи, які здійснюють розкриття тих чи інших злочинів, встановлювати причини та умови цих злочинів (ст.23, 23-1, 23-2 КПК України).

Без вивчення властивостей особи „неможливо достатньо повно встановити причини і умови конкретного злочину, розкрити механізм індивідуальної злочинної поведінки, виробити заходи індивідуальної профілактики злочинів” [1, 3]. Тому вивчення особи злочинця підпорядковане „розробці науково обґрунтованих рекомендацій по боротьбі зі злочинністю” [2, 274].

У кримінологічній науці питанням дослідження особи злочинця приділяли увагу такі вчені, як В.С. Батиргарєєва, І.Г. Богатирьов, В.В. Голіна, І.М. Даньшин, Т.А. Денисова, А.І. Долгова, О.М. Джу́жа, О.Г. Колб, В.В. Василевич, А.П. Закалюк, С.М. Іншаков, Х.Ю. Кернер, В.М. Кудрявцев, Н.С. Лейкіна, В.С. Овчинський та інші. Однак дослідження особливостей особи, яка перебуває під адміністративним наглядом, ґрунтовно не здійснювалося вітчизняною кримінологічною наукою, що свідчить про актуальність такого дослідження.

Метою статті є аналіз кримінологічної характеристики особи, яка перебуває під адміністративним наглядом.

Даючи аналіз особи злочинця, яка вчинила злочин, перебуваючи під адміністративним наглядом, ми виходимо з того, що така особа реально існує та володіє властивостями, що відрізняють її від інших людей, і що поняття „особа злочинця”, хоча в певній мірі і умовне, у ґносеологічних цілях може об'єднувати усіх тих, хто вчинив злочин, незалежно від тяжкості вчиненого, форми вини, ступеня суспільної небезпеки та соціально-педагогічної занедбаності й моральної деградації.

Поряд із цим, особа злочинця володіє низкою суттєвих особливостей. Як підкреслює Г. Кайзер, „основне положення, згідно з яким злочинці відрізняються від незлочинців властивостями особи, виявилось настільки стійким, що воно, незважаючи на переконливу критику, до теперішнього часу залишається непохитним” [3, 100].

На нашу думку, керуючись чинним законодавством з адміністративного нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі [4], особливостями „кримінологічного портрета” осіб, які перебувають під адміністративним наглядом, є наступні:

- 1) такі особи вже мають судимість за раніше вчинені злочини.
- 2) більшість з таких осіб мають значний ступінь соціальної та психолого-педагогічної занедбаності, а також суспільної небезпеки, оскільки адміністративнийгляд встановлюється щодо:

– засуджених до позбавлення волі за тяжкі, особливо тяжкі злочини або засуджених два і більше разів до позбавлення волі за умисні злочини, якщо під час відбування покарання їх поведінка свідчила, що вони *вперто* не бажають стати на шлях виправлення і залишаються небезпечними для суспільства. Під наполегливим небажанням встати на шлях виправлення з боку засуджених до позбавлення волі за тяжкі, особливо тяжкі злочини або засуджених два і більше разів до позбавлення волі за умисні злочини в період відбування ними покарання у виді позбавлення волі, згідно з п.4 постанови Пленуму Верховного Суду СРСР від 5 липня 1974 р., слід, зокрема, розуміти систематичні порушення вимог режиму відбування покарання, за які особу було піддано заходам стягнення, якщо вони не зняті або не погашені до дня звільнення з установи [5, 12]. Крім того, висновок про подібну поведінку засудженого в період відбування ним покарання в місцях позбавлення волі можна зробити з огляду на його ставлення до праці, підвищення свого загальноосвітнього рівня, набуття нової кваліфікації або спеціальності, участь у самодіяльних організаціях, оцінку свого злочинного минулого тощо. Отже, висновок

про вперте небажанні встати на шлях виправлення має ґрунтуватися на поведінці засудженого протягом усього періоду перебування в місцях позбавлення волі;

– засуджених до позбавлення волі за тяжкі, особливо тяжкі злочини або засуджених два і більше разів до позбавлення волі за умисні злочини, якщо вони після відбування покарання або умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, незважаючи на попередження ОВС, систематично порушують громадський порядок і права інших громадян, вчиняють інші правопорушення. Цю групу колишніх засуджених у свою чергу, можна розділити на такі категорії: а) особи, антигромадська поведінка яких після звільнення з виправної колонії є, фактично, продовженням їх негативної поведінки в місцях позбавлення волі; б) особи, які, перебуваючи в місцях позбавлення волі, майстерно прикидалися такими, що виправилися, у зв'язку з чим отримали при звільненні хорошу характеристику (окремі з них навіть були звільнені умовно-достроково), а звільнившись і прибувши на вибране ними місце проживання, проявили себе як злісні порушники громадського порядку і правил співжиття; в) особи, які, відбуваючи покарання у виправній колонії за тяжкі злочини, чесно і щиро прагнули до виправлення і досягли в цьому деяких результатів, але виявилися нестійкими і після звільнення, зазнавши негативного впливу з боку колишніх знайомих – п'яниць, наркоманів та інших подібних осіб, були втягнуті в антигромадську поведінку;

3) оскільки досліджуваний захід застосовується щодо повнолітніх осіб, звільнених з місць позбавлення волі, то можна зробити певний висновок про усталеність життєвих установок таких осіб та наявність певного роду психічних деформацій через перебування в місцях позбавлення волі із властивою їм „кримінальною субкультурою”. Цим і пояснюється відсутність у колі піднаглядних осіб неповнолітніх. Адміністративний нагляд може бути встановлено і щодо особи, яка вчинила, наприклад, тяжкий злочин в неповнолітньому віці, а звільнена була з УВП (виправної чи виховної колонії) після відбування строку покарання або умовно-достроково вже в повнолітньому віці.

4) це колишні засуджені до позбавлення волі за один із злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, на підставі чого такі особи також потребують підвищеної уваги за їхньою поведінкою та способом життя, оскільки „колишнє минуле” у місцях позбавлення волі з властивим йому впливом з боку „злочинного університету” могло не лише зберегтися, але і розвинути через незаконний обіг наркотичних засобів вже у середовищі засуджених. Причому до кола зазначених осіб ми відносимо дві категорії колишніх засуджених: а) колишні засуджені за один із злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, які не вживають зазначені речовини; б) колишні засуджені-наркомани, які відбули покарання за один із злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

Щодо засуджених до позбавлення волі за один із злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, адміністративний нагляд встановлюється відразу ж після звільнення з місць позбавлення волі автоматично, без урахування їх поведінки як під час відбування покарання, так і після звільнення. Ми підтримуємо думку Д.О. Назаренка, що такий порядок встановлення адміністративного нагляду щодо даної категорії звільнених з місць позбавлення волі є достатньо жорстким [6, 165]. Як зазначає В.М. Трубников, враховуючи небезпеку для суспільства цих осіб, нестійкість їхнього психічного і фізіологічного стану, доцільно такий жорсткий контроль за їх поведінкою після відбування покарання встановлювати на певний, конкретний нетривалий термін (наприклад, один рік). І якщо така особа не стане на шлях виправлення, адміністративний нагляд можна буде продовжувати вже на умовах, передбачених ст.6 Закону України „Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі” [6, 49-50].

5) в силу того, що особи, які перебувають під адміністративним наглядом, вдаються до вчинення нових злочинів, можна зробити невтішний висновок щодо недосягнення стосовно їх мети покарання у виді виправлення, а також запобігання вчиненню нових злочинів.

Наведені особливості, на нашу думку, можна назвати „диференційованими”, оскільки вони відображають певні „типові” ознаки, характерні для переважної більшості осіб, які

перебувають під адміністративним наглядом, і вдаються до вчинення нових злочинів. Також можуть існувати в межах тих або інших диференційованих груп й „індивідуалізовані” риси, що власне і характеризують особу злочинця, який перебуває під адміністративним наглядом.

Для характеристики та визначення поняття особи злочинця, який вчинив злочин, перебуваючи під адміністративним наглядом, найбільш важливим є виявлення та вивчення трьох наступних основних компонентів:

- 1) соціальний статус особи (стать, вік, освіта, сімейний стан тощо);
- 2) соціальні функції особи, що включають сукупність видів її діяльності в системі суспільних відносин як громадянина, члена сім'ї тощо;
- 3) морально-психологічна характеристика, що відображає ставлення особи до соціальних цінностей та функцій.

Для дослідження особи злочинця, який вчинив злочин, перебуваючи під адміністративним наглядом, важливе значення має *соціально-демографічна характеристика*, оскільки вона сприяє повноті висвітлення даної проблеми. Як відомо, соціально-демографічні ознаки властиві будь-якій особі і, на перший погляд, кримінологічного значення вони не мають, однак у своїй сукупності дають важливу інформацію, без якої не можна здійснити повну кримінологічну характеристику особи злочинця. Важливість дослідження соціально-демографічної характеристики злочинця дасть змогу виявити чинники, котрі сприяють формуванню у нього злочинної поведінки. А врахування поряд із зазначеними ознаками соціально-психологічних причин сприятиме виробленню ефективних заходів запобігання вчиненню злочинів особами, які перебувають під адміністративним наглядом.

Стать злочинця. Аналіз статистичних даних та емпіричної бази дослідження дає підстави стверджувати, що стан, структура та динаміка злочинності серед чоловіків та жінок неоднакові. Рівень жіночої злочинності відрізняється та змінюється залежно від виду вчинених злочинів, що підтверджують і результати проведеного нами вивчення особи злочинця, який вчинив злочин, перебуваючи під адміністративним наглядом. Так, серед 265 осіб, які проходили у вивчених справах, питома вага жінок, які вчинили злочини, перебуваючи під адміністративним наглядом, складає 4% (11 осіб), відповідно 96% цих злочинів вчиняють чоловіки (254 особи). Такий незначний відсоток жінок серед суб'єктів злочинів пояснюється тим, що особи жіночої статі рідко притягувалися до відповідальності за тяжкі, особливо тяжкі злочини або засуджувалися два і більше разів до позбавлення волі за умисні злочини. При характеристиці жінок, які вчинили злочини, перебуваючи під адміністративним наглядом, виявилось, що ними вчиняється близько 73% злочинів у складі групи (8 осіб). При цьому, як правило, співучасниками та організаторами злочинів виступають близькі родичі (чоловік, брат тощо).

До соціально-демографічних ознак відносять *вік* злочинця. Аналіз віку осіб, які вчинили злочини, перебуваючи під адміністративним наглядом, допоможе виявити найбільш кримінально активні вікові групи. Оскільки адміністративний нагляд може бути встановлений лише щодо повнолітніх осіб, до часу вчинення злочину піднаглядний за своїм віком завжди буде старше за 18 років. У результаті вибіркового дослідження практики судів Дніпропетровської, Запорізької, Кіровоградської, Миколаївської, Одеської та Херсонської областей за 2007–2012 рр., яким було охоплено 265 кримінальних справ, нами зібрані дані про вік засуджених, які вчинили злочини, перебуваючи під адміністративним наглядом: 19-24 років – 42 (16%); 25-29 років – 48 (18%); 30-34 років – 103 (39%); 35-39 років – 40 (15%); 40-49 років – 29 (11%); 50 років і старше – 3 (1%). Як видно, злочини вчиняються в основному (72%) особами зрілого віку. Це піднаглядні особи віком від 25 до 40 років.

Розглянемо дані, які характеризують *сім'ю* осіб, які вчинили злочини, перебуваючи під адміністративним наглядом. Адже, як відомо, сім'я – це один із визначальних елементів мікросередовища, який формує особистість людини. Майже усі проанкетовані нами піднаглядні (254 особи – 96%) заявили про своє сімейне неблагополуччя: 155 (61%) мають тільки матір, 84 (33%) – тільки батька, взагалі не мають батьків 15 (6%) опитаних. При цьому свої відносини з батьками і родичами як „добрі” оцінює 192 (72%) піднаглядних, 55 (21%) – як задовільні, а 18 (7%) опитаних узагалі ніяких відносин не підтримують.

При вивченні особи злочинця звертає на себе увагу висока питома вага „холостяків” серед осіб,

які вчиняють ті або інші злочини. Так, у результаті вивчення 265 архівних кримінальних справ щодо злочинів, вчинених особами, які перебували під адміністративним наглядом, результатів анкетування дільничних інспекторів, а також узагальнення статистичної звітності правоохоронних органів України, судової практики встановлено, що 178 (67%) злочинів вчинили неодружені; 42 (16%) – розлучені. Очевидно, що несприятливі сімейні стосунки та скрутне матеріальне становище завжди та потенційно несуть у собі кримінальне навантаження та при збігу певних умов сприяють вчиненню злочинів.

Проведене нами дослідження дало змогу зробити висновок про те, що наступним важливим елементом соціально-демографічної характеристики, який відіграє важливу роль у розвитку розумових здібностей і моральних якостей особистості, значною мірою визначає її загальний культурний та інтелектуальний рівень, є *освітньо-кваліфікаційний рівень* особи, яка перебуває під адміністративним наглядом. Ця ознака дає можливість простежити залежність злочинної поведінки від освіти та інтелектуального розвитку особи, які водночас впливають на потреби й інтереси людини. Адже низький освітній рівень впливає на самосвідомість, погляди, а досить часто – на бажання особистості та форми їх реалізації. Відомо, що освітній рівень різних категорій злочинців неоднаковий і перебуває в певному зв'язку з характером злочинних дій. З цього приводу справедливо відзначено, що високий освітній рівень виступає як антикриміногенний фактор. Однак, аналізуючи отримані нами дані, не можна не помітити, що середній освітній рівень піднаглядних низький: найбільший відсоток належить загальній освіті – 162 (61%); професійна початкова – 29 (11%), середня професійна – 63 (24%), засуджених, які б мали вищу професійну освіту виявлено тільки 11 (4%) з усіх опитаних.

Проаналізувавши соціально-демографічні особливості особи злочинця, який вчинив злочин, перебуваючи під адміністративним наглядом, не можна не зупинитися на більш глибоких суб'єктивних змінах у рівні й стані моральної та правової свідомості, мотивації злочинної поведінки. Слід визнати той факт, що в результаті реформування українського суспільства відбулися якісні зрушення суспільної свідомості та суспільної психології, що відбивається на особливостях особи сучасного злочинця.

Особливістю *кримінально-правових ознак* кримінологічної характеристики осіб, які перебувають під адміністративним наглядом, є: 1) наявність спеціального суб'єкта злочинів; 2) наявність у піднаглядної особи непогашеної або незнятої судимості.

Щодо такої ознаки як *спеціальний суб'єкт*, то нагадаємо, що досліджувані нами злочини можуть бути вчинені лише особами, стосовно яких встановлено адміністративний нагляд.

Закон України „Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі” закріплює вичерпний перелік осіб, щодо яких може бути встановлений адміністративний нагляд. Це наступні категорії осіб: 1) засуджені до позбавлення волі за тяжкі, особливо тяжкі злочини або засуджені два і більше разів до позбавлення волі за умисні злочини, якщо під час відбування покарання їх поведінка свідчила, що вони вперто не бажають стати на шлях виправлення і залишаються небезпечними для суспільства; 2) засуджені до позбавлення волі за тяжкі, особливо тяжкі злочини або засуджені два і більше разів до позбавлення волі за умисні злочини, якщо вони після відбування покарання або умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, незважаючи на попередження ОВС, систематично порушують громадський порядок і права інших громадян, вчиняють інші правопорушення; 3) засуджених до позбавлення волі за один із злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів [4]. Вивчення 265 кримінальних справ про вчинені злочини особами, які перебувають під адміністративним наглядом, свідчить про те, що перша категорія осіб складає 143 (54%), друга – 87 (33%), третя – 35 (13%).

Наступною ознакою особи злочинця, який перебуває під адміністративним наглядом, виступає *судимість*, тобто факт засудження особи судом до певної міри покарання за вчинений злочин, що має важливе кримінально-правове значення [7]. Із судимістю законодавець пов'язує можливість настання для особи наслідків як кримінально-правового (посилення покарання за знов вчинений злочин, зміна умов тримання засуджених до позбавлення волі та ін.), так і загальноправового (наприклад, заборона займати ті або інші посади) характеру. Призначення вказаних наслідків конкретної судимості полягає в тому, щоб загрозою їх настання утримувати особу від рецидиву злочинів. Абсолютно очевидно, що судимість, з одного боку, як правовий

інститут, а з іншого – невід’ємний результат кримінального покарання, здійснюючи істотний вплив на правовий статус засуджених і осіб, які відбули покарання, тим самим виконує завдання виправлення особи і подальшого закріплення позитивних результатів виправлення. Із розв’язанням зазначених завдань відповідно до принципів кримінально-виконавчої політики України неминуче припиняється стан судимості, а отже, і її наслідки.

Вивчення 265 кримінальних справ за фактами вчинення злочинів піднаглядними особами свідчить, що зазначені особи раніше засуджувалися за злочини проти власності, хуліганство, злочини проти життя і здоров’я особи, опір представникові влади, працівнику правоохоронного органу, члену громадського формування з охорони громадського порядку, згвалтування. Таким чином, у цих піднаглядних осіб, що, як правило, раніше були неодноразово засуджені, а потім вчинили нові злочини, формується певна лінія антигромадської поведінки, створюється стійка антисоціальна спрямованість [8, 13-18; 9]. Розглянуті вище дані про особу злочинця свідчать як про суспільну небезпеку вчиненого, тобто нових злочинів, так і підвищену суспільну небезпеку самих піднаглядних осіб.

Формування особи злочинця, який вчинив злочин, перебуваючи під адміністративним наглядом, як відомо, відбувається в результаті як об’єктивного впливу того середовища, у якому він живе (характер, умови життя колективу, оточуючих людей, відносини між колективом та суспільством, між членами колективу тощо), так і цілеспрямованого виховання, що здійснюється різними державними та іншими організаціями.

Дослідження показало, що серед осіб, які вчинили злочини, перебуваючи під адміністративним наглядом, швидкими темпами зростає кількість осіб з антисоціальною установкою, тобто тих, які свідомо обирають злочинну діяльність як ефективний засіб отримання бажаних матеріальних благ, як спосіб життя, тобто людей, для яких злочинна діяльність стає своєрідною діяльністю. Це дає підстави стверджувати, що злочини вчиняються ними лише з метою отримання матеріальних благ. Підтвердженням цьому є дані, отримані нами в результаті анкетування піднаглядних осіб, притягнених до кримінальної відповідальності. Так, на запитання: „Назвіть причину, що спонукала Вас вчинити злочин”, 127 (48%) відповіли, що це матеріальна зацікавленість. У цій ситуації слід говорити про корисливий мотив.

А.Б. Сахаров вважав, що корисливі міркування проявляються лише при прагненні отримати незаконну матеріальну вигоду [10, 135]. Криміногенними факторами корисливої мотивації злочинної поведінки виступають соціально-економічні процеси, пов’язані з економічною кризою, розладом виробництва, зростаючим безробіттям, інфляцією, розшаруванням народу за майновою ознакою, що у підсумку призводять до збільшення частки злиденності у державі. Будь-яка форма соціальної нерівності здійснює на громадян спонукальний корисливий вплив, прагнення до вищого рівня забезпеченості, який є у деяких інших верств населення.

Ставлення обвинуваченого до того, чи визнає він свою вину, чи розкаюється у вчиненому, є кримінологічно значущим показником морально-правової занедбаності таких осіб та дозволяє судити про ступінь їх антисуспільної спрямованості. Результати аналізу кримінальних справ показують, що у 43% випадків (114 осіб) особи визнають себе винними та розкаюються у вчиненому, 34% (90 осіб) – визнають свою вину частково, решта (61 особа – 23%) не визнають свою вину або взагалі повністю заперечують свою причетність до злочину.

Таким чином, із вищенаведеного можна скласти узагальнюючу кримінологічну характеристику особи, яка перебуває під адміністративним наглядом. Це здебільшого особа чоловічої статі віком 25-40 років (тобто в активному працездатному віці), має повну загальну середню або середню професійну освіту, переважно неодружена, злочин вчиняє здебільшого самотійно, переважно з корисливих (з метою збагачення) та хуліганських мотивів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Прокументов Л.М. Личность преступника: криминологический аспект: учебное пособие / Л.М. Прокументов, А.В. Шеслер. – Томск: Томский государственный университет, 1995. – 31 с.
2. Криминология: учебник [для юридических вузов] / Под общ. ред. д.ю.н., проф. А.И. Долговой. – М.: Юристъ, 1997. – 912 с.

3. Кайзер Г. Криминология. Введение в основы / Г. Кайзер. – М.: Юрид. лит., 1979. – 319 с.
4. Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі: Закон України від 1 грудня 1994 року № 264/94-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1994. – № 52. – Ст. 455.
5. Бюллетень Верховного Суда СССР. – М., 1974. – № 4. – С. 9–12.
6. Трубников В.М. Научно-практический комментарий к Закону Украины „Об административном надзоре за лицами, освобожденными из мест лишения свободы” / Трубников В.М. – Х. : „Рубікон”, 1998. – 112 с.
7. Голина В. Судимость и административный надзор / В. Голина, В. Трубников // Радянське право. – К., 1974. – № 5. – С. 75–78.
8. Воронин Ю.А. Типология личности преступников: автореф. дисс. на получение науч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 „Уголовное право и криминология; исправительно-трудовое право” / Ю.А. Воронин. – Свердловск, 1974. – 34 с.
9. Трубников В.М. Правовой статус засужденных до позбавлення волі / В.М. Трубников, Ю.А. Чеботарьова. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2006. – 367 с.
10. Сахаров А.Б. Ответственность за должностные преступления по советскому уголовному праву / А.Б. Сахаров. – М.: Госюриздат, 1956. – 384 с.
11. Назаренко Д.О. Кримінальна відповідальність за порушення правил адміністративного нагляду: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / Назаренко Дмитро Олександрович. – Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ МВС України, 2008. – 220 с.

УДК [343.82: 364 – 78]: 343.261 (477)

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ІЗ ЗАСУДЖЕНИМИ В КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧИХ УСТАНОВАХ ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Лучко С.В., здобувач

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Стаття присвячена теоретичним та практичним засадам визначення соціальної роботи із засудженими у кримінально-виконавчих установах Державної пенітенціарної служби України.

Ключові слова: теорія, практика, засади, соціальна робота, засуджений, покарання.

Luchko S.V. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЫ С ОСУЖДЕННЫМИ В УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПЕНИТЕНЦИАРНОЙ СЛУЖБЫ УКРАИНЫ / Днепропетровский государственный университет внутренних дел, Украина

Статья посвящена теоретическим и практическим основам социальной работе с осужденными в уголовно-исполнительных учреждениях Государственной пенитенциарной службы Украины.

Ключевые слова: теория, практика, социальная работа, осужденный, наказание.

Luchko S.V. THEORETICAL AND PRACTICAL BASIS OF THE CONCEPT OF THE SOCIAL WORK AT CRIMINAL-EXECUTIVE INSTITUTIONS OF THE STATE PENITENTIARY SERVICE OF UKRAINE / Dnipropetrovsk state university of internal affairs, Ukraine

The article is dedicated to theoretical and practical basis of social work with convicts at criminal-executive institutions of the State Penitentiary Service of Ukraine.

Key words: theory, practice, social work, convict, punishment.

Соціальна робота в Україні має глибоке коріння, але її зміст у наш час зазнає суттєвих змін і доповнень. Поява нового інституту "соціально робота" в кримінально-виконавчому

законодавстві безумовно була пов'язана з необхідністю реформування пенітенціарної системи в Україні, спрямованого на гуманізацію та соціальну переорієнтацію виконання кримінальних покарань з урахуванням міжнародних актів про права і свободи людини, встановлення системи соціальних і правових гарантій, що забезпечують правовий статус засуджених, приведення порядку і умов відбування покарання у відповідність із загальновизнаними міжнародними стандартами.

У зв'язку з цим, для безпосереднього забезпечення оптимальних умов відбування кримінального покарання у вигляді позбавлення волі та проведення із засудженими соціально-виховної і психологічної роботи, були створені відділення соціально-психологічної служби як основна організаційна ланка в структурі установи виконання покарань [4, 169]. Слід наголосити, що установами виконання покарань накопичений певний досвід соціального супроводу, адаптації та реабілітації засуджених у відповідних структурних дільницях в період відбування покарань.

Однак, не дивлячись на вищезазначене, у кримінально-виконавчому праві України, на сьогоднішній день, відсутнє визначення поняття соціальної роботи в установах виконання покарань та його закріплення й конкретизація в кримінально-виконавчому законодавстві. Зазначене актуалізує вивчення даної проблеми та необхідність теоретико-правового обґрунтування соціальної роботи із засудженими в процесі відбування ними покарання.

Теоретичним підґрунтям статті стали праці вітчизняних і зарубіжних вчених, зокрема: В.А. Бадири, Л.В. Багрій-Шахматова, Ю.В. Бауліна, Є.М. Бодюла О.В. Беци, І.Г. Богатирьова, В.О. Глушкова, Т.А. Денисової, М.Г. Деткова, О.М. Джузи, В.О. Корчинського, О.М. Костенка, В.А. Львовичкіна, В.О. Меркулової, О.І. Марцева, М.І. Мельника М.П. Мелентьєва, П.П. Михайленка, О.Є. Наташева, В.П. Петкова, Г.О. Радова, О.Л. Ременсона, І.С. Сергєєва, В.М. Синьова, А.Х. Степанюка, В.М. Трубникова, В.П. Тихого, І.В. Шмарова, І.С. Яковець та ін.

Мета статті розкриває процедуру виконання та відбування засудженою особою кримінального покарання і передбачає роль соціальної роботи в цьому процесі.

Проведений нами аналіз поняття "виховна робота" та "соціально-виховна робота", які закріплені кримінально-виконавчим законодавством країн, показує, що законодавці їх розуміють однаково. Дані поняття вони визначають як цілеспрямовану, планомірну діяльність пенітенціарного персоналу, а також представників інших соціальних інституцій, яка базується на основі психолого-педагогічних принципів, форм і методів та спрямована на формування й закріплення в засуджених поважного відношення до людини, суспільства, прагнення до заняття суспільно корисною діяльністю, сумлінного ставлення до праці, дотримання вимог законів та інших прийнятих у суспільстві правил поведінки, підвищення їх загальноосвітнього і культурного рівнів.

Водночас основними напрямками виховної та соціально-виховної роботи із засудженими визнаються моральне, правове, трудове, естетичне, фізичне, санітарно-гігієнічне виховання засуджених, а також інші його види, які сприяють досягненню мети їх виправлення. Правовий інститут виховного впливу на засуджених до позбавлення волі значно розширився та набув нового змісту у зв'язку із прийняттям Верховною Радою України 11 липня 2003 р. і введенням у дію 1 січня 2004 р. нового Кримінально-виконавчого кодексу України.

Визначення виховної роботи, яка відповідно до Виправно-трудоного кодексу УРСР (1970 р.) була спрямована на виховання засуджених у дусі чесного ставлення до праці, точного виконання законів, бережливого ставлення до державної власності, на підвищення їх свідомості і культурного рівня та розвиток корисної ініціативи [1, 152], змінилось, не втративши вищезазначеного спрямування, на соціально-виховну роботу [2, 65].

Так, вперше на рівні закону закріплено поняття соціальної роботи як цілеспрямованої діяльності персоналу органів і установ виконання покарань та інших соціальних інституцій для досягнення мети виправлення і ресоціалізації засуджених [3, 412]. Цей факт безперечно свідчить про те, що соціальна робота, у поєднанні з виховною, визнається інститутом, який створює умови для досягнення мети кримінально-виконавчого законодавства.

Крім того, соціальну роботу слід розглядати як система соціальних заходів у вигляді сприяння, підтримки та послуг, які надаються окремим особам або групам населення соціальною

службою з метою подолання та пом'якшення життєвих труднощів, підтримання їх соціального статусу і повноцінної життєдіяльності, адаптації в суспільстві [6, 13]. Отже, соціальна робота, включаючи в себе систему соціальних заходів, не повинна обмежуватися виключно матеріальною підтримкою. Також, важливим на нашу думку є той факт, що необхідність надання послуг соціальної допомоги соціальною службою, свідчить про професійний характер цього виду діяльності. Так, О.О. Лук'янчук, досліджуючи правові та організаційні аспекти соціальної роботи із засудженими, які відбувають покарання у виді позбавлення волі [7, 48], соціальну допомогу засудженим визначає в широкому та вузькому розумінні.

У широкому розумінні, як сукупність організаційно-правових, соціально-економічних та ідеологічних заходів, спрямованих на створення умов, що сприяють включенню засуджених в нормальну життєдіяльність на волі після відбуття покарання. У вузькому – систему організаційно-правових, соціально-економічних та ідеологічних заходів, що реалізуються учасниками кримінально-виконавчих відносин, спрямованих на створення передумов для виправного процесу та надання матеріальної й іншої соціальної підтримки засудженим, які її потребують [7, 52].

Враховуючи вищезазначене, а також історичні аспекти становлення та розвитку інституту соціальної роботи, та надання допомоги засудженим в період відбування покарань та після його завершення, ми розуміємо під поняттям "соціальна робота із засудженими" – це комплекс державних і недержавних організаційно-правових, соціально-економічних, психолого-педагогічних та ідеологічних заходів у вигляді сприяння, підтримки та послуг, які надаються засудженим, з метою подолання та пом'якшення життєвих труднощів, підтримання їх соціального статусу і повноцінної життєдіяльності та спрямовані на створення передумов для виправного процесу і адаптації їх в суспільстві.

Слід погодитися з О.О. Лук'янчук, яка стверджує, що інститут соціальної роботи із засудженими мають загальний об'єкт – засудженого, який потребує допомоги, а також схожий зміст – діяльність щодо надання необхідної допомоги. [7, 54]. Вітчизняні вчені В. Андрущенко, М. Лукашевич та інші, спираючись на теорію О. Холостової, за визначенням "соціальна робота" розуміють професійну діяльність з надання допомоги інвалідам, групам і спільнотам, посилення чи відродження їхньої здатності до соціального функціонування та створення сприятливих умов для досягнення цих цілей." [8, 16]. Т.В. Семигіна під соціальною роботою розуміє професійну діяльність фахівців із соціальної роботи, основною цінністю якої є якість життя кожної людини [9, 116].

В.П. Бех зазначає, що сутність соціальної роботи як цілісності в будь-якому суспільстві має загальну рису, завдяки якій вона відрізняється від економічної, політичної та ідеологічної складової у соціальному організмі. Це – творення і відтворення людини як єдиного джерела соціального світу і головного суб'єкта соціального життя [10, 37]

Прикладом широкого тлумачення управлінського змісту соціальної роботи є трактування А.Й. Капської, яка розуміє останню як філософський, психолого-педагогічний феномен, який вбирає в себе багатогранність будь-якої особистості та професійної діяльності фахівця у соціальній сфері: "це інтегрована управлінська діяльність, спрямована на зміну сукупності умов функціонування і розвитку процесів із метою досягнення оптимізації їхньої відповідності до інтересів і потребам особистості, груп суспільства".

При цьому автор пояснює, що таке широке тлумачення соціальної роботи дозволяє розглядати її як феномен, метою якого є корекція соціальних відносин, соціальних процесів, соціальних умов і соціальних технологій. Можна говорити про соціальну роботу не лише як професійну практичну діяльність, а й як феномен суспільного життя, який включає і практичну, наукову і навчальну діяльність у цій галузі, а також знання, визнання, інституціалізацію у суспільстві цього феномена [11, 17].

Так, Д. Ягунов, досліджуючи соціальну політику держави відносно засуджених, робить висновок про те, що ресоціалізація це "напрямок державної соціальної політики, спрямований на надання комплексу соціальних послуг засудженим, які відбули чи відбувають покарання, та особам, для яких ув'язнення обрано як запобіжний захід, з метою їх повернення до суспільства і включення як здорових і повноцінних його членів". Реалізація цього напрямку соціальної політики держави, стверджує він, "відбувається в результаті створення відповідних

управлінських механізмів взаємодії між установами пенітенціарної системи, спеціалізованими державними агенціями, на які покладений обов'язок надання засудженим та ув'язненим соціальних послуг як у пенітенціарних установах, так і в умовах вільного суспільства, та громадськими інституціями" [13, 34].

П.Д. Павленок стверджує, що соціальну роботу можна (і необхідно) розглядати не тільки як діяльність, спрямовану на надання допомоги, а й як діяльність з попередження негативних наслідків у поведінці, в життєдіяльності окремих особистостей, груп, прошарків [12, 46]. Потрібно не тільки лікувати "соціальні хвороби", зазначає він, але й попереджувати їх.

Закон України "Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю" соціальну роботу визначає як діяльність уповноважених органів, підприємств, організацій та установ, що здійснюють соціальну роботу, а також фахівців з соціальної роботи та волонтерів, яка спрямована на соціальну підтримку сімей, дітей та молоді, забезпечення їхніх прав і свобод, поліпшення якості життєдіяльності, задоволення інтересів та потреб.

Таким чином, аналіз запропонованих визначень вказує на те, що спільним для них є розуміння соціальної роботи як професійно практичної діяльності, де акцент робиться на допомозі індивіду, групі осіб, спільноті у кризових або важких життєвих ситуаціях. Важливе місце в соціальній роботі, на нашу думку, повинно відводитись й профілактиці виникнення таких ситуацій.

Кримінально-виконавчий кодекс України, зобов'язавши органи і установи виконання покарань створювати умови для виправлення і ресоціалізації засуджених, визначає цю діяльність одним із напрямків державної соціальної політики. Адже не є таємницею те, що кримінально-виконавча система на сьогоднішній день сприяє проблемам безробіття, бездомності, бідності та злочинності в Україні, тобто тим проблемам, на розв'язання яких спрямована соціальна політика.

Установа виконання покарання розглядається не як один із суб'єктів ресоціалізації, а тільки як посередник між засудженими і спеціалізованими державними та громадськими інституціями, на які покладений професійний обов'язок надання засудженим та ув'язненим соціальних послуг. Це було б дуже добре, якби така модель ресоціалізації реально працювала в масштабах країни. Ми схилиємося й до позитивних результатів її діяльності.

На підставі вищевикладеного робимо висновок, що соціальна робота із засудженими, які відбувають покарання може бути реалізована при умові єдиної цілісної системи, чіткої організаційно-управлінської структури спеціалізованих державних інституцій, на які б покладалися обов'язки щодо надання засудженим соціальних послуг.

ЛІТЕРАТУРА

1. Виправно-трудоий кодекс України: науково-практичний коментар (Відп. ред.: Шакун В.І.). – К.: НАВСУ – "Правові джерела". – 2000. – 335 с.
2. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11.07.2003р. №1129-IV // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – К.: Юрінком Інтер. – 2005. – №3. – 464 с.
3. Кримінально-виконавчий кодекс України: науково-практичний коментар / А.Х. Степанюк, І.С. Яковець; за заг. ред. Степанюка А.Х. – Х.: ТОВ "Одіссеї", 2005. – 560 с.
4. Положення про відділення соціально-психологічної служби установи виконання покарань: Наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань від 17.03.2000 року №33 // Збірник нормативних документів і методичних рекомендацій з питань організації виховної та соціально-психологічної роботи серед осіб, засуджених до позбавлення волі / Уклад.: Ю. Олійник, С. Скоков, О. Янчук, – К.: "МП Леся", 2002. – 312 с.
5. Великий енциклопедичний юридичний словник / За редакцією акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. – К.: ТОВ Видавництво "Юридична думка", 2007. – 660 с.
6. Основы социальной работы: учебник / Отв. ред. П.Д. Павленок. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2003. – 395 с.

7. Лукьянчук Е.О. Правовые и организационные аспекты социальной работы с осужденными, отбывающими наказание в виде лишения свободы: дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Лукьянчук Елена Олеговна. – Вологда, 2007. – 203 с.
8. Социальная работа: уч. посібник / под ред. В.И. Курбатова – 2-е изд. – Рн/Д.: Феникс, 2003. – 568 с.
9. Семигіна Т. Соціальні працівники: як їх навчати / Т. Семигіна // Соціальна політика і соціальна робота. – 2002, № 1 (21). – С. 114-120.
10. Бех В.П. Цілісність соціальної роботи: методологічні, теоретичні та праксеологічні аспекти / В.П. Бех // Соціальна робота в Україні на початку ХХІ століття: проблеми теорії та практики: Матеріали доповідей на Міжнародній науково-практичній конференції 29-31 жовтня 2002 року. – К., 2002. – С. 25-40.
11. Соціальна робота: технологічний аспект / за заг. ред. проф. А.Й. Капської. – К.: ДЦССМ, 2004. – 364 с.
12. Основы социальной работы: учебник / Отв. ред. П.Д. Павленок. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2003. – 395 с.
13. Ягунов Д.В. Пенітенціарна система України: історичний розвиток, сучасні проблеми та перспективи реформування: монографія / Д.В. Ягунов // Державна пенітенціарна служба України. – 4-те вид; перероб. та доп. – Одеса: Фенікс, 2011. – 178 с.

УДК 343.77

ПІДСТАВИ ТА УМОВИ ВІДМЕЖУВАННЯ УМИСНОГО ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ МАЙНА ВІД ОКРЕМИХ СУМІЖНИХ СКЛАДІВ ЗЛОЧИНІВ

Миرونюк С.А., здобувач

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

У статті визначені підстави та умови відмежування умисного знищення або пошкодження майна від окремих суміжних складів злочинів, окреслені напрямки удосконалення кримінального законодавства.

Ключові слова: умисне знищення та пошкодження майна, суміжні складів злочинів, підстави та умови відмежування складів злочинів.

Миرونюк С.А. ОСНОВАНИЯ И УСЛОВИЯ ОТГРАНИЧЕНИЯ УМЫШЛЕННОГО УНИЧТОЖЕНИЯ ИЛИ ПОВРЕЖДЕНИЯ ИМУЩЕСТВА ОТ ОТДЕЛЬНЫХ СМЕЖНЫХ СОСТАВОВ ПРЕСТУПЛЕНИЙ / Днепропетровский государственный университет внутренних дел, Украина

В статье определены основания и условия отграничения преднамеренного уничтожения или повреждения имущества от отдельных смежных составов преступлений, очерчены направления усовершенствования криминального законодательства.

Ключевые слова: преднамеренное уничтожение и повреждения имущества, смежные составы преступлений, основания и условия отграничения составов преступлений.

Mironyuk S.A. GROUNDS AND TERMS OF INTENTIONAL ELIMINATION OR DAMAGE OF PROPERTY FROM SEPARATE CONTIGUOUS COMPOSITIONS OF CRIMES / Dnepropetrovsk state university of internal affairs, Ukraine

In the article certain grounds and terms of intentional elimination or damage of property are from separate contiguous compositions of crimes and offences, outlined directions of improvement of criminal legislation.

Key words: intentional elimination and damages of property, contiguous compositions of crimes, foundation and condition of compositions of crimes.

Слід зазначити, що підставами відмежування умисного знищення або пошкодження майна від суміжних складів злочинів є передусім предмет та спосіб вчинення злочину.

Відповідно предметом злочинів проти власності, пов'язаних із його знищенням чи пошкодженням, може бути будь-яке майно, окрім певного його видів, знищення чи пошкодження яких визначено законом спеціальним видом знищення чи пошкодження чужого майна. До таких видів знищення чи пошкодження майна відносять знищення (руйнування) чи пошкодження (зіпсуття) таких видів майна як, зокрема: об'єкти, що мають важливе народногосподарське чи оборонне значення (ст.113), релігійні споруди та культові будинки (ст.178), релігійні святині (ст.179), лісові масиви або зелені насадження (ст.245), дерева і чагарники у лісах, лісові насадження (ст.246), території, взяті під охорону держави, та об'єкти природи заповідного фонду (ст.252), радіоактивні матеріали (ст.265), шляхи сполучення, споруди на них, рухомий склад або судна, засоби зв'язку чи сигналізації (ст.277), магістральні нафто-, газо- та нафтопродуктопроводи, відводи від них, а також технологічно пов'язані з ними об'єкти, споруди, засоби автоматики, зв'язку, сигналізації (ст.292), пам'ятки історії або культури (ст.298), Державний прапор України (ст.338), майно, що належить працівникові правоохоронного органу, службовій особі чи громадянину, який виконує громадський обов'язок, судді, народному засідателю, присяжному, захиснику, представнику особи або їх близьким родичам (ст.ст.347, 352, 378, 399), офіційні документи, штампи, печатки (ст.357), кабельна, радіорелейна, повітряна лінії зв'язку, проводове мовлення або споруда чи обладнання, які входять до їх складу (ст.360), військове майно (ст.ст.411, 412) [1].

За певних обставин знищення чи пошкодження такого майна має додатково кваліфікуватися за ст.ст.194 та 196. Наприклад, це може мати місце в разі, коли знищення чи пошкодження спеціального виду майна здійснюється шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом і такий спосіб не передбачено як кваліфікуючу ознаку знищення чи пошкодження такого майна, а саме діяння є менш небезпечним, ніж злочин, передбачений ч.2 ст.194. Якщо ж зазначені способи визначено законом обтяжуючої знищення чи пошкодження спеціального виду майна обставиною, то вчинене слід кваліфікувати лише за статтею КК, яка передбачає відповідальність за його знищення чи пошкодження навіть за умови, що санкція цієї статті (наприклад, санкція ч.2 ст.252) є менш суворою, ніж санкція ч.2 ст.194.

У ряді випадків умисне знищення чи пошкодження спеціального виду майна слід розглядати як злочин проти власності і кваліфікувати лише за ст.194. Таку правову оцінку вчинене має отримувати тоді, коли відсутні певні ознаки (спеціальні мета, наслідки тощо якими закон пов'язує наявність спеціального складу знищення чи пошкодження майна. Так, умисне руйнування або пошкоджені шляхів сполучення, споруд на них, рухомого складу або суден, засобів зв'язку чи сигналізації, якщо воно не спричинило і не могло спричинити аварію поїзда чи судна, не порушило нормальну роботу транспорту, не створило небезпеки для життя людей чи настання інших тяжких наслідків, слід кваліфікувати не за ст.277, а за ст.194 (за умови, що воно заподіяло шкоду у великих розмірах). За ст.194 (за тієї ж умови), а не за ст.360, має кваліфікуватися умисне пошкодження кабельної, радіорелейної, повітряної ліній зв'язку, проводового мовлення або споруди чи обладнання, які входять до їх складу, якщо воно не спричинило тимчасового припинення зв'язку [2, 415-416].

Окремої уваги заслуговує питання визначення як предмету злочину передбаченого статтею 194 КК – транспортного засобу. Існує спеціальна норма ст.277 КК якою передбачено кримінальну відповідальність за умисне руйнування або пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів, хоча в диспозиції цієї статті вживається назва «рухомий склад», на необхідності ідентичного розуміння цих понять вказують і співавтори науково-практичних коментарів КК України [2, 416; 3, 471; 4, 503] на основі тлумачення норм Закону України «Про автомобільний транспорт» [5]. Ми підтримуємо думку докторів наук М.І. Мельника та М.І. Хавронюка, які вважають, що за відсутності певних ознак спеціальної мети, наслідків, умисне пошкодження рухомого складу транспорту, якщо воно не порушило нормальну роботу транспорту, не створило небезпеки для життя людей чи настання інших тяжких наслідків, слід кваліфікувати не за ст.277, а за ст.194 (за умови, що воно заподіяло шкоду у великих розмірах) [2, 213]. Якщо проаналізувати дані офіційної статистики показників злочинності в Україні, то за останніх десять років, умисне знищення або пошкодження транспортних засобів, як чужого майна з мотивів помсти або як спосіб чи наслідок вчинення злочину, що як мінімум завдало шкоду у великих розмірах, або вчинене шляхом підпалу, вибуху виявляються у 25% випадків вчинення злочину, передбаченого ст.194 КК [6]. І кожен раз процес розслідування даного злочину ставить питання необхідності правильної кваліфікації (розмежування), наприклад умисного

знищення транспортного засобу шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом (ч.2 ст.194 КК) та умисного руйнування (по-сутті – знищення) рухомого складу транспортного засобу, що створило небезпеку для життя людей чи настання інших тяжких наслідків. Адже в даному випадку поняття «діяння загальнонебезпечним способом» і «створення небезпеки життя людей» мають однаковий зміст. Так, наприклад, *Кіровським районним відділом міліції ДГУ УМВС України в Дніпропетровській області було порушено кримінальну справу за ч.2 ст.194 КК України відносно гр.-на Крикуна А.В., який діючи у співучасті з гр.-ном Ступко П.В. 13.07.2009 року о 02 год. 30 хв. біля приватного будинку по вул. Боголюбова, 16 м. Дніпропетровська здійснив підпал вантажного автомобіля ВОЛЬВО, що належав на праві власності гр.-ну Стеценко Л.Д. В процесі розслідування справи було з'ясовано, що мотивом такої дії гр.-на К. стала помста гр.-ну С. за нерівноцінний розподіл спільного раніше бізнесу, в результаті чого пожежа автомобіля мала наслідок його згорання та згорання належних йому підсобних приміщень і завдала гр.-ну С. майнову шкоду в особливо великих розмірах. Дії гр.-на К. були кваліфіковані як умисне знищення чужого майна, що вчинено шляхом підпалу та заподіяло майнову шкоду в особливо великих розмірах за ч.2 ст.194 КК та матеріали справи були направлені для розгляду до суду. 20.09. 2009 року Кіровським районним судом м. Дніпропетровська матеріали кримінальної справи були розглянуті та дії гр.-на К. були перекваліфіковані за ч.1 ст.277 КК як умисне пошкодження рухомого складу транспортного засобу, що спричинило небезпеку для життя людей та було накладено штраф у 1700 грн. Вирок суду було оскаржено потерпілим С. до апеляційної інстанції, в результаті чого Апеляційний суд Дніпропетровської області відмінив рішення вищестоящего суду та притягнув гр.-на К. до кримінальної відповідальності за ч.2 ст. 194 КК, змінивши вирок суду на позбавлення волі на 6 років [7].*

Цей приклад та інші результати судової кримінальної практики вказують на недосконалість ст.277 КК, що має наслідком порушення прав і свобод громадян, принципів кримінального судочинства, призводить до зловживання посадових осіб органів кримінальної юстиції, викликає відчуття несправедливості, упередженості та бездієвості правосуддя. У зв'язку з цим пропонуємо виключити з ст.277 КК України як предмет злочину - «рухомий склад та судна», обмежившись їх закріпленням в загальній нормі ст.194 КК, а предметом злочину ст.277 КК визначити лише комунікаційні об'єкти – «шляхи сполучення, споруди на них, засоби зв'язку, сигналізації, забезпечення безпеки руху та ін.».

Схожої думки притримується російський кримінолог, професор А.И. Чучаева, яка відзначає, що предметом ст.267 КК РФ, яка передбачає відповідальність за руйнування транспортних засобів, шляхів сполучення, сигналізації, зв'язку та іншого транспортного обладнання не можуть бути автомобіль та інший механічний транспортний засіб. На її думку пошкодження транспортних засобів, знищення або пошкодження іншого майна, якщо це діяння по своїм об'єктивним ознакам не може привести до порушення роботи транспорту повинно мати наслідок настання відповідальності за умисне знищення або пошкодження чужого майна [8, 666].

Певні сумніви викликає питання про те, чи може бути предметом умисного знищення або пошкодження інтелектуальна власність. Тут слід виходити з нормативно закріпленого поняття права інтелектуальної власності, яке визначено в ст.418 ЦК України як право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначений цим Кодексом. Відповідно до ст.420 ЦК об'єктами права інтелектуальної власності є: літературні та художні твори; комп'ютерні програми; компіляції даних (бази даних); виконання; фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення; наукові відкриття; винаходи, корисні моделі, промислові зразки; компонування (топографії) інтегральних мікросхем; раціоналізаторські пропозиції; сорти рослин, породи тварин; комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні зазначення; комерційні таємниці [9]. Тому якщо розглядати як об'єкт інтелектуальної власності, наприклад, написану але не видану книгу або незапатентований винахід чи комп'ютерну програму (чи інший продукт), то їх статус визначається з урахуванням вимог авторського права, яке дає нам певні категорії для визначення її потенційної вартості. Умисне знищення або пошкодження, наприклад, матеріального носія з інформацією, яка є інтелектуальною власністю, можна кваліфікувати за ст.194 КК. Як вірно зазначає Нікітіна Є.В., що саме наявність матеріального носія дозволяє підтвердити позицію, що об'єкти авторського права і суміжних прав не можуть бути визнанні предметом умисного знищення чужого майна

[10, 14]. Що стосується такого об'єкту інтелектуальної власності як комп'ютерна інформація та програма, то у випадку її умисного знищення відповідальність настає за спеціальною нормою ст.261 КК як «втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж, що призвело до втрати інформації».

Підставою відмежування умисного знищення або пошкодження майна від суміжних складів злочинів, як було зазначено вище, є спосіб вчинення злочину. Так, прикладом умисного знищення чи пошкодження чужого майна, як способу вчинення іншого злочину є вимагання. В спеціальних дослідженнях, присвячених проблемам кваліфікації вимагання, відмічається, що одним із самих поширених способів залякування потерпілого при вимаганні є погроза умисного пошкодження або знищення майна жертви або близьких їй осіб [11, 97]. Фахівці наводять дані про те, що в 12% справ вимагання було поєднано з умисним знищенням або пошкодженням чужого майна (як правило шляхом підпалу автомобіля, будівлі, засобів виробництва та ін.) [12, 34]. В даному разі погроза пошкодження чи знищення майна, а так само пошкодження або знищення майна, хоча і свідчать про посягання на відносини власності, однак є способом вчинення більш суспільне небезпечного і тяжкого злочину, яким є вимагання, порівняно з умисним знищенням або пошкодженням майна. Так, погроза знищення чи пошкодження майна при вимаганні посягає на відносини власності, але визначальними для кінцевої кваліфікації діяння є відносини власності, яким завдається шкода в результаті акту вимагання [13, 56–59]. Таким чином вимагання, поєднане з пошкодженням чи знищенням майна кваліфікується за ч.2 ст.189 КК України, навіть якщо знищення чи пошкодження майна не завдало шкоди у великих розмірах. Для кваліфікації вимагання за ч.2 ст.189 КК достатньо встановити, що мало місце безпосередньо пов'язане з майновою вимогою протиправне приведення певного майна у непридатність. В той же час, умисне знищення або пошкодження чужого майна за обтяжуючих наслідків (ч.2 ст.194 КК України – підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом, або заподіяло майнову шкоду в особливо великих розмірах, або спричинило загибель людей чи інші тяжкі наслідки), вчинене у процесі вимагання з метою примусити потерпілого виконати пред'явлену вимогу про передачу цього майна чи права на нього, слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених відповідною частиною ст.189 і ч.2 ст.194 КК України.

В іншому випадку умисне знищення чи пошкодження чужого майна є одним із способів вчинення хуліганства, вірніше можна сказати є наслідком хуліганських дій. Відповідь на питання як кваліфікувати хуліганські дії, що призвели до умисного знищення або пошкодження майна? ми в нормах кримінального законодавства не знайдемо, а тому судова практика щодо цього має різні підходи, які базуються на доктринальному або неофіційному тлумаченні кримінально-правових норм. Так, яскравим прикладом судової практики щодо застосування норм кримінального права в цій сфері є наступний. Неповнолітні Г., П. та Б. перебуваючи в стані сп'яніння, незаконно заволоділи транспортним засобом (автомобілем Пежо 407), яке належало гр.-ну С. з метою прийняти участь в незаконному масовому змаганні в русі автомобілів на швидкість на території міста Дніпропетровськ (так званому «стрітресінгу»). Приймаючи участь у черговому заїзді на швидкість неповнолітні Г., П. та Б. по черзі умисно неодноразово наїжджали на перепони в русі, створювали загрозу безпеки руху інших транспортних засобів, пошкоджували автомобіль шляхом наїзду на кущі, чагарники, що в результаті привело до зупинки автомобіля. Після чого вказані особи, використовуючи підручні засоби (дерев'яні палки), розбили скло та кузов автомобіля, чим завдали шкоди на суму 125 тис. грн. За вироком суду їх було притягнуто до відповідальності за сукупністю статей: ч.3 ст.289 КК – незаконне заволодіння транспортним засобом, вартість якого у двісті п'ятдесят раз перевищує неоподаткований мінімум доходів громадян; ч.2 ст.296 КК – хуліганство вчинене групою осіб; ч.1 ст.194 КК – умисне пошкодження чужого майна, що заподіяло шкоду у великих розмірах [7]. На нашу думку це рішення суду є яскравим прикладом вірного застосування норм кримінального законодавства.

Цей приклад та аналіз судової практики взагалі показує, що відмежування хуліганства від умисного знищення або пошкодження майна слід здійснювати з урахуванням суб'єктивних та об'єктивних ознак вчиненого. Якщо знищення чи пошкодження чужого майна вчинено не з хуліганських, а з інших мотивів (наприклад, з ревнощів) і при цьому не було допущено порушення громадського порядку, то такі дії підлягають кваліфікації тільки за умисне знищення чи пошкодження майна. У разі реальної сукупності хуліганства та знищення або пошкодження чужого майна у великих розмірах, як у нашому випадку, або за обставин,

передбачених ч.2 ст.194 КК України, ці дії кваліфікуються за відповідними частинами статей 296 та 194 КК України [14, 170–178].

У деяких випадках умисне знищення чи пошкодження майна вчинюється як спосіб приховання іншого злочину. Так, результати вивчення матеріалів 150 кримінальних справ за злочини проти власності показали, що 8% випадків вчинення крадіжок та привласнення, розтрата або заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем, ці злочини супроводжувались умисним знищенням або пошкодженням майна, як способу їх приховання. Усі ці дії утворюють сукупність злочинів і кваліфікуються як крадіжка та знищення чи пошкодження майна за статтями 185–191, 194 КК України [15]. Крадіжка і знищення чужого майна кваліфікуються за сукупністю злочинів лише тоді, коли знищено було інше, не викрадене майно. Якщо ж винна особа знищує те майно, яке вона викрала (як майнові докази), то її дії кваліфікуються тільки як крадіжка. Пошкодження майна з метою присвоєння частин ушкодженого майна повинно кваліфікуватися не як пошкодження, а як крадіжка майна [16, 152].

У більшості ж випадків, про що було вказано вище, умисне знищення чи пошкодження майна є способом вчинення інших злочинів, що мають різні об'єкти посягання та містяться в різних розділах КК України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III / Відомості Верховної Ради України. – 2001. - №25-26. - Ст.131 (зі змінами та доповненнями станом на 04.11.2011 р.) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=a&find=1&typ=21>.
2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Юрид. думка, 2009. – 1236 с.
3. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: у 2 т. – Т. 1 / за заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. – [3-тє вид., переробл. та допов.]. – К.: Алерта; КНТ; Центр учбової літератури. – 2009. – 964 с.
4. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: у 2 т. – Т. 2 / за заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. – [3-тє вид., переробл. та допов.]. – К.: Алерта; КНТ; Центр учбової літератури. – 2009. – 624 с.
5. Про автомобільний транспорт: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2344-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. № 22. - Ст.105.
6. Огляд даних судової статистики про роботу місцевих та апеляційних судів України в 2006 – 2010 рр./ Управління організації роботи з ведення судової статистики, діловодства та архіву судів Державної судової адміністрації України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.court.gov.ua/sudova_statystyka/ogdan0610.
7. Архівні матеріали діяльності судів загальної юрисдикції Дніпропетровської області у 2009 році //Архів Апеляційного суду Дніпропетровської області. – 2009. – Т.2. – 425 с.
8. Уголовное право России. Учебник для вузов. Том.2. особенная часть. / Под ред. А.Н. Игнатова, Х.Д. Аликперова и Э.Ф. Побегайло. М.: Норма.2001. – 1045 с.
9. Цивільний кодекс України 16 січня 2003 року № 435-IV / Відомості Верховної Ради України. – 2003. № 40-44. – Ст.356 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page4>.
10. Никитина Е.В. Уголовная ответственность за умышленное уничтожение или повреждение имущества: автореф. дисс. на соиск. науч. степени канд.наук: спец. 12.00.08 „Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право”/ Е.В. Никитина; Ростовский юридический институт. – Ростов на Дону. – 2000. – 21 с.
11. Шевцов Ю.Л. Уголовно-правовая борьба с вымогательством личного имущества: диссер.... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 /Юрий Леонидович Шевцов. - Минск, 1992. – 196 с.

12. Шпаковский С.Н. Насилие как способ совершения вымогательства: дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / Сергей Николаевич Шпаковский. – Челябинск, 1999. – 203 с.
13. Женунтій В. Особливості кваліфікації протиправних діянь, що спричинили знищення або пошкодження майна / В. Женунтій, Л. Шестопалова // Право України. – 2004. – № 3. – С. 56–59.
14. Налуцишин В.В. Кримінальна відповідальність за хуліганство (ст. 296 КК України): дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / Налуцишин Віктор Володимирович. – К., 2007. – 266 с.
15. Про практику застосування судами України законодавства у справах про розкрадання державного та колективного майна: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 25 верес. 1981 р. № 7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0007700-81>.
16. Плютина Е. М. Уничтожение или повреждение имущества: проблемы квалификации и соотношения со смежными составами преступлений (по материалам судебной практики Краснодарского края): дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / Плютина Елена Михайловна. – Краснодар, 2005. – 199 с.

УДК 343.292 (477)

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ПОМИЛУВАННЯ В УКРАЇНІ

Мищенко А.Д., аспірант

Інститут економіки і права

Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди

У статті обґрунтовується необхідність здійснення аналізу помилування в Україні в різні історичні періоди. Робиться висновок про необхідність дослідження інституту помилування як одного з прадавніх правових інститутів.

Ключові слова: аналіз, помилування, розвиток, етапи.

Мищенко А.Д. РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ПОМИЛОВАНИЯ В УКРАИНЕ / Харьковский национальный педагогический университет им. Г.С. Сковороды, Украина

В статье обосновывается необходимость проведения анализа помилования в Украине в разные исторические периоды. Делается вывод о необходимости исследования института помилования как одного из древнейших правовых институтов.

Ключевые слова: анализ, помилование, развитие, этапы.

Mischenko A.D. RETROSPECTIVE ANALYSIS OF THE PARDONING IN UKRAINE / Kharkiv national pedagogical university named after G.S. Skovoroda, Ukraine

The article is dedicated to analysis of the pardoning in Ukraine on different historical periods. The conclusion concerning appropriateness of its research as an ancient law institute carried out.

Key words: analysis, pardoning, development, periods.

Важливо наголосити, що навіть у найстародавнішому кримінальному законодавству були відомі обставини, які звільняють від покарання, тому інститут помилування вважається одним із прадавніх правових інститутів. Виникненню помилування передувало право потерпілого пробачити свого кривдника. Науковці вважають, що помилування як звільнення від покарання існує на землі не менше чотирьох тисяч років. Принаймні згадка про помилування відноситься до XX століття до н.е. і міститься у єгипетському папірусі Берлінського музею, з якого можна дізнатися, що єгиптянин Синухе служив в армії фараона, а потім дезертирував. Довгий час переховуючись у Сирії Синухе захотів повернутися на батьківщину, фараон Сенусерет I не лише дозволив біглому воїну повернутися, але і пробачив його, хоча за подібну провину накладалося суворе покарання.

Значний внесок у висвітлення проблем здійснення помилування, і зокрема у сфері теоретичного вирішення проблем кримінально-правової та кримінально-виконавчих засад помилування приділяли увагу такі зарубіжні і вітчизняні вчені: Ю.В. Баулін, І.Г. Богатирьов, В.А. Бадира, П.А. Воробей, В.В. Голіна, О.М. Джужа, Т.А. Денисова, В.М. Дрьомін, М.Д. Дурманов, С.І. Зельдов, В.Є. Квашиш, С.І. Комарицький, В.В. Комаров, О.М. Костенко, О.М. Литвак, В.В. Лунєєв, В.Т. Малярєнко, К.М. Мірзажанов, О.С. Міхлін, А.А. Музика, В.О. Навроцький, М.І. Панов, А.Х. Степанюк, В.В. Сташиш, В. М. Трубников, Б.М. Телефанко, П.Л. Фріс, С.М. Школа та інші.

Слід зазначити, що на законодавчому рівні в Україні досі не врегульовано процедуру здійснення помилування, на нормативному рівні не визначено поняття помилування, нормативно не закріплено принципи здійснення помилування у цілому, на програмному рівні не визначено основні напрями державної політики у сфері звільнення від покарання осіб, засуджених за вчинення злочинів.

Наведене потребує значної уваги українського законодавця з метою всебічної розробки положень комплексного інституту помилування, а від науковців – вивчення правової природи помилування, а також визначення теоретико – прикладних перспектив його розвитку. У історичній літературі також зустрічаються згадки про помилування, що мало місце під час правління царя Вавилонії Хаммурапі та в епоху Римської імперії. Крім того, у жодному історичному і культурному пам'ятнику слова "милість" і "помилувати" не використовуються так часто, як у Біблії, особливо в Новозавітній її частині. Біблія підтверджує, що правом помилування здавна володіли представники влади.

Мета статі полягає в необхідності здійснення аналізу інституту помилування як одного із прадавніх правових інститутів.

Перші згадки про застосування помилування як державного заходу знаходимо в історії Стародавньої Греції, особливо в демократичних Афінах. Поступово помилування стало набувати ознак амністії, тобто застосовуватися вже не лише стосовно конкретних осіб, а й до широкого, невизначеного кола громадян.

Таким чином, слід вважати, що помилування виникло одночасно з державною владою і завжди являється винятковою її прерогативою. Великий князь, монарх або правитель міг своїм владним рішенням полегшити становище певного злочинця. Україна у цьому відношенні не стала винятком. Проте державна влада з часів Київської Русі не відразу набула відповідних ознак. Довгий час публічна влада була недостатньо централізованою, князі Стародавньої Русі були практично незалежні один від одного політично. Кожний з них у межах своєї території міг здійснювати помилування. Особливо це було поширено в періоди частих воєн, коли князі для надбання однострумків милували своїх кривдників, іноді таке прощення було колективним. Після розпаду Давньоруської держави право помилування зосереджується в руках самодержців.

Тривалий час помилування не мало законодавчого закріплення, хоча застосовувалося досить часто, зазвичай з нагоди знаменних подій. Руйнація традиційних підвалин життя часів Київської Русі, порушення сталих політично-династичних зв'язків призвели до того, що українські землі опинилися під зверхністю сусідніх держав, насамперед Литви, Польщі та Росії. Тому у той час помилування здійснювалося залежно від правових систем цих держав.

До 1905 року акти помилування у Росії видавалися у вигляді маніфесту, а з 1905 року стали видаватися у вигляді указу. У період козацької держави особливе значення мало звичаєве козацьке право – сукупність правових звичаїв, що встановлювалися у житті козацтва. Важливість цього джерела підкреслює той факт, що відразу після приєднання України до Росії царська грамота від 25 березня 1654 р. надавала Війську Запорізькому право судитися "у своїх старшин по давнішим правам їх", тобто на основі звичаєвого права.

А база звичаєвого права закладалася якраз у XV – середині XVII століття. Норми звичаєвого права, які склалися в Запорізькій Січі, закріплювали військово-адміністративну організацію козацтва, роботу судових органів, види злочинів і покарань та інші відносини. Незважаючи на суворість, а інколи нещадність норм звичаєвого козацького права, у ньому була "чесність велика". У Запорізькій Січі врятувати козака від смертної кари могла жінка, яка побажала взяти його собі за чоловіка.

Козацтво всіляко відстоювало звичаєве козацьке право, побоюючись, що писане право зможе обмежити козацькі вільності. Акти гетьмана видавалися у формі універсалів, ордерів, листів, декретів, грамот. Крім загальнообов'язкових універсалів, що стосувалися всього населення, органів влади й управління на всіх підвладних гетьману територіях, були й спеціальні, що стосувалися окремих категорій населення або окремих людей.

5 квітня 1710 року в м. Бендерах (теперішня територія Республіки Молдова) гетьманом Війська Запорозького Пилипом Орликом було затверджено "Пакти і Конституція прав і вольностей Війська Запорозького". Конституція закріплювала створення незалежної української козацької держави в межах етнографічної національної території, визнаної Зборівською угодою 1649 року. Державна влада поділялася на законодавчу – Генеральна Рада, виконавчу – гетьман та його уряд і судову – Генеральний Суд.

На думку як вітчизняних, так і зарубіжних фахівців, це була перша європейська конституція у сучасному її розумінні, яка діяла на Правобережній Україні до 1714 року. Хоча Конституція прямо не містить положень щодо здійснення гетьманом помилування, але і не позбавляє його цього права. Навпаки, відповідно до Присяги новообраний гетьман Війська Запорозького Пилип Орлик зобов'язувався "здійснювати покарання причетних до злочинів згідно з буквою закону і повсякчас дотримувати справедливості".

Подальший розвиток інституту помилування на теренах України пов'язаний з поваленням у 1917 році самодержавства в Росії та розпадом Австро-Угорської імперії у 1918 році. 9 січня 1918 року Центральною Радою Української Народної Республіки ухвалюється IV-й "Універсал Української Центральної Ради", який проголошує Українську Народну Республіку самостійною, ні від нікого незалежною, вільною, суверенною державою українського народу. 29 квітня відбувається сесія Центральної Ради, на якій приймається конституція УНР, але вона положень щодо здійснення помилування не передбачала.

Того ж дня за підтримки Німеччини владу в Україні захоплює генерал Павло Скоропадський. Проголошується гетьманська держава та приймаються "Грамота до всього українського народу" і установчий правовий акт "Закони про тимчасовий державний устрій України", які скасовують усі акти, прийняті Центральною Радою.

Відповідно до акту "Закони про тимчасовий державний устрій України" від 29 квітня 1918 року оголошується, що влада управління належить виключно Гетьману України в межах всієї Української Держави. У пункті 7 цього акту зазначається: "Гетьманові належить помилування засуджених, полегчення кари і загальне прощення зроблених злочинних подій з скасуванням проти них переслідування і висвободження їх від суду і кари, а також складання казенних взимок і даровання милости в особистих випадках, коли цим не порушаються нічий охоронювані законом інтереси і громадянські права".

Акти Західноукраїнської Народної Республіки, проголошеної 13 листопада 1918 року, положень щодо здійснення помилування не передбачали. Разом з тим Українською Народною Республікою часів Директорії передбачалось видання актів помилування Головою Директорії. Так, у Законі "Про тимчасове верховне правління та порядок законодавства в Українській Народній Республіці" від 12 листопада 1920 року, ухваленому Радою Народних Міністрів та затвердженому Головою Директорії С.Петлюрою, вказано: "Директорія Української Народної Республіки в особі Голови Директорії іменем Української Народної Республіки: [1, 137] г) видає на пропозицію Ради Народних Міністрів акти амністії та помилування" [1, 139].

Створення в Харкові більшовиками українського радянського уряду та падіння Директорії засвідчило початок в Україні нового етапу розвитку конституційного процесу, а відповідно й інституту помилування. Підтвердженням такої константи є Постанова Народного Секретаріату України "Про введення народного суду" від 4 січня 1918 року. Так, в даній постанові у пункті 20 зазначалось, що право помилування, дострокового звільнення, умовного засудження і поновлення в правах засуджених народними судами належить виключно тим же судам [1, 139].

На початку січня 1919 року виходить Маніфест Тимчасового робітничо-селянського уряду України. У березні 1919 року на базі Маніфесту ВУЦВК приймає Конституцію України, яка повторює Конституцію Російської Федерації 1918 року. Питання про помилування та

пом'якшення покарання передбачались у Декреті Ради Народних Комісарів України від 14 лютого 1919 року та інших актах центральних органів УСРР.

У післявоєнний період на виконання передбачених Конституцією СРСР норм (глава III стаття 49 пункт "к"; глава IV стаття 60 пункт "г") Президією Верховної Ради СРСР було видано кілька нормативних актів, які врегульовували порядок розгляду клопотань про помилування, зокрема Постанову Президії Верховної Ради СРСР від 5 червня 1953 р. "Про порядок розгляду в Президії Верховної Ради СРСР клопотань про помилування".

Крім цього нормативного акта порядок розгляду клопотань про помилування врегульовувався також постановами Президії Верховної Ради СРСР "Про порядок розгляду клопотань про помилування осіб, засуджених судовими органами союзних республік" від 25 квітня 1956 року та "Про передачу на розгляд Президій Верховних Рад союзних республік клопотань про помилування цивільних осіб, засуджених військовими трибуналами за деякі державні злочини, а також осіб, засуджених транспортними судами" від 19 червня 1958 року.

Порядок здійснення найвищими органами державної влади Української РСР права помилування встановлювався постановою Президії Верховної Ради Української РСР від 20 липня 1953 року "Про порядок розгляду в Президії Верховної Ради Української РСР клопотань про помилування".

Однак ці нормативні акти не вирішували всі проблемні питання щодо порядку розгляду найвищими органами державної влади СРСР та УРСР клопотань про помилування. Тому норми щодо помилування постійно вдосконалювалися з огляду на існуючий принцип законності, правила юридичної техніки, зміни законодавства СРСР та союзних республік, йшов постійний пошук оптимальних формул здійснення помилування, права людини стали набувати особливого значення.

3 грудня 1961 року було видано Постанову Президії Верховної Ради СРСР "Про порядок розгляду в Президії Верховної Ради СРСР клопотань про помилування", а 18 жовтня 1962 року – Постанову Президії Верховної Ради Української РСР "Про порядок розгляду в Президії Верховної Ради Української РСР клопотань про помилування". Постановою Президії Верховної Ради СРСР від 17 листопада 1964 року "Про форму актів Президії Верховної Ради СРСР з питань помилування" було встановлено, що Президія Верховної Ради СРСР – про помилування засуджених приймає Укази, а про відхилення клопотань про помилування видає постанови.

Норми щодо помилування також передбачалися в Основах кримінального законодавства Союзу РСР і Союзних республік (1958 р.), Основах кримінального судочинства Союзу РСР і Союзних республік (1958 р.), Основах виправно-трудоного законодавства Союзу РСР і Союзних республік (1969 р.), Кримінальному кодексі Української РСР (1960 р.), Кримінально-процесуальному кодексі Української РСР (1960 р.) та у Виправно-трудоному кодексі Української РСР (1971 р.).

У зв'язку з прийняттям у 1977 році нової Конституції СРСР, у 1978 році приймається нова Конституція УРСР. Нова Конституція не спричинила принципових змін у державному і суспільному житті республіки, але сприяла появі загальної тенденції до демократизації суспільного життя, зростання політичної активності громадян.

Конституція СРСР, прийнята позачерговою сьомою сесією Верховної Ради СРСР дев'ятого скликання 7 жовтня 1977 року, закріплювала, що Президія Верховної Ради СРСР видає загальносоюзні акти про амністію і здійснює помилування (стаття 121 пункт 11).

Конституція УРСР, прийнята позачерговою сьомою сесією Верховної Ради Української РСР дев'ятого скликання 20 квітня 1978 року, закріплювала, що віданню Української Радянської Соціалістичної Республіки в особі її найвищих органів державної влади і управління підлягає помилування громадян, засуджених судами Української РСР (глава 7, стаття 72, пункт 14), а Президія Верховної Ради Української РСР здійснює помилування громадян, засуджених судами Української РСР (глава 12, стаття 108, пункт 12).

У подальшому норми щодо здійснення помилування встановлювалися залежно від внесених змін до Основного Закону. Так, відповідно до Закону СРСР "Про зміни і доповнення

Конституції (Основного Закону) СРСР" від 1 грудня 1988 року, помилування здійснює Президія Верховної Ради СРСР (пункт 10 статті 119).

Відповідно до Закону Української РСР "Про зміни і доповнення Конституції (Основного Закону) Української РСР" від 27 жовтня 1989 року Президія Верховної Ради Української РСР здійснює помилування громадян, засуджених судами Української РСР (пункт 11 статті 106).

У зв'язку з прийняттям нових Конституцій СРСР та УРСР найвищими органами державної влади СРСР та УРСР було видано нові редакції нормативних актів щодо порядку здійснення помилування і розгляду клопотань про помилування. Подальше врегулювання інституту помилування пов'язане з заснуванням поста Президента СРСР та Президента Української РСР [10].

Згідно із Законом Української РСР від 5 липня 1991 року № 1293-ХІІ "Про заснування поста Президента Української РСР і внесення змін та доповнень до Конституції (Основного Закону) Української РСР" було засновано пост Президента Української РСР та доповнено Конституцію Української РСР Главою 12-1 "Президент Української РСР", норми якої встановлювали, що Президент Української РСР здійснює помилування осіб, засуджених судами Української РСР (пункт 11 статті 114-5) [11].

Розгляд інституту помилування через призму окремо взятого історичного періоду з його соціально-політичними особливостями дає можливість сформулювати чітке уявлення про еволюцію законодавчого впровадження помилування, а також дозволяє раціональніше використовувати історично накопичений позитивний досвід та уникати помилок і прорахунків, допущених раніше. Обґрунтовано необхідність дослідження інституту помилування як одного з прадавніх правових інститутів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Михайленко П.П. Борьба с преступностью в Украинской ССР: в 2 т. / Михайленко П.П. – К.: Высшая школа, 1966. – Т. 1. – 462 с.
2. Маляренко В.Т. Амністія та помилування в Україні: [навчальний посібник] / В.Т. Маляренко, А.А. Музика. – К.: Атіка, 2007. – 324 с.
3. О помиловании и смягчении наказаний: Декрет Совета народных комиссаров Украины от 14 февраля 1919 г.
4. Ромашкин П.С. Амнистия и помилование в СССР / Ромашкин П.С. – М.: Госюриздат, 1959. – 108 с.
5. Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 18. – Ст. 133.
6. Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
7. Про порядок здійснення помилування і розгляду в Президії Верховної Ради СРСР клопотань про помилування: Постанова Президії Верховної Ради СРСР від 27 червня 1980 р.
8. Про внесення змін і доповнень до постанови Президії Верховної Ради Української РСР від 18 жовтня 1962 р. "Про порядок розгляду в Президії Верховної Ради Української РСР клопотань про помилування": Постанова Президії Верховної Ради Української РСР від 4 вересня 1981 р.
9. Про затвердження Положення про порядок здійснення помилування громадян, засуджених судами Української РСР: Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 9 липня 1990 р. № 46-ХІІ.
10. Про заснування поста Президента СРСР і внесення змін та доповнень до Конституції (Основного Закону) СРСР: Закон СРСР від 14 березня 1990 р.
11. Про заснування поста Президента Української РСР і внесення змін та доповнень до Конституції (Основного Закону) Української РСР: Закон Української РСР від 5 липня 1991 р. № 1293-ХІІ.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ РЕЖИМУ ВИКОНАННЯ ТА ВІДБУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПОКАРАННЯ У ВИДІ ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Хорошун О.В., викладач

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

У статті автор розглядає деякі питання режиму виконання та відбування кримінального покарання у виді довічного позбавлення волі, обґрунтовує власне бачення на дану проблему в кримінально-виконавчому праві України.

Ключові слова: режим, виконання, відбування, покарання, засуджені, довічне позбавлення волі.

Хорошун А.В. НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ РЕЖИМА ИСПОЛНЕНИЯ И ОТБЫВАНИЯ УГОЛОВНОГО НАКАЗАНИЯ В ВИДЕ ПОЖИЗНЕННОГО ЛИШЕНИЯ СВОБОДЫ / Днепропетровский государственный университет внутренних дел, Украина

В статье автор рассматривает некоторые вопросы режима исполнения и отбывания уголовного наказания в виде пожизненного лишения свободы, обосновывает собственное видение на данную проблему в уголовно-исполнительном праве Украины.

Ключевые слова: режим, исполнение, отбывание, наказание, осужденные, пожизненное лишение свободы.

Choroshun A.V. SOME QUESTIONS OF REGIME OF EXECUTING AND SERVING LIFE SENTENCE / Dnipropetrovsk state university of internal affairs, Ukraine

The article is dedicated to some questions of regime of executing and serving life sentence and the author's point of view on this problem.

Key words: regime, executing, serving, punishment, convicts, life sentence.

Перш ніж давати характеристику режиму виконання та відбування кримінального покарання у виді довічного позбавлення волі, слід окреслити його поняття. Урозуміння поняття дасть нам змогу перейти до комплексної характеристики даного виду режиму. Поняття режиму виконання і відбування покарання взагалі, є одним з найважливіших понять у кримінально-виконавчому праві оскільки саме режим є інструментом за допомогою якого здійснюється кара під час відбування засудженим кримінального покарання, в тому числі, і у виді довічного позбавлення волі.

Поняття режиму не є характерним виключно до українського законодавства. Поняття режиму закріплено у КВК Російської Федерації, Республіки Білорусь, Республіки Казахстан, Республіки Молдова, Республіки Таджикистан, Азербайджанської Республіки. У науковій літературі визначення режиму завжди характеризувалося багатоаспектністю і не мало єдиного визначення.

Теоретичну базу підготовки статті склали праці вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема: І. Богатирьова, В. Василець, С. Ветошкіна, А. Васильєва, О. Джужі, Т. Денисової, М. Дєткова, Г. Долженкова, В. Казанцева, О. Колба, В. Козлова, С. Лузгіна, В. Меркулової, Ю. Нікітіна, В. Наливайко, О. Неживець, Г. Поліщука, М. Панасюка, Л. Сабліна, Л. Стрелкова, А. Степанюка, В. Трубнікова, І. Ускачова, Т. Уханова, С. Шамсунова, І. Яковець та ін.

Мета статті полягає у теоретичному вивченні режиму виконання та відбування кримінального покарання у виді довічного позбавлення волі у кримінально-виконавчому праві України.

У вітчизняній юридичній літературі можна зустріти різноманітні поняття режиму: режим у місцях позбавлення волі, режим виконання покарання, режим відбування покарання, режим утримання засуджених. Як зазначено в тлумачному словнику, режим – це точно встановлений порядок життя, праці, відпочинку [1, 109]. Виходячи з цього вченими і дається поняття режиму виконання та відбування покарання.

У науковій літературі визначення режиму завжди характеризувалося багатоаспектністю і не мало єдиного визначення. Взагалі існує приблизно трьох десятків його визначень, зокрема, слід погодитися із вченими Козловим В.П., Нікітіним Ю.В. та Стрелковим Л.О. про те, що визначення і тлумачення, присвячені режиму, здебільшого зводяться до простого переказу правил, що регулюють життя засуджених і тих заходів впливу, якими забезпечується примусовий характер цих правил [2, 42]. Наведемо основні:

Режим – це діяльність виправно-трудової установи (нині УВП), що регулюється нормами виправно-трудового (кримінально-виконавчого права) з ізоляції засуджених та нагляду за ними,

здійсненню обмежень, пов'язаних з позбавленням волі, виконання засудженими власних обов'язків та здійснення належних їм прав, створенню умов для успішного використання засобів виправно-трудоного впливу, що гарантується заходами стягнень та заохочень [3, 113].

Режим відбування покарання – встановлені нормами...виправно-трудоного (на даний час кримінально-виконавчого) правапорядок та умови відбування покарання..., що забезпечують реалізацію кримінально-правової кари та заходів виправно-трудоного впливу у відношенні до засуджених для досягнення цілей покарання [4, 6].

Режим – встановлена кримінально-виконавчим законодавством сукупність правил поведінки засуджених і заходів, що здійснюються органами і установами виконання покарань, спрямована на досягнення цілей покарання.

Під режимом виконання і відбування покарання мається на увазі сукупність норм кримінально-виконавчого права, що регулюють порядок, і умови виконання і відбування кримінальних покарань, які забезпечують реалізацію покарання засуджених і створюють умови для ефективного застосування інших засобів карального впливу [5, 148].

Режим можна визначити і як закріплену в кримінально-виконавчому законодавстві сукупність правил поведінки засуджених і заходів, що здійснюються органами, виконуючими покарання, і необхідні для реалізації кари і досягнення мети покарання.

Під режимом також можна розуміти встановлену правовими нормами та регульовану адміністрацією УВП систему правил поведінки засуджених, що виражає кару, диференціацію правообмежень та забезпечуючи застосування заходів карально-виховного впливу з метою виправлення засуджених, попередження вчинення ними нових злочинів та інших правопорушень.

Деякі вчені пропонують більш широке розуміння режиму і тому дають його визначення у широкому та вузькому розумінні. Під режимом у широкому розумінні можна вважати усю сукупність заходів, за допомогою яких здійснюється процес виправлення ув'язнених. Режим у цьому змісті включає у себе регулювання усіх аспектів життя ув'язнених в УВП, у тому числі і суспільно корисну працю та виховну роботу.

Під режимом у вузькому змісті розуміється встановлення певних правил ізоляції засуджених, їх поведінки, прав та обов'язків, обумовлених фактом відбування покарання, регулювання порядку пересування в межах місця позбавлення волі, регламентація форм спілкування ув'язнених з оточуючим світом, система заходів стягнення та заохочення [6, 55].

Таку ж саму позицію про розділення поняття режиму на два визначення підтримували і автори підручника радянського виправно-трудоного права. Але, дозволимо собі приєднатися до думки тих авторів, які розглядають режим як поняття суцільне, оскільки його розділення навряд чи можна назвати доцільним. Таким чином, у запропонованих визначеннях і тлумаченнях поняття режиму можна виокремити певні ознаки, що є негативними: занадто широкий загальний підхід до тлумачення режиму відбування покарання в місцях позбавлення волі, що в остаточному підсумку призводить до втрати в самому визначенні його власного змісту та перетворення терміну «режим» у збірне позначення й поглинання ним інших правових явищ; включення до поняття режиму деяких вимог і умов виконання покарання, що призводить до того, що не всі з них можуть бути віднесені до норм, які визначають режим відбування покарання; неясність співвідношення режиму відбування покарання з поняттям дисципліни засуджених.

При аналізі наведених визначень, можна дійти висновку, що майже всі автори надають режиму єдиний зміст і відносять вказане поняття до позбавлення волі. Таким самим чином діє і законодавець, відносячи поняття режиму виключно до позбавлення волі.

У ст.102 КВК зазначається, що режим у виправних і виховних колоніях – це встановлений законом та іншими нормативно-правовими актами порядок виконання і відбування покарання, який забезпечує ізоляцію засуджених; постійний нагляд за ними; виконання покладених на них обов'язків; реалізацію їхніх прав і законних інтересів; безпеку засуджених і персоналу; роздільне тримання різних категорій засуджених; різні умови тримання засуджених залежно від виду колонії; зміну умов тримання засуджених.

При аналізі режиму більшість вчених виводять такі його характеристики, як ознаки режиму, вимоги режиму, мета режиму, його функції та його забезпечення.

При визначенні основних та істотних ознак режиму слід виходити насамперед із властивостей, що визначають характер, правову природу, напрямок мети й завдання режиму виконання і відбування покарання. На наш погляд такими ознаками режиму виконання і відбування покарання у виді позбавлення волі є: суворо й точна правова регламентація режиму відбування покарання; можливість застосування примусових заходів для забезпечення дотримання правил режиму у випадку невиконання їх засудженими (порушення, відмові від добровільного виконання); фактична реалізація правил режиму (застосування, виконання і дотримання правових норм адміністрацією та засудженими) у процесі виконання і відбування покарання.

Режим, як основний засіб виправлення, повинен відповідати певним вимогам: обов'язкова ізоляція засуджених і постійний нагляд за ними з тим, щоб виключалася можливість вчинення ними нових злочинів чи інших антигромадських вчинків; точне і неухильне виконання засудженим своїх обов'язків; різні умови тримання залежно від характеру і ступня суспільної небезпечності вчиненого злочину, особи і поведінки засудженого. Законодавець встановлює ще одну вимогу режиму (ч.2 ст.102 КВК України), якій необхідно приділити особливу увагу.

Режим у колоніях має зводити до мінімуму різницю між умовами життя в колонії і на свободі, що повинно сприяти підвищенню відповідальності засуджених за свою поведінку і усвідомленню людської гідності. Але вказана теза породжує запитання, якщо звести до мінімуму різницю між умовами життя в колонії та на свободі, чи не втратить покарання власного карального елемента?

Порядок утримання засуджених у виправних колоніях повинен відрізнятися від життя на волі, оскільки саме це і забезпечує каральну функцію покарання. Покарання неминуче спричинює страждання дій особі, до якої воно застосовується. Саме ця властивість, яка є необхідною ознакою покарання і робить його карою [7, 16].

Але ця різниця не повинна бути надмірною, саме це і мав на увазі законодавець. У даному випадку мова повинна йти не про відсутність різниці між умовами життя при позбавленні волі та на свободі, а про принцип економії кримінальної репресії. Цей принцип означає, що до кожної винної у вчиненні злочину особи необхідно застосовувати таке покарання, яке мінімально необхідне для його виправлення, попередження вчинення ним нових злочинів, для впливу на інших нестійких осіб, а також, і для задоволення відчуття суспільної справедливості.

Режим відбування покарання має на меті: забезпечення ізоляції засуджених, охорони та постійного нагляду за ними; роздільне утримання різних категорій засуджених у відповідності з вимогами законодавства в залежності від віку, статі, тяжкості вчиненого злочину, особи правопорушника; точне та неухильне виконання засудженими покладених на них обов'язків; виключення можливості вчинення особами, що відбувають кримінальне покарання злочинів або інших антисуспільних вчинків тощо.

Режим повинен забезпечувати: обов'язкову охорону та ізоляцію усіх засуджених та постійний нагляд за ними з тим, щоб виключалася можливість вчинення нових злочинів; суворо роздільне утримання засуджених в залежності від статі, характеру вчинених злочинів та їх особи; точне і неухильне виконання засудженими власних обов'язків та суворе дотримання дисципліни; створення умов для ефективної роботи з виправлення засуджених, обов'язкового притягнення їх до суспільно-корисної праці та загальноосвітнього навчання; можливість підтримки зв'язків засуджених з родинами; забезпечення ув'язненим належних житлових, комунально-побутових умов, а також медичного та культурного обслуговування.

Оскільки режим є порядком виконання покарання, то в ньому зосереджено увесь зміст даного виду покарання, і, звідси, виражений і весь комплекс правообмежень. Головними з них можна назвати ізоляцію і постійний нагляд, обмеження у побаченнях, передачах, посылках, комунально-побутові обмеження та заборона на користування необхідними предметами повсякденного життя. Таким чином режим втілює у собі всі елементи кари і має каральну функцію.

Іншою частиною змісту режиму є комплекс правил внутрішнього розпорядку, який не карає, а виховує, дисциплінує і слугує завданню керівництва певним колом осіб, що знаходяться у замкнутому просторі. Дотримання режиму є обов'язковим для засуджених. Засобами його забезпечення виступає охорона установи виконання покарання, нагляд за засудженими, застосування заходів стягнення та заохочення, застосування окремих заходів безпеки та ін. [4, 6].

Режим можна розглядати і як один із способів виявлення власне покарання, зміст якого становить комплекс правообмежень та сукупність правил повсякденної поведінки засуджених в умовах установ виконання покарань. Щодо покарання у виді довічного позбавлення волі, то режим, як вже зазначалося, складається з так званих правил режиму, тобто правил внутрішнього розпорядку, встановлених в установах виконання покарань для засуджених під час відбування ними покарання. Перш за все правила режиму дозволяють реалізувати основну ознаку позбавлення волі, яка визначає зміст цього покарання, передбачаючи обмеження, пов'язані з ізоляцією засудженого від суспільства, регулюючи зв'язки позбавлених волі з зовнішнім світом, регламентуючи кількість побачень, одержання посилок і передач, придбання продуктів харчування і предметів першої необхідності тощо.

Але, з іншого боку, правила режиму, охоплюючи всі сторони життя засуджених, її побут та діяльність, не завжди містять у собі елемент кари. Це стосується правил поведінки засуджених у побуті, розпорядку дня, порядку організації виробничої діяльності, загальноосвітнього і професійно-технічного навчання, відпочинку, проведення виховних заходів, участі у самодіяльних організаціях. Правила режиму також регламентують та організують матеріально-побутове та медико-санітарне забезпечення осіб, позбавлених волі.

Правила режиму регламентуючи умови утримання засуджених під час відбування покарання і передбачаючи їх права та обов'язки, одночасно визначають характер діяльності та обсяг повноважень адміністрації установ виконання покарань (УВП) із здійснення позбавлення волі, тобто з реалізації належної засудженому кари. Отже, адміністрація УВП має право застосовувати до засуджених правообмеження лише в тих межах, які передбачені діючим законодавством.

Регулюючи взаємовідносини співробітників УВП з засудженими, правила режиму створюють умови для постійного та всеохоплюючого контролю за позбавленими волі. Значення режиму як одного з основних засобів досягнення мети покарання полягає в тому, що він регулює поведінку засуджених, їх спосіб життя та умови відбування покарання. В той же час, режим регулює діяльність адміністрації УВП з виконання вироків до позбавлення волі, тобто з ізоляції засуджених і здійснення за ними нагляду, реалізації правообмежень, встановлених для осіб, позбавлених волі, дотримання ними розпорядку дня та інших правил поведінки.

Кримінально-виконавче право повинно виходити з того, що крім зазначеного, режим регулює засади застосування так званих засобів соціально-виховного впливу на засуджених, що дозволяє поєднати їх з покаранням. Таким чином, режим в місцях позбавлення волі виконує різноманітні функції, характеристику яких буде представлено нижче [8, 5].

До основних функцій режиму відносяться наступні: забезпечення реалізації кримінально-правової норми; забезпечення застосування виправного впливу; виховна; регулювання кримінально-правової кари; вчасного попередження; загального попередження. Не є точною, на нашу думку, вислови деяких авторів, що режим повинен мати пріоритетною метою виправлення та виховання. Серед усіх функцій необхідно виділяти найважливішу функцію – каральну.

Режим забезпечує внутрішній зміст покарання, оскільки немає покарання, яке б не завдавало страждань (в іншому випадку покарання не матиме сенсу, і взагалі перестане бути покаранням). Усі правообмеження встановлюються в режимі для того, щоб досягти мети покарання, реалізувати кару. У свою чергу норми, що містять у собі елементи кари, реалізуються через діяльність адміністрації установ виконання покарань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Новий тлумачний словник української мови: в 3 т., 200 000 слів. Видання друге, виправлене [уклад. В.В. Яременко, О.М. Сліпущко]. – К.: Аконіт, 2007. – Т. 3. – 864 с.

2. Козлов П.П. Режим виконання кримінальних покарань: монографія / Козлов П.П., Нікітін Ю.В., Стрелков Л. О. – К.: КНТ, 2008. – 218 с.
3. Беляев Н.А. Цели наказания и средства их достижения в исправительно-трудовых учреждениях / Беляев Н.А. – Ленинград: Издательство Ленинградского университета, 1963. – 186 с.
4. Васильев А.И. Режим в исправительно-трудовых учреждениях / А.И. Васильев, Л.С. Саблина. – М.: изд. ВНИИ МВД СССР, 1982. – 112 с.
5. Кримінально-виконавче право України: підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / [В.М. Трубников, В.М. Харченко, О.В. Лисодєд та ін.]; за ред. В.М. Трубникова. – Х.: Право, 2001. – 312 с.
6. Ной И.С. Теоретические вопросы лишения свободы / Ной И.С. – Саратов: Издательство Саратовского университета, 1965. – 168 с.
7. Шаргородский М.Д. Наказание, его цели и эффективность / Шаргородский М.Д. – Ленинград: Издательство Ленинградского университета, 1973. – 160 с.
8. Степанюк А.Х. Режим відбування позбавлення волі в установах виконання покарань: Конспект лекції / А.Х. Степанюк, В.М. Трубников. – Х.: НЮА, 1994. – 68 с.

ІНФОРМАЦІЙНА ДОВІДКА ПРО АВТОРІВ

Андрєєва Олена Олександрівна – здобувач кафедри адміністративного права і процесу Національної академії внутрішніх справ

Барановський Микола Вікторович – здобувач кафедри адміністративного права і адміністративного процесу Харківського національного університету внутрішніх справ

Баранчик Павло Олександрович – здобувач кафедри адміністративного та господарського права юридичного факультету Запорізького національного університету

Білоус Алла Михайлівна – здобувач кафедри адміністративного та господарського права юридичного факультету Запорізького національного університету

Богатирьова Ольга Іванівна – к.ю.н., завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін Поліцейської фінансово-правової академії

Боднар Ігор Володимирович – старший викладач циклу кримінально-правових дисциплін Чернігівського юридичного коледжу Державної пенітенціарної служби України

Божко Володимир Миколайович – к.ю.н., доцент Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка

Бондар Олександр Григорович – к.ю.н., доцент, в.о. ректора, завідувач кафедри цивільного права юридичного факультету Запорізького національного університету

Бондаренко Наталія Сергіївна – здобувач кафедри адміністративного права і адміністративної діяльності органів внутрішніх справ Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Борсйко Олена Миколаївна – здобувач Національного університету «Одеська юридична академія»

Войтович Євген Михайлович – к.ю.н., доцент кафедри кримінального права та правосуддя юридичного факультету Запорізького національного університету

Ганзенко Олександр Олександрович – к.ю.н., доцент, доцент кафедри історії і теорії держави та права юридичного факультету Запорізького національного університету

Германюк Маргарита Олегівна – викладач кафедри адміністративного та господарського права юридичного факультету Запорізького національного університету

Гуль В'ячеслав Володимирович – здобувач Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва Національної академії правових наук України, суддя Апеляційного суду Київської області

Гуржій Анна Валеріївна – здобувач кафедри адміністративного права і процесу Національної академії внутрішніх справ

Демський Едуард Францович – к.ю.н., доцент Академії праці і соціальних відносин

Житник Галина Валентинівна – викладач-методист навчального відділу Інституту кримінально-виконавчої служби

Журова Ірина Ігорівна – здобувач кафедри кримінального права та кримінології Навчально-наукового інституту права та масових комунікацій Харківського національного університету внутрішніх справ

Зубов Денис Олександрович – здобувач кафедри кримінального права та кримінології Навчально-наукового інституту права та масових комунікацій Харківського національного університету внутрішніх справ

Іваньков Олег Ігорович – ад'юнкт Національної академії внутрішніх справ

Карпова Наталія Юріївна – аспірант Академії адвокатури України

- Качинська Мар'яна Олександрівна** – к.ю.н., викладач кафедри адміністративної діяльності органів внутрішніх справ Харківського національного університету внутрішніх справ
- Кириченко Ганна Володимирівна** – викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
- Ковальов Сергій Іванович** – заступник начальника слідчого управління ГУМВС в Одеській області
- Кожура Людмила Олександрівна** – ад'юнкт кафедри адміністративного права і процесу Національної академії внутрішніх справ
- Костін Олег Юрійович** – здобувач кафедри адміністративного права і процесу Національної академії внутрішніх справ
- Кравченко Вадим Вадимович** – здобувач кафедри конституційного права Національного юридичного університету «Юридична академія імені Ярослава Мудрого»
- Кравченко Сергій Сергійович** – к.ю.н., доцент, доцент Київського університету права НАН України
- Куц Андрій В'ячеславович** – аспірант кафедри адміністративного та господарського права юридичного факультету Запорізького національного університету, віце-президент Запорізької торгово-промислової палати
- Лучко Сергій Володимирович** – здобувач кафедри кримінального права та кримінології Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
- Миронюк Станіслава Анатоліївна** – здобувач кафедри кримінального права та кримінології Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
- Мищенко Анна Дмитрівна** – аспірант юридичного факультету Інституту економіки і права Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди
- Моргунов Олександр Анатолійович** – здобувач кафедри адміністративного та господарського права юридичного факультету Запорізького національного університету
- Падалко Геннадій Вадимович** – к.ю.н., місто Дніпропетровськ
- Петрусевич Вікторія Іванівна** – ад'юнкт кафедри адміністративного права і процесу Національної академії внутрішніх справ
- Половинкіна Руслана Юрійівна** – аспірант кафедри історії і теорії держави та права юридичного факультету Запорізького національного університету
- Савка Андрій Юрійович** – ад'юнкт кафедри адміністративного права і процесу Національної академії внутрішніх справ
- Сироватка Сергій Сергійович** – здобувач кафедри адміністративного права і адміністративної діяльності органів внутрішніх справ Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
- Стоматов Едуард Григорович** – к.ю.н., доцент кафедри кримінального права Інституту права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету
- Тильчик В'ячеслав В'ячеславович** – к.ю.н., старший інспектор з особливих доручень Національного університету Державної податкової служби України
- Тильчик Ольга Віталіївна** – к.ю.н., доцент, заступник начальника кафедри управління, адміністративного права і процесу та адміністративної діяльності Національного університету Державної податкової служби України
- Ткалич Максим Олегович** – к.ю.н., доцент кафедри цивільного права юридичного факультету Запорізького національного університету

Ходжакулова Світлана Ігорівна – ад'юнкт Всеросійського науково-дослідного інституту Міністерства внутрішніх справ Російської Федерації

Хорошун Олександр Віталійович – викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Царюк Сергій Васильович – к.ю.н., старший викладач циклу кримінально-правових дисциплін Чернігівського юридичного коледжу Державної пенітенціарної служби України

Шевчук Олександр Михайлович – здобувач кафедри адміністративного права Національного юридичного університету «Юридична академія імені Ярослава Мудрого»

Ширіна Світлана Анатоліївна – аспірант кафедри адміністративного та господарського права юридичного факультету Запорізького національного університету

Янголь Євген Васильович – здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ

Ярмакі Христофор Петрович – д.ю.н., професор, заслужений юрист України, професор кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності органів внутрішніх справ Одеського державного університету внутрішніх справ

УДК.....

**ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ У
“ВІСНИК ЗАПОРІЗЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ”
(СЕРІЯ „ЮРИДИЧНІ НАУКИ”)**

До друку приймаються наукові статті, де присутні такі необхідні елементи, передбачені п.3 Постанови президії ВАК України № 7-05/1 від 15 січня 2003 р. (Бюлетень ВАК України, № 1, 2003)

- **Постановка проблеми** у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- **Аналіз останніх досліджень і публікацій**, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор;
- **Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми**, котрим присвячується дана стаття;
- **Формулювання цілей** статті (постановка завдання);
- **Виклад основного матеріалу дослідження** з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- **Висновки з даного дослідження і перспективи** подальших розвідок у даному напрямку.

1. МАКЕТ СТОРІНКИ

Для оригінал-макета використовується формат А4 з такими полями:

Верхнє та нижнє поля – 2 см, ліве поле – 3 см, праве поле – 2 см, шрифт набору – “Times New Roman”, 14 кегль, міжрядковий інтервал – полуторний.

2. ТИПОГРАФСЬКІ ПОГОДЖЕННЯ ТА СТИЛІ

УДК набирається в першому рядкові сторінки і вирівнюється за лівим краєм. Заголовок статті набирається в наступному за УДК рядкові і вирівнюється посередині. Потім указують: прізвища, ініціали авторів, їх посади, учені ступені, звання, нижче – *місце роботи (курсивом)*. Далі розташовуються анотації українською, російською та англійською і ключові слова (також трьома мовами). Анотації повинні також містити: прізвища, ініціали авторів, назву статті, місце їх роботи або навчання.

Усі таблиці розташовуються у відповідних місцях тексту (по можливості угорі сторінки). Вони повинні бути послідовно пронумеровані: Таблиця 1, Таблиця 2, ... (слід використовувати арабську нумерацію). Надписи розташовуються над таблицями.

Посилання на літературні джерела подаються у квадратних дужках і послідовно нумеруються (слід використовувати арабську нумерацію) у порядку появи виноски в тексті статті. Перелік літературних джерел розташовується в порядку їх нумерації, в останньому розділі статті з підзаголовком: ЛІТЕРАТУРА, який розташовується по центру сторінки. Бібліографічний опис оформлюється згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 “Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання”.

Для опублікування необхідно направити на адресу редакції юридичного факультету:

1. Роздрукований текст статті з анотаціями та ключовими словами українською, російською та англійською мовами;
2. Відомості про авторів;
3. Витяг із протоколу засідання вченої ради факультету та рецензію наукового керівника (для аспірантів та здобувачів);
4. Диск, на якому повинно бути два файли: 1) із текстом статті та анотацій з ключовими словами; 2) із відомостями про авторів (прізвище, ім'я, по батькові; посада; вчений ступінь; вчене звання; місце роботи або навчання; адреса електронної пошти; дом. адреса; номери контактних телефонів).

Нагадуємо:

До публікації приймаються статті, що відзначаються високим науковим рівнем підготовки, містять глибокий самостійний аналіз сучасних проблем розвитку науки та законодавства.

У статтях і повідомленнях висловлені погляди їхніх авторів, які не завжди збігаються з поглядами редакції. Автор несе відповідальність за достовірність фактичних даних та інформації, що містяться в статтях, чіткість викладу тексту, цитування, а також за мовностилістичний рівень написання матеріалів.

Адреса редакції: Україна, 69600, м. Запоріжжя, МСП-41, вул. Жуковського, 66

Довідки за телефонами:

Відповідальний редактор – Лютіков Павло Сергійович – (061) 289-12-98

Відповідальний секретар – Шиванова Марина Григорівна – (061) 289-12-98

Електронна пошта: law_faculty_znu@rambler.ru

Місцезнаходження

редакційної ради юридичного факультету: пр. Леніна, 74, V корпус, к. 111

редакції збірника „Вісник ЗНУ”: вул. Лепіка, 33-А, IV корпус, к. 323 – (061) 289-12-26

Для нотаток

Збірник наукових праць

Вісник Запорізького національного університету

Юридичні науки

№ 1 (Ч. II), 2012

Технічний редактор – М.Г. Шиванова

Підписано до друку 05.03.2012. Формат 60 x 90/8.

Папір Data Copy. Гарнітура “Тайме”.

Умовн.-друк. арк. 28,3.

Замовлення №. 77. Наклад 100 прим.

Запорізький національний університет

69600, м. Запоріжжя, МСП-41

вул. Жуковського, 66

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру

ДК № 1884 від 28.07.2004 р.